زوردۇن سابىر

ئانا يۇرت

1

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

زوردۇن سابىر

ئانا يۇرت

1

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئانا يۇرت (1)
ئانا يۇرت (2)
ئانا يۇرت (3)
ئىزدىنىش (1)
ئىزدىنىش (2)
يازغۇچى بولماق تەس
ئاۋرال شامالىرى
گۈلەمخان
قەرزدار
ئاتا

ISBN 978-7-228-12818-1

9 787228 128181 >

ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى
www.uyghurkitap.com

يازغۇچى زوردۇن سابىر (1937 — 1998)

图书在版编目(CIP)数据

故乡母亲. 1: 维吾尔文 / 祖尔东·沙比尔著. — 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 2009.8 (2016.1 重印)
ISBN 978-7-228-12818-1

Ⅰ. 故… Ⅱ. 祖… Ⅲ. 长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2009) 第147859号

责任编辑	阿不都热合曼·艾白，麦苏提·哈力提，阿不都克依木·沙依木
责任校对	古丽夏尔·尼格买提
封面设计	艾克拜尔·沙力
作者像摄影	阿迪力·司马义
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	北京顺诚彩色印刷有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	17.375
版　　次	2009年8月第1版
印　　次	2016年1月第8次印刷
印　　数	36001-46000
定　　价	43.00 元

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

نەشرىياتتىن

ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» ناملىق بۇ تىرىلوگىيىسىدە 1940 ـ يىللاردا شىنجاڭ تارىخىدا يۈز بەرگەن ئەڭ زور ۋەقە — «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» ئاساسىي تېما قىلىنغان. ئەسەردە بۇ ئىنقىلابنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبلىرى، ئەگرى ـ توقاي، مۇرەككەپ تارىخىي مۇساپىلىرى، ئاخىرىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ شانلىق غەلىبىگە ئېرىشكەنلىكى ماركسىزملىق تارىخىي قاراش ئاساسىدا يۇكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن يورۇتۇپ بېرىلگەن ھەمدە داھىي ماۋ زېدۇڭنىڭ: «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پۈتۈن جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى» دېگەن يۇكسەك باھاسى ئەينەن تارىخىي پاكىتلار بىلەن دەلىللەنگەن. ئاپتورنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە پۈتكەن بۇ بۈيۈك ئابىدە ئاجايىپ يارقىن تارىخىي ۋە بەدىئىي چىنلىق تۈيغۇسى، مۇرەككەپ ھېس ـ تۈيغۇلارغا باي ئىنچىكە تەسۋىرلىرى، يېقىملىق بەدىئىي ئۇسلۇبى، راۋان، مەنىلىك تىل سەنئىتى بىلەن بىر پۈتۈن دەۋرنىڭ تارىخىي ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ بەرگەن.

ئاپتور ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئىجادىيەت داۋامىدا ئەينى دەۋردىكى تۈرلۈك ئىجتىمائىي قاتلام ۋە تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ، ئىنقىلابقا ھەر خىل مەقسەت ـ مۇددىئا ۋە ئاڭلىق ـ ئاڭسىز رەۋىشتە قاتناشقان شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشى، مەدەنىيەت قاتلىمى ۋە خاسلىقى بىلەن ئىنقىلابتىكى رولى ۋە تەرەققىياتىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ماس ھالدا يېزىشقا ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلغان. بۇ ھال بىر تەرەپتىن، رومانىنىڭ بەدىئىي چىنلىق تۈيغۇسىنى ئاشۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن، تارىخىي چىنلىقنىڭ ئەينەن يورۇتۇلۇشىغا ئىمكان

بەرگەن . بولۇپمۇ ، ئەينى چاغدىكى «شەرقىي تۈركىستان» ، «ئىستىقلالىيەت» ، «غازات» بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىققان بۆلۈگۈنچىلەر بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكى ، خەلقنىڭ ئازادلىقى ، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ، ئىتتىپاقلىقى ۋە بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن قان كېچىپ كۈرەش قىلغان ۋەتەنپەرۋەر قەھرىمانلار ئۇتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش چىن ، جانلىق ، ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن . شۇڭا ، ئەينى دەۋرنىڭ تىنىقى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان بۇ يىرىك ئەسەر دەۋرىمىز ياشلىرىغا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتا ئەڭ ياخشى بىر بەدىئىي ئوقۇشلۇق ھېسابلىنىدۇ .

ئەسەردە ئەينى دەۋردىكى ماكان ، زامان ئەينەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بەزىدە سەلبىي شەخسلەرنىڭ ئاغزىدىن بېرىلگەن سەلبىي سۆزلەرنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى ، سەلبىي سۆز ـ ئاتالغۇلارغا تەنقىدىي قارىشىنى ئۈمىد قىلىمىز .

ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىر «ئانا يۇرت» نامىلىق بۇ تريلوگىيىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بابلىرىنى نەشرىياتىمىزغا تاپشۇرۇپ ئون كۈندىن كېيىن يۈرەك كېسىلى بىلەن ئۇشتۇمتۇت ۋاپات بولدى . ئەپسۇس ، مەرھۇم بۇ يىرىك بەدىئىي ئەمگىكىنىڭ بۇگۈنكى كۆركەم نەشر نۇسخىسىنى كۆرەلمەي كېتىپ قالدى . ئىشىنىمىزكى ، مەرھۇمنىڭ ئىخلاسمەن ئوقۇرمەنلىرى بۇ كىتابنى ئۆز قەلبىگە ئىلھام ۋە ئوزۇق ئېلىشتىكى بىر ۋاستە ۋە مەنبە قىلغۇسى ، ئۇلارنىڭ زوق ـ ئىلھاملىرىدىن قاناتلانغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرى مەرھۇمنىڭ پاك روھىنى تېخىمۇ شادلاندۇرغۇسى !

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىسى

1

— ۋاي ئوغرى ! ...

ئايدىڭ كېچە . يېگىرمە توققۇز ئائىلىلىك بۇ كىچىككىنە يېزىدا ئەرەلدىن بۇنداق ئاۋاز ئاڭلىنىپ باقمىغان . كىشىلەر پەقەت ئەزان ئاۋازى ، ناخشا ئاۋازى ، ئات كىشنىگەن ، بۇقا ئازنىغان ، ئىت ھاۋشىغان ، بۇك ـ قاراڭغۇ باغلاردا ھۇۋقۇش ھۇۋلىغان ئاۋازلارنى كېچىلىرى ئۆيلەردە ، ھويلىلاردا ياكى ئىشكى ئالدىلىردا ياپاشلاپ يېتىپ ئاڭلاپ كەلگەن ، خالاس . يېرىم كېچىدە بۇ يېزا شۇنچىلىك جىمجىت ، جانلىقلار ئۇيقۇدا ، مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان ئۆستەڭلا تۇگمەس ناخشىسى بىلەن تەبىئەتنى مەدھىيىلەپ شارقىرايدۇ . پاكار ئۆيلەر باغلارنىڭ سوقما تاملىق قورۇقلىرى ئارقىلىق بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ . شۇڭا ، ئۆگزىلىرى يانداش ئۆيلەر بۇ يەردە يوق . بۇ يېزىنىڭ مال ـ ۋاران ، توخۇ ـ غازلىرىمۇ ئۆز ئۆيلىرىنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقتا تۇنەيدۇ ، ئۇلارنى چۆچۈتىدىغان سۇرلۇك ئاۋازمۇ ، قوپال قىلىقلارمۇ بۇ يەردە يوق ، بۇ يەر ئادەتتە ئەنە شۇنداق خاتىرجەم ۋە كۆڭۈللۈك .

— ۋاي ئوغرى ! ...

ناھايىتى قورقۇنچلۇق ۋارقىرىغان بۇ ئاۋاز يېزىنى چۆچۈتۈۋەتتى ، بىردىنلا پۈتۈن مەھەللە ئىتلىرى غەزەپ بىلەن ھاۋشىپ كوچىغا چىقتى ، خورازلار تەڭلا چىللاشتى ، كالىلار مۆرەشتى ، ئاتلار كىشنەشتى ، ئۆيلەردە چىراغلار يېنىپ ، ئادەملەر تەمتىرىشىپ يالاڭ كىيىملىرى بىلەنلا كوچىغا چىقىشتى . ئۇلار بىر ـ بىرىدىن :

— تۇۋلاۋاتقان كىم ؟ — دەپ سوراشتى ۋە ياقىلىرىنى تۈتۈشۈپ :

— پاھ ، يەر تەۋرىگەندەك بولدى ـ ھە ! ...

— چاقماق چوشكەندەك دېگىنە ...

— توپان سۇيى كەلگەندەك ... — دېيىشىپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە — مەھەللىنىڭ ئۇ بېشىغا قاراپ يۇگۇرۇشتى .

مەھەللىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى يالغۇز ئۆي ئۆستەڭ بويىدىكى باغلار ئارىسىدا بولۇپ ، هويلا تاملىرى ئېگىز ، غورۇلىرى مەھكەم ئىدى . ئۆي ئىگىسى پىششىق ئادەم بولغاچقا ، ئادەملەر بىلەن كەمدىن - كەم ئارىلىشاتتى . بۇ ئۆينىڭ ئايال خوجايىنى — كىرلەشكەن قىزىل ماتا ياغلىقىنى ئېڭىكىدىن چىگىۋېلىپ قار چۇشكۇچە يالاڭ ئاياغ يۇرىدىغان كەم سۆز ئايالمۇ مەھەللە ئۆيلىرىدىن زادىلا نان ، چاي ئۆتنە ئالمايدىغان ، نان ياقسا باشقا ئايالاردەك كۆك سۇت سوراپ باشقا ئۆيلەرگە بالا كىرگۈزمەيدىغان ، هەتتا توي - تۆكۈنلەرگە ئامالسىز بېرىشقا توغرا كەلگەندىمۇ ئاياغ كىيىم ياكى ياغلىق - كۆڭلەك سوراپ قوشنىلىرىنىڭ ئىشىكىگە دەسسىمەيدىغان غەلىتە ئايال ئىدى .

بۇگۈن بۇ ئايالنىڭمۇ ئاغزى ئېچىلغان :

— ئون مېتىر ئورۇس تىرىكسى ، ئۇچ مېتىر مەخمەل ، يېپىيېڭى چەكمەن ، مەسكاپ ئۆتۈك ، هۇ - هۇ - هۇ ... ئىلاهىم قۇلىغا كۆيدۈرگۈ چىقار ، سىل بولۇپ ئۆلەر ... هۇ - هۇ - هۇ ...

ئۇلۇغئاخۇن ئىسىملىك ئۆي ئىگىسى — قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى سارغۇچ يوغان كۆزلىرىدىن دائىم گۇمان ئالامەتلىرى چاقناپ تۇرىدىغان ، قويۇق ساقاللىق ، مەيدە يۇڭلىرى بۇدۇر ، ياز بويى ماتا ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقىنى تىزىدىن يۇقىرى تۇرۇپ ، قوي يۇڭىدىن ئېشىلگەن ئىشتانىبېغىنى تىزىدىن تۆۋەن ساڭگىلىتىپ ئالدىراش يۇرىدىغان قاۋۇل دېھقان يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ناله قىلماقتا ئىدى :

— ئوغلۇمنى ئۆيلەيمەن دەپ تۆت يىلدىن بېرى تاپقان - تۇگكەننىڭ هەممىسىنى مۇشۇ ساندۇققا يىغقانىدىم . بۇ ئويۇمنى خۇدادىن باشقىسىغا ئېيتمىغانمەن . نەدىن بىلدى بۇ كاساپەتلەر ،

تـۇڭلۇككه ئارغامچا باغلاپ ساڭگىلاپ چۈشكىنىنى تۇيماپتىمەن . چـاشـقـانـنىڭ شەپسىنى تۇيۇپ ھاۋشىيدىغان ئالا قاپتوقى پىمە غەپلەت باستىكىنىتاڭ ، ساندۇقنى ئېچىپ ، مال ـ دۇنيانى تاغارغا تىقـىـپ ماڭغۇچە خـوۋالىق ياتقىنـىـمنى دېمەمـدىغان ، ۋاي ، ۋاي ئىسىت ... خوتۇن ئۆندەرەپ نوقۇدى ، كۆزۈمنى ئاچسام سارايدىن بىرى ئېتىلىپ چىقىپ بېشىمغا چومىقىنى تەڭلەپ تۇرۇپ :

— مىدىرلىساڭ خېمىر قىلىۋېتىمەن ! — دەپ توۋلىدى . مەن چـىـدىدىم ، جېنىم ئامان قالسا مال ـ دۇنيانىڭ كارى چاغلىق دېمىدىم ، ئەمـمـا خـوتـۇن چـىـدىمىدى . «تويلۇق مال !» دەپ چىرقىرىۋىدى ، كالتەك ئۇنىڭ بېشىغا تەگكىلى تاسلا قالدى ، مەن ئوغرىنى گەۋدەم بىلەن تورىۋېلىپ تالاغا ئۆزۈمنى ئاتتىم ـ دە :

— ۋاي ئوغرى ! ... — دەپ ۋارقىرىدىم ...

ئۇلۇغئاخۇن ئوغرىلارنىڭ ئاۋۋال ھويلىغا ، ئاندىن باغ ئىشكى بىلەن باغقا چىقىپ ئۆستەڭ يېقىلاپ پىيادە ماڭغانلىقى ، كېيىن ئات بىلەن قاچقانلىقى ، ھويلىدا ھېپىزىخانىنىڭ بىر ئوغرىنىڭ پۇتىغا يـامـىـشـىپ ئۇنىڭ پاچىقىنى چىشلىگەنلىكى ، ئۆزىنىڭ ئايالىنى قـوغـدايمەن دەپ چوماق يېگەنلىكى ، ئىككى ئىتنىڭ ئوغرىلارنى قـوغـلاپ چـىـقـىـپ كەتكەنلىكى ، ئوغرىلارنىڭ قامچىسى قېلىپ قالغانلىقى ... قاتارلىق ئىشلارنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي يېنىشلاپ سۆزلەيتتى .

— بـولـدى ! — دەپ كـۆزلـىرىنى ئۆيناتتى ھاشىم پوچى ئـىـسـىملىك ۋېجىككىنە ، يوغان كۆز يىگىت ، — ئېگىز بوي ، بۇرۇتلۇق دېدىكما ، بۇ چوقۇم ئەمەت ئوغرى !

— ياق ، بۇ سەپەر ئوغرىنىڭ ئۆزى !

— غېنى ئوغرى ، جەزمەن شۇ . ئېگىز دەيسەن ، غېنى بولماي كىم ، ئۇنىڭدىن ئېگىز كىم بار بۇ تۆڭگىرەكتە ؟

— ياق ، غېنى گادايلارنىڭ ئۆيىگە تەگمەيدۇ .

— ئۇلۇغئاخۇننى ئۇلۇغۋاي دېگىلى نېكەم ، ئۇنىڭ يېرى ئاز بولغىنى بىلەن مېلى جىق ، ئۇمۇ باي !

— هەي ساراڭ ، غېنى ئوغرى دېگەن ھېقىدىۋاي ، مۇراپ ھاجىم ، سىدىر شاڭيولاردەك قورۇ - قورۇ قويى ، ئۈيۈر - ئۈيۈر يىلقىسى ، قوتان - قوتان كالىسى ، ساڭ - ساڭ ئاشلىقى ، ساندۇقلىرىدا ئالتۇن - كۈمۈشى بار بايلارنى قاقشىتىدىغان ئەركەك ئوغرى . ئۇلۇغئاخۇننىڭ تويلۇق مېلىغا ئەمەت ، سەپەردەك پاسكىنا ئوغرىلار تەگمىسە غېنىدەك ئوغۇل بالىلار قاراپمۇ قويمايدۇ - دە !

— بۇ چوقۇم يانچىلارنىڭ ئىشى !

— ياق ، رەسىلىكلەرنىڭ[1] ئىشى ، ھازىر چېلەكلىكلەردىنمۇ نى - نى ئوغرىلار چىقىۋاتىدۇ .

— كۆزەتچى قويمىساق بولمىدى . كۆزەت قىلايلى ، خالايىق . ئوتتۇز كۈندە بىر كۈن كۆزەتچىلىك كېلىدۇ ، قورقما ، خوتۇنۇڭغا مەن كۆزەتچىلىك قىلىمەن ، ھا - ھا - ھا ...

مەھەللىنىڭ مۇتىۋەللىسى ، مەزىنى ، قازىلىق قىلىپ كېلىۋاتقان مىرا ئىسمىلىك كەمبەغەل ، گەپدان ، گۆشكە ئامراق ، پاكار ، يوغان قورساق ئادەم بامدات تىن يېنىپ ئۇلۇغئاخۇننىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كەلگەندە ، شەرق قىزىرىپ كۈن چىقاي دېگەنىدى .

— مەسچىتىگە ئەرز يېزىپ پۈتۈن مەھەللە بارماق باسايلى ، — دەپ قولىنى قىلچىتەك شىلتىدى مىرا قورساق ، — بۇ ئەلۋەتتە يانچىلارنىڭ ئىشى . ئات ئىزلىرى ھاجىمنىڭ كۈزلىكىگە كىرىپ كەتكەن . ساۋدانباي ئىزچىلىققا ئۇستا قازاق . ئۇ دېگەن تۈلكىنىڭ ئىزىغا بىرلا قاراپ ئەركەك - چىشىسىنى ئايرىيدۇ . ئۇ كۈزلەككە بارغۇچە ئىز قوغلىدى ، مۇراپ ھاجىمنىڭ كۈزلىكى ئوغرىلارنىڭ ئۇۋىسى . ئەرز يازايلى !

— مىرا قازى دېگەندەك قىلايلى ، — دېدى مەھەللە ئىمامى كۆزلىرىنى يۇمغىنىچە ، مەيدىسىگە چۈشىدىغان ئاپئاق ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ ، — شېڭ دۈبەن ئاتىمىزغا يازايلى ، غوجام ئاتىمىزغا يازايلى ...

---

① رەسىلىكلەر — رۇسىيىلىكلەرنى دېمەكچى .

— كىم يازىدۇ ، كىمگە يازىمىز ؟ — دېدى مەھەللىنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى تەكەببۇرلۇق بىلەن قىسقا قارا ساقلىنى ئوچۇملاپ قويۇپ ، — سىز يېزىڭ ئىمام ، مىرا قازى دەپ بەرسۇن !

— شۇنداق بولسۇن ، يېزىڭ ئەمىسە ئىمامئاخۇن !

— مەن ئوقۇيالايمەن ، لېكىن يازالمايمەن ، — دېدى ئىمام مەيۈسلىنىپ ، — قەغەزمۇ ، قەلەمدانىمۇ يوق .

— سىزدە نېمە بار ، نېمىنى قىلالايسىز ، ئىمامئاخۇنۇم ؟ تۆت خولۇق ۋەخپە يەرنى تېرىپ بېرىمىز ، دۆۋە قىلىپ ئورۇپ بېرىمىز . خامانغا ئەكىلىپ غارام قىلىپ بېسىپمۇ بېرىمىز . سىز شۇنىمۇ قارىغا مىلەپ ئارانلا ئالىسىز . قۇشناچىمنىڭ قولى تەگمىسە ئۇمۇ يوق تېخى !

مۇشۇ يېزىنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى — يۈز خو يەر ، تۆت چوڭ باغ ، بىر قورۇ قوي ، ئون سەككىز كالا ، ئالتە ئاتنىڭ خوجايىنى ، ئۆگزىدىكى چىرايلىق بېسىلغان بېدە ـ چۆپلىرى كونىراپ ـ قارىيىپ كەتكەن ، قوتان ـ ئېغىللىرىنىڭ ئارقىسىدىكى قىغ ئۆگزە بىلەن تەڭلەشكەن ، كاتتا قورۇنىڭ ئىگىسى مۇختەرباي مەھەللە ئىمامىنى دائىم مۇشۇنداق سىلكىشلەشكە ئادەتلەنگەنىدى . بۇنىڭ سەۋەبى ، بۇ ئىمام يېڭىساردىن بۇ مەھەللىگە يېڭى چىققاندا ، مۇختەرباينىڭ دادىسى ئوسمان ھاجىمغا چاكار بولۇپ تۆت يىل قوغۇن تېرىغان ، مېلىنى باققان ، سۇيىنى توشۇپ ، ئوتۇننى يېرىپ جان كۆيدۈرسىمۇ بايغا ئىشى يارمايى تىل ـ ھاقارەت ئاڭلاپلا كەلگەنىدى . ھاجىمۇ ئۇنىڭ ئىسمىنى بىلمەيلا «قاشقالىق» دەپ چاقىرىپ دۇنيادىن ئۆتكەنىدى . مۇختەرباي دادىسىنىڭ تىلىغا ژارىسلىق قىلمىغىنى بىلەن ئىمامنى بەربىر ھويلا خىزمەتچىسىدەك كۆرەتتى . ئەمدىلىكتە مۇختەرباي سۇندى ، دادىسى ژاپات بولغاندىن كېيىن ، ئىنىلىرى ئۆيى ئايرىپ مىراس بۆلۈشتى ، شۇڭا ئۇنىڭ يېرى ژە مال ـ ژارانلىرى بۇرۇنقى سانىنىڭ يېرىمىدىنمۇ ئازىيىپ ، ئارانلا بىر ئايلىقچى ، بىر مالچى يالليالايدىغان بولۇپ قالدى . مەھەللىنىڭ ئىمامى بولسا مالايلىقتىن قوتۇلدى ، ھازىر خېلى چوڭ

قورۇ جايى ، ئىككى ئات ، ئالتە كالا ، ئون بەش قوي ، تېخى بىر جۈزنمۇ بار . ئۇنىڭ يېرىنى جامائەت تېرىپ بېرىدۇ ، بۇغدىيىنىمۇ مەھەللە ئورۇيدۇ ، ھەتتا توپانلىرىنىمۇ باشقىلار سورۇپ بۇغدىيىنى چەشلەپ ، ئورىسىغا كۆمۈپ بېرىدۇ . شۇڭا ، ئىمام تىترەپ تۇرغىنى بىلەن ، مەھەللىنىڭ ئوتتۇرا ھال بايلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان . مۇختەربای ئۇنىڭدىن ئەنسىرەيدۇ ، ناۋادا ئۆز تارانچىلىرىدىن ئەلھەمدۇ بىلەن قۇلھۇۋاللاھۇ ئەھەدتىن باشقا بىرنەچچە ئۇششاق سۈرىنى بىلىدىغان بىرى چىقسىدى ، ئۇ بۇ «قاشقالىق» نى مەھەللىدىن ھەيدىۋېتەتتى ، مۇختەربای شۇڭا ئىمامغا قىرتىڭ - سىرتىڭ تەگمەكتە :

— دەڭا ، كىم يازىدۇ ، كىمگە يازىمىز بۇ ئەرزنى ؟

— نۇر يازسۇن ! — دېدى ئىمام ئاپئاق ساقىلىنى خېلى ئۇزاق سىيپاپ خىيال سۈرگەندىن كېيىن ، — شۇ بالا يازالايدۇ .

— كىم ئۇ ، ھە ، بىزنىڭ زىيەكنىڭ بالىسىما ؟

— ھەئە ، شۇ بالا ، مۇختەربای ، — دېدى مۇتىۋەللى بىردىنلا ھاياجانلىنىپ ، — زىيەك بالىسىنى شەھەردە ئوقۇتۇۋاتىدۇ ، ئۇ بالامنى ئوقۇتۇپ مەسئۇد ئەپەندىدەك ، رەخمجاندەك ئوقۇمۇشلۇق ئادەم قىلىمەن دەيدۇ تېخى . بىزنىڭ مەھەللىنىڭ تۇنجى ساۋاتلىق ئادىمى شۇ زىيەكنىڭ بالىسى نۇرى بولۇپ قالدى ، مۇختەربای .

— ساۋابلىق ئىش ، تولا ساۋابلىق ئىش ، — دەپ گەپ باشلىدى ئىمام ، — مېنىمۇ دادام رەھمىتى قەشقەر خانلىق مەدرىسىگە قۇلىقىمدىن تۇتۇپ ئەكىرىپ بەرمىگەن بولسا ، ئابدۇقادىر دامۇللام ، قۇتلۇق شەۋقىگە ئوخشاش كاتتىلارنى كۆرەلەمتىم ؟ نۇرى ئوقۇغاچقا ھېكمىگە غوجامنى ، مۇتائالى خەلپىتىم ، زوردۇن مۇپتى ، تۇرداخۇنبايلارنى كۆرۈپتۇ ئەمەسما ! سەنمۇنجۇيىنىڭ خىتايچىسىنىمۇ ، ئۇيغۇرچىسىنىمۇ يادقا بىلىدىكەن . بەك ئەقىللىق بالا بوپتۇ . ساۋابلىق ئىش ، پەيغەمبىرىمىز ئۆزى ساۋاتلىق بولالمىغان ، ئەما ساۋاتلىقنىڭ قەدرىگە بەك يەتكەن . ئىتلىرىڭغىمۇ بىلىم ئۆگەت دېگەن ئەمەسمۇ !

— نېمە دەيدۇ مۇنۇ قاشقالىق ! — دېدى مۇختەربايى بىردىنلا خاپا بولۇپ ، — پەيغەمبىرىمىز شۇنداق دېگەنما ؟

— كۆپۈرلۈق ، — دېدى ئىمام ساقلىنى سىيپاپ ، — شەك كەلتۈرۈش كۆپۈرلۈق بولىدۇ ...

— كۆپۈرلۈق دېدىڭما ! — مۇختەربايىنىڭ بىردىنلا سەپراسى ئۆرلىدى ، — سەن قاشقالىق نېمىنى بىلەتتىڭ ؟ بىزنىڭ ئۆيگە شەھەرنىڭ ھەممە بايلىرى ، نى ـ نى ئۆلىمالىرى چىققان ، پاقلان يەپ ، قىمىز ئىچىپ ئايلاپ ـ ئايلاپ ياتقان ، بىز ئالتە ئوغۇل مەكتەپ يۈزى كۆرمىگەن بىلەن كاتتىلارنىڭ گەپلىرىنى ، ھەتتا ھېكمىبەگ غوجامنىڭ گەپلىرىنىمۇ ئاڭلىغان ، لېكىنزە ئىتلار خەت تونۇسۇن دېگەن گەپنى ئاڭلاپ باقمىغان . مېنىڭچە ، بىز ئىتتىنمۇ تۆۋەنكەنمىز ـ دە ، ساڭا ئوخشاش بىر ساياق كەلگۈندىگە يۈندا بېرىپ ، ئۇستىخان تاشلاپ بەرگەندىكىن ...

— بېگىم ، مەن گەپنى سىلىگە قاراتمىدىم ، ئۆزۈمچە ... — ئىمام غالدىلداپ كەتتى . ئۇنىڭ ھەيۋەتلىك ساقلى شۇنداق تىترىدىكى ، مۇشۇ يېزىدا ئۆسۈپ ، مۇشۇ يېزىدا ئاقارغان بۇ داڭلىق ساقالنىڭ بۇنچىلا تىترىگىنىنى ھازىرغىچە ھېچكىم كۆرمىگەنىدى .

— قويساڭا ، مۇختەر ھۇي ! — دېدى بىر دېھقان بىللە ئۆسكەن دوستىنى ئەيىبلەپ ، — دېمىسىمۇ نۇرىدىن باشقا ساۋاتلىق بولمىسا بۇ مەھەللىدە .

— بۇ تۆڭگىرەكتە دېگىنە ، بىر مەھمۇت چۈجاڭدىن باشقا خەت تونۇيدىغىنىمىز يوق ـ دە !

— نۇرىنى چاقىرىڭلار ! — دېدى مۇختەربايى ئاچچىقىدىن بىردىنلا يېنىپ ، — بالا يازسۇن ، سەن دە ئىمام ، ئاغزىڭ يۇگۇرۈك ئەمەسمۇ ، بەيگىگە سالغۇدەك ئاغزىڭ بار ـ دە ، قاشقالىق !

مۇختەربايى شۇنداق ، ھەرقانداق ماجىرانى چاقچاققا ، ھازىنى تويغا ئايلاندۇرۇشقا ئامراق .

— دەيدىغانىنى ئويلاپ قويدۇم ، — دېدى مىرا «قازى» سوزۇپ سۆزلەپ ، — بالا يازىدۇ ، مەن دەپ بېرىمەن .

— كىمگە يازىمىز ؟
كۆپچىلىك جىمىپ قېلىشتى .
— شېئىڭ دۇبەن ئاتىمىزغا يازىمىز ـ دە ئەلۋەتتە ، — دېدى چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ ، يۈرىكى ئورنىغا ئەمدىلا چۈشكەن مەھەللە ئىمامى .
— سىلىگە قويۇپ بەرسە ، قوتاندىكى كالام قىسىر قالدى ، قانداق قىلىمەن دەپمۇ ئەرز يازىلا ، ئىمامئاخۇنۇم !
— ۋەخپە يەرگە سۈنىڭ بېشى تەگمىدى دەپ مىڭبېگىگە ئەرز يازغان ئادەم بۇ !
— پوشكالىنىڭ مېيى چۈچۈمەپتۇ دەپ قاسىم تەرسانىڭ ئۈستىدىن ئەللىكبېشىغا شىكايەت سۈنغان ...
— ئىشتانبېغى قېچىپ كەتسە مۇتىۋەللىنى چاقىرىپ ...
— ساقىلى قىچىشسا پىتىنىڭ ئۈستىدىن ھۆكۈمەتكە ئەرز ! ... ھا ـ ھا ـ ھا ... ھى ـ ھى ...
ئوغرىنىڭ ۋەھىمىسى ، ئۇلۇغئاخۇننىڭ يىغىسى ، ھېپىزىخاننىڭ نالىسى ھەش ـ پەش دېگۈچە كىشىلەرنىڭ يادىدىن كۆتۈرۈلدى ، ئۇلار گويا بۇ يەردە ھېچ ئىش بولمىغاندەك قاقاقلىشىپ كۈلۈشكە باشلىدى . مۇنداق سورۇنغا خوجايىنلىق قىلىشقا ئادەتلەنگەن مۇختەرباي قاپقارا ، يىرىك ساقاللىرى ئارىسىدىكى ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرىتىپ تېلىقىپ كۈلۈپ ، ئادەملەرنى چاقچاققا كۈشكۈرتەتتى .
— ھە ، قېنى رېھىم توغاي ، سايرا !
— مۇسا قاغا ، گەپ قىل .
— ھەمرا توقۇم ، جىمىپ قالدىڭغۇ ؟
— سۇلتان پالاس ، نادىر بويناق ، تۇرسۇن قانجۇق ... ھا ـ ھا ـ ھا ...
— ھاي ، ھاي ، ھاي ، مۇختەرباي ئۇكام ، بۇگۈن ھازا ، ئۇكام ، يېرىم ھازا ! ئۇلۇغئاخۇننىڭ ئون يىل يىغقان ـ تۇككىنى بىراقلا ئوغرىلاندى ، يانچىلار بىزگە كۈن بەرمەيۋاتسا بىز تارانچىلار

پـــسـەنت قىلماي كۆلۈڭۈزبىمىزمۇ؟ يانچىلارنىڭ ئۈستىدىن ئەرز يازايلى . ئەنە نۇرىمۇ كەلدى ، — دېدى مىرا «قازى» ھەربىر سۆزنى دانىمۇدانە ، سالماق سۆزلەپ .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ! — نۇرى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، سەل - پەل ئېگىلىپ سالام بەردى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، ۋابەركەتەھۇ ! — ئىمام ئورنىدىن يېرىم قوزغالدى .

— ۋەئەلەيكۇم ، كەل ، بالام ! — دېدى مىرا قازىمۇ مىدىرلاپ قويۇپ ، — پاھ ، ياغاللا قازارەن ...

— كەلدىڭما ، ھە ، بورىغا چىق ! — دېدى مۇختەربای ئۆستەڭ بويىدىكى يازلىق چايخانىنىڭ سۇپىسىغا سېلىنغان بورا ئۈستىگە باداشقان قۇرۇشقان مەھەللە چوڭلىرىنىڭ قاتارىنى شەرەت قىلىپ ، — ياخشى ئوقۇپسەن - ھە ، بالدۇر چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۇڭگۈز ئۆتۈپ كېتىپتۇ دېگەن مۇشۇ - دە !

قىسقا يەڭلىك ئاق كۆڭلەك ، تاسما پوتا ئۆتكۈزۈلگەن كۆك شىم ، كۆك شەپكە كىيگەن ، پۇتلىرىغىمۇ يېڭى سەندەل كىيىۋالغان زىلۋا بوي ، ئاق يۈز ، قارا كۆز ، قارا قاش ، ئون تۆت - ئون بەش ياشلاردىكى تولىمۇ چىرايلىق بۇ بالىغا ھەممىلا ئادەمنىڭ ھەۋىسى كەلدى . بۇنداق كىيىملەرمۇ ، بۇنداق چىرايمۇ بۇ مەھەللىگە يات ، تېخى ئۇنىڭ سالام قىلىشلىرىچۇ ...

— رەھمەت ، ئۆرە تۇرۇڭلارەي ، — دېدى بالا سەل قىزىرىپ - ھودۇقۇپ ، — قېرىنداش ، قەغەزمۇ ئالغاچ كەلدىم ...

— پاھ ، سۆت قەغەز ، — دېدى ئىمام قەغەزنى ئالىقىنىغا قويۇپ ، — قاراڭلار ، مۇنۇ قەلەمنىڭ رەسىنىڭ ئىكەن تېخى !

ئادەملەر قېرىنداش بىلەن قەغەزنى قولدىن - قولغا ئېلىپ سىلاشتى ، ھەتتا پۇراپمۇ بېقىشتى .

— ھوششەرە ، — دېدى مۇختەربای نۇرىنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ، — بىزنىڭ مەھەللىنىڭ تۇنجى ئەپەندىسى سەن ، ھەممىدىن بۇرۇن شەھەرگە كىرىپ ئوقۇدۇڭ ، يارايسەن ، خالايىق ئاڭلاپ

قويۇڭلار ، زىيەك[1] خەقنىڭ ئىشىكىدە چاكار بولۇپ يۈرۈپ ھالىسىنى شەھەردە ئوقۇتۇپتۇ .

— قانچە يىل بولدى ، ھوي زىيەك ؟

— ئىت يىلى ئەكىرگەن ...

— قويساڭا ، ئىت - كۆچۈكلىرىڭنى ، تۆت يىل بولدىمۇ ؟

— ھەئە ...

— 1934 - يىلى 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى «روشەن» مەكتەپكە بىرىنچى سىنىپقا كىردىم ، — دېدى نۇرى جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ، — بۇ يىل تۆت يىل بولدى .

— بۇ يىل قانچىنچى يىل ؟ — سورىدى مۇختەرباي گاڭگىراپ .

— خۇدايىم بۈيرۇسا 1938 - يىلى 6 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ، — دېدى مىرا «قازى» تەكەببۇرلۇق بىلەن ، — ھە قېنى ، قەغەزنى كىرلەشتۇرۇۋەتمەيلى ، قېرىنداشىنى سۈندۈرۈپ قويمايلى ، قازارەن ...

ئۇستەل ئورنىغا قىزىرىپ سىلىقلاشقان نانتاختا قويۇلدى . نۇرىنىڭ قولىغا ھەممە ئادەم قاراپ تۇرۇشتى . ئۇ «خىمىچىسكى» قېرىنىدىشىنى ھۆلدەپ قويۇپ قەغەزنىڭ بېشىغا «ئەرزە» دېگەن خەتنى يازدى . كۆپچىلىك تەڭلا :

— پاھ ! ھوي ... — دېيىشىپ كەتتى .

2

مىڭبېگنىڭ قورۇ - جايى كاتتا دەرۋازىلىق ، ئۆيلىرى تۆڭلۇڭلۇك ، ھويلا ئىچى تال باراڭلىق ، قۇچاق يەتمەيدىغان چوڭ تۇۋرۇككە چىرايلىق ، لېكىن مايلىشىپ كەتكەن چىراغپاي مىخلانغان ، سول تەرەپكە ئات ئېغىلى ۋە ئامبار سېلىنغان ، ئوڭ تەرەپتە باغقا كىرىدىغان ئىشىك كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ . ئۇدۇلغا

① زىياۋۇدۇننىڭ ئاغزاكى ئاتىلىشى (ئا) .

قارىسىڭىز ، ئۆيگە كىرىدىغان ئىشىك كۆزىنىڭىزگە تاشلىنىدۇ . قوش قاناتلىق دالان ئىشىكىدىن كىرگەندە ئوڭ تەرەپكە چوڭ سوپا جايلاشقان ، قارىغاي لىم ، تۆۋرۈكلەر ، چاقماق كۆزلۈك توڭلۇك پەنجىرىسى ، باغقا قارايدىغان چاقماق سالاسۈنلۈق بىر جۈپ پەنجىرە ، دالان سۇپىسى ئۈستىگە سېلىنغان گۈلسىز قارا كىگىزلەر ، كىگىزلەرگە سېلىنغان كۆرپىلەر ، تىزىلغان ياستۇقلار ، ئوچ پەلەمپەيلىك ساراي ئىشكى ، سولدىكى ئاشخانا ئىشكى ... ساراينىڭ تۆڭلۈك پەنجىرىسى ، نەقىشلەنگەن تام ـ تورۇسى ، لىمتاق ، ئويۇقلار ، ئىران نۇسخىلىق خوتەن گىلەملىرى ، يىپەك زىلچىلار بۇ يۇرتتىكى باشقا ئۆيلەردە يوق . نۇرى ساراي ئۆيگە كىرگۈچە ھەممىگە سىنچىلاپ قارىدى . ئۇنىڭ خىتىنى كاتىپ مىڭبېگىگە ئوقۇپ بېرىۋىدى ، مىڭبېگى ھەيران قېلىپ :

— كىم يازغاندۇر بۇ خەتنى ؟ — دەپ سورىدى .

— زىياۋۇددۇن دېگەن كەمبەغەللىنىڭ ئوغلى نۇرى يېزىپتۇ .

— ئۇ بالىنى تېپىپ كېلىڭلار ! — دەپ بۇيرۇق بەردى مىڭبېگى خىيال بىلەن ئېڭىكىنى سىلاپ ، — ياھ ، ئاجايىپ ـ ھە ! گېپىنى قارا بۇ كىسپۇرۇشنىڭ ، ئوغرىنىڭ ئەدەپ كېتىشى يۇرتنىڭ ياخشى باشقۇرۇلمىغىنىدىن دېگىنى قارا ! ...

ئۇ خىيالغا پاتتى . دېمىسىمۇ ئوغرىلار ئەدەپ كەتتى . غېنى ئوغرى تەپ تارتماستىن مىڭبېگىنىڭ قەپەستەك ھويلىسىغا كىرىپ ، يولۇاستەك تۆت ئىتىنى زەھەرلىك گۆش بىلەن مەست قىلىپ ، يېڭىلا شەھەردىن ئاچىققان ئورۇس ھارۋىسىنى سۆرەپ ئېتىزمۇ ئېتىز مېڭىپ ، قاش دەرياسىدىن ئۆتكۈزۈپ سامىيۇزىدىكى كۈزلىكىگە ئاپىرىۋالدى . مىڭبېگى ئىز قوغلاپ كۈزلەككە كىرسە ، غېنى ئوغرى ئەمدىلا تەرىنى سۈرتۈۋاتقانىكەن .

— تاپ بېسىپلا كەلگىنىنى ماۋۇ قۇمايىنىڭ ، — دېدى ئۇ مىڭبېگىنى كۆرۈپ ، — ئىككى يايىسىنىڭ قىلىچلىرىنى قانداق

قىلاي ، ئوغۇل بالا بولساڭ سەنمۇ سۆرەپ ئەكەت ، ماڭا ئوخشاش !

مىڭبېگى «قۇماي» دەپ لەقمىنى ئاتىغىنىغا مىڭ ئۆلۈپ ـ مىڭ تىرىلدى ، لېكىن ئۇ ئالدىدا غېمىدىمۇ يوق ، گىرەدەپ ئولتۇرغان دىۋىدەك بەستلىك ، ئاق سېرىق ، سۇرلۇك يۈزىنى چېچەك ئىزى قاپلىغان ئادەمنى نېمىمۇ قىلالايتتى ؟ ئۇ غېنى ئوغرىنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە ئەيمىنىپ قارىدى ، ئوغرىنىڭ كۆكرىكىدىكى بۇلجۇڭ گۆشلەر دەريا بېلىقىدەك سەكرىمەكتە ، ئۇنىڭ پاكىز چۈشۈرۈلگەن بېشىنى سىلاۋاتقان قوللىرى بەشلىك ئارىدەك يوغان ، بىلەكلىرى چار بۇقىنىڭ يانپىشىدەك مەزمۇت .

— ئابدۇغېنى ئۆكام ، قىزىقىپ كەلدىم . ساناپ باقسام يىگىرمە ئىككى كىچىك ئېرىق ، ئالتە غول ئېرىق ، ئۈچ ئۆستەڭ ، بىر دەريادىن سۆرەپ ئۆتۈپسەن . ھەرقانداق ئاتمۇ ، ئۆكۈزمۇ سەن قىلغاننى قىلالمايدۇ ، ئون ئۆكۈزنىڭ كۈچى بارىكەن جۈمۇ سەندە ، ئۆكام !

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى يايىنى باشلاپ كەپسەن ـ دە ؟ ھاي جارقىن ، مېھمانلارنىڭ ئېتىنى ئال !...

— نۇرىنى ئەكەلدىم ، — پاكار ، كۆك كۆز ، سېرىق بۇرۇت ، دوغلاق بىر ئادەم مىڭبېگىگە خۇشامەت قىلىپ چۈشۈلدىدى ، — بايىتالغا مىنگەشتۇرۇپ ئەكەلدىم بۇ ئەپەندىنى .

— كەل ! — مىڭبېگى بوسۇغىدا پەيدا بولغان ئون بەش ياشلاردىكى چىرايلىق بالىغا قاراپ تەستە كۈلۈمسىرىدى ، — زىيەكنىڭ بالىسىمۇ سەن ؟

— ھەئە ، زىياۋۇدۇننىڭ ئوغلى ، — كۆك كۆڭلەك ، كۆك ئىشتان ، بېشىغا شەپكە ، پۇتىغا سەندەل كىيگەن شەھەر بالىسى مىڭبېگىگە تىك تۇرۇپ جاۋاب بەردى .

— نەدە ئوقۇيسەن ؟

— شەھەردە .

— ئۇنى بىلىمەن ، شەھەرنىڭ قەيىرىدە ؟

— دۆڭمەھەللىدىكى «روشەن» مەكتەپنى پۈتتۈردۈم ، ئەمدى ئەكسىنىرنىڭ ئالدىدىكى گىمنازىيىدە ئوقۇيمەن .

— ھە ، دامۇللا جاللاپنىڭ قورۇسىنىڭ ئالدىدا ، ھە ، راست نوغايگوتقا (نوۋىگورت — يېڭىشەھەر دېمەكچى) چىقىدىغان چوڭ يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ، ئۆگزىسى قەلەي مەختەپما ؟

نۇرى مىڭبېگگە ھەيران بولۇپ قارىدى : قارا ساقال ـ بۇرۇتى تولىمۇ يىرىك ، مەيدە تۈكلىرى ئوچۇق كۆكرىكىدىن سىرتقا چىقىپ تۇرغان ، چوڭقۇر ، سەل قىزارغان يوغان كۆزلىرى كەڭ ، قويۇق قاشلىرى ئاستىدا ماريلاپ تۇرغان بۇرنى تولىمۇ يوغان بۇ ئادەمنىڭ باغلاشمىغان جۇملە ، خاتا ئىسملارنى ئىشلىتىپ تەكەببۇرلۇق بىلەن قىلغان گېپى ئۇنىڭ ساۋاتسىز ، بىلىمسىز ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى . بۇ ئادەم قانداقمۇ ئون ئىككى يۇز بېگىلىك شۇنچە چوڭ زېمىنىدىكى يېگىرمە نەچچە مىڭ ئۆيلۈك دېھقانىنى باشقۇرالايدىكەن ؟ نۇرى تىنماي كىتاب ، گېزىت ـ ژۇرنال ئوقۇيتتى . ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى توغرىسىدا ، ھازىرقى شېكى دۇبەن ۋە ئۇنىڭ ئىدارىلىرى توغرىسىدا جىق گەپلەرنى بىلىۋالغان . ئۇ يەنە شەھەردە ئوقۇغۇچى دوستلىرى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن مۇئەللىملەرنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغان ، ھېكمېبەگ غوجامنىڭ پاشا غوجا ئىسملىك ئوغلىنىڭ ، تېپىپزات خەلپىتىم دېگەن كاتتا ئادەمنىڭ تارىخ ، جەمئىيەت ، سىياسەت ۋە جۇغراپىيە توغرىسىدىكى گەپلىرىگە قۇلاق سالغان . ھەيدەروف ئىسملىك تىل مۇئەللىمىمۇ ئۇلارغا تىلنىڭ رولى ، قائىدىسى ، مەنىلىرى توغرىسىدا ، توغرا سۆزلەش ، توغرا يېزىش ، چىرايلىق سۆزلەش ، چىرايلىق يېزىش توغرىسىدا كۆپ سۆزلەپ بەرگەن . ئۇنىڭ قارىشىچە ، خاتا سۆزلەش مەدەنىيەتسىزلىك ، مەدەنىيەتسىزلىك بولسا بىر خىل ياۋايىلىق ھېسابلىناتتى .

— ھە ، نېمىگە كۈلىسەن ؟ — دېدى مىڭبېگى ئۆزىدىن خۇدۇكسىنىپ ، — خاتا گەپ قىلمىغاندىمەن ، شەھەرلىك ؟

— ياق ، توغرا دېدىلە ، مىڭبېگىم ، گىمنازىيە شۇ يەردە .

— سىلەرنى بىز خەق ئوقۇتامدۇ ، ئورۇسلارمۇ ؟
— ئۇيغۇر ، تاتار ، ئۆزبېك ، قازاق ، رۇس ، خەنزۇ مۇئەللىملەر بار .
— نېمە ، سەن شۇنچە جىق خەقنىڭ زۇۋانىنى بىلەمسىنا ؟
— ئۇلار بىزچە سۆزلىيەلەيدۇ .
— مۇنداق دە ! هە ، ئوغرىلارنىڭ كۆپىيىشى يۇرتنى ياخشى باشقۇرمىغانلىقىنىڭ ئىشى دەپ يېزىپسەن ، بۇنى ساڭا كىم ئۆگەتكەن ؟
— مەن ئۇ گەپلەرنى كىتابلاردىن ئۆگەنگەن .
— كىم يازغان كىتابلار ئۇ ؟
— ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا چىققان كىتابلار .
— سەن ئورۇسچە بىلەمسىنا ؟
— ياق ، ئۇلار تاتارچە ، ئۆزبېكچە كىتابلار .
— نېمە ، نېمانداق ئادەم چۈشەنمەيدىغان گەپلەرنى قىلىسەن ، بالا ؟ تاتار دېگىنىڭ نوغاي ، ئۆزبېك دېگىنىڭ ئەنجانلىقما ؟
— هەئە .
— ئۇلارنىڭ خېتىمۇ بىزچىما ؟
— ياق ، لاتىنچە .
— نېمە ؟ لاتىنچە دېگىنىڭ ئورۇسچىما ؟
— ئوخشاپراق كېتىدۇ . ياۋروپادىكى ئورتاق يېزىق .
— نېمە ؟ تېخىمۇ تەس گەپ قىلغىلى تۇردۇڭغۇ . نېمە دېدىڭا ، يارپا دېگىنىڭ مەسكاۋمۇ ؟
— موسكۋامۇ ياۋروپادا ... ئالتە قىتئەنىڭ بىرى ...
— ۋاي ـ ۋۇي ... تېخىمۇ تەسلەشتى . بولدى ، بىزچە گەپ قىلە ! بايىقى گەپنى شۇ قىتئە يازدى دېگىنە ! ...
نۇرى كۈلكىدىن ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇپ تۇرالىدى . ئۇ ئالدىدا ئولتۇرغان كۆرۈنۈشى سۈرلۈك ئادەمنى زاماندىن تولىمۇ يىراقتا ، مىڭ بىر كېچە چۆچەكلىرىدىكى بۇلاڭچى ـ قاراقچىلارغا ئوخشاپ كېتىدىكەن دەپ ئويلىدى . بۇ ئادەم قانداقمۇ مەھەللە خەلقىنىڭ ئەرزىنى هەل قىلالىسۇن ، قانداقمۇ خەلقنىڭ هالىغا يېتەلىسۇن ؟

بىردىنلا ئۇنىڭ مەھەللىسىدىكى دېھقانلارغا ئىچى ئاغرىپ قالدى .

مىكىبىگى قاتتىق ئەسىندى ، ئاندىن كېيىن كېكىرىدى . بۇ ئىككىلا قىلىق نۇرىنى يىرگەندۇردى . ئۇنىڭ مۇئەللىمى بۇ قىلىقلارنى نۇرغۇن قېتىم مەسخىرە قىلغان . نۇرى بىر قېتىم قىز ساۋاقدىشىنىڭ يېنىدا تۈيۈقسىزلا ئەسنەپ قويۇۋېدى ، تېرە سودىسى قىلىدىغان باينىڭ قىزى ئۇنىڭغا چۆچۈپ قاراپ قاشلىرىنى سۈزۈپ :

— ئەسنىگەندە قولىڭنى بىلەن ئاغزىڭنى توسۇۋالمايسەن ، — دېگەنىدى . نۇرى نومۇستىن يەرگە كىرگۈدەك بولغان . ئۇ ھازىر بايىقى ئىككى قىلىقىنىڭ يىرگىنىشلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ . بىردىنلا ئۇنىڭ كاللىسىدا «بۇ ئادەمدە كىشىنى يىرگەندۈرىدىغان قىلىقلاردىن نەچچىسى باركىن ؟» دېگەن سوئال پەيدا بولدى . نەق شۇ چاغدا مىكىبىگى ئوڭ قولىنى قوينىغا تىقىپ قولتۇقىنى تاتىلاشقا باشلىدى . ئۇ بىردىنلا قاپىقىنى تۈرۈپ گەپ باشلىدى :

— نېمىگە ئۆرە تۇرۇۋېرىسەن ؟ ھە ، راست گەپنى قىلە ، بۇ يەردە راستلا ئوغرى كۆپ ، قازاقلارنى ھېسابلىماي ، بىز خەقتىنلا ئون نەچچە داڭلىق ئوغرى بار . سەپەر ئوغرى دەريا ياقىسىدىكى جاڭگالنىڭ قاپلىنى بولدى . غېنى ئوغرى قاش بويىنىڭ يولۇسى ، ئەمەت ئوغرى ، ھوشۇر ئوغرى ، ئىمرەمزە قاۋان ، سىدىر تايغان ، ئىبراھىم قانجۇق ... ۋاي ـ ۋۇي ، ھەممىسلا ئوغرى ، بۇ خەقنىڭ تولىسى تارانچى ، ئۇلارنىڭ كۆزى بايلاردا . گادايلارنىڭ كالىسى قىشۇ ياز تالادا ياتىدۇ ، ئوغرى كەلمەيدۇ . بايلار غورۇلىرىنى مىختا پانا قېقىپ ، ئىت باغلاپ ، ئېغىللىرىغا كۆزەتچى قويۇپ ساقلىسىمۇ ، ئۇلارنىڭ مال ـ ۋارانلىرى قوتان ، ئۈيۈرى بىلەن ئوغرىلانغان . تېخى بۇ ئوغرىلار ھۆكۈمەتنىڭ بانكىلىرىغىمۇ تېگىش قىلدى . راست ، ئوغرى تولا . بۇ مېنىڭ قولۇمدىن ئىش كەلمىگەنلىكىمۇ ؟ سەن شۇنداق دەپ يېزىپسىنا ، جالاپنىڭ بالىسى ، بۇ گەپنى ئاشۇ مۇختەر قاۋان يا بولمىسا مىرا كۆسەي يازدۇرغاندۇر ، راستىنى دە ، بولمىسا ...

— ياق ، ئۇلار دېمىدى ، ئۆزۈم يازدىم !
— سەن نېمىشقا ھۆكۈمەتكە تىل تەگكۈزدۈڭ ئەمىسە ؟
— ھۆكۈمەتنى تىلغا ئالغىنىم يوق ، يۈزبېگى ، مىڭبېگىلەر ئوبدانراق ئىشلىسە دېدىم شۇ ، مىڭبېگىم .
— مەن سېنى يامۇلغا ئەۋەتىپ بېرىمەن ، بىلدىڭمۇ ؟ بۇگۈنلا ماڭدۇرىمەن ، سەن ئىتنىڭ بالىسى قالغان ئوقۇشنى يامۇلدا ئوقۇيسەن !
— مەن جىنايەت ئۆتكۈزمىسەم ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن تېخى ئون بەش ياشلىق بالا . ماڭا قانۇن ئىگە .
— نېمە ، قانۇن ؟ مېنىڭ گېپىم قانۇن ئەمەسمىكەن ؟ سەن جالاپ ...
ئۇ گېپىنى تۈگىتەلمىدى . ئۆيگە سېرىق چاچلىق ، پۇرمە بەل گۈللۈك كۆڭلەك كىيگەن بىر ئايال ئېتىلىپ كىردى .
— يولسىزلىق قىلماڭ ، مىڭبېگى ! — بۇ مىڭبېگىنىڭ شەھەردە ئۆي تۈتۈپ ، بايىنىڭ پۇلى بىلەن ئىككى قىزىنى ئوقۇتۇۋاتقان توقال ئايالى ئىدى ، — بالىنىڭ گېپى يوللۇق ، ھەممە گەپنى سەبىخە ئىككىمىز ئاڭلىدۇق ، بۇ بالا توغرا ئېيتىدۇ . قولىڭىزدىن كەلسە بۇ بالىنى ئەمەس ، غېنى ئوغرىنى يامۇلغا سولىتىڭ . كېلىنىڭىزنى خەلقئالەم ئالدىدا ئېلىپ قاچقان سەپەر ئوغرىنى تۈتۈپ بېرىڭ !
— بولىدى ، ئاسىيە ! — دېدى مىڭبېگى تۆت باي بىلەن تالىشىپ يۈرۈپ بەش يۈز قوي خەجلەپ ئارانلا ئېرىشكەن توقالغا يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ ، — بۇ ھارىمى بىلەن چېقىشىپ قويدۇم ، يامانلاپ كېتىپ قالما يەنە ، خوتۇن !
— سەبىخە بۇ بالىنى تونۇيدىكەن ، بۇ بالا مەكتەپ بويىچىلا ئەمەس ، شەھەر بويىچىمۇ ئەلاچىكەن . سىزنىڭ يۈرتىڭىزنىڭ گۈلىكەن . سىزنىڭ تۆت خوتۇنىڭىزدىن ئون ئۈچ بالىڭىز بار ، بىرىمۇ ساۋاتلىق ئەمەس . ئەتىۋارلىق بالىڭىز قەمىردىن مەدرىسىدە تۆت يىل ئوقۇپ ھەپتىيەكتىن چىقالمىدى . مانا ، بالا دېگەن

نۇرىدەك بولسۇن . بالىلىرىڭىزغا ئۇلگە قىلىڭ بۇ بالىنى . بۇ بالا ھېسابتا ھېچكىمنى ئالدىغا ئۆتكۈزمەيدىكەن ، شېئىر يازالايدىكەن ، رەسىم سىزالايدىكەن ، دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتالايدىكەن ، قالتىس بالىكەن ، پۇشكىنىدەك ، ئابدۇللا توقايدەك ، نەۋائىيدەك ...

— ھا ـ ھا ـ ھا ... پاھ ، قالتىسكىنا ! — دېدى مىڭبېگى ئۆزىنى تۇزەشتۇرۇپ كۇلۇپ تۇرۇپ ، — يۇقىرى چىق ، بالام ، بىر مېھمان قىلىۋالاي ، نوغاي ھەدەڭ سېنى پەيغەمبەر قىلىۋەتتىغۇ . ھاي ، قوزا سويۇڭلار ، قىمىز ئەكېلىڭلار ، ئەتىۋارلىق مېھمان كېلىپ قاپتۇ !

مىڭبېگىنىڭ بېغى ئەجەبمۇ كۆڭۈللۈك . قېلىن قارىياغاچلىقلار ، قۇچاق يەتكۈسز تېرەكلەر شاخلىرىدىكى قاغىلارنىڭ تولىلىقى ، خۇددى دۇنيادىكى ھەممە قاغىلار شۇ يەرگە توپلانغاندەك . سوپىسوپىياڭلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازلىرى ، يۇگۇرۇشۇپ يۈرگەن ياۋا توشقانلارچۇ تېخى . بۇ باغ رىۋايەتلەردىكى سىرلىق ئورمانلىققا ئوخشايدۇ . باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆستەڭچۇ تېخى . ئۇنىڭ بويلىرىدىكى قاپاق تېرەكلەر بۇ قاشادىن ئۇ قاشاغا يېتىۋالغان ، ئۇ ھەم كۆۋرۈك ، ھەم ئىلەڭگۈچ . غولى كاۋاكلىغان تېرەكلەر ئارىسىدىكى ئاق ئۇجمىچۇ ، ئۇ بەلكى نەچچە يۈز يىلدىن بېرى مېۋە بېرىپ كېلىۋاتقاندۇر . قويۇق ئالمىلىقلار ئارىسىدىكى چىمەنلىك تېخىمۇ كۆڭۈللۈك ، ياتساڭ كۆرپە ، موللاق ئاتساڭ مامۇق ، ئوڭدا يېتىپ ئاسمانغا قارىساڭ بىر سىرلىق دۇنيا ...

— بۇنداق باغ شەھەردىمۇ يوق ، — دېدى سەبىخە . ئۇ ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن ، تولىمۇ چىرايلىق ، ئۇزۇن يەڭلىك ئاق كوپتىسىدىن كۆكرەكلىرى ئەمدىلا بىلىنىشكە باشلىغان ، ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈمە چېچى ھەم توم ، ھەم يالتىراپ تۇرىدىغان زىلۋا قىز ئىدى ، — مەن بۇ باغنى ياخشى كۆرىمەن . بۇ باغ چاربىاغقا ئوخشايدۇ .

— راست ، — دېدى نۇرى قىزنىڭ ئوماق ، قىپقىزىل

لەۋلىرىگە تەلمۇرۈپ قاراپ چاقچاق ئارىلاش ، — بۇ باغ چارىباغنىڭ ئۆزى ، سەنەم جانىم چارىباغلار خاس ئىكەنىن بىلمىدىم ! ... دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك .

— ۋىيەي ! — قىز ئانار دانىسىدەك قىزىرىپ يەرگە قارىدى ، — ئۇنداق دېمىگىن قېچىپ كېتىمەن بىكار !

نۇرى خجىل بولۇپ يېنىدا ئېقىۋاتقان ئۆستەڭگە قارىۋالدى . ئېگىلگەن سۆگەت شاخلىرى چېچەك سۈيى بىلەن تولۇپ ، شوخلىنىپ ئېقىۋاتقان سارغۇچ سۇنى تويماي سۆيمەكتە ، بۇك دەرەخلەر ئارىسىدىن گۈرىدە كۆتۈرۈلگەن قۇشقاچلار ئۇلارنىڭ بېشىدىكى قېرى قارىياغاچ شېخىدا بەس - بەستە ۋېچىرلاشماقتا . مانا نەدىدۇر ئايغىر ئەسەبىيلىك بىلەن كىشنىدى ، تېرەكلەرنىڭ تۆپە شاخلىرىدىكى غۇرالداي ، قۇرغۇي ، كۆكنەكلەر چۈرقىراشتى ، كەپتەرلەر كۆپكۆك ئاسمان قەرىدە گۈل چىقىرىپ پەرۋاز قىلىشتى . ئىيۇل ئېيىنىڭ ھەممە گۈزەللىكى گويا شۇ دەقىقىدىلا ئۆزىنى كۆرسەتتى ، ئىنسانغا راھەت - پاراغەت بېرىشكىلا ئۆزىنى بېغىشلىغان ئۇلۇغ تەبىئەت ئۆز پەرزەنتلىرىنى نېمىشقىدۇر پۈتۈن مۇھەببىتى بىلەن ئالقىشلىدى . نۇرىنىڭ تومۇرلىرىدا گويا قان ئەمەس ، ئوت ئاقتى ، ئۇنىڭ يۈرىكى شۇ دەقىقىدە بىر پارچە چوغقا ئايلاندى ، ۋۇجۇدى گويا بىر كۈچلۈك چاقماق ئۇرۇلغاندەك سىلكىندى . ئۇ ھاياتىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ھاياجانلىق ھېسسىيات قاينىمىدا ھوشسىزلاندى ، ئۇنىڭ تىلى ئۆزىنىڭ ئەمەس ، ئۇنىڭ سۆزمەنلىكى ، باتۇرلۇقى ، جاسارىتى كۈلگە ئايلاندى . ئۇ يەرگە قاراپ تۇرۇپ يېڭى تىلى چىققان بالىدەك دۇدۇقلىدى :

— ... ياق ... سىز سەبىخە ...

ئۇنىڭ بۇ گېپىگە بالىلىق ئۇمىدسىزلىكى ، نامرات ئارزۇلىرىنىڭ نابۇت بولۇۋاتقانلىقى ، ئۇنسىز ناله - پەريادى سىڭگەنىدى . ئۇ باي قىز بىلەن نامرات ئوغۇلنىڭ ئارىسىدا ئورتاق خۇشاللىق بولمايدۇ ، پەقەت پاجىئەلا بولىدۇ ، نامراتلار ئارزۇسى بايلارنىڭ ۋۇجۇدىغا يات ، شېرىن خىيال مېۋىسىز دەرەخ ، مەن

خىيال بىلەن خۇشال بولۇشقا ئادەتلەنگەن ، سەبىيە بىلەن ئابدۇمەر مىكىيگىنىڭ بىغدا ئەمەس ، بەلكى بىر ئۆمۈر خىيال بىغدىلا بىلەن بولاي ، دېگەنلەرنى ئويلىدى ـ دە ، ۋاقىتسىز سوئالغان گۈل بەرگىدەك سولىشىپ :

— مەن كېتەي ، — دېدى .

— تېخى ئەتىگەن ، — دېدى قىز چېچىنىڭ ئۇچىنى چۈۋۈپ تۇرۇپ ، — يۈرۈك ، ئۇجمە يەيلى ، ئاندىن كېيىن سورايدىغانلىرىم بار تېخى .

ئۇ قىزغا ئەگىشىپ ئەيمىنىپ مېڭىپ قېرى ئۇجمىنىڭ تۈۋىگە كەلدى . شاخلار شېرىن ئۇجمە بىلەن تولغان ، يەرمۇ دەسسىگۈسىز ئۇجمە . ئۇلار يەردىن ئەڭ پاكىز ، شىرنىلىكلىرىنى تېرىپ يېدى .

— ئۇچىغا چىقىپ ئۈزۈپ يەيلىلا ، قاراڭا ، قارغۇجىلار جېنىدا شېخىدىكىنى يەۋاتىدۇ . ها ـ ها ـ ها ... — دەپ كۈلدى قىز .

ئۇنىڭ كۈلكىسى شۇنچىلىك يېقىملىق — گويا تەمبۇرنىڭ ئاۋازى ، شۇنچىلىك زىل — جاناۋار چىنىنىڭ ئاۋازى ، شۇنداق سىرلىق — گويا تېپىشماق ئىدى .

نۇرى قىزنىڭ بىر يېرىگە بەدىنى تېگىپ كەتسە خۇددى چوغ تېگىپ كۆيۈپ كېتىدىغاندەك ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، دەرەخ غولىغا يامىشىپ يۇقىرىغا ئۆرلىدى . قىزمۇ يالاڭ ئاياغ بولۇۋېلىپ شاخلارغا يامىشىپ ئۇنىڭ يېنىدىلا ئۆرلىمەكتە . نۇرى ئۇچ ئاچىماق شاخقا ئولتۇرۇۋېلىپ شىرنىسى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان ئۇجمە دانىلىرىنى تېرىپ ئالمىنىغا تولدۇردى . بۇنداق شىرنىلىك ، مەرۋايىتتەك يالتىراپ تۇرىدىغان مېۋىنى قانداقمۇ ئاغزىغا سالسۇن ؟ ئۇ كىچىكىدىنلا ياخشى مېۋە كۆرسە ئاپىسىغا ياكى ئۆكسىغا بېرىشكە ئادەتلەنگەن ، ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا تۆۋەنگە قارىدى . ئۇنىڭ تۆۋەنگە قارىشى بىلەن قىزنىڭ يۇقىرىغا قارىشى بىرلا ۋاقىتقا توغرا كەلدى . ئۇ قىزنىڭ ئۆزىگە تىكىلگەن يالقۇنلۇق كۆزلىرى ، كۈلۈمسىرەپ تۇرغان لەۋلىرىگە چەكسىز لەززەت ، ۋەھىمە ۋە تەشنالىق بىلەن قارىدى ـ دە ، قىزىرىپ ـ هودۇقۇپ قولىدىكى

ئۇجمىنى قىزغا سۇندى . قىزنىڭ قوللىرى شاختا ئىدى ، قىز ئاغزىنى ئاچتى . نۇرى ئۇجمىنى ئۇنىڭ ئوماق ئاغزىغا ساناپ تۇرۇپ بىر تالدىن سېلىۋىدى ، ۋۇجۇدى بەختتىن گويا شامالدا نازغىغان تال چۈشقىدەك تىترىدى ... نۇرى كەچقۇرۇن مەھەللىسىگە قاراپ پىيادە يولغا چىقتى ، مىڭبېگىنىڭ باغلار بىلەن قورشالغان مەھەللىسى ، تۆت تەرەپكە كېتىدىغان ھارۋا يوللىرى ئارقىدا قالدى . نۇرى باغلاردىن قۇشتەك شۇڭغۇپ ئۆتۈپ ، مەھەللىنىڭ سەگەك ئىتلىرىنى ھاۋۇشتمايلا غول ئېرىق بويىغا يەتتى ۋە دېھقانلار سۇ ياقىلاپ پەيدا قىلغان چىغىر يول بىلەن جەنۇبقا قاراپ ماڭدى . ئۇ ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك ھاياجانلانمىغانىدى . ئۇ ئالدىدىكى سار تاغنىڭ قارلىق چوققىلىرىغا ، قاپتاللىرىدىكى قارىغايلىقلىرىغا ، ئىلى دەرياسىنىڭ نېرىقى قىرغىقىدىكى چەكسىز دالا ، قىرلارغا شائىرانە ھېسسىيات بىلەن تويماي نەزەر سالدى . تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئۆزىدىن يىراقلىشىۋاتقان مىڭبېگى كۇزلىكىگە قايرىلىپ قارىدى . گويا ئۇ يەر نۇرىنى چىللىماقتا ، مەڭگۈلۈك ئەركەم بولغىن دەپ يالۋۇرماقتا ، ئۇنىڭغا ئىنسان ھاياتىدىكى ئەڭ گۈزەل نەرسىنى تەقدىم قىلماقتا ئىدى . بىراق ، ئۇنى بىر يوشۇرۇن كۈچ بۇ يەردىن كېتىشكە ، كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىماسلىققا ئالدىرىتىۋاتاتتى . بۇ كۈچ ئىككى ئېغىز گەپنىڭ كۈچى . نېمىشقىمۇ نۇرى بۇ گەپلەرنى قايتا ـ قايتا تەكرارلاپ قەسەم ئورنىدا يادلىۋالغاندۇر ـ ھە ؟ يادلىسىمۇ قەسەم قىلىۋالمىغان بولسا بوپتىكەن : «نەپسىڭگە بېرىلمە ، مۇھەببەتكە قۇل بولما ، بۇ ئىككىسى مۇراد ـ مەقسەت يولىدىكى ئىككى تىك داۋان .»

ئۇ قارلىق چوققىلارغا قارىدى . چوققىلار بۇلۇتلارغا تۇتاشقان ، بۇلۇتلار چەكسىز ئاسمانغا باغلانغان . «ئاشۇنداق ئېگىز ئىككى داۋان ، — دېدى ئۇ چىغىر يول بويىدىكى تېۋىلغا ، چىغلارنىڭ نوتىلىرىنى سىيپاپ قويۇپ ، — مۇراد ـ مەقسەت نېمە ؟ ئۇنىڭ يولىچۇ ؟ لومۇنوسوفتەك ، دارۋىنەك ، پۇشكىنەك ئادەمگە ئايلىنىش . لومۇنوسوف ئون تۆت يېشىدا باشلانغۇچ مەكتەپكە

كـــرگەن ، تىرىشىپ يۈرۈپ ئالىم بولالىغان ، بولغاندىمۇ پەتتە پـەنـنـىڭ ئـالـىمى ... نېمۈتون ئۆيلەنمىگەن ، نوبېلمۇ شۇنداق . مۇھەببەت ، راھەت ـ پاراغەتكە بېرىلىش ئادەمنى نابۇت قىلىدۇ ... توغرا ، ئۇ قىزنى ئۇنتۇپ كېتەي ، كەينىمگە بۇرۇلۇپ ئۇ مەھەللىگە قارىماي ... » ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . ئۇنىڭ ئـالـدىـدا يـەنـە سـەبـىخە پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئۆستەڭ بويىدا ، چـىـمـەنلىكتە ئېيتقان گەپلىرى نۇرىنىڭ يادىغا كەلدى ... قىز ئانىسىنىڭ : «داداڭ ئالمۇتىدا بىگۇناھ ئېتىلىپ كەتكەن . داداڭ ياخشى ئوقۇغان ، رۇسچىغا ئۇستا ، چىرايلىق ئۈيغۇر يىگىتى ئىدى . مەن داداڭ بىلەن موسكۋادا تونۇشۇپ قالغان ، ئىككىمىز ئالمۇتىدا تويى قىلغان . داداڭ باينىڭ قىزىنى ئالغىنى ئۈچۈن بولشېۋىكتىن قوغلانغان ، كېيىن ئالمۇتىدا ئالاش ئوردا ، شەيخۇلئىسلام دېگەن نامىلار بىلەن ئېتىلىپ كەتكەن . داداڭ رەھمىتى ئىككى قىزىمنى ئېلىپ غۇلجىغا كەت ، قىزلىرىمنى ياخشى ئوقۇت ، دەپ ماڭا قاتتىق جېكىلىگەن . ماڭا ئوخشاش ئوقۇغان مەدەنىيەتلىك تاتار قىزى بالىلىرىنى ئوقۇتىمەن دېمىسەم مۇشۇ قوپال مىڭبېگىگە توقاللىققا تېگەتتىمۇ ؟ مېنىڭ بەدىنىم ھايات ، روھىم ئۆلگەن . سىلەر ياخشى ئوقۇپ ، ياراملىق ئادەم بولۇڭلار » دېگەن گەپلىرىنى كۆز ياشلىرى بـىـلـەن ئېيتىپ بەرگەندى . نۇرى خىيالىدا ، چىغىر يولدا چىغ ـ تـېۋىلغىلارنى قۇچاقلىغىنىچە كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ : «خەير ـ خـوش ، سەبىخە ، مـۇھـەببەت ساڭـمـۇ ئوخشاشـلا تـىـك داۋان ، ئامەت ـ تەلىيىمىز بولسا ئاپاڭ بىلەن داداڭدەك بىر چوڭ شەھەردە ئۇچرىشىپ قالارمىز . ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى ، تۇنجى مۇھەببىتىم بىلەن دۇنيادىن ئۆتىمەن : نېمۈتون ، نوبېل ، نەۋائىيدەك ... » دەپ سەبىخە بىلەن خىيالەن خوشلاشتى .

3

زىـيـاۋۇدۇن بـالـىـسـىنـىڭ تەلىپىنى زادىلا رەت قىلمىغان . بـالـىـسـىمۇ دادىسىغا ئارتۇق تەلەپ قويۇپ باقمىغانىدى . بالىسى

بۇگۈن تۈيۈقسىزلا :

— دادا ، مەن شەھەرگە كىرىپ مۇسابايوفلار زاۋۇتىدا ئىشلەيمەن . تەتىل تۈگەشكە يەنە بىر يېرىم ئاي بار ئىكەن . ئارزاق بولسىمۇ پۇل تاپاي ، دادا . بۇ يەردە ۋاقىت بىكار ئۆتۈپ كېتىدىكەن ، — دېدى .

دادا ئوغلىنىڭ ئىككى كۆندىن بۇيان خىيالچان ، غەمكىن بولۇپ قالغىنىنى سەزگەن . ئۇ : «مېنىڭ بەش بالىنىڭ غېمىدە سەدىپارە بولۇپ يۈرگىنىمگە چىدىماپتۇ ـ دە» دەپ ئويلىغان بولسىمۇ ، ئوغلىنىڭ مۇنداق تەلەپ قويۇشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى . ئۇ بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئوغلىنى ئوقۇتىمەن دەپ قارغا مىلەپ ئاشلىقىنى ئېلىپ بولۇپلا ، تۆت بالىسى بىلەن ئايالىنى كۆتەك ھارۋىسىغا سېلىپ ، شەھەردىكى ھال ـ ئوقىتى ياخشى ئادەملەرنىڭ ئېغىللىرى يېنىدىكى ھەم قاراڭغۇ ، ھەم كىچىك بىر ئېغىز ئۆيىنىڭ قىشلىق ئىجارىسىگە ئۈچ خو بۇغداي بېرىپ ، ئات ھارۋىسى بىلەن شەھەردە ئولتۇرۇپ تۇرمۇش كەچۈردى . يېزىدىكى كەڭ ، ئازادە ئۆي ، باغلىرىنى تاشلاپ ، خەقنىڭ ھويلىسىدا قورۇنۇپ ـ ئەيمىنىپ يەر دەسسەپ يۈردى . ئايالى ئۆي ئىگىسىنىڭ نېنىنى يېقىپ ، كىرىنى يۇيۇپ ، ھويلىسىنى سۈپۈرۈپ قىشنى ئۆتكۈزۈشكە كۆندى . ئۆزى باش توخۇ بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كەتسە ، خۇپتەندىن كېيىن بوز ئېتىمۇ ، ئۆزىمۇ ھالىدىن كەتكەن چاغدىلا ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ، مورا ئوچاق ئالدىدا شۇ كۈنى قار توشۇپ ياكى پىلىچى خاڭدىن كۆمۈر ئەكىرىپ سېتىپ تاپقان پۇلىنى ساناپ ، ھەر كۈنى تاپقان پۇلىنىڭ نەق يېرىمىنى ئايالىغا بېرەتتى ـ دە :

— يىغىپ قوي ، خوتۇن ، ئوغلىمىز شەھەر بالىلىرىنىڭ ئالدىدا بويۇن قىسىپ قالمىسۇن ! — دەيتتى . ئۇ تۆت يىلدىن بېرى شۇنداق قىلىپ كەلمەكتە . ھازىر ئۇنىڭغا : «زىيەك شەھەرلىك» دېگەن لەقەمۇ سىڭىپ قالدى . تۆت يىلدىن بېرى تارتقان جاپا ، تۆككەن تەرنى مۇنۇ ئەقىللىق ئوغلى ھېسابلاپ يۈرگەن چېغى ـ

هه ، بولمسا هۆسەنبايىنىڭ زاۋۇتىدا ھاك ، كىسلاتا پۇرىقىدا دېمىقتا بولۇپ ئىشلەش قانداق قىلىپ ئۇنىڭ ئېسىگە كەلسۇن؟

— نېمە دەيسەنوي ، بالام ، نېمە كەم ، نېمىگە قولۇڭ يەتمىدى دېمەمسەن ئاۋۋال ؟

— گەپ بۇنىڭدا ئەمەس ، دادا ، ئۆز ئەمگەك ـ تەرىمنىڭ تەمىنى تېپىپ باقاي دەيمىنا !

— ئۇنداق بولسا ئۆيدە تېتى ، — دېدى زىياۋۇدۇن ئوغلىدىن پەخىرلىنىپ ، — ئەتىدىن باشلاپ بېدە باغلا ، سەن كەتكۈچە بۇغداي پىشىدۇ ، كۆرگەنسەن ، چوڭ ئېتىزغا بەش خو بۇغداي چاچقان ، تاختا بوپتۇ ، ھەر باش ، ھەر باش ، غولى قاپقارا ، بىر تالمۇ ئاپىخان ، سۇلۇ يوق . خۇدايىم بۇيرۇسا خورىدىن ئون خودىن ئاشلىق ئالىمىز . ئەللىك خو بۇغداينىڭ ئون بەش خورى دەنگە كەتسە ، ئوتتۇز بەش خورى قالىدۇ . ئۇرۇق ، ئوزۇققا ئون بەش خورى كەتسىمۇ يىگىرمە خورنى ساتىمىز ، بالام ، ئۇچ خو يەرنىڭ زىغىرىمۇ ، بىر خو ئارپا ، ئىككى خۇ سۇلۇمۇ ياخشى ئوخشىدى . قىرو چۇشكۈچە يىغىپ بولىمىز . ئىنىلىرىڭ بەرا بىلەن دەرامۇ ئىشقا ياراپ قالدى . بەرا توّت ئورمىچىنىڭ بېغىنى باغلاپ بىر گۇڭغا ئىشلىيەلەيدۇ ، كۇنىگە يەتتە يۇز باغ چۆپ باغلايدۇ ئۇكاڭ ، دەرامۇ تۇلۇقتا ئات مىنەلەيدۇ ، چاي توشۇيالايدۇ ، بۇغداينىڭ بۇيىسىنى ئاشۇ ئىككىسى ئوتىدى . ئات سۇغىرىش ، ئوقۇر تازىلاش ، ئاتقا چۆپ سېلىپ ، توخۇغا دان چېچىش ، ئىتقا ئاش ئېتىش ئاشۇلارنىڭ ئىشى ، بالام . شۇنچە باغنىڭ قورىيىنى ئورۇپ ، مىڭ نەچچە يۇز تۇپ قارىياغاچنىڭ شېخىنى پۇتاپ ، ئۇچ مىڭ باغدەك شاخ ـ قوراي قىلىپ بېسۇەتتى ، ئۇنىڭ ھەممىسىنى ئاپاڭ بىلەن ئىككى ئىنىڭ قىلدى ، بالام . بۇ يىل خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇچىنچى ئىنىڭ ھەمرانىڭ خەتنە تويىنى قىلىپ بولۇپلا شەھەرگە كۆچۈپ كىرىپ كېتىمىز ، ئۆيگە مۇختەربايىنىڭ قويچىسى قاما قازاقنى ئولتۇرغۇزۇپ قويىمەن .

تىنىمسىز دادا ئوغلىغا تاغارنىڭ ئاغزىنى ئاچقۇزۇپ ، ئاخىرقى

بىر دۆۋە بۇغدىيىنى غەلۋىر بىلەن تاغارغا قۇيغاچ يەنە دېدى :

— زاكىر ئەپەندىم : زىياۋۇدۇن ، بالاڭنى ئوقۇتقىن ، مەن بۇنداق ئەقىللىق بالىنى كۆرمىگەن ، بالا ئوقۇتقىلى ئون تۆت يىل بولدى ، بۇنداق ئۆتكۈر بالىنى ئۇچراتمىدىم ، دېگەچكە ، ئاپاڭ ئىككىمىز قانچىلىك جاپا تارتساقمۇ سېنى ئوقۇتايلى دېيىشكەن ، بالام ، قىسىنىدىغان يېرىڭ بولسا دە ، كۆچۈم يەتمىسە مۇختەربايمۇ قاراپ تۇرمايدۇ . بىز بىر تۇغقانىڭ بالىسىغۇ ، يامىنىغا كەلسە دادامدىن قالغان مۇشۇ سەكسەن خو يەرنىڭ ئوتتۇز خورىنى ئاتۇشلۇق بايلارغا ساتمەن . بىر خورىغا بىر قوي بېرىڭلار دېسەم ، ھازىرلا ئوتتۇز قويلۇق بولۇۋالمىز . ئوتتۇز قوي كېلەر يىلى ئوتتۇز قوزا تۇغسا ، يىگىرمىسى ئەي بولسىمۇ ...

— گەپ ئۇنىڭدا ئەمەس ، دادا ! ...

— ئەمىسە نېمىدە ، دېمەمسەن ؟

— جاپالىق ئىش بىلەن چېنىقاي دەيمەن .

— جاپانىڭ ھەممىسى سەھرادا تۇرسا شەھەردە نېمە قىلاتتىڭ ؟

— سېسىق پۇراق ، زەي يەر بۇ يەردە يوق . ئېتىزنىڭ ئىشى ئېغىر بولغىنى بىلەن ئۆزى گۈزەل ، نەگىلا قارىساڭ بۆدۈنە «ۋىت ـ ۋىلىق» قىلىپ تۇرغان ، ھەممىلا يەر گۈل ـ چېچەك . قارا ، زىغىر ـ قىچا ، تىكەنلىرىمۇ گۈل بۇ يەرنىڭ . بۇ يەردە بەدىنىڭ چارچىغان بىلەن روھىڭ ياشىرىپ تۇرىدۇ ، دادا .

— ياھ ، ياھ ، قەتتىڭ گەپ قىلدىڭا ، بالام . مەنمۇ قىشچە شەھەردە ھارۋام بىلەن مەدىكارچىلىق قىلىمەن ، لېكىن خىيالىم يېزىدا بولىدۇ . ھەر كۈنى مۇشۇ مەھەللە چۈشۈمگە كىرىدۇ . ئاۋۇ ئۆستەڭ ، مۇنۇ كارىز ، چىغىرتماقلىق ، كوركىرىشىپ تۇرغان پاقىلار ، ئاۋۇ قىزىلگۈل ئارىسىغا ئۇۋا سالىدىغان بۇلبۇل چۈشۈمدىن چىقمايدۇ . روھ دېدىڭما ، راست ، ئادەمنىڭ جېنى يايراپ كېتىدۇ ...

— دادا ، ماقۇل دېگىنە ، ھۈسەنباينىڭ زاۋۇتىدا مېنىڭ تونۇشلىرىم بار . ئىشلەپ باقاي ، بۇ يەردە زېرىكىپ قالدىم ،

ئاغىنىلىرىمنىڭ گەپلىرىمۇ ، قىلىقلىرىمۇ ماڭا ياقمىدى .

زىياۋۇدۇن جىمىپ قالدى . يازنىڭ كۆڭۈللۈك ئاخشاملىرى سەھرا بالىلىرى تەلۈلىكتىن نېمىلەرنى قىلمايدۇ . ياش ئەر خوتۇنلارنىڭ دېرىزىلىرىنى مارىشۇاتقان ، خەقنىڭ باغلىرىغا ، قوغۇنلۇقلىرىغا ئوغرىلىققا چۈشۈۋاتقان . گەپلىرىچۇ تېخى ، مۇخىتەر بايىنىڭ كېچىلىرى كىملەرنىڭ ئۆيلىرىگە شۇڭغۇغانلىقى ، ئۆي ئىگىسى ئايالىنىڭ نازلىرى ، ئەرلەر ئارىسىدىكى ئاشنا تالىشىش ، كۈنداشلىق جېدەللىرى ، ئايالالارنىڭ ئۆستەڭ بويىدىكى تاللاشلىرى ، ئاتلار ، بۇقىلار ، ئىتلار ، خورازلار توغرىسىدىكى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن تالاش - تارتىشلار ، ھەتتا بۇ تالاشلاردىن پەيدا بولىدىغان مۇشتلىشىشلار ... بۇ ئىشلارنىڭ قايسىبىرى ئوغلىنىڭ دېتىغا ياقسۇن ؟ نۇرى بىكار بولسىلا كىتاب ئوقۇيدۇ ، خىيال سۈرىدۇ ، سۆزلىسە چوڭ - چوڭ ، باشقىلار بىلمەيدىغان ئىشلارنى سۆزلەيدۇ . گېرمانلارنىڭ نەلەرگىدۇر ھۇجۇم قىلغانلىقى ، رۇسىيىدىكى ئىشلار ، كۇلىدىكى سوقۇشلار ، ياپونلارنىڭ جۇڭگوغا بېسىپ كىرگەنلىكى ، شېڭ دۇبەننىڭ سۆزلىرى ، سەنمىنجۇيى ، خائىن قىلمىغان بايلار ، يەنە ئادەملەر چۈشەنمەيدىغان ئاللىنېمىلەرنى سۆزلەيدۇ . راست ، ئۇنىڭ ئىچى پۈشتى ، ئۇ شەھەردىكى ئاغىنىلىرىنى ، ئەپەندىلىرىنى سېغىندى ...

— بوپتۇ ، بالام ، — دېدى ئاخىر كۆڭۈلچەك زىياۋۇدۇن ئوغلىنىڭ خۇشال چىرايىغا قارىغانسېرى ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولۇپ ، — ئانداق بولسا مەن سېنى ھارۋا بىلەن شەھەرگە ئەكىرىپ قويای . بىر ھارۋا شاخ - قوراي ، تۆت توخۇ ، ئەللىك - ئاتمىش تۇخۇم ئېلىۋالساق ، سەن خەجلىگۈدەك پۇل چىقىپ قالىدۇ . مەن سېنى ھاشىم تەمبۇرنىڭ ئۆيىگە ئەكىرىپ قويای . بىلىسەنغۇ ، مېنىڭ ئاغىنەم ، ئۆيى ناغرىچىدا . ھە ، ھېلىقى سېرىق ھاشىم شۇ ...

لېكىن ، ئوغلى خۇشال بولۇشنىڭ ئورنىغا جىمىپ قالدى . دادا ئوغلىنىڭ مۇھەببەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئەتەي ئازاب قاينىمىغا

ئۆزىنى ئاتماقچى بولۇۋاتقىنىنى نەدىن بىلسۇن؟ ئۇلارنىڭ يېنىغا زىياۋۇدۇننىڭ ئىشچان ، ئاق كۆڭۈل ئايالى چىقتى . قارىقۇمچاق ، قاش - كۆزى چىرايلىق ، سەل دورداي كالپۇك ، ئىنچىكە ئىككى ئۆرۈمە چېچىنى يېلىم بىلەن قاتۇرۇپ قەلىقەي ياغلىقىنى ئېڭىكى ئاستىدىن باغلىۋالغان ئورۇق ، يالاڭ ئاياغ ئايال ئوغلىغا قاراپ زوق بىلەن كۈلۈۋىدى ، ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىنىڭ قۇيرۇقلىرىدا قويۇق ، چوڭقۇر قورۇقلار پەيدا بولدى :

— بالام نۇرۇم ، سېنى قىشلاقتامغا ئەچۈشۈپ تۇغقانلارغا كۆرسىتىپ چىقاي ، شاڭيو داداڭ ، ئىمام داداڭ ، داداڭنىڭ باي تۇغقانلىرى سېنى كۆرۈپ ھەيران قالسۇن ، بىر چاي قاينىغۇچىلا يېتىپ بارىمىز . ئۇكاڭ ئىمھاننى ھاپاش قىلىۋالمەن ، قالغانلار ئەگەشمەيدۇ ، ھازىرلا ماڭمىز ، بالام .

— ياق ، ئاپا ، مەن كىتاب ئوقۇيمەن .

— ئوقۇپ تويمايدىكەنسىنا ، ۋاييەي ، ئاپاڭنىڭ كۆڭلىنى ئايا . بىر ماختىنىۋالاي ، ئەپەندى ئوغلۇمنى بايلارنىڭ خوتۇنلىرىغا بىر كۆز - كۆز قىلىۋالاي ، يۇر ، گەدەنكەشلىك قىلما ، ساقام .

— ياق ، ئاپا ، بارمايمەن ! — دېدى نۇرى ئاپىسىغا ئەركىلەپ ، بالىلارغا خاس ئاۋازدا يېلىنىپ ، — تاپشۇرۇق كۆپ .

— نېمەڭ ئۇ تاپشۇرۇق دېگىنىڭ؟

— يازىدىغان خەت ، چىقىرىدىغان ھېساب ، يادلايدىغان نۇرغۇن گەپلەر .

— شەھەرگە كىرگەندە قىلىۋالارسەن ، ماڭ ، ياسانغىن ، بالام . ئابدۇمەر مىڭبېگنىڭ نوغاي خوتۇنى سامىيۇزدە تويدا بىر ھويلا خوتۇنغا سېنى ماختاپ ۋارقىراپ سۆزلەپتەك ، ھازىر مەھەللىنىڭ ھەممە خوتۇنلىرىنىڭ ئاغزىدا سەن . قۇشناچىم ھەدەم ئەتەي بىر ئاتلىق ئادەم چىقارتىپ ، سېنى ئەچۈشسۇن ، كۆرىمىز دەپ ئېيتىپ ببرىپتۇ . ۋىيەي ، ھېلىقى مىڭبېگنىڭ خوتۇنى نېمىلەرنى دېۋىدىكىنىتاڭ ، خوتۇنلار ۋىيەي ، زىيەكىنىڭ بالىسى نۇرى

چوڭ بولغاندا لەيلۈن① بولغۇدەك ، كۆرۈۋالايلى دېيىشىپ ، ئوت ـ كاۋاپقا چۈشۈپلا قاپتەك !

— ھەي رەيھان ، خوتۇن خەق دېگەننىڭ كۆزىمۇ تىلىمۇ يامان . بوپتۇ ئەمسە ، ئىمامغا بىر تال تۇمار پۈتكۈزۈپ بالاڭنىڭ بوينىغا ئېسىپ قوي جۇمۇ !

— ماڭ ، ماڭ نېرى ، — دېدى نۇرى چالۋاقاپ تېرىكىپ ، — نەدىكى خۇراپاتلىقنى ! ...

— نېمە دېگىنىڭ بۇ ؟ تىلتۇمار ئاسمىساڭ بۇ خوتۇنلارنىڭ يا كۆزى تېگىدۇ ، يا تىلى تېگىدۇ !

— شەھەرگە ھازىرلا كېتىمەن ، ئۇنداق قىلساڭلار !

— شاڭيو بوۋاڭ بىر غۇنان ئات مىندۇرگۈدەك . بىزنىڭ غازى ھاجىمنىڭ نەۋرىسى ، ھىدىلشا ھاجىنىڭ ئەۋلادىدىن بىر كاتتا ئادەم چىقىدىكەن ـ دە ! چىغلىقمازاردىن نەزەرخان غوجام چىقتى ، بىزدىن ئەمدى نۇرىدەك ئەپەندى چىقسا بېشىمىز كۆككە تاقىشىدۇ ، بالىنى ئەچۈشۈڭلار ، بىر كۆرمىسەم بولمايدۇ ، دېگۈدەك تېخى .

— ئۇنداق بولسا ئاپاڭ بىلەن چۈش ، بالام . مىڭبېگىنىڭ نوغاي خوتۇنى ، شاڭيو بوۋاڭ تىلغا ئالغاندىكىن بويۇن تولغىما ، بالام .

— ياق ، چۈشمەيمەن ! — دېدى نۇرى راستتىنلا خاپا بولۇپ ، — ھازىر ئەمەس ، مەن گىمنازىيىنى تۈگىتىۋالاي ، ئاندىن كېيىن كۆرۈشەي ، بۇنداق قىلساڭلار مەن راستتىنلا قېچىپ كېتىمەن !

بالا ھويلا ئالدىدىكى تاشلىق دۆڭدىن غورۇ ئاتلاپ كەڭ ھويلىغا ماڭدى . زىياۋۇدۇن بىلەن رەيھان بىر ـ بىرىگە قاراشتى . ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىك كۆزلىرىدە ، بەخت بىلەن مىدىرلىغان لەۋلىرىدە ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز خۇشاللىق ، غۇرۇر ۋە ئۈمىد ، ئىشەنچ ئىپادىلەنمەكتە . ئۇلار بىر كاتتا ئادەمنى تەييارلاش ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل ـ كۈچ ۋە بارلىقىنى سەرپ قىلىشقا قەسەم

① لەيلۈن — لېنىن دېمەكچى .

قىلىشۇاتقاندەك بىرلا ۋاقىتتا باشلىرىنى لىكشىتتى .

بەختلىك ئەر - خوتۇن پاكىز ئۇگۇتنى ئوبدان نەمدەپ ، ئۆزلىرى توقۇۋالغان قىل تاغارنى قوللاپ كۆتۈرۈپ ، پاكىز سۇپۇرۇلگەن كەڭ هويلىنىڭ سۇپىسىدىكى تۇۋرۇككە يۆلەپ قويدى .

— بالا قېنى ، خوتۇن ؟

— قاراپ باقسۇنا هەي !

بىرى باغ ئىشىك بىلەن باغقا ، يەنە بىر چاقماق پەنجىرىلىك سارايىنىڭ دېرىزىسىگە يۈگۈرۈشتى .

— يوقما !

— يوق تۇرامدا ؟

ئىككىسى بىردىنلا دالان ، ئاشخانا ، ئېغىللار ۋە كىچىك باغنىڭ ئىچىگە ، گۈللەرنىڭ تۇۋىگە قاراپ چىقتى .

— نۇرى قېنى ؟

نۇرى باغنىڭ قورۇق تېمىدىن ئاتلاپ ، مەھەللىنىڭ تۇتاش باغلىرىنىڭ بىرىدە سۇئگۈچلىرىدىن ئۆمىلەپ ، بىرىدە شورلىرىدىن ئاتلاپ شەھەر يولىغا چىقىپ بولغانىدى .

زىياۋۇدۇن قارىياغاچ سايىسىدە چۆنقاپ ېيشىنى لىكشىتىپ ، قۇيرۇقى بىلەن كۆكۈيۇن قورۇپ تۇرغان بوز ئاتنى مىنىپ خوتۇنىغا :

— بالاڭ بەكۇاشلىق قىلىپ شەھەرگە قاچتىمۇ نېمە ؟ — دەپ ئېتىنى دېۋىتىۋىدى ، بوز ئات ئېرىنچەكلىك بىلەن ئېغىر قەدەم ئېلىپ قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ تېزەكلىدى - دە ، ئالدىرىماي ماڭدى . ئېتىنى جېنىدەك كۆرىدىغان دېھقان بالا ۋەسۋاسىسى بىلەن ئىختىيارسىز بىر قامچا سالدى . ئات چىچاڭلاپ قاتىرىدى .

نۇرى مەھەللىسىدىن خېلى يىراقلىشىپ قايرىما ئۆستەڭ قىرىغا چىقىپ مەھەللىسىگە بۇرۇلۇپ قارىدى . مېهرىبان ئاتا - ئانىسى هازىر ۋەسۋاسىدە ، بەلكى ئۇكىلىرىمۇ ئەنسىرىمەكتە . ئۇ كىمدىن ، نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى قاچۇردى ؟ ئۇ نەگە ، نېمە قىلغىلى بارىدۇ ؟ ئۇ بۇلارنى ئويلاپمۇ ئولگۇرەلمىگەن : ئۇنىڭ قەلبىنى

ئۆزىنى مۇھەببەتتىن قاچۇرۇش ئىستىكىدا ئىگىلىۋالغان ، مانا ھازىر ئاتا - ئانا ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ مۇھەببىتىدىنمۇ ئۆزىنى قاچۇرماقتا . ئۇ گويا بىر چوڭ جۇدالىق ئۇچۇن ئۆزىنى مەقسەتلىك تەربىيىلەۋاتماقتا ، يېقىن كەلگۈسىدە بولىدىغان بىر كاتتا ئازاب - ئوقۇبەت سىناقلىرى ئۇچۇن ئۆزىنى چىنىقتۇرماقتا ، ئۇ دېھقانلارغا يات ، شەھەردىكى باي بالىلىرىغا دۇشمەن بىلىنىدىغان مەقسەتلىك ھالدا ئازاب ئىزدەش يولىغا ماڭماقتا ، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۆزىنى دەۋرىنىڭ قەھرىمانى ، كەلگۈسىنىڭ گىگانت ئادىمى بولۇشقا مۇناسىپ ھېسابلاب ... ئۆز - ئۆزىدىن پەخىرلەنمەكتە . ئۆزىنى ۋە يۇرەك پارىلىرىنى ئازابلاش ھېسابىغا ئېرىشىدىغان بۇ پەخىرلىنىشنىڭ قىممىتى قانچىلىك ؟ بۇ قىممەتنى ھېسابلاشنىڭ يولى نېمە ؟ ئەمدىلا ئون بەش ياشقا كىرگەن ، سوۋېت كىتابلىرىنىڭ ، يېڭى ئىدىيە تارقاتقۇچى ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ تەسىرى تۇپەيلى ، ئۆزى ھەيران قالغان ياۋروپا سەركەردىلىرىنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىشقا ئۆزىنى بېغىشلىغان ئۇيغۇر بالىسىنىڭ ھازىرچە بۇ مۇرەككەپ سوئاللارغا ئەق جاۋابى يوق . ئۇنىڭ قەلبىنى بىرلا : مۇئەللىمى ئېيتقان ياخشى ئادەم بولۇش ئۇچۇن بىر ئۆمۇر ئازاب چېكىشكە ، ھەرقانداق قىينىچىلىق ئالدىدىمۇ تەمتىرىمەسلىككە ئۆزىنى تەييارلاش دېگەن سۆزلىرى ئىگىلىگەن . ئۇ مۇشۇلارنى ئويلاپ ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئەنسىرەشلىرىنى ئۇنتۇدى ۋە : «تېخى چۇش بولمىدى ، يازنىڭ كۇنى ئۇزۇن ، يولسىز مېڭىپمۇ شەھەرگە يېتىپ بارالايمەن . نۇرغۇن قېتىم پىيادە ماڭدىم ، بار - يوقى قىرىق كىلومېتىرلا يولغۇ بۇ . دەريا ياقىلاپمۇ ، يامانيار بىلەن توپا كېچىپمۇ قاراڭغۇ چۈشكۈچە شەھەرگە كىرەلەيمەن» دەپ ئويلىدى - دە ، يولدىن چىقىپ تەپتەكشى تاختا بولغان چەكسىز بۇغدايلىققا شۇڭغۇدى . بۇغدايلار ئارىسىدىكى چۆگۈر تۇغانلىق ئېرىقلار ، چىغ - تېۋىلغىلار ئارىسىدىكى ھەر ئۇۋۇلىرى ، ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇركۈپ قاچىدىغان ياۋا توشقانلار ، ھاڭگىت ، قاقىرلار بىلەن ئوينىشىپ يۈگۈرۈپ مېڭىش ئۇنىڭ

ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ئەمەك بولدى . ئۇ ئىككى قىرغىقى ياپيېشىل چىمەنلىك ئېرىقتىن دۇم يېتىپ سۇ ئىچىپ ، ئالىقانلىرىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، مەھەللىسىدىن شەھەرگە ماڭىدىغان يولغا قارىدى . دادىسى ئاق بوز ئاتنى ئۆكىرەك تاشلىتىپ شەھەرگە قاراپ كېتىپ باراتتى . دادىسىنىڭ ئۆڭگەن چىرايى ، ئاپىسىنىڭ ياشلىرى لىغىلداپ تۇرغان كۆزلىرى ، سەبىخەنىڭ يۇرەككە مەڭگۈلۈك مۆھۈر بولۇپ بېسىلغان ياقۇتتەك لەۋلىرى ئۇنىڭ ھېسسىياتچان قەلبىنى چىمىلدىتىپ خىيال ئېكرانىدىن ئۆتتى : «ياق ، مەن تېرە زاۋۇتىنىڭ ھاك ـ كىسلاتا پۇرىقىغا ئېتىزنىڭ ئىپار ھىدىنى تېگىشىمەن . مۇھەببەت لەززىتىنى روھىي ئازابقا ئالماشتۇرىمەن . بىلىپ تۇرۇپ شۇنداق قىلىمەن . سوۋۇروف ، كوتۇزوف ، لېنىن ، ستالىن ، ماكسىم گوركىي ، مايياكوۋىسكىي ، پاۋىل كورچاگىنەك پولات ئىرادىلىك بولۇپ چىقىمەن ... »

نەق شۇ چاغدا ئۇنىڭ قاپىقىنى ھەرە چاقتى ، ئۇ ئېچىشۇاتقان يەرگە لاي سۈۋىدى ، تېخىمۇ ئېچىشتى . ئۇ چىشىنى كىرىشتۇرۇپ : «يەنە چاقسۇن ، ئون ، يۈز ھەرە چاقسۇن ، ۋاي دېسەم يىگىت ئەمەسمەن» دېدى ۋە غەربكە — ئۆزىنى تۇرلۇك سىناقلار بىلەن كۈتۈپ تۇرغان شەھەرگە قاراپ ئېرىق ئىچى بىلەن يۈگۈرۈپ كەتتى .

زىياۋۇدۇن نامازدىگەر بىلەن سولىشىپ ، بوز ئېتىمۇ سالپىيىپ مەھەللىگە قايتىپ كەلدى . مەھەللىگە كىرىش بىلەنلا ئۆستەك ياقىسىدىكى چىمەنلىككە توپلاشقان كىشىلەر :

— كەلدى ، زىيەك كەلدى ! — دەپ ۋارقىراشتى . ئۇ چۆچۈپ ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى . دائىم بېشى ئاغرىپ يۇرىدىغان رەيھاندىن ئەنسىرەپ :

— نېمە بولدى ، خالايىق ھۇي ! — دەپ ۋارقىرىدى .

— نېمە بولاتتى ، ماۋۇ قاشقالىق تارانچىلارنىڭ ئانىسىنى قويدى ! — دېدى مۇختەرباي كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا چىمەنلىكتە زوكۇنىپ ئولتۇرغان ئۇستى يالىڭاچ ئادەمنى

كۆرستىپ ، — بول زىيەك ، مۇنۇ كىگىز چىشىڭ بېشىنى چىمغا بىر پاتۇرۇپ باققىنا !

بۇ يەردە ئوغلاق تارتىش ، مەشرەپ ـ پېرە ئويناش ، چېلىشىش كۆڭۈللۈك ئويۇن . مەھەللىنىڭ داڭلىق ئوغلاقچىلىرى ، ئورمىچىلىرى (كۈنىگە بىر خودىن بۇغداي ئورۇيدىغان) ، چېلىشچىلىرى ، ناخشىچى ، ئۈسسۇل ـ ئۆلەڭچى ، قىزىقچىلىرى بار . ئۇلارنىڭ خوجايىنىمۇ ، پۇۋلەپ كۆپتۇرگۈچىسى ، ھمايە قىلغۇچىسىمۇ مۇشۇ مۇختەربای ، ئۇنىڭ بىر قېتىممۇ بەيگىنىڭ بېشى بولالمىغان بولسىمۇ ئەتىۋارلاپ باقىدىغان بەيگە ئاتلىرى ، يۈرتمۇيۈرت ھۆركىرەپ يۈرۈپ داڭق چىقارغان سايات بۇقىسى ، ھەتتا بۆرە ئالىدۇ دەپ ماختىنىدىغان «قالماق» ئىتلىرىمۇ بار . ئۇ ئۆيىدىكى ھايۋانلىرى ، مەھەللىسىدىكى ھېلىقىدەك ئادەملىرى بىلەن ھەر يەر ـ ھەر يەرلەردە ماختىنىدۇ . ھەتتا بىر قېتىم تاھىر يۈزىنىڭ شاكىيوسى بىلەن كىمنىڭ مەھەللىسىدە قاغا جىقلىقىنى تالىشىپ سوقۇشۇپمۇ قالغان . ئۇ قۇم ئارىشاڭغا ھەر يىلى بەشىنچى ئاينىڭ بەشىنچى كۈنىگە ئۇلگۈرتۇپ چېلىشچىلارنى تەييارلايدۇ . يېنىي يەرگە تەگمىگەنلىرىگە پاقلان ، كىگىز ، چەكمەن ، پىيما مۇكاپاتىمۇ بېرىدۇ تېخى . مەھەللە غۇرۇرى ئۈنىڭ جېنى ، مەھەللىسى ئۈياتقا قالسا ئۇ ئازابلىنىپ ئورۇقلاپ كېتىدۇ ھەتتا .

— چۈشە زىيەك ، ماۋۇ قالماقنىڭ بۇتى ھەممىنى يىقتتى . مەيدىسىگە لىككىدە ئېلىپ مەيدانىنى پىرقىرىتىپ ئاتىدىغىنى بالاكەن بۇنىڭ . ئۆزۈڭ جۈندىمىسەڭ تۈگىدۇق ۋۇي !

مۇختەربای قاپقارا ساقاللىرى ئارىسىدىن سەدەپتەك چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ، ئازاب بىلەن ھىجىيىپ ـ شىكايەت قىلىپ زىياۋۇددۇننىڭ ئېتىنى ئۆز قولى بىلەن ئالدى ، ئاندىن ئۈنىڭ بېلىگە كۆك سەرگەز پوتىسىنى باغلىدى ۋە ئورنىدىن تۇرغان تۇلۇق تېشىدەك ئۇيۇل كەلگەن دېھقان چېلىشچىغا :

— سەنمۇ ھۇنەرىڭنى كۆرسەت ، زىيەكمۇ شۇ ، چاپۇتلىمايسەن ، چىرماق ئورمايسەن دەپ غىڭشىما ، كۆزۈڭگە توپا

چاچمىسلا ، پۇتۇكنى تارتىۋەتمىسلا بولدى ، قوپە قاشقالىق ! — دېدى ۋە كۆچىلىككە قاراپ ، — زىيەك تاشلىۋەتسە بىر قوزىلىق قوي ، قاشقالىق تاشلىۋەتسە تارانچى قىلىۋالمەن ، بىر خو يەر بېرىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى .

بىرى ئون پۇتلۇق تاغاردەك دىقماق ، بوينى يوق ، بېشى غىلتاق ، قوللىرى قىسقا ، يىگىرمە ئالتە ـ يىگىرمە يەتتە ياشلىق ، قارا بۇرۇتلۇق قىران يىگىت ؛ يەنە بىرى ئېگىز ، قاتاڭغۇر ، ئاق سېرىق ، ئوتتۇز سەككىز ياشلىق ئادەم . ئۇلار مەيدانىنى ئايلىنىپ چاتلىرىنى كېرىپ مېڭىپ چېلىشقا چۈشتى . پاكار ھەدەپ ئېگىزنىڭ پوتىسىغا قول سۇناتتى ، ئېگىز ئۇنى مۇرىسىدىن ئىتتىرىپ يېقىن كەلتۈرمەيتتى . مەھەللە خەلقى ئىككىگە بۆلۈنگەن : ئىمامئاخۇنۇم بىلەن مىرا «قازى» باشلىق «قاشقالىق» لار (ئاقسۇ ، كۇچا ، خوتەندىن كەلگەنلەرنىمۇ بۇ يەرنىڭ «تارانچى» لىرى «قاشقالىق» دەيدۇ) بىر تەرەپ ، مۇختەرباي باشلىق تارانچىلار بىر تەرەپ .

— ھابلا يولۋاس ، كۆتۈرۈپ ئۇر ! ... — دەپ ۋارقىرىدى ئىمامئاخۇنۇم يۈرتدىشىغا مەدەت تىلەپ .

— تەتۇر چىماق بىلەن بېشىنى تىكلىۋەت ، زىيەك !

— قول قايرىشقا ! ...

— يانپاشقا ! ...

ئۇلار خۇددى ئىككى بۇقا تۇرتۇشكەندەك بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ ، «پەم تالىشىپ» چىمەنلىكنى تىلغىۋەتتى . ئاخىر پاكار يىگىت زىيەكنىڭ پۇتىدىن تۇتۇۋالدى . ئۇ زىيەكنى قورۇپ تارتىپ يېقىن ئەكېلىپ : «يا ! ... » دەپ كۆتۈرۈشىگىلا زىيەكنىڭ ئوڭ پۇتى ئۇنىڭ پۇتلىرىغا چىماق بولۇپ يۆگىشىپ بولدى . يىگىت ئۇنى كۆچەپ كۆتۈردى . زىيەك ئوڭ قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىدىن ئارتىلدۇرۇپ پوتىسىدىن تۇتتى ـ دە ، ئۆزىنىڭ كۆچى بىلەن ئۆزىنى يىقىتىش ئۈسۈلىنى ئىشلىتىپ يىگىتنىڭ پۇتلىرىنى ئاسمانغا ، بېشىنى چىمەنلىككە تىك قىلدى ۋە سول قولى بىلەن ئۇنىڭ پۇچقاقلىرىنى تۇتۇپ تارتىپ ئاستىغا يېقىتىپ ، كۆكرىكىگە

مىنىپ تارىموش قوللىرى بىلەن پېشانىسىدىن سىپىپ تۇرۇۋالدى . يىگىت تېپىرلىدى ، لېكىن ئۇنى ئۆرۈۋېتەلمىدى . مۇختەربای بىرىنچى بولۇپ زىيەكنى يۆلىدى ۋە تۇرغۇزۇپ مۇرىسىگە ئۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— خالايىق ، بۇگۈن كەچ بىزنىڭ بوستاندا مەشرەپ !

— ھېسساب ئەمەس ، — دېدى يىگىت تەستە قوپۇپ يىغلامسىراپ ، — چاپۇتلاپ يۈرىدىيا ! ...

— چاتىراڭنى سىلاپ باق ، ئاختىلاپ قويمىغاندۇ ؟ ھا ـ ھا ـ ھا ! ...

مۇختەربايغا ئەگىشىپ كۆپچىلىك تېلىقىپ كۈلۈشتى .

— بالا قېنى ، دادىسى ! — رەيھاننىڭ يىغا ئارىلاش نالىسى زىياۋۇدۇننى كۈلكىدىن توختاتتى .

— يوق ، خوتۇن . بالىنى جىرغىلاڭغا بارغۇچە دېرەكلەپ بېرىپ تاپالمىدىم ، شەھەرگە كەتمىدى ، بىرەر قوغۇنلۇققا كەتكەن ئوخشايدۇ !

— نۇ ... نۇ ... نۇرىما ؟ — دېدى مۇختەربايىنىڭ مالىيى كېكەچلەپ سۆزلەپ ، — نۇ ... نۇ ... نۇرى ... بۇداي قى ... قى ... قى ... قىرىدا تېكىساقال ...

— قورقما ، — دېدى مۇختەرباي ئايال زاتىنى كۆرسىلا زۇۋانىنى باسالمايدىغان ئادىتى بىلەن رەيھانگۈلگە چاقچاق قىلىپ ، — ئېرىڭ قوزىلىق قوينى ئالار ـ ئالمايلا باشلىرىڭنى قاتۇرۇپ تاراپ تەييار بوپسىنا !

— قويسىڭىزچۇ ، مەن بالا كويىدا ، باي ئاكا !

— ئاڭلىدىڭغۇ ، بالاڭ تېكىساقال ئېلىپ يۈرۈپتۇ . ماڭا ئون تۇخۇملۇق سېغىز ئەكېلىدۇ . ھا ـ ھا ـ ھا...

كۆپچىلىك يەنە ھۇزۇرلىنىپ قىيقاس ـ چۇقان سېلىپ كۈلۈشتى .

كۈلكە بىلەن يىغا ، راھەت بىلەن ئازاب دائىم بىللە ، ئۇلار قېرىنداش . كۆپچىلىك كۈلمەكتە ، رەيھان يىغلىماقتا ، مۇختەرباي

ماختانماقتا :

— قالتىس چىماقچى بۇ !

— بۇنىڭ چىمىقى ئامبۇر !

— ياق ، ئۆزۈڭ سېرىقيۆگەي !

— ها ـ ها ـ ها ...

— هى ـ هى ـ هى ...

— جېنىم بالام ، نەدىسەن ؟ چېچىمنى تاراپ ، ئوسما قويۇپ ، ياسىنغىنىم خوپ بولدىمۇ ئەمدى ، تۇغقانلارغا نېمىمۇ دەرمەن ئەمدى ! — مانا بۇ رەيھاننىڭ نالىسى ، لېكىن ئۇنىڭ نالىسىنى كىچىك قىزى ئىمھانەمدىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىمايدۇ . بالا غەمسىز ئانا كۆكسىنى ئېمىپ تۇرۇپ كىچىككىنە بارماقلىرى بىلەن ئانا كۆزىدىن تامچىۋاتقان ياشلارنى ئويناپ كۇلمەكتە . بەلكى ئوغلى تۇرمۇ ھازىر بىر يەردە غەمسىز ، ئانىسىنى يىغلاتقانلىقى ئۈچۈن مۇنۇ ئۆكسىدەك ، ئاشۇ دادىسىدەك ، موزاينى مىنىۋېلىپ «چۇ» دەپ دېۋىتىپ قاقاقلاپ كۇلۇۋاتقان كىچىك ئىنىسىدەك كۇلۇۋاتقاندۇر ھەرقاچان . غەم ـ قايغۇ ، كۆز يېشىنى ئانىلارغىلا بەرگەنمۇ ، ئەگەر باي بالىلىرى غەمسىز بولسا رەيھانگۇل غەمسىز يۇرگەن بولماسمىدى ؟ مۇشۇ يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك مەھەللىنىڭ نەچچە مىڭ خولۇق يېرى رەيھاننىڭ بوۋىسى بىلەن زىياۋۇدۇننىڭ بوۋىسىنىڭ يەرلىرى ئىكەن . ئەرلەر يەر ـ زېمىن سېتىپ مۇشۇ مەھەللىنى بىنا قىلغۇچە مەشرەپ ـ پېرە ئويناپ كۇنلىرىنى كۇلكە بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ . خوتۇن ـ قىزلارچۇ ؟ يىغا ـ زاردىن ، غەم ـ غۇسسىدىن باشقىنى كۆرمەپتۇ . رەيھانگۇل ئون بەش يېشىدا زىياۋۇدۇنغا ياتلىق بولغاندىن بېرى غەم ـ قايغۇ ، كۆز يېشىدىن باشقا نېمە كۆردى ؟ يازچە ئەرلەر بىلەن تەڭ ئېتىز ئىشىنى قىلىدۇ . سۆرەمگە ئات مىنىدۇ ، چۆنەك تارتىدۇ . چىغ ئۆرۈپ باغلىق ئېتىدۇ ، باغ باغلايدۇ ، خامانىڭ ئاخىرقى قوشقاۋاقلىرى ئۆيگە توشۇلۇپ بولغۇچە ھەر دان ئاشلىق ، ھەر باغ چۆپ ـ بېدە ، پاخال ـ توپانغچە رەيھان غەم قىلىدۇ . موزاينىڭ ئىچى سۇرۇپ

قالسا ئۇخلىماي بېشىدا ئولتۇرۇپ تاڭ ئاتقۇرىدۇ . ئۆيىنىڭ ئىشى : تېزەك چاپلاش ، كۆكۈم يېيىش ، توخۇغا ئۇۋلىق سېلىش ، نان ياقسا يوغان ياغاچ تەڭنىدە لىڭشىتىپ خېمىر يۇغۇرۇش ، نان يېقىش ئۇچۇن ئۆيمۇئۆي كىرىپ كۆك سۇت تىلەش ، تونۇرنى كۆكۈم ، سامان بىلەن قىزىتىش ، نان راسلاش ، ھەتتا بىر ھېجىر شاكاراپ يەڭلىك ، لاخشىگىرلەرنىمۇ تونۇر بېشىغا توشۇش ، تونۇرنىڭ تۇرخۇنىنى ئېتىش ... ھەممىنى ئۆزى يالغۇز قىلىدۇ . ئوغۇللار بۇ ئىشلارغا ئېگىلىپمۇ قويمايدۇ ، ھەممە ئىش ئانىنىڭ . ئۆي ئىشىمۇ ، ئېتىز ئىشىمۇ ئانىنىڭ . ئانىلار يىغلاشقا ، ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كېتىشكە يارالغان . ئەرلەر كۆلۈشكىلا ، بەخىرامان ئويناشقىلا يارالغان . ئاھ ، ئانا بولماقنىڭ تەسلىكى ... مانا ھازىر زىياۋۇدۇن مەشرەپتە ، رەيھان بالىلىرىنى ئۇخلىتىپ قويۇپ ، ئاللىقەيەرلەردە يۇرگەن ئوغلىنىڭ غېمىدە يىغلىماقتا . ئۇنىڭ كۆز يېشى قىشلاقتامنىڭ بۇلاقلىرىدەك توختىماي ئاقماقتا ، ئۇنىڭ بېشى تاراتانىڭ تاشكۆمۈرىدەك قاتقان . كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيدۇ . يازنىڭ بۇ ئايدىڭ كېچىسى ئۇنىڭ ئۈچۈن گويا بىر تەگسىز زىندان ، بۇ زىندان ئۇنىڭ خىيالىلىرىدەك قورقۇنچلۇق .

كېچە جىمجىت ، نەلەردىندۇر ناخشا ئاڭلانماقتا . بۇ شەھەردىن چىقىۋاتقان ھارۋىكەشمۇ ، سۇ تۇتۇۋاتقان دېھقانمۇ ياكى پۇخادىن چىققان خوتۇنپەرەس بىرىمۇ ، كىم بولسۇن ، ئاۋازى ساز ، يېقىملىق ناخشىچىكەن . ياش ئايالنىڭ غەمخانە قەلبىگە شادلىق نۇرى شۇڭغۇغاندەك بولدى ـ دە ، ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ :

— نۇرى بالام ناخشىغا ئەجەب ئۇستا ، لېگەننى داپ قىلىپ ئاۋۇشلىرىچۇ تېخى . ئورما ناخشىسىنى ، غېرىب ـ سەنەملەرنى دوراشلىرىچۇ ؟ نەلەردە يۇرىدىغانسەن ، كىيىملىرىڭ يىرتىلسا ، كىر بولسا قانداق قىلارسەن ؟ — ئۇ بالىسىنىڭ ئۆيده قالغان كىيىملىرىنى باغرىغا بېسىپ يەنە يىغلىدى . شۇ چاغدا بىرى باغقا قارىغان چاقماق پەنجىرىنى قاقتى . ئۇ چۆچۈپ قارىۋىدى ، پەنجىرىگە ئېسىلغان سېغىزغان ئۆلۈكىدىن (قىشتا ئاسقانىدى ، ھازىرغىچە

تۇرۇپتۇ) باشقا ھېچنېمە كۆزىگە كۆرۈنمىدى .
— كىم ؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ .
— مەيەرگە چىق ، رەيھان ! — دېدى تونۇش ئاۋاز ، — ئېرىڭ زىيىەڭ سۇلايمان قاشقالىقىنىڭ ئۆيىگە شۇڭغۇدى ، بىلمەمسىنا ، ئۇنىڭ خوتۇنى زىيەكىنىڭ ئويىنىشى ، بول چىق ، تۆتبۇلۇڭ چاي ، قەلىقەي ياغلىق ئەكەلدىم .
— بېشىڭنى يە ئىلاھىم ، ئۆلىدىغان قاۋان !
— غىڭشىما قانجۇق ، مەن بۇ مەھەللىدە كىمنى ساق قويغان . كاجلىق قىلساڭ كىرىمەن بىكار !
— ئۆل ئىلاھىم ، تۇغقان بولغىنىڭ قېنى ، مۇختەرباي دېسە زىياۋۇدۇننىڭ ئاغزىغا بىر كېلىسەن ، ئۆز قېرىندىشىڭغا پەيلىڭنى بۇزۇپسەن - دە ، جوھۇت ! زىياۋۇدۇن كەلسە تېرەڭنى تەتۇر سويىدۇ ، قاۋان !
— چىق دەيمەن غىڭشىماي ، زىيەك ھازىر تۇنساخان سەتەڭنىڭ تېرىسىنى تەتۇر سويۇۋاتىدۇ ، ھى - ھى - ھى ! ...
— يوقال !
— ئاپلا دەپ قالما يەنە !
— بېشىڭغا پالتا بىلەن سالىمەن بىكار !
— بايا كۆزۈمگە گۇل كۆرۈندۇڭ ، بولمىسا ماڭا خوتۇن كەممۇ ، نەچچىسى ھازىر مۇختەرباي قاچان كېلەركىن دەپ تۆڭلۈك پەنجىرىدىن يۇلتۇز ساناپ پارقىراپ ياتىدۇ دېگىنە !
— بېشىڭنى يە ، ھايۋان ! — دېدى رەيھان بۇقۇلداپ يىغلاپ ، — يامانلىقىدىن كېلىنلىرىڭ بۇزۇق ، ئوغۇللىرىڭ بۇزۇق ، ئېغىلىڭنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكىنە ، كېلىنلىرىڭنى ماراپ كۆرسۈكقا چۈشكەن ئىتتەك نەچچىسى ياتىدۇ .
— بولە ، بىرى كېلىۋاتىدۇ دەيمەن !
— ئىلاھىم ، زىياۋۇدۇن بولغىيدى !
راست دېگەندەك ھويلىغا ناخشا ئېيتىپ زىياۋۇدۇن كىرىپ كەلدى . دېرىزىدىكى مۇختەرباي دەرھال غايىب بولدى .

— نېمانچه خۇشال ، — دېدى رەيھان ئاي يورۇقدا ئېرىگه دومساراپ ، — نەدىن ؟

— قاشقالىقنى بېسىۋېلىۋىدىم ، مۇختەرباي مەشرەپ قىلىپ بەردى . تېخى بىر قوزىلىق قوي مۇكاپات بەردى دېگىنە ، خوتۇن !

— سىزچۇ ، سۇلايمانىڭ خوتۇنىغا نېمە بەردىڭىز ؟

— سارىاڭ بولدۇڭمۇ ، خوتۇن ؟ تېخى مەشرەپ تارىمىدى . ناخشا بىلەن ئۇسسۇل تازا قىزىۋاتىدۇ . مەن سېنى دەپ قېچىپ چىقتىم ، كۆڭلۈڭ يېرىم ، ئەنسىرەپ تۇرالمىدىم .

— نېمىگە ناخشا ئېيتىسىز ئەمىسە ؟

— بىز تارانچى خەق دارغىمۇ ناخشا ئېيتىپ باردىغان سارىاڭ خەق . سىڭىپ كەتكەن خۇيدە بۇ ، خوتۇن !

— رەيھان پىخىلداپ كۈلدى . زىياۋۇدۇن خوتۇنىنىڭ يېنىغا ئاندىن تۇغما بولۇپ شۇڭغۇدى ـ دە ، خوتۇنىنى ئايدىن نومۇس قىلىپ كاڭ تەرەپكە — تامنىڭ تۈۋىگە تارتتى . رەيھانگۈل قاۋۇل دېھقانىنىڭ تونۇش ھىدى ، تونۇش بەدىنى ۋە ئۆزىگە چەكسىز راھەت بېغىشلايدىغان كېچىلىك ھەربكتىدىن بۇگۈن بۆلەكچىلا راھەتلىنىپ ، ئېرىنى ئۆزىمۇ كۈندۈزى دەپ بېرەلمەيدىغان سۈپەتلەر بىلەن كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ نازلىنىپ ، تولغىنىپ تۇرۇپ مەدھىيىلىدى . ئۇنىڭ مەقسىتى پەنجىرە سىرتىدىكى مۇختەرباينىڭ ئىچىگە ئوت يېقىش ئىدى . ئۇ مەقسىتىگە يەتتى ...

مۇختەرباي ئەتىسى قارىغىر يورغىسىنى توقۇتۇپ ، قۇرغۇيىنى بىلىكىگە قوندۇرۇپ ، ئىككى ماشكىسىنى ئەگەشتۈرۈپ ئادىتى بويىچە ئېتىز ئارىلاپ بۆدۈنە ئۆۋلاشقا چىقتى . مەھەللىدىن چىقسىلا ئۇنىڭ يېرى ، بۇغدايلىرى تەكشى تاختا بولغان . چەكسىز ئېتىزلىق تەكشى تەۋرىنىپ داۋالغۇپ تۇراتتى . ئېرىق بويلىرى قويۇق چىغ ، تېۋىلغا ، ھەر خىل گۈل ـ قورايلار بىلەن كۆركەملەشكەن ، لېكىن ئۇنىڭ قارىغىر يورغىسى ھەرقانداق يەردىن يول تېپىپ پۇتلاشماي ماڭالايدۇ ، ئۇنىڭ قەدەملىرى چاققان ، مېڭىشى سىلىق . بۇگۈن نېمە ئۈچۈندۇر ئات ھە دېسىلا مۇدۇرۇپ ئۇنىڭ چىشىغا تەگمەكتە .

بۆدۇنىلەر كورۇلدىشىپ ئۇچۇپ چىقىپ تۇردى ، لېكىن قۇرغۇي ئۇچۇپ بېرىپ قىردىكى ئوجمە شاخلىرىغا قونۇۋېلىپ بىرمۇ بۆدۇنە ئالالمىدى . بۇرۇن قۇرغۇيلار ئۇچۇپ چىققان بۆدۇنىنى كۆكسى بىلەن ئۇراتتى ، بۆدۇنە يەرگە چۈشۈشى بىلەن ماشكىلار ئۇلارنى چىشلەپ ئىگىسىنىڭ ئالدىغا تىرىك پېتى ئەكېلەتتى . مۇختەرباي بولسا ئىتتىك بەكسى بىلەن ئۇلارنى ھۇزۇرلىنىپ بوغۇزلاپ غانجۇغىسىغا باغلايتتى ، بۇگۈن ئۇ بىرمۇ بۆدۇنە ئوۋلىيالمىدى . بەك خاپا بولدى ، ئۇنى ئاز دەپ زىياۋۇدۇننىڭ بەش خولۇق چوڭ شېكىغا كېلىۋىدى ، كۆڭلى تېخىمۇ غەش بولدى : ئۇنىڭ بۇغدىيى مۇختەرباينىڭكىدىن ياخشى ئوخشىغان ، ھەر باش ، ھەر غول ، قاپقارا يوپۇرماقلىرى مول ھوسۇلدىن دېرەك بېرىپ تۇرۇپتۇ . ئۇ كۆپكۈك گۈللىرى بىلەن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان زىغىرلىقنىڭ قىرىغا كېلىپ زىغىرىغا سۇ تۇتۇۋاتقان زىياۋۇدۇنغا ۋارقىرىدى :

— ھەي زىيەك ، زىغىرىڭمۇ ، بۇغدىيىڭمۇ ئوخشاپتۇ ، بۇ يىل شەھەرگە كىرمە ، قىشچە مەشرەپ ئوينا !

— باي ئاكا ، بالىنى ئوقۇتمىسام بولمايدۇ ـ دە !

— شەھەردە يېقىن بۇرادەرلىرىم بار ، بالاڭنى ئۆيلىرىدە تۇرغۇزۇپ ئوقۇتۇۋېرىدۇ .

— ئۇغۇ شۇنداق ، لېكىنزە !

— نېمە لېكىنزە ـ پېكىنزە ، قارا ، بۇغدىيىڭ ئوخشاپتىغۇ ! مېنىڭ ئون خو بۇغدىيىمدىن يەتتە خودىن چىقسا يەتمىش خو ، سېنىڭ بەش خو بۇغدىيىڭدىن ئون بەش خودىن چىقسا يەتمىش بەش خو ، ھە ماقۇل ، ئون ئىككى خودىن چىقسىمۇ دېگىنە ...

— بۇ يەرگە ئۇچ بوز يانتۇزدۇم ، تۆت يېرىگە خامان ياسىدىم ، پادا ـ كالىلارغا ، سېنىڭ قويلىرىڭغا ئۇچ يىل ئۇدا مۇشۇ يەردىن قورۇ قىلغۇزدۇم . سېسىغان سامان ، ئات ـ كالا قىغى ، سۈيدۈكى يەرنى تازا كۆچلەندۈردى ...

— بىلىمەن ، بىزنىڭ بۇغدايدىن ياخشى دېدىمغۇ ! — دېدى باي ئەلەم بىلەن ، — زىغىرىڭمۇ ياخشىكىنا ، ئالتە ـ يەتتە خودىن

زىغىر ئالسەن ، دېۋىدىمغۇ ، بۇ يىل قىش شەھەرگە كىرمە ، سەن بولمىساڭ مەشرەپ قىزىمايدىكەن . قارا ، ئاخشامقى مەشرەپنى سەنلا قىزىتتىڭ ! — «ئاخشام» سۆزىنى تولىمۇ ئازاب بىلەن تىلغا ئالدى ، مۇختەربای ، چۈنكى ئۇنىڭ خىيالىدىن ، قۇلقىنىڭ يېنىدىن زىياۋۇدۇننىڭ ئاۋازى ، رەيھاننىڭ ناز بىلەن ئېيتقان : «باتۇرۇم ، پادىشاھىم ... » دېگەندەك مەدھىيىلىرى تېخىچە نېرى كەتمىگەن . ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ : «سەن قانجۇققا بىر تېتىمسام ! » دەپ قەسەم ئىچكەنىدى . مەھەللىدە ھېچبىر خوتۇن ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلغان ئەمەس ، ھېچبىر ئايال ئۇنى «قاۋان» دەپ تىللىغان ، رەسۋالارچە ئۇنىڭغا ئۆز ئېرىنى كۆز ـ كۆز قىلغان ئەمەس . مۇختەربای بۇ ئىنتىقامنى ئالماي قويمايدۇ . ئۇنى بۇ يىل شەھەرگە كىرگۈزمىسىلا رەيھانغا ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ .

— شەھەرگە كىرمىسەم بولمايدۇ ! — دېدى زىياۋۇدۇن تەرسالىق بىلەن ، — ئۆينى ساڭا بېرەي ، قازاقلىرىڭ مال قىشلاتسۇن ، نۇرىنى ئوقۇتمەن ئاكا ، جان كەتسىمۇ بۇ بالىنى پۇخادىن چىققۇچە ئوقۇتىمەن . كۆرۈپ تۇرمىسا ئانىسى چىدىمايدۇ ، مەنمۇ شۇ !

— ھەي سارائ ، ماقۇل دە دەيمەن . بۇ يىل مۇنۇ رەسىلىكلەر بىلەن يۈزبېگلىك تالىشىدىغان گەپ ! مىڭبېگلىكنى ئابدۇمەر قاشقالىققا تارتقۇزۇپ قويۇپ قاسىم مىراب ، سىدىر شائىيو ، مۇسا شائىيو ، تۇرسۇن يۈزبېشىلارنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى . تارتىۋالمىساق بولمايدۇ . رەسىلىكلەر ، قاشقالىقلار يەرلىرىمىزنى ئىگىلەپ بولدى . بىلىدىغانسەن ، سېنىڭ بوۋاڭ ، مېنىڭ دادام مۇشۇ تۆڭگىرەكنىڭ خوجىسى ئىدى . سېنىڭ بىلەن مېنىڭ ئۇچ ـ تۆت مىڭ خودىن يېرىمىز بولماي ، نېمىدەپ يەتمىش ـ سەكسەن ، ئوتتۇز ـ قىرىق خودىن يېرىمىز بولىدىكەن ؟ مېنىڭ سەكسەن ، سېنىڭ قىرىق خو . بىز غازى ھاجى ، ھىدىلشا ھاجى ، نېمىدىرشا بايىنىڭ تۆخۈمى تۇرۇپ ، شۇنچىلىك يەرگە خوجايىن . ئابدۇمەر قاشقالىق ، سېتىۋالدى تۆلكىدەك رەسىلىكلەر يۈز خو ،

توقسان خو يەرنىڭ خوجايىنى . ئون قورۇ قوي ، ئون نەچچە مالاي ، نەچچە خوتۇن ، ھۆكۈمەت تامغىسى شۇلارنىڭ قولىدا تېخى . ئۇلار نەدىن ئالدى ؟ بىزدىن تارتىۋالدى ، بۇلىۋالدى ، ئالدىۋالدى . گالۋاڭ تارانچىلار بىر تال يىڭنىگە ئىككى پۇتلۇق يەرنى ، بىر كېسەك چايغا بىر تۇپ قارىياغاچنى ، بىر تال لوبۇغا بىر قوينى تېگىشىۋەردى . مانا ئەمدى ئۇلار خوجايىن ، بىز قۇل . ۋاي ئاناڭنى ، ئۇلارنىڭ كېرىلىپ كەتكىنىنى تېخى !

— بۇ دېگەنلىرىڭ راست . بىزنىڭ يېرىمىز بىلەن كۆكلىگەن - دە ، ئۇلار .

— قويۇپ بەرسەڭ خوتۇن - قىزلىرىڭنىمۇ تارتىۋالىدۇ . قاشقالىق دېگەن بىر قارىياغاچ ، بىر تۇپى بىر يىلدا مىڭ تۇپ بولىدۇ . رەسىلىك دېگىنىڭ سېرىقيۆگەي ، پەيدا بولسا ھەممىگە چىرمىشىدۇ . كەتمە ، زىبەك ، قىشچە ئۇلار بىلەن ياقىلىشىمىز تېخى !

مۇختەرباي ئاخىر زىياۋۇدۇنغا ھېلىقى بىر قوزىلىق قويغا ئىككى پاقلان قوشۇپ بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ، ئۇنى بۇ يىل شەھەرگە كۆچۈپ كىرمەسكە ماقۇل قىلدى . مۇختەرباينىڭ دېيىشچە : بۇ يىل قىش تارانچى بايلىرىنىڭ مەشرىپىنى مۇختەرباينىڭ ئۆيىدىن باشلارمىش . مۇختەرباي مالايلىرىنى تاغقا چىقىرىپ ، تونۇش قازاقلىرىغا قىشلىق قىمىز ئۈچۈن ئۈچ بىيە تەييارلاشنى بۇيرۇپتۇ . تۇل بىيىدىن بىرنى ، راسا سېمىز تايدىن بىرنى قىشلىق سوقۇمغا ئاتاپتەك ، شەھەردىن سازچى - چاقچاقچىلارنى ئاچىقىپ قىشچە باققۇدەك . ھېكىمبەگ غوجامنى بىرىنچى مەشرەپكە تەكلىپ قىلىپ قاسىم مىراب بىلەن ئالدىغا كىرگۈدەك . غوجامغا زىياۋۇدۇنتى ئالاھىدە تونۇشتۇرۇپ ئۇنىڭ تۆگىگان قاچ - قاچىتا ئورۇسلار بىلەن چىقىشىپ تۆگىگانلارنى قوغلاشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ، ئوغلاقچى ، چېلىشچى ، ناخشىچى ، داپچى ۋە ئورمىچى ئىكەنلىكى ، ئۇنىڭ ئوغلى نۇرىنىڭ شەھەردە ئوقۇپ داڭق چىقارغانلىقىنى بىرمۇبىر سۆزلىگۈدەك . زىياۋۇدۇن ئېتىزدىن بۇگۈنكىدەك خۇشال

قايتمىغان . ئۇ كەچقۇرۇن بوز ئېتىغا بىر تورسەل قاشقا بېدىنى ئارتىپ ، بېدىنىڭ ئۈستىدە سىگار يان ئولتۇرۇپ ئورغاقنى داۋا قىلىپ ، يەتتە ئاۋۇشنىڭ ئەۋجىگە ۋارقىراپ مەھەللىگە كىرىپ كەلدى . ئۇ قىڭغىر ياقىلىق ئاق ماتا كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى ئېچىۋەتكەن ، يىرتىق مالىخىيىنى كۆزىگە كىيىپ ، رەڭگى ئۇنتۇلغان كىر دوپپىسىنى كەينىدىن چىقىرىپ قويغان ، تېخى قۇلىقىغا ئېتىز گۈللىرىدىن قىستۇرغانىدى . ئۇ مەسچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە ، مەسچىت ئالدىدىكى قېرى قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولتۇرۇشقان جامائەت ئۇنىڭغا نەپرەت بىلەن قاراشتى .

— زىيەك باخشى ، روزا ـ رامزاندا نېمىگە كارىكرايسەن ، روزاڭ بۇزۇلمامدۇ ، ھەي شەلىك ؟ — دېدى ئاخشامقى مەشرەپكە نارازى بولغان مىرا «قازى» قوللىرىنى شىلتىپ .

— قازارەن ! — دېدى مەھەللە ئىمامى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ زىياۋۇدۇننى ئەيىبلەپ ، — زىياۋۇدۇن روزا تۇتمايدۇ ، زوغا قوپمايدۇ ، ئېپتار قىلمايدۇ ، مەسچىتكىمۇ دارىمايدۇ ، ئىمانى سۇيۇق بۇ يېتىمنىڭ !

زىياۋۇدۇن چوڭلارنىڭ گېپىگە خاپا بولمىدى . ئۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ كۆچىلىككە سالام بەردى ۋە ئاتنىڭ چۈلۈۋىرىنى تېگىگە بېسىپ داق يەردە تىزلىنىپ ئولتۇردى :

— بەندىچىلىك ، دېگەنلىرى راست ، سىڭىپ كەتكەن خۇي ، ناخشا ئېيتماي يۈرەلمەيدىكەنمەن . راست ، خۇدانىڭ ئۈچ پەرھىزىنى ياخشى ئادا قىلالمايۋاتىمەن . ئەمما ، ئىمان بىلەن ئۆشرە ـ زاكاتنى ئۇنتۇمىدىم .

— راست ، — دېدى ئىمام دەرھاللا ، — بۇغداي چەشلىسە باش بۇرۇنىنى ئۆشرىگە ۋەخپە سېڭىغا تۆكىدۇ . قولى ئوچۇق يېتىم بۇ . زاراتگاھلىقىنىڭ يېنىدىكى ئىككى پۇت يەرنى ۋەخپىگە بېرىۋەتتى تېخى .

— بىر خولۇق يەر ، — دەپ تۇزەتتى زىياۋۇدۇن ، — چىغىرتماقلىقمۇ ئىككى پۇت كېلىدۇ ، ئىمامئاخۇنۇم .

— يازچه ئاياغ سۈيى كۆل بولۇپ پاقا كوركىراپ چىقىدىغان يېرىڭنىمۇ ھېسابلامسىنا؟ بوپتۇ ، ئۇمۇ ۋەخپىنىڭ يېرى بولسۇن .

نەق شۇ چاغدا قارىگىر ئېتىنى ئويىنىتىپ مەسچىت ئالدىدىن مۇختەرباي ئۆتتى ـ دە ، زىياۋۇددۇننى كۆرۈپ ئېتىنىڭ بېشىنى تارتتى :

— نېمىگە تىزلىنىۋالدىڭ ، زىيەك ، گۇناھىڭ نېمە؟ قاشقالىقا يەر بەرگىنىڭ ، چېلەكلىككە سۇ بەرگىنىڭ گۇناھىمۇيا؟ تۇرە ، ئېگىلمە بۇلارغا !

— روزا تۇتماپتىكەن ، — دېدى مىرا «قازى» خۇشياقمىغاندەك مىدىرلاپ قويۇپ ، — ئىمامئاخۇنۇم نەسىھەت قىلىۋاتىدۇ .

— روزا دېگەن نېنى يوقنىڭ ئىشى ، ناماز دېگەن ئىشى يوقنىڭ ئىشى ، — مۇختەرباي قارا ساقاللىرى ئارىسىدىن ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ زەھەرخەندىلىك بىلەن كۈلدى ، — مەنمۇ روزا تۇتمىدىم ، ئەمما جامائەتنى ئىپتارغا چاقىردىم ، قېنى ئىمامئاخۇنۇم ، جامائەتنى باشلاڭ ئەمسە !

ئۇ ئېتىنى ئويناقلىتىپ يۈرۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ بېشىدىكى ئىككى مارجىنى بار قالپاق ئىمام ئۇچۇن خانىنىڭ تاجى ، ئاق خەسە كۆڭلەك ئۇستىگە باغلىۋالغان قارا پوتىسى قورقۇنچلۇق مىسران قىلىچ . ئىمام ئورنىدىن ئۆزىگە ياراشمىغان چاققانلىق بىلەن دەس تۇرۇپ :

— ماشائاللا ، ھېلىلا بارىمىز ، مۇختەر بېگىم ! — دېدى .

بۇ كۆرۈنۈشلەر ، بۇ ئاۋازلار زىياۋۇددۇنغا تولىمۇ ياقتى . ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى بۇ يەرنىڭ پادىشاھى ، ئۇنىڭ قىل دېگىنىنى قىلسىلا زىياۋۇددۇن خارلانمايدۇ ، بويۇن قىسمايدۇ . ئۇ تېخىمۇ خۇشال بولۇپ بوز ئېتىنى يېتىلەپ ھويلىسىغا كىرىپ كەلدى . ھويلىدىكى سۇپىغا — كىگىز ئۇستىگە سۇپرىسىنى يېيىپ ئاش يېيىۋاتقان رەيھانگۈل ئېرىگە ھەم زوق ، ھەم ھەيران بولۇپ قاردى :

— نېمانچە گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتىڭىز !
— بۇغدايىمۇ ، زىغىرمۇ قالتىس ، خوتۇن !
— ۋاقتىدا ئورۇپ ـ يىغىپ ، شەھەرگە بۇرۇنراق كىرىپ كېتەيلى ، غېمىم نۇرىدا ، ھۇسەنباينىڭ زاۋۇتىنى ئەدىن بىلىۋالدىكىن بۇ بالا ...

رەيھانگۈل بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ئېشىنى نوغۇچقا تۇرمەللىدى ۋە ئۇنى ئەپچىل قاتلاۋېتىپ :

— بۇ يىل قىممەت بولسىمۇ ئاشۇ سايىبويى ، دۆڭمەھەللىدىن چوڭراق ئۆي تاپايلى . قارادۆڭ ، كۆكمەسچىت نۇرغا يىراقلىق قىلمىدۇ . مەكتىپىگە يېقىنراق بىر يەردە ئولتۇرايلى ، — دېدى .

— خوتۇن ، بۇ يىل شەھەرگە كىرمەيدىغان بولدۇق .

— نېمىشقا ئەمدى ؟

— مۇختەرباي ئاكام نۇرىنى شەھەردىكى ئاغىنىلىرىنىڭكىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدىغان بولدى .

— ياق ، خەقنىڭ ئۆيىدە بوينىنى قىسىپ يۈرسۇنمۇ ! بالامنىڭ قېشىدا تۇرمىسام كۆڭلۈم زادى تىنچىمايدۇ .

— يېقىن بۇرادەرلىرىم بار ، بالاڭنى ئۆيلىرىدە تۇرغۇزۇپ ئوقۇتۇۋېرىدۇ ، دەيدۇ .

— ياق ، ياق ، ياق ! — دېدى ئايال بىردىنلا ئاچچىقلاپ ، — كۆچىمىز دېدىم كۆچىمىز !

— بىز كۆچىسىڭ بەرا بىلەن دەرا ئوقۇشسىز قالمىدۇ ، خوتۇن .

— نېمە ، تۇرۇپلا ئۇلارنىمۇ ئوقۇتىدىغان بولۇپ قالدىڭىز ؟ ئۇلارنى قىشلاقتامدا ئوقۇتايلى . ئاپاملارنىڭكىگە ئاپىرىپ قويىمىز ، شۇ يەردە دەرس ئوقۇيدۇ . كەنجى ئوغۇلنىڭ خەتنە تويىنى قىلىپ بولۇپلا شەھەرگە كۆچىمىز !

— كۆچەيمىز ، خوتۇن !

— ياق ، سىز كۆچەڭ ، مەيلى ، مەن كۆچىمەن ! — ئايال ئاچچىق بىلەن قىڭراقنى ئاشتاختىغا ئۇرۇپ ئاش كېسىشكە باشلىدى .

بۇ ئىناق ئەر - خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى تۇنجى ئىختىلاپ رەيھانگۈلگە قانچىلىك قاتتىق تەسىر قىلغان بولسا زىياۋۇددۇنغا ھەم شۇنچىلىك قاتتىق تەسىر قىلدى. ئۇ ھېچقاچان ھېچكىم بىلەن قىزىرىشمىغان، كەمدىن - كەم خاپا بولىدىغان خۇش پېئىل ئادەم ئىدى، بۇگۈن مانا ئايالىغا كۆڭلىدە تۇنجى قېتىم نارازى بولۇپ سىنچىلاپ قارىدى. ئايالىنىڭ بىر ئۆرۈم چېچى ئالدىغا چۈشكەن، كۆز قۇيرۇقلىرىنى چوڭقۇر قورۇقلار قاپلىغان، ئىككى زىنىخى ئولتۇرۇشۇپ بويىنىدىمۇ چوڭقۇر سىزىقلار پەيدا بولغانىدى. ئۇ تۇنجى توي ئاخشىمى ئون بەش ياشلىق بۇ باي قىزغا كۆيۈك ئېچىدە مۇشۇنداق زوقلىنىپ قارىغان. ئۇ چاغدىكى رەيھانگۈل ئون تۆت كۈنلۈك ئاي ئىدى. ئۇ چاغدا بۇ ئايالىنىڭ ھەممىلا يېرىدىن ھارارەت تېپىپ، كىشىنىڭ بەدىنىنى كۆيدۈرەتتى. ھازىر بۇ ئاي چىراي غۇۋا بۇلۇتلار بىلەن قاپلانغان، يىللار ئۇنى سوۋۇنقان، ئۇ ھازىر قىش ئاخشىمى تۇمان ئارىسىدا قالغان نۇرسىز ئايغا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇ ئايالىنىڭ تەرسالىق قىلالايدىغانلىقىنى بۇگۈنلا كۆردى. گېپىنى يېرىمىسام بوپتىكەن دەپ ئويلىدى ئۇ. بىراق، ئۇنداق قىلسا مۇختەربای ئۇنى خوتۇنىنىڭ چىرايىغا بېقىپ ئىش قىلىدۇ، دەيدۇ. مۇختەربای بىر گەپ قىلغان ھامان پۈتۈن مەھەللە ئوخشاش سۆزلەيدۇ. ئۇ چاغدا زىياۋۇددۇنىنىڭ نېمە ھۆرمىتى قالىدۇ، كىم ئۇنى ۋاي دەيدۇ؟ ئايالىنىڭ رايىغا باقمىسىچۇ؟ ئۇنىڭ خۇشاللىقلىرى يىلتىزسىز قامغاققا ئوخشاپ قالمامدۇ؟ ئۇنىڭغا كېلىدىغان ھايات ھارارىتى ئۆچۈپ، تۇرمۇشنىڭ لەززىتى تۇگىمەمدۇ؟

ھارۇنىنى قاياقتا تارتىش كېرەك؟ بىر ياقتا قارىسا تىك ھاڭ، يەنە بىر يېقى تىك تاغ. زىياۋۇددۇن سۇپىدا ئولتۇرۇپ بېشىنى تاتىلاشقا باشلىدى. كىچىككىنە قىزى يانپىشى بىلەن يەر سىيپاپ كېلىپ ئۇنىڭ تىزىغا ياماشتى. ئىككى ئوغلى بىر خورازنى تالىشىپ ۋارقىراشماقتا، كىچىك ئوغلى بويۇنچاق بىلەن باغلانغان موزاينى نېمىشقىدۇر چۇنۇق بىلەن ئۇرماقتا ئىدى. ئايالىنىڭ قاپىقى

تۇرۇلۇۋندى ، ھەممە ياق كۆڭۈلسىزلىك بىلەن تولدى . ئاياللى جانان چىنىدەك جاراڭلاپ كۈلگەن بولسىدى ، ھەممە ياق نۇرلىنىپ ، ھويلىنىڭ ئىچى شادلىق بىلەن تولغان بولاتتى .

— مۇختەر ئاكام خەتنە تويىمىزغا يەنە ئىككى توخلا بەردى ، — دېدى ئۇ خوتۇنىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن .

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئاكىڭزنىڭ دېگىنى دېگەن بوپتىكەن - دە ! — رەيھانگۈل تېخىمۇ خۇيلاندى ، — دېدىمغۇ ، سىز ئاكىڭزنىڭ يېنىدا قىشلاڭ ، مەن ئوغلۇمنىڭ يېنىغا كىرىمەن . ھارۋىنى ماڭا بېرىڭ ، كۆمۈرچىلىك قىلالايمەن ، قارمۇ توشۇيالايمەن . بەرا بىلەن دەرانى ئېلىۋالسام قېينالمايمەن ! ...

رەيھانگۈل پاخال ئەكىرگىلى باغ ئىشىككە ماڭدى ، زىياۋۇدۇن غەم تېغى ئاستىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي بېشىنى سىلاپ ئولتۇرۇۋەردى : «ئۇھ ، — دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن ، — ماۋۇ باش قېتىنچىلىقنى ! ... »

4

ئورما باشلاندى .

بۇ چاغدا يېزا كوچىلىرىدا موزايلاردىن باشقا جانلىق كۆرۈنمەيدۇ . ئاياللار قاپاقلىرىغا ئەتكەنچايلىرىنى توشقۇزۇپ ، قىل خۇرجۇنىنىڭ ئىككى پېيىنى چاي ، نان ، چىنىلەر بىلەن تولدۇرۇپ ، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرى بىلەن قىزىق يەرنى گۈرسۈلدىتىپ دەسسەپ ئېتىزغا يۈگۈرۈشىدۇ . ئۇششاق بالىلارمۇ دادىلىرىنىڭ ئورما ئورۇشىغا زوقلىنىپ باش تېرىپ ، ئات يۆتكەپ ، باغلىق توشۇپ ، ئېتىزلاردا يۈرۈشىدۇ . بۇنداق چاغلاردا مەھەللىدە خورازلار جىمجىتلىقنى مەدھىيىلەشكەندەك بەس - بەس بىلەن چىللاشسا ، تېرەكلەرنىڭ تۈپ شاخلىرىنى ئېگىپ قونۇۋالغان قاغىلار گويا ئومۇمىي خور ئورۇندىشۇاتقاندەك قاقىلدىشىپ پەسىل گۈزەللىككە ھۆسن قوشىدۇ . كۆز پەسلىدىكى توقچىلىق ،

ئاۋاتچىلىق ، مەمۇرچىلىق ئەنە شۇنداق شەكىللەنگەن ئوخشايدۇ . يېگىرمە توققۇز ئۆيلۈك ئىككى توپقا بۆلۈنگەن . ئۇلار لاپقۇتلىشىپ ، سول تارتىپ ئورما ئورۇشىدۇ . بىر خو بۇغدايغا ئۇچ گۇڭ كەتسە زىياۋۇدۇننىڭ بۇغدىيىغا ئون بەش گۇڭ كېتىدۇ ، بېغى بىلەن يېگىرمە گۇڭغا يېتىپ بارىدۇ . دېمەك ، بۇغدىيىنى «يىغۋېلىش» ئۇچۇن زىياۋۇدۇن توپتىكىلەرگە يېگىرمە كۇن ئورما ئورۇشۇپ بېرىشى كېرەك . بىراق ، ئۇ مۇشۇ ئورغاق سېلىشىدا ئىككى - ئۇچ ئادەمنىڭ ئورمىسىنى ئورۇيدۇ ، قاراڭ ، ئۇنىڭ سولىمۇ ھەممىدىن كەڭ ، ئۇنچىسىمۇ چوڭ ، ئورغاق سېلىشى تېز ھەم پاكىز . ئۇنىڭ ئالغان سولى ئىككى يېنىدىكىنىڭ سولىنى قوشسىمۇ ئۇلارنىڭكىدىن چوڭ . ئۇ چاتلىرىنى كېرىپ ، ئوڭ قولىدىكى ئىتتىك ئورغاقنىڭ يېنىغا سول قول بارماقلىرىدىكى ئويماقلىرىنى «تاق - تاق» تەگكۇزۇپ ئورغاق سالسا كىشىنىڭ زوقى قوزغىلىدۇ . تۆت ئورمىچىنىڭ بېغىنى باغلىسا بىر گۇڭ ئۆتكۇزەلەيدىغان باغچى زىياۋۇدۇنەك ئىككى ئورمىچىنىڭ ئۇنچىسىنى ئارانلا ئۇلگۇرتۇپ باغلىيالىسا كېرەك . زىياۋۇدۇننىڭ ئۇچ ئۇنچىسىلا بىر باغ كېلىدىكەن ئەمەسمۇ ! يەرگە ئەمدىلا يورۇق چۇشكەندە ، ئېتىزغا بېرىپ ئەتىگەنلىك چايغىچە بىر سول ئېچىۋېتىدىغان بۇ ياش مەھەللە توپى خىلالانغان ئورمىچىلاردىن قۇرۇلغان . ئۇلار چۇشتە كۇن قايرىلغۇچە باغ سايىسىدە ئۇخلىۋالىدۇ ، پېشىنلىك چايدىن كېيىن يەنە ئېتىزغا ماڭىدۇ . كەچقۇرۇنلۇقى ئورما ناخشىسى باشلىنىدۇ ، بۇ چاغدا ئورما ئاۋۇمايدۇ ، ناخشا ئەۋجىگە چىقىدۇ . «ئالتۇنۇم» نى زىياۋۇدۇنەك تولۇق ، مۇكۈلۈق ۋە يۇقىرى ئاۋازدا ئېيتالايدىغان ھېچكىم يوق ...

زىياۋۇدۇننىڭ ئىككىنچى ئوغلى ئەمدىلا ئون بىردىن ئاشقان بەرا دادىسىنىڭ كەينىدىن باغ باغلاپ يۇرۇپ شۇنداق ئويلايتتى : «دادام ئىككىمىز ئىككى گۇڭ ئۆتكۇزۇۋاتىمىز . ئۆگۈنلۈككە بىزنىڭ بۇغدايغا چۇشمىز ، ئىككى كۇندىلا ئورۇلۇپ باغلىنىپ بولىدۇ . بۇ توپنىڭ بۇغدىيى تۇگىگۇچە بىزنىڭ يەنە ئون ئىككى

گـۆڭسىز ئاشىدىكەن . بۇ ئون ئىككى گۈڭغا بىرىنىڭ ئۈچ خو بۇغدىيىنى بولىۋالسام بىر خو يەرگە بىر خو بۇغداي بېرىدۇ . ئۈچ خو بۇغداينى ساتسام ئۈچ يۈز مىڭ تەڭگە ، ياق ، ئۈچ يۈز ئون بەش مىڭ تەڭگە بولىدۇ ، بىر مەسكاپ ئۆتۈك ، شىم ـ تۇجۇركا ، قۇلاقچا كېلىدۇ . ئاشقىنىنى ئاكامغا بەرسەم خۇشال بولۇپ مۇرەمگە ئۇرۇپ ، يامان كۆكسەك ، دەپ قويىدۇ ـ دە ... » ئۇنىڭ شېرىن خىيالى شۇنداق ئاخىرلاشتى . ئۇ تۈيۇقسىز دادىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ خىيالدىن سەگىدى :

— بەرا بالام ، ماڭ ، ئاتىنى يۆتكىۋەت ، قارا ، چۈشىنىڭاپ ئوت يېمەي تۇرىدۇ .

بەرا باغلىقنى بېلىدىن چاقىنلىق بىلەن سۈغۇرۇۋېلىپ يەرگە تاشلاپ ، دادىسىنىڭ ئۈنچىلىرىنى باغلىق ئۈستىگە ئىككى باشلىق قىلىپ قويىدى ـ دە ، ياغاق تېرىدىن تىزلاق ئېسىلغان ئوڭ تىزى بىلەن ئۈنچىنى تىزلاپ بۇغداينى چىڭ باغلىدى ، ئۇنىڭ باغلىق تۈتقان قوللىرى تولىمۇ ئەپچىل ئىدى . ئۇ دادىسىغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ :

— ئاتىنى سۈغىرىپ ، يۆتكىگەندىن كېيىن سۈغا چۆمۈلۈۋالاي ، ئۈنچىلىرىم كۆپىيىپ كەتسە باغلىشىپ بېرىسەن ـ ھە ؟ — دېدى .

— ماڭ ، تېز كەل ، ۋۇي كۆكسەك ! — دېدى زىياۋۈدۈن . ئۇ يەنە يېنىدىكى ئورمىچىغا بالىسىنى ماختاشقا باشلىدى ، — يامان ئىشلەيدۇ ، تىنىم تاپمايدۇ ، دېگىنە !

— سېنى دورىدى ـ دە ، قارا ، ناخشىسىنى تېخى !

بالا چۈڭلىداپ ناخشا ئېيتىپ ، بوز ئاتىنى مىنىپ سۈغا كېتىپ بارماقتا ئىدى .

كـوز پـەسلىنىڭ بۇنداق كۈنلىرى دېھقانلار ئۈچۈن تولىمۇ كـۆڭـۈلـلـۈك ، لـېـكىن مۇختەرباي ئۈچۈن بۇ كۈز كۆڭۈلسىز باشلاندى . ئۇ رەيھانگۈلدىن دەشنەم يېگەن ئاشۇ كۈندىن باشلاپ كۈندىن ـ كۈنگە روھسىزلاندى . قولى يەتمەيدىغان شاخ بارلىقىنى تـۇنـجى قېتىم بىلىش ئۇنىڭ غۇرۇرىنى يەرگە ئۇردى . دېگىنى

دېگەن ، قىلغىنى قىلغان بولۇپ ئۆسكەن باي بالىسى ئۇچۇن ئەرزىمەس بىر ئايالنىڭ «يوقال قاۋان» دېگەن گېپى مىڭ دەررە ، يۇز شاپىلاقتىنمۇ يامان ، يۇزىگە يۇندا چاچقاندىنمۇ ئار تۇيۇلدى ، لېكىن بۇ نومۇس ئۇنىڭغا نېمىشقىدۇر رەيھان ئىسىملىك بۇ ئايالنى سىرلىق قىلىپ قويدى . ئۇنىڭ خىيالىنى شۇ خوتۇن ئىگىلىۋالدى . ئۇ خىيالىدا شۇ خوتۇن بىلەن تاكاللاشتى : «سەن قانجۇق نازلىنىۋاتىسەن ! » ، «ياق ، نەپرەتلىنىۋاتىمەن » ، «بەربىر تېگىمگە چۈشىسەن » ، «ياق ، بېشىڭغا دەسسەيمەن » ، «مەن سېنى يالۇۋرتقۇزىمەن ! » ، «ياق يالۇۋرساڭمۇ تىللاۋېرىمەن » ··· ئۇ بىردىنلا ئالتە بالىسىنىڭ ئانىسى بولغان خوتۇننى ، نەۋرىلىرىنى تىللايدىغان ، مالاينى سىلكىيدىغان ، جىمغۇرلىشىپ زىياۋۇدۇننىڭ قورۇسىنىلا ئەگىيدىغان ، رەيھانگۈلنى كۆرسە يۇرىكى ئويناپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى . بالا ۋاقتىدا دادىسى بىلەن غوجامنىڭ كاتتا هويلىسىغا كىرىپ بىر قىزنى كۆرۈپ مانا مۇشۇنداق بولۇپ قالغانىدى . ئۇ چاغدا مەدرىسىدە ئوقۇيدىغان روزاخۇن ئىسىملىك دوستى بۇ هالنى ئاشىق بولغانىڭ بەلگىسى دېگەنىدى ، لېكىن ئۇ هازىر ئەللىكتىن هالقىغان ئادەم . نەۋرىلىرى بەيگىگە ئات مىنگۈدەك بولدى . بۇ يېشىدا ئاشىق بولغىنى نېمىسى ؟ يەنە كېلىپ تېخى بەش بالىنىڭ ئانىسى ، ئۆزىنىڭ نەۋرە ئىنىسىنىڭ ئايالىغا ـ هە ! ياق ، ياق ، ياق ! بۇ ئاشقىلىق ئەمەس ، غەزەپ ـ نەپرەت ، ئۇيات ـ نومۇس ، ئۆچ ئېلىش ··· ئۇنداقمىكىن دېسە مۇختەرباي رەيھانگۈلنى كۆرسىلا دۇدۇقلاپ ، كۆز ئۇزەلمەي ، تەمتىرەپ قالىدۇ . قېرىلارنىڭ ئاشىق بولۇشى كىتابلاردا بارمىكىن ، پال ئاچقۇزۇپ باقايمىكىنيا ؟ ئۇ بىر كۈنى شەھەرگە كىرىپ دۇئانە مەھەللىسىدىكى داڭلىق رەمچىنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ :

— قېنى تاپە ، مەندە قانداق كېسەل بارىكىن ، — دېدى .

— سەۋدا ! — دېدى چارسىقال ، ئورۇق بوۋاي ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ ، ئالىقانلىرىغا ئۇزاق قاراپ ، سىزىقلارنى سانىپ ،

پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ .
— بۇ نېمە دېگىنىڭ ؟
— ئىشقىي بىقارار !
— چۈشەنگۈدەك گەپ قىلساڭچۇ ؟
— كۆيۈك ! — دېدى بوۋاي ۋارقىراپ ، — بىرىگە كۆيۈپ قاپلا ، بېگىم .
— قانداق قىلاي ئەمدى ؟
— خېنىم سىلىدىن بىزارىكەن .
— بىلىمەن ! جاجىسى نېمە ئۇنىڭ ؟
— تاۋار ـ دۇردۇن ، تاۋاردەك گەپ ، قەنت ـ شېكەر ، شېكەردەك گەپ !
— مەن ئۇنداق گەپ قىلىپ باقمىغان .
— ئۇنداق بولسا كۆيۈپ كۈل بولىدىلا .
— قېرىلارمۇ ئاشىق بولامدۇ ؟
— سەۋدانى ئېگىسى سالىدۇ ، بېگىم . لوقمان ھېكىم توقسان يېشىدا يىگىرمە ياشلىق بىمارغا ئاشىق بولۇپ ، ئۆزىنىڭ يېشىدىن يىگىرمە ياشنى قىزغا تەقدىم قىلغان .
— ياۋاللا ، بالا ـ قازالا ئىشكەنغۇ بۇ ! رام قىلغىلى بولمامدۇ ئۇنى ؟
— ياق ، بېگىم ، ئازابقا چىدىسىلا ، ئىنساپ بىلەن مۇز كۆچۈلنى ئىللىتقىلى بولىدۇ . سوغۇق گەپ ، سوغۇق چىراي ئىللىق كۆچۈلنىمۇ مۇزلىتىدۇ . سىلىنىڭ تەبىئەتلىرى سوغۇقكەن !
— بولدى ۋۇي ، قاشقالىق ! — مۇختەرباي رەمچىنىڭ ئالدىغا بىر سقىم پۇل تاشلىدى ـ دە ، ئۆزىنىڭ ھەممە سىرىنى كىر داستىخانغا ياڭاق تۆككەندەك بىرمۇبىر تۆككەن بوۋايغا نەپرىتى بىلەن توڭلۇق قىلدى ، لېكىن ئۇ ئۆيىگە چىقىپ رەمچىنىڭ دېگەنلىرىگە ئىقرار بولدى : «نېمىدەپ بۇ قارا خوتۇنغا ئاشىق بولىمەن ، ياق دېگىنى ئۇچۇنلىما ؟»

ئۇ زىياۋۇدۇننىڭ ھويلىسىغا خىلمۇخىل باھانىلەرنى تېپىپ كۈندە بىر كىرىدىغان ، ھەر خىل ئىشلارنى قىلدۇرۇپ ، غەمخورلۇق قىلىدىغان بولۇۋالدى . زىياۋۇدۇن بۇنى ئۆزىگە قىلىۋاتقان قېرىنداشلىق دەپ ئويلاپ خۇشال بولاتتى ، رەيھان بولسا نىيىتى يامان دەپ ئويلاپ چۆنەكلىككە چىقىپ لازا ، پەمىدۇر ، پىيازلىرىغا ئېچىشىۋالاتتى . باي ھويلىدا ساقال - بۇرۇتى چېكىلگەن ، قىڭغىر ياقىلىق ئاق كۆڭلەكنىڭ پېشى تىزىغا چۈشكەن ھالدا يوغان قورسىقىنى تومپايتىپ تۆردىن سۈپىغچە ، غورۇدىن باغ ئىشكىگىچە نەچچە قېتىملاپ مېڭىپ تىنماي سۆزلەيتتى :

— سېنىڭ بالاڭ مېنىڭ بالام . مەيلى ئۇچىلىسىنى ئوقۇتۇۋەرگىن . چىقىمىغا مانا مەن بار . يامىنىغا كەلسە ئون قوي ، يىگىرمە قوينىڭ ئىشىغۇ ، بىر ھارۋا ئاشلىقىنىڭ ئىشىغۇ ، قانداق دېدىم ، ھوي رەيھانگۈل !

— رەھمەت ، مۇختەرباي ئاكا !

— ھاي رەيھان ، قېتىق ئەكەل ، باي ئاكام قېتىققا ئامراق !

رەيھان ئېرىنىڭ دېگىنىنى يەرگە قاراپ ئۇن - تىنسىز ئورۇندايتتى ۋە بايغا ھەر قېتىم ئېگىلىپ تەزىم قىلاتتى .

— ھەممىمىز قېرىنداش ، غازىباي ، ھىدىلشاباي ، نېدىرشابەگ ... بىر تارانچى ، مۇشۇ يەردىن ئۇنۇپ چىققان يەرلىكلەرنىڭ تۇخۇمىدىن ...

بۇگۈن رەيھانگۈل كالا سېغىپ ، ھويلا سۈپۈرۈپ ، كۈكۈم يېيىپ ، كۈملاچ چاپلاپ بولۇپ سوت سورۇپ قازانغا ئېچىشىپ تۇرغاندا ، ھويلىغا ۋارقىراپ - كۆكىرىپ مۇختەرباي كىرىپ كەلدى :

— ھوي رەيھانگۈل ، پاھ ، قېتىقىڭ ئەجەب تېتىدا ، بىر ھېجىر قۇيساڭا !

— سۈزمە قىلىۋەتتىم ، يېڭىسى تېخى ئۈيۈمىدى .

— سۈزمەڭدىن ئەكېلە ئەمىسە !

رەيھانگۈل دالاندا ئۇخلاۋاتقان كىچىك ئوغلىنى ئويغىتىۋېتىپ

www.uyghurkitap.com

بايغا هېجىردا سۆزمە سۆندى . باي هېجىرنى ئەمەس ، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى . رەيهان قولىنى ئىتتىك تارتىۋىدى ، هېجىر پەرگە چۈشۈپ سۆنۈپ كەتتى .

— بولدى ، جانان چىنە تۆلەپ بېرىمەن ، — دېدى باي چىنە سۇنۇقىنى يىغۋاتقان رەيهانگۈلنىڭ مۇرىسىگە ئاستا پەپلەپ ، بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۈچۈن چەكسىز هۇزۇر تۇيۇلدى ، — ماڭا قاراپ بىرلا كۈلۈپ قويساڭ ... — باي ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا تەمشىلدى . رەيهانگۈل بۇرۇلۇپ دالان ئۆيگە ماڭدى .

— بولە ، ساقام ، قىسماق بېرىمەن ، چېيىڭنى ئىچ ، ئېتىزغا بارىمىز !

— يورغا مىنەمسەن ، ساقام ؟ — دېدى باي ئۆيدىن چىقىپ كېرىلىۋاتقان ئوماق ئوغۇلنىڭ ئېڭىكىدىن ئەركىلىتىپ ، — قارا كۆزلىرىڭ ئاپاڭنىڭكىدەك چىرايلىق ، پاھ ، قاش ـ كىرپىكلىرىڭچۇ تېخى ، كۈتمۈكۈت ئۆزى . چوڭ بولغاندا ساڭىمۇ قىزلار ئاشىق بولىدۇ .

ئۇ «ئاشىق» دېگەن سۆزنى ئالاهىدە ئۇنلۇك ئاۋازدا ئېيتتى .

— ئاشىق دېگەن نېمە ، ئاپا ؟

— ئەسكى گەپ ، بالام ...

— باي چوڭ دادامۇ ئەسكى گەپ قىلامدۇ ؟

— قىلىدىكەنغۇتاڭ ! — دېدى رەيهان باغ تەرەپكە ئالدىراپ مېڭىپ ، — ۋاييەي ، چۆنەكلىككە قاغىلار چۈشۈپتىغۇ ، قويت !

— مەن تېرەككە چىقىپ قاغىلارنىڭ ئۇۋىسىنى بۇزىمەن ، تۇخۇمىنى چاقمەن ، بالىسىنى يەرگە تاشلايمەن ! — دېدى ئوغۇل .

— بۇزساڭ ئۇلار يەنە ئۇۋا سالىدۇ ، ساقام !

شۇ چاغدا ئۆيدىن يىغلاپ ـ تەمتىلەپ كىچىك قىز چىقتى . بايغا بۇ نارەسىدىلەر ئانىسىنىڭ تەربىسىنى ئېلىپ ئۆزىگە نارازىلىق بىلدۈرۈۋاتقاندەك تۇيۇلدى . هويلىغا باينىڭ بالىسى ئۇنى ئىزدەپ كىرىپ ئابدۇمەر مېڭىبگىنىڭ چاپارمىنى كەلگىنىنى ئېيتمىغان بولسا ، باي بۇ هويلىدا قاچانغىچە تۇرۇپ نېمىلەرنى دەيتتىكىن ؟

رەيھانگۈل ئاخىر ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلۇپ باللىرىنى زوق بىلەن سۆيۈپ كەتتى :

— زىيەك باخشىنىڭ كۈچۈكلىرى ، بولۇڭلار ، چېپىڭلارنى ئىچىڭلار ، ئېتىزغا بېرىپ باراڭدا قاچ سالمىز ، چىلگە يەيسىلەر ، يانغاندا ئىككى بوغماق شۇڭاق سۈپۈرگە تېرىپ كېلىمىز ، — دېدى . ئۇلار ئالدىرىشىپ شۇ چاغنىڭ لەززىتىگە ئىنتىلىشتى .

رەيھانگۈل باللىرىنى ئەگەشتۈرۈپ قوغۇنلۇققا باردى . تارانچىلاردىن قوغۇنچى كەم چىقىدۇ ، بۇ مەھەللىدە پەيزاۋات ، يېڭىسارىدىن كېلىپ ئورۇنلىشىپ قالغان ئۇستا قوغۇنچىلار بار . زىياۋۇدۇن شۇلاردىن قوغۇن بېقىشنىڭ يوللىرىنى ئۆگىنىۋالغان : ئۇنىڭ يازلىق تاۋۇزلىرى پىشتى ، قوغۇنلىرىدىن شېكەر سۈيى ، ئابناۋات ، كۆكچى ، بېسىۋالدى ، بىشەكشېرىن ، ھەتتا كېيىن پىشىدىغان مىژگان ، سېرىق قوغۇنلىرىمۇ تەييار بولدى . رەيھانگۈل باراڭنىڭ بىر شېخىنى قويماي قوغۇن قېقى سېلىپ ، شەھەردە قىشلاشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپمۇ قويدى .

مانا ئۇ ئېرىنىڭ يېنىغا — ئورما ناخشىسى ئاڭلانغان يەرگە قاراپ قىزىنى كۆتۈرۈپ ، ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ بۇك ئوتلارنى ئارىلاپ ، سۇزۇك سۇلۇق ئېرىقلاردىن ئاتلاپ ئۆتۈپ خۇشال - خۇرام كەلمەكتە .

زىياۋۇدۇن ئورما ناخشىسى ئېيتماقتا :

ئايدىڭدا ئورغان ئورمام
ئېتىزلاردا باغ قالدى .
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق ،
يۈرەكلەردە داغ قالدى ...

رەيھانگۈلنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى . «داغ» قالغىنى نېمىسى - ھە ؟

شۇ چاغدا ئورمىچىلارنىڭ يېنىغا مۇختەرباي بىلەن

مىڭبېگىنىڭ چاپارمىنى كەلدى . ناخشا جىمىدى .

— ۋەئـەلەيكۈم ! — دېدى مۇختەربای روھسىز ھالدا ، — ئىشكىلار ئىلگىرى !

— ئېيتقىنىڭ كەلسۇن !

— مۇنۇ چاپارمەن زىيەككە خەۋەر ئېلىپ كەپتىكەن !

— نېمە ؟ !

زىياۋۇدۇن بىلەن رەيھان تەڭلا چۆچۈپ سوردى ، ئۇلارنىڭ ئېسىۋ خىيالى ئوغلىدا ئەمەسمۇ ! ...

— مۇنداق ئىش ، — دېدى چاپارمەن ، — ئاخشام ئالا بايتال لوزۇڭنىڭ يايىسى چىققانىدى ، داڭزىدىن زىياۋۇدۇن قىرىق خو يەرنىڭ ئۇچ يىللىق دەننى تۆكمەپتۇ دېگەن ھېساب چىقىپتەك !

— نېمە ؟ — دېدى زىياۋۇدۇن ئاسمانغا قاراپ ، — ھەر يىلى قىرىق خو يەر ئۇچۇن ئون يەتتە خو بۇغداي ئەكىرىپ شەڭگەن يامۇلغا تۆكۈۋاتىمەنغۇ !

— داڭزىدا سېنىڭ سەكسەن خو يېرىڭ بارکەن ، — دېدى مۇختەربای چۈشەندۈرۈپ ، — سەن تېخى بىلمەمسىنا ، ئەيسا شاڭيولار تېرىۋاتقان ئاۋۇ ئۆستەڭنىڭ ئاستىدىكى قىرىق خو يەر سېنىڭ . ئۇلار ئۇچ يىلدىن بېرى دەن تۆكمىگەن . يەر سېنىڭ نامىڭدا بولغاندىكىن ، ئۇچ يىللىق دەنگە ئەللىك بىر خو بۇغداي تۆكىدىكەنسەن ، زىيەك !

— ۋىيەي ! — رەيھانگۈلنىڭ مېڭىسى زىڭىلداپ ، كۆزى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى ، — نېمە دەيدىغاندۇ ؟ ! ...

— داڭزىدىكىنى مەن نەدىن بىلەي ؟ — دېدى زىياۋۇدۇن ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، — سەكسەن خو يېرىم بولسا ياخشىغۇ ، قىرىق خونى تېرىپ نېنىنى يېگەن ئاكىلىرىم دەننىمۇ تۆكەر !

— شۇنداق بولىدۇ ـ دە !

— تۆكمەي بولامدۇ ؟ !

— شاڭيوملارمۇزە !

كۆچىلىك كەچكى قۇياش يورۇقىدا ئورغاقلىرىنى يالت ـ

يۇلت قىلغۇزۇپ تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراشتى .

— چاپارمەن بېگىم ! — دېدى تېيىپ ئىسىملىك سۆزمەن دېھقان ، — ئالا بايتال بېگىمگە دەك ، قىچىشقان يەرنى تاتلىسۇن ، قىچىشمىغان يەرنى تاتلىماي ...

— ھەي تېيىپ ، تىلىڭغا ئىگە بول ، — دېدى مۇختەر باي تەمەننا بىلەن ، — بىلەمسەن ، ئالا بايتال كېلىۋاتىدۇ دېسە بۆشۈكتىكى بالا چىرقىرايدۇ ، تۇغماس خوتۇنمۇ تۇغۇۋېتىدۇ . زەنجىر بىلەن باغلاپ ، كالىدەك قوشاقداپ ھەممىمىزنى يامۇلغا سولىمىسۇن يەنە ئۇ قاشقالىق !

— سېنىڭمۇ ئاكاڭ بارکەن ـ ھە ، مۇختەركا ؟ !

— ئەنسىرىمە ، زىيەك ، — دېدى مۇختەرباي تەنتەنىلىك ۋارقىراپ ، — شاڭيولار دەننى تۆكىدۇ ، تۆكمىسە كۇزلىكىگە ئوت قويۇۋېتىمىز . مەن مىڭبېگىگە ئېيتىپ قويىمەن ، يايلار شاڭيو ئاكامنى قىستايدۇ ، سەن قورقما ، رەيھانگۈلنى ئەكەل ، ئانقا مىنگەشتۇرۇپ ئاپىرىپ قويماي ، قارا ، قورقۇپ تاتىرىپ كەتتى بىچارە !

رەيھانگۈل «ياق» دەپ بولغۇچە ، زىياۋۇدۇن خوتۇنىنى بوۋاقتەك يەردىن كۆتۈرۈپ قارىغىرنىڭ ساغرىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ بولدى . ئات تېپىچەكلىدى ، رەيھانگۈل قورقۇپ مۇختەرباينىڭ قارا پوتىسىنى تۇتۇۋالدى ، مۇختەرباي زىياۋۇدۇننىڭ كىچىك قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىپلا ئېتىنى دېۋىتتى .

ئات يورغىلاپ مەھەللە يولىغا چىقتى .

— چىڭ تۇت ، ئۇركۈيدۇ مۇنۇ ئات ، مېنى چىڭ قۇچاقلىمىسىڭ تاشلىۋېتىدۇ ! — دەپ چاقچاق قىلدى مۇختەرباي .

رەيھانگۈل بىردىنلا كۆڭلىدىكى نەپرەتنى ئۇنتۇدى . ئۇ يېقىملىق ، تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن :

— باي ئاكا ، — دېدى «باي» سۆزىنى چىگىراق ئېيتىپ ، — ئالا بايتال دېگەنىنى رەھىمسىز ئادەم دېيىشىدۇ ، ئاۋۇنى باغلىۋېتەرمۇ ؟

— زىيەكنىما ؟
— ھەئە !
— دېدىمغۇ ، باي ئاكاڭنىڭ كۆڭلىنى ئالساڭ زىيەكنىڭ بىر تال مويىمۇ تەۋرىمەيدۇ !
— ئاكام تۇرۇپ ئۆز سىڭلىڭىزغا يامان نىيەتتە بولماسسىز ھە ؟
— يامان نىيەت دېگەن نېمە ئۇ ؟ دېگىنىڭنى بېرىمەن ، سەنمۇ شۇنداق قىلسەن ـ دە !
باي سول قولى بىلەن دۇمبىسىگە چاپلىشىپ ئولتۇرغان رەيھاننىڭ ساغرىسىغا ئۇرۇپ قويدى . رەيھان جىمىپ قالدى ۋە گەپ يۆتكەپ :
— ھە ، راست بىر باغلام شۇڭاق سۇپۇرگە تېرىۋالماقچىدىم ، توختىسىڭىزا قىزىمنى ئېلىۋالاي ، — دېدى .
مۇختەرباي شۇ زامان ئېتىنى دېۋىتتى ، شوخ ئات مەھەللىگە قاراپ ئۇيناقلاپ يورغىلىدى ، رەيھان ۋارقىراشقا باشلىۋىدى ، باي :
— ھېلىقىدەك ۋارقىرا ، ھېلىقى زىيەككە ۋارقىرىغاندەك ! — دېدى ۋە ئېتىنى يەنە دېۋىتتى . ئات پۇرقۇپ ـ پۇرقۇپ ئېرىقلاردىن ئاتلىغان پېتى مەھەللىگە ئەمەس ، مەھەللىنىڭ كۇنگەي تەرىپىدىكى قارىياغاچلىققا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈرۇپ كەتتى .
رەيھان ۋارقىرىدى ، باينىڭ دۇمبىسىگە ئۇردى . قىزى ئانا بىلەن تەڭ چىرقىرىدى ، لېكىن باي پەرۋا قىلمىدى . رەيھان قارىياغاچلىققا بارسىلا ھېچ ئىش بولمىسمۇ يامان گەپ تارقىلىشىنى بىلەتتى . چۈنكى ، بۇ مەھەللىدە بۇ خىل گەپلەر مەززىلىك تاماقنىڭ پۇرىقىدەك تېز تارقىلىدۇ ئەمەسمۇ !
قايرىما ئۆستەڭگە يېتىپ كەلگەندە ، رەيھان قۇملۇق قىرغاققا ئۆزىنى ئاتتى ـ دە ، يەرگە چۈشۈپ نەچچە دومىلاپ يۆگىمەچلىكتە توختىدى . ئۇنىڭ جەينىكى سۇرۇلگەندىن باشقا ، ھېچىبىرى ھېچنېمە بولمىدى . ئۇ ئورنىدىن تۇرغۇچە باي ئېتىنى توختاتتى ۋە ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ بالىنى يەرگە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ رەيھانىنى

يۆگىمەچىلىككە بېسىۋالدى . رەيھان نە ۋارقىراشقا ، نە تېپىرلاشقا ئۇلگۈرەلمىدى . باينىڭ يىرىك ساقاللىرى ئۇنىڭ يۈز ، بويۇنلىرىغا سۈركەلدى . باي ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنى ئىككى ياققا قايرىپ تىزلىنىۋېلىپ سول قولىنى ئىشتانىبېغىغا سۇنغاندىلا ، رەيھان يالاڭ ئاياغ ئوڭ پۇتى بىلەن باينىڭ چاتىرىقىغا قاتتىق تەپتى . باي بىر ئىڭرىدى ـ دە ، سىكار يان بولۇپ قالدى . رەيھان تېز ئورنىدىن تۇرۇپ چىرقىراۋاتقان قىزنى باغرىغا بېسىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ :

— ئۆلمەيدىغان قاۋان ! — دېدى .

باي ئورنىدىن تەستە تۇرۇپ يەردىن قالپىقىنى ئېلىپ كىيدى ۋە رەيھانغا قاراپمۇ قويماي :

— قانجۇق ! — دەپ تىللىدى ـ دە ، ئېتىغا مىنىپ كەينىگە بۇرۇلدى ۋە شەھەر تەرەپكە قاراپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ يۇرۇپ كەتتى .

رەيھان قىزىنى كۆتۈرۈپ ، بىر باغلام شۇاق تېرىپ ئۆيىگە كەلگەندە گۈگۈم چۈشكەن ، ئورمىچىلار ئوت ئارتىلغان ئاتلىرىغا مىنىشىپ «ئورغاق بېشى» بولىدىغان ئۆيگە پولۇ يېيىش ئۈچۈن كېتىپ باراتتى .

— ئەمدى كەلدىڭما ؟ — دېدى زىياۋۇدۇن خوتۇنىغا ئاتلىق ياندىشىپ ، ئاندىن كەينىگە قايرىلىپ مىنگىشىۋالغان ئوغلىغا ، — ماۋۇ قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى ئاپاڭ بىلەن ئۆيگە ئاپىرىۋېتىپ پولۇ يېگىلى بارغىن ، دەرانمۇ باشلىۋال ، — دەپ جېكىلىدى .

رەيھان ئوغۇللىرى بەرا ، دەرا ۋە قىزى ئىمھان بىلەن ھويلا سۈپىسىدا ئولتۇرۇپ خۇشال ـ خۇرام تاۋۇز چېقىپ يېدى ۋە بالىلىرىغا :

— كاۋا ئېشى ئېتىپ بېرىمەن ، بىردەمدىلا ، — دەپ قويۇپ چىلىكىنى كۆتۈرۈپ ئۆستەڭگە ماڭدى . خۇشلۇق بىلەن خاپىلىق ، كۈلكە بىلەن كۆز يېشى پات ـ پاتلا ئالمىشىپ تۇرىدىغان بۇ كىچىككىنە مەھەللىدە كۇن بىلەن تۇننىڭ ، ھەپتە ـ ئايلارنىڭ ئالماشمىقىمۇ تېز ۋە ئاسان . يازچە نەلەرگىدۇر ياۋايىلىشىپ كېتىشكەن توخۇلار غازاڭ بىلەن تولغان باغلاردىن پاخال ۋە سامان

دۆڭۇسىگە ئايلانغان هويلا - ئېغىللارغا باتسىراپ بوجۇيۇپ كېلىشىدۇ . بەس - بەس بىلەن چىللىشىۋاتقان ، تاجىرى قىپقىزىل ، يېڭىدىن جالا چىقارغان چوجە خورازلار يازدىن بېرى ئەگەشتۈرۈپ ، قانىتى ئاستىدا پەپلەپ ئوخلىتىپ باققان ئانىلىرىنى تونۇمىغاندەك ، ئۆز خوجايىنلىرى بولغان بەرا - دەرا ئىسمىلىك ئادەم بالىلىرىنىمۇ تونۇمايدۇ . ئىككى پۇتى بىلەن ماڭىدىغان بۇ ئادەملەر ئۇلار ئۈچۈن باغدا دائىم ئۇلار كۆرىدىغان مولۇن مۇشۇك ، توشقان ، ئىت ، موزايلاردەك تۆت پۇت بىلەن ماڭىدىغان ھايۋانلارغا ئوخشاش . ئۇلار ھازىر قايسى كوكات ئاستىدا تۇخۇمدىن چىققىنىنى بىلمىگەندەك ، ئاز كۈندە بۇ يەردە نېمىلەر بولىدىغىنىنىمۇ بىلمەيدۇ . تەبىئەت تىلسىز ، لېكىن ئۇ ھەممىنى ئىشارەت بىلەن ئۇقتۇرالايدۇ . ئاۋۇ شوخ خورازلار بولسا مېكىيان قوغلاش ، دانلاش ۋە ھاياجان بىلەن چىللاشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ ھەم بىلدۈرەلمەيدۇ . ناۋادا بىلگەن بولسىدى ، مۇختەرباينىڭ مۇشۇ قاراڭغۇ باغنى يازدىن بېرى قانچە قېتىم ئايلانغانلىقى ، بىر ئايالنىڭ باغقا چىقىشىنى ئىگىلىرىگە ئېيتىپ بەرگەن بولاتتى . ھەر يىلى ئارىلاپ - ئارىلاپ ئورما ئورۇپ قويىدىغان ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ھەممىگە قادىر ئەزىمەتلىكىنى كۆپچىلىككە كۆرسىتىپ قويىدىغان مۇختەرباي بۇ يىل بىر قېتىممۇ ئورغاق تۇتمىدى . ئۇ پات - پات مەسچىتكە كېلىپ جۈمە ئوقۇپ ، مەھەللە ئىمامىغا سېسىق گەپ بىلەن زەربە بېرىپ ، بۇ مەھەللىنىڭ خوجايىنى ئىمام ، مۇتىۋەللى ياكى ئەللىكبېشىمۇ ئەمەس ، بەلكى ئۆزى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قوياتتى . ئۇ بۇ يىل بۇ ئىشنىمۇ تاشلىدى . ئۇنىڭ ئەس - خىيالى رەيھان بىلەن ، ئۇ رەيھاننى كۆرۈشنىلا ئويلايتتى ، خىيالىدا ئۇنىڭغا : «زىيەكنى تاشلا ، ماڭا تەگ ، توقاللىققا ئۇنىمسىڭ چوڭ خوتۇن بول ، ئاق باش گۈلنىسابۇۋنى ئالتە بالىسى بىلەن ئۈچ تالاق قىلىشقىمۇ مەن رازى !» دەپ يېلىناتتى ، زارلىناتتى . ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دۇنيادىكى ھەممىلا ئىش مەنىسىز ، بىرلا رەيھان

هـايـاتىنىڭ ئۆزى ، مەنسى ، بارلىقى ئىدى . ئۇ بېغىغا چىقىپ قىزلىرىدىن گـۈللەرنى سورايتتى ، بىر گـۈلنى رەيھانگۈل دېسىلا شۇنى تۇيدۇرماي پۈرايتتى ، ئۆستەڭ بويىدا رەيھانكۆكى بار ئىكەن دېگەننى ئاڭلاپ ، ئۆستەڭ بويىدا ئۇخلايدىغان بولۇۋالدى . ناۋادا بىر كـىشـى ئۇنىڭدىن كەينىڭ قەيەردىلىكىنى سورىغان بولسا ، ئۇ ئىككىلەنمەي كەبە دېگەن مۇشۇ زىيەكنىڭ ئۆيى دېگەن بولاتتى . ئۇ قوش قاناتلىق دەرۋازىسىنىڭ ئورۇندۇقىغا ئولتۇرۇپ ، سائەت ـ سائەتلەپ زىيەكنىڭ غورۇ ئىشىكلىك هويلىسىغا قارايتتى . بىرى كېلىپ :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، ئولتۇرۇپسىز ! — دېسە ، ئۇ :

— نەدە ؟ — دەپ ئەس ـ هوشىنى بىلمىگەن هالدا قوپاللىق قىلاتتى .

مانا ياز تۈگىدى ، كۆڭۈللۈك كۈزمۇ ئاخىرلاشتى ، توي ـ تۆكۈن ، ئوغـلاق ، بەيگە پەسـلى باشلاندى . كەچ كـۈز مەزگىلى زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيىدە هەر كۈنى تالاش ـ تارتىش ، هەر سائەت گەپ تالىشىش بىلەن ئۆتمەكتە ئىدى .

— قـار قـېلىـن يېغىشتىـن بۇرۇن شەهـەرگـە كۆچـۈپ كىرەيلى ! — دەيتتى رەيهان هـەر كۈنى ئەتىگەندە هاۋاغـا قـاراپ قويۇپ ، — قاراڭ ، هاۋانىڭ ئەلپازى ياماں !

— تېخى ئۇزاكۈنىلا ئوغلۇڭنى يوقلاپ چىقتىمغۇ ، خوتۇن ، — دەيتتى زىياۋۇدۇن تـولا تەكرارلانغان گـەپتىن بىزار بولۇپ ، — خەتنە تويىنى ئۆتكۈزۈۋالايلى ، ئاندىن كېيىن بىر گەپ بولار !

— تويىنى مەشەدە قىلىپ ، بالىنى شەهەردە ياتقۇزايلى .

— ياق ، خوتۇن ، مۇختەرباي ئاكام ئۇنىمايدۇ !

— بالا ئۇنىڭمۇ ، سىزنىڭمۇ ؟

— ئاتا يوللۇق ئاكا ئۇ دېگەن !

— ۋاييەي ! ...

رەيـهـانـگـۈل بـايـنـىـڭ قـىلمىشلىرى : يازچە پەنجىرىدىن كەتـمـىـگەنلىكى ، ئېسىلغانلىقى ، يېلىنغانلىقى ۋە يامان نىيەتتە

بولغانلىقلىرىنى ئاشۇ «ۋايىيەي» بىلەنلا ئىپادىلەيتتى . لېكىن ، زىياۋۇدۇن بۇ ئاياللار تىلىنىڭ بۇنچىلىك جىق مەنىسى بارلىقىنى نەدىن بىلسۇن . ئۇ ئايالىغا تەسەللى بېرىپ ، خۇش قىلىش ئۈچۈن
— نۇرى ھۇسەنباينىڭ زاۋۇتىدا ئىشلەپ پۇل تېپىپتۇ ، خوتۇن . پۇل بەرسەم زادى ئالمىدى ، توقاچلىرىڭ بىلەن قايماقلىرىڭنىلا ئالدى . ھاشىم تەمبۇر بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويدۇم . ئوغلىمىز قالتىس ئوقۇۋېتىپتۇ . باي ئاكامنىڭ بىر ئاغىنىسىنىڭ بالىخانىلىق ئۆيىدە ياتىدىكەن ...
— ياق ، ياق ، بالام خەقنىڭ ئۆيىدە قورۇندۇ ، قۇرسۇن ئۇنداق بالىخانا ...
بۇ گەپلەر كۆندە بىرنەچچە قېتىم بولۇپ تۇراتتى .
مانا ئۇ بۇگۈن سۈپىنىڭ گىرۋىكىدە تۇرۇپ دۇمچىيىۋېلىپ يوغان تەڭنەدىكى لىق خېمىرنى ئېگىلىپ تولغىنىپ چەيلىمەكتە . زىياۋۇدۇن كىچىك قىزىنى تىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ رەيھاننىڭ جۇدەڭگۈ چىرايىغا ، ئورۇق قوللىرىنىڭ خېمىر چەيلىشىگە ، يوغان خېمىرنى ئۆرۈگەندە بويۇن تومۇرلىرىنىڭ كۆپۈشىگە ، پۇتلىرىنىڭ تىترەشلىرىگە قاراپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ بۇ ئۆمۈرلۈك ھەمراھىنى تۇرمۇش ئازابلىرىدىن قۇتۇلدۇرغۇسى كېلەتتى ، لېكىن چارىسى يوق ، خېمىرنى ئەر كىشى يۇغۇرسا توخۇنى چانىغا قوشقاندەك كۈلكىلىك بولىدۇ ، ئۆرۈشۈپ بەرسىچۇ ؟ ياق ، تارانچى ئەرلىرى قازان بېشىغا يولمايدۇ ، بۇ بىر نومۇسلۇق ، خۇددى كوچىدا ئانىدىن تۇغما ماڭغاندەك بىر ئىش . ئوچاققا كۆكۈم يۆلەپ قويۇپتۇ . سامان ئارىلاش كۆكۈم كۆيۈپ ئوچاقمانتىغا يامرىماقتا ، ئۇنى زىياۋۇدۇن ئىچىگە تىقىۋەتسە بولىدۇ ، لېكىن بۇ ھەم خوتۇن كىشىنىڭ ئىشى ، ئۇنداق قىلسا خوتۇنىغا ئۆز قولى بىلەن ئوسما قويۇپ قويغاندەك بولىدۇ ، ئۇ تولىمۇ مەسخىرىلىك ئىش !
— ئوت تېشىغا چىقىپ كەتتى ، خوتۇن !
رەيھان پوپۇچ كىيگەن پۇتلىرى بىلەن ئوتنى تۈزىدى . تالادىن بەرا يۇگۈرۈپ كىردى :

— ئاپا ، موزاي ئېمىپ كەتتى ! ...
— موزاينى باغلاپ قوي ، ساقام . خېمىرنى كاڭغا دۇملەپ قويۇپلا كالا ساغىمەن .
بەش تونۇر نان ياقماق رەيھانغا مۇشكۇل ، زىياۋۇدۇنغا ئىش ئەمەس . شوخ موزاينى ئۆزى باغلاپ كالىنى يالغۇز ساغماقمۇ زىياۋۇدۇنغا ئىش ئەمەس . قىزى يىغلىدى :
— قىزىڭنى بەزلىسەڭچۇ ، خوتۇن !
— ئويۇقتىن نان ئېلىپ بېرىڭ ، تاختۇشتا قايماقمۇ بار ، يېگۈزۈپ قويۇڭ !
— نېمە دەيسەنوي ؟
— بىر قولۇمنى ئون قىلالمايۋاتسام قاراپ تۇرامسىزا ؟
— خوتۇن بول دەمسىنا ؟
— يازىچە باغ باغلاپ ، پايخان ھەيدەپ ، ئورما ئورۇسام ئەر بولدۇڭ دېمەيسىزۇ ، ئەمدىزە بالىغا قايماق يېگۈزگەنگە ... ۋاييەي ! ...
زىياۋۇدۇن ئادىتى بويىچە كۈلۈپلا قويدى . نېمىلا بولمىسۇن ئۇ شۇ كۈنى بالا باقتى ، بەرا بىلەن دەرا ئانىسىغا قارىشىپ تونۇرغا ئوتۇن سالدى ، راسلانغان نان ـ توقاچلارنى تونۇر بېشىغا توشۇدى ، كىچىك ئوغلىنىڭ خەتنە تويى ئۈچۈن مۇختەرباي بەرگەن ئۈچ قوي بىر قوزىغا چۆپ بەردى ، ئۆيگە ئۆستەكدىن سۇ توشۇدى . مانا قاراڭغۇ چۈشۈۋىدى ، بۇ ئىككى بالا غورۇ سېلىپ تاڭلىتىپ پانا قاقتى . زىياۋۇدۇن بۈگۈن رەيھاننىڭ ئىشلىرىغا نېمىشقىدۇر زەن قويدى . ئۇ يەرگە يورۇق چۈشمەستە ئورنىدىن تۇرۇۋىدى ، مانا قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ ، بىردەم جىم تۇرغىنى يوق . شەھەرگە ئەكىرىپ كېتىش ئۈچۈن يازىچە قۇرۇتقان ئالما ، قوغۇن قاقلىرى ، پەمىدۇر ، لازا ، بوجا گۆشلەر ، بىر باداڭ ئۇن ، ئون نەچچە قاپاق ياغ ، ماتا ـ شاتۇاردىن بولسىمۇ ئىچىگە يۇڭ سېلىپ تىكىلگەن يوتقان ـ كۆرپە ، توزغاق ـ سامان تىقىلغان قۇراق ۋە لەستىك ياستۇقلار ، باي ئاكىلىرى بىلەن سوقۇشۇپ يۈرۈپ قىشلاقتامدىن تاغار ـ تاغاردا

ئاچققان يۈڭدا ئېتىلگەن گۈلسىز كىگىزلەر ، تىكىلگەن كىيىم ـ كېچەك ، بېسىلغان قوراي ـ تېزەك ... ھەممىسى رەيھاننىڭ قولى بىلەن پۈتكەن . مانا ئەمدى ئۇنىڭ خوتۇنى رەيھانگۈل بېشىنى تىزغا — جەينىكى بىلەن تاياڭغان ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىغا قويۇپ ، كەچ كىرگۈچە ئالدىراپ نان يېقىپ چارچىغان سول قولى بىلەن ئىسسىق تونۇرغا سانسىز قېتىم باش تىقىپ قىزارغان يۈزىنى سىلاپ ، خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى ئېرىگە تىكىپ ئولتۇرۇپتۇ . تولۇن ئاينىڭ قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن شامالدا لىغلداپ چۈشۈپ تۇرغان غۇۋا يورۇقىدا رەيھان ئۇنىڭغا تولىمۇ چىرايلىق ، مېھىرلىك ۋە مۇلايىم كۆرۈندى . ئۇ زىياۋۇدۇننىڭ قۇچىقىدا ئۇخلاپ قالغان يالغۇز قىزىنىڭ مەڭزىنى سىلاپ قويۇپ :

— ئاق سېرىقلىقى سىزگە ، قاش ـ كۆزى ماڭا تارتىپتۇ ، نۇرىدەك چىرايلىق بولىدىغان ئوخشايدۇ ! — دېدى .

— ساڭا ئوخشاش چىرايلىق !

بەلكى زىياۋۇدۇننىڭ ئايالىنى بىرىنچى قېتىم مەدھىيىلىشى بولسا كېرەك ، رەيھان بۆلەكچىلا جانلىنىپ كۈلۈپ :

— ئىچىمگە ئوت كەتتى ، مۇزدەك تاۋۇز يېسەكمىغۇ ! — دېدى . زىياۋۇدۇن دەرھال ماڭماقچى بولۇپ مىدىرلىدى . بۇمۇ بەلكى تۇنجى قېتىم خوتۇن كىشىنىڭ ئىشىغا مىدىرلىغىنى بولسا كېرەك :

— مەن ئاچىقاي ، خوتۇن ، بالىلار ئاق تېرەك ـ كۆك تېرەك ئويناۋاتىدۇ .

— ياق ، مىدىرلىماڭ ، بالا ئويغىنىپ كەتمىسۇن ، ئۆزۈملا ئاچىقاي .

رەيھان چاققانلىق بىلەن تونۇر بېشىدىن چۈشۈپ باغ ئىشىكى بىلەن ھويلىغا ماڭدى .

زىياۋۇدۇن خېلى كۈتتى ، رەيھان چىقمىدى ، ئۇ رەيھاننىڭ پات ـ پاتلا شا بولۇپ قالىدىغىنى ، بۇ شا بولۇشنىڭ بۇ يىل

كۆپىيىپ قالغىنىنى بىلەتتى ، ئۇ ئەنسىرەپ :
— رەيھان ! — دەپ ۋارقىرىدى .
قىزى ئويغىنىپ يىغلىدى .
— بەرا ، دەرا ، ھەمرا ! ... — ئۇ بالىلىرىنى ۋارقىرىدى .
ھويلىغا چىرقىراپ يىغلاپ ھەمرا يۈگۈرۈپ كىردى :
— دادا ، دادا ، باغ ئىشكىدە ئالۋاستى ياتىدۇ !
زىياۋۇدۇن تونۇر بېشىدىن قىزىنى كۆتۈرگەن پېتى سەكرەپ چۈشۈپ باغ ئىشكىگە يۈگۈردى .
رەيھان سۈنايلىنىپ ئوڭدا ياتاتتى ، ئۇنىڭ چاچلىرىغا سامان-چاۋارلار يېپىشقان ، خېلىلا كۆتۈرۈلگەن ئاي يورۇقىدا ئۇنىڭ يېرىم ئوچۇق كۆزلىرى زىياۋۇدۇنغا تىكىلگەن ، لېكىن نۇرسىز . ئۇزۇن كىرپىكلىرى ھەربىرىتسىز ، ئۇزۇن ، قاپقارا قاشلىرى قېتىپ قالغاندەك ، يېرىم ئوچۇق ئاغزى بىرنېمە دېيىشكە تەمشىلىۋاتقاندەك كۆرۈندى . زىياۋۇدۇن ئۇنىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى ، ھاياتىدا ياش چىقىپ باقمىغان ئەر كۆزىدىن ھايات پاجىئەسىنىڭ مارجانلىرى چاچراپ چىقتى . ئۇ تىترەپ تۇرۇپ مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمغان ھەمراھىنىڭ گۈزەل نامىنى ئاتاپ بار كۈچى بىلەن ۋارقىرىدى :
— رەيھان !
ئۇنىڭ ئاۋازى پۈتۈن مەھەللىگە ئاڭلاندى . بىرىنچى بولۇپ بۇ ھويلىغا مۇختەرباي يېتىپ كىردى ۋە رەيھاننىڭ جەستى ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرغىنىچە زىياۋۇدۇننىڭ يىرىك قوللىرىنى ئالقىنىغا ئېلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ :
— قېرىندىشىم ! — دەپ ۋارقىرىدى .
بىردەمدىلا ھويلا ، كوچا ھازىچىلار بىلەن تولدى . رەيھانگۈل باينىڭ قىزى . زىياۋۇدۇن توي قىلغاندا پۈتۈن مەھەللە كىشىلىرى مۇشۇنداق قوزغىلىپ بۇ ھويلىدا تۇنجى توي كېچىسىنى تۈگىلۈك ماراپ ئۆتكۈزگەنىدى . لېكىن ، باي قىزى بىر ئەر ئۈچۈن ئون نەچچە يىل كۆرمىگەننى كۆرۈپ ، قىلمىغاننى قىلىپ ، ئۆز

ساداقىتىنى مەڭگۈلۈك قوچاقلاپ ، ئۇلار بىلەن خوشلاشقاندا ئوخشاشلا هويلىدا بىر كېچىنى تۇنەك بىلەن ئۆتكۈزدى . پەرقى : بىرىدە شادلىق ، هاياجان ئۇلارغا هەمراه بولغان ؛ بۇگۈن بولسا قايغۇ ، كۆز يېشى ئۇلارغا هۆكۈمران .

زىياۋۇدۇن تاڭغا يېقىن سۈپىدا توقۇم ئۈستىدە ئۇخلاپ قالدى . ئۇ چۈش كۆردى ، چۈشىدە ئۆزىنىڭ ئەڭ گۈزەل هايات خاتىرىسىنىڭ بېشى ، ئەڭ تەسىرلىك بەتلىرىنى ئوقۇدى .

... زىياۋۇدۇن ئاپىسىنى كۆتەك هارۋىغا سېلىپ قىشلاقتامغا چۈشتى . ئۇ ئاپىسىنىڭ نېدىرىسا ئىسىملىك تاغىسىنىڭ هويلىسىغا كىرىپلا ئىككى چېچى تېقىمىغا چۈشىدىغان بىر قىزنى كەينىدىن كۆردى . يوغان ئۇن ساندۇقىدىن تەڭنىگە ئۇن ئېلىۋاتقان قىز كەينىگە قايرىلىپ ، ئېتىنىڭ بوغىسىنى چىقىرىۋاتقان زىياۋۇدۇنغا قارىدى . بۇ قايرىلىپ قاراش ئەمەس ، ئوق ئېتىش ، سالما تاشلاش بولدى . ئۆزىگە هارىرغىچە بىرمۇ قىز تەبەسسۇم بىلەن قاراپ باقمىغان يىگىتنىڭ يۈرىكىگە ئوت تۇتاشتى ، ۋۇجۇدىغا قوقاس چېچىلدى . ئۇ بوغىنى ئالمەن دەپ قايتىدىن سالدى ، هودۇقۇپ هارۋىنىڭ شوتا ياغىچىغا پۈتلىشىپ ئوڭدا يىقىلدى . ئۇنىڭ قالپىقى قىزنىڭ ئالدىغا دومىلاپ باردى ، قىز قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۇنىڭ قالپىقىنى قولىغا ئالدى ۋە زىياۋۇدۇننىڭ قولىغا بەرمەي تەكلەكلىك ئارىنىڭ ئۈچىغا ئېلىپ شوخلۇق بىلەن ئۆگزىگە چۆرۈۋەتتى . زىياۋۇدۇن قالپىقىنى ئالغىلى دەرۋازا سىرتىدىكى شوتىغا ياماشتى . ئۇ ئۆگزىگە چىقىپ قالپىقىنى ئېلىپ چۈشەي دېسە شوتا يوق ، شوخ قىز باغدىكى قېرى قارىياغاچتا ئىلەڭگۈچ ئۈچۈۋاتاتتى ، ئۇ پۈتلىرىنى ئۇدۇلدىكى دەرەخ غولىغا تەگكۈزۈپ هېچ ئىش بولمىغاندەك «گۇ ـ گۇ ـ گۇك» دەپ ئوينىماقتا ئىدى .

زىياۋۇدۇن ئۆگزىنىڭ لېۋىگە كېلىپ ئولتۇردى ، قىزنىڭ ئۈچۈۋاتقان تۇم چاچلىرىغا ، يىپەك كۆڭلەك ئىچىدىكى ئەۋرىشىم بەدىنىنىڭ تولغىنىشلىرىغا ، هەر قېتىم قايرىلىپ ئۆزىگە قارىغاندا

پەيدا بولىدىغان بىر جۈپ زىننىڭ ۋە ئويناق قارا كۆزلىرىگە ھەۋەس ، زوق ۋە ئۆزىمۇ چۈشەنمەيدىغان بىر خىل قايناق ھېسسىيات بىلەن تىكىلىپ قارىدى . ئاخىر قىز ئۇنىڭ يېنىغا لەيلەپ كەلگەندە ئاۋازلىق قىلىپ :

— سەن پىشقان ئۇجمە ، مەن توقۇناق قاغا بولۇپ قالسامكەن ! — دېدى .

قىز يەنە بىر ئايلىنىپ كېلىپ :

— ھەي قاغا ، ماڭ كەت ، تېخى ئۇجمە پىشمىدى ! — دەپ قاقاقلاپ كۈلدى .

زىياۋۇدۇن كەچتە يار بويىدىكى بۇلاقتا ئېتىنى سۇغىرىۋاتقاندا ، تۇيۇقسىز ئۇنىڭ بوينىغا مۇزدەك سۇ قۇيۇلدى . ئۇ چۆچۈپ قارىدى ، رەيھان چىغىر يول بىلەن بۇلاق بېشىدىن يۇقىرى يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىپ باراتتى ... «قاغا بولسام ، كەينىدىن ئۇچسام ! » دەپ ئويلىغانىدى شۇ چاغدا زىياۋۇدۇن .

شۇنىڭدىن كېيىن زىياۋۇدۇن ھە دېسىلا قىشلاقتامغا يۈگۈرىدىغان ، قۇم ئارىشاڭ كۆنلىرى ئۆيگە نەچچە كۈنلەپ كەلمەيدىغان بولۇۋالدى . ئاخىر يېگىت ئارزۇسىنى ئانا چۈشەندى . ئۇ تۇغقانلىرىغا گەپ پۇرىتىۋىدى ، نېدىرىسا ھاجىم بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ئاچچىق بىلەن :

— بۇ نەۋرەمگە شەھەردىن سېتىۋالدى باينىڭ ئەلچىلىرى چىققان ، ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە ئېغىزلانغىنى نېمىسى بۇ شاۋدۇننىڭ شاللىقىنىڭ ! ... — دېدى . شاۋۇدۇن زىياۋۇدۇننىڭ دادىسى ئىدى . ئۆز ۋاقتىنىڭ چوڭ زېمىنداری ، ھازىرقى ۋەيرانچىلىقنىڭ بوۋىسى بولغان ئۇ كىشى ئاللىقاچان ئالەمدىن ئۆتكەن بولغاچقا ، ئۇنىڭ تۇل خوتۇنىنىڭ يۈز - خاتىرىسى قالمىغانىدى .

بىر كۈنى كەچقۇرۇن نېدىرىشاباينىڭ قورۇسىدىكى مالاي قىز مەھەللىدە پەيدا بولدى . ئۇ زىياۋۇدۇنغا :

— ئۇجمە پىشتى ، بۇلاق بويىغا چۈشتى دەيدۇ رەيھانگۈل ، — دېدى .

— قاچان ؟

— بۈگۈن كەچ !

زىياۋۇددۇن ئاغىنىسى بىلەن ئىككى ئاتلىق بولۇپ قاراڭغۇ چۈشكەندە بۇلاقنىڭ نېرىسىدىكى تاللىققا كەلدى . بىر دەمدىن كېيىن سايىنىڭ شىمالىدىن شىلدىرلىتىپ بايىنىڭ قىز نەۋرىسى پەيدا بولدى . زىياۋۇددۇن ئۇن ـ تىنسىز ئۇنىڭ پۇتلىرىنى ئۇزەڭگە دەسسەتتى ۋە قولتۇقىدىن يۆلەپ ئاتقا مىندۈردى ، ئۆزى ئېگەرنىڭ كەينىگە مىندى . ئۇلار چاپچالمازاردىكى يىراق تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە دەريادىن ئاتلارنى ئۇزدۇرۇپ ئۆتۈپ بېرىۋالدى (كېمە كېچىسى ماڭمايتتى) . ئۇ يەردە ئۇچ كۈن تۇردى . قىز ئېلىپ قېچىش ئومۇمىي ئادەت ، ئەمما باي قىزىنىڭ قېچىشى چوڭ نومۇس ، نېمىدىرشاھ باي — ئېگىز ، قاتاڭغۇر ، سەپرا ئادەم زىياۋۇددۇننىڭ ئەلچىلىرىنى تىللاپ :

— بىر قانجۇق ئۆلدى ناھايىتى ، ئۇنداق نەۋرىمىز يوق ، كۆزۈم كۆرمىسۇن ئۇ رەسۋانى ! — دېدى .

ھاقارەتلەنگەن قىزنىڭ تويى ئاددىي ، نىكاھى كاتتا بولدى . شۇنىڭدىن بېرى باي قىزى زىياۋۇددۇننىڭ كەڭ ھويلىسىنىڭ خوجايىنى ھەم مالىيە ، قولىغا قول ، پۇتىغا پۇت بولۇپ يىللارنى ئۆتكۈزدى ، ھويلا ئۇنىڭغا سۈيۈملۈك بالىلارنى ، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتىنى ، شادلىقى ھەمدە يۈزلىرىگە قورۇق ، سانسىز جەبىر ـ جاپالارنى ھەدىيە قىلدى . ناھايەت ، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن مۇشەققىتى يوق ئالەمگە ئۇزاتتى .

بۇ چۈش ئەمەس ، زىياۋۇددۇننىڭ خىيالى ، ئۇ ئۇخلىمىدى ، ھايات دەپتىرىنى ۋاراقلىدى ، ساۋاتسىز بولسىمۇ گەرچە ...

ئەتىسى يىغا ـ زار ۋە داغدۇغا بىلەن رەيھاننىڭ مېيىتى ئۇزىدى .

5

— ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەن شۇ ! — دېدى مىرا «قازى» قولىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ، — ھۆكۈمەت بىلەن ئىرەكەشكىلى بولامدۇ ؟

— قازارەن ئالىمادىس ! — دەپ ساقلىنى سىيپىدى مەھەللە ئىمامى بېشىنى لىڭشىتىپ .

ئۇچىلىرىغا پەرىجە ، تاشلانمىغان جۇۋا ، شالۋار ، كىگىز پايپاق بىلەن پۇرمە چورۇق كىيىشىپ ، پۇتلىرىنى ئاستىغا باسقىنچە مەسچىت تېمىغا يۆلىنىپ كۈنگە قاقلىنىپ ئولتۇرۇشقان يۇرت چوڭلىرى كۈندىلىك پارىڭىنى باشلۇپتىشكەنىدى . ئۇلۇغئاخۇننىڭ ئۆيىگە ئوغرى چۈشكەن كۈنى ئوتتۇرىغا چىققان مەھەللە باتۇرلىرىنىڭ ئەتىسىدىن باشلاپ ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئۆز ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كەتكىنىگە مانا ئۇچ ئايدىن ئاشتى . ئادەملەر يازغان ئەرز ، قىلىشقان چوڭ گەپلىرىنى تامامەن ئۇنتۇشتى . ۋەھالەنكى ، تۇنۇگۈن زىياۋۇدۇن تۇتۇپ كېتىلگەنىدى ، يەنە يېڭى باتۇرلار پەيدا بولدى :

— بۇ مىڭبېگىنىڭ ئىشى ، مىڭبېگىنى ئولىشىپ تازا سالايلى !

— غوجامغا ئەرز سۇنايلى !

— ياق ، بۇ ئالا بايتالنىڭ ئىشى ، مۇختەرباي ئالا بايتالنى ئۆزىچىلا «ۋۇي قاشقالىق !» دەپتۇ ئەمەسمۇ ، مانا ئەمىسە دەپ زىيەكنى باغلاپ كەتتى !

تۇنۇگۈن — قىبلىدىن ئاچچىق شامال چىققان كۈنى مەھەللىگە قىلىچ ئاسقان ئىككى چېرىكنى ئەگەشتۇرۇپ ئالا بايتالنىڭ بۇرۇتلۇق چاپارمىنى كىرىپ كەلدى ـ دە ، «زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيى قايسى ؟» دەپ سورىدى .

— ئاۋۇ شۇ ! — دېيىشتى شۇ يەردە ئولتۇرۇشقان قىزىنقچىلىققا ئامراق دېھقانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ . ئىككى

دېھقان ئۇلارنى زىياۋۇدۇننىڭ غورۇلۇق ھويلا ئىشىكىگە باشلاپ كەلدى .

— زىيەك ، ھوي زىيەك !

بېشىغا ئاق كىگىز قالپاق كىيىپ ، تىزىغا چۇشىدىغان قارا پەشمەت ئۇستىدىن ئاق پوتا باغلىۋالغان زىياۋۇدۇن ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسكەن ، قاپىقى ئىششىغان ، كۆزلىرى قىزارغانىدى ، ئۇ كىچىك قىزىنى پەشمىتىگە يۆگەپ كۆتۈرۈۋالغانىدى . ئۇ يايلاغا چۆچۈپ قارىدى .

— ئۆيگە كىرىڭلار ، ئۆيگە ! — دېدى ئۇ ھودۇقۇپ .

— ساڭا چاقىرىق ئاچقىتۇق ، شەڭگەن يامۇلدىن ! — دېدى چاپارمەن قوينىدىن پۈرلەشكەن قەغەزنى چىقىرىپ ، — ھازىرلا ماڭىسەن ، بالاڭنى قويە !

— نېمە دەيدۇ ھۇي مۇنۇ ، خوتۇنۇم ئۆلۈپ كەتكەن ، ئەتە قىرىق نەزىرى ، نەزىر بېرىۋالاي ، بالالىق ئىش بولسىمۇ !

— «بالالىق» دەيسەنغۇ ! — دېدى چاپارمەن كۇل رەڭ چاپانلىق ، بېلىگە تاسما پوتا باغلىۋالغان ، پۇتىغا گوجەي يۆگەپ ، پاختىلىق خەي كىيىۋالغان يايلارنى كۆرسىتىپ ، — مۇنۇلار ئۇقۇپ قالسا «تاناببك غىر !»

— ئۇقتۇرۇپ قوي بۇلىرىڭغا ، سەن بىز خەق بولغاندىكىن !

— تولا سۆزلىمە ! ھازىرلا مىڭبېگىنىڭ ھويلىسىغا بارىسەن . ئۇ يەردە ساڭا ئوخشاش ئۇچ - تۆت يىل دەن تۆكمىگەن گالۋاڭلاردىن يەتتە - سەككىزى بار ، شۇلار بىلەن بىر قوشاقتا قېتىلىسەن ، ماڭ !

— ئۇچ - تۆت يىلىڭ نېمىسى ھوي ، مەن ھەر يىلى دەن تۆكۈۋاتىمەن !

— مېنىڭ كارىم يوق ، ماڭ ، مەن ھەيدەپ ئاپىرىشنىلا بىلىمەن !

زىياۋۇدۇن بالىنى ئەكىرىپ قويۇش ئۈچۈن غورۇدىن ئېڭىشىپ ئۆيگە مېڭىۋىدى ، چاپارمەن ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇۋېلىپ

تارتتى .

— ئۆيۇڭگە ئەمەس ، مايا‌قتا ، هوي گالۋاڭ !

— بالىنى ئەكىرىپ قويايلى هوي ، ئەزرائىل بولساڭمۇ غەرەز ئۇق ـ دە !

— غەرەز ! — چاپارمەن گۇرەنلىرىنى كۆپۈرۈپ يېنىدىكى ئىككى يايغا قاردى ، — باڭ !

زىياۋۇدۇن كەينىگە بۇرۇلۇپ بولغۇچە ئىككى چېرىك ئۇنىڭ قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ چىگە ئارقان بىلەن جەينەك ۋە بېغىشىدىن باغلىۋالدى . زىياۋۇدۇننىڭ قىزى چىرقىراپ يىغلىدى ، ئۆيدىن قېينانىسى بىلەن بىر ياش جۇۋان يۈگۈرۈپ چىقتى ، ئېغىلدىن بەرا بىلەن دەرا ، ئۇلارغا ئەگىشىپ ھەمرا قوللىرىغا ئارا ـ كالتەكلەرنى ئېلىشىپ يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى ، زىياۋۇدۇن ئۇلارنىڭ يايلارغا تەڭلىگەن تاياقلىرىنى گەۋدىسى بىلەن توراپ :

— تەگمەڭلار ، بالىلىرىم ، ئۇرماڭلار ! — دەپ ۋارقىردى . يايلار نەيزىلىك مىلتىقلىرىنى تەڭلىگىنىچە ، زىياۋۇدۇن باغلانغان ئارقانىنىڭ ئۇچىنى چاپارمەنگە تۇتقۇزۇپ مەھەللىنىڭ تەسكەي تەرىپىگە قاراپ ماڭدى ، زىياۋۇدۇننىڭ بالىلىرى يايلارغا ئېتىلىپ كەلدى ، ئۇلار ئادەملەرنىڭ تۇتۇۋالغىنىغا قويماي بىر يايىنىڭ دۇمبىسىگە ئارا بىلەن بىرنى سالدى .

— ئەيىيا ! — شالاڭ ساقال ، ھىگگاڭ چىش ، پاناق يايى تەرىنى سەت تۇرگەن ھالدا ئىڭراپ نەيزىنى بالىغا قارىتىپ يۈگۈردى ، — سېنى ئۆلتۇرۇۋېتىمەن !

ئۇ بالىغا نەيزە ئۇرۇشىغا بىر چوماق ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى . ئۇ سەنتۇرۇلۇپ كەتتى ۋە بېشىنى تۇتۇپ ۋارقىردى :

— ھۇ ، يەتمىش پۇشتۇڭنى !

يەنە بىر يايى قورققىنىدىن ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقاردى . مەھەللىنىڭ ئىتلىرى ھاۋشىپ كەتتى ، قاغىلار قاقىلدىشىپ ئەتراپنى بىر ئالدى ، ئادەملەر ئۆيلىرىدىن چىقىپ ئوپۇر ـ توپۇر بولۇشتى . جەمجىت مەھەللە بىردەمدىلا قىيقاس ، ۋاراڭ ـ

چۇرۇك ، ۋارقىراش - جارقىراش بىلەن ۋەھىمە ئىچىدە قالدى : زىيەكنىڭ يېنىدا بىر دىنلا مۇختەرباي پەيدا بولدى . ئۇ بىر پايمۇ ئاتتىن تارتىپ چۇشۇرۇپ قوڭغا بىرنى تەپتى ، ئاندىن ئىككى يايىنىڭ ئۇزۇن مىلتىق ، نەيزىلىرىنى تارتىۋېلىپ غەزەپ بىلەن خىرقىرىدى :

— ۋۇي ئاناڭنى ... سېسىق توڭگۇزلار ! — ئۇ زىياۋۇدۇننى بوشتىپ يايى - چېرىكلەرگە ھۇرپەيدى ، — ماڭ بېرىپ ئېيتىش ! يامان بولسا ئالا بايتالنىڭ ئۆزى كەلسۇن ، ئۇ ئالا بايتال بولسا مەن قارا قاۋان !

يايلار كەتتى ، پۇتۇن مەھەللە ئەندىشىگە چۆكتى . مۇختەرباي قارىگىر ئېتىنى مىنىپ چىقتى - دە :

— غوجامغا ئېيتىمەن ! — دەپ شەھەرگە قاراپ راۋان بولدى . ئۇ كەتكەندىن كېيىن زىياۋۇدۇن ئۆيىدىن چىقتى .

— جاننى ئالسىمۇ ئالدىغا باراي ، مەن بارمىسام ئۇلار ئون بولۇپ كېلىدۇ . ئابدۇل ئاداش ، بالىلارغا قارا ، ئەۋەتمە ، ھويلىدىن چىقارما جۇمۇ ! — دېدى ئۇ ۋە مىڭبېگىنىڭ كۇزلىكىگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى .

مانا بۇگۇن مەھەللىدىكى چوڭ - كىچىك ھەممە ئادەم مەسچىت ئالدىغا توپلانغان ، ئۇلارنىڭ كۆزى شىمالغا كەتكەن مىڭبېگى كۇزلىكىنىڭ يولىدا ، ئۇ ياقتىن بىر قارا بوران كېلىدىغاندەك ، يەنە بىرلىرىنىڭ كۆزلىرى شەھەر يولى — غەربكە كەتكەن ھارۋا يولىدا ، ئۇيۇاقتىن گويا يېڭى بىر قۇياش چىقىدىغاندەك .

— غوجامنىڭ ئالا بايتالغا چامى يېتەر - ھە ؟

— يەتمەي ۋاھ ، غوجامنىڭ يەتتە بوۋىسى بۇ يەرنىڭ خوجايىنى تۇرسا !

— ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن ئالا بايتال دېگەن چىۋ سىلىك بىلەن بىللە ئەپىۋن چېكىدىغان قاشقالىق - دە !

— چىۋ سىلىك ، دوتەي دېگەنلەر شېك دۇبەندىن قورقار - ھە ؟

— شېك دۇبەندىن ياپونمۇ قورققۇدەك . كۆرمىدىڭمۇ ، بىزنىڭ ئىلىغا ياپون كەلمىدى .

— نى ـ نى بايلىرىڭنى خائىن قىلىپ زىندانغا تاشلىغان شېك دۇبەن ئالا بايتىلىڭدىن قورقاتتىمۇ ؟

— نەزەرخان غوجام كەلسىدى !

— ھېكىمبەگ غوجامۇ تېتىيدۇ ، مۇختەرباي ئاچقالامدىكىنتاك ؟

— ئاچىقماي ! — دېدى مىرا «قازى» ھاۋادا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ، — شاھلىق بېگىم غوجامنىڭ يانچىلىرىنى باشقۇرالماي قالسىلا مۇختەرباينىڭ دادىسى رەھمىتى ئوسمان ھاجىمغا يالۋۇراتتى . مۇراپ ھاجىم ، ئوسمان ھاجىملارنىڭ دادىلىرى خالزاتخان غوجاملار بىلەن دوست ئىكەن ، يەتمىش ـ سەكسەن يىل ئىلگىرى سەكسەن ئۈچ يۈز بېگىلىك يەرنىڭ دېھقانلىرى قوزغىلىپ ئابدۇرۇسۇلبەگنىڭ پېشىنى تۇتۇپ خانىنىڭ سېپىلىغا ھۇجۇم قىلغاندىمۇ ، بىزنىڭ ھاجىملارنىڭ دادىلىرى كالا دېگەننى دوكۇرتۇپ ئاپىرىپ سويۇپ ، ئۇن دېگەننى تۆگە ـ تۆگىلەپ توشۇپ غازاتچىلارنى باققانىكەن ، سادىر قاڭرۇقنىمۇ نەچچە قېتىم كۆرۈپتىكەن . ئەلاخان سۇلتان مۇشۇ قىشلاقتام ، مازارلارغا كەلگەندىمۇ بىزنىڭ ھاجىلىرىمىزنى يوقلىغانىكەن ! ...

«قازى» دېھقانلار چۈشەنمەيدىغان تىل بىلەن سۆزلىگەن بۇ سۆزلىرىنى تېخىمۇ تەسلەشتۇرۇش ئۈچۈن :

— موللا شەۋكەت ئاخۇنۇمدىن «پەجمۇردە بولغان قۇرئاننى قانداق قىلىش لازىم ؟» دەپ سورىغان توقلىك شاگىيو بىلەن بىزنىڭ ئوسمان ھاجىمكەن . موللا شەۋكەت ئاخۇنۇم : «ئۇنداق قۇرئاننى تاغارغا سېلىپ دەريا‌غا تاشلىۋەتكۈلۈك» دېگەندە ، «مانا ئەمىسە ئۆزلىرى پەجمۇردە بولغان قۇرئان» دەپ ئاخۇنۇمنى ئىلى دەريا‌سىغا تاشلىغاندا ، تاغارنىڭ بىر بېشىنى تۇتقانمۇ ئوسمان ھاجىم ئۆزىكەن ... — دېگەندەك تارىخىي ۋەقەلەرنى قوشۇپ قويدى .

— ۋاي كەلدى ! — دەپ ۋارقىرىدى مەسچىت ئۆگزىسىگە چىقىۋالغان كەيمە تاز ، توپا چىراي كورەك جۇۋلىق بىرەيلەن — ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ ، ئەنە ، ئەسكى تامدىن چىقتى !

دېھقانلار ئوپۇر - توپۇر بولۇشتى . ئويناقلاپ تۇرىدىغان تورۇق ئات مىنگەن ئابدۇمەر مىڭبېگى بىلەن كۆك ئات مىنگەن سۇرى يامان بىرى ، ئۇلارغا ئەگىشىپ چاپارمەن ، يۈز بېشى ، ئەللىكبېشىلار ، باشلىرىغا تۆپە ، شەپكە كىيىشكەن ئاتلىقلار مەھەللىگە كىرىپ كېلىشتى .

كۆپچىلىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ مەسچىت تېمىغا يۆلىنىپ ، قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتى . ئاتلىقلار توختاشتى . قارا ساقال ، قۇش بۇرۇن ، تۆپىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان مىڭبېگى قامچا دەستىسى بىلەن ئېگەرگە تايىنىپ تۇرۇپ :

— نىياز بېگىم تۇنۇگۈنكى ئىشتىن ناھايىتى خاپا بولدى ! — دېدى يېنىدىكى سۆسەر تۇماق ، كۆك پەربجە كىيىپ بوينىغا كۆك سەرگازدىن «شارپا» ئورىۋالغان ، سارغۇچ ساقال ، قاڭشارلىق ، كۆزلىرى سۇرلۇك ، بويى ئېگىز ، قاتاڭغۇر ئادەمنى كۆرسىتىپ ، — مۇختەر ئۆيىدە بارمۇ ؟

— يوق ، شەھەرگە كەتتى !

— خەپ ! — دېدى ھېلىقى سۇرلۇك ئادەم ئاچچىق بىلەن ، — ئاڭلاپ قويۇش خالايىق ، كىمدەكىم گەدەنكەشلىك قىلىپ بىزگە يانىدىكەن ، ئۇنى باغلايمىز ، ئاسىمىز ، سولايمىز ، ئۇرىمىز !

ئۇلار گۇپۇرلىشىپ جەنۇبقا يۈرۈپ كېتىشتى .

بىر قۇزغۇن مەسچىت ئالدىدىكى قېرى قارىياغاچنىڭ شېخىغا قونۇپ قاقىلىدى . ئۇنىڭ ئۇنى بايقى ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئەسلىتەتتى .

— ئالا بايتال دېگەن شۇ ! — دېدى مىرا «قازى» دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەملەرگە بايقى «سۇرلۇك» ئادەمنى

تونۇشتۇرۇپ ، — بىللىدىغىنى شۇ : باغلايمىز ، ئاسمىز ، سولايمىز ، ئۇرىمىزلا !

— مۇختەرباي بولغان بولسا قانداق قىلارىدىكىن ؟

— باغلايدۇ ـ ده ، قارا ، مۇختەرباي دېمەستىن «مۇختەر» دېگىننى ئۇنىڭ .

— مۇختەرباي ئۇنىڭدىن قورقمايدۇ جۇمۇ ! ئۇ بولغان بولسا «ۋۇي قاشقالىق !» دەيتتى ـ ده !

— دېيەلەمدا ؟

— دېمەيچۇ !

بۇ مەھەللىنىڭ خوجايىنى ، بېيى ، ھەمايىچىسى مۇختەرباي ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ھەممىدىن بىلىملىك ، ھەممىدىن چوڭ ، ھەممىدىن كۈچلۈك ئىدى .

— زىيەكنى نېمە قىلىۋەتتىكىن ؟

— باغلاپ ئامبارغا سولاپ قويۇپتەك !

— كېچىلەپ شەھەرگە ئەكېتىپتەك !

— ۋاي بىچارە !

— «ھالۋىنى ھېكىم يەيدۇ ، تاياقنى يېتىم» دېگەن شۇ .

— دەننى ئەيسا ھاجىلار تۆكمىسۇنۇ ، سولاققا زىيەك چۈشسۇن !

بۇ چاغدا مۇختەرباي قارىغىر ئات ئۈستىدە خىيال بىلەن كەلمەكتە ئىدى .

ئۇ تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن شەھەرگە يېتىپ كىردى . قارادۆڭ مەسچىتىنىڭ پەشتىقىدا ئۇنى بوم چىقىدىغان مەزىن نامازشامغا ئەزان ئېيتىۋاتقان چاغ ئىدى . ئۇ مەسچىتنىڭ ئۈدۈلىدىكى ھويلىدىن بېشىغا چاققان سەللە ئوراپ ئالدىراپ چىقىپ كېلىۋاتقان ئوتتۇرا بوي ئادەمنى كۆردى ـ ده ، ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ سالام بەردى :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، تېيىپزات خەلپىتىم !

— ھە ، مۇختەربايمۇ سىز ، سالامەت تۇردىڭىزمۇ ؟

تېپىپرات ئىسملىك بۇ تېتىك ، قارا ساقال ئادەم غوللىسىنىڭ قازىكالان خەلپىتى مۇتائالى خەلپىتىمىنىڭ ئەڭ يېقىن مورىتى ، بىلىمى ۋە ئەخلاقى بىلەن تونۇلغان داڭلىق ئادىمى ئىدى . ئۇ غوجام بىلەنمۇ يېقىن ئۆتەتتى .

— غوجام بىلەن كۆرۈشكىلى بولارمىكىن خەلپىتىم ، — دېدى مۇختەرباي خەلپىتىمىنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ .

— نېمە ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىككە يولۇقتۇڭلارمۇ نېمە ؟

— ئاشۇ ئالا بايتال دېگەننىڭ زۇلۇمى ! — دېدى مۇختەرباي غەزىپىنى يوشۇرماستىن ۋارقىراپ ، — كۇن بەرمەيدىغان بولدىغۇ ئۇ قاشقالىق !

— هاي ، هاي ... مۇنۇ قارادۆڭلۈكلەرنىڭ تولىسى شۇ هە ، مۇختەرباي ، بۇ مەھەللىنى گەيجاڭ باقدۇ دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ ؟ هە ، مۇنداق دەڭ ، غوجام بۇگۈن ئەتىگەن روزى تەمبۇر ، هەسەن تەمبۇرلەرنى ئېلىپ لىققىدە ئىككى خادىمى ئادەم بىلەن ئارائۆستەڭگە قاسىم مىرابنىڭكىگە چايغا ماڭدى . مىرابنىڭ تۆت تاش تۆگمىنى ماڭغان چېغى ، شۇنىڭ خۇشاللىقى ئوخشايدۇ .

— ئانداق بولسا مەن ياناي ! — دېدى مۇختەرباي ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى يېغىپ تۇتۇپ .

— ئۆيگە كىرىپ قونۇپ كەتمەمسىز ، مۇختەرباي ؟

— رەھمەت خەلپىتىم ، غوجامنى مىرابنىڭ ئۆيىدىن تاپاي ئەمىسە !

ئۇ قارىگىرنى يورغىلىتىپ بىردەمدىلا جىرغىلاڭ كۆۋرۈكىگە يېتىپ كەلدى . ئۇ كۆۋرۈكنىڭ ئۇ قېتىدىكى دۆڭگە چىقىپ ئېتىنىڭ تۆشۈپغىنى چىگىتتى . ئاچا يول بېشىدىكى دۆڭدە تۇرۇپ ئوڭ ياقتىكى يولغا قارىدى . بۇ يول چوڭقۇر جىلغىلاردىن ئۆتۈپ ، ئىلى دەرياسىنى ياقىلاپ شەرققە مېڭىپ موڭغۇلكۇرە ، تېكەس ، توققۇزتارا ، كۇنەسلەرگە ، هەتتا شوتتىدىن ئۆتۈپ مۇز داۋاندىن ئېشىپ ، باي ، ئاقسۇلار بىلەن قەشقەر ، خوتەنلەرگە كېتىدىغان چوڭ كارۋان يولى . بۇ كولدۇرمىلىق تۆگىلەر ، ئېشەكچىلەر ،

بورا ، شاخ ـ شۇمبا سايىۋەنلىك هارۋىلار ، كارۋانلار توپا توزۇتۇپ توختىماي مېڭىپ تۇرىدىغان يول . ئۇ دەريانىڭ ئۇ قېتىغا قارىدى : ئاشۇ تاغنىڭ تۆۋۈندىكى سارغۇچ ئېدىرلار ، چەكسىز كەتكەن بىيدىلىك ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە قارا ـ قۇرا كۆرۈنگەن تارانچى يېزىلىرى ئۇنىڭغا تونۇش : سوپۇنبۇلاق — خونخايدىن چاپچالمازارغىچە جاغىستاي ، قاينۇق ، يالغۇز ياغاچ ، قوغۇنچى يېزىلىرى مەشرەپ ۋە چاقچاقنىڭ كانى ، دېھقانلار ئۆيلىرىدىكى جىنچىراغ يورۇقىدا كۆڭۈللۈك ئويناشىپ قاراڭغۇ قىشنى ئۆتكۈزىدۇ . مۇختەرباي ئۇ يەرلەرگە تولمۇ ئامراق . ئۇدۇلدىكى تۇزلەڭلىك — مۇشۇ توغراقتىن تارتىپ ياماتۇغچە بولغان كەڭ زېمىن ئۇلارنىڭ مېڭىبگىلىكى . نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى دەريا بويىلىرىدىكى يارلىق ، جاڭگال ـ ئورمانلىقلارنى پاناھ تارتىپ ئولتۇرۇپ كەلگەن تارانچىلار بۇ كەڭ زېمىننىڭ خوجايىنى — ئىگىسى . نېمىشقا بۇگۈن بۇ يەرگە قەشقەردىن چىققان ئابدۇمەر مېڭىبگى بولۇۋالىدۇ ، ئاقسۇدىن چىقىپ دوتەينىڭ يالىقىنى يالاپ چوڭ بولۇۋالغان ئالا بايتال زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىپ ئۇنىڭ قېرىنداشلىرىنى باغلاپ ئۇرىدۇ ـ ھە؟ ئۇنى ئاز دەپ كولخوز بولۇشتىن قورقۇپ رەسىدىن قېچىپ كەلگەن چېلەكلىكلەر ، غالجاتلىقلار ، كەتمەنلىك ـ پۇشكەكلىكلەر تېخى تارانچى بېيى مۇختەرباي بىلەن نېمىشقا شاڭيولۇق تالىشىدۇ ـ ھە؟ غوجام ئۆز پۇقرالىرىغا نېمىشقا ئىگە بولمايدۇ؟ ... مۇختەرباينىڭ ئويلىغانسېرى غەزىپى ئۆرلەپ ، كىمنىدۇر تىللىغۇسى ، ئۇرغۇسى كېلەتتى . ئۇ ئۇزەڭگىنى دەسسەپ ئېتىغا سەكرەپ مىندى ـ دە ، توپا ـ چاڭلىق كارۋان يولىغا ئەمەس ، يار ياقىلاپ كەتكەن يالغۇز هارۋا يولىغا قارىتىپ دېۋىتتى .

ئالدىدىكى يېزا رۇسلار جايلاشقان توغراق يېزىسى . ئۇلار تۇگمەن بېقىپ ، بېلىق تۇتۇپ ، هەسەل هەرىسى قىلىپ غۇلجىنىڭ سۇ ياقىلىرى ، بۇ ك دەرەخلىك جىلغىلىرىغا ئۆگىنىپ قېلىشقان . 1881 ـ يىلى ئۇلار يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىشكەندى ، لېكىن چار

پادىشاھى ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن ئىلغا يەنە قېچىپ كېلىشتى . ھازىر ئۇلارنىڭ بىر قىسمى بۇ ئىككى يېزىنىڭ قەشىنى چاقماقتا . بۇ يەرلەردە تاۋۇز شۇنداق ئوخشايدۇكى ، پىچاق بىسى تېگەر تەگمەيلا يېرىلىدۇ ، يېسەڭ تىلنى يارىدۇ . رۇسلارنىڭ ئىتلىرى ئاتنىڭ ئۈستىدىكى ئادەمگە ھۇرەيدۇ . بومبا ساقاللىق بوۋايلار ، كەڭ كۆڭلەك كىيىدىغان يوغان قورساق مارجانكىلار ئىتلىرى بىلەن پەخىرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلىدۇ . تېخى ئۇلارمۇ تارانچى يېرىنىڭ خوجايىنى . شەھەردىچۇ ؟ ئەنجانلىقلار بىلەن نوغايلار تاختايلىق ، ئەينەك دېرىزىلىك ئۆيلەرنىڭ ئىگىلىرى : ئۇلار سودىگەر ، دۇكاندار ، ئوقۇمۇشلۇق ئەمەلدار . نەگىلا قارىسا تارانچىغا كۈن يوق . تۆت تال بۇغدايىنى تېرىپ قويۇپ ، يازچە سايىدە يېتىپ چوڭ گەپ قىلىپ ، قارغا مىلەپ ئاشلىق يېغىپ تاپقان ـ تەرگىننى دەنگە ، چۆپ ئۈچىغا تۈتۈپ بېرىپ شىللىسىنى قورۇپ يۇرگىنى يۇرگەن ... ياق ، مۇختەربای تارانچىلارنى ئويغىتىدۇ ، بۇ كەڭ زېمىنىنىڭ خوجايىنلىرىنىڭ كۆزىنى ئاچىدۇ .

ئۇ توغراق رۇسلىرىنىڭ ئىتلىرىنى قامچىسى بىلەن ئۇرۇپ ئاچچىقىنى چىقىرىپ ، تۆۋەنكى توغراقنىڭ داڭلىق بۇلىقى يېنىدا ئاتتىن چۈشتى ، مۇزدەك بۇلاق سۈيىنى ئوچۇمداپ ئىچتى ، ئاندىن ئېتىغا مىنىپ سول تەرىپىدىكى قېرى قارىياغاچلار ئارىسىدا قاتار ـ قاتار تۇرۇشقان رۇس ئۆيلىرىگە قاراپ تۈكۈردى : «قارا ، ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىلىرىمۇ قازاقنىڭ كىگىز ئۆيلىرىدەك ئۈچلۈق ، ھارۋىلىرىمۇ تۆت چاقلىق تېخى ، ۋۇي دوزاختىن قېچىپ چىققان جوھۇتلار ، ئۆز يېرىڭگە سىغمای بىزنىڭ يەرگە قېچىپ كېلىشتىڭ . سەنلەر پادىشاھىڭ غۇلىمىغان بولسا بۇ يەرگە كېلىپ مەن بىلەن شاڭيولۇق تالىشاتتىڭمۇ ؟ هەممە بالا ـ قازانىڭ كاتتىۋېشى سەن يۇڭلۇقلار ! ... بۇ يەردە ئەمدى چۇمۇلىدەك تېز كۆپىيىپ ئۆزۈڭنىڭ چار پادىشاھىڭنى تىكلەمسەن تېخى ، كىم بىلىدۇ . » ئۇ ئېتىنى ئويناقلىتىپ كەڭ سازلىققا چىقتى . ئۇ يەردە قازاق مالچىلار مال بېقىپ يۈرەتتى : «مۇشۇ قازاق دېگەن بولىدىغان ئىقلىمكەن ،

مېلىكىنى باقىدۇ ، نە يېرىكىگە ، نە شەرىكىگە كۆز قىرىنى سالمايدۇ ... » دەپ ئويلىدى ئۇ ئۆزىچە كۈلۈپ .

ئۇ كۆز باغلانغاندا بۇلاقبېشى مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى ۋە دۆڭدىن چۈشۈپ قارا سۇ ياقىلاپ كەتكەن يول بىلەن كۈنپېتىشقا قاراپ ماڭدى . جىمجىت كېچىدە تۇگمەن شارقىراتمىسى گۈركىرەيتتى ، تۇگمەن تېشىنىڭ ئاۋازى تاقىلداپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى : «پاھ ، سۇنى سۆزلەتكەن مىراب ! » دەپ غودۇكشىدى ئۇ .

قارا ئېرىق دەپ ئاتىلىدىغان سۇغا چىرايلىق كۆۋرۈك سېلىنغان . ئۇ كۆۋرۈككە قاراپ تۇرغان كۈنگەي دەرۋازا ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى . چوڭ دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى كىچىك دەرۋازىدىن بىر ئادەم چىقتى ۋە سالامدىن كېيىن مۇختەربايىنىڭ ئېتىنى ئالدى .

— روزى تەمبۇر تازا مۇقام ئېيتىۋاتىدۇ ! — دېدى مالاي ئاتنى يېتىلىگىنىچە چوڭ دەرۋازىغا مېڭىپ .

چوڭ ھويلىغا چىراغ يېقىلغانىدى . سۇماي تولدۇرۇلغان دىڭخۇلۇ (قارا چىراغ) ھويلىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى . دەرۋازىنىڭ سول تەرىپىدىكى ئۆيلەر كىرسىن لامپىسى بىلەن يورۇغان . ئۆيدىن يالغۇز كىشى ئېيتىۋاتقان مۇقام ئاڭلىناتتى . مۇڭلۇق ، ئەمما گەپلىرى چۈشىنىكسىز بولسىمۇ ئايەتتەك تەسىرلىك مۇقاملارنى مۇختەرباي كۆپ ئاڭلىغان ، مۇختەرباي مۇقامچىنىڭ نېمىلەرنى دەۋاتقىنىنى بىلمەيدۇ ، لېكىن ئۇنىڭ تەمبۇرى بىلەن ئاھاڭىغا ئامراق . بۇگۈن نېمە بولدىكىن ، مۇقام ئۇنىڭغا تېخىمۇ تەسىر قىلماقتا . ئۇنىڭ يىغلىغۇسى ، ۋارقىرىغۇسى ، ياقىلىرىنى يىرتقۇسى كەلدى . ئۇ دالانغا كىرىپلا پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ سۆپىنىڭ گىرۋىكىدە ئولتۇردى . گىلەم سېلىنغان يوغان ئۆي مېھمان بىلەن تولغان . يۇقىرىدا لەستىك يېكەندازلار ئۇستىدە ماموق ياستۇقلارغا تايىنىپ ھېكمىبەگ غوجام ئولتۇراتتى ، ئۇنىڭ يانلىرىدا شەھەر بايلىرىدىن بىرنەچچىسى ، بېرىسىدا يېزا بايلىرى ، مۇقام مۇرىتلىرى ۋە تىكشىغۇچىلار باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشاتتى . مۇقام «بى - بى - بى ... »

بىلەن ئاخىرلاشتى . دۇتار بىلەن داپ تەمبۇرگە ئەگىشتى . روزى تەمبۇر ، ھەسەن تەمبۇر ۋە ناخشىچىلار بار ئاۋازى بىلەن ناخشا ئېيتىشتى :

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسا يىغلىسۇن يار ئالدىدا ،
قالمىسۇن كۆڭلىدە ئارمان بەلكى ئىزھار ئالدىدا ...

مۇختەرباي مىچىلداپ يىغلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ دەردى ئازمۇ ؟ ئۇنىڭ سەۋەبىدىن رەيھانگۈل ۋاقىتسىز غازاڭ بولدى . ئۇنىڭ ئېرى — بايىنىڭ پەخرلىنىدىغان ئادىمى زىياۋۇدۇن باغلاندى . ئۇلارنىڭ چۆچۈرىدەك بالىلىرى قارا يېتىم بولۇپ چۈرقىرىشىپ ـ يىغلىشىپ قېلىشتى ، ئالا بايتال دېگەن كەلگۈندى ھۆكۈمەت يايلىرىنى باشلاپ يۈرۈپ ئۇنىڭ ئادەملىرىگە گۆلەيدى ، قامچا شىلتىدى ، پوپوزا قىلدى ... ھېچكىم ئۇنىڭ يىغىسىنى تىڭشىمىدى ، مۇختەرباي دەردلىك بولماي كىم دەردلىك بولسۇن ، ئۇ يىغلماي كىم يىغلىسۇن ؟ !

— يىغلما ھوي ! — دېدى بىرى ئۇنى ئىللىق پەپلەپ .

— ياخشى كەپسەن ، يۈرە ، غوجامنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويايلى !

ئۇ پەپىلىگۈچىگە قارىدى . ئۇنىڭ ئالدىدا ئېڭىشىپ كۆلۈمسىرەپ تۇرغان ئادەم — ساھىبخانا قاسىم مىراب ئىدى . قارا ساقال ، ئاق يۈز ، گەۋدىلىك كەلگەن بۇ ئادەم غۇلجا ۋادىسىدىكى ئارا ئۆستەڭ ، بايتوقاي ئۆستەڭ ، كوسۇن ئۆستەڭلىرىگە خوجايىنلىق قىلىدىغان ؛ ئەتىيازدا چاپتۇرۇپ ، لاتقىلرىنى تازىلاتقۇزۇپ ، چېچەك سۇيى كېلىشتىن بۇرۇن قاش دەرياسىغا بۇقا قويغۇزۇپ ، تۇرمەل ئەكىرگۈزۈپ ، سۇ باغلاتقۇزۇپ ھەممە يۇرتنىڭ غول ئېرىقلىرىغا باراۋەر سۇ بېرىشكە كېپىللىك قىلىدىغان ئادىل مىراب مانا مۇشۇ ئىدى . ساز توختاش بىلەن مۇختەرباي ئۆيگە كىردى ۋە ھەممە ئادەم بىلەن بىرمۇبىر كۆرۈشۈپ ، ئىككى قولى بىلەن ئۇلارنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ ئەھۋاللىشىپ چىقتى ـ دە ،

غـوجامنىڭ يېنىغا بېرىپ يېكەنداز ئۇستىده يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ غوجامنى دۇئاغا تەكلىپ قىلدى . غوجام دۇئا قىلدى ، كۆپچىلىك دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ، غۇلجا چاقچاقچىلىرى مۇختەرباينى «چاقچاق مۆلدۈرى» بىلەن كۈتۈۋالدى :

— يەر ـ جاھان توڭلىمايلا جاڭگالدىن تۇزگە چىقىپسىزغۇ ھوي !

— ئورۇسلار كۆرۈپ قالمىغاندۇر ـ ھە ؟

— لايغا بىرلا ئېغىنىۋالسا ئوقمۇ ئۆتمەيدۇ جۇمۇ !

— ئايلانمىقى تەستە !

— تـۇڭـگان قـاچ ـ قـاچتا كىرگـەن ئورۇس تانكـسى مۇشۇمۇ يا ! ...

«قـاۋان» مەركەز قىلىنغان چاقچاقلارغا ھېكمىيەگ غوجام تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلدى . مۇختەرباي دەسلەپ تېرىكتى . بىرى ئـۇنـىڭ لەقمىنى ئېيتسا ئۇ ھەمىشە تېرىكەتتى ، لېكىن ھازىر تېرىكىپ تەڭ كېلەلمەيتتى ـ دە ! ئۇ غوجامغا ئەگىشىپ زورمۇزور كـۇچـىنىپ كۈلدى . غوجام قاتاڭغۇر ، ئورۇقراق ، قاڭشارلىق ، سارغۇچ قارا ساقىلىنى چىرايلىق چېكىپ ، بۇرۇتىغا ئۇلاشتۇرۇپ دۇگىلەك چەمبەر ھاسىل قىلىۋالغان ، چىشلىرى ئاپئاق ، كۆزلىرى چىرايلىق ئادەم ئىدى . ئۇ ھەر قېتىم قاقاقلاپ كۈلگەندە ، پۇتۇن ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭ كۈلكىسىگە ئەگىشەتتى . مۇختەرباينىڭ نەزىرىدە بـۇ ئـادەم ئـىـلـى تـارانچـىـلـرىنىڭ پاسىبانى — ھەمايىچىسى ھېسابلىناتتى . ئۇنىڭ چۈلۈقاي يېزىسى ، شاھلىق يېزىسى قاتارلىق يـەرلـەردە يانچىلىرى بار . بۇ يانچىلىرىنىڭ ھەممىسى تارانچى ، ئۇنىڭ چوڭ بوۋىسى مۇسا گۇڭ ، ئورانزىپ ، مەزەمزات ، بوۋاق غـوجـا ۋە ئىسمىنى مۇختەرباي بىلمەيدىغان ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ھـەننىۋاسى تارانچىلار ئىدى . تارانچىلار مەزەمزاتنى مانجۇلارنىڭ قـاماقـخـانىسىدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغان ، مانجۇلارنىڭ سېپىللىرىنى بۇزۇپ ، تۇخۇمىنى قۇرۇتۇپ بۇ يەردىن ھەيدىۋەتكەن . شۇ چاغلاردا مۇختەرباينىڭ بوۋىسى ئەلاخان پالۋانغا ئەگىشىپ بايانداي سېپىلىغا

هۇجۇم قىلغان . سادىر پالۋان لەخمە كولاپ سىمىسل ئاستىغا دورا ئەكىرگەندە ، مۇختەربايىنىڭ بوۋىسى سادىر پالۋانغا لەخمە كولىشىنى بەرگەن . رەھمىتى دادىسى ئوسمان ھاجى ھەر يىلى نورۇز ۋاقتىدا مولالاتوختىيۇزنىگە بېرىپ سادىر پالۋاننىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر قىلاتتى . خۇدايىم بۇيرۇسا ئەتىيازلىققا مۇختەربايمۇ شۇنداق قىلمدۇ .

— ھە ، گەپ قىل ، مۇختەرباي ! — دېدى قاسىم مىراب مۇلايىم ئاۋاز بىلەن ، — نېمانداق ھەممىسلا سېنى چەنلەيدۇ - ھە !

— بىر چوڭ چاي قىلىپ لەقمىڭنى يەڭگۇشلىۋەت ، — دېدى بۇغداي ئۆڭ ، ئىنچىكە بۇرۇتلۇق روزى تەمبۇر ئالدىرماي گەپ قىلىپ ، — قانداق دېدىم ، غوجام ، سىلى بۇنىڭغا بىر لەقەم قويۇپ بېرەملا يە ؟

— ساڭمۇ ؟ — دېدى غوجام مۇلايىم ، ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ، — لەقەم قويۇش خىزىرنىڭ ئىشى دەيدىكەن ئەمەسمۇ .

— خىزىر دەردمەنگە يولۇقارمىش ، — دېدى سېمىز بىر چاقچاقچى يېنىچە يانپاشلاپ يېتىپ ، — بۇ ئاغىنە دىۋانە مەھەللىسىدە ئۇچ كۈنلا ئامىن دەپ ئولتۇرسا چوقۇم خىزىر ئەلەيھىسسالام كېلىپ يولۇقىدۇ !

— يولۇقىدىغان بولسا ئۇچ ئاي دېسمۇ ئولتۇراتتىم ، — دېدى مۇختەرباي بىردىنلا مەيۇسلىنىپ ، — دەردىم ئىچىمگە پاتمايۋاتىدۇ ، غوجام ئاكا ، بۇ ئالا بايتالنىڭ ئەلمى !

— قاۋان دېگەنمۇ بايتالدىن قورقامدىغان ؟ ! — دېدى يەنە بىر چاقچاقچى گەپنى كۈلكىگە ئايلاندۇرۇپ ، — ئىككى نەيزەڭ بىلەن قارىنىنى يېرىۋەتمەمسەن ؟ !

لېكىن ، بۇ قېتىم غوجام كۈلمىدى . ئۇمۇ مۇختەربايىنىڭ غەمكىن ھالىغا قاراپ ئۇنىڭ بىر ئىش بىلەن ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگىنىنى بىلگەنىدى . ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى .

نېرىن يېيىلىپ بولۇپ سىنچاي تارتىلغاندىن كېيىن ، مۇختەرباي غوجامغا ھال ئېيتىشقا باشلىدى . غوجام «لەۋەي» دەپ بېشىنى لىكشىتىپ ئاڭلىدى ، مۇختەرباي گېپىنىڭ ئاخىرىنى :

— بۇ قاشقالىق بىلەن رەسىلىكنىڭ دەستىدىن بىزگە كۈن يوق بولدىغۇ ، غوجام ، ئۆزلىرى ئىگە بولمىسىلا كۈنىمىز تەس ! — دېدى .

غوجام بېشىنى لىكشىتىپ قويدى .

— ئۇلاردىنمۇ يامىنى بار تېخى ، — دېدى ئۇ ، — قاشقالىق ، رەسىلىك دەۋرىمەڭلار ، ئۇلارمۇ بىز خەقتۇ .

مۇختەرباي كېچىلەپ قايتىپ كەلدى . ئۇ مەھەللىسىنىڭ چېتىگە كەلگەندە يورۇق چۈشكەندى . ئۇ مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى قەبرىستانلىققا كەلدى . ئەلھەمدۇ بىلەن ئاتتىن چۈشۈپ ، توپىسى يېڭى قەبرىنىڭ بېشىغا ئېغىر قەدەم بىلەن كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى .

— قېرىندىشىم ! — دېدى ئۇ رەيھانگۈلنىڭ قەبرىسىدىن بىر سىقىم توپىنى ئېلىپ كۆزلىرىگە سۈرتۈپ ، — بالىلىرىڭغا ئۆزۈم ئىگە ، خاتىرجەم يات ، مەن گۇناھىمنى يۇيمەن ، ئۆزۈمنى ئاقلايمەن . قىلغان ـ ئەتكىنىمنى تۈگۈچكە تۈگۈپ بىرىگە لام ـ جىم دېمەي ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتتىڭ . دۇنياغا تۆرىلىپ ساڭا ئوخشاش بىر ئېسىل ئادەمنى كۆرمىدىم . زىيەڭ ئوچۇن ئاتا ـ ئاناڭدىن كەچتىڭ ، مېنى دەپ جېنىڭدىن كەچتىڭ ! باشقا بىرى ئۇچۇن ئۆزىنى ئوتقا تىقىدىغان ئادەمنىڭ بارلىقىغا مېنى سەن ئىشەندۈردۈڭ . توۋا ، «قۇربان بېرىش» دېسە نېمىكىن دەيتتىم ، تېگىگە يەتكەندىمۇ ئىشەنمىگەندىم . سەن مېنى ئىشەندۈرۈڭ ! ...

ئۇ ئالقىنىدا سېغىز توپىنى مىجىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى . ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدا باشقا بىرى ئوچۇن جان بېرىشىنىڭ ئولگىسى بولغان بىر گۈزەل ئايال پەيدا بولغىنى تۇپەيلى ۋۇجۇدى شۇركۇنۇپ ، يۇرىكى ئوينىدى . «خوتۇن كىشى ـ ھە ! — دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ، — قانچە خوتۇنىنىڭ قوينىغا كىردىم ؟ ئىشىك

مۇجۇقلىرىنى قومۇرۇپ ئۆيلىرىگە كىرسەم، مېنىڭ مۇختەربايى ئىكەنلىكىمنى بىلىپ غىڭ - پىڭ قىلماي مېنى رازى قىلىشقان شۇ خوتۇنلارنى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىمغا ئالمايتتىم، تۆڭلۇكتىن پوتىلارنى ئۈلاپ ئېسىلىپ چۇشۇپ قوينىغا كىرسەم، مېنى دەپ تارتقان جاپايىڭىز ئۈچۈن دەپ مېنى چىڭ قۇچاقلىغان ياش كېلىنلەرنى قۇل ئورنىدا دۆشكەلەيتتىم. ئۇرۇسلار زەيناۋۇدۇن شاڭيونى مەسئۇد ئەپەندىنىڭ ئۇرۇقى سەن دەپ ئاتاندا، خوتۇنى يۇگۇرۇپ چىقىپ: «ئوغلۇمنى ئاتتىڭ، ئېرىمنى ئاتتىڭ، ۋۇي كاپىرلار مېنىمۇ ئاتە» دەپ ئوققا ئۆزىنى تۇتقاندا، ھەممە خەق ئۇنى قەھرىمان ئانا دېيىشتى. مەن ئىچىمدە كۇلدۇم: كۇچۇكى ئۇچۇن قانجۇقمۇ ئادەمگە ئېتىلىدۇ، مېكىيان جېنىدا چۇجىكى ئۇچۇن ئىتقا ئېتىلىدۇ. قانجۇق بىلەن مېكىيانمۇ باتۇرمۇ دېگەنىدىم ... ئۆز بېشىغا كەلمىگۈچە بىلمەيدىكەن كىشى. ئاشىق بولماق ئاسان ئەمەس، ئەزىز جاندىن كەچمىگۈچە دېگەن ناخشىنى ئابدۇۋۇلى بىلەن زىكرىنىڭ ئەجەبمۇ مۇڭلۇق ئېيتقىنىنى ماڭ قېتىملاپ ئاڭلىغان، ئەمما مىت قىلىپ قويمىغانىدىم. بۇدا قاسىم مىرابنىڭ مېھمانخانىسىدا بۇ ناخشىنى ئاڭلاپ كۆڭلۇم بۇزۇلۇپ يىغلاپتىمەنا؟ غوجام سەزگۇر - دە، «ھوي مۇختەربايي، دەردىڭ بار ئوخشىمامدۇ؟ لەۋەي» دەيدۇ تېخى ... مەسۇم شاڭيو، باھام شاڭيولار غوجامنىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يەتتى، شۇڭا قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى. پاھ، بىزنىڭ بايلىرىمىزنىڭ مەشرەپلىرى نېمانداق كارامەت! غوجام چېغىدا پاشىشاپ بېگىگە بويسۇنۇپ يەكتىز ئولتۇرىدىكەنا، مەنمۇ يۇزبېگى بولمىسام بولمايدىكەن - دە. ھەممىسلا يۇزبېگى، مىڭبېگى، پالانى باي، پوكۇنى بەگزادە، بىرلا مەن مۇختەربايي. مەن قانچىلىك باي؟ يەتمىش - سەكسەن خو يەر قانچىلىك بايلىق؟ بىر خو يەر بىر قوي دېگەن سۆز. ئىككى يۇز قويغا سەكسەن قوي قوشۇلسا ئىككى يۇز سەكسەن قوي، ئات - كالا، باغۋارانلىرىم قوشۇلسا بەش يۇز قويمۇ بولسۇن! ھەي، تارانچىلار كۆرەڭلەيمىز ھالىمىز چاغلىق! ...» ئۇ شۇڭاق

ئۇستىگە قىيسايدى ، ئۇنىڭ ئاسماندىكى تولۇن ئايغا كۆزى چۈشتى . ئاي پايانسىز ئاسمانىنىڭ خوجىسى . ئۇ ئاستا سەيلە قىلىپ پايانسىز ئاسمانىنى كېزىدۇ . ئۇنىڭ نە دۈشمىنى ، نە رىقابەتچىسى يوق . ئۇنىڭغا نە ئۆلۈم ۋەھىمىسى ، نە بايلىق ، مەنسەپ ۋەسۋەسىسى يوق . ئۇ غەمسىز ، مۇشەققەتسىز ، ۋەھىمىسىز . ئادەملەرمۇ شۇنداق بولغان بولسا ، دۇنيادا يىغا ئاۋازى ، كۆز يېشى ، جۇدالىق دېگەن نەرسىلەر بولمىسا ، ھەممىلا يەردە ھۆر - پەرىلەر بىلەن شوخ ئەرلەرنىڭ مۇھەببىتىلا بولسا ... ئۇ خورەك تارتىشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئېتى قەبرىلەر ئارىسىدا شۇڭاق ، قارا بېدىلەرنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يەپ يېڭى تاڭنى كۈتۈۋالدى .

ئەتىگەنلىكى رەيھانگۈلىنىڭ ئاپىسى قىزىنىڭ قەبرىسىگە كېلىپ ئاجايىپ كۆرۈنۈشنى كۆردى . مۇختەرباي رەيھانىنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ دۇم ياتاتتى . جىمجىت قەبرىستانلىقتا قاتتىق خورەكتىن باشقا ئاۋاز يوق ئىدى . خورەك تولا يىغلاپ ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەن ئادەمنىڭ نالىسى ، پەريادى ۋە ئەلىمگە تەڭكەش ئىدى . ئانا خىرقىرىغان ئاۋازى بىلەن قىزىنىڭ قەبرىسىگە يۈزىنى يېقىپ يىغلىدى :

— جېنىم بالام ، يۈرىكىمنىڭ پارىسى قىزىم — رەيھانگۈل ...

قارىغىر ئات ئىگىسىنىڭ ئەتراپىدا ئوتلاپ ، ئارىلاپ يەر چاپچىپ كىشنەپ قويۇپ ئىگىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىكىنى قىلماقتا ئىدى . بۇ ئات بۇ يىل توققۇز ياشتا ، ئۇنىڭ تۆت ياش ۋاقتى ئاجايىپ خاتىرىلەرگە گۇۋاھ . شۇ يىلى ، يەنى 1933 - يىلىنىڭ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە «تۆڭگان قاچ - قاچ» بويتۇ دېگەن خەۋەرنى شەھەردىن كۆتەك ھارۋىسىغا قېتىلغان چابدار بايتالنى ئۆكىرەڭ تاشلىتىپ قېچىپ چىققان زۇلىيا كاسكا ئىسمىلىك ئادەم ئۆيمۇئۆي كىرىپ ھەممە ئادەمگە يەتكۈزدى . شۇ چاغدا «تۆڭگان قاچ - قاچ» دېگەننىلا بىلگەن دېھقانلار كېيىنچە بۇ ئىشنىڭ مەنىسىنى بىلىشتى .

ئىلىنىڭ «خاقانى» جاڭ پېيىۋەن شېڭ دۇبەننىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن سوقۇشۇپ سەندۇخىزىغچە قىستاپ بارغاندا ، سوۋېت

ئەسكەرلىرى شېكى شىسەيگە يارەمگە كېلىپ ، جاكى پېيىۋەننىڭ ئەسكەرلىرىگە زەمبىرەك ، تانكىلار بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ئەجىنىنى چىقاردى . جاكى پېيىۋەننىڭ ئەسكەرلىرى پىتىراپ قاچتى ، بىر قىسمى مۇز داۋاندىن ئاشىمەن دەپ توڭلاپ ئۆلدى ، يەنە بىر قىسمى نىلقىنىڭ يۇقىرىسىدا تاغدىن ئېشىپ قاچماقچى بولدى . جاكى پېيىۋەن شۇ سەپەردە يىراقتىكى توپ - توپ يىلقىنى كۆرۈپ ئەسكەر دەپ ئويلاپ قورقۇپ ئۆزىنى ئېتىۋالدى . شۇ چاغدا جاكى پېيىۋەننىڭ تۇڭگان يىگى ژاكى قادىر ، زازازا ، لىۋىر ، تەيساخۇن دېگەن تۇڭگان بايلىرى بىلەن بىرلىشىپ غۇلجا شەھىرىنى ئىگىلىۋېلىپ ، تۇرپان ، توقسۇن ، پىچانىنى بېسىپ يانقان يىگىرمە مىڭ ئەسكەرنىڭ بېشى بولغان يىگىرمە ئىككى ياشلىق گاسىلىك (ماجۇڭىيىڭ) بىلەن بىرلىشىپ ، پۈتۈن شىنجاڭدا تۇڭگان ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەش ئۈچۈن قوزغىلاڭ كۆتۈردى . ئۇلار غۇلجا شەھىرىنى بىرنەچچە كۈن سورىدى - دە ، قورغاستىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «تارباغاتاي» قىسىملىرى ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندە تانكىلارغا قارشى پالتا كۆتۈرۈپ ، زەمبىرەككە تاياق - توقماق بىلەن تاقابىل تۇرۇپ تەڭ كېلەلمىگەندىن كېيىن ، ئىلى دەرياسىنى بويلاپ شەرققە قاراپ قاچتى . مانا بۇ قېچىش «تۇڭگان قاچ - قاچ» دەپ ئاتالدى . ئەنە شۇ قاچ - قاچتا تۇڭگانلار يول بويى ئورۇسلارنى ئېتىپ ، ئات ، ئۇن ، گۆش بۇلاپ ماڭدى ، بولۇپمۇ ياخشى ئاتلارنى بۇلىدى .

مۇختەربای شۇ كېچىسى «شاغلىقتام» مەھەللىسىگە بىر بايىنىڭ كېلىنىنى «ئوۋلاش» ئۈچۈن چۈشتى . ئۇ تۇڭلۇكتىن ئارقانغا ئېسىلىپ چۈشمەكچى بولۇۋاتقاندا مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى . مىلتىق بۇ يەرلەرگە يوچۇن ، ئۇنىڭ ئاۋازى گويا جەددالنىڭ نەرىسى . ئىتلار ھاۋىشىپ قورۇلىرىنى چۆرگىلەشتى ، قېرىلار ئەپسۇن ئوقۇپ ، بالىلار چىرقىراشتى . گويا مەھەللىگە جەددال كەلگەن ، بەختسىزلەر ئۇنىڭ قولىغا چۈشىدۇ ، ئۇنىڭ قولى بەجايىكى ۋەيلۇن !

مۇختەرباي قېچىشقا ئۇلگۇرەلمىدى ، ئۇ كالا ئېغىلىغا كىرىپ قارىغىر ئېتىنى بىر جۇپ ساپان ئۆكۈزنىڭ ئوتتۇرىسىغا باغلىدى ، ئاندىن ئاتنى يوپۇقلاپ ، بېشىغا يالغان مۇڭگۈز ياساپ كىيگۈزۈپ ئۆكۈز قىلىپ قويدى ـ دە ، ئۆزى بىر كورەك جۇۋىنى كىيىپ مالاي قىياپىتىگە كىرىۋالدى . تۇڭگانلار ئۆيلەرنىڭ دەرۋازا ، غورۇلىرىنى ئۆرۈپ ـ چېقىپ ئۆيمۇئۆي كىرىپ : «ياخشى ئات ، نان ، گۆش چىقار ! » دەپ ۋارقىراشتى . ئۇزۇن مىلتىقلاردىن قورقىقان دېھقانلار ئۇلارنىڭ دېگىنىنى قىلدى . كىچىككىنە مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەسچىت ئالدىدا بىرەمدىلا ياراملىق ئاتلار ، ئۇن ، گۆش ، نان ئارتىلغان ئات ـ ئۆكۈزلەر توپى پەيدا بولدى . بېشىغا تۇلكە تۇماق كىيگەن ، ياغاق جۇۋىلىق ئۈچ نەپەر تۇڭگان يىگىت مۇختەرباي ئۆكۈزگە ئوت سېلىۋاتقان ئېغىلغا بېسىپ كىردى :

— ئات بارمۇ ؟

— ئۆكۈز بار .

نەق شۇ چاغدا قارىغىر يات ئاۋازدىن ئۇركۈپ ، يەر چاپچىپ قاتتىق كىشنىۋەتتى .

— ئۆكۈز ئات ! — دېدى تۇڭگان قارىغىرنىڭ ئوقۇرىغا كېلىپ . بىرى مۇختەرباينىڭ مىلتىق تەڭلىدى . مۇختەرباي :

— مەن مالاي ، مەن ئات باقار ! — دېدى قورقۇپ .

— ماڭ ! — دېدى تۇڭگان ئۇنىڭغا مىلتىق تەڭلەپ .

مۇختەرباي قارىغىرغا ئەگىشىپ مەسچىت ئالدىغا چىقتى ، ئاندىن كېيىن تۇڭگان ئەسكەرلەرنىڭ ئوزۇق ـ تۇلۇك كارۋىنىغا قېتىلىپ ياماتۇغا قاراپ شەرقە يول ئالدى . كېيىنچە ئىلى دەرياسىنىڭ شۇرمەل ئېقىپ تۇرىدىغان كېچىكىدىن ئانقا مىنىپ ئۆتۈپ شارغوجا (سارۇچىن) ، تەمتە يېزىلىرىنى بۇلاپ ماڭغان ئالاماندىن قالماستىن ، بىرەر پىيادە يۈگۈرۈپ ، بىرەر ئۆكۈزگە مىنىپ ئۆچكىلىك تېغىنىڭ قارلىق ، قارىغايلىق داۋانلىرىدىن ئېشىپ تېكەس بازىرىغا كەلدى . تېكەستىكى بۇلاڭچىلىقنىڭ گۇۋاھچىسى ، تۇڭگانلارنىڭ ئات باقارى بولۇۋالغان كورەك جۇۋا ،

تېشى يوق تۆپە كىيىۋالغان مۇختەربای قارىگىر ئېتىنى دەپ، شۇ جاپانى تارتقان. ئۇنىڭ ئېتى ھازىر تۆگگان قاچان باشلىنىڭ ئاستىدا. ئاتنىڭ ئېگەر - جابدۇق، كۆموش شالدىرمىلىرى، قۇشقۇن، ئۇزەڭگە باغ، يۈگەنلىرىدىكى قىممەتلىك تاشلارمۇ ھازىر تۆگگان باشلىقنىڭ. ئۇ كېچىلىرىلا ئاتقا يەم بەرگەن بولۇپ قارىگىرنىڭ ياڭاقلىرىغا يۈزىنى ياقالايدۇ. ئاتنىڭ يالى، كوكۈلىلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ، دۈمبە، يوتا، بويۇنلىرىنى مۇھەببەت بىلەن سىيپاپ، تاتلايدۇ. ئات جانۋار ئىگىسىنى يېنىشلاپ - يېنىشلاپ پۈرايدۇ.

ئۇلار ئۇزاق سەپەردە كۈنلەرنى ئاشۇنداق ئۆتكۈزدى، موڭغۇلكۇرەنىڭ شوتا يېزىسىدىكى بۇلاش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شوتا دېگەن غول بىلەن جەنۇبقا — مۇزاتقا قاراپ ماڭدى. تۆگگانلارنىڭ نېمىلەرنى دېيىشكىنىنى مۇختەربای نەدىن بىلسۇن؟ ئۇ ئات بېقىش، ئوت قالاش، ئوتۇن تېرىشنى بىلىدۇ. ئۇ قېچىپمۇ كېتەلەيتتى، لېكىن ئۇ قارىگىرنى تاشلاپ كېتەلمەيدۇ - دە! ئاتنى ئېلىپ قېچىشنىڭ زادىلا يولى بولمايدۇ. تۆگگان ئەسكەرلەر سېغىزغاندىنمۇ سەگەك. ئۇ شۇ تۇرقى دۈم يېتىپ - دۈم قوپۇپ، لاي، قار، سۇلارنى كېچىپ مۇز داۋانغىمۇ يېقىن باردى. تىك قارلىق چوققىلار، قارىسا يۇرەك ئاغدىغان چوڭقۇر سايلار، ئاتلىق ئادەم بىلەن بويلىشىدىغان قار دۆۋىلىرى. مۇنداق قورقۇنچلۇق جايىنى مۇختەربای ئۆمرىدە كۆرمىگەن، ئۆرلىگەنسېرى يول تارايدى، مۇشكۈلات كۆپەيدى، مۇختەربای بىلەن بىللە شوتىدىن يول باشلىغۇچى قىلىپ ئېلىۋالغان يەنە بىر ئاقسۇلۇق ماتاچىمۇ بار ئىدى. ئۇ بۇ يولدا ئېشەك - قېچىر بىلەن تولا ماڭغاچقا ھەممىلا يەرنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئارقىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان رۇس ئەسكەرلەرمۇ يىراقتا، بەلكى شوتا غولىغا كىرمىگەن ھەم كىرمەيتتى. قوغلاشتىن قۇتۇلغان تۆگگانلارمۇ ئەمدى ئانچە ئالدىراپ كەتمىدى. قارىغاي ئاستىلىرىدا مال سويۇپ، قازان ئېسىپ تويغۇچە يەپ، نامازلىرىنى ئوقۇشۇپ ئالدىرماي

مېڭىشماقتا ئىدى . مۇز داۋان يېقىنلاشتى ، بۇ يەردە نە قارىغاي ، نە تۈز يەر يوق . ھەممىلا جاي قار ـ مۇزلۇق چوققىلار . يولدا پـەقەت بىر ـ بىـر دىنلا مېڭـىشقا بولاتتى . ئاتـلار ئادەملەرنىڭ ئـارىسىدا ماڭاتتى . ئازراقلا بىخەستەلىك قىلىپ بىر قەدەم خاتا بېسىلسا ، تىك چوققىلاردىن تەگسىز ھاڭلارغا قاراپ ئۆچىدىغان گەپ . يول باشلىغۇچى خۇدانىڭ جۇدۇنسىز كۈنىنى تاللاپ مۇز داۋاندىن ئېشىش تەكلىپىنى بېرىۋىدى ، تۈڭگان باشلىق — قارا ساقال ، قاپىقى يامان ئادەم :

— مـاڭ ، ئۆلگەن ئۆلۈپ ، قالغىنى قالار ! — دېدى ساپ ئۈيغۇر تىلىدا .

بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ ماڭغان ئۇزۇن كارۋان ئەنە ئاشۇنداق خەتەرلىك يول بىلەن مۇز داۋاندىن ئاشماقتا . ھېلىدىن ـ ھېلىغا مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىناتتى . بۇ ئادەم ياكى ئۇلاغ غۇلىدى دېگەننىڭ بەلگىسى . قارا ساقال باشلىق شۇنداق دېگەچكە ، ھەربىر قازاغا بىر قېتىم مىلتىق ئېتىلاتتى . قارا ساقال قارىغىرنىڭ ئالدىدا . ئەڭ ئـالـدىـدا مـاتـاچـى بىلەن ئىككى مۇھاپىزەتچى ، قارا ساقالنىڭ كەينىدىمۇ ئىككى مۇھاپىزەتچى بار . ئۇلارنىڭ كەينىگە مۇختەرباي كىرىۋالغان . ئۇنىڭ ئەس ـ خىيالى قارىغىرده ئىدى . ئادەملەر بەزى جايلاردا ئۆمىلەپ ماڭاتتى . بەزى جايلاردا يول باشلىغۇچى قولىدىكى كۈرەك بىلەن قار كۈرەپ يول ئاچاتتى . چەكسىز كەتكەن قـاتـمۇقات قارلىق چوققىلار ، تىك يار ، ھاڭلارنىڭ سانى يوق ، مۇختەرباي ھاياتىدا بۇنداق مۇشكۈلچىلىكنى كۆرمىگەن ، ئۆمرىنى ئات ئوينىتىپ ، خوتۇن ـ قىزلارنى ئوۋلاپ ئۆتكۈزگەن باي بالىسى جاھاندا مۇنداقمۇ مۇشكۈلات بولارنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن ـ ده ! ئۇنىڭ نە يېگىنى ، نە ئارامى ، نە ئۇيقۇسىنىڭ تاينى يوق . پۈتۈن غېمى جېنىدا ، ئۇ ھايات قېلىشىنىلا ، قارىغىرنىڭمۇ ھايات قېلىشىنىلا ئويلايتتى . ئۇ نەچچە قېتىم كېچىلىرى ئېتىنىڭ بوينىنى

قوچاقلاپ بوقولداپ يىغلىدى ، لېكىن ئۇ ئېتىنى ئاشلاپ قىچىپ كېتىشنى هاياتىدىكى خائىنلىق دەپ ئويلاپ ، ئۆلسە ئات بىلەن بىللە ئۆلۈشكە ئۆز ـ ئۆزىگە قەسەم بەرگەنىدى .

بىر قوش «كاك ـ كاك ـ كاك !» قىلىپ قورقۇچلۇق سايرىدى ، يول باشلىغۇچى شۇ هامان توختاپ :

— يامان بولدى ، شۇرغان چىقىدىغان بولدى ! — دەپ چىرقىرىدى .

— نېمە ؟ ! — قارا ساقال ئۇنىڭغا شىپقىدى .

— ئۇلاي (ئۇلار قوش دېمەكچى) سايرىدى ، جۇدۇن بولىدۇ ، دوتەي !

— قانداق جۇدۇن ؟

— قاتتىق شۇرغان ، كۆز ئاچقىلى بولمايدۇ ، ماڭماق تەس !

— تۇرساقچۇ ؟

— قارىغا كۆمۈلۈپ قېتىپ قالىمىز !

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز ؟

— بىز هازىر ئاغرالدىغا[1] كەلدۇق ، — دېدى يول باشلىغۇچى تەستە سۆزلەپ ، — بىر ئاش پىشىم ئۆمىلىسەك داۋاندىن ئاشالايمىز !

— ئۆمىلە !

ئوك تەرەپتىن قاتتىق بوران ئۇرۇشقا باشلىدى . ئادەملەر تىك تۇرالمىدى . ئۆمىلەپ مېڭىش باشلاندى . مۇختەرباي ئادەم قۇدرىتىنىڭ ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى شۇ قېتىم كۆردى . ئادەملەر كۆزلىرىنى ئاچقىلى بولمايدىغان شۇرغاندا تەمتىلەپ ـ مۇدۇرۇشۇپ ئىلگىرىلەشتى . بىرلا قەدەم خاتا باسقانلىرى تىك هاڭغا غۇلاشتى ، ئات ، ئېشەكلەرمۇ بوندىق چاغدا ئەقىل تاپالايدىكەن . يول باشلىغۇچىنىڭ هەربىرى ئىزى ئۇلارنىڭ هايات يولى ، هەممىلا جان

① ئايغىر ئالدى — يەنى سوغۇق ئايغىرنىمۇ ئۆلتۈرىدىغان جاي دېگەن سۆز .

هـايـاتـلىق ئۇچۇن توغرا قەدەم بېسىشى كېرەك . بۇ بۇيرۇقنى هـايـۋانـلارمۇ چۈشىنىپ ئىجرا قىلىشتى ... قارا ساقال باشلىق قارىگىرنى مۇختەربايغا تاپشۇرۇپ :

— چـەنتـۇ ، ئـاتـنـى ساق ئـەچۈشكىن ، بولمىسا كاللاڭ ئېلىنىدۇ ! — دېدى .

— سەن دېمىسەڭمۇ شۇ ! — دېدى مۇختەرباي كۆز ياشلىرىنى جـۇۋا يېڭى بىلەن سۈرتكىنىچە ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى بېلىگە چىڭ باغلاپ ، — ماڭ جانۇبرىم ... ئىزىمنى بېسىپ !

ئۆمىلىگۈچىلەر مۇز داۋاندىن ئېشىپ قىرىق ئىككى پەللىكى بـار پەسكە يۈزلەندى . ئەمدى يانپاش بىلەن سىيرىلىپ چۈشۈش باشـلانـغـانـىدى . يول باشلىغۇچى ئاخىر دائىم نەزىر ـ چىراغ قىلىنىدىغان «شىپالىق» دېگەن نام بىلەن تونۇلغان تۈزرەك يەرگە چۈشۈپ بىر دۆڭگە چىقتى ـ دە ، ئىككى قۇلىقىنى تۇتۇپ :

— ئـالـلاهـۇئـەكـبـەر ، ئاللاهۇئەكبەر ! ... — دەپ ئەزان قىچقاردى .

مـەيـدانـغا ئىككى مۇھاپىزەتچى بىلەن قارا ساقال باشلىق ، ئۇلارغا ئەگىشىپلا قارىگىرنى يېتىلەپ مۇختەرباي چۈشتى ، قالغان ئادەملەردىن تېخى خەۋەر يوق ئىدى :

— يارايسەن ، چەنتۇ ! — قارا ساقال جۈۋىسى بىلەن تۆپىسى مۇزغا ئايلانغان مۇختەربايىنى بارمىقى بىلەن كۆرسىتىپ ، — داداڭ مۇز ، ئاپاڭ قار ، قارا ئات ئاق ئات بولدى . ماجۇڭيىڭنىڭ ئېتىغا ئوخشىدى ! — دېدى ئۇ ئاپئاق قارغا مىلەنگەن ، ئەمما قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىپ ئۇچىدىغاندەك تېپىرلاپ تۇرغان قارىگىرنى زوق بىلەن سىلاپ ، — سەن چەنتۇ ئەمدى مۇشۇ ئاتنىلا باقسەن ، بولامدۇ ؟

— بولىدۇ ، دوتەي !

— دوتەي ئەمەس ، ماسىلىڭ دېگىن !

— ماقۇل ، ماسىلىڭ !

مۇختەرباي ماسلىكىنىڭ ئات باقارى بولۇپ قالدى .

كەچقۇرۇن ماسلىكىنىڭ ئادەم ـ ئۇلاغلىرى داۋاندىن چوشۇپ بولدى . نېپىز قار ياغقان بوراندىن خالي سايدا بىرنەچچە يۈز ئادەم ، ئات ـ ئۇلاغ پەيدا بولدى . تۈگگان ئەسكەرلىرىدىن يەتمىش ئالتىسىنىڭ جەستى مۇز ھاڭلىرى ئىچىدە قالغان ، ئات ـ ئۇلاغلاردىن بىر يۈز ئون ئىككىسى ئۇستىدىكى يۈكلىرى بىلەن ئىز ـ دېرەكسىز يوقالغان . ئۇلار كالىلارنى سويۇپ ، ئوتۇن تېرىپ ئوت قالاپ نەزىر قىلىشقا كىرىشتى . مۇختەرباي يۇلغۇن ـ شىۋاقلارنى تېرىپ ئەكېلىپ قارىگىرنى باقتى ، يالى ـ قۇيرۇقلىرىدىكى مۇز ـ قارلارنى تازىلىدى ، ئۇنىڭدىن چىن قەلبىدىن ئەپۇ سوراپ قۇلىقىغا پىچىرلىدى :

— بەڭۇاشلىقىم ساڭا زۇلۇم بولدى . قاشقالىقىنىڭ كېلىنىنى دەپ شاغلىقتامغا چۈشمىگەن بولسام مۇشۇ بالا يوق ئىدى ، ئىسىت ، ئىسىت ... جانىۋىرىم ، مېنى كەچۈرگىن !

شۇ كېچىسى تۈگگانلار باي ناھىيىسىنى بۇلىدى ، مال ـ ۋاران ، يىمەك ـ ئىچمەك ، ئالتۇن ـ كۈمۈش ، ھەتتا بىرنەچچە چىرايلىق خوتۇننىمۇ ئەكېلىشتى . تۈگگان ئەسكەرلەر تولىمۇ كۆرەڭلەپ ، تولىمۇ قىلىقسىزلاشتى . ئەتىسى بايدىن چىقىپ يېرىم يولدا بىر توپ يات ئەسكەرلەر بىلەن توقۇنۇشتى ، ئۇلارمۇ تۈگگان ، لېكىن خېشىلىقلار ئىكەن . غۇلجا تۈگگانلىرى خېدۇڭلۇقلار ئىدى . ئۇلار نېمە تالىشىتىكىنىتاڭ ، كېچىسى ئېتىشتى . قارا ساقال باشلىق بىلەن بىرنەچچە تۈگگان باشلىق ئوق تېگىپ ئۆلدى . بىرنەچچە يۈز تۈگگان خېشىلىقلارغا ئەل بولدى . مۇختەرباي ئەمدى ماخۇسەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئات باقارى بولۇپ قالدى . ئۇلار ئاقسۇدا گاسلىڭ كەلگۈچە تۇرۇشتى . ئەتىسى گاسلىڭ بۇرۇتى ئەمدىلا خەت تارتقان ، ھەربىيچە سارغۇچ كىيىم كىيگەن ، بېلىگە تاسما پوتا باغلاپ تاپانچا ئاسقان ، قاڭشارلىق ، قارا قاش ، قارا كۆز ، ئاق

يۇزلۇك چىرايلىق يىگىت نەچچە مىڭ ئەسكەرگە ئىنچىكە ، تولىمۇ ساز ئاۋازدا بىرنېمىلەرنى سۆزلىدى . ماتاچىنىڭ دېيىشىچە ، ئۇ : «بىز شېڭ شىسەينى يوقىتىشقا ئازلا قالغان . ئۇرۇمچىنىڭ تۆپلىكلىرىنى ئىگىلەپ راسا ھۇجۇم قىلىپ يىگىرمە مىڭ ئەسكەر بىلەن شېڭ شىسەينى غۇلىتايلى دېگەندە ، ئورۇسلار زەمبىرەك ، مىنامیوت ، تانكىلىرى بىلەن ھۇجۇم قىلىپ بىزنى ئۇپراتتى ، شېڭ شىسەينىڭ قىزىلئۆگىچىگە تاقالغان پىچىقمىزنى قولىمىزدىن تارتىۋالدى ... » دېگۈدەك . مۇختەرباي چۈشەنمەي ماتاچىدىن :

— ئورۇسلار نېمىشقا تۆگىگانغا بولۇشماي خىتايغا بولۇشتى ؟— دەپ سورىۋىدى ، ماتاچى — سىرىق ساقال ، مەگزى قىزىل ئادەم :

— نېمىشقا بولاتتى ، ئورۇسمۇ ، خىتايمۇ كاپىر ئەمەسمۇ ! — دەپ جاۋاب بەردى .

تۆگىگان ئەسكەرلىرى ئاقسۇدىن قەشقەرگە بارغۇچە ، قاقاس تاغلارنى ياقىلاپ يول - يولغا بۆلۈنۈپ چۆللەردە قونۇپ ، ئۇچرىغانلا يەردە ئادەملەرنى بۇلىدى . مۇختەرباي ئېتىنى مىنىپ قېچىشنىڭ زادىلا يولىنى قىلالمىدى . مىدىرلا قىلسا ئۇنىڭغا مىلتىق تەڭلەكلىك ئىدى . ئۇ چۆللەردە پىيادە ماڭدى ، ئاياغلىرى تىتىلىپ ، يالاڭ ئاياغ قالدى . قەشقەرگە بارغۇچە ئاچارچىلىق ، ئۇسسۇزلۇق ۋە ھېرىش - چارچاشنىڭ دەردىنى ھارغۇچە تارتتى . نەچچە قېتىم تاياق يېدى ، تىل ئاڭلىدى . ھاياتىدا كۆرمىگەن خورلۇق ، كەمستىشلەرنى كۆردى . ئۇلار قەشقەر شەھىرىگە كىم بىلەندۇر سوقۇشۇپ كىرىشتى . كىملەردۇر تۆمۇر سىجاڭنىڭ كاللىسى دەپ بىر ئادەمنىڭ بېشىنى خۇرجۇنغا سېلىپ ماخۇسەننىڭ ئالدىغا قويۇشتى . قانچىلىغان ئۇيغۇرلارنى چاپتى ، ئاتتى ، تىرىك كۆمدى . مۇختەرباي ئويلاپمۇ باقمىغان ۋەھشىيلىكلەرنى كۆردى . ئۇلار قەشقەردە ھېلىقى گاسىلىڭ دېگەننى يولغا سالدى . ئۇ يىگىرمە ئاتلىق ئادەم بىلەن نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈشنى ئېلىپ توققۇزاق دېگەن يەردىن

قىبلىگە — تاغقا قاراپ يۈرۈپ كەتتى . ماخۇسەننىڭ نەچچە مىڭ كىشىلىك ئەسكىرى قەشقەردىن چىقىپ يەكەن ، يېڭىسار ، پوسكام ، قاغىلىق دېگەن يەرلەرنى بۇلاپ ، ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈپ ، تىرىك كۆمۈپ ، ئاخىر گۇما دېگەن كىچىككىنە شەھەرگە كېلىپ ئورۇنلاشتى . مۇختەربايى بۇ ئۇزۇن چۆللەردە قانچە ئاي ، قانچە يىل سەپەر قىلغىنىنى بىلمەيدۇ ، ئۇ باشقىلا بىر ئادەمگە ، بەدىنىدە بىر تالمۇ گۆش يوق ، بىرنەچچە كۈندە ئارانلا بىر قېتىم يۈزىنى يۇيىدىغان ، پۇتلىرى قاداق ، بەدەنلىرى پىت - سىركە بىلەن تولغان ، كىيىملىرى جۇل - جۇل بىر ئادەمگە ئايلاندى . ئۇ قارىگىرنىڭ ئورۇق ، دۈمبىسى يېغىر ، يالى شالاڭ ، قۇيرۇقى قىسقىغىر ، تۇياقلىرى ئۇپرىغان مۆڭكۈگەك بىر قىرچاڭغۇغا ئايلانغىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇردى . ئۇ ئېتىنىكمۇ ، ئۆزىنىكمۇ مۇشۇ چۆللەردە ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىغا ئىشەندى ، بۇ ئۆلۈم كۈنىنىڭ كېيىنرەك كېلىشى ئۈچۈن بار كۈچى بىلەن تىرىشتى . ئۇ ئۆلۈمنىڭ بەكمۇ ئاسان ۋە تېز بولۇشىنى كۆزى بىلەن كۆردى . ئادەم بويى كولانغان ئورىلارغا ، پۇت - قولى باغلانغان ، ئاغزى تېڭىلغان ئادەملەر تىرىك پېتى تاشلاندى ، ئورىلار توپا بىلەن تىندۇرۇلدى . قاتار - قاتار ئۇيغۇر ياشلىرى ئىنسان ئايىغى باسمىغان چۆللەردە ئاشۇنداق ھالاك بولدى . ئۇلارنىڭ ئورنىنى كولاشقا ، ئۇلارنى كۆمۈشكە باشقىلار بىلەن مۇختەربايمۇ كۈچ چىقاردى . ئۇنىڭ شۇنداق قىلماي نېمە ئىلاجى ، كۆممىسە ئۆزى كۆمۈلىدۇ . ئۇ كۆمۈلسە قارىگىرنى كىم باقىدۇ ؟ گۇما شەھىرىدە قانچە ۋاقىت تۇرغىنىنى ئۇ بىلمەيدۇ . بىر كۈنى ماخۇسەن — قارا بۇرۇت ، ئېگىز قوماندان :

— مەن كەشمىرگە ، ئاندىن كېيىن ھىندىستانغا كېتىمەن ، مەن بىلەن يىگىرمە ئادەم بىللە ماڭىدۇ ، قالغانلار ھازىردىن باشلاپ ئۆز جېنىغا ئۆزى ئىگە ! — دەپ ۋارقىرىدى .

ماخۇسەن بۇلاپ ـ تالانغان بايلىقنى يارىملىق ئات ـ تۆگىلەرگە ئارتىپ يولغا چىقتى . ئۇنىڭ قارىسى يېتمەيلا توپا ـ چاڭ توزۇتۇپ ئەسكەر بېسىلغان ماشىنىلار كېلىشكە باشلىدى . ماشىنىلار شۇنچە جىسقىكى ، مۇختەربايي ئۆمرىدە بۇنداق جىق «كوكا» كۆرگەن ئەمەس . ئۇ قارىگىرنى ئېلىپ ياڭاقلىق باغقا مۆكۈشكە ئارانلا ئولگۇردى . ئېتىشىش باشلاندى ، تۇڭگانلارنىڭ ئۆلگىنى ئۆلدى ، قاچقىنى قاچتى . تۇتۇلغانلىرى ئورۇسلارنىڭ جازاسىغا ئۇچرىدى : تۇڭگان ئەسكەر باشلىقلىرىدىن قىرىق ئادەمنىڭ قولى باغلاقلىق ، پۇتى چۇشەكلىك هالدا شەهەر سىرتىدىكى قۇملۇققا كەلتۇرۇلدى . ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىنى بىلەكتىن سەل ئىنچىكە بىر تال سىم بىلەن بىر چىگىش قىلىپ باغلاپ قورشىدى ـ دە ، سىمنىڭ ئىككى بېشىنى ئىككى ماشىنىغا باغلاپ ئىككى ياققا تارتتى . مۇختەربايي چاچراپ چىققان كۆزلەر ، ساڭگىلىغان تىللار ، هەتتا پىشقان قوغۇندەك ئۇزۇلگەن تۇڭگان باشلىرىنىمۇ كۆردى . ئادەملەر نېمىشقا بىر ـ بىرىنى ئۆلتۇرۇشىدۇ ، ئۇلار نېمە تالىشىدۇ ، بۇلارنى مۇختەربايي چۇشەتمەيتتى . مانا شۇ چاغدىلا مۇختەربايغا قېچىشقا پۇرسەت تۇغۇلدى . ئۇ بىر تۇڭگان بىلەن گۇمىنىڭ بىر يېرىسىغا چىقىۋالدى . ئۇلار ئۇچ ئاتنى شۇ يەردە يېرىم يىل مىدىرلاتماي باقتى ـ دە ، باهار پەسلىدە ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقتى .

مۇختەربايي ئىز ـ دېرەكسىز يوقىلىپ تۆت يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، كەچ كۇزدە ، هەممە يەرنى غازاڭ قاپلىغاندا تۇيۇقسىزلا قارىگىرنى ئوينىتىپ مەهەللىسىدە پەيدا بولدى .

مانا ئەمدى قارىگىر زاراتگاهلىقتا ئوتلاپ يۇرمەكتە ، مۇختەربايي رەيهاننىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ بەخۇدۇك ئۇخلىماقتا . ئۇ بۇنداق توپىغا مىلىنىپ راهەتلىنىپ ئۇخلاشنى ئاشۇ ئۇزۇن ، جاپالىق سەپەردە ئۆگەنگەن . ئۇ هازىر يەنە ئەركە باي ، لېكىن ئۇ جەبىر ـ جاپا سەرگۇزەشتلىرىگىمۇ باي .

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

6

... ئىللى دەرياسى ئەجەب كەڭ ، ئەجەب گۈزەل دەپ ئويلايتتىم ، ئەمدى ئۇنىڭ تارىيىۋاتقانلىقىنى ، بۇلغىنىۋاتقانلىقىنى بىلدىم . بىزنىڭ يېرىمىزدە بەزىدە ئۆز ئىگىلىرىگە ئورۇن تېپىلمايدۇ ، ئانا تۇپرىقىمىزغا ھەر كۈنى نەچچە يۈزلىگەن ، مىڭلىغان ئادەمنىڭ قېنى تۆكۈلىدۇ ، ئەجەبا شاڭخەي كوچىلىرىدا لۇكچەكلىك قىلىپ يۈرگەنلەردىن جياڭ جېيشى جۇڭگونى سورىغانىنى ئاز دەپ ، شېڭ شىسەي كېلىپ شىنجاڭغا دۇبەن بولۇۋالدى . ما جۇڭيىڭ ، جاڭ پېيىۋەن ، ليۇ ۋېنلۇڭ دېگەنلەر بىزنىڭ يېرىمىزگە كېلىپ خوجايىنلىق تالاشتى . ئۇچ مىليوندىن جىق ئۇيغۇر ۋە يەنە باشقا مىللەتلەرمۇ بار جايدا يۈرت سورايدىغانلار باردۇر دەپ ئويلاپمۇ قويمىدى . ھەي ئۇيغۇر ، سەن بىر تىنچ ئوتلاقتا ئوتلاۋاتقان قوي ، سىرتتىن بۆرە كەلسىمۇ ، ئېيىق كەلسىمۇ كەلگەنلىكى مەخلۇقنى ئۆزۈڭگە ئوخشاش قوي دەپ ئويلايسەن ، ئۇنى يايلاقتا ئوتلىسۇن ، يايلىسۇن دەيسەن ، ئۇنىڭ قەستى ئوت ـ چۆپتە ئەمەس ، سەندە . ئۇ سېنى ئوزۇق قىلماقچى ، ئوتلۇقۇڭنى يوقاتماقچى ، سەن بۇنى بىلمەيسەن ، بىچارە غوجانىياز ھاجى بۆرە بىلەن ئېيىقنىڭ ئالدىمىغا چۈشتى . ۋەھشىي ھايۋاننى قوي دەپ ئويلاپ ئۇلارنىڭ ئۇۋىسىغا كىردى ، بىز ھازىر ئۇنى خائىن دەپ تىللاۋاتىمىز ، قوشاقلارغىمۇ قاتتۇق تېخى . بىزدىن چىققان نەزەرخان غوجا چېغىدا ئىلىنىڭ دوتىيى بولۇۋىدى ، غوجانىيازنى خائىن دېسە خائىن دەپ تىللايدىغان بولۇۋالدى . تۇرداخۇنبايدىن دوتەيلىكنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىپ ، تۇرداخۇنباي ، سىراجدىنبايلارنى خائىن قىلىپ تۇرمىگە سالغىنىغا بۇ غوجام شۇنچە خۇشال بولامدىغاندۇ ـ ھە ؟ ئالتە بۇيۇك سىياسەت دېگىنى قەغەزدە ، ئېغىزدىلا ئېيتىلىدىغان گەپكەن ، بولمىسا ئالتە بۇيۇك

سىياسەتنىڭ[1] بىرى مىللەتلەر باراۋەر بولۇش ئەمەسمىدى . قېنى ئۇ باراۋەرلىك ؟ ھوقۇق ئىگىلىرى تامامەن خەنزۇ ، ئۇلارنى باقىدىغانلار بىز خەق ، تۇرمىلەردە ئۆلۈۋاتقان ، ھەممىلا جايدا تۇتۇلۇۋاتقانلارمۇ بىز خەق !

ھەممە گۇناھ تارانچىدا ، يەر تېرىغان بۇغدايچىدا ،
باشقا كەلگەن بۇ دەردلەرگە ھامان چىدا ، ھامان چىدا ! ...

بۇ شېئىرنى كىم يېزىۋىدى - ھە ؟ نەسۇھا دامولللمۇ ؟ ئۇ كىشىنى زېغىر پاخلىدا تىزلىنىپ ئوقۇيدىغانلارنى ئورۇندۇق - ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ ئوقۇيدىغان قىلىپ قويغىنىغا سەن جەدىت دەپ دەررە بىلەن ئۇرۇپ ماڭالماس قىلىۋېتىشتى بىزنىڭ چالا موللىلىرىمىز . بىچارە دامولللام ئاخىر غۇلجىنى تاشلاپ چەت ئەلگە يامانلاپ كەتتى ... بىزنىڭ ئادەملىرىمىز قاچانغىچە يول ئىزدەيدىكىنتاڭ ؟ شېئىڭ دۇبەنگە تايىنىپ بەخت تېپىش يولى ، سابىت دامولللىنىڭ يولىنى تۇتۇپ ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇش يولى ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايىنىپ بايلارنى يوقىتىپ ، كەمبەغەللەر دۆلىتى — سوتسىيالىزم قۇرۇش يولى ، گومىنداڭنى ئاغدۇرۇپ ، شېئىڭ شىسەينى يوقىتىپ يەنئەندىكى ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ كېلىپ كەمبەغەللەرگە ھاكىمىيەتنى تۇنقۇزۇش يولى ... نەزەرخان غوجامنىڭ ئاغزىدىن شېئىڭ دۇبەن چۇشمەيدۇ ، موللاملار سابىت دامولللىنى ماختايدۇ ، غوجانىياز ھاجىنى تىللايدۇ ، مامۇت سىجاڭ دېگەن كىشىنىڭ ئارزۇسىنى قىلىدۇ ... مەنچۇ ؟ ھازىرغىچە نېمىشقا ئۆزۈمدىن : سېنىڭ تەشەببۇسۇڭ نېمە ؟ دەپ سوراپ باقمىدىم - ھە ؟ شۇنچە كىتاب ئوقۇدۇم ، شۇنچە تالاش - تارتىش ، مۇلاھىزىلەرنى ئاڭلىدىم ، شۇنچە ئويلىدىم ، شۇنچە نەپرەتلەندىم ،

① ئالتە بۇيۇك سىياسەت — جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق ئۆتۈش ، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش ، تىنچ بولۇش ، قۇرۇلۇش قىلىش ، پاك بولۇش ...

ئىرادەم كۆچلۈك ، ئۆلۈشكە قەسەمياد قىلدىم ، ھەممىنى تىللىدىم ، ھەممىدىن نەپرەتلەندىم ، ھەممىنى ياقتۇرمىدىم ، ھەممىدىن ۋاز كەچتىم ... مەن نېمە قىلماقچى ؟ نېمىشقا بۇ سوئالغا جاۋاب تەييارلىمىدىم ـ ھە ؟ نېمىشقا ئاپامنىڭ ئۆلۈمى ، دادامنىڭ ناھەق سولىنىشى ، ئۇكىلىرىمنىڭ خورلىنىشى بىلەنلا بولۇپ قالمەن ـ ھە ؟ دادام شەڭگەن يامۇلدا ياغاچ سالاسۇنىنىڭ ئىچىدە ناخشا ئېيتىپ ئولتۇرۇپتۇ ، چوڭ ئىنىم مۇختەربايىنىڭ قويچىسى ، ئىككى كىچىك ئىنىم كىچىك دادامنىڭ ئۆيىدە ، سىڭلىم مومامنىڭ يېنىدا . مەن بولسام بىر سەرگەردان ، بېشىم قايغان ، پۈتۈم تايغان يەردە يۈرىمەن ، ھۈسەنبايىنىڭ زاۋۇتىدا ئىشلەپمۇ باقتىم . بۇ يىل قىشلىق تەتىلدە پىلىچى خاڭغا چۈشۈپ بىر ئاي مەدىكار بولۇپ كۆمۈر ئۆڭاقلىرى ئۈستىدە دۈم يېتىپ ـ دۈم قوپۇپ ئىشلەپ خېلى پۇل تېپىۋالدىم ، ئۇكىلىرىمنى خۇش قىلىدىغان بولدۇم ، ئاھ ۋەيرانچىلىق ! دادام سولانمىغان بولسىمۇ بۇ كۈنلەرنى ماڭا كۆرسەتمەس ئىدى . تۇغقانلار يەرنى سات دېيىشىدۇ ، يەر دادامنىڭ . دادامنىڭ بايلىقى بىلەن ياخشى كۈن كۆرسەم مېنىڭ قەسەملىرىم ، ۋەدىلىرىم بىكار بولمامدۇ ؟ مەن ئېغىر ئەمگەككە پىشتىم ، قوللىرىم قاداقلاشتى ، تاپانلىرىم ئېيىقنىڭ تاپىنىدەك بولدى ، تاش ئۈستىدە ئۇخلىيالايمەن ، ئۇچ كۈن بىرنېمە يېمىسەممۇ كۆزلىرىم تورلاشمايدۇ ، ئەڭ مۇھىمى ، تاتار قىزىنى بۇرۇنقىدەك سېغىنمايدىغان بولدۇم . بىچارە قىز ھازىر تاشكەنتكە ئوقۇشقا كەتتىمىكىن ياكى تېخىچە گىمنازىيىدە ئوقۇۋاتامدىكىن ؟ ئۇنىڭ قەيسەر ئانىسى قىزىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزىنى قۇربان قىلىپ نېمىگە ئېرىشەركىن ؟ ...

نۇرى تاراقلاپ كېتىپ بارغان ئىككى ئات قوشۇلغان كۆتەك ھارۋىدا ئولتۇرۇپ باش ـ ئاخىرى يوق خىياللار بىلەن بىرده ئۆزىدىن پەخىرلىنىپ ، بىرده ئۆزىنى تىللاپ ، سېغىنىش ، ئازاب ، ھەسرەت ، ئۈمىد بىلەن تولغىنىپ نەچچە سائەتنى ئۆتكۈزدى . ھەممە يەرنى ئاپئاق قار قاپلىغان ، ھارۋا چاقىدىن چىقىدىغان «غاچ ـ

غاچ» بارغانسېرى كۇچەيمەكتە . قۇياش تۇمان ئىچىدە توڭلاپ قالغاندەك ، ئىلى دەرياسى ياقىلىرىدىكى قويۇق ئورمانلار قېتىپ قالغاندەك ، نېرىدىكى بۇيۇك تاغ قارىغايلارنى قۇچاقلاپ ئۇخلاپ قالغاندەك ، گويا دۇنيادا ئىككى ئات قوشۇلغان دېھقان ھارۋىسىلا تۆمۈر تارتىلغان ئىككى چاقى بىلەن قارلىق ، كاتاڭلىق يولنى غىچىرلىتىپ كېتىپ بارغاندەك ، نۇرغا بۇ قىش مەنزىرىسى زېرىكىشلىك ۋە تەنھالىق يېغىپ تۇرغان كۆڭۈلسىزلىك بىلەن تولغاندەك تۇيۇلدى . ئۇنىڭ ھەممىنى : مۇنۇ قىشنىمۇ ، قارنىمۇ ، ئاۋۇ مۇز ئاستىدا ياتقان دەريانىمۇ ، يامانيار دەپ ئاتىلىدىغان بۇ كەڭ ساينىڭ تىك يارلىقلىرىغا ئۇۋا سېلىشقان قاغا ـ قۇزغۇنلارنىمۇ ، چىغ تۇۋىدىن ئۇركۈپ چىققان توشقان ۋە قار ئۇستىدە ئىز قالدۇرۇپ ، ئۆزى غايىب بولغان ياۋا توڭگۇزلارنىمۇ تىللىغۇسى كەلدى .

— مۇزلىدىڭمۇ ، نۇرى ؟ — دېدى ھارۋىنىڭ دوغىسىغا جەينىكى بىلەن تايىنىپ ، ئاق پىيما كىيگەن ئاياغلىرىنى شوتىدىن ساڭگىلىتىۋالغان ، يۇڭلىرى قوپال ، چالا ئېيلەنگەن ، قىرقىلمىغان قوي تېرىسىدىن جۇۋا ـ شالۋار ، بېشىغا تاشلانمىغان تېرە قۇلاقچا كىيىپ ئۆزىنى قىشنىڭ غالىب ئادىمى ھېسابلىۋالغان خۇشخۇي دېھقان ئۇنلۇك قىلىپ ، — ئاۋۇ تاغاردا ھەدەڭگە ئېلىۋالغان مەخمەل چاپان بار ، كىيىۋال بولمىسا ...

— ياق ، مۇزلىمىدىم ، — دېدى قۇلاقلىرى ئېچىشىۋاتقان ، پۇتى كۆيۈشۈپ ، قاتتىق مۇزلاۋاتقان بولسىمۇ بىلىندۇرمەي پۇتلىرىنى ھارۋا پەنلىرىگە تىنىمسىز ھالدا ئۇرۇپ كېتىۋاتقان نۇرى چاندۇرماسقا سېلىپ ، — كېچىگە قالىمزمۇ نېمە ؟

— تېخى ھېزىۋەكتامغا كەلمىدۇق ، گۇركىرەتمە يولنىڭ ئوتتۇرىسى . سوغۇقنىڭ كۈچىنى تۇزدە كۆرسەن تېخى ، تولا نوچىلىق قىلما دەيمەن ، پۇتۇڭنى ئاۋۇ قىل تاغار بىلەن ئورىۋال . سوغۇق كۈچىيىۋاتىدۇ . قارا ، ئاتلارنىڭ يالىنى قىرو باسقىلى تۇردى ، چاقمۇ قالتىس غىچىرلاۋاتىدۇ .

— مۇزلىمايمەن ، — دېدى نۇرى خۇددى ئۆزىگە ئۆزى جەڭ ئېلان قىلىۋاتقاندەك قاتتىق ئاۋازدا سۆزلەپ ، — سوغۇققا قاتتىق سوغۇقلاردىمۇ بېشىغا بىر چېلەك سۇ قۇيۇاتتىكەن دېگىنە .

— كىم ئۇ سولۇنۇپ دېگىنىڭ ، جۇنۇپ يۈرمەيدىكەن — دە ، بىزدەك ؟

— جۇنۇپ دېگىنىڭ نېمە ، گايىتكا ؟

— ھا — ھا ... بىلمەمسىنا ؟ بىلمەيلا قوي ، ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپمۇ باقماپسەن — دە ، ھى — ھى ...

نۇرى جىمىپ قالدى . ئۇ ھارۋىكەشنى ئىچىدە تىللىدى : «يېيىشنى ، ئۇخلاشنى ، ئاشۇنىلا بىلىدۇ بۇ خەق ، خەلق دېگەن نېمە ، ئۇنىڭ ھەردى ، تەلىپى نېمە ، مىللەت دېگەن نېمە ، ئۇنىڭ ھالى قانداق دېگەنلەرنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ . ئۇچ — تۆت مىليون ئۇيغۇرنىڭ تۇققان — تۇققۇز پۈتۈن يۈزدە تۇققان تۇققۇزى مانا مۇشۇنداق . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ خەلقنى باشقا مىللەتلەر باشقۇرىدۇ . ئۇلار باشقىلار ئۈچۈن ئىشلەيدۇ ، شېڭ دۇبەندەك ھەربىي بىلىمى بار ، كالىسى ئىشلەيدىغان ئادەمدىن بىزدە بىرى بولسىمۇ كاشكى . لېنىن ، ستالىن ، ماكسىم گوركىيلارغۇ يۈز يىلدىمۇ چىقمايدۇ ، ھېچبولمىسا چاپايوفتەك قورقماس باتۇردىن بەش — ئالتىسى بولسىمغۇ . غېنى ئۇغرىنى خەقلەر ماختايدۇ ، سادىر پالۋاندىن قېلىشمايدۇ دېيىشىدۇ . ئۇنى چالا — بۇلا كۆرۈپ قالدىم . دۆڭشۇپاڭ دېگەن يەرگە غېنى ئوغرى كەپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ گىمنازىيىدىن توپىدەڭگە يۈگۈرۈشۈپ كەلگىنىمىزنى قارىمامدىغان . ساۋۇت ، ئالىم ، ئەكبەر ، ئەزىز بەشىمىز ئوغرىنى كۆرگىلى يۈگۈرۈشۈپ كەلسەك ، دۆڭشۇپاڭنىڭ جاڭگۈيدىسى بىزنى كىرگۈزمىدى : چىقىشە شۇمتەكلەر ، ئۇرىدۇ ، چاپىدۇ ، ئۆلتۈرىدۇ دەيدۇ تېخى ، بىز قورقۇپ قالىدىغاندەك . ئوغرىنى كۆردۇق ، نېماندىق ئاغزى يامان . ھەي بالىلار دېسە بولمامدۇ ، ھەي جالاپ خوتۇننىڭ بالىلىرى دەپ قىچقاردى بىزنى قاراڭغۇ بۇلۇڭدا ھاراق ئىچىۋېتىپ . قامەتلىك ، چوقۇر ، ئاق سېرىق بىر ئادەمكەن .

مالىخىيمۇ ئادەم قورقۇدەك سۇرلۇك . ئېتىچۇ تېخى . تالاغا چىقىپ ئاتقا مىنىپ ، پاتقاق چاچرىتىپ توختۇ بازىرىدا ئات يۇگۇرتكىنىچۇ ··· »

ئۇ سوغۇقتا چىدىيالمىدى . پۇتلىرى ئۆزىنىڭ ئەمەسلا ، قۇلىقى ۋىزىلداپ كۆيمەكتە . تىزلىرىمۇ كۆيۈشۈپ ، تىلى قېتىپ قالغاندەك گەپكە كەلمەيدۇ .

— توختا گايىتكا ، مەن هارۋىدىن چۈشۈپ بىرەيلى يۇگۇرەي !

— تىررر - ۋوي ! دېمىدىمۇ ، تۇزدە ئاناڭنى كۆرسەن دەپ ، هە ، راستمىكەن ؟

— ياق ، تېخى ئانامنى كۆرمىدىم . سېنىڭدىن باشقا هېچكىمنى كۆرمىدىم . ئاتلىرىڭنى قامچىلا ، مەن ئاتلىرىڭ بىلەن چېپىشىمەن .

— چۇ ! — دېدى هارۋىكەش تۇپتۇز ئېگىز تۇزلەڭدە ئاتلىرىنى قامچىلاپ . ئاتلار ئۆكىرەڭ تاشلىدى ، نۇرى بار كۆچى بىلەن يۇگۇردى . بېشىغا سوكنا شەپكە ، ئۇچىسىغا كونا ئۆرە ياقلىق تىرىكە چاپان ، پۇتىغا كونا تەتۇر باشلىق باجىنگىر كىيگەن ، كۆندىن - كۈنگە بەدىنى تولۇپ يېتىلىپ بېرىۋاتقان ئون ئالتە ياشتىن تۆت ئاي ئاشقان ئوقۇغۇچى يىگىت دېھقان ئاتلىرى بىلەن تەڭ يۇگۇرۇپ ئۇزۇن تۇزنى تۇگەتتى . دېھقان ئاخىر بالىغا قايىل بولۇپ زوق بىلەن نەزەر تاشلىدى :

— داداڭدىن ئېشىپ چۈشىدىكەنسەن ، نۇرى . داداڭ زىيەك مەھەللىنىڭ بۇقىسى ئىدى ، لېكىن يايلارنى ۋاڭ دېگۈزەلمىدى . مۇختەربايىنى چىچاتىۋېتەرمىكىن دېسەك ، بۇمۇ ئارمان بولۇپ قالدى ، — دېدى ئۇ هارۋىغا سەكرەپ چىقىۋالغان يىگىتكە قوپال دېھقان تىلىدا سۆزلەپ ، — سەنجۇسەن دېگەنمۇ بىزدەك رەپرەپلەرنى بوزەك قىلىدۇ ، غېنى ئوغرىنى سەنجۇسەندە كۆڭلەكچان يۇرگۈدەك دەيدا . جېنى تۆمۇر ئوخشىمامدۇ - هە ؟ شۇنداق - دە ، بولمىسا تۇرمىنىڭ تېمىنى تىرنىقى بىلەن تېشىپ قاچالايتتىمۇ - هە ؟ !

نۇرى قاقاقلاپ كۈلدى :

— تىرناق بىلەن تام تەشكىلى بولاتتىمۇ ؟ بۇمۇ بىر مۇبالىغە !

— بۇ نېمە دېگىنىڭ ، ھوي نۇرى ؟
— كۆپتۇرمە گەپ .
— مۇنداق دە ، قويىنى پۇۋلىگەندەك پۇۋلەپ يوغىناتقان گەپ دېگىنە !
— ھەئە ، ناخشا ئېيتمامسەن ، گايىتكا ؟
— ئېيتسام ئېيتتىما ، مانا تۇمشۇق بايتوقايغىمۇ كېلىپ قالدۇق . بۇ مەھەللىنىڭ چىرايلىق قىزلىرى ھەيران قالسۇن ، بىر ئېيتاي تازا !

ئويمان بايتوقاي سازى ،
ئۆردەكتىن تولا غازى .
بايتوقايدا ياڕىم بار ،
ئۆلتۇردى ئۇنىڭ نازى ! ...

ئۇنىڭ ئاۋازى يۇقىرى ، جاراڭلىق ئىدى . مەھەللىنىڭ ئىتلىرى ئۆگزىلەردىكى بېدە ـ سامانلار ئارىسىدا قىرو بېسىپ ياتقان يەرلىرىدىن چۆچۈپ ـ سىلكىنىپ ئەنسىز قاۋاشتى ، ئادەملەر ھويلىلىرىدىن چىقىشىپ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشتى . گايىت خىرىلداپ كۈلدى :
— قانداق ، يېغىرىغا تەگدىممۇ ؟
— يارايسەن ، — دېدى نۇرى كۈلۈپ ، — ھۆكۈمەتنىڭمۇ يېغىرىغا تېگىدىغان بىر باتۇر چىقسىدى ، ھۆكۈمەتنىڭمۇ ئىتلىرى ھاۋۇشىپ ، ئادەملىرى تىللاشسا جانلىرىم يايراپ كېتەتتى ـ دە !
— نېمە دېگىنىڭ بۇ ، ھوي نۇرى ؟ ھۆكۈمەت دېگەن بىر غالجىر ئىت ، خەلق دېگەن تەمتىلەپ ماڭىدىغان بوۋاق . ھۆكۈمەتكە كىمنىڭ چامى يېتىدۇ ، ئۇكا ؟
— خەلق دېگەن دەريا . بىلەمسەن ، ئۇچ ـ تۆت مىليون خەلق دېگەن چوڭ دەريا . شۇڭ دۇنياننىڭ ئون ـ يىگىرمە مىڭ ئەسكىرى بار . شىنجاڭدا ئىككى يۈز نەچچە مىڭ خەنزۇدىنمۇ ئاران ئوندىن

بىرى شېكى دۇبەننى قوللايدۇ ، خەلق دېگەن دەريا ، ھۆكۈمەت دېگىنىڭ ئەخلەت . دەريا ئەخلەتنى ئېقىتىپ كېتىدۇ . بىراق ، دەريا توڭلاپ قالغان ، خەلق ئويغىنىدۇ ، توڭ ئېرىيدۇ ، زۇلۇم تىغى سۇڭىككە يەتتى . نەچچە مىڭ ، نەچچە يۈز مىڭ بىگۇناھ ئادەم ئۆلتۈرۈلدى . شېكى دۇبەن جياڭ كەيشىنىڭمۇ نەچچە مىڭ ئادىمنى ئۆلتۈرۈپ بولدى . ئۇ ئەمدى زورىيىۋېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ قارشى چىقىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ سوۋېت كومپارتىيىسىگە ئەزا بولغىنىمۇ ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولىمىز دېگىنىمۇ يالغان . ئۇ بىزنىلا ئەمەس ، پۈتۈن جۇڭگونى سورىماقچى !

— نېمىلەرنى دەۋاتىسەن ، ھوي نۇرى ، نەدىنمۇ تاپقانسەن ئادەم بىلمەيدىغان بۇنچە جىق گەپلەرنى ـ ھە ؟

— رۇسۇلوف دېگەن بىر ئۇستازىم بار . ئۇ سوۋېتتىن قېچىپ كەلگەن . مەخسۇس شىنجاڭنى تەتقىق قىلىدۇ .

— بۇ نېمە دېگىنىڭ ، ئوڭكەي ئادەم چۈشەنمەيدىغان گەپلەرنى قىلىدىكەنسىنا ؟

ھارۋا غاچىلداپ مەھەللىگە كىرىدى .

نۇرى ئۇكىلىرىغا ئېلىۋالغان بازارلىقى بوپىلانغان خالتىسىنى كۆتۈرۈپ ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ئۆزىنىڭ قورۇسىغا يۈگۈردى .

— ھېچكىم يوق ! — دېدى ھارۋىكەش ھارۋىسىدىن چۈشۈپ ، — يۇر ، بىزنىڭكىدە قون ، كاۋا يەيسەن دەيمەن ، شېكەر كاۋا !

— ئۇكىلىرىم باردۇر ئۆيدە ، — دېدى نۇرى غەمكىن ئاۋاز بىلەن ، — كىچىككىنە تۇرۇپ مالاي بولۇپ قالغىنىنى دېمەمسەن ، بىچارە ئۇكىلىرىم ! ...

ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى : مېھرىبان ئانىسىنى ئەمدى مەڭگۈ كۆرەلمەيدۇ ، ئۇنىڭ ئانىلىق مۇھەببەت چاقناپ تۇرىدىغان يېقىملىق ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىيالمايدۇ . باللىرى بىلەن چەكسىز پەخىرلىنىدىغان ، ھەرقانچە ئىش بولسىمۇ كۈلۈپلا تۇرىدىغان

دادىسىچۇ ! ئۇ بىگۈناھ باغلاندى ، تاياق يېدى ، تۇرمىدە ياتماقتا . نۇرى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شەڭگەن يامۇلغا كىرىپ دادىسىنى كۆردى . زىياۋۇدۇن قارىغاي چەنزىلەردىن قىلىنغان سالاسۇن ئىچىدە تۇرۇپ ئوغلىنى يەنىلا شۇ كۈلكىسى بىلەن كۈتۈۋالدى .

— دادا ... — دېدى نۇرى بۇقۇلداپ يىغلاپ ، — گۈناھسىز قامالدىڭ ، نېمىشقا ئادالەت يوق بۇ جاھاندا ؟

— مەيلى ئەمەسمۇ ، يىغلىما ، ئوغۇل بالىمۇ يىغلامدۇ ، ئۆكلىرىڭمۇ يىغلاشمىسۇن . ئېيت ، كىم يىغلىسا شۇ دادىسىنىڭ بالىسى ئەمەس ، بەرا بىلەن دەرا يىغلىمايدۇ ، كىچىك ئۇكاڭ بەك نازۇك ، ئۇمۇ ئاكىلىرى بىلەن قوي بېقىۋېتىپتەك تېخى ، ھى - ھى - ھى ...

دادىسىنىڭ تۇرمىدىمۇ كۈلۈپ تۇرغان چىرايى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى - دە ، ۋۇجۇدى تىترىدى .

— ھەممە گۈناھ تارانچىدا ، ھامان چىدا ، ھامان چىدا ، — دېدى ئۇ ئىشكى ئالدىدا توختاپ ، — دېھقان بولۇشنىڭ ئۆزىلا گۈناھ ئىكەن - دە ، ئۇيغۇرلارنىڭ توقسان پىرسەنتى گۈناھكار ئىكەنغۇ ، يەر بولمىسا باشقىلارغا مالاي بولىسەن ، يېرىڭ بولسا ئۇنىڭ جاپاسىنى تارتىسەن ، دەن تۆكسەن ، چۆپ ئۇچى تۆلەيسەن ، تۆلىسەكمۇ تۆلىمىدىڭ دەپ سولايدۇ تېخى !

ئۇ ئەتراپىدىكى قار بىلەن چۈمكەلگەن ئۆيلەرگە قارىدى ، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسى غۇۋا ئاي يورۇقىدا ئۆزىنىڭ قەلبىدەك غەمكىن ، سولغۇن كۆرۈندى . جىمجىت مەھەللە ئېغىر ئۇيقۇدا . بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ھاياتتىن گويا ئاق نان ، ئەتكەنچاي ، شېرىن ئۇيقۇدىن باشقىنى تىلىمەيدۇ . شېئىڭ دۇبەنىنىڭ تارىخىنى رۇسۇلوف ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى : ئىككى قېتىم ياپونىيىدە ، بىر قېتىم شاڭخەيدە ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇغان . ئۇ ھۆكۈمران بولۇشنىلا ئويلىغان ، ئوقۇشمۇ ، تىرىشچ - تىرمىشچ ئىشلىشمۇ مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈن بولغان . بۇ ئويىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن

باشقىلارغا يېلىنغان ، خورلانغان ، لېكىن يەنە پۈتۈن ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلغان ، ھەتتا ئۇنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزغان ئادەملەرگىمۇ يۈزسىزلىك قىلالىغان . مۇشۇلارنىڭ ئادەملەر ئۈنۈمگە قولى بىلەن ئۆلگەن . تۇرۇپلا مېھرىبان ، تۇرۇپلا خائىن ، تۇرۇپلا قاتىل بولۇش ئۈنۈمگە تەبىئىتىگە ئايلانغان . ئۇ ئەجەب چوڭ نېمىلەرنى تەلەپ قىلىدىكەنۇ ، بىزنىڭ دېھقانلىرىمىز مۇلايىم ھايۋانلارغا ئوخشاش يەمدىن باشقا نەرسىنى تەلەپ قىلمايدىكەن . مانا ھازىر پۈتۈن يېزا ئۇيقۇدا ، ئۇلار ئۇچۇن ئۇيقۇ بىر لەززەت . ئۇلار ھازىر دۇنيادا نېمىلەر بولۇۋاتقىنىنى بىلمەيدۇ ، بىلىشنىمۇ خالىمايدۇ . ئۇلار ئۇچۇن دۇنيا دېگەنمۇ مۇشۇ يېزا ، مۇشۇ جىمجىت مەھەللە . بايلىق — يەر ، بەخت — تاماق بىلەن بالا ... ئىلى ۋادىسىدا نەچچە ئون ئاتا ياشىغان يەرلىك تارانچىلارمۇ ، 1759 - يىلىدىن كېيىن يەتتە تۇركۈمگە بۆلۈنۈپ ، خوتەن ، قەشقەر ، يەكەن ، ئاقسۇ ، كۇچالاردىن جازالىنىپ چىقىپ تارانچى بولۇپ كەتكەنلەرمۇ ، ھەتتا تۇرپان ، قۇمۇل ئاقسۆڭەكلىرىگە ئەگىشىپ چىقىپ بۇ يەرنىڭ ھۆكۈمرانى ياكى جاپاكەش دېھقىنى بولۇپ قالغان تارانچىلارمۇ بايلىقنىڭ نېمە دېسەڭ يەر بىلەن قوي دەپ جاۋاب بېرىدۇ . مۇساباي ، سابىر ھاجىلارغا ئاپىرىن ! ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتىغا ياۋروپا سانائىتى بىلەن سودا ئىشلىرىنىڭ ئەۋرىشكىلىرىنى ئېلىپ كىردى . شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ كۆزى ئېچىلىپ ئەتراپىغا قاراشنى ئۆگىنىۋالدى . لېكىن ، مېنىڭ يېزام ، مېنىڭ خەلقىم تېخىچە ئېغىر ئۇيقۇدا ، دادامنىڭ تۇرمىدە يېتىپمۇ كۇلۇپ تۇرۇشى بىكار ئەمەس . شۇ يەردىمۇ ئۇ ئىزدىگەن تاماق بىلەن ئۇيقۇ بار ئەمەسمۇ ؟ ناۋادا ئۇ ئىنسان ھەقىقەت ئۇچۇن كۇرەشكۇچى دېگەن قانۇنىيەتنى بىلىۋالغان بولسىدى ، كۇلمىگەن بولاتتى . ئۇنىڭ قەلبىگە نەپرەت تولغان ، ۋۇجۇدىدا ئىنسانىي خورلۇقنىڭ ۋولقانلىرى پارتلىغان . ئۇ ئۆزىنى ھەقىقەت ئۇچۇن كۇرەشكۇچى ھېسابلىغان بولسىدى ، ئون يەتتە ياشلىق ئوغلى يوقلاپ كەلگەندە : «بالام ، ئىنسانىنىڭ قەدىر -

قىممىتى ھەقىقەت ئىزدەشتە ، ھەقىقەت ئىزدەش ئۇنى تاپ ، ئۇنى قوراڭ قىلىپ ئىشلەت !» دېگەن بولاتتى ... نۇرى غورۇدىن ئېڭىشىپ ھويلىسىغا كىرىۋىدى ، سامانلىقتىن بىر ئىت يوگۇرۇپ چىقىپ ھاۋشىمايلا ئۇنىڭغا ئۆرىدەپ ئېسىلدى . ئۇ خالتىسى بىلەن ئىتنى ئۇردى ، لېكىن ئىت ئىككى ئالدى پۇتىنى ئۇنىڭ ئىككى مۇرىسىگە ئېلىپ ، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ھازىرلا چاينىۋېتىدىغاندەك خىرقىرىدى . نۇرى ھودۇقۇپ ئىتنىڭ ئىككى قۇلىقىدىن چىڭ تۇتۇۋالدى . ئىت تېپىرلاپ ، ئالدى پۇتلىرى بىلەن ئۇنىڭ يۇزلىرىنى تاتىلاپ ، كەينى پۇتلىرى بىلەن ھەدەپ چىرماق سالاتتى . شۇ چاغدا پەگاھقا بېشىنى قويۇپ يانقان قېرى قانجۇقمۇ ھاۋشىپ ، ئېلىشىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەلدى . نۇرى بار ئاۋازى بىلەن :

— بەرا ، دەرا ! — دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى . ئىت تولىمۇ قاۋۇل ئىدى ، نۇرى تامغا يۆلىنىۋالمىغان بولسا ئوڭدىسىغا چۈشكەن بولاتتى . ئۇ ئۇزىنى تۇتۇۋالدى . ئىتنىڭ بارلىق قورالى ئاغزى بىلەن چىشى ، قورالىنى ئىشلىتىشكە يول قويمىسامىلا مېنى ھېچ نەرسە قىلالمايدۇ ، دەپ ئويلىدى . ئۇ بۇ گەپنى دادىسىدىن ئۆگىنىۋالغانىدى . ئۇ بىرىنچى قېتىم دۇشمەن بىلەن ئېلىشماقتا ، ئۇ يېڭىلمەسلىكى كېرەك ، قۇلىقىنى قويۇۋەتمەسلا يەڭگىنى شۇ . ئۇ ھۇسەنباي زاۋۇتىدا ، پىلىچى خاڭدا ئېغىر ئەمگەك قىلىپ يۈرۈپ يېتىلدۈرگەن قارا كۈچىنى ئىشقا سېلىپ ئىت بىلەن ئېلىشىۋاتقاندا ، ئۆزىنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ كورەك جۇۋا يېپىنچاقلىۋالغان بىرى چىقىپ ۋارقىرىدى :

— كىم ئانداغى !

— مەن نۇرى !

— قوي بارس !

ئىگىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىت غىڭشىدى ، نۇرى ئۇنىڭ قۇلىقىنى قويۇۋەتتى . ئىت لوكۇلداپ تونۇر بېشىغا ، ئاندىن كېيىن ئۆگزىگە چىقتى ـ دە ، چۆپ ئۈستىدە تۆگۈلۈپ ياتتى .

— ئى پالۋىنىم ، جولبارىستى جەڭدىگا ! — دەپ قاقاقلاپ

كۆلدى ئۆيدىن چىققان گەۋدىلىك ئادەم .
— قاما ئاغاي ، ئىتلىرىڭ مېنى تانىمادىغۇي !
— ئوۋرىمىكىن دەپ قالدىغۇي ، جۇر - جۇر ، نى دەگەن سوۋۇق ئاۋ ، قايدان كەلە جاتىرسەن ؟
— قالادان !
— ئەكەڭنى كۆردىڭبا ؟
— كۆردىم .
— قالاي ئىكەن ئۇل پالۋان .
— تەۋىر ، جاقسى !
— ئۇندا بولادىغۇي ! ...
ئۇلار بىرده ئۇيغۇرچه ، بىرده قازاقچه سۆزلىشىپ ئۆيگه كىردى . دالانغا كىرىش بىلەن ئۇنىڭغا يىغا ياماشتى . ئانىسى ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىدىغاندەك ئىشىكلەرگه تەلمۈردى . ئۇنى قاما سارايغا باشلىۋىدى ، ئۇ :
— دەرا بىلەن بەرا نەدە ؟ — دەپ سورىدى .
قاما ئاشخانىنى شەرەت قىلىپ «ئۇخلاۋاتىدۇ» دېدى .
نۇرى ئىنىلىرىنى كۆرۈشكه ئالدىراپ دالانغا مېڭىۋىدى ، قاما سارايدىن سۇ ماي بىلەن يانىدىغان قارا چىراغنى ئاچقىپ ئۇنىڭغا تۇتقۇزدى :
— بىشارالار قويلارغا چۆپ چاچتى ، سىيىرلارغا ھەلەپ ئەتتى ، جادۇ بىلەن ئاتلارغا بېده تۇۋرادى ، جاڭاغانا كىرىپ ياتتى . كىشكىنتايىڭمۇ بار ئەلى ...
نۇرى ئاشخانىغا كىردى . كاڭدا ئۇچ ئىنىسى ئۇخلاۋاتاتتى . دەرا كىچىك ئىنىسىنى بىرى بۇلاپ كېتىدىغاندەك چىڭ قۇچاقلىۋالغان ، ئۇلارنىڭ ئۇستىده تونۇش چىت يوتقان . بەرا — تېرىككەك ، تىرىشچان ئىنىسى ئۇلارغا دۇمبىسىنى قىلىپ شاتۇار يوتقانىنى يېپىنىپ تۇگۈلۈپ ياتاتتى . قازان بېشىدىكى چاقماق پەنجىرىگه بالىلار بۇ يىل قەغەزمۇ چاپلىماپتۇ . يەڭلىك بىلەن توقۇمنى تىرەپ قويغانىكەن ، بىر چېتى ئوچۇق قالغان پەنجىرىدىن

زەھەردەك ئاچچىق سوغۇق كىرمەكتە . مورا ئوچاقنى كۆل بىلەن تۇرۇپتۇ . مايلاشقان مورا بېشىغا قايسى ئۇكىسى يازىكەن : «نۇرمۇھەممەت» دېگەن ئىسمىنى كۆيە بىلەن يېزىپ قويۇپتۇ ئاندىن سۇپا قىرلىرىنى ، قازان بېشىلىرىنى سىغىز لاي بىلەن سۇۋاپ سىرلىغاندەك قىلىۋېتىدىغان ئاشخانا ھازىر تونۇغۇسىز ھالغا كەپتۇ : پەگاھتا قوي قوملاقلىرى ، كىگىز سېلىنمىغان داق يەرلەر تېلىغانغان ، قازان بېشىنى توپا باسقان ، چىنىلەر قاپقارا ، قاسماق ... ئۇ ئۆكىلىرىنىڭ پېشانىلىرىگە سۆيىدى ، باشلىرىنى سىلىدى ، كىچىك ئۇكىسىنىڭ بېشىغا ئىككى تال تاز يارىسى چىقىقان ، بالىنىڭ يۈز - بويۇنلىرى ، قوللىرى قاپقارا كىر ، پۈتلىرى قوتاندىكى قوينىڭ پۈتىنىڭ ئۆزى ... ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى ، لېكىن ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى . «يىغلاش بىلەن نېمە ئىش پۈتىدۇ ؟ دادامنىڭ بۇ گېپى توغرا ، ئوغۇل بالا دېگەن يىغلىماسلىقى كېرەك !» ئۇ ئوچاقمانتىدىن كەسلەنگەن ئوتۇنلارنى ئېلىپ مورا ئوچاققا تىزدى ، كۆللەرنى يىغىپ تازىلىدى ، تۇتۇرۇق سېلىپ چىراغ بىلەن ئوت تۇتاشتۇرۇۋىدى ، قاتتىق ئوتۇن چاراسلاپ گۈركىرەپ ياندى . ئۇ خۇشال بولۇپ كۆلۈمسىرىدى . كۆپتىن قۇم چۆگۈنگە سۇ ئېلىپ ئۇنى ئونتا قاقلاپ قويدى . پەنجىرىلەرنى ھىملىدى ، ئۆينى تازىلىدى ، مورا يېنىغا داستىخان سېلىپ بازاردىن ئاچچىقان گىرده ، سامسا ، تاڭگا ، شىمىشكا ، كەمپۇت ، پىشىق گۆشلەرنى يايدى . چىنىلەرنى يۇيۇپ چاي دەملىدى - دە ، ئاپىسىدىن مىراس قالغان پاكىزلىق بىلەن ئۆينى سەرەمجانلاشتۇرۇپ بولۇپ ، ئۇكىلىرىغا ئاچچىقان ، كىيىلگەن بولسىمۇ خېلى چىرايلىق كىيىملەرنى ئايرىم - ئايرىم قىلىپ تىزدى . ھەممە تەييارلىقى پۈتكەندىن كېيىن ئاۋۇال بەرانىڭ ئاپىسىغا تارتقان چىرايلىق بۇرنىنى ئاستا چىمدىدى :

— بەرا ، تۇرە ساقام !

چۈشىدە ئاكىسىنى كۆرۈۋاتقان ئون تۆت ياشلىق قاۋۇل بالا لاپىدە كۆزىنى ئېچىپ خۇشاللىقىدا ئاكىسىنىڭ بوينىغا

ئېسىلدى ۋە :

— دەرا ، ھەمرا ! — دەپ ئۇكىلىرىنى ئىرغىتىپ بىردەمدىلا ئويغايتتى .

زىياۋۇدۇن بىلەن رەيھانگۈلنىڭ يالقۇنلۇق مۇھەببىتى يۇلتۇزلارنى تۇغدى . مۇھەببەت بېغىنىڭ باھار - يازلىرى ئۆتۈپ ، زىمىستان قىش قىرولۇق مەزگىلى ھۆركىرىگەن بۇ مۇبارەك ئۆيدە ھايات‌لىنىڭ مۇھەببەت مايسىلىرىنى كۆردى . ئىنسان تەقدىرىنىڭ «تۇغۇلۇش ، ياشاش ، يوقىلىش ، يەنە تۇغۇلۇش» بىلەن دەۋرلىنىدىغان چەمبىرەكسىمان مۇساپىسى بۇ ئاشخانىدا يەنە ئەكس ئەتتى ...

بالىلار شۇنچىلىك شادلاندىكى ، ئۇلار گويا ھاياتنىڭ پاجىئەسىنى كۆرمىگەن ، ئىنسانلار ئارىسىدىكى مەڭگۈلۈك جۇدالىقتىن گويا ئۇلار بىخەۋەر : ئۇلارنىڭ ھەممە نېمىسى تەل ، ئۇلار ھازىر ھېچنېمىنى ئارزۇ قىلمايدۇ . ئۇلار ئۇچۇن بەخت مانا مۇشۇ مىنۇتلار ... ھەي بالىلار ، قەلبىڭلار باھار قۇشلىرىغا ئوخشايدۇ ، باغلاردا يېشىل ياپراقلار پەيدا بولسىلا ، مەڭگۇ غازاڭ پەسلى ، زىمىستان پەسلى بولمايدۇ دەپ ھاياتنى كۈيلەيسىلەر ، سىلەر كېپىنەكلەرگىمۇ ئوخشايسىلەر : گۈللەر ئېچىلسىلا دۇنيانىڭ ھەممە يېرى ھەمىشە شىرنە دەپ قاناتلىرىڭلارغا بەخت پەيلىرىدىن كۇچ بېرىپ توختىماي پەرۋاز قىلىسىلەر ... بالىلار كۈلكىسى ئاڭلانغان يەر ئەڭ گۈزەل ، بالىلار شادلىقى ھايات شادلىقى ، بالىلار بەختى ئىنسان ئارزۇسى ...

ئۇلار يەپ - ئىچىپ ، بىر - بىرىنى قۇچاقلاپ ، سۇ ئىسسىتىپ يۇيۇنۇپ تاڭ ئاتقۇچە شادلاندى . تاڭ ئالدىدا ئۇخلاپ قېلىشتى . مۇختەرباينىڭ مالچىسى قاما تاتلىق ئۇخلاۋاتقان بالىلارنى كۆرۈپ ئەتىگەنلىك قورۇ ئىشلىرى : تۆت بوز قويغا ئوت چېچىش ، كالىلارغا سامان بېرىش ، ئاتلارنى سۇغىرىشقا ئوخشاش ئىشلارنى خوتۇنى بىلەن ئىككىسى قىلىشتى .

تۆت ئوغۇل چىرايلىق كىيىنىپ ھويلىغا چىققاندا ، ھويلىدا

سەنسەن جۇۋنى يېپىنچاقلاپ ئۇلارنىڭ خوجايىنى — دادىسىنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى مۇختەربايۇ سۇپىدا كېرىلىپ تۇراتتى ، بالىلار ئۇنىڭغا سالام بېرىشتى .

— ۋەئەلەيكۇم ، هە نۇرى ، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قاپسەنغۇ ؟ هە ، ئوقۇپ بولدۇڭمۇ ، قويۇۋەتتىمۇ ؟

— قىشلىق تەتىل ئاخىرلاشتى . تەتىلدە بىر ئاي پىلىچى خاڭدا ئىشلىدىم . قولۇمغا ئازراق پۇل كىرگەن ، ئۇكىلىرىمنى يوقلاپ چىقىشىم .

— ئاچ قالدۇق دېمىگەندۇر بۇلار ـ هە ؟ — دېدى مۇختەربايۇ مېھرىبانلىق بىلەن ، — بىزنىڭكىدە تۇرۇڭلار دېسەم پەقەت ئۇنمايدۇ بۇلار . كىچىكى چېغىدا ئاكىلىرىنى كىنەپ كېلىۋاپتۇ . ئۇكىلىرىڭدىن خاتىرەڭنى جەم قىل ، نۇرى . ئالتە بالام ئون بولدى شۇ . ئاپاڭ رەھمىتى ئېسىل خوتۇن ئىدى . ئاڭلىغانسەن ، ئاپاڭغا موماڭ يۇز قوي ، ئون كالا ، ئۈچ ئات مىراس بېرىپتۇ .

— دادامغا قالغان مىراس بېشىغا بالا بولدى ، ئاپامغا قالغان مىراسمۇ شۇدۇ . مىراس ئالمايمۇ ياشىغىلى بولىدۇ ، مۇختەر چوڭ دادا . دادامنى پارا بېرىپ بولسىمۇ قۇتۇلدۇرۇۋالساق بولاتتى .

— نەزەرخان غوجام توققۇزتارانىڭ ھاكىملىقىدىن دوتەي بولۇپ ئۆسۈپتەك . غوجام ئادىل ئادەم . ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتىدۇ . شاڭيو چوڭ دادىلىرىڭنىڭمۇ ئەدىپىنى بېرىدۇ . ھېلىقىدەك قىلىپ غوجامغا بىر ئەرز يازغىنا ، نۇرى .

نەزەرخان غوجامنى ھەممىلا ئادەم خەلقىرۇھر ئادەم دەپ ماختايتتى . لېكىن ، رۇسۇلوف ستالىنچە قويۇۋالغان يىرىك قارا بۇرۇتىنى سىلاپ : «ياخشىلىقىنى بىلمەيمەن ، لېكىن غوجانىياز ھاجىنى ھەممىلا يەردە خائىن دەپ تىللىغىنىغا قاراپ شېكى دۇبەننىڭ كانىيىكەن دەپ ئويلاپ قالدىم» دېگەنىدى . ھەممىلا ئىشتا رۇسۇلوف ۋە رەھمجان سابىر ھاجىنىڭ تاتار ئۇستازى ئەمىن ئەۋزىنىڭ قاراشلىرىنى ئۆلچەم قىلىشقا ئادەتلەنگەن ياش يىگىت باي

چوڭ دادىسىغا ئۆز پىكرىنى ئوچۇقلا دېدى ، — بەزىلەر نەزەرخان غوجامۇ شېڭ دۇبەننىڭ سادىق ئادىمى دەيدىكەن . دېمىسىمۇ ئۇ ئادەم گۈمنازىيىگە كىلىپ دوكلات بەردى . دوكلاتىدا شېڭ دۇبەننى قالتىس ماختاپ ، ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى بەخت ئەكىلىدىغان سىياسەت ، دېدى .

— شۇنداق دېمەي قانداق قىلاتتى ؟ مەنمۇ تۆت يىل ماخۇسەننى ماختاپ ئالىي قوماندان ، داھىي دېدىم ، ئىلاج قانچە ؟ جان باقماق پەرز دېگەن گەپ مۇشۇنداق يەردە ئىشلىنىدۇ ، گالۋاڭ !

نۇرى جىمىپ قالدى . ئۇ دادىسىنىڭ ناھەق زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىقىنى نەزەرخان غوجامغا مەلۇم قىلىش نىيىتىگە كەلدى .

ئۇ قىشنىڭ بىر كۈنىنى ئۈكىلىرى بىلەن تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزدى . ئۇلار چاناً بىلەن قىشلاقتامغا چۈشۈپ سىڭلىسىنى يوقلىدى . مومىسى ئاۋۋال نەۋرىلىرىنى بىرمۇبىر سۆيۈپ قۇچاقلىدى ، قىزىنى قوشاققا قېتىپ يىغلىدى . چوڭ دادا ، كىچىك دادىلىرى بالىلارنى قوي سويۇپ مېھمان قىلىشتى . شاڭيولارنىڭ زىياۋۇدۇنغا قىلغان يۈزسىزلىكىنى ئەيىبلەپ ، نۇرىنىڭ دادا جەمەت باي تۇغقانلىرىنى قارغاشتى ...

كەچتە ئۆيگە يانغاندا ، چوڭ دادىسى ئۇلارغا سوقۇم ئۇچۇن ئىككى قوي ، ئۇن ، ياغ ، نان ـ توقاچلارنى بەردى . بالىلار چاناً بىلەن قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ قاراڭغۇ چۈشكەندە مەھەللىسىگە قايتىپ چىقتى . كەچتە يەنە مۇختەرباينىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى . نۇرى ئاخشىمى ئۆينى ياخشى ئىسىتىپ ئۈكىلىرىنى مورا ئوچاقىنىڭ چۆرىسىگە ئولتۇرغۇزۇپ ، «مىڭ بىر كېچە» دىن چۆچەك ئېيتىپ بەردى . يېرىم كېچىدە ئىتلار قاتتىق قاۋاشتى . ھويلىدا بىرلىرى دۈكۈرلەشتى . بالىلار قورقۇپ بۇلۇڭلارغا مۆكۈشتى . نۇرى قىزىقىپ دالانغا چىقىپ پەنجىرىدىن سىرتقا قارىدى . ھويلىدا تۈلكە تۇماق كىيگەن ، تولىمۇ گەۋدىلىك ئىككى ئادەم قاما بىلەن گەپلىشىۋاتاتتى . نۇرى ئۇلارنىڭ يېنىغا چىقتى ۋە سالام بېرىپ ئاتلىرىنى قولىدىن ئالدى .

— غېنى ئوغرى ، — دەپ نۇرغا پىچىرلىدى قاما بېشىغا تۇلكە تۇماق ، ئۇچىسىغا قىسقا جۇۋا كىيگەن بەستلىك ئادەمنى كۆرسىتىپ ، — بۆرىۋاي ئىككىسى قېچىپ كەپتۇ . ئۇلارنى تۇتقىلى ئادەم چىققانىكەن .

نۇرى چالا ـ بۇلىلا بىر قېتىم كۆرگەن غېنى ئوغرىنىڭ نامىنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى .

— بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلار سىزنى قالتىس ماختايدۇ ، غېنى ئاكا ، سىز سادىر پالۋان بولالايسىز ـ ھە ، — دېدى ئۇ غېنىغا .

— ھا ـ ھا ... — دېدى غېنى كۈلۈپ ، — مېنىڭ سادىر قاتۇرۇقتەك يامۇلدا تولا يېتىپ بېشىم بىر قۇچاق بولمىدى تېخى ، سەن نەنىڭ ئوقۇغۇچىسى ؟

— گىمنازىيىنىڭ .

— ھە ، ھېلىقى شېڭ دۇبەننىڭ مەكتىپىنىڭ بالىسى ئىكەنسەن ـ دە ؟

— ھەئە .

— شېڭ دۇبەننىڭ تامىقى تاتلىقمىكەن ؟

— ئۇ دېگەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردەمى بىلەن قۇرۇلغان مەكتەپ ، غېنىكا .

— ئورۇسنىڭ پۇلى نەدىن كەلگەن ؟

— ئۇ دېگەن باي ، كۇچلۇك ، سوتسىيالىستىك دۆلەت .

— پاھ ، پاھ ، قالتىس گەپدان ئىكەنسەنغۇ ـ ھە . يۇرە ، ماۋۇ قازاقنىڭ گۆشى پىشقۇچە ماڭا دەرس سۆزلەپ بېرە !

ئۇلار قامانىڭ تەر ۋە گۆش پۇراپ تۇرىدىغان ئۆيىگە كىرگەندىن كېيىن غېنى :

— پاھ ، پاھ ، ھېلىمۇ سۇدا يۇرىدىغان قاما دېگەن ھايۋان بولغىنىڭ ، بورسۇق بولغان بولساڭ ئۆيۈڭ قانچىلىك سېسىق بولارىدى . پىتىلرىڭ يوق كۆرپە ـ تېكمەتلىرىڭمۇ باردۇر ـ ھە ، قازاق ؟ — دەپ چاقچاق قىلدى .

— پىت بولمىسا ئورۇس بولۇپ قالمايمەنمۇ ، غېنىكا ؟ ئورۇس

بولۇپ قالسام ساڭا كۇن يوققۇي ! ...

— ها ـ ها ... — مەيلى پىتلاۋەرگىن ، پىتلىرىڭ ئۇچسا ئۇچسۇن ، ئورۇس بولما . شېڭ دۇبەننىڭ ئەقلى ئورۇستىن كېلىدۇ . ئۇ ياقتا بىز خەقنى قىرىپ تۇگەتتى . قالغىنىنى ئەمدى شېڭ دۇبەننىڭ قولى بىلەن يوقاتماقچى .

— ئابلايقاننى قۇرۇتۇپ ، قازاقلارنى ئالاش ئوردا دەپ قىردى ، قۇدايارقاننى جوغالتىپ شەيخۇلئىسلام دەپ ئۆزبېكلەرنى قۇرۇتتى . ئۇيغۇرۇڭ نېمە نە ؟ — دېدى بۆرىۋاي ئىسمىلىك قارا بۇرۇت ، ئىككى مەڭزى خوراز تاجىسىدەك قىزىل يىگىت . ئۇ يېنىچە يېتىپ كىگىزنى قايرىپ «چىرت» قىلىپ تۇكۇرۇپ قويدى ـ دە ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، — سەن غېنى بۆرىۋايغا ئەگىشىپ ئوغرىلىق قىلىشتىن باشقا نېمىگە يارايسەن ؟

— چۇ سىلىكنى ئۆز قولۇم بىلەن بوغۇزلايمەن ! — دېدى غېنى كۇلۇپ قويۇپ ، — ئەڭ چوڭ ئوغرى ئاشۇ چۇ سىلىڭ . ئۇ شېڭ دۇبەننىڭ قېينىتىسى ، ئۇلار ئىككىمىزدەك شېرىك ئوغرىلار . تېخى بىزنى تۇتۇپ تۇرمىگە سولىغۇدەك . تۇرمىدىن يەتتە قېتىم قېچىپ قۇتۇلدۇم . ئەمدى تۇتۇلسام ساق قويمايدۇ جۇمۇ . ھەي قاما ، ئاتىلارنى سامانلىققا تىق . مۇختەربايىنىڭ ئېتىدەك كىشنەپ قويۇپ بالا تاپمىسۇن جۇمۇ . كاپىر ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىقلىرى يامانكەن . شېڭ دۇبەنمۇ قالتىس مەرگەنكەن . گا سىلىڭ ، جاڭ سىلىڭ ، غوجانىيازلارنى شۇنداق تىرىپىرەن قىلىۋەتتىكىن .

— راست قىيىن ئەكەن ، بۇل چىڭ چىساي دېگەنىڭ !

— تۇتۇلساڭ قىيناپ ئۆلتۈرىدۇ . قولۇڭنى باغلاپ ، تۆت تېمىغا ، يەرگە تۆمۇر زىخ قېقىلغان ، مىدىرلىغىلى بولمايدىغان بىر كىشىلىك ئۆيدە ئۆرە تۇرغۇزۇپ ئىشكىگە قۇلۇپ سېلىۋېتىدىكەن ، تېپەي دېسەڭ پۇتۇڭ كىشەندە ، تىللايسەن ، قارغايسەن ، تىك تۇرۇپ قىينىلىپ ئۆلسەن . ئۇنىڭ مۇشۇنداق مىڭ خىل قىيناش ئۇسۇلى بارکەن ... پاھ ، پاھ ... ئەتىلا نىلقا تاغلىرىغا — ئەكبەر باتۇرنىڭ يېنىغا قېچىپ كېتەيلى جۇمۇ ...

نۇرى گەپنى ئوچۇق ، ئەمما قوپال ، ھېكايىلەردىكى قەھرىمانلاردەك سىرلىق ، چېچى تاقىرلىشىشقا باشلىغان ، كۆزلىرى سارغۇچ ، بۇرنى قىسقا ، گەۋدىسى تولىمۇ مەرمۇن ، يوغان كەلگەن بۇ ئادەمگە ئوبدانلا قىزىقىپ قالدى .

— غېنىكا ، سىز بىرنېمىدىن قورقمامسىز ؟ — دەپ سورىدى ئۇ .

— قورقمەن .

— نېمىدىن ؟

— چىرايلىق خوتۇنلاردىن . نېمىشقا دەمسىنا ؟ ئۇنىماي تۇرۇۋالسا ئۇرساڭ ئۆلۈپ قالىدۇ ، ھا ـ ھا ـ ھا ...

— خۇدادىنچۇ ؟

— جاننى دېمىسەم قورقمايتتىم خۇدا دېگىنىڭدىنمۇ ...

— سىز داڭلىق ئوغرىما ؟

— ھەئە . پاھ ، ئەجەب چىرايلىقكەنسىنا ، قىز بولۇپ قالغان بولساڭىزە ، ھەي ...

— سىز چوڭ بايغۇ ـ ھە ؟

— نەدىكىنى ، بىر قېتىمدا بىر ئۆيۈر يىلقا ئوغرىلاپ كەلسەك بېرىمىنى مۇنۇ قازاق ئالىدۇ . ئون گادايغا بىردىن ئات بېرىمەن ، ئۆزۈمگە يەنە ئاشۇ بوز ئېتىم قالىدۇ . ئوغرىلايمەن ، كەمبەغەللەرگە بېرىمەن . بۇ جاھاندا نېمە تولا ، كەمبەغەل تولا ، ئۇلارنى باي قىلىپ بولغىلى بولامدۇ ؟

نۇرى يېنىچە يانقان غېنىنىڭ بىلىكىنى ئاۋايلاپ تۇتۇپ باقتى . ئۇنىڭ بىلىكى نۇرىنىڭ پاچىقىدەك توم ئىدى .

— شېڭ دۇبەن قالتىس چامباشچى ئىكەن دېيىشىدۇ ، ئۇنى يېڭەلەمسىز ، غېنىكا ؟ — دېدى نۇرى كۈلۈپ تۇرۇپ .

— بېرىپ ئېيت ئۇ لامزەللىگە ، يەكمۇيەك چىقسۇن . ئۇ ئوننى ئۇرسۇن ، مەن بىرنى ئۇراي ، يا بولمىسا تاپانچا ـ پاپانچىسىنى قويۇپ ئۆزىدەكتىن توققۇزنى باشلاپ ئون بولۇپ كەلسۇن ، — دېدى غېنى مۇشتۇمىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، — بۆرىۋايدىن سورا ،

غالجىرلاشقان بۇغرىنى بىر مۇشت بىلەن تىك چۈشۈردۇم . مىلتىق ، پىلىمىوت ، زەمبىرەك دېگەنلەرنى قانداق لامزەللى چىقىرىۋېتىكىنتاك؟ ھەزرىتى ئەلى ، ئاۋامىسلىم دېگەن پالۋانلار قارا كۈچ بىلەن دۇشمەنلىرىنى دۇمبالىغانىكەن . ھازىرقى قوراللار بار بولغان بولسا ئۇلارمۇ پالۋان بولالماسمىكىنتاك؟

غېنى ئوغرىنىڭ گېپىمۇ ، مۇلاھىزىسىمۇ غەلىتە ئىدى . تۇرى بۇنداق غەلىتە ئادەمنى تۇنجى قېتىم كۆرمەكتە . ئۇ دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى .

— ئاۋۇ ئابدۇمەر مىكىبىگى دېگەن قاشقالىق پارا يېگەن گەپ ، — دېدى غېنى خاپا بولۇپ ، — غوجامغا دەپ نېمە قىلىسەن؟ بولدى ، زىياۋۇدۇننى ئۆزۈم قۇتۇلدۇرىمەن !

— قانداق قىلىپ؟ — تۇرى خۇشاللىقتىن ئېچىلىپ كەتتى .

— قۇتۇلدۇرىمەن ، ئەمما تاغقا ئاچىقىپ كېتىمەن ، — دېدى غېنى ئەسنەپ تۇرۇپ ، — ئابدۇمەرنىڭ بىرتالاي خوتۇنى ، ئۇنىڭ راسا كېلىشكەن بىر قىزى بار ئىكەن . خەپ توختا ، شۇ قىزىنى ئاچىقىپ رەسۋا قىلمىسام ...

نۇرىنىڭ يۇرىكى جىغ قىلىپ قالدى . ئۇنىڭ يۇرىكىدە لاۋۇلداپ يېنىشقا تەييار تۇرغان يوشۇرۇن بىر ئوت بار ئىدى . شۇ ئوتقا تۇتۇرۇق تەگدى ، ئۇنى بىرى پۈۋلىدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ، يۇرىكى ، تومۇرلىرىدا ئوت پەيدا بولدى . ئۇ ئىختىيارسىز ئۆيدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ باغقا قاراپ يۇگۇردى . قېرى قارىياغاچنىڭ يېنىغا بېرىپ يالقۇنجىغان ئاۋازدا :

— سەبىخە ! — دەپ ۋارقىرىدى .

لېكىن ، سەبىخە نەدە ، ئۇ نېمە ئويدا؟ بۇلار نۇرىغا قاراڭغۇ . مۇھەببەتنىڭ كۈچى ھەممىدىن يامان ، ئۇ ئادەمنى ئەقلىدىن ، ئىرادىدىن ، ھەتتا بىر ئۆمۇرلۇك ئىستىقبالىدىن مەھرۇم قىلالايدۇ . بۇ گەپلەرنى نۇرى كۆپ تەكرارلىغان . لېكىن ، ئۇ مۇھەببەتنىڭ ئاشۇ كۈچىگە تاقابىل تۇرالمىغۇدەك ئىرادە تەييارلىمىغان . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يىگىتلەرگە خاس قەيسەرلىك بىلەن بالىلارغا خاس

گۆدەكلىك ئېلىشماقتا ئىدى ...

نۇرى ئەتىسى شەھەرگە — گىمنازىيگە قايتىپ كەلدى ئىككى قەۋەتلىك ، قاڭالتىر ئۆگزىلىك ياتاقنىڭ ئىككىلا قەۋىتىدە ھەربىر ئۆيگە سەككىزدىن تاپچانكا قويۇلغان ئوقۇغۇچىلار ياتقى بار . ئۇشۇك تۆۋىدىكى تاپچانكا نۇرىنىڭ . ئۇ ياتقىغا كىرىپ دوستلىرىنى سەھرا توقاچلىرى ، قۇرۇت ، قاقلىرى بىلەن مېھمان قىلىۋاتقاندا ، ئۆيگە بىر ئوقۇغۇچى ئالدىراپ كىردى - دە :

— شەڭگەن يامۇلىغا بۇلاڭچىلار كىرىپ ئوچ چېرىكنى ئۆلتۈرۈپ تۇرمىدىن تۆت ئادەمنى بۇلاپ قېچىپتۇ . ھازىر شەھەرگە ئەسكەر يېغىپ كېتىپتۇ . ئاڭلاڭلار ، مانا گۇدۇك ! — دېدى .

گىمنازىيىنىڭ ئالدىدىكى زاۋۇت ، ئاندىن كېيىن مۇسابايوفلار زاۋۇتى كەينى - كەينىدىن گۇدۇك بەردى . بۇ ھەربىي ھالەت بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى ، ئەمدى كىم كوچىغا چىقسا ئېتىلىدۇ . نۇرىنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى . ئۇ غېنى ئوغرىنىڭ : «داداڭنى مەن قۇتقۇزىمەن !» دېگەن سۆزىنى يادىغا ئالدى . ئەسكەرلەر گىمنازىيىنى ئاختۇرۇپ قالسا بۇلاپ كېتىلگەن زىياۋۇدۇننىڭ ئوغلى نۇرىنى چوقۇم تۇتىدۇ . ئۆلگەن ئوچ چېرىك ئوچۇن ياۋ سىلىكى چوقۇم نۇرىنىڭ ئۆكىلىرىنى قوشۇپ ئۆلتۈرىدۇ . نۇرى ئۆكىلىرى بىلەن ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇشى كېرەك . ئۇ كىمدىن ياردەم سورايدۇ ؟ رەخمجانچۇ ؟ ياق ، ئۇنى بۇ ئىشقا چاتىسا بالانى كۆپەيتىمەمدۇ ؟ ساشكىنچۇ ، ئەمىن ئەۋزى ، رۇسۇلوفچۇ ؟ ياق ، ئۇلار ياردەم قىلالمايدۇ . تەۋەككۇل قىلىپ نەزەرخان غوجامنىڭ ئالدىغا بېرىپ راست گەپنى قىلىش كېرەك .

ئۇ گىمنازىيىنىڭ ئارقا تېمىدىن ئارتىلىپ تاتار بايلىرىنىڭ بېغىغا ، ئاندىن كېيىن نوۋگورت كوچىسىغا چىقتى - دە ، تېرەكلەرنى دالدا قىلىپ ئوچەرۋازىغا قاراپ ماڭدى . غوجامنىڭ يېڭى جايى تېخى پوتمىگەن ، ئۇ ئادەم تۆتىنچى كوچىنىڭ ئېغىزىدىكى كۆك دەرۋازىلىق قورۇدا .

ھېچ ئىش بولمىغاندەك چىرايلىق كىيىنىۋالغان نۇرى ،

تاقىلداپ مېڭىپ ئىككى ئەسكەر پوستتا تۇرىدىغان تاشقىرىقى دەرۋازىغا كەلدى :

— ھە ، نېمە گەپ ؟ — دېدى ساقچى ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ .

— ۋۇي ، مېنى تونۇمامسىز ؟ مەن غوجامنىڭ مۇھاپىزەتچىسى مۇسا فۇگۇەننىڭ ئوغلى ، دادام بىلەن كۆرۈشمەن !

— مۇسا ! — دېدى ساقچى بىر دېرىزىنى قېقىپ . مۇسا — ئوتتۇز نەچچە ياشلىق ، قىلىچ ئاسقان ئادەم نۇرىنى كۆرۈپ :

— ھە ، شائىر ! — دېدى . بىر سورۇندا نۇرى شېئىر ئوقۇغاندا فۇگۇەن ئۇنى ماختىغانىدى .

— سىزگە دەيدىغان مۇھىم گەپ بار ئىدى !

— يۇر ، — دېدى ئۇ ۋە مۇھاپىزەتچىگە قاراپ ، — ئۆز ئادەم ! — دەپ قوشۇپ قويدى .

غوجام يوق ئىكەن . غوجامنىڭ ئەتىۋارلىق ئايالى ئەپرىز ئايىم ئەھۋالىنى ئۇقۇپ ، دەرھال توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمىغا تېلېفون بېرىپ ، نۇرىنىڭ ئۇكىلىرىنى چىغلىقمازاردىكى غوجامنىڭ ئۆيلىرىگە يوشۇرۇشنى ئېيتتى . نۇرىنى بولسا مۇسانىڭ ھمايىسىگە تاپشۇردى . غوجام كەچ كەلدى ، ئۇ ئايالىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ :

— ياخشى قىپسىز ، ئەمما شەپە چىقارماڭ ، ئەتىلا بالىنى نۇسرەتبايلارنىڭكىگە يۆتكىۋېتەيلى ، — دېدى .

غوجام تۇڭگانلارغا قارشى چىغلىقمازاردا قوشۇن تەشكىللىگەندە زىياۋۇدۇن خىزمەت كۆرسەتكەن ، مۇختەربای تۇڭگانلارنىڭ ئازابىنى جىق تارتقان ، غوجام ئۇلارغا پاناھ بولۇشقا قەرزدار ئىدى . ۋاقتى كەلگەندە غوجام سوۋېت كونسۇلى ۋە ياۋ سىلىڭ بىلەن سۆزلىشىپ بۇ ئىشنى ياخشى ھەل قىلالايتتى .

نۇرى پاناھ جاي تاپتى . ئۇ دوستى رەخمجان بىلەن كۆرۈشتى . لېكىن ، ئەمدى ئۇنىڭ ئوقۇشى قانداق بولاركىن ، ئىستىقبالىچۇ ؟

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى

ئىلى دوتەي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى (ۋالىي) نەزەرخان غوجام پېشىنىي ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ، كالاسكىدا ئولتۇرۇپ كۆككۆۋرۈكتىن ئۆتتى ـ دە ، قەدىمكى ھاكىمىيەت مەركىزى بولغان تۆمۈر قاڭالتىرلىق ، تاختايلىق ئۆيلەرنى ئوراپ تۇرغان چىرايلىق باغنىڭ دەرۋازىسىغا كەلدى . بۇ يەر ۋالىي مەھكىمە ، گارنىزون قوماندانلىق شتابى ھەم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەمەلدارىنىڭ قوماندانلىق شتابى ئىدى . غوجام — ئۇچىسىغا سۆسەر جۇۋا ، بېشىغا قاما تۆپە ، ئىچىگە كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ گالستۇك تاقىغان ، يوغان بۇرۇن ، قارا بۇرۇت ، ئاق يۇزلۇك ئادەم غەمكىن ۋە خىيالچان ھالدا كالاسكىدىن چۈشتى . قارا بۇرۇت فۇگۇەن ئۇنى يۆلەۋالدى ، ئۇ يېنىكلا رەت قىلىپ قاڭالتىرلىق بىنانىڭ پەلەمپىيىدىن ئىتتىك قەدەملەر بىلەن چىقىپ ئىشخانىغا قاراپ ماڭدى .

ئىشخانىغا گىلەم سېلىنغان ، قالغان جايلار رۇسىيىنىڭ يۆلەنچۈكى ئېگىز ئورۇندۇقلىرى ۋە يوغان ئۈستەل ـ ئىشكاپلىرى بىلەن بېزەلگەن ، ئۆينىڭ تۆر تېمىغا لېنىن ، ستالىن ۋە شېك دۇبەننىڭ رەسمى ئېسىلغان . غوجام شېك شىسەي — قارا بۇرۇت ، يوغان كۆزلۈك ئادەمنىڭ سۈرىتىگە قاراپ قويغاندىن كېيىن جۇۋىسىنى خىزمەتكارغا بېرىپ ، بېشىغا گۈللۈك يېشىل دۇخاۋا بۆرك كىيىپ ئورۇندۇققا ئولتۇردى ـ دە ، دوتەي كاتىپىنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالدى .

— چىۋ سىلىڭ سىلىنى كەلسىلا ئىشخانىغا چىقسۇن ، دېگەن ، — دېدى كاتىپ ، ئاندىن تۇرمىدىكى ئادەم بۇلاش ۋەقەسىدىن كېيىن ھەربىي ھالەت بولۇپ يۈزدىن جىق گۇمانلىق ئادەمنىڭ تۇتۇلغانلىقى ، سوۋېت كونسۇلىنىڭ ھوشيارلىقى ئاشۇرۇپ ، زۆرۈر بولغاندا سوۋېت ئەسكەرلىرىنىمۇ ئىشقا سالىمىز

دېگەنلىكى ، شېكى دۇبەننىڭ تېلېفوندا : «بۇ چوقۇم پانتۇركىستلارنىڭ ئىشى ، سابىت دامۇللا ، غوجانىيازلار تۇتۇلغان بىلەن ئۇلارنىڭ ئادەملىرى تېخى تازىلىنىپ بولمىدى ، ئۇلار جەنۇبىي شىنجاڭدىن شىمالىي شىنجاڭغا قېچىپ كېلىپ ھەرىكەت قىلىپ يۈرىدۇ ، ئۇلارنى بىر ئاي ئىچىدە ئۇزۇل ـ كېسىل تازىلاش كېرەك ! » دېگەنلىكىگە ئوخشاش مۇھىم ئىشلارنى غوجامغا ئېيتتى . غوجام گەپ قىلمىدى . ئۇ كۆڭلىدە «بۇ غېنى ئوغرىنىڭ ئىشى ، بۇنىڭ سابىت دامۇللا ، غوجانىيازلار بىلەن ئالاقىسى يوق » دەپ ھۆكۈم قىلدى . لېكىن ، بۇ ھۆكۈمنى قانداق ئىپادىلەش كېرەك . ئىپادىلىمىسە نۇرغۇن بىگۇناھ ئادەملەر تۇتۇلىدۇ . ئىپادىلىسە ئۆزى گۇماناللىق بولۇپ قالىدۇ ـ دە ، خاتىرجەملىك يوقىلىدۇ . ئاۋۇ قارا بۇرۇت شېكى شىسەي يېنىدىكى يوغان بۇرۇت ستالىندەك قاتتىق قول ، رەھىمسىز ، كەسكىن ئادەم . ئۇنىڭ ئۈچۈن غوجامنىڭ كاللىسىنى ئېلىش كونا خەينى چۆرۈۋەتكەنچىلىكلا بىر ئىش . ۋاباللىقنىڭ ئالدىنى ئالماسا خەلق نەپرىتى كەلكۈندەك يىمىرىلىپ كېلىدۇ ، ۋاباللىقنى توسۇي دېسە كاللا كېتىش خەۋپى بار ...

غوجام كىم بىلەن مەسلىھەتلىشىشنى بىلمەي گاڭگىراپ چىيۇ سىلىڭنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى . چىيۇ زۇڭجۈن ئىسىملىك شەرقىي شىمالىقتا تۇنجاق ، كۆيئوغلىنىڭ بۇيرۇقىدىن باشقىنى بىلمەيدىغان ، قورساقلا ، مال ـ دۇنياغا ئامراق ، سېمىز ، ياپونچە بۇرۇت قويغان بۇ ئادەم ھازىر ئىلى قوراللىق قىسمىنىڭ سىلىڭى ، ئىلىنىڭ باش ۋالىيسى بولغاچقا ، دېگىنى دېگەن ، ئەتكىنى ئەتكەندى . غوجام كىرگەندە ئۇ ئېگىز يۆلەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ فرانسىيەدىن كەلتۈرۈلگەن بريلىيانت كۆزلۈك ئالتۇن ئۇزۈكنى بارمىقىغا سېلىش بىلەن بەند ئىدى . ئۇنىڭ قىسقا بويىنى ھەربىيچە كىيىم بىلەن پاگونلۇق مۇرىلىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ، شالاڭ چاچلىق ، ئوتتۇرىسى تاقىر بېشى ئۇستەلدىن سەللا كۆتۈرۈلۈپ چالا ئۇتلەنگەن كاللىدەك پارقىراپ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۇراتتى .

— چىۋ سىلىك ، نەزەر فۇجۇەنيۇەن داۋ !

سىلىك ئورنىدىن مىدىرلاپمۇ قويمىدى .

— ئوتۇر ، ئوتۇر ! — دېدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ غوجامغا لاپپىدە قاراپ قويغاندىن كېيىن كۆڭۈلسىزلا .

— چاقىرىپتىكەنسىز ، سىلىك جانابلىرى !

تەرجىمان تېز ـ تېز تەرجىمە قىلدى .

— بۇگۈن چۈشتىن كېيىن غۇلجا شەھىرىدىكى پۇتۇن خىزمەتچىلەر ، بايلار ، مۇئەللىملەر ، چوڭ ـ چوڭ ئاخۇنلارنى ئۇ قا ق كۈلۈبغا[1] يىغىش كېرەك . شېك دۇبەننىك مۇھىم يولىيورۇقى بار ، يەتكۈزىمىز ! — دېدى چىۋ سىلىك قاتتىق ، كەسكىن تەلەپپۇزدا .

— خوپ بولىدۇ ، سىلىك جانابلىرى ! — دېدى غوجام ئورنىدىن تۇرۇپ ، — مەن ھازىرلا ئادەم ئەۋەتەي .

— سىز بايلارغا ، سودىگەرلەرگە ، چوڭ ـ چوڭ ئاخۇنلارغا ، ئۇيغۇر ئامبال ، لوزۇڭلارغا ئادەم ئەۋەتىك ، ئەسكەر ، ساقچى باشلىقلىرىغا ئۆزىمىز دەيمىز !

غوجامنىك يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى . شېك شىسەي دائىم يىغىن ، دوكلات ، زىياپەت نامى بىلەن ئادەم تۇتاتتى . بۇگۈنمۇ شۇنداق قىلسىچۇ ؟ ئۇ چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىدى . ئىچىدە ئۆزىگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرگەن ھېلىقى نۇرى دېگەن بالىنى تىللىدى : شۇ ھارىمى غېنى ئوغرىغا دادىسىنىك ھالىنى دېمىگەن بولسا بۇنچە سارىسىمە بولمىغان بولاتتى . بىر يۈز ئون يەتتە ئادەم بىگۇناھ قامالغان . يەنە قانچىنى تۇتىدۇ ، قانچىنى ئۆلتۈرىدۇ ، كىم بىلىدۇ تېخى ؟ غوجانىياز ھاجىنىك شەرقىي شىمالغا ئادەم ئەۋەتىپ ، ياپونلار بىلەن مەخپىي كېلىشىپ شىنجاڭنى ياپونغا ساتماقچى بولغانلىقىغا غوجام ئىشەنمەيتتى . «خائىن» دېگەن نام بىلەن دوتەي تۇرداخۇنباي ، سىراجىدىنباي قاتارلىق نۇرغۇن ئادەم تۇرمىگە

① ئۇ قا ق كۈلۈبى — ئۇيغۇر ، قازاق ، قىرغىز كۈلۈبى .

تاشلاندى . تۇرپان ، قۇمۇل ، ئۇرۇمچى ، ئاقسۇ ، قەشقەر ، خوتەنلەردە يۇزلىگەن بايلار ، زىيالىيلار ، دىنىي زاتلار قامالدى ، ئۆلتۈرۈلدى . ئارانلا يىگىرمە - ئوتتۇز مىڭ ئەسكىرى بار شېڭ شىسەي ئۈچ مىليون بەش يۈز مىڭ ئادەمنى قوينى باشقۇرغاندەك باشقۇرماقتا : خالىسا سويىدۇ ، خالىسا تالايدۇ ، خالىسا سولايدۇ . غوجامدەكلەر ئۇنىڭ قولىدىكى بىر كالتەك ناھايىتى ...

بۇگۈن كۆزگە كۆرۈنگەن ئادەملەرنى يىغىپ تۇتامدۇ ياكى 1918 - يىللىرى ئورۇسلار ئۇيغۇرلارنى يىغىن دەپ چاقىرتىپ پىلىموت بىلەن قىرغاندەك قىرامدۇ تېخى ! ھەي بالا ، نېمىشقىمۇ غېنى ئوغرىغا دادامنى قۇتقۇز دەپ يېلىنغانسەن ، ھەي ...

غوجام ئادەملىرىنى خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتىۋېتىپ كالاسكىغا ئولتۇرۇپ يەنە ئۆيگە قايتتى . ھارۋىكەشنىڭ يېنىدا قىلىچ ئاسقان مۇھاپىزەتچى مۇسا ئولتۇراتتى ، بىر جۇپ ئات قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ ئويناقلاپ ئۆكىرەڭ تاشلاپ باراتتى ، ھارۋا چاقلىرىدىن قار كۈمىلاچلىرى ئۇچۇپ چىقاتتى . غوجام قاتتىق سوغۇق بولۇشىغا قارىماي ئىچ - ئىچىدىن قىزىماقتا ئىدى :

— مۇسا ، ھېلىقى بالىنى نۇسرەتباينىڭ ئۆيگە ئاپاردىڭمۇ ؟

— ياق ، رەھىمجان كونسۇلخانىنىڭ يېنىدىكى نوغاي دادىسىنىڭ ئۆيىدىكەن ، شۇ يەرگە ئاپىرىپ رەھىمجاننىڭ قولىغا تاپشۇردۇم .

— تالا - تۈزگە چىقما دېگەنسەن ؟ سېنى بىرى كۆردىمۇ ، بىرى پېيىڭغا چۈشتىمۇ ؟

— ياق غوجام ، ئەپرىز بۇۋى خانىم كالاسكىنىڭ كەينىدە ئولتۇردى ، بالا ھارۋىكەش بولۇپ ماڭدى . مەن يېنىدا يول كۆرسەتتىم .

— ئىشنى پۇختا قىلىپسەن ، مۇسا !

غوجام تاشقىرىقى قورۇدىن ئالدىراپ ئىچكەركى قورۇغا ماڭدى . غوجامنىڭ ياش ، چىرايلىق ئايالى ئەپرىز بۇۋى بېشىغا چىرايلىق پۆپۈكلىرى بار فرانسۇز شىلەپىسى ، ئۇچىسىغىمۇ

فرانسیینىڭ ئەڭ يېڭى مودا كىيىمى — ئېسىل يۈڭ رەختتىن تىكىلگەن بىلى پۇرمە ، ياقىلىرى قايرىما ، پەشلىرى چېچىلىپ تۇرىدىغان قىشلىق پەلتو ، پۇتىغا ئەت رەڭ ، ئېگىز پاشنىلىق خۇرۇم چېتىك ، قولىغا خۇرۇم تاشلىق ئېسىل پەلەي كىيگەن ھالدا سۇرەتكە چۈشىدىغاندەك كۇلۇمسىرەپ تىك تۇراتتى . غوجام ئۆزىدىن يىگىرمە ياش كىچىك ، باي سودىگەر دادىسىغا ئەگىشىپ تاشكەنت ، ئورىنبۇرگ ، موسكۇا ، بېرلىن ، پارىژلاردا يۈرۈپ كۆزى ئېچىلغان ، تۇرمۇش ۋە پىكىر قىلىش ئادەتلىرىدە ئۇيغۇر ساددىلىقىنى چۆرۈپ تاشلاپ ، سۇنئىي قىياپەت بىلەن ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنى ئىشەندۈرۈش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن ، زىلۋا ، سۇزۇك كەلگەن بۇ خوتۇننىڭ تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى . غوجام تۆت قېتىم ئۆيلەندى ، لېكىن ئالدىنقىلىرىدىن بالا تاپتىيۇ ، ھالاۋىتى كەم بولدى . مۇنۇ ياسانچۇق ، چىرايلىق ئايالدىن بولسا بالا كۆرمىدىيۇ ، تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى كۆردىۇ . بۇ خوتۇننىڭ ھەممە قىلىقى — كۇلكىسى ، گەپلىرى ، ئەركىلەشلىرى ، غوجامنى كۇتۇشلىرى باشقىچىلا ئىدى ، غوجامغا سىرلىق ۋە لەززەتلىك تۇيۇلاتتى . ئاۋۋالقى ئاياللىرى نومۇس قىلىشىلا ، قورقۇشىلا ، نېمە دېسە ماقۇل دېيىشىلا بىلەتتى . ئۇلار غوجامنى زادىلا رەنجىتمەيتتى ، رەنجىتمىگەنسىرى غوجامغا ئۇلار زېرىكىشلىك بىلىنەتتى . مۇنۇ ئايال بولسا غوجامنىڭ دېگىنىنى ئاڭلايتتى ، لېكىن ئۆزى بىلگىنىنى قىلاتتى ، غوجامغا ئەركىلەپ ، ئىككى قولىنى بوينىغا سېلىپ تۇرۇپ : «سىز ئۇنداق دېگەنىدىڭىز ، مەن مۇنداق قىلىپ قويدۇم ، ھە دەيسىزغۇ ـ ھە ! » دەپ چىرايلىق ، خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىلەن غوجامنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇۋالاتتى . غوجام بىردەمدىلا ئاچچىقىدىن يېنىپ : «ھوي شەيتان ! » دەپلا قويىاتتى . مۇشۇ يول بىلەن غوجامنىڭ تاغدىكى نۇرغۇن ماللىرى ، توققۇزتاراغا ھاكىم بولغان تۆت يىل ئىچىدە يىغقان يىلقىلىرى بىلەن پادا ـ پادا كالىلىرى ئالتۇن ـ كۇمۇشكە ئايلىنىپ بولاتتى . شۇنداق قىلىپ غوجام ئاستا ـ ئاستا ، ئۆزىمۇ

سەزمەستىن گېرمانىيىلىكلەرنىڭ «باش قاتمىغان ئىشقا يولۇقساڭ خوتۇنۇڭغا مەسلىھەت سال» دېگەن مەشھۇر ماقالى بويىچە ئىش قىلمىغان بولۇپ قالدى. بۇرۇن ھۆكۈمەت ئىشىنى ئايالىلارغا تىنمايدىغان غوجام ئەمدى ھەممىلا ئىشنى خوتۇنىغا دەيتتى.

— ھە، غوجام، چىرايىڭىز ئۆمسىلىغۇ، — دېدى ئەپرىز بۇۋى ئېرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — تېخى ھازىرلا سانايىنەپىسىدىن ئادەم كەپتىكەن، كەچتە «پەرھاد ـ شېرىن» دراممىسىنى قويغۇدەك، ئابدۇۋۇلى جارۇللا پەرھادنىڭ رولىغا چىققۇدەك، ۋاي ـ ۋۇي، ئۇ يىگىتنىڭ ئاۋازىنىڭ ياخشىلىقى، موسكۋاغا، پارىژغا ئاپىرىپ كۆز ـ كۆز قىلىپ ئۇيغۇرلارنى دۇنياغا تونۇتقۇدەك ئاۋازى بارده ئۇ يىگىتنىڭ.

خوتۇنى غوجامنىڭ جۇۋۇا، كەمچەت تۆپىسىنى ئۆز قولى بىلەن سالدۇرۇپ ئاسقۇغا ئاستى. غوجام ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ گىلەم ئۈستىگە تاشلانغان ماموق ياستۇقلارغا قىيسايدى ـ دە، تولغان گەۋدىسىنى قىمىرلىتىپ تۇرۇپ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرغان خوتۇنىنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى ۋە:

— باشقا بىرى بىز خەقنى تونۇتىدىغان بولدى، — دېدى.

— كىم ئۇ؟

— ئېنى ئوغرى، ھېلىقى قاشلىق ئەخمەق!

— ۋاي ـ ۋۇي، تۇرمىگە بېسىپ كىرىپ تۆت ئادەمنى بۇلاپ كەتكىنىگە شۈنچە پايپېتەك بولۇپ كەتكىنىنى بۇ ھۆكۈمەتنىڭ. ياپونلار بېسىپ كىرسە قانداق قىلارسىلەركىن؟ ئېنىنى تۇتۇپ بېرىڭ. نېمە، قوغلاپ تۇتقىلى بولمىسا ئالداپ تۇتۇڭ. شېكىڭ دۇبەندىن ئۆگىنىڭ غوجام، شېكىڭ دۇبەن ما جۇڭىيىڭ، جاڭ پېيىۋەن، غوجانىيازلارنى قانداق يوقاتتى؟ قوغلاپما؟ ياق، كۈچى يەتمىگەننى ئالدىدى، ياۋاشقا بۆرە، يامانغا تۈلكە بولۇپ كۆرۈندى. دۇنيادا يالغۇز بىر ئېنى ئوغرىلا بولمىغاندىكىن، يەنە بىرىگە بىر يامبۇ ياكى بىر چوكا ئالتۇن بېرىڭا، ئېنىنى ھازىرلا تۇتۇپ ئەكېلىپ بېرىدۇ.

غوجام جىمىپ قالدى : «ئىشىنىڭ بۇنداق ئاددىي ، ئۇنۇملۇك ئۇسۇللىرى خوتۇنلارلا ئويلاپ تاپالايدۇ ، بىز ئەر خەقلەر بەدە تەسلىرى بولسا شۇنىڭغا باش قاتۇرمىز . دانالاردىن دۆتلەر يارامسىق بولىدىكەن ـ دە ، شۇنىڭ ئۈچۈن ماڭا چىۋ سىلىڭدەك ئالتۇن ـ كۆموش يالماۋۇزى ، جىن شۇرپىندەك ئەپيۇنكەشلەر بىز خەقنى سوراپ كەلدى . مەن مەنسۇر ئەپەندىگە مەسلىھەت سېلىپ كۆرەي . راست ، پانتۇركىستلارنىڭ ئىشى ئەمەس ، ئۇغرىلارنىڭ ئىشى دەپ ھۆكۈمەتنى ئىشەندۈرگىلى بولمىغۇ . غېنىنى تۇتۇشنىڭ ئامالىنى قىلاي . ئۇنى تۇتۇپ بەرسەم بىر يۈز ئون يەتتە ئادەم قويۇپ بېرىلمىدۇ ، ئۆزۈمۇ غەمدىن قۇتۇلمەن ئەمەسمۇ !»

— مۇسا ! — قىلىچ ئاسقان ئۇيغۇر مۇھاپىزەتچىسى پەيدا بولۇش بىلەن غوجام ياستۇقتىن ئۆرە بولدى ، — ماڭ ، نەدىن بولمىسۇن ھېلىقى مەنسۇر ئەپەندىنى تېپىپ كەل . ئۇنىڭ نەدىلىكىنى ئورۇس كونسۇلىدىكى ژالىيۇشكىن ياكى بولمىسا ژاقى غەزىزوفلار بىلىدۇ . تېپىپ ئېلىپ كەل . ئەپرىز بۇۋى ، بۇگۈن سانايىنەپىسىگە بارمايلى ، ئاشپەزلەرگە ئېيتىڭ ، قولداما قىلسۇن . قېنى ، قىرغاۋۇل ، ئۇلار گۆشلىرىدىن تەييارلىسۇن . بۇگۈن مېھمان كۈتەيلى ، مۇسا ، پوستلارغا ئېيت ، ئەرز قىلغۇچىلار بۇگۈن قوبۇل قىلىنمايدۇ . ئەپرىز بۇۋى ، بۇگۈن ئاخشام ناخشا ـ سازلارمۇ ئاڭلىمايلى ، كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق !

ئەپرىز بۇۋى ئېرىنىڭ بويىنىغا گىرە سالدى .

— خوپ ، جېنىم . مەن بۇگۈن جايىمىزنى كۆرۈپ كەلدىم ، — دېدى ئۇ قاپاقلىرىنى سۈزۈپ ئەركىلەپ ، — كوچىغا قارىغان قىرىق ئېغىز دۇكان ، ئىچكەركى قورۇدىكى ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق ئون ئالتە ئېغىز ئۆي ، تاشقىرىقى قورۇدىكى سەككىز ئېغىز ئۆي ، ئىككى چوڭ لاپاس ، ئىسكىلاتلار تولىمۇ چىرايلىق ئىكەن . سىزدىن بىر ئىشنى سورايمەن : دادام بىلەن ئاپام قېرىپ قالدى ، ئىچكەركى قورۇدىن ئالتە ئېغىز ئۆينى ئاجرىتىپ ، نوۋىگورت تەرەپتىن دەرۋازا ئېچىپ ئايرىم قورۇ قىلىپ كۆچۈرۈپ

ئەكىرىۋالساق بولماسمۇ ؟

— يەنىچۇ ، بۇۋى ؟

— ھەببۇللا غوجام تاشكەنتكە ئوقۇشقا بارمىسۇن . نېمىشقا دەمسىزا ، دېدىمغۇ ، ئۇ يەردە ئۇششاق سۆز تولا .

غوجام جىم بولۇپ قالدى . تۇنجى ئايالى سۇلتانى ئۇۋەيسلىك شەيخ ئەۋلادىدىن بولغان گۆھەرخان ئايىم مەرھۇمەدىن تۇغۇلغان تۇنجى ئوغلى توغرىسىدا گەپ بولۇۋىدى ، غوجامنىڭ غېمىغا غەم قوشۇلدى . كەم سۆز ، ئىشلەمچان ، گىمنازىيىدە ياخشى ئوقۇغان ئوغلى ھەببۇللا غوجام ئۇنىڭ تۆت ئوغلىنىڭ ئالدى ، ئۇنىڭ تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئارزۇسى تولىمۇ كۈچلۈك ، لېكىن مۇنۇ خوتۇنى ئۇنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشىغا قارشى . غوجام بۇ ئىشتىمۇ بۇياقتا تارتسا ئۆكۈز ئۆلىدىغان ، ئۇياقتا تارتسا ھارۋا سۈنىدىغان قىيىن ئەھۋالدا ئىدى .

— مەن ئويلىناي ، — دېدى غوجام ئۇھ تارتىپ قويۇپ ، بالا بىلەن خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشمەسلىكتە ئالىلىق خوتۇنىدا ئىككەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ، ئۇنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىشقا پېتىنالماي ، — بالام ئاغىنىلىرى ئالدىدا بويۇن قىسىپ قالمىسۇن دەيمىنا . دېمىسىمۇ ئازراقلا يولى بارلار تاشكەنتكە ، ئىستانبۇلغا ، مىسىرغا ، ھىندىستانغا ئوقۇشقا بېرىۋاتىدۇ . باۋۇدۇنباي ئەقلى بارلىكى ئۈيغۇر بالىسى بولسا كوچا ـ كوچىلاردىن تېرىپ ـ يېغىپ چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقارغان . مەن بىر دوتەي تۇرۇپ ئوغلۇمنى تاشكەنتكە ئوقۇشقا چىقىرالمىسام تۇغقانلار نېمە دەيدۇ ، ئەل ـ ئاغىنە ، يۇرت ـ جامائەت نېمە دەيدۇ ؟ بۇۋىم ، ئېيتىڭا ، ھەببۇللا غوجام تاشكەنتكە ئوقۇشقا بارسا سىزگە نېمە زىيان بولىدۇ ؟

— ماڭا نېمە پايدا ـ زىيان ! — دېدى بۇۋى قاپىقىنى سېلىپ ، — سىزنىڭ پايدا ـ زىيانلىرىڭىزنى ھېسابلاۋاتىمەن . ئۇياقتا ئوقۇغانلارنى پانتۇركىست دەيدىكەن . بالىڭىز شۇنداق بولۇپ قالسا سىزنىڭ دوتەيلىكىڭىز ساقلىنارمۇ ؟ بىلمىسىزغۇ ، مەسئۇد سەبرى تۇركىيىدە ئوقۇپ كېلىۋىدى ، ئۇنى پانتۇركىست دېدى ،

ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىدىن قانچىنى ئېتىۋەتتى ، ئۆزى ئەختەمباينىڭ ئالتۇن ـ كۈمۈشى بىلەن ھىندىستانغا قېچىپ بېرىپ ئارانلا جېنىنى ساقلاپ قالدى .

— ئۇ دېگەن باشقا ئىش ، خوتۇن !

— ياق ، بىر ئىش . ھېكمىبەگ غوجامۇ بىخەستەلىك قىلىپ گۆھەر بانۇمنى غوجانىيازنىڭ ئوغلى سەيدۇل شاۋېيگە بېرىپ قويۇۋېدى ، تاسلا قالدى ، غوجانىياز خائىننىڭ شېرىكى دەپ غوجامنى ئېتىۋەتكىلى . يېقىندىلا بولغان ئىشقۇ بۇ !

— بۇمۇ باشقا ئىش بۇۋى ! — دېدى نەزەرخان غوجام خوتۇنىنىڭ تەرسالىقىدىن بىزار بولۇپ .

— ياق ، بىر ئىش ! — دېدى ئەپرىز بۇۋى غوجامدىن بەتتەررەك خاپا بولۇپ ، — ئانداق بولسا مەن توققۇزتاراغا ، دادامىلارنىڭكىگە كېتىمەن . دادام بۇ يىل ھەج قىلماقچى ، مەن ئاپىرىمەن !

— غوجامنىڭ ئەرۋاھى ئۇركۈدى :

— ماقۇل ، دادىڭىز بىلەن ئاپىڭىز كۆچۈپ كىرسۇن ، ھەببۇللا غوجا تاشكەنتكە بارمىسۇن ئەمىسە !

ئەپرىز بۇۋى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ غوجامنىڭ بوينىغا نازۇك قوللىرىنى سالدى . ئۇ سىرلىق كۆزلىرى بىلەن غوجامنىڭ يوغان كۆزلىرىگە تىكىلدى . غوجامنىڭ ۋۇجۇدى ئېرىدى ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى قارا بۇلۇتلار تاراپ ، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئاجىزلىقىنى نامايان قىلغۇچى شەھۋەت ئىستىكى ئۇنى دەرھال مەست قىلدى . ئۇ كۆزلىرىنى يۇمدى ...

مۇسا فۇگۇەن كەچتە مەنسۇر ئەپەندى بىلەن ئۇنىڭ بىر ئاغىنىسىنى باشلاپ كىردى . مەنسۇر ئەپەندى — دوغلاق ، قارىقۇمچاق ، كۆزلىرى يوغان ، ئېغىر ـ بېسىق ئادەم يېنىدىكى دوستىنى تونۇشتۇردى .

— غوجام ، بۇ كىشى مېنىڭ دوستۇم ئەزەمەتوف ، — دېدى ئۇ ئېگىز ، كۆزەينەك تاقىغان ، سېرىق بۇرۇتلۇق ، شىلەپىسىنى

چۆكۈرۈپ كېيىۋالغان ئادەمنىڭ قولىنى غوجامنىڭ قولىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ، — مېنى قانداق چۈشەنسىڭىز بۇ كىشىنىمۇ شۇنداق چۈشىنىڭ . موسكۋا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىنى تۈگەتكەن . بۇ يەرگە شېڭ دۈبەننىڭ مالىيە ئىشلىرىغا ياردەم بەرگىلى كەلگەن مۇتەخەسسىس . ئەزەمەتوف بىلەن بىز يىگىرمىنچى يىللاردىن باشلاپ ساۋاقداش ، مەسلەكداش !

— قېنى ، قېنى ئىچكىرىگە ! — دېدى غوجام مېھمانىنىڭ قوللىرىنى ئىككى قوللاپ چىڭ سىقىپ ، — ئوبدان بولدى ، يېڭى دوست تاپتىم . مېلىڭ مىڭغا يەتكۈچە دوستۇڭ مىڭغا يەتسۇن دېگەن ئەمەسمۇ ، بولۇپمۇ مەن بىلمىلىك دوستلارغا تولىمۇ موھتاج !

مېھمان غوجامنىڭ خاراكتېرى كۈچلۈك ئادەم ئىكەنلىكىنى تەكەللۇپ سۆزلىرىدىنلا بىلىۋالدى . ئۇ مەنسۇر ئەپەندىگە :

— غوجام كىتاب ئوقۇيدىغان ئوخشايدۇ . تىلى كىتابىي تىل ، مەن تارانچى تىلى بولسا كېرەك دەپ پەرەز قىلىۋىدىم . ئىلى خەلقى بىر ياخشى رەھبەرگە ئىگە بوپتۇ . زامانغا لايىق ۋالىي ئەمدى سەھنىگە چىقىپتۇ ! — دېدى قېلىن كۆرپىدە ئولتۇرۇۋېتىپ .

ئالدىغا ئاپئاق پەرتۇق تارتقان خىزمەتچىلەر يوپيورۇق ئېلېكتر چىراغلىرى يورۇقىدا تاكاسلاپ مېڭىپ يېمەكلىكلەرنى توشۇماقتا ئىدى . ئەزەمەتوف بوينىدىكى قارا گالستۇكنى بوشىتىپ قويۇپ قوللىرىنى كەردى :

— بۇ مېنىڭ غۇلجىغا تۇنجى كېلىشىم . خىيالىمدىكى غۇلجا بۇنداق ئەمەس ـ دە ! مەن سوۋېتتىن كەلمىگەندەكلا ھەممىلا نېمە سوۋېتنىڭ ، قارا‌ڭ ، لامپۇچكا ، پەرتۇق ، غوجامنىڭ ئۇچسىدا كاستۇم ـ بۇرۇلكا ، تېخى كاتلىت ، ئىستاكان ... خۇددى ئۆز ئۆيۈم . مەن كالېننىنىڭ ، كرۇپسكايانىڭ ھۇزۇرىدا بولغانمەن ، خۇددى مۇشۇنچىلىكلا . ئوخشاشمايدىغان يېرى تاملاردىكى گىلەملەر بىلەن مۇنۇ تېگىمىزدىكى كۆرپىلەرلا !

— ئۇيغۇر ئادىتىنى كۆرسۇن دەپ مۇشۇنداق داستىخان تەييارلاتتىم ، — دېدى غوجام ئاپئاق سالفېتكىلار بىلەن ۋىلكا ـ

پـــچاقلارنى مېهمانلارنىڭ ئالدىغا قويۇۋېتىپ ، — ئاۋۇ ئۆيىمىز تـامامەن ياۋروپاچە . بىزنىڭ خانىم فرانسىيىگە بېرىپ چوقۇنىدۇ ، ئـۆيـلىرىنى فرانسۇزچە ياساپ ئۈيغۇرلارغا ياۋروپا مەدەنىيىتىنى ئەكىرىۋاتىدۇ ؛ ئەنە ئۆزىمۇ كىردى .

ئـەپـىز بـوۋاى بـۆلـەكـچىلا ياسانغان . ئۇچىسىغا ئەنگلىيە سـارجىسىدىن تىكىلگەن مەيدىسى ئوچۇق ، يېڭى ئۈزۈن ، چاچما ئېتەكلىك قارا كۆڭلەك ، بېشىغا قىيپاش قىلىپ يەڭگىل شىلەپە كـىيگەن . بوينىدىكى مېدالىئونىنىڭ گۈل چىقىرىلغان بىرىلىيانت كۆزى كۆكرىكىدە غىل ـ پال كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىككى كۆكسىنىڭ ئـوتتۇرىسىدا ، ئۇنىڭ تۆۋىنىدە يوغان ، يېشىل كۆزلۈك ئالتۇن بـۇلاپـكـا ، تـۇرۇلـگەن بىلەكلىرىدە فرانسىيىدە سوقۇلغان جۇپ بىلەزۈك ، ئالتۇن سائەت ، بارماقلىرىدا ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكلەر يالت ـ يۇلت قىلىپ تۇراتتى . ئۇ شوخلۇق بىلەن رۇسچە :

— دوبرى ۋېچىر[1] ! — دېۋىدى ، مېهمانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى . ئۇ يالت ـ يۇلت قىلىپ كۆزنى چاقىدىغان بەدىنىنى تولغاپ ، نازۇك قوللىرىنى مېهمانلار بىلەن كۆرۈشۇشكە سۇندى .

— قـالـتـىس ، قالتىس ئاڭ ! — دېدى ئەزەمەتوف ئۇنىڭ قوللىرىنى سىقىپ ، — ئەرلەر بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەن تۇنجى ئۈيغۇر قىزىنى كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن !

— تـانـسـىغىمۇ ئۇستا ! — دېدى مەنسۇر ئەپەندى كۇلۇپ تۇرۇپ ، — غوجامنىڭ تەشەببۇسلىرىمۇ ، تۇرمۇشىمۇ يېپىيېڭى . ئۈيغۇر تۇرمۇشىنىڭ يېڭى زامانىۋى ئولگىسىنى غوجامنىڭ ئۆيىدىلا تـۆلـتـۆكۈس تاپالايسىز . مۇسابايوف ، سابىر ھاجىيوفلار ئۈيغۇر تۇرمۇشىغا ياۋروپا سانائىتى ، ياۋروپا سودا ـ سېتىق ئېڭى ، پەن ـ مائارىپىنىڭ نەمۇنىلىرىنى ئەكىردى . ئاڭ ، تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىشتە ھېچكىم غوجامغا يەتمەيدۇ !

— ھېكمىبەگ غوجىنىڭ ئۆيىگە كىرسەڭلار خۇددى ئىككى

---

① دوبرى ۋېچىر — خەيرلىك كەچ (رۇسچە) .

يۇز يىل بۇرۇنقى ئىمىن ۋاڭ ، مۇسا گۇڭلارنىڭ ئوردىسىنىڭ ئۆزى ! — دېدى غوجام ئۆزى بىلەن يوشۇرۇن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرىدىغان ھېكمەتگە غوجىلارنىڭ نامىنى مەنىلىك تىلغا ئېلىپ ، — كىچىك ئوغلى قېيۇمبەگ بۇ يىل يېگىرمە ياشلارغا كىرىپ بايۇەچچە بولدى تېخى . ئۇ بالىسى مەدەنىيەتلىك . بەلكى ئون ئەۋلادتىن چىققان تۇنجى مەدەنىيەتلىك بالا شۇ بولسا كېرەك .

نەزەرخان غوجام ئۆزىگە يۇقىرى باھا بېرىۋاتقان سوۋېت ئىتتىپاقى زىيالىيلىرىنىڭ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى . ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەت قىلغاندا ھەم قىزغىن ، ھەم ئېھتىياتچان بولۇشنىمۇ بىلەتتى . شېئىر دۇبەن ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويۇپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش قىلماقتا . ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كادىر ۋە پارتىيە ئەزالىرىنى شىنجاڭغا كۆچلەپ ئەۋەتىپ ، شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىنى ياخشىلاشقا يارەدەم بېرىشنى ، ھەتتا ئۆزىمۇ بولشېۋىك بولۇشنى تەلەپ قىلدى . ئۇنىڭ كىچىك سىڭلىسى شېئىر شتۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ موسكۋا شەھىرىدە جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىنى تۈگىتىپ ، لېنىن مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئوقۇدى ، شۇ ئىككى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان يۇ شيۇسۇڭ ئىسىملىك يىگىتكە ئاشىق بولۇپ توي قىلىۋالدى . ئۇ ھازىر ئۈرۈمچىدە ، شېئىر دۇبەن بۇ كومۇنىستنى بىلىملىك ، چېۋەر ، قابىل ، تۇز ئادەم بولغاچقا ھۆرمەتلەيدۇ . ئۇ ھەرقانداق ئىشنى شېئىر دۇبەنگە دەۋېرىدۇ . ئۇ ھازىر شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىپى ، قوشۇمچە شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى . غوجام ئۈرۈمچىگە بېرىپ يېغىنلارغا قاتناشقاندا ، بۇ يىگىتنىڭ خەنزۇچە ، رۇسچە سۆزلەپ ، لېنىن ، ستالىن تەلىماتلىرى ، ماركس ـ ئېنگېلسلارنىڭ كۆزقاراشلىرىنى دادىل ، چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆزلىگىنىنى تەرجىمان ئارقىلىق ئاڭلىغاندى . غوجام : شېئىر دۇبەن يۇ شيۇسۇڭدىن باشقا كىشىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىكەن ، دەپمۇ ئاڭلىغاندى .

غوجام هەرقانداق سورۇندا شېكىڭ دۇبەن ، ئۇنىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسىتى ، سوۋېت ئىتتىپاقى ، سوتسىيالىزم ، كوممۇنىزم دېگەن ئاتالمىلارنى تىلغا ئالماي سۆزلىمەيتتى . ئۇ يەنە ئۆزىنى ھەقىقەت ۋە سەممىي ساداقەتنىڭ نەمۇنىسى قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شېكىڭ دۇبەنگە سادىق بولۇپ ئىشلىگەن ئىشلىرىنى بىرمۇبىر سۆزلەشنى ياخشى كۆرەتتى ، بۇگۈنمۇ شۇنداق قىلدى .

ئۇ شېكىڭ شىسەي دۇبەن بولغاندىن بېرىقى قىلىنغان چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى : تاشكەنتكە ئوقۇغۇچى چىقارغانلىقى ، سىرتتىن يىپەك ، پاختا ، يۇڭ رەختلەر ، ساماۋار ، چىنە ـ قاچا قاتارلىق سوۋېت بۇيۇملىرىنى ئەكىرگەنلىكى ، ئېلېكتر ئىستانسىسى ، ئۇن زاۋۇت ، تېرە زاۋۇت ، پەن زاۋۇت ، قەغەز زاۋۇت ، نەسىللىك ئات فېرمىسى ، نەسىللىك ئاق قوي فېرمىسىغا ئوخشاش زامانىۋى ئورۇنلارنى راۋاجلاندۇرغانلىقى ... قاتارلىقلارنى زوق بىلەن سۆزلىدى . ئەزەمەتوف :

— مالىيە ، بازاردا قالايمىقانچىلىق بارکەن . پۇل پاخاللىقى ئېغىرکەن ، بازاردا ئەللىك تەڭگىگە بىر قاپ سەرەڭگە كەلمەيدىکەن ، بىر تال تۇخۇمنى بەش يۈز تەڭگىگە سېتىۋالىدىکەنسىز ، — دېۋىدى ، مەنسۇر ئەپەندى :

— ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى ئايلىق مائاشىغا بىر تاغار پۇل ئالغان ھامان بازارغا بېرىپ ھەممە پۇلىغا نەرسە ـ كېرەك سېتىۋالىدىکەن . بولمىسا ئەتىسىلا باھا ئۆزگىرىپ كېتىدىغان ! — دەپ قوشۇپ قويدى . غوجام قاقاقلاپ كۈلدى .

— بۇ جىن شۇرۇپندىن قالغان ئەخلەت ، — دېدى ئۇ بېشىنى ئىرغىتىپ ، — بىزنىڭ بايتوقاي تەرەپتە مۇسا شاڭيو دېگەن بىر ئادەم بار . ئۇ ياڭ زېڭشىننىڭ ۋاقتىدىن تارتىپلا شاڭيو . دېھقانلاردىن دەن ئالغاندا ئون خو يەردىن ئۈچ خو بۇغداي ئالىدۇ ئەمەسمۇ ، دەننىڭ ئۈچتىن بىرىنى شاڭيو ئالىدىکەن . مۇسا شاڭيو ھەر يىلى نەچچە مىڭ خو بۇغداي يىغىۋالىدىکەن . بۇغداينى سېتىپ چاۋېيۇ (قەغەز پۇل) بىلەن لىڭپيۇ (پارچە پۇل)غا ئالماشتۇرۇپ ،

ئۆينىڭ سۇپىسىغا ئورا ياساپ تاغار ـ تاغاردا كۆمۈۋېرىپتۇ ، بۇ پۇل ئۆلۈپ قالار دېمەپتۇ . جىن شۇرىن قاچقاندىن كېيىن ، شېڭ دۇبەن 1933 ـ يىلى 12 ـ ئاپرېلدا تەختكە چىقتى ـ دە ، چاۋپېيۇ بىلەن لىڭپېيۇنى ئەمەلدىن قالدۇردى . مۇسا شاڭيو نەچچە تاغار قەغەز پۇلنى قۇچاقلاپ ، هارۋىغا بېسىپ شەھەرگە ئەكىرسە بىر تىيىنغا يارىماپتۇ . بىچارە ، چاۋپېيۇ ، لىڭپېيۇ دەپلا يۇرىدىغان سەۋدايى بولۇپ قاپتۇ . كۆردۈڭلارمۇ ، بىزنىڭ خەلقنىڭ نادانلىقىنى . بۇغداينى ئالتۇن قىلىشنىمۇ بىلمەيدۇ ، ئەمما لېكىنزە ، ئەخلەت قىلىشقا ئۇستا !

ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى . ئەپرىز بۇۋى ئالتۇن يالتىلغان لېگەنگە فرانسىيە براندى هارىقىنى سېلىپ ئىككى ئىستاكان بىلەن ئېلىپ كىرىۋىدى ، مېهمانلار تېخىمۇ جانلىنىپ كەتتى .

— بۇ ئەمدى قانداق بولغىنى ، غوجىكا ؟ — دېدى ئەزەمەتوف هەيران بولۇپ ، — غوجامنىڭ ئۆيىدە ـ هە...

— بولۇۋېرىدۇ ، — دېدى غوجام چاقچاق قىلىپ ، — قۇرئان كەرىمدە ياكى هەدىستە براندى هارام دېگەن سۆز يوق ، ها ـ ها ـ ها ... شۇ يېرى ، مەن بۇ ئىشتا يوق .

— خىيالىمنىڭ ئەكسىنى كۆردۈم ، — تېز هاياجانلىنىدىغان ئەزەمەتوف تارغىقىنى ئېلىپ سېرىق چاچلىرىنى تاراپ قويدى ، — غوجامنى مەن ساقلى كۆكسىگە چۈشىدىغان ، ئۇزۇن چاپان كىيگەن ، سەللە ئورىغان ، قولىدىن تەسۇى چۈشمەيدىغان ئادەم دەپ ئويلىغان . مانا باشقىلا بىر ئادەم ئالدىمدا تۇرۇپتۇ : كاۋكازچە بۇرۇت قويغان ، ياۋروپاچە كىيىنگەن ، خۇشخۇي ، زامانىۋى رەهبەر !

غوجام تېخىمۇ جانلىنىپ كەتتى ، ئۇ ئۆزىنىڭ خېلى بۇرۇنلا ئويغىنىپ ، جەدىت يولىنى تۇتقان غوجىلاردىن ئىكەنلىكى ، مۇسا جارۇللا بىلەن دوست ئىكەنلىكى ، زامانىۋى مەدەنىيەت ، ئىلىم ـ پەن بىلەن دىنىنىڭ بىر ـ بىرىگە زىت ئەمەسلىكى ، بۇۋىسى سەيدۇللاخان غوجام ، قۇش ناسىرخان غوجام ، ئەمەتخان غوجام ،

غوجاملا غوجام ، توختاخۇن غوجاملارنىڭ ھەممىسىلا يېڭىلىق ، مەدەنىيەت ، تەرەققىيات ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلىرى - ئاغزىغا تەگمەي زوق بىلەن سۆزلىدى .

— ئەخمەتخان غوجام بوۋىمىزنى ئالساق ، — دېدى ئۇ ، — 1864 - يىلى قوزغالغان مانجۇ ھاكىمىيىتىگە قارشى خەلق قوزغىلىڭىنى باشلىغانلارنىڭ بىرى ، ھازىرقى ھېكمېگ ئىلياس جاھانگىر غوجىنىڭ خوتۇنى نۇرنىسا خېنىمنىڭ غۇلجىغا كەلگەن بىرىنچى بوۋىسى مۇسا گۇڭدىن ھېسابلىغاندىكى بەشىنچى بوۋىسى خالزات ھېكىم بىلەن مېنىڭ ئەخمەتخان غوجام بوۋام ھاكىمىيەت ، تەرەققىيات ۋە خۇراپاتلىقتا بىر - بىرى بىلەن چېقىشالمىغان ، بىر - بىرى بىلەن ئۆچلەشكەن . مېنىڭ بوۋام مەزەمزانىڭ ئۇلۇمىگە ، ئابدۇرۇسۇلبەگ مېنىڭ بوۋامنىڭ ئۇلۇمىگە سەۋەب بولغان . بۇ ئىشلارنى شائىرىمىز موللا بىلال ئۆزىنىڭ «غازات دەرمۇلكى چىن» دېگەن داستانىدا ئەينەن يازغان .

ئەزەمەتوق غوجامنىڭ تارىخ توغرىسىدىكى بىلىمىگىمۇ ھەيران قالدى .

— مەنمۇ غوجىلار ئەۋلادىدىن . 1882 - يىلقى كۆچ - كۆچتە دادامىلار مۇشۇ ياقتىن قېچىپ چىلەككە بارغانىكەن . ئىمىن ۋاڭ توغرىسىدا بىلىدىكەنسىز - دە ، غوجام ، سۆزلەپ بېرەمسىز ؟ — سورىدى ئۇ .

— بىزدە ئىمىن تارىخ دېگەن بىر تارىخچى بار ، — دېدى غوجام ، — مەن سىزنى شۇ كىشى بىلەن ئۇچراشتۇراي ، ئەپەندىم . ئۇ كىشى پىششىق ، ھەممىنى يادقا دەپ بېرەلەيدۇ . مۇتائالى خەلپىتىممۇ پىششىق .

ئەزەمەتوق گويا بىر سىرلىق ئەۋلىياغا يولۇققاندەك ھاياجانلىنىپ براندىنى ئىچكەنسېرى جانلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ مەنسۇر ئەپەندىدەك كەم سۆز ، سىرلىق ئادەم ئەمەس ئىدى . ئۇ ستالىننى ماختاشقا باشلىدى ، ئۇنىڭ دۇنياداكى بىردىنبىر ئۇلۇغ ئادەم ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ كېلىپ :

— شېك دۇبەن ستالىننىڭ دېگىننى قىلسىلا ھەرقانداق كۆچ ئۇنى يېڭەلمەيدۇ ، ئۇنىڭغا ستالىن ھەر يىلى نۇرغۇن بولشېۋىكلارنى يارەمگە ئەۋەتىدۇ ، قورال ـ ياراغ ، ئىقتىسادىي يارەم بېرىۋاتىدۇ . شېكىڭ دۇبەن جياڭ جېيشىنىڭ نۇرغۇن ئادەملىرىنى ئۆلتۈرۈپ ياخشى قىلىپتۇ . ستالىن ئۆزىنى قوللايدىغان مۇشۇنداق بىر ھۆكۈمەتنىڭ بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى . ئەنجىڭغا قارىساق بۇ يەرگە زۇلمەت كېلىدۇ ، موسكۋاغا قارىساق بۇ يەرگە نۇر ياغىدۇ ، — دېدى .

— ئەمما ، — دېدى ئاخىر ئۇ جىددىي ھالدا ، — شېك دۇبەن ئالتە بۇيۇك سىياسەتنىڭ ئاخىرىدىكى ئىككىسىنىمۇ ئىجرا قىلىشى كېرەك . مىللەتلەر باراۋەر ئەمەسكەن ، چىيۇ سىلىڭ دېگەن خەلقنىڭ قېنىنىنى شورايدىغان ، پاريخور ، ھايانكەش ، ئەپيۇنكەش بىر قېرىكەن . ئاڭلىساق ئۇ بۇ قېتىم تۆتۈلغانلاردىن پۇل بەرگەنلىرىنى قويۇپ بېرىپتەك . مۇشۇ بىر تۈت ـ تۈتىلا مۇسادىرە قىلىش ، پارا ئېلىش ۋە بۇلاش يولى بىلەن نەچچە مىليون سەر ، نەچچە يۈز مىليون سەر كۆمۈش ، ئالتۇن ، مال ـ چارۋا پايدا ئاپتەك !

چىيۇ سىلىڭنىڭ گېپى چىقىۋىدى ، غوجام قورقۇپ دېرىزە قاپقىلىرىنى چىڭ ئەتتى ۋە ئەزەمەتوفقا :

— ھەممىنى خەلق بىلىدۇ ، خۇدا بىلىدۇ . ئەپەندىم ، غېنى ئوغرىنىڭ بۇ ئىشى تولىمۇ يامان بولدى ، يامان زىيان بولدى ! — دېۋىدى ، ئەزەمەتوق تېخىمۇ قىزىپ :

— ئوغۇل بالىسىكەن ئۇ ، ئاشۇنداقتىن يۈزلا بولسىدى ! — دەۋەتتى . مەنسۇر ئەپەندى بۇ قېتىم قاقاقلاپ كۈلۈپ غوجامغا :

— قورقماڭ ، غوجام . كونسۇل دوباشىن ھەممىدىن خەۋەردار . چىيۇ سىلىڭ بۇ قېتىم ئىشنى ئەتەي چوڭايتقان . مەقسىتى خەلقنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇش ، قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ باي بولۇۋېلىش . يۇ شيۇسۇڭ ئەپەندى شېك دۇبەنگە قېينىناتىكىز ئۇچىغا چىققان خيانەتچى ، پاريخور ، ئەپيۇن ، قورال ـ ياراغ ئەتكەسچىسى ، ئۇنى ئىلىدىن يۆتكىۋەتمىسىڭىز چوڭ چاتاق

چىقىدۇ ، دېدى .

غوجام بۇ ئادەملەرنىڭ ھەممىنى بىلىپ تۇرسىغا ئىلىنغا ئىشىنىدۇ ، ئۇلار قورقمايدۇ ، ئۇلارنىڭ ئارقا تەرىكى چىڭ قولى ئۇزۇن ، قۇلىقى سەگەك ، تىلى ئۆتكۈر ، كۆزىمۇ روشەن ، لېكىن غوجام قورقۇپ ئۆگەنگەن . چۈنكى ، ئۇ ئۇيغۇر . غوجام دوتەي بولغىنى بىلەن ئەمەلدە بىر مالاي . سىزغان سىزىقتىن بىر قەدەممۇ چىقالمايدۇ ، ھەربىكەت ، سۆز ، ھەتتا مېڭىش - تۇرۇشتىمۇ شۇنداق . ئۇ ھەققانىيەت توغرىسىدا خىيال قىلىشتىنمۇ قورقىدۇ . ئۇ ئەركىن خىيال قىلىشتىنمۇ چەكلەنگەن ...

ئىككى زاۋۇت كەينى - كەينىدىن گۈدۈك بەردى ، سىرتتا شۇئىرغان ھۆۋلىماقتا ، نەلەردىدۇر مىلتىق ئېتىلماقتا . غوجام شۇئىرلاپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇۋىدى ، ئەزەمەتوغ ئورنىدىن تۇرۇپ :

— يەنە ئادەم تۇتامدۇ - ھە ؟ مەن دوباشىنغا تېلېفون بېرەي . ئۇ شېكى دۇبەنگە ئېيتسۇن ، يولسىزلىقنى چەكلىسۇن . يولسىز ئادەم ئۆلتۈرۈش ، خەلقنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش توختىمىسا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ ! — دېدى - دە ، ياندىكى تېلېفون بار ئۆيگە ماڭدى . مەنسۇر ئەپەندى :

— ياق ، توختاڭ ، ياخشىسى دوباشىن ، چىۋ سىلىكى بىلەن يۈزمۇيۈز سۆزلىشەيلى ، — دېدى .

— مەن غېنى ئوغرىنى تۇتۇپ بېرىپ تۇتۇلغان بىچارىلەرنى قۇتقۇزۇۋالاي دېگەن ، — دېدى غوجام بىچارە قىياپەتتە ، — ئۇچ ئوغرىنىڭ كاللىسىنى بىر يۈز ئون يەتتە گۇناھسىزنىڭ بېشىغا تېگىشمەكچى .

— ياق ، غوجام ، مۆرىتى كەلگەندە ئۇچ كاللا ئۇچ مىڭ كاللىدىنمۇ قىممەتكە چۈشىدۇ . دائىم يۈمشاق ۋاستىنىلا ئويلىماي قاتتىق ۋاستىنىمۇ ئويلاش كېرەك . چىۋ سىلىكىدەك ئوغرى ، قاتىللارغا خەلقنىڭ كۈچىنى تونۇتۇپ قويماي بولمايدۇ . غېنى ئوغرى دېگەننى كۆرسەم چىۋ سىلىكنى بۇلا ، ئۆزىنى ئات دەپ قولىغا قورال تۇتقۇزاتتىم !

غوجام بىرى يۇزىگە مۇزدەك سۇ چېچىۋەتكەندەك ئەندىكتى . ئۇ ھازىرغىچە زالىم ئەمەلدارلارغا قارشى ئەزەپ بىلەن سۆزلىگەن مۇنداق ئەزىمەتنى تېخى كۆرمىگەنىدى .

سىرتتىن مۇسا يۇگۈرۈپ كىردى .

— ھە ، نېمە گەپ ! — دېدى غوجام .

— ھېلىقى نۇرى دېگەن بالىنىڭ چوڭ دادىسى مۇختەربای شەھەرگە قېچىپ كىرىپتۇ . ئۇنىڭ دېيىشچە ، نۇرىلارنىڭ ئۆيىگە ئەسكەرلەر چىقىپ نۇرىنىڭ ئىككى ئىنىسىنى تۇتماقچى بوپتۇ . قاما دېگەن مالچى بالىلارنى ئېلىپ قېچىپ كېتىشكە ئۇلگۈرەلمەپتۇ . ئەسكەرلەر قاما دېگەن مالچى قازاقنىڭ يەتتە ياشلىق قىزىنى ، نۇرىنىڭ سەككىز ياشلىق ھەمرا دېگەن ئىنىسىنى ئېتىۋېتىپتۇ !

مۇسا ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىماقتا ئىدى ، غوجاممۇ ئۆپكىدەپ يىغلاپ كەتتى :

— «تۇڭگان قاچ ـ قاچ» تا تۇڭگانلارمۇ بالىلارنى ئاتمىغان . ھازىر ئۆلگىنى ناھايىتى زو زۇڭتاڭنىڭ ۋاقتىدىن قالغان ئۇچ ئەپيۇنكەش قېرى چېرىك . ئۇنىڭ خوتۇنىنى ئالمىز دەپ ئۆلتۇرگىنى ئوندىن ئاشتى ، تۇتقىنى يۇزدىن ئاشتى ! دوتەي بولماق مانا مۇشۇنداق تەس . ھەقىقەت كۆمۈلۈپ كېتىدۇ ، ئۇنى تاپمەن دەپ يەر تاتىلىغان قول چانىلىدۇ . كۆڭۈل ئادالەتكە ئىنتىلىدۇ ، ئۇنى بايان قىلغان تىل كېسىلىدۇ . ئۇكىلىرىم مەنسۇر ئەپەندى ، ئەزەمەتوف ، خەلقنىڭ يىغىسىنى ستالىنغا يەتكۈزۈڭلار . بولۇپمۇ ئۇيغۇرنىڭ يىغىسىنى يەتكۈزۈڭلار ! غوجانىياز خائىن دېدى ، ھەئە شۇنداق دەپ خائىنغا ئۆلۈم تىلىدۇق . مەن گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا «غوجانىياز خائىن !» دەپ سۆزلىسەم ، بىر ئوقۇغۇچى «سەن خائىن !» دەپ ۋارقىرىدى . ئۇنى شۇ يەردىلا قولغا ئالدى . غوجانىياز نېمىگە خائىنلىق قىلدى دېگەن سوئالنى سوراشقا ھېچكىمنىڭ تىلى بارمىدى . شېئىر دۇبەن ئۇ كىشىنى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئەكسىلىنقىلابچىلارنى تازىلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ باشلىقى قىلىپ ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىۋىدى ، سابىت دامولللىنى

تۇتۇپ ئەكىلىپ شېڭ شىسەيگە تاپشۇرۇپ بەردى. غوجانىياز ھاجى ياپون بىلەن تىل بىرىكتۈرمىسىمۇ ماموت سىجاڭ بىلەن چەنۇبى شىنجاڭنى تۇتۇپ تۇرالايتتى ، ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىۋالسىمۇ بولاتتى دېگۈسى كېلىدۇ كىشىنىڭ . مېنىڭ زادىلا ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ . دانا ستالىنمۇ شۇنداق يالغان دېلو ياساپ ئۆز دۈشمەنلىرىنى يوقىتاتتى ، شېڭ دۈبەن ستالىندىن ئۆگەندى ، غوجانىيازنى خائىن دەپ يوقاتتى ، نۈرغۇن بايلارنى خائىن قىلىپ بايلىقىنى مۇسادىرە قىلىپ بايلىق توپلىدى دېيىشىدۇ . غوجانىيازغا چېتىپ خائىن دەپ نەچچە مىڭ ئادەمنى تۈرمىگە سالدى ، ئۆلتۈردى . مانا ئەمدى بىرنەچچە ئاي بولار - بولمايلا بۇ تۈت - تۈت . زىياۋۇدۇن دېگەن دېھقان بىگۇناھ تۈرمىگە كىرىپ قاپتىكەن ، ئۇنىڭ ئاشۇ نۈرى دېگەن ئوغلى غېنى ئوغرىغا ھال ئېيتىپتۇ . ئىچى كۆچلۈك ئوغرى تۆت ئوغرىنى باشلاپ كىرىپ چېرىكلەرنى ئۆلتۈرۈپ ، مىلتىقلىرىنى ئېلىپ تۆت ئادەمنى بۇلاپ ئاچىقىپ كېتىپتۇ . قالغان جىنايەتچىلەرمۇ قېچىپ يامۇل قورۇقىدا تۇتۇلۇپ قاپتۇ . بولغان ئىش مۇشۇنچىلىك . جىنايەتچىلەرنى ئاستا - ئاستا تۇتقىلى بولاتتى ئەمەسمۇ ... ھەي ئىسىت ...

ئەزەمەتوف بىر ئىستاكان براندىنى بىراقلا ئىچىۋەتتى ۋە مەست بولۇپ قالدى .

8

ئۇنىڭ قەلبىدە غەزەپتىن باشقا ھېچنېمە يوق ، ئۇكىلىرى خەۋپ ئاستىدا ، دادىسى ئىز - دېرەكسىز ، ئۆزى مەكتىپىدىن ئايرىلغان . گەرچە داڭلىق باي بالىسى رەخمىجان ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلىۋاتقان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ مۇشكۈلاتلىرى ھېسداشلىق بىلەن يەڭگىللەپ قالمايدۇ . ئۇ ئەۋلاد ئەۋلادىدىن تارتىپ مۇشۇ زېمىنىنىڭ خوجىسى بولۇپ كەلگەن ئىلى دېھقىنىنىڭ ئوغلى . 30 - يىللارنىڭ بۇ كۈنلىرىگە كەلگەندە ئۆز ئۆيىدە

تۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالغان . بۇنداق تەڭسىزلىك ئىككى يۈز - ئۈچ يۈز يىللار ئىلگىرى ئامېرىكا قىتئەسىدە ئىندىئانلارنىڭ ېېشىغا كەلگەن . ئافرىقا نېگىرلىرىمۇ بۇ كۈننى كۆرگەن . بۇ زىياۋۇدۇن ئائىلىسىنىڭلا پاجىئەسى ئەمەس ، پۈتۈن ئۇيغۇرلارنىڭ ېېشىغا كەلگەن قارا كۈن ... ئۇ ئويلىغانسېرى غەزەپلىنەتتى ، ئەلۋەتتە غەزەپ يوقىتىشنىڭ مەھسۇلى . نۇرى تېخى كىچىك ئىنىسىنىڭ ۋەھشىيلەرچە ئېتىلغانلىقىنى كۆرمىدى . قانغا مىلەنگەن بالا جەسىتىنى كۆرۈش نەقەدەر دەھشەت ، پۈتۈن مەھەللە خەلقى قوللىرىغا تاياق - توقماق ، تاش - پالتىلارنى ئېلىشىپ ۋەھشىي ئەسكەرلەرنى خۇددى قوناقلىقىنى تىلغىغان ياۋايى توڭگۇزلارنى قوغلىغاندەك قوغلىدى . بىچارە بالىلار ئەسكەرلەرنى كۆرۈپ خۇددى ئىت ئۇلارنى قوغداپ قالىدىغاندەك ئىتىنى يېتىلەپ ئۆگزىگە چىقىۋالغانىكەن . ساددا بالىلار مىلتىق ئوقىنىڭ شۇنچە يىراقتىن كېلىپ جان ئالىدىغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن ! نۇرى تېخى بۇ بالىلارنىڭ جەسىتىنى كۆرمىدى ، مەھەللە خەلقى ھۆڭگىرەپ يىغىلىشىپ ھەمرانى ئانىسىنىڭ يېنىغا «ھەمراھ» قىلىپ كۆمگىنىنى ئۇ تېخى بىلمەيدۇ . ئۇنىڭ قەلبىدىكى غەزەپ ۋەھىمىنىڭ مەھسۇلى . ئۇ قان قەرز قىساسىنىڭ مەھسۇلىغا ئايلانسا ، كوچىدا كۆرۈنگەنلا چېرىككە تېغ ئۇرىدىغان ئوخشايدۇ . لېكىن ، بۇ چوڭ ئىشلارنى كۆڭلىگە پۈككەن يىگىتنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس .

رەخمجان — قاراقاش ، قارا كۆز ، قاڭشارلىق ، ئاق يۈزلۈك چىرايلىق ، قامەتلىك يىگىت ئۆزىدىن خېلىلا كىچىك سەھرا ئوغلى نۇرىنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— نۇرى ، يالغۇز نەپرەت بىلەنلا بىر ۋەھشىي ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇۋەتكىلى بولمايدۇ . شېئىر شىسەي ھاكىمىيىتى ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قوللىشىغا ئىگە . ئەمما ، شېئىر شىسەي ھامان بىر كۈنى ئىگىلىرىنى چىشلەيدۇ . جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق

ۋەكىللىرىدىن دېڭ فا دېگەن كىشى شېڭ شىسەينى : «شېڭ شىسەي كېلىپ چىقىشىدىن ئېيتقاندا ، قارا نىيەت مىللىرىست ، ئىدىيىسىدىن ئېيتقاندا ، يەرلىك خاقان ، ھەربكتىدىن ئېيتقاندا ، بۆرە نەسىللىك توڭگۇز !» دەپتۇ . مېنىڭ بىر رۇس ئاغىنىلىرىم بۇ گەپنى ماڭا دەپ بەردى . نۇرغۇن رۇس ئاغىنىلىرىم شېڭ دۇبەننى تىللايدۇ . ئۇ ھامان ئىگىسىنى چىشلەيدۇ دېيىشىدۇ . ئويلىمامسەن ، ھازىر ھەممىلا ئىش چاتاق : پۇل پاخالاشتى ، مال باھاسى كۆندىن - كۈنگە ئۆرلەۋاتىدۇ ، ئەمەلدارلار بىلەن ئاچ كۆز بايلار زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىۋاتىدۇ ، خىيانەت - پاراخورلۇق ئەۋج ئېلىپ خەلق كۈن كۆرەلمەيدىغان ھالغا يەتتى ، بۇنداق ئەھۋالدا خەلق چوقۇم قوزغىلىدۇ . غەنى ئوغرىنىڭ ئادەملىرى ھازىر كۆپىيىۋېتىپتۇ ، بىر باي قەشقەر ئارقىلىق ئەنگلىيىدىن نۇرغۇن قورال سېتىۋېلىپ غەنىلارغا چىقارتىپ بېرىپتۇ . خەلقىمىز ھەربىرىكە كەلدى ، نۇرى ، بىزنى بىر كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىمۇ قوللايدۇ . بىز قوراللىق ئىنقىلابقا تەييارلىنىشىمىز ، شىنجاڭدىمۇ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنى قوزغىشىمىز كېرەك !

نۇرى سىياسىي سۆزلەرنى ياخشى كۆرەتتى . لېكىن ، ئۇ گەپلەر بۇگۈنكىدەك تەسىر قىلمىغانىدى . ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ :

— مېنىڭ جېنىم ئالىقىنىمدا ، بۇ جېنىمنى خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇشقا ئاتىدىم ! — دەۋەتتى .

رەخمجان كۈلۈپ قويۇپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويدى .

— تېخى سېنىڭ ئۆيۈڭدە مېنىڭكىدەك قانلىق پاجىئە بولمىدىغۇ . بىزنىڭ ئائىلە ھۇنىڭدىن بەش - ئالتە يىل بۇرۇنلا قىرغىن قىلىنغان ، — دېدى ئۇ ئۇھ تارتىپ ، — مەن شۇ قانلىق مەنزىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن . سەن بىزنى چوڭ باي ، ھۆكۈمەتنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە دەپ ئويلايسەن ، ياق ، زۆرۈر بولغاندا ھۆكۈمەت دېگەن بايلارنى كۆپرەك ئۆلتۈرىدۇ تېخى !

بىلىسەنغۇ ، مېنىڭ تۇغقانلىرىمدىن ھازىر سىراجىدىنباي تۇرمىدە ، مەسئۇد كېچىك دادام نەنجىگىدا . بۇلتۇر سېنتەبىردە سىراجىدىنباي ئاكام بىلەن ئەكىبەر ، ئابلىز دېگەن ئاكىلىرىم ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كېلىۋاتسا ، ئالىكساندىر دېگەنلەر ئۇلارنى يولدىلا قولغا ئالغان . ئاندىن ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىگە سالغان . ئەكىبەر ئاكام ئۆزىنى «مۇتتەھەم» دەپ تىللىغان ئورۇسنى «سەن ئورۇس مۇتتەھەم !» دەپ قويۇپتىكەن ، شېڭ دۇبەننىڭ چېرىكىلىرى ئاكامنى توك قىسقۇچ بىلەن چېكسىدىن قىسىپ كۆزلىرىنى چاچرىتىپ چىقىرىۋەتكەن . ئاكام ئاشۇنداق قىينىلىپ ئۆلگەن . ئابلىز ئاكامنى تاشقىنىڭ ئىككى تېشىنى قىسقۇچ بىلەن قىسىپ تارتىپ تۇرۇپ ، بەش يۈز قامچا ئۇرۇپ قىيناپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ! ... يەنە تېخى ! ...

رەخمجان ئۆپكىدەپ يىغلىۋەتتى . «يەنە تېخى» دىن كېيىن تۇۋەندىكى ھېكايىنى يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەردى ...

... 1933 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ۋاڭ قادىر ، زازازا ، لىۋىر ، تەيساخۇن دېگەن تۇڭگان بايلىرى ھاجى تۇڭنىڭ جىن شۇرىنغا قاراشلىق بىر يىڭ ئەسكىرى بىلەن بىرلىشىپ ، غۇلجىدا ئىسيان كۆتۈرۈپ شەھەرنى بىر ھەپتە سورايدۇ . تارباغاتايىسكى ... ناملىق سوۋېت ئەسكەرلىرى غۇلجىغا شېڭ دۇبەنگە ياردەم بەرگىلى كىرىپ زەمبىرەك ئېتىپ تۇڭگانلارنى باستۇرىدۇ . ئورۇس ئەسكەرلىرى (سوۋېت ئەسكەرلىرى) رەخمجانىنىڭ دىلىشات ئىسىملىك سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن بىر نەۋرە ئاكىسى بىلەن زەيناۋۇدۇن بايىنىڭ قىرىق نەچچە ئۇرۇق ـ ئەۋلادىنى مۆكۈنۈۋالغان قورۇدىن ھەيدەپ ئاچىقىپ ئېتىۋېتىپتۇ . بالىغا چىدىمايى زەيناۋۇدۇن بايى يۈگۈرۈپ چىقسا ئۇنىمۇ ئېتىۋېتىدۇ . قالغانلار ئىشكىلەرنى چىڭ تاقاپ قوشنا قورۇدىكى ھېلىم قازاق دېگەن ئادەمنىڭ ساماناڭلىقىغا مۆكۈنۈۋالىدۇ . سارەم مومايى ئىككى جەسەتنى يۆتكەشكە ئادەم چىقىرىدۇ . شۇ چاغدا ئىشكىلەرنى چېقىپ سوۋېت ئەسكەرلىرى يەنە كىرىدۇ . مەريەمخان مومايى تۆت ئەسكەرنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ

چقىپ :

— ئات كاپىر ، ئېرىمنى ئاتتىڭ ، ئوغلۇمنى ئاتتىڭ ، جانىڭ ئايىغۇچىلىكى قالمىدى ! — دەپ ۋارقىرايدۇ . تۆت ئەسكەر بىر مومايغا تۆت پايدىن ئوق ئاتىدۇ !

ئورۇسلار ئۇلارنىڭ پۇتۇن مال ـ مۈلكىنى ، ئۆي بىساتىنى بۇلاپ كېتىدۇ . رەخمجان تامدىن ئارتىلىپ سوۋېت كونسۇلخانىسىغا كىرىپ رۇس ئاغىنىلىرىنى باشلاپ چىقىدۇ . ئورۇسلار ئەھۋالنى كۆرۈپ :

— خاپا بولماڭلار ، ئۇقۇشماسلىق بوپتۇ ، تۇڭگان ئائىلىسى دەپ مەلۇمات بېرگەنىكەن ، سىلەرنى تۇڭگان دەپ ئېتىپ قويۇپتىمىز ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . رەخمجان بۇ قانلىق ۋەقەنىڭ شاھىتى ، ئۇ ناھەق ئۆلۈم ، بىگۇناھنىڭ قېنى قانچىلىك ئازابلىق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ . ئۇ ھازىرغىچە بۇ ۋەقەنىڭ ئۇقۇشماسلىق ئىكەنلىكىگە زادىلا ئىشەنمەيدۇ . بەزىلەر نەنجىڭغا قېچىپ كەتكەن كىچىك داداڭ مەسئۇدقا قارىتا ئۆچمەنلىكتىن بولغان ئىش دېيىشىدۇ . سابىر ھاجىيوفلار تارىخى ھەممىگە بەش قولدەك ئايان ، ئۇلار ئۆستەڭ چېپىپ ، يەر ئېچىپ ئىلى تۇپرىقىنى كۆكەرتكەنلەرنىڭ بىرىغۇ ! رەخمجان ئاشۇ سابىر ھاجىنىڭ نەۋرىسى ، سابىر ھاجى قىزى خەسخان خېنىمنى قازاندىن غۇلجىغا كۆچۈپ كەلگەن بىر نوغاي بايغا ياتلىق قىلغان . ئۇلار بالا يۈزى كۆرمىگەن ، شۇڭا نۇسرەتباي رەخمجاننى ھەدىسى خەسخانغا بېقىۋېلىشقا بەرگەن . ئەۋزەلىنىڭ ئۆيى ئورۇس كونسۇلخانىسىغا يانداش بولغاچقا ، رەخمجان رۇس بالىلار بىلەن ئويناپ چوڭ بولغان . سابىر ھاجىلار بالا ـ چاقىسىنى ئۇللىلى دېگەن رۇس ئائىلە مەكتىپىدە ئوقۇتۇپ تەربىيىلىگەن ، كېيىن ئۇلارنى ئابدۇراخمان ئەپەندى تەربىيىلىگەن . ئۇلار بالىلارغا تەبىئىي ، ئىجتىمائىي پەنلەرنى ئۆتكەندىن باشقا ، ئەخلاق ۋە ياۋروپا مەدەنىيىتىنى سىڭدۈرۈشكە ئالاھىدە ئېتىبار بەرگەن . شۇڭا ، رەخمجان گەپ ـ سۆزى سىلىق ، مۇئامىلىدە ئەدەپلىك چوڭ بولغان . بولۇپمۇ ،

رەخمجان جەمئىيەت ئىشلىرىغا ئالاھىدە قىزىقىدۇ . ئۇنىڭ ئىككىلا ئائىلىسى رۇسلار بىلەن سودا قىلىپ ، رۇس - تاتارلاردىن دوست تۇتۇپ ، تۇرمۇش ئادىتىدە تاتارلاشقان ئائىلە بولسىمۇ ، رەخمجان دائىم ئۆزىنىڭ مۇشۇ تۇپراقنىڭ ئىگىسى بولغان ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇمىغان . ئاغىنىلىرىدىن بىرەرى چاقچاق بىلەن بولسىمۇ : «ئىشاك[1] !» دەپ قويسا ، ئۇ دەرھال تاتىرىپ : «ساباك[2] !» دەپ رۇسچە جاۋاب قايتۇرىدۇ . ئۇ دائىم دوستلىرىغا : «مېنىڭ يەتتىنچى بوۋام ئاتۇشتىن ، ئەمما شۇ بوۋامنىڭ ئايالى — مېنىڭ يەتتىنچى مومام نەق مۇشۇ يەرلىك . دادا جەمەتىم ئىلىغا كەلگىلى ئىككى يۈز يەتمىش يىل بولدى . ئانا جەمەتىم مىڭ يىلدىن ئۇزاق تارىخقا ئىگە غۇلجا دېھقىنى دەپ ماختىنىدۇ . » بۇ ئائىلىنىڭ تارىخىغا نۇرى تولىمۇ قىزىقىدۇ . نۇرىغا رەخمجان ئۆزلىرىنىڭ تارىخىنى تولىمۇ ئوبرازلىق قىلىپ ھېكايە قىلىپ بەرگەن .

تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ نەۋرىسى ئۇۋەيسخان تاغ غولىدىن ئېقىپ چىقىدىغان گۈزەل غولغا دەپنە قىلىنىپ ، ئۇ يەر مازار بولغاندىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئۈستۈنئاتۇشنىڭ ئاختاما (ئەختەم تام) دېگەن يېزىسىدىن بىر دېھقانىنىڭ ئوغلى سۇلتانى ئۇۋەيس مازىرىنى زىيارەت قىلىش ئىستىكى بىلەن تاشلىق ، قۇرغاق يېزىسىدا تىرىشىپ - تىرمىشىپ پۇل يىغىدۇ . ئۇ دادىسىدىن دۇئا ئېلىپ ، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىدا قەدىمي قاراخانىيلار ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ بۇ پادىشاھىدىن پاناھ تىلەپ نەزىر قىلىپ ، تۆگە ۋە قېچىر بىلەن يولغا چىقىدۇ . ئۇ سۇسىز چۆللەرنى بېسىپ ، تەبىئەت نەقىشلىگەن قاقاس تاغنى بويلاپ ئۇزاق مېڭىپ ئاقسۇغا ، ئاندىن كېيىن ماتا - شاتىۋار سودىگەرلىرىنىڭ كارۋىنىغا قوشۇلۇپ گۇلە - قاق ، جىگدە ، پىستە - بادام قاچىلانغان خۇرجۇنلىرى ئارتىلغان ئىككى تۆگىسىنى قېچىرغا ئەگەشتۈرۈپ مۇزات داۋىنىدىن ئېشىپ ئىلى ۋادىسىغا يېتىپ كېلىدۇ . چەكسىز

---

① ئىشاك — ئېشەك .
② ساباك — ئىت (رۇسچە) .

يايلاقلار گوللەر بىلەن چۈمكەلگەن ، تاغ قاپتاللىرى ياپيېشىل رەت - رەت قارىغاي ، ئىللىق شامال ئىپار پورقىلى ئورۇپ تۇرىدۇ . بۇ يەرلەردە ئاتۇشتىكىدەك نە كۆيۈك ئاپتاپ ، نە جاپا - توزان يوق . تاغ سۇلىرى ژىلىقلاپ كۈلۈپ ، ئۆيناپ - سەكرەيدۇ ، ئوت - چۆپلىرى قارامتۇل ، توق يېشىل رەڭلەردە مايلىغاندەك يالتىرايدۇ . يىگىت تۆگە - قېچىرىنى ئاجايىپ يوغان قارىغايلاردىن ياساسالغان سالغا سېلىپ شوخ ئىلى دەريادىن ئۆتكۈزىدۇ . ئۇ بۇنداق دەريا ، بۇنداق سالنىمۇ ئاتۇشتا كۆرمىگەن . ئۇ ئاخىر سۇلتانى ئۇۋەيس مازىرىغا كېلىدۇ . مازار نەچچە كىشىنىڭ قۇچقى يەتمەيدىغان تېرەك ، قارىياغاچلارنىڭ ئارىسىدا ئىكەن . ئۇ يەردىمۇ هېلىقى شوخ سۇ ، هېلىقى ئىپار هاۋا . يىگىت يەرگە — زېمىنغا ئاشىق بولۇپ قالىدۇ . ئۇ سۇلتانى ئۇۋەيس مازىرىنىڭ شەيخىنىڭ شاتىۋار كۆڭلەك كىيىپ ، بېشىغا ماتا ياغلىق چىگىپ يالاڭ ئاياغ يۈرىدىغان چىرايلىق قىزىغىمۇ ئاشىق بولۇپ قالىدۇ . ئىلى ژادىسىدىن كەتمەسكە ۋەدە بېرىپ شۇ «تارانچى» قىزىغا ئۆيلىنىدۇ . تۇنجى ئوغلىغا تۆمۈر قوزا دەپ ئىسىم قويىدۇ . تۆمۈر قوزىدىن پولات قوزا ئىسىملىك ئوغۇل تۇغۇلىدۇ . تۆمۈر قوزا ئوغلىنى ئوقۇتىدۇ . ئوغلى پولات قوزا بۇلۇكەي يېزىسىدىن ئۆيلىنىدۇ ۋە يۈزبېگى بولىدۇ ، ئۇنىڭ قول ئاستىدا بۇلۇكەي ، بورۇسۇن ، قۇلۇستاي دېگەن ئۈچ ساي ، ساي سۈيىنى پاناه قىلىشقان ئۇيغۇر دېهقانلىرى بار ئىدى . ئۇ سايلارنىڭ سۈيىنى بوزغا باشلاپ ئۆستەڭ چېپىپ ، بورۇسۇن ، ئارۇۇز يېزىلىرىنى بىنا قىلىدۇ . جەنۇبىي شىنجاڭدىن جازالىنىپ چىققان ئۇيغۇرلار بۇ يەرلەردە دېهقانچىلىق قىلىپ چېيەنلۇڭ هۆكۈمىتىنى باقىدۇ . خالزاتخان هېكىم دەۋرىدە پولات يۈزبېگى قاش دەريادىن باشلانغان ئاقئۆستەڭنى 1762 - يىلى قۇرۇلغان هەربىي هاكىمىيەتنىڭ مەركىزى سۈيدۇڭ كۆرەگە يەتكۈزىدۇ . پولات يۈزبېگى خۇشاللىقىدا ئۆستەڭدە ئېقىپ كۆرەگىچە بارغانمىش . بۇنىڭ غوجەكيۈزىدىن ئارۇۇزغا ئاقىدىغان ساداڭ ئۆستەڭ ، سېغىز ئۆستەڭ دېگەن تارماق ئۆستەڭلىرىمۇ

بوپتىكەن . غۇلجا يېزىلىرى كۆپىيىپ ، بوز يەرلەرنىڭ كۆكىرىشىدە پولات يۇزبېگىنىڭ تۆھپىسى چوڭ بولغان . ئۇنىڭ تۆھپىسى ھېسابىغا شۇ چاغنىڭ ھۆكۈمدارى خالزاتخان غوجىغا تەيجى مەنسىپى تەگكەن . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھېكىم تەيجى ھېكىمبەگ دېگەن نامغا ئىگە بولغان . پولات قوزىنىڭ باي قوزا ئىسىملىك ئوغلى ئارۇۋز يېزىسىدا ئولتۇرغان . ئۇنىڭ بەش ئوغلى بولغان ، ئۇلاردىن سابىر ، سادىق ، تۇردى يۇرۇبېگىلەر كاتتا نام چىقارغان . سابىر بۇخارادىن كېلىپ ئارۇۋزغا ئورۇنلاشقان بىر ئۆزبېك ئالىمغا ئۆزىنىڭ قىزىنى بەرگەن . ئاندىن چوڭ ئوغلى ئەختەمنى شۇ ئۆزبېك ئالىمغا قوشۇپ بۇخاراغا ئەۋەتىپ ئوقۇتقان . ئەختەمدىن باشلاپ بۇ ئەۋلاد چەت ئەل بىلەن بېرىش - كېلىش قىلغان . شۇنىڭدىن باشلاپ ئەختەم بىر چەتتىن ئوقۇپ ، بىر چەتتىن سودىگەرچىلىك قىلغان . ئۇچ يىلدىن كېيىن ئىلىغا قايتىپ كېلىپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان ، نۇرغۇن چارۋىغا ئىگە بولغان . شۇ چاغدا ئۇنىڭ سىڭلىسى مەيمۇنخان گېرمانىيەدىن تېرە - خۇرۇم زاۋۇتى ئەكىرگەن مۇسابايوفلارنىڭ ئەڭ چېۋەر ئوغلى ھاۋۇدۇنبايغا ياتلىق بولغان . ئەختەمباي ئۆزىنىڭ تېرە - مالىلىرىنى زاۋۇتقا ئۆتكۈزۈپ ، كۈيئوغلىنىڭ ياردىمى بىلەن باي بولۇپ ، دادىسى سابىرنى ھەج قىلدۇرۇپ سابىر ھاجى دېگەن نامغا ئىگە قىلغان . ئىنىسى مەسئۇدنى تۈركىيىگە ئوقۇشقا ئەۋەتكەن . مەسئۇد ئۇ يەردە ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ مېدىتسىنادا ئوقۇغان . بۇ كىشىنى ئۇيغۇرنىڭ تۇنجى زامانىۋى دوختۇرى دېيىشكە بولىدۇ . ئەختەمبايىنىڭ بالىلىرى سىراجىدىنباي ، ئەكبەر ، ئابلىز ، خەمىتلەر ، سىراجىدىنبايىنىڭ ئوغلى ئەدھەم ، ئىنىسى مەسئۇد ئەپەندىنىڭ ئوغلى ئەرتۇغرۇللار تۇركىيىدە ، نەنجىڭدا ئوقۇغان . سىراجىدىنباي 1930—1932- يىللىرى رۇسىيە ئارقىلىق بېرلىنغا داۋالىنىشقا بارغان ... ئۇلار شۇنداق قىلىپ دۇنيا بىلەن تونۇشقان تۇنجى ئۇيغۇر — تارانچى بايلىرى بولۇپ قالغان .

ھازىر نۇرىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، ياۋروپا شەكلىدە

يـاسالغان تاختايلىق ئۆيده تۇلكه تېرىلىرى سېلىنغان نەقىشلىك رۇسـىيه ئورۇندۇقلىرىدا ئولتۇرۇپ يۇقىرىقى تارىخنى سالماق بىلەن سۆزلەپ بېرىۋاتقان يېگىت ئاشۇ ساپىرھاجىنىڭ ئىككىنچى ئوغلى نۇسرەتباينىڭ ئىككىنچى ئوغلى رەخمجان . ئۇ ئۆزىنى ساپىر ھـاجـىيوف دېگەن فامىلە بىلەن ئاتايدۇ . ئۇنىڭ كىينىشى — كاستۇم ـ بۇرۇلكا ، خۇرۇم شىبلىت ، ئايئاق كۆڭلەك ، چىرايلىق گالستۇك ، چاچلىرى قاپقارا ، سەل ـ پەل بۇدۇر ، بۇرۇت قويغان ، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدۇ ، ئاۋازى جاراڭلىق ، يېقىملىق ، بايا ئۇنىڭ ئاشۇ چىرايلىق كۆزلىرىدىنمۇ تارىلاپ ياشلار تۆكۈلدى . «نۇرى ، سەن باي بالىلىرى غەمسىز بولىدۇ دەپ ئويلايتتىڭ ، بەزى بايلار غەم ـ غۇسسىگىمۇ ، دەرد ـ ئەلەمگىمۇ باي بولىدۇ» دېدى ئۇ .

نۇرىنىڭ خىيالى ئۆكىلىرىغا كۆچتى . جۇل ـ جۇل ، ياماق كـىيىملەرنى كىيىپ ، يالاڭ ئاياغ يۇرىدىغان بەرا بىلەن دەرا ، كىچىككىنە ھەمرالار تېخىچە ئەينەكلىك پەنجىرە — دېرىزە دېگەننى بىلمەيدۇ . ئۇ مەھەللىدە بۇنداق دېرىزە يوق . دېرىزىلەرگە پەردە تـارتـىش ، تارتقاندىمۇ ئېسىل يىپەك پەردىلەرنى تارتىش بەلكى ئۇلارغا كۆلكىلىك تۇيۇلار . تەكچىلەردىكى گۈللەرچۇ ، گۈل دېگەن باغدا بولمامدۇ ، پەنجىرىدە نېمە قىلىدۇ . ئۇ يەر دېگەن سۆت ـ قـايماق قويىدىغان يەر ئەمەسمۇ ! سىم كارىۋات دېگەن ئۆزىچىلا لىڭشىپ تۇرىدىكەن ، ئۇ ياخشى سەگەنچۇك ئىكەن ، مۇنۇ ئۆزىچىلا ناخشا ئېيتىدىغان پاتېفون دېگىنىچۇ تېخى ...

ئـۇ ئـۆكىلىرىنى ئەسلەپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغاندا ئىشىك چېكىلدى ـ دە ، سېرىق چاچ ، كۆك كۆز بىر قىز ئۆيگە ئۇسسۇل ئوينىغاندەك شوخلۇق بىلەن كىرىپ رۇسچە بىرنېمىلەرنى دېدى . رەخمجان قىزغا نۇرىنى كۆرسىتىپ بىر نېمىلەرنى دېۋىدى ، قـىز تەپ تارتماستىن نۇرىنى مۇرىسىدىن قۇچاقلاپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ :

— كراسسىۋى[1] ! — دېدى .

---

① كراسسىۋى — چىرايلىق ، گۈزەل (رۇسچە) .

— پەردە ، — دەپ تونۇشتۇردى رەخمجان ئۇ قىزنى ئۇرىغا . قىز قاقاقلاپ كۈلگەندە چىشلىرى مەرۋايىتتەك يالتىراپ كەتتى . ئۇرنىنگ يادىغا دەرھال سەبىخە كەلدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدى دەرھال ئوتنى كۆرگەن بېنزىندەك يالقۇنلىدى .

قايغۇ بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئالماشمىقى نېمانچە تېز ، بايىلا كۆز يېشى قىلغان رەخمجان مانا پەردە بىلەن ۋالىسقا پىرقىراپ ، قاقاقلاپ كۈلمەكتە . رەخمجان : «غەم - قايغۇنى ئۇنتۇيالىغان يىگىت كەلگۈسىگە دادىل قەدەم باسالايدۇ» دېگەندى ، ئۇ شۇنىڭغا ئەمەل قىلىدىكەن ، نۇرى قىلالارمۇ ؟

نۇرى ئۆزىنى رەخمجانغا سېلىشتۇرۇپ كۆردى . ئۇ ئۆزىنىڭ ھەمىشە غەم - قايغۇ ئىچىدىلا يۇرىدىغانلىقىنى ياخشى چۈشەندى . بۇ ئۇنىڭ ئاجىزلىقى . ئۇنتۇش ، بۇمۇ بىر قەيسەرلىك . تاماكا تاشلاش مۇشكۈل بولسىمۇ ئىرادىلىكلەرگە ھېچ گەپ ئەمەس . لېنىن ئاپىسىنىڭ بىرلا نەسىھىتى بىلەن تاماكىنى تاشلىغانكەنغۇ ، نۇرى نېمىشقا تېخىچىلا سەبىخەنى ئۇنتۇيالمايدۇ ؟ ئۇ يادىغا يەتسىلا ۋۇجۇدى قۇيۇنغا يولۇققان قورايدەك سىلكىنىدۇ ، ئاتا - ئانىسى يادىغا يەتسىلا كۆزلىرىگە ياش كېلىدۇ ، ئۇكىلىرىنى ئويلىسا گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدۇ . ئۇ ھەمىشلا ھېسسىياتقا تەسلىم بولىدۇ ، دېھقانلارچە ئاق كۆڭۈللۈك ئۇنىڭغا بەزىدە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدۇ ، رەخمجاننىڭ ئېيتىشىچە ، تولىمۇ ئاق كۆڭۈل بولۇپ كېتىش كەسپىي ئىنقىلابچىغا زىيانلىق ئىكەن ، قۇۋلۇق ، ھىيلىگەرلىكنىمۇ ئۆگىنىۋېلىش كېرەككەن ، نۇرى قىلالامدۇ ؟ قۇۋلۇق - ھىيلىگەرلىكنى ئۆگەنمەك رۇس تىلىنى ئۆگەنمەكتىنمۇ تەس ، ئۇ نېمىشقىمۇ دېھقاندىن تۇغۇلۇپ قالغاندۇر - ھە ؟ ...

تاتار قىزى پەردىنىڭ كۈلكىلىرىنىڭ ھەممىسىلا راستمىدۇر ؟ دېھقان قىزلىرى نېمىشقا ئۇنداق جاراڭلىق ، چىرايلىق كۈلەلمەيدۇ - ھە ؟ ئۇ ئاپىسىنىڭ قاقاقلاپ كۈلگىنىنى زادىلا ئاڭلىمىغان ، ئەمما كۆز يېشىنى كۆپ كۆرگەن ، يىغا ئاۋازىنى كۆپ ئاڭلىغان . دادىسى بولسا ھەممىلا ئىشقا كۈلۈپلا قويىاتتى ، ھازىرمۇ

نىلقا تاغلىرىدا ، قارىغايلار ئارىسىدا ياكى ئوغرىلار بىلەن ئوغرىلىق قىلىپ ئېغىرچىلىققا يولۇققاندا : «نېمە بولىدۇ ! » دەپ كۆلۈپلا قويۇپ يۈرەمدىغاندۇر . بىچارە ئانا بالىلىرى ئۈچۈن ئۆتتا كۆيە بولۇپ ھېچ راھەت كۆرمەي ياپياشلا دۇنيادىن ئۆتتى ، دادىسىمۇ ھېچ راھەت كۆرمىدى ، سانسىزلىغان ئادەملەر بۇ دۇنياغا يىغا بىلەن كۆز ئاچىدۇ ، دەرد ـ ئەلەم ، ئازاب ـ ئوقۇبەت بىلەن ياشاپ ئۇ دۇنياغا كېتىدۇ . نېمىشقا بۇ دۇنيانىڭ راھىتى ھەممىگە تەڭ بۆلۈنمىگەن ؟ شېڭ دۇبەننىڭ قېينىتىسى ، ئايالى ، قېينىنىسى ھەممىسىلا ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىچىدە ياشايدۇ ، خالىغان يېرىگە بارالايدۇ ، خالىغىنىنى قىلالايدۇ ، كۆزلىگىنىگە ئېرىشەلەيدۇ . قىلىدىغىنى ئەسكىلىك ، ۋەھشىيلىك . ئېرىشىدىغىنى راھەت ـ پاراغەت ، بايلىقچىلىق ! ... بۇ دۇنيا رەزىللەر ئۈچۈن يارىتىلغانمۇيا ؟

— مەرھەمەت ! — دېدى قىز . نۇرى چۆچۈپ قىزغا قارىدى ، — خىيال بىلەن خۇش بولغىلى بولمايدۇ ، يىگىت ، تۇرۇڭ تانسا ئويناپمىز !

— تانسا بىلمەيمەن .

— بىلمىسىڭىزمۇ ئويناپسىز ، ھا ـ ھا ـ ھا ...

قىز نۇرىنىڭ قوللىرىنى كېرىپ تۇتتى ، بىر قولىنى ئۇنىڭ بېلىگە قويدى ۋە :

— سىز قىز ، مەن يىگىت ، ئېلىپ ماڭمەن ، ئۆزىڭىزنى بوش تۇتۇڭ ، — دېدى .

نۇرىنىڭ باجىنگىر كىيگەن ئاياغلىرى تانسىغا زادىلا كەلمىدى ، بۇنداق پۇتلار يول مېڭىشتىن باشقىغا يارىمسا كېرەك . قىز ھەدەپ ئۇنى پىرقىرىتىپ قاقاقلاپ كۈلمەكتە ، رەخمجانمۇ كۈلمەكتە ، ھەممىلا ئادەم كۈلمەكتە ، بىرلا نۇرى غەمكىن .

تالادىن بىرى يۈگۈرۈپ كىردى :

— غوجامنىڭ بىر چېرىكى بىر ساقاللىق دېھقانىنى باشلاپ كەپتۇ ، كىرسۇنمۇ ؟

— كىم ئۇ ؟

— ئىسمى مۇختەركەن !
— مۇختەر چوڭ دادام ! — نۇرى قىزنى قويۇۋېتىپ هويلىغا يۈگۈردى .
راستلا دەرۋازا ئالدىدا مۇختەرباي تۇراتتى . ئۇنىڭ ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى .
— بارمۇ سەن ، نۇرى ؟ ! — دېدى ئۇ بۇقۇلداپ يىغلاپ .
— قارىمامسەن ، بۇ خۇمسىلارنى ! ...
— هەمرانى نېمە قىلدى ؟ ... — نۇرى غالىلداپ تىترىدى .
— ئېتىۋەتتى ! ...
ئۇلار قۇچاقلىشىپ ، بۇقۇلداپ يىغلاشتى ، ئۇلارنىڭ مۇرىلىرى تىنىمسىز سىلكىنەتتى ، تىزلىرى پۈكۈلەتتى . ئاۋازلىرى تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئىدى . رەخمجانمۇ ئۇلارنى قۇچاقلاپ هۆڭگىرەپ يىغلىۋەتتى ...
— جانغا جان ، قانغا قان ئالىمەن ! — نۇرى دەرۋازا كەينىدە تۇرغان ئوروس پالتىسىنى هاۋادا پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى .
— سەۋر قىل ! — دېدى رەخمجان ئۇنى چاقۇچاقلىۋېلىپ ، — پالتا بىلەن بىرنىلا ئۆلتۈرەلەيسەن ، بىز بىرگە يۈزنىڭ ، هەتتا مىڭنىڭ جېنىنى ئېلىشنىڭ يولىنى تېپىشىمىز كېرەك . نۇرى ، ئىرادە دېگەن مانا مۇشۇنداق چاغدا ئىشلىنىدۇ !
مۇختەرباي بىلەن نۇرى شۇ يەردە قونۇپ قالدى .
شۇ كۈنى كېچىدە غۇلجىدا ئاجايىپ ۋەقە بولدى : غېنى ئوغرى نۇرغۇن ئادەمنىڭ بىگۇناه تۇتۇلغان ، ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ، شەڭگەن يامۇلىغا يالغۇز كېلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى .
— چېرىكلەرنى ئۆلتۈرگەنمۇ ، ئادەم بۇلىغانمۇ مانا مەن ! — دېدى ئۇ ساقچى باشلىقىغا ، — تۇتۇلغان ئادەملەرنى قويۇۋەت !
بۇ گەپ شۇ كۈنىلا پۈتۈن غۇلجا شەهىرىگە تارالدى . رەخمجان بۇ گەپنى كېچىدە ئاڭلىدى . ئۇ يەنە ئەزەمەتوفنىڭ بۇ ئىشنى مۇسكۇاغا مەلۇم قىلغانلىقى ، موسكۇادىن شېڭ دۇبەنگە تۇتۇلغانلارنى دەرهال قويۇۋېتىش ، نەق جىنايەتچىنى تېپىپ جازالاش

كېرەك دەپ تېلېفون كەلگەنلىكى ، شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىپى يۇ شيۇسۇڭنىڭ شېڭ شىسەينىڭ ئالدىغا كىرىپ : «شىنجاڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئارقا سېپى خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئاساسىي كۇچ . چوڭ ۋەزىيەتنى مۇھىم بىلىپ ئىلىدىكى بىگۇناھ تۇتۇلغانلارنى قويغۇزۇۋېتىڭ ، خەلق قوزغىلىڭ ئاقىۋىتى يامان بولىدۇ !» دېگەنلىكى ؛ ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ، شىنجاڭ ئىنستىتۇتى قاتارلىق مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نامايىش قىلغانلىقى ، ئۇلارنىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى توغرا ئىجرا قىلايلى دەپ شوئار توۋلىغانلىقى ، لى يىڭچى ساقچىلىرىغا نامايىشچىلارنى باستۇرۇشقا بۇيرۇق بەرگەنلىكى ، لېكىن شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىلىنىڭ ۋە سوۋېت كونسۇلىنىڭ پىكرى بىلەن ئادەم تۇتۇش بۇيرۇقىنى بىكار قىلغانلىقى ... قاتارلىق ئىشلاردىن خەۋەر تاپقاندى .

غېنى ئوغرىنىڭ ئۆزىنى مەلۇم قىلغىنىنى ئاڭلاپ رەخمجان ئەندىشىگە چۈشتى . مۇختەرباي قارىگىر ئېتىنىڭ غانجۇغىسىدىكى ئايپالتىنى پۇلاڭلىتىپ : «دېھقانلارنى باشلاپ كىرىپ يامۇل - پامۇللىرىنى تۇپتۇز قىلىۋېتىمەن !» دەپ ۋارقىرىدى . نۇرى بولسا : «ئوقۇغۇچىلارنى نامايىشقا تەشكىللەيمەن !» دەپ دەرۋازىغا يۈگۈردى . رەخمجان ئۇلارنى توراپ :

— توختاڭلار ، ئالدىراقسانلىق قىلمايلى ! — دېدى .

— غېنىكامنى ئېتىۋەتمىسۇن ، قۇتقۇزۇۋالايلى دەيمىز !

— ئاتالمايدۇ ، چىۋۇ سىلىكى ئۇنى ئېتىپ قويسا بېشىغا بالا تاپىدۇ ، ئۇ بوزەكلەرنىلا ئاتالايدۇ .

— غېنىكامدىن قورقىدىكەن - دە ؟

— غېنىكامنىڭ ئادەملىرى جىق ، كوچا - كوچىدا ماراپ ياتىدۇ ، چىۋۇ سىلىكى بۇنى بىلىدۇ ، چېقىلىپ قويسا بالاغا قالىدۇ - دە !

رەخمجان ئۇلارنى ئۆيگە قايتۇرۇپ كىردى . ئۆزى «شەيتانچاق» مىنىپ سىرتقا مېڭىۋېتىپ ، ئۇلارغا :

— مەن كەلگۈچە ھېچنەگە چىقماڭلار ، سىرت ھازىرمۇ خەتەرلىك . مەن چۈشكىچە قايتىپ كېلىمەن ، — دەپ جېكىلدى .

مۇختەرباي ھويلىدىكى ئېتىنىڭ غېمىدە ، ئات تۇنۇگۈندىن بېرى ھېچنېمە يېمەي تاڭشۇرۇلغاندەك شىپپىدە بولۇپ كەتتى . مۇنۇ بايىنىڭ قورۇسىدا ئات يېگۈدەك بىرنېمە يوق ، ھەممىلا يەر سىرلانغان ياغاچ ، پاھ ، بۇنداقمۇ ئۆي بولىدىكەن ، ھېچبولمىسا بىر باغ قوناق شېخى تېپىلسىچۇ ...

ئۇ ھويلىغا چىقىپ ئېتىغا بولكا ، نان ئۈۋىتىپ بېرىشكە باشلىدى . ئۇ ھويلىنىڭ بىر چېتىدىكى لاپاسقا بېسىلغان تاي ـ تاي ماللارنى كۆردى ـ دە ، بېرىپ تۇتۇپ ، بىر چېتىنى قايرىپ كۆرۈپ باقتى : ھەممىسىلا ئېسىل رەخت ، كىيىم ـ كېچەك ، پولات ـ قاڭالتىر ، ئەينەك ، سەرەڭگە ، كىرسىن ، قەغەز ، قەلەم ... ھەممىسىلا مۇختەرباينىڭ مەھەللىسىدە يوق نېمىلەر ئىدى . مۇختەرباي مۇشۇنداق قىش پەسلىدە ئات ، كالا ، دۇگدىيىشىپ يۈرگەن ئاچ توخۇلار ، توخۇلاردىن يەم تالىشىپ ئۇچۇشۇپ يۈرگەن كەپتەرلەر ... قىغ ، تېزەك ، دۆڭە ـ دۆڭە قاتتىق ئوتۇن ، سامان ـ توپان ، چۆپ ـ بېدە ... بۇ يەردە ئۇنىڭغىمۇ تېپىلمايدىغان دېھقان بايلىقى بىلەن تولۇپ كېتىدىغان يوغان ھويلىسىنى ئەسلىدى . ئۇنىڭ بېغىمۇ بۇنداق قېلىن قارلىق قىشلاردا توشقان ئۇۋىسىغا ئايلىنىدۇ ، نەچچە يۈز يىللىق قېرى قارىياغاچلارنىڭ كاۋاكلىرى ، بۇك چاتقاللارنىڭ ئاستى توشقانلارنىڭ مېھمانخانىسى . توشقانلار بۇ يەرلەردە ئۆزىنىڭ ياۋايى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ . ئۇ يەرلەردە بەزمە ، توي قىلىشىپ ، قۇرۇق شاخ ، قورايلار بىلەن ھۇزۇرلىنىپ ئوزۇقلىنىدۇ ... مۇنۇ ھويلىدىكى كىچىككىنە مېۋىلىك باغ ، ھويلىدىن سالاسۇن بىلەن ئايرىلىپ تۇرۇپتۇ . ئاۋۇ تاراقلاپ تۇرىدىغان قۇدۇقنىڭ سۇيى ئەجەب سوغۇق ، لەززەتلىك ئىكەنا ، خۇددى قىشلاقتامنىڭ بۇلاقلىرىنىڭكىدەك . ئەينەك دېگىنىمۇ بولىدىكەن ، ئۆيگە يا سوغۇق ، يا شامال ئۆتمەيدىكەن . سامان قەغەزنى پەنجىرىگە چاپلاپ قويساڭ ھېلى سېغىزغان شىلىمنى

چوقۇلاپ تېشىۋەتكەن ، ھېلى بوران چىقسا يىرتىلىپ كەتكەن . پاھ ، ئورۇس دېگەنمۇزە ئادەمدىن باشقا ھەممىنى ياسايدىكەن ـ دە ! مۇنۇ رەخمەجان دېگەن بالا ئەپەندىمىكىن دېسەم سودىگەر ئىكەن ئەمەسمۇ ، سودىگەر تۇرۇپ دۇنيانىڭ چوڭ ـ چوڭ گەپلىرىنى بىلمىدىكەنا ؟ لېنىن ، ستالىن ، مەسكاۋ ، پارىژ ، شېكسپىر دۇبەن ، غوجاملارنى كۆرگەندەكلا گەپ قىلىدىغۇ ... — ھە جانىۋار ، مۇنۇ كىچىككىنە چۆچپنى بولسىمۇ يە ، — دېدى ئۇ باغدىن — قار ئاستىدىن كوكات ـ قورايلارنى يۇلۇپ ئەكېلىپ ئېتىغا بېرىپ . شۇ چاغدا «ۋاڭ !» قىلىپ يېنىدىكى چوڭ باغدا مىلتىق ئېتىلدى . تېرەك باشلىرىدىكى قاغىلار قاقىلدىشىپ كۆپكۆك ئاسمان يۈزىنى ياپتى .

— پاھ ، بۇ نېمانچە جىق قاغا ، نېمانچە ئېگىز تېرەكلەر ! — ئۇ قوشنا باغقا باغ تېمىدىن شوتا بىلەن يامىشىپ چىقىپ قارىدى . قاڭالتىر بىلەن يېپىلغان ئۆيلەر ، ماشىنىلار ، مىلتىق تۇتقان ، پىشانىسىدە قىزىل بەلگىسى بار ، ئۇزۇن ماش رەڭ چاپان كىيىشكەن ئەسكەرلەر باغدا يۈرۈشەتتى . بىر ئەسكەر مۇختەر بايىنىڭ تۇلكە تۇماق كىيگەن بېشىغا مىلتىق تەڭلىدى ، ماخۇسەنگە ئەگىشىپ مىلتىقىنىڭ نېمىلىكىنى ياخشى بىلمۇالغان مۇختەربای ئۆزىنى ھويلىغا ئاتتى :

— ۋاي نۇرى ، بولمىدى !

— نېمە بولدى ، چوڭ دادا ؟ ! — نۇرى ھويلىغا يۇگۈرۈپ چىقتى .

— ئورۇسلار بىزنى ئانقىلىۋاتىدۇ ! مىلتىقىنى ماڭا تەڭلىدى !

— نەدە ، قېنى ؟ — نۇرى ئەتراپىغا ئالاقزادە بولۇپ قارىدى .

— ئاۋۇ ئېگىز تامنىڭ ئارقىسىدىكى باغدا !

— ئۇ دېگەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كونسۇلخانىسى ، چوڭ دادا !

— غىچچىدە ئەسكەر ، ماشىنا ، ئۇ ئەسكەر قويىدىغان ئورۇن ئوخشايدۇ ، سوقۇش بولامدۇ نېمە ؟

ئىنسىنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ گاڭگىراپ قالغان ، غەزىپى تېخى تارالمىغان يىگىت غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى :

— ئىلاھىم بولسىدى ! مەن مىلتىق ئېتىشنى ئۆگىنىمەن ، چوڭ دادا ، ھەممە يەرنى سېتىپ مىلتىق ئالىمەن ، مىلتىق بولسىلا ھەممە نېمە بولىدىكەنغۇ ! ...

— يارايسەن ، نۇرى ، مەن ساڭا مىلتىق ئېلىپ بېرىمەن ، ئۆزۈمۇ بىرنى ئالىمەن ، ياخشى ئات بىلەن ياخشى مىلتىق بولمىسا زادى بولمايدىكەن . چوماق ، تاياقنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپتۇ !

نۇرى چوڭ دادىسىغا چىۋ سىلىكنىڭ بىر ئوغلىنىڭ مىلتىق ، ئوق ـ دورا ، ئەپيۇن سېتىپ يۈرگەنلىكىنى دەپ بەردى . بىر مىلتىق ئوتتۇز قوينىڭ پۇلىغا كەلگۈدەك .

نۇرى ھازىرقى زامان قوراللىرى توغرىسىدا كىتابتىن ئوقۇۋالغانلىرىنى سۆزلەۋاتقاندا ، چوڭ دادىسى يوغان تۆگە سانىدۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ خورەك تارتىشقا باشلىدى . ئۇ سىم كارىۋاتتا كېچىچە زادىلا ئۇخلىيالمىغانىدى ...

نۇرى قولىغا بىر كىتابنى ئالدى ـ دە ، ئوقۇشقا كىرىشتى . ئۇ قولىغا كىتاب چىقسىلا ھەممىنى ئۇنتۇيتتى ...

ھويلىغا رەخمجان ئالدىراپ ، خۇشال كىرىپ كەلدى .

— خۇش خەۋەر ! — دېدى ئۇ تاختايلىق پېشايۋانغا ئالدىراپ چىقىپ ، — غېنىكامنى قويۇۋېتىپتۇ !

— نېمە ؟ — دېيىشتى نۇرى بىلەن مۇختەرباي ئۈيقۇ ۋە كىتابتىن تەڭلا باش كۆتۈرۈپ ، — راستما ؟

— راست . ئاخشام غېنىكام تۇرمىگە كىرگەنىكەن ، يالغۇز كىرگىنىگە قاراپ ئونىڭ بىر ھېيلىسى بار دەپ ساقچىلارمۇ قورقۇپتۇ ... ئۇنى يالغۇزلا بىر كامېرغا سولاپ بەشئاتار تۇنقان ئون چېرىكنى پوستقا قويۇپ چىۋ سىلىكىغا مەلۇم قىپتۇ . چىۋ سىلىڭ تۇتۇلغانلارنى قويۇۋېتىشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ ، ھەربىي ھالەتنى بىكار قىپتۇ . غېنىكامنى دەرھال بىر يىڭ ئەسكەر ھىمايە قىلىپ ئۇرۇمچىگە يۆتكەشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ . شۇ چاغدا ئىككى داڭلىق

باي چيۇ سلىكىغا غېنىكامنىڭ سىزگە قىلغان سۇۋغىسى دەپ تۆت پارچە كېسەك ئالتۇن ، ئىككى پارچە زىخ ئالتۇننى تەقدىم قىلىپ ئۇلار : «غېنى ئوغرى چيۇ سلىكىغا تاپقان پۇلىنىڭ يېرىمىنى بېرىشكە ۋەدە بەردى . چيۇ سلىك ، ھەر يىلى بەش يۈز تۈياق قوي ، يۈز ئات ، يۈز كالىغا ئىگە بولىدىلا » دەپ قوشۇپ قويۇپتۇ . چيۇ سىلىكنىڭ دېگەن ئەپيۇنكەش پۇل دېسە ھەممىدىن كېچىلەيدۇ . دەرھال : «غېنىنى قويۇۋېتىڭلار ! » دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ . بۇگۈن چوڭ يىغىن ئېچىپ چيۇ سلىكنىڭ سۆز قىلىپ : «ئالتە بۇيۇك سىياسەت بىزنىڭ ئەڭ مۇقەددەس قىبلىنەمايىمىز . ئىتتىپاقلىشىپ ياپونغا قارشى تۇرۇش بىزنىڭ شوئارىمىز ، ھازىر تۇرمىنى بۇلىغانلار تۈتۈلدى ، جەمئىيەت تىنچىدى ، ئىشلارنى ياخشى ئىشلەيلى ، مانا بۇ شېئڭ دۇبەننىڭ ئۇمىدى ! » دەپتۇ .

— پاھ ، ئالىدىغاننى ئېلىپ ، ئۆلتۈرىدىغاننى ئۆلتۈرۈپ ئەجەب تىنچيىدىكەنا ! — دېدى مۇختەرباي ، — بىگۇناھ ئۆلگەن خەلقنىڭ ، ئاياللار ، بالىلارنىڭ دەۋاسى يوقمىكەن ؟ سورىقى يوقمىكەن ؟ ئۇ ئالتۇننى ئېلىپ تىنچىغان بىلەن بىز تىنچمايمىز . ئۇكام رەخمجان ، قانچە ئالسىڭىز ئېلىپ ، ماڭا ئىككى مىلتىق ، مىڭ پاي ئوق جايلاپ بېرىڭ !

— بولىدۇ ، ئاكا ، مىلتىققا ئىگە بولسىز ، ئاز كۇن تەخىر قىلىڭ ! — دېدى رەخمجان مەنىلىك قىلىپ ، — خەلق ئويغىنىپ مىلتىققا قول سوزسىكەن دەيتتىم ، مانا بۇگۇن بۇ ئارزۇيۇمنىڭ ئەمەلىيىتىنى كۆردۇم .

مۇختەرباي شۇ كۇنى نۇرىنى قارىگىرغا مىنگەشتۇرۇپ قەدىمىي كارۋان يولى بىلەن شەھەردىن مەھەللىسىگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى . ھەممە ياق قېلىن قار ، شەھەر كوچىلىرى ھارۋا ، چانىلار بىلەن تولغان . تاشلەپكىدە يەنىلا دۇكانلار ئېچىلغان ، بازاردا ئادەم مىغ - مىغ . خىتاي بازىرىدا يولىنىڭ چېتىگە داق يەردىلا كۆمۈر چوغى دۆۋىلەنگەن . ئۇ يەردە جۇل - جۇل كورەك جۇۋا ، كىگىز پايپاق ، پۇرمە چورۇق كىيىشكەن ، تىزلىرى ئوچۇق نامراتلار دۇگدىيىشىپ

ئولتۇراتتى . بۇلار مەدىكارلار ، ئۇلار مۇشۇ مەدىكار بازىرىدا خېرىدار كۇتۇپ سائەت ـ سائەتلەپ تۇرۇشىدۇ ، مۇرىسىدىكى كەتمەن ، گۇرجەكلىرى بەدەنلىرى بىلەن تەڭ تىترەشكەن بۇ ئادەملەر مەيدە ـ پاچاقلىرى چاۋات بولۇپ كەتكۇچە ئوتقا قاقلىنىدۇ ، ئۇلار بەدىنىگە هارارەت تاپقان هامان قورسىقىنىڭ ئاچلىقىنى يادىغا ئېلىشىدۇ ، لېكىن ئۇلاردا قورساق تويدۇرىدىغان «ماهارەت» يوق . ئۇلار بىر كۇندە بىر قاتتىق نانغا ئىگە بولالىسا هاياتتىن رازى . ئۇلار كەچتە بۇ شەهەرنىڭ قارادۇڭ ، تاقمچى دېگەن مەھەللىلىرىدىكى ئەرزان دەڭلەرنىڭ قۇرۇق بورا سېلىنغان ياتاقلىرىدا تىقىلىشىپ ، سىغدىلىشىپ يېتىشىدۇ . ئۇلارغا هېچكىم پارىمۇ ، سەدىقىمۇ بەرمەيدۇ ، ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى تىلىمەيدۇ ، ئۇلار هەربىر كۇننى ئەنە شۇنداق تىترەپ ـ غالىلداش ، قوللىرىنى پۇڭلەش بىلەن ئاچ ـ يالىڭاچ ئۆتكۇزىدۇ . بۇلار گۇناهكارلار ئەمەس ، ئاق كۆڭۇل ئەمگەكچىلەر . ئۇلار نە ـ نەلەردىن «غۇلجا دېگەنىڭ بىر ئېرىقىدا ئالتۇن ، بىر ئېرىقىدا كۇموش ئاقارمىش» دەپ ئاڭلاپ ، ئۇزاق يولنى پىيادە مېڭىپ ، دېڭىز يۇزىدىن يەتتە مىڭ سەككىز يۇز مېتىر ئېگىزلىكتىكى مۇزات داۋانلىرىدىن ئېشىپ بۇ يەرگە بەخت ئىزدەپ كەلگەنلەر . ئۇلار بىرىنىڭ بىر تىيىن پۇلىغا كۆز ئالايتمايدۇ ، بىرىنى بىھۇدە رەنجىتمەيدۇ ، كىمنىلا كۆرسە ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، ئېگىلىپ سالام بېرىپلا تۇرىدۇ . ئۇلارنىڭ بۇ يەرگە هۆكۇمران بولۇش تەمەسمۇ ، غەرىزىمۇ يوق ، قورسىقى تويسىلا ئاۋۇ دۇمبىسىدىن كۆمۈر چۇشمەيدىغان ئېشەكلەرگە ئوخشاش ئۆمۈر بويى قۇل بولۇشقا رازى ...

مۇختەرباي بۇ خىل ئادەملەرنى كۆپ كۆردى ، ئۇلار بىلەن بىللە ياشىدى ، تۆت يىللىق مۇساپىرلىق ئۇنىڭغا بۇ ئادەملەرنى تونۇشتۇردى . باي بالىلىرىدا يوق قىلىقلارنىڭ ئۇلاردا بارلىقىنى كۆزى بىلەن كۆردى . شۇڭا ، ئۇ بۇ يېتىمچى دەپ ئاتىلىدىغانلارغا ئالاهىدە ئامراق .

ئۇ خىتاي بازىرىغا كېلىپ بىر سامسىخانا ئالدىدا توختىدى .

— قانچه سامساك بار ، هەي قاشقالىق ؟
— قانچىسى لازمتى ، غوجام ؟
— ئاۋۇ دۇگدەيگەنلەرنى ساناپ كېلە ، نۇرى جۇگۇ ، هەربىرىگە بەشتىن سامسا ، بىردىن گىردە ئېلىپ بېرەي .
— ياشاپ كەتسىلا غوجام ، ساۋاب دېگەننى ئۇسۇۋالمىدىغان بولدىلا ـ دە !
— سەنمۇ پۇل دېگەننى ئۇسۇۋالسەن ، قاشقالىق .
— قاشقالىق دەيدىكەنلا ، يەنە سامسا ئېلىپ بېرىدىكەنلىغۇ ، غوجام ، يېتىمچى دېگەننىڭ هەممىسى قاشقالىق جۇمۇسلا .
— خوتەنلىك ، ئاقسۇلۇق ، كۇچالىقلىرىمۇ بار ، هەممىسىنىڭ تامغىسى «قاشقالىق» .
نۇرى يۇگۇرۇپ كەلدى :
— يەتمىش ئىككىكەن ، — دېدى ئۇ هاسىراپ ، — تام تۇۋىدە ئىككى ـ ئۈچتىن بالىسى بار ئۇچ خوتۇنمۇ ئولتۇرىدۇ !
— هە ، مەيلى ، سەكسەن بولسۇن ، تۆت يۈز سامسا ، سەكسەن گىردە نەچچە بولىدۇ . سانىۋال ، ئالە !
مۇختەرباي غانجۇغىسىدىكى قىل خۇرجۇننى سامسىپەزنىڭ ئالدىغا تاشلىدى . خۇرجۇننىڭ ئىككى بېشى لىققىدە قەغەز پۇل ئىدى .
كەچتە ئۇلار مەهەللىسىگە قايتىپ چىقتى . مەهەللە سىرتىدا زاراتگاهلىق بار ئىدى . نۇرى زاراتگاهلىقتا ئۇن سېلىپ يىغلىدى ، ئۇ ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ تىزىغا كېلىدىغان قارنى كېچىپ ئاپىسى بىلەن ئۇكىسىنىڭ قەبرىسىگە قاراپ يۈگۈردى . مۇختەرباىمۇ ئاتتىن چۈشتى ، ئۇنىڭ ساقال ـ بۇرۇتى قىزىل باغلاپ ئاپئاق بولۇپ كەتكەنىدى .
— جېنىم ئۇكام ، هەمرا ئۇكام ! ...
نۇرى هۆڭگىرەپ يىغلاپ كېچىككىنە قەبرىنى قۇچاقلاپ تېپىرلىدى . مۇختەرباىمۇ كېچىك قەبرە يېنىدىكى چوڭ قەبرىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى .

— قېرىندىشىم ، بالىلىرىڭنى ئاسرىيالمىدىم ... مېنى ئەپۇ قىل ...— دېدى ئۇ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرغۈپ چىقىۋاتقان ئازاب - ئەلەم بىلەن قاتتىق سىلكىنىپ .

نۇرى قاراڭغۇ چۈشكەندە هالسىرىغان ، مۈكچەيگەن هالدا هويلىسىغا كىردى . هويلىدا ئىككى قولى بىلەن كۆرەك جۈڭا سىرتىدىن باغلانغان ئاق ماتا پوتىغا تايىنىپ ئېگىز بىر گەۋدە سەل ئېگىلىپ تۇراتتى .

— دادا ! — نۇرى بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈردى .

— يىغلىما ، بالام ! — دېدى زىياۋۇدۇن تىترەڭگۈ بوغۇق ئاۋازدا ئاستا بالىسىنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلاپ ، — يىغلىما ، بالام ، يىغلاۋەرمەي بىزمۇ باشقىلارنى يىغلىتايلى ! ...

نۇرى دادىسىنىڭ تۇنجى هېكمەتلىك سۆزىنى ئاڭلىدى .

9

غۇلجا ئۇيغۇرلىرى قاراڭغۇ قىشنىڭ ئۇزاق كېچىلىرىنى مەشرەپ بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن . يېزىلاردا ، شەھەرلەردە ، بايلارنىڭ ، كەمبەغەللەرنىڭ مەشرەپلىرى ئۇزۇلمەيدۇ . بۇنداق مەشرەپلەرگە هېكمىبەگ غوجام تېخىمۇ ئامراق . ئېگىز بويلۇق ، قاڭشارلىق ، كىچىككىنە سارغۇچ كەكە ساقىلى يۇزىگە ياراشقان ، كەم سۆز ، مۇئامىلىسى سىلىق ، خۇشخۇي كەلگەن هېكمىبەگ غوجامنىڭ ئەتراپىغا شەھەر - يېزىلارنىڭ بايلىرى ، ئەمەلدارلىرى ، داڭلىق چاقچاقچى ، گەپچىلىرى ، سازەندە - ناخشىچىلىرى توپلانغان . ئۇلار مەشرەپ بىلەن قىشنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزىدۇ . بۇ خىل مەشرەپلەردە هەممە ئىلى ناخشىلىرى ئېيتىلىدۇ ، ئۇسسۇلچىلار هۈنەر كۆرسىتىدۇ ، چاقچاقچىلار قىزىق - قىزىق چاقچاقلىرى بىلەن غوجامنى كۈلدۈرۈپ هاياتنىڭ كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ . غوجام

بۇ خىل مەشرەپلەردە ھۆكۈمەت ، سىياسەت ۋە جەمئىيەتتىكى چوڭ ئىشلار توغرىسىدا گەپ قىلىشقا رۇخسەت قىلمايدۇ ، ناخشا ، ئۇسسۇل ، چاقچاق ، يېيىش - ئىچىش مانا بۇ مەشرەپنىڭ بارلىق مەزمۇنى .

غوجام قاتناشقان مەشرەپ ئەل ئىچىدە ھۆرمەتكە ئىگە ، بۇ مەشرەپلەرگە ھەممىلا ئادەم زوقلىنىدۇ ، لېكىن قاتنىشالايدىغانلار تولىمۇ ئاز ، غوجامنىڭ كۆڭلىگە يېقىش ئەلۋەتتە شەرتلەرنىڭ بىرىنچىسى ، بۇ مەشرەپكە قاتنىشالىغانلار كېرىلىپ ماڭالايدۇ ، چوڭ - چوڭ سۆزلىيەلەيدۇ ، ئابرۇي ۋە پايدا تاپالايدۇ ...

ئابدۇمەر مىڭبېگى ئۆزىگە ئوخشاش يېزا كاتتىلىرىدىن مەسۇم شاڭيو ، باھام شاڭيو ، تۇرسۇنبايلارنى ئەلچى قىلىپ يۇرۇپ ، ئىككى يىل ئېتىشىپ بىر مەشرەپكە بۇ يىل ئارانلا قاتنىشالىدى . بۇگۈنكى مەشرەپنىڭ ساھىبخانلىقى ئۇنىڭ . ئۇ شەھەردىكى ئۆيىنى بۇلتۇردىن بېرى مۇشۇ مەشرەپ ئۈچۈن قايتىدىن ئېچىپ ياپتى ، ئاستى - ئۈستىنى تاختايلىق قىلىپ ، قاپاقلىق دېرىزىلەر قويۇغۇزدى ، دەرۋازىنىمۇ كۆك سىرلىتىپ ، تاملىرىنى ئاپئاق ھاكلاتتى . ئاسىيە خانىمنىڭ دېگىنى بويىچە مېھمانخانىنى ئېسىل يىپەك پەردىلەر ، گىلەم ، يىپەك يېكەندازلار ، ماموق ياستۇقلار بىلەن بېزەپ ، كىشىلەرگە زوق بەرگۈدەك ھالغا كەلتۈردى . تاتار ئايالىنىڭ سەبىخە ، پەرىخە ئىسىملىك قىزلىرى ئۈچۈن ئايرىم ئۆي تەييارلاپ سىم كارىۋاتلار ، ئۈستەل - ئورۇندۇقلار ، كىتاب ئىشكاپلىرىنى ياساتتى .

مانا بۇگۈنكى مەشرەپكە غۇلجا شەھىرىنىڭ كاتتىلىرى تولۇق كەلدى . بىرلا نەزەرخان غوجام ئۇنىڭغا :

— مەشرەپمۇ بۇ ، ئېغىز مايلاشمۇ ؟ — دەپ قوپال جاۋاب بەردى ۋە كەلمەي قويدى ، لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ روھى چۈشۈپ كەتمىدى . ئۇ ئىچىدە : «خەپ توختا ، سېنىڭ دوتەيلىكىڭنى تارتىۋالمىسام !» دەپ قەسەم ئىچتى .

بۇگۈنكىسى ئىشنىڭ بېشى ، كىم بىلىدۇ ، بىر - ئىككى

يىلدىن كېيىن نەزەرخان غوجىمۇ تۇرداخۇنبايدەك «خائىن» بولۇپ تۇرمىدە ئۆلەمدۇ تېخى . شۇنداق بولسا شېكى دۇبەن ئۆزىگە سادىق ئادەمنى دوتەي قىلمدۇ ـ دە . ئابدۇمەر مىڭبېگى يېقىندا ئۆز ساداقىتىنىڭ بىرىنچى قەدىمى قىلىپ چيۇ سىلىڭغا ئىككى زىخ ئالتۇن بىلەن بىر مەخپىي خەت ئەكىرىپ بەردى . خېتىنىڭ مەزمۇنىنى ئۆزىلا بىلمدۇ . نەزەرخان غوجىنىڭ ئۇستىدىن يېزىلغان بۇ خېتىدە : «تۇرمىگە كىرگۈچى زىياۋۇدۇن غېنى ئوغرىنىڭ شېرىكى ، زىياۋۇدۇننىڭ ئاكىسى مۇختەر ما خۇسەنگە ئەسكەر بولۇپ ، شېكى دۇبەنگە قارشى تۆت يىل ئوق ئاتقان ، ئۇلارنىڭ ئارقا تىرىكى نەزەرخان غوجا . توققۇزتارا ، نىلقا ناھىيىلىرىدە ھۆكۈمەتكە قارشى قوراللىق تەشكىلات بار ، ئۇنىڭ باشلىقى مۇشۇ ھازىرقى دوتەي نەزەرخان غوجا» دېگەن گەپلەرنى ئۇ بىكارلا يېزىپ قويمىغان ـ دە !

نەزەرخان غوجا قۇربان ھېيىتتا مازاردا بولدى . ئۇ ھەممە ئۆيلەرنى — يۇزبېگى ، ئەللىكبېشى ، ئونبېشى ، ھەتتا نامرات دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنىمۇ قويماي پەتىلدى . ئاشۇ مۇختەرباي ، زىياۋۇدۇننىڭ ئۆيلىرىنىمۇ ھېيتلاپ ، ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ بوسۇغىسىغا دەسسەپمۇ قويمىدى . تېخى قۇربان ھېيت نامىزىدا قۇببىدە سەللىسىنىڭ بىر ئۇچىنى مەيدىسىگە چۈشۈرۈۋېلىپ نۇتۇق سۆزلەپ : «پارىخورلۇقنى يوقىتىش ئالتە بۇيۇك سىياسەتنىڭ بىرى ، مىڭبېگى ، يۇزبېشىلار پارا ئېلىۋاتىدۇ دېگەن پىكىر بار ، پارىخورلۇق خۇدا ئالدىدىمۇ ، ھۆكۈمەت ئالدىدىمۇ گۇناھقا بوغۇلغانلىق !» دېدى . ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئاستىدا تىل بار ، زىيەكىنىڭ ئۆز يېرىنىڭ دەنلىرىنى تۆككەنلىكى راست ، ئەيسا شاڭيونىڭ ئۆچ يىل دەن تۆكمەي ئۇنىڭ يېرىنى تېرىغانلىقى ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان . لېكىن ، ئەيسا شاڭيو مەن ئاق دەپ تۇرۇۋاتسا ئۇنى قارا دېيىشكە مىڭبېگىنىڭ تىلى قانداق بارسۇن ؟ مىڭبېگىنى سايلايدىغان ئىشنى ھېلىقى مالىيە نازىرى چىقارغانمىش ، قۇرۇسۇن ، ئەيسا شاڭيولارنى رەنجىتسە ئابدۇمەر مىڭبېگىگە نەدىن ئاۋاز كېلەتتى ؟

پۇتۇن تارانچىلار ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ ئىش قىلىدىغان تۇرسا ... ئەيسا شاگىيونىڭ تورۇق يورغىنى مىڭبىگىگە مىندۇرۇپ قويغىنىنى پارا دېگىلى بولامدۇ؟ ھېكىمبەگ غوجامنى سايرام كۆلى بويىدا قالماقلار قىرىق قوي، تۆت تاي، ئۈچ قىسىر بايتال سويۇپ بىر ھەپتە مېھمان قىلدى. بۇلار پارا ئەمەسمىكەن؟ مۇشۇ غوجامغىلا يارىسام بايلارغا يارايمەن، بايلارغا يارىساملا مىڭبىگى، شەنجاڭ، دوتەي بولۇپ ئۆرلەۋېرىمەن ...

ناخشا بىلەن ساز قىزىماقتا، غوجام بېشىنى ساڭگىلىتىپ باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇزۇن بارماقلىرىنى يۇمشاق خۇرۇم ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا ئاستا چېكىپ پۇتۇن ئىشقى بىلەن ئىلى ناخشىلىرىنى ئاڭلىماقتا. زىكرى ئەلپەتتانىڭ دۇتارى، ئابدۇۋەلى جارۇللا دېگەن يىگىتنىڭ ئاۋازى، ھەرقانداق جان ئىگىسىنى ئېزىۋېتىدۇ:

ئۆستەڭنىڭ تېگى لايدۇر،
چاپسا كەتمەن ئۆتمەيدۇ.
زالىم تۇڭچىسى بەگلەر
بېشىمىزدىن كەتمەيدۇ...

غوجام ئۆزى بەگ تۇرۇپ نامراتلارنىڭ نالە ـ پەريادىغا نېمانچە قۇلاق سالمىدىكىنە؟ غۇلجا تەۋەسىدىكى ئون يەتتە غولنىڭ ئوچى ئۇنىڭ، ئىككى مىڭ ئۆيلۇكتەك يانچى ئۇنىڭ يېرىنى تېرىيدۇ. بۇغداي چەش بولغاندا ئۇنىڭ ئادەملىرى چىقىدۇ ـ دە، چەشنى ئونغا بۆلۈپ سەكسىنى دېھقانغا، ئىككىسىنى غوجامغا بۇيرۇيدۇ. چۈلۇقاي، توخۇچىيۇز، شاغلىقتام ... ئۇنىڭ يېرىنىڭ ھېسابى يوق، پۇتۇن غوللارنىڭ سۈيى، يۇرتلارنىڭ خېلى كۆپى، مۇنۇ شەھەر يېنىدىكى، جىرغىلاڭ ئەتراپىدىكى يەرلەرمۇ ... ھەممىسىلا ئۇنىڭ، ئۇ بىر كۈن ئەمگەك قىلمايدۇ، كىيىمگە توپا قوندۇرماي يازچە قوزا، قىمىز بىلەن تاغلاردا، مېۋىنىڭ شىرنىلىرىنى يەپ

باغلاردا يۈرىدۇ ، ئۇنىڭ ئاشلىقىنىڭ سانى يوق ، مېلىنىڭمۇ شۇنداق . لېكىن ، ئۇنى ھېچكىم پارىخور دېمەيدۇ ، مەن بىر يورغا ئالغىنىمغا ھەممىلا ئېغىزدا «پارىخور» دەپ تىللانماقتىمەن . تېخى مۇنۇ غوجام يەنە شۇ زىيەكتەك يالاڭ تۆشەرگە كۆڭۈل بۆلۈپ ناله ـ پەرياد ئاڭلاشقا ئامراقكىنا ! ...

ناخشىلار تۈگەپ ، مەرغۇلمۇ ئاخىرلاشتى . لېكىن ، پەگاھتا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ساھىبخانا ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ خىيالى ئاخىرلاشمىدى .

— قاشقالىق ھۇي ! — دېدى ئىبراھىم كېمىچى ئابدۇمەر مىڭبېگىنى نوقۇپ ، — ئۇخلاپ قالدىڭمۇ ياكى ھوشۇڭدىن كەتتىڭمۇ ؟

— ياق ، بۇ ئالته قوزا ، بىر تاي قانچه بولمدۇ دەپ ھېسابلاب چىقىرالمايۋاتىدۇ ! — دېدى بوۋىخان «كور» دېگەن چاقچاقچى چاقچاقنى ئۇنىڭغا مەركەزلەشتۈرمەكچى بولۇپ ، — ھەر كۈنى سەھەردە تۈرۈپ قويچىلىرىدىن قانچه تۆل ئالدۇق دەپ سوراشنىڭ ئورنىغا ، قويلارنىڭ قۇمىلىقى قانچه دەپ سورىغۇدەك .

— ھا ـ ھا ـ ھا ...

ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ لەقمى «خەسىس» بولغاچقا ، ئۇنىڭ خەسىسلىكى چاقچاق بىلەن دۇمبالىنىشقا باشلىدى :

— توخۇلارغا تېرىقنى ساناپ بېرىدىغان خەسىس !

— كەپتەرلەر دانىنى كۆپ يەۋالسا شېكى دۇبەنگە ئەرز يازغان خەسىس !

— سېغىزغان تۇخۇم ئوغرىلىسا قۇرغۇيلىرىنى جازالىغان خەسىس !

— ئاسىيەخان پۇل سورىسا بانكىنى كۆرسىتىپ قويغان خەسىس !

— پۇل جىق كەتمىسۇن دەپ تۇل خوتۇن ئىزدەيدىغان خەسىس !

— چوڭ ئوغلى ساراڭ بولۇپ قالسا باخشى چاقىرىشقا

چىدىماي ، ئۆزى باخشى بولۇپ پېرە ئوينىغان خەسىس !
— غەلۋىرگە ياماق سالىدىغان ...
— قېتىققا چۈشكەن قىلنى شۇمۇپ تاشلايدىغان ...
— شامىنى بىر ئاي چاينايدىغان ...
— كۆڭلىكىگە كاۋا يوپۇرمىقىدىن ياماق سالىدىغان ...

كۇلۇپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ ، ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگۇدەك بولغان غوجام ئاخىر قولىنى كۆتۈرۈپ چاقچاقنى توختىتىشقا شەرەت قىلدى . چاقچاق توختىدى . ئابدۇمەر مىڭبېگى ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ :

— قېنى قىمىزغا باقايلى ، تۆگىنىڭ قىمىزى . مەشرەپنى دەپ تۆت تۆگىنى ئۆيدە بېقىپ قىمىز قىلدۇردۇم . ئاخشام قىلغان ، يېڭى قىمىز ، غوجام ! — دېدى ئۇ بىر قونغان قىمىزنى ئىچمەيدىغان غوجامغا ئالاھىدە چۈشەندۈرۈپ ، — كاۋاپ ئالسىلا ، غوجام .

— ھە ، ھە ، — دېدى غوجام ، — ئەمدى خەسىس دېمىسەڭ بولغۇدەك ، قىشتا تۆگە قىمىزى ، پاقلان كاۋىپى ... قولى جىق ئوچۇقكەن ، ئوچۇقكەن ...

كۆپچىلىك يەنە كۇلۇشتى .

— بايىتال قېرىسا پەرت قىلىشىدۇ ، خەسىس قېرىسا مەردلىشىدۇ ، دېگەن ماقال بار ، غوجام ، — دېدى بوۋىخان يەنە چاقچاق باشلاپ ، — قارىسىلا ، مۇنۇ كاۋاپ چىشى قوزىنىڭ گۆشىدەك قىلىدۇ . نېمىشقا ئەركەك قوزىنىڭ گۆشىدىن قىلمىدى ؟

— سىڭار يېنىدىن قارىسا شۇنداق كۆرۈنىدۇ ، — دېدى زىكرى بوۋىخاننىڭ بىر كۆزى ئەلەس بولغاچقا «كۆز» گە ھۇجۇم قىلىپ .

— مەن خاتا كۆرگەن بولسام ئابدۇۋەلى قاراپ باقسۇن ئەمىسە ! — ئابدۇۋەلى جارۇللانىڭ لەقمى «قارىغۇ» بولغاچقا بوۋىخان چاقچاقنى ئۇياققا يۆتكىدى .

— بۇ كاۋاپ قوي كاللىسىدەك قىلىدۇ ، ھە ، ئىبراھىم ئاكا ! — دېدى ئابدۇۋەلى جارۇللا «تاز» لەقمى بار ئىبراھىم كېمىچىگە ھۇجۇمنى توغرىلاپ .

— چاقچاق مایماق چققىلى تۇردى ، — دېدى ئىبراھىم يېنىدىكى «توكۇر» لەقەملىك بىرىگە .

قېرى ، كاۋاپ ، قىمىز مېھمانلارنىڭ ئىشتىھا ، ئىلھامىنى قوزغىدى . ئۇلار كۈلكە - چاقچاق بىلەن ھېلىدىن - ھېلىغا پىيالىلىرىنى ئوتتۇرىدا ئولتۇرۇپ قىمىزنى سورۇپ قۇيۇپ بېرىۋاتقان كىشىگە سۇنۇشاتتى . كاۋاپ توشۇغۇچىلار ھويلىدىن دەرۋازا يېنىدىكى تېگى ئامبارلىق ئېگىز ئۆيگە تاختاي پەلەمپەيلەردىن يۇگۇرۇپ چىقىشىپ - چۈشۈشمەكتە ، ھەممىلا ئادەم بۇگۈنكى مەشرەپتىن رازى ئىدى .

مانا داستىخان يىغىلىپ يەنە ساز - ناخشا باشلاندى . زىكرى ئەلپەتتا ئىسسىلىك قارا قاش ، ئاق يۈزلۈك يىگىت كۆڭلەكچان بولۇۋېلىپ ، دۇخاۋا بۆكسىنى كەينىگە سۇرۇپ قويۇپ «راك» مۇقامىنى باشلىدى . مۇقامنىڭ سۆزلىرى مەزمۇنى تېرەن نەۋائىي غەزەللىرى . ئاڭلىغۇچىلار ئۇقمايدىغان گەپلەرمۇ كۆپ . لېكىن ، ئۇلار خۇددى خۇداغا ئېتىقاد باغلاپ ئىبادەتتە ئولتۇرۇشقاندەك جىم ، ھەتتا پۇتلىرى تالدىغانلىرىمۇ مۇقام توگىگۈچە يەكتىز بولۇپ پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بۇ سىرلىق ، مۇقەددەس ناخشىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن . ئۇلار ئۇچۇن ھازىر مۇشۇ مۇقام بەخت ھەم ئېتىقاد . ئۇلار ئۇچۇن دۇنيادا ئۇنىڭدىن يېقىملىق ، جانغا ھۇزۇر ناخشا ياكى قىرائەت يوق . مۇقام بىر ئۇلۇغ روھنىڭ چىللىغۇچىسى ، بىر گۈزەل تۇيغۇنىڭ ئويغاتقۇچىسى ، بىر گۈزەل كىلەچەكنىڭ بېشارىتى ... ئاخىر «بى - بى - بى» بىلەن مۇقام ئاخىرلاشتى . ئۇنىڭغا ئۇلاپلا زىكرىنىڭ يېقىملىق ، بومراق ئاۋازىغا ئابدۇۋاھىلىنىڭ جارانلىق يۇقىرى ئاۋازى قوشۇلۇپ ، ئىلى مەشرىپىنىڭ ناخشىلىرى باشلىنىپ كەتتى . جالالدىن ئۇسسۇلچى ئورنىدىن تۇرۇپ پۇت ، قول ، بەل ، باش ، قاش ، كۆز ، ئېغىزلىرىنى ھەرىكەتلەندۇرۇپ ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئۇنىڭ بەللىرى شۇنداق ئەۋرىشىمكى ، كىمگە تولغىنىپ قاراپ قويسا شۇنىڭ ھەۋىسى قوزغىلاتتى ، كىمگە قاراپ قاش ئېتىپ قويسا شۇنىڭ

شەھۆەت قىزغىنلىقى ئاشاتتى ، كىمگە ئېگىلىپ تەزىم قىلسا شۇنىڭ قەلبى ھۆرمەت غۇرۇرى بىلەن سۆيۈنەتتى ، بىراق ئۇ ھەممە ھۆرمەت ، ناز ـ كەرەشمىسىنى غوجامغا بېغىشلىغانىدى . ئۇ تولغىنىپ ئويناپ بىر تال كەمپۈتنىڭ يېرىمىنى ئۆزى چىشلەپ ، قالغان يېرىمىنى غوجامنىڭ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويۇۋىدى ، ئۆيدە قىيقاس كۆتۈرۈلدى ...

جالالىدىن ئۈسسۈلچىنىڭ ئۈسسۈلى تۈگەش بىلەن ئابدۇمەر مىڭبېگى كۆپچىلىككە :

— مېنىڭ خوتۇنۇم بىر گارمون چېلىپ بەرسەم دەيدۇ ، — دەپ ئېلان قىلىۋىدى ، غوجام دەرھاللا :

— ھە ، ھە ، ھە ... ئورۇسنىڭ ئۇ نېمىسى سېنىڭ ئۆيۈڭگىمۇ كىرىپتۇ ـ دە ، ئاڭلىساق ئاڭلايلى ! — دېدى .

شۇ ھامان پەگاھتا كۆپچىلىككە تەزىم قىلىپ سېرىق چاچ ئاسىيە بىلەن قىزلىرى پەيدا بولدى . ئاسىيە غوجامغا ئالاھىدە تەزىم قىلدى ، ئاندىن كېيىن كۆپچىلىككە تەزىم قىلدى .

— مانا ، مانا يېڭىلىق ، — دېدى غوجام ئۈيغۇر مەشرەپكە تۇنجى بولۇپ كىرگەن خوتۇن ـ قىزلارغا نارازىلىق بىلەن قاراپ .

— پاھ ، پاھ ، نوغايلارنىڭ چالىدىغىنىمۇ قالتىسكەنا !

سەبىخە كۆڭلەكچان ئىدى ، ئۇنىڭ بېلى پۇرمە كۆڭلىكى ئىنچىكە بەللىرىنى ، تولۇق كۆكسىنى ، چىرايلىق بويۇن ، يوتىلىرىنى گەۋدىلەندۈرگەنىدى ، ئۇزۇن ، توم ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى ئەتراپىدا ئويناپ تۇراتتى . چىرايلىق قىز ـ چوكانلار ئۇچۇن ھەرنېمە قىلىشتىن يالتايمايدىغان مەشرەپ ئەھلىنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭغا تىكىلدى . ئۇلار ئولتۇرالماي قىمىرلاشتى ، بىر ـ بىرىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاشتى ، كۆزلىرى بىلەن ياش ، چىرايلىق ، شوخ قىزنىڭ ئۆزلىرىنى بىردەمدىلا مەست قىلغان نازۇك ئەزالىرىنى شەرەت قىلىشتى . قىزنىڭ بۇ قېرىلارنىڭ كۆزلىرى بىلەن كارى يوق . ئۇ گارمونىنىڭ تاسمىسىنى بوينىغا سالدى ـ دە ، بارماقلىرىنى گارمون تىللىرىغا تەگكۈزۈپ يېقىملىق تاتار

ناخشىلىرىغا ، ئاخىرىدا ئادىنوچكىغا ئويىنتۇەتتى . گارمون ئادىنوچكىغا چېلىنىش بىلەن ئاسىيە خېنىم ئوتتۇرىغا چۇشتى . ئۇ شۇنداق چاققان ، يېقىملىق ئاياغ ھەرىكىتى قىلدىكى ، جالالىدىن زادىلا ئولتۇرالماي ئۇنىڭغا يانداشتى . ئۆيدە قىيقاس ۋە ھوششەرە قىزىپ كەتتى . ئادىنوچكا راسا ئەۋجىگە چىققاندا ، ئاسىيە غوجامنىڭ ئالدىغا كېلىپ خۇشكەتتى قىلىپ تۇرۇۋالدى . غوجام يېنىدىكى سالىجانبايغا كۆز ئىشارىسى قىلىۋىدى ، سالىجانباي بىر سەكرەپ پۇلنى ئاسىيەنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ پەتنۇسقا سالدى .

— غوجام دادا ، سىلىنى تانسىغا تارتىۋاتىدۇ ! — دېدى جالالىدىن ئاسىيەنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈپ .

— خۇپتەن بولدى ! — دېدى غوجام سوغۇقلا .

ئاسىيە قىزلىرى بىلەن چېقىپ كەتكەندىن كېيىن غوجام :

— ئابدۇمەر ، قىزلىرىڭ قالتىسكەنا ، چېيۇ سىلىڭنىڭ بالىلىرى كۆرۈپ قالمىغاي ، خۇدايىم ساقلىسۇن ! — دېدى .

كۆپچىلىك تالا ـ تۈزگە چېقىشتى . بىرى ھويلىدا ئەزان ئېيتتى . ئۆيگە جايناماز لار سېلىندى . خۇپتەن ئوقۇمايدىغان زىكرى بىلەن ئابدۇۋۇھىلەر تالاغا چىققاندىن كېيىن ، زىكرى :

— پاھ ، مۇنۇ قاشقالىقنىڭ نوغاي خوتۇنى پەرىزاتكىنە ، — دېۋىدى ، ئابدۇۋۇھىلى :

— قىزى قالتىسكەن ، سانايىنەپسىگە بەرسە ، شېرىننىڭ رولىغا چىقسا بولىدىكەن ، مەن پەرھاد بولسام ، — دېدى .

— ئۇ شېرىن بولسا پەرھادنىڭ رولىنى ماڭا بېرەرسەن ھە ، — دېدى زىكرى ، — كۆرمەي قېلىپ خاتا ئىش قىلىپ قويامسەنكىن دەيمىنا ! — ئۇلار كۈلۈشتى .

نېرىن تارتىلغاندىن كېيىن مەشرەپ ئاخىرلاشتى . كالاسكا ، خادىك ، كۈموش ئېگەر ـ جابدۇقلۇق يورغىلار بىلەن مېھمانلار يولغا چىقتى . خۇشاللىقمۇ ئۇزىدى . بايا مىڭبېگىگە غۇلجا خەلقى كۈلكە ئۇچۇنلا يارالغاندەك تۇيۇلغانىدى ، ئۇ ئۆمرىدە بۇنچىلىك جىق كۈلكىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈپ تۇرۇپتۇ . ھارۋىلار ، ئاتلار ئۇزاپ

كەتسىمۇ يىراقتىن يەنە شۇ كۈلكە ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى ...

— غوجام ياقتۇرمايدۇ دېسەم ئۇنىماي گارمون چالدۇرۇپ، ئادىنوچكا ئوينىتىپ ، غوجام چوقۇم خاپا بولدى ، — دېدى ئاسىيە ئابدۇمەر مىڭبېگىگە كايىپ .

— نېمىشقا سىز ئۇنىڭغا تولغىنىپ قاش ئاتىسىز ! — دېدى مىڭبېگى ئاسىيەنى ئەيىبلەپ ، — غوجام سىزنىڭ غىلجىڭلىقىڭىزدىن خاپا بولدى !

— نېمە دەيدىغاندۇ ، خوتۇن خەقنىڭ غىلجىڭلىغىنىدىن خاپا بولغان ئۇيغۇرنى مەن تېخى كۆرمىدىم !

— ئەرلەرنى كۆرسە غىلجىڭلىمايدىغان نوغاي خوتۇننى مەن تېخى كۆرمىدىم !

— ئانداق بولسا نېمىگە ئالغان نوغاي خوتۇننى !

— بايلارنى دوراپ ـ دە !

— ھېلىھەم بولسىمۇ سەھرانىڭ يولى ئوچۇق !

— سىزگىمۇ قازاننىڭ يولى ئوچۇق !

— مەن بۇ ئۆيدىن چىقمايمەن . ماڭا بەرگەن تىلخېتىڭىز بار ، دىنىي نازارەتكە ئاپارسام تاتار قازىلار بار ، ھازىرلا كەشىڭىزنى توغرىلايدۇ .

— نوغاي دامولللامدىن يۈزىگە تېتىيدىغان مۇتائالى خەلپىتىم بار ، ئازازۇللارنى دوزاخقا بۇيرۇيالايدۇ !

ئۇلار گەپ تالىشىۋاتقاندا ، ئۆيگە ساقاللىق بىرى ھاسىراپ كىرىپ كەلدى :

— ۋاي مىڭبېگى ، يامان بولدى . چوڭ ئۆيگە بۇلاڭچى كەلدى . ئالتە قازاق غېنى ئوغرى بىلەن كېلىپ مال قورۇدىن بىر ئۈيۈر يىلقا ، ئايمىنىڭ ساندۇقلىرىنى ، سىلىنىڭ ھېلىقى يىغقانلىرىنى بۇلاپ كەتتى . غېنى ئوغرى ... ئېيت ئاۋۇ ئابدۇمەر قاشقالىقا ، جېنى مېنىڭ ئالقىنىمدا دەيدۇ تېخى !

ئابدۇمەرنىڭ بېشى پىررىدە ئايلاندى . بىرىنى قولغا كەلتۈرمەن دېسەڭ ، يەنە بىرى تىغ بولۇپ سانجىلىۋاتقان ، بىرىگە

ئېرىشىمەن دېسەڭ ، ئوندىن ئايرىلىۋاتقان ، بېشىنى ياپسالڭ قوڭى ئېچىلىپ قېلىۋاتقان . بۇ قانداق جاھان؟ ياخشى كۈن كۆرۈش ئۈچۈن شېڭ دۈبەنگە بېقىنماي بولمايدۇ ، ئىسىت ، غوجامغا قىلغان ئەقىدەم ، قارا ، ئۇلارنىڭ چاقچاقلىرىنى تېخى . غوجامنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز ياخشى گەپمۇ چىقمىدا؟ لېكىن ، ئۇ غوجامنىڭ : «قىزىڭنى چىيۇ سىلىڭنىڭ بالىلىرى كۆرۈپ قالمىسۇن» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ قالدى . ئۇلارغا كۆرسىتىشنىڭ يولى بارمىكىن ، توختىسى تۇڭچى دەپ بىرى بار دەيدۇ ، يەنە بىر چوكا ئالتۇن خەجلىسەم كۆرۈشكىلى بولارمىكىن؟ ئاپلا ، مۇنۇ غېنى دېگەن ئوغرىنىڭ مېنىڭ بىلەن قېرىشىپ قالغىنى نېمىسى؟ بىر ئۈيۈر يىلقىنى ھەيدەپ كەتكەن بولسا ، ئۇنى ئاز دەپ خۇتۇنۇمنىڭ زىرە - پىرە ، توگا - پوگالىرىنى ئالغان بولسا ... ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولغىلى بولامدۇ؟ قاشقىردەك ، چىلبۆرىدەك ئوغرى قازاقلىرى بار ئۇنىڭ ...

— ئات توقۇ ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ئاشقان نېرىنغا ئەمدىلا قول سالغان ساقاللىققا ، — بولە ، كېلىپ يە !

ئۇ ئېتىنى دەرۋازىدىن دېۋېتىپ چىقىپ كەتتى ، ئۇنىڭ نەگە ماڭغىنىنى ئاسىيە ئەلۋەتتە بىلمەيتتى . ئاسىيە تېخىچىلا ئۇخلىمىغان قىزلىرىنىڭ يېنىغا كىردى . سەبىخە خەت يېزىۋېتىپتۇ ، كىچىكى ئۇخلاۋېتىپتۇ . ئاسىيە قىزى بىلەن مۇڭدىشىپ ئىچىنى بوشىتىشقا ئادەتلەنگەن . كىتاب ئوقۇپ ، رۇس - تاتارلار گىمنازىيىسىدە تەلىم ئېلىپ كۆپىنى ئۆگەنگەن ، ئەمدى ئون ئالتە ياشقا كىرىپ ئەقلى يېتىشكەن قىزى دائىم ئۇنىڭغا يېڭىچە ، ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرەتتى ، يېڭىلىقلارنى ئېيتىپ بېرەتتى . قىزى ئاندىن ھەممىلا جەھەتتە ئۆتۈپ ، ئانىسىنىڭ ھەۋىسىنى قوزغىماقتا ئىدى . ئۇ ئۇستەلگە ئېگىلىپ ئولتۇرۇپ پۈتۈن دىققىتى بىلەن خەت يېزىۋاتقان قىزىنىڭ ئۇستىدىن خەتكە قارىدى . ئۇنىڭ «سالام خەت» دېگەن بىرلا سۆزگە كۆزى چۈشتى . قىز خەتنى لاتىن يېزىقىدا يازماي ئۇيغۇرچە يازغانىدى . ئانا چۆچۈپ

خەتكە يەنە قارىدى ـ دە ، «نۇرى» دېگەن ئىسمىنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ تام مەشكە يۆلىنىپ ئۇرۇپ قىزغا سىنچىلاپ قارىدى : قالپاقلىق لامپۇچكا تۆۋەن چۈشۈرۈلگەن ، قىزنىڭ ئاق سېرىق يۈزى يېرىم يورۇق ، يېرىمى كۆلەڭگە بەئەينى سۈرەتلەردىكى گۈزەللەرگە ئوخشايتتى ، بولۇپمۇ قىزغۇچ يۇزىگە سايە تاشلاپ تۇرغان ئۇزۇن ـ ئۇزۇن كىرپىكلىرى ، ئېقىپ چۈشكەندەك چىرايلىق بۇرنى ، ئەگمە قاشلىرى ، پىچىرلاۋاتقاندەك بىردە ئېچىلىپ ـ بىردە ھملىشىپ تۇرغان قىزىلگۈل پورىكىدەك لەۋلىرى ، توم چاچلىرى ئانىغا ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى ، ھېسسىياتىنىڭ قۇربانى بولۇشقا تەييار تۇرغان چاغلىرىنى ئەسلەتتى . ئۇ قازان شەھىرىدە تاتار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقاندا ، تازا ھازىرقى سەبىخەدەك چىرايلىق ، ھېسسىياتچان ئەمەسمىدى ؟ قېنى ئۇ گۈزەللىك ، قېنى ئۇ ئىنتىلىش ، قېنى ئۇ غايە ؟ ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ئۇنى ئاتا ـ ئانىسىز قىلىپ قويدى . دادىسى ئېتىلدى ، ئانىسى ئورۇسلار بىلەن ياۋروپاغا قېچىپ كەتتى . ئاسىيە بوۋىلىرى بىلەن قىرىم — قازان تاتارلىرىغا قوشۇلۇپ قازاقستانغا ، سىبىرىيىگە ھەيدەلدى . ئۇ نەق ئون ئالتە يېشىدا سەبىخەنىڭ دادىسى — ئۇيغۇر يىگىت بىلەن تونۇشتى . ئۇ تېزلا دۇنيا مۇھەببەت ، لەززەت مۇھەببەت ، ھاياتنىڭ ئۆزى مۇھەببەت دېگەن خۇلاسىگە كەلدى . ئۇلار ئاددىيلا بىرنەچچە بوتۇلكا ۋودكا ، بولكا ۋە قەنت ـ گېزەك بىلەن ئالمۇتىدىكى ئوقۇغۇچىلار ياتىقىدىلا توي قىلىشتى . ئۇنىڭ ئېرى ئۇيغۇرلاردىن چىققان بىر تالانت ئىگىسى ئىدى . ئۇ ئۇيغۇر ، قازاق ، رۇس تىللىرىدا شېئىر يازالايتتى ، پۈشكىننىڭ ، لېرمۇنتوفنىڭ شېئىرلىرىنى رۇسچە دېكلاماتسىيە قىلسا ، رۇس قىزلىرى ھاياجانلىنىپ ئۇنى قۇچاقلاپ سۆيۈپ كېتەتتى . ئۇ ئاجايىپ ناتىق ئىدى ، رۇس تىلىدا «لېنىن تۇغى» دېگەن تېمىدا سۆزلىگەن سۆزى مۇكاپاتلىنىپ ، «كومسومولسكى پراۋدا» گېزىتىدە بېسىلغان . ئۇ يەنە ئاجايىپ ناخشىچى ، پۈتبولچى ۋە رەسسام ئىدى ...

لېكىن ، ئۇ ئىككى قىزنىڭ ئاسىيەگە تاشلاپ ئۇلار بىلەن تۇزۇككىنە خوشلاشمايلا كېتىپ قالدى . كېيىن ئۇلار ئۇنى ئېتىۋەتتى ، ئاسىيە ئۇنىڭ نېمە گۇناھ قىلغىنىنى بىلمىدى . ئۇ شۇ دەۋرگە ، ئىستىبدات ھۆكۈمرانلارغا ئېچ ـ ئىچىدىن نەپرەتلەندى . چۈنكى ، ئۇ ئېرىنىڭ بىگۇناھ ، ساپ ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى . راستتىنلا شۇنىڭ ئۈچۈن ئېتىلغان بولسا ئۇ دەۋرگە ، ئۇ دەۋرنىڭ سەركەردىلىرىگە نەپرەتلەنمەي قانداق قىلسۇن؟ ئۇ جان ساقلاش ، سۆيۈملۈك ئېرىدىن قالغان مۇنۇ ئىككى قىزنى بېقىپ قاتارغا قېتىش ، ئانىلىق بۇرچىنى ئادا قىلىپ ئۆزىنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئۆزىگە ئىسپاتلاپ بېرىش ئۈچۈن ، بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن ئۆزىگە ئوخشاش زامان قاچقۇنلىرى بىلەن بىللە غۇلجىغا قېچىپ كەلدى . قازان شەھىرىدىكى سۆيۈملۈك ئانا مەكتىپى ، كاتتا جاي ، باغلىرى ، ياۋروپاغا قاتناپ تۇرىدىغان سېرىق ساقال ، سېرىق قاش ، ھەيۋەتلىك كىيىنىپ ، ھاسا تۈتۈپ يۈرىدىغان دادىسى ، دائىم تەسۋى سىيرىپ ، كىتاب ئوقۇپلا يۈرىدىغان دامولا بوۋىسى ، تۈرك ئاياللىرىدەك كىيىنىپ يۈرىدىغان مېھرىبان مومىسى ۋە فرانسۇزچە ياسىنىپ ، ئالتۇن ئىچىدە يالت ـ يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان ئانىسى ، گۈزەل قىرىم ، كاۋكاز ، ۋولگا ، قارا دېڭىز بويلىرى ... ھازىر ئۇنىڭدىن تولىمۇ يىراقتا ، گويا چۈشتەك ، گويا بىر گۈزەل ئارزۇدەك ئۇنىڭ خىيالى ۋە مۇھەببىتىگە ئايلاندى . ئۇنىڭ قەلبىدە مۇھەببەت ، ئائىلە دېگەنلەر ئاللىقاچان كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىپ بولغان . ئۇ لۇ تولستوينىڭ «ئانا كارىنىنا» رومانىدىكى ئاناناەك ئۆلۈم يولىنى تاللاپ بولغان ، لېكىن ئىككى پۇتىغا ئىككى قىزى چاپلىشىقلىق ، ئۇ پويىز چاقىغا ئۆزىنى ئاتالمايدۇ . ئۇ ھازىر شۇ يازغۇچىنىڭ «تىرىلىش» رومانىدىكى ماسلوۋا . بىرى ئۇنىڭغا مۇھەببەت توغرىسىدا گەپ قىلسا ئۇ ماسلوۋاەك : «نېمە ئۇ مۇھەببەت دېگەن ، مەن ئۇنى ئاللىبۇرۇن چۆرۈۋەتكەن ! » دەپ جاۋاب بېرىدۇ . ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ياشاشنى تاماملىغان . ئۇ ئىككى قىزى ئۈچۈن ياشايدۇ . ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ ئەلچىلىرىگە ئۇ :

«مېنىڭ بەدىنىم قىزىرىمنى بېقىشقىلا يارىمايدۇ . شەھەردە ئۇيۇ تۇتۇپ بەرسۇن ، قىزىرىمنى ئوقۇتسۇن ، مېنى ئۆمىلەپ يۈرۈپ خىزمىتىمنى قىل دېسىمۇ مەيلى دەيمەن» دەپ جاۋاب بەرگەن . شۇڭا ، ئۇ مىڭبېگىنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ ھەم ئونىڭغا دېگىنىنى قىلدۇرىدۇ . ئۇ بۇگۈن ئۆز مەيلى ئەمەس ، مىڭبېگىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بايلارغا ئادىنوچكا ئويناپ بەردى . ئۇ ئۆزىگە تىكىلگەن ئونلىغان ئىشقۇاز كۆزلەرنى سەزدى ، بىرلىرى كۆز قىستى ، بىرلىرى قاش ئاتتى ، بىرلىرى لېۋىنى تەمشىدى ... ئۇلار كۆڭلىدە : «ئاشۇ ساقاللىق ، قوپال سەھرالىققا خوتۇن بوپسەن ، سەن شۇنچىلىك بىر خوتۇن ، بىزنىڭ ھەرقانداق تەلىپىمىزنى يەردە قويمايسەن !» دېيىشمەكتە . ئاسىيە خورلۇق ، كەمستىش دېگەنلەرگە كۆنۈك . ئۇ مۇنچىلاردا تازىلىق ئىشچىسى بولدى : «يۇيۇپ قويە» دېيىشەتتى بىرلىرى يالىڭاچ پېتى ئىشكىنى قىيا ئېچىپ . ئۇ ھاكچى رۇس خوتۇنلار بىلەن كىر ماتا ياغلىقىنى ئېچىكىدىن چىگىپ چىلەك تۇتۇپ كوچىلاردا تۇردى ، ئىشلەتكۈچىلەردىن ئۇنىڭغا : «ھەي مارجانكا ، ئۆينى ھاكلاپ بولدۇڭ ، ئەمدى بىلىمنى تۇتۇپ قويە» دېگۈچىلەر بولدى ... ئۇ ھەممىگە چىدىدى ، ھەممىنى ئۇنتۇدى ، قىزلىرى ئۈچۈن ھەرقانداق خورلۇققا ، ئازابقا ، قۇربان بېرىشكە ئۇ تەييار ، پەقەتلا قىزلىرى خورلانمىسا ، ئازابلانمىسلا بولدى ...

— نېمە بولدى ، قىزىم ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى ئاسىيە يىغلاۋاتقان قىزىنى مۇرىسىدىن قۇچاقلاپ ، قىزى راستىنلا يىغلاۋاتاتتى .

— نېمەڭ كەم ، كىم ساڭا ئازار بەردى ؟ — دېدى ئۇ قىزىنىڭ بېشىنى كۆكرىكىگە تېڭىپ ، — ئېيت ، قىزىم ، ھەرقانچە بالا ئىش بولسىمۇ ئاپاڭغا ئېيت !

— ئىچىم ئاغرىپ چىدىمىدىم ، ئاپا ! — دېدى سەبىخە چۈشىنىكسىزلا يىغلاپ ، — مەكتىپىگە ئىزدەپ بارسام ، ساۋاقداشلىرى تۆت كۈن بولدى يوق ، دادىسى تۇرمىدىكەن ،

ئـۇكىلىرىنى چېرىكلەر ئېتىۋېتىپتۇ ، دېدى . ئۇكىلىرى كىچىك بالىلارغۇ ، ئۇلارنى نېمىشقا ئاتىدۇ ؟ ئۇنىڭ دادىسىمۇ گۇناھسىز ، ئاق كـۆڭـۈل دېـھـقان ، ئۇنى سولاتقان مېنىڭ مۇشۇ مىڭبېگى دادامكەنغۇ ...

— كىمنى دەۋاتىسەن سەبىخە ؟

— نۇرىچۇ ، ئالدىنقى يىـلى يازدا بىـزنىڭ چوڭ ئـۆيگە ئەرز يېزىپ ئەكەلگەن بالىچۇ ؟

— ھە ، ھېلىقى زىيەك دېگەننىڭ بالىسىما ، ئۇنىڭ ئاپىسى چوڭ باينىڭ قىزىكەن ، ئانىسى تۇيۇقسىزلا ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ ئـاڭـلـىـغـان . ۋاي قىزىم ، شۇ بالىنىڭ ئۇكىلىرىنى چېرىكلەر ئېتىۋېتىپتۇمۇ ؟

— ھەئە ، ئاپا . مۇنۇ دادام جاللاتكەن ، ئۇنىڭ دادىسىنى ناھەق سـولاتـقـان دادامكەن . غېنى ئوغرى ئۇنىڭ دادىسىنى تۇرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپتىكەن ، چېرىكلەر بۇ پانتۇركىستلارنىڭ ئىشى ، قىساس ئالىمىز دەپ بالىلارنى ئېتىپتۇ . يۇزنەچچە ئادەمنى تۇرمىگە سالدى ، ئۇلاردىن ئۆلگەنلىرىمۇ بار . سوۋېت كونسۇلى ئارىلاشمىغان بولسا بۇ چاغقىچە نەچچە مىڭ ئادەم تۇرمىگە كىرەتتى !

— بۇ شېئىر دۇبەنمۇ ستالىنغا ئوخشاشكەن ـ دە !

— ئۇنداق دېمە ، ئاپا ، ستالىن دېگەن داھىي ، ئۇلۇغ ئادەم !

— ئۇلۇغ ئادەملەرمۇ جاللاتلىق قىلىدۇ ، قىزىم ، سەن بۇنى تېخى بىلمەيسەن . مۇنۇ مىڭبېگى داداڭمۇ ئۆزىنى كاتتا چاغلايدۇ ، قارا ، سەن ئۇنىمۇ جاللاتكەن دېدىڭ . ھەممىسى ئوخشاش بۇ ھوقۇق تۇتقانلارنىڭ !

— سوۋېت ئىتتىپاقى دېگەن سوتسىيالىزم . ئۇ يەردە ئېزىش ، زۇلۇم دېگەن يوق ، ھەممە ئىش ئادىل ھەل بولىدۇ ، ئاپا !

— ئېزىش ، زۇلۇم بولمىسا ، ئادىل بولسا ، بوۋاڭنى ، داداڭنى نېمىشقا ئاتتى ئەمىسە ؟

— ئۇقۇشماسلىق بولغاندۇر بەلكى ...

قـىـزنـىـڭ ئـاۋازى پـەسـلەپ تىترىدى . ئۇنىڭ يادىغا ئۆز

دادىسىنىڭ غۇۋا ئوبرازى ۋە دادىسى يازغان «ھەقىقەت» دېگەن شېئىر دېكى :

ھەقىقەت قۇش بولۇپ ئۇچالمامدىكەن ،
سۇ كەبى كەلكۈن بوپ تاشالمامدىكەن ؟
بىر غېرىب كۆلبىسى ئوتتا كۆيگەندە
ئۆزىنى شۇ ئوتقا ئاتالمامدىكەن ؟

دېگەن مىسرالار كەلدى .

... ھەقىقەت ، ئادالەت ھەممە يەرنى كېزىپ يۈرسە ، ھەممە يەرگە ئۇچۇپ بارالمسا ، قەھرى بىلەن كەلكۈن بولۇپ ناھەقچىلىكنى يىمىرىپ تاشلىيالمسا بولاتتى ... دادام قالتىس يازغانىكەن ، شۇنداق دادىنىڭ بالىسى بۇگۈن جاللاتنىڭ قىزى بولۇپ قالدىما ؟ ...

قىز ئورنىدىن تۇرۇپ سۆسەر ياقىلىق جۇۋىنى يېپىنچاقلاپ پېشايۋانغا چىقتى . ئانا كىچىك قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ خىيال بىلەن ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرماقتا ، بۇ ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلانغانىدى . سەبىخە پېشايۋانغا چىقىپ قار بىلەن ئېگىلگەن دەرەخ شاخلىرىغا ، شاخلارغا قونۇپ باشلىرىنى قاناتلىرىنىڭ ئاستىغا تىقىپ دۈگدەيىشىپ يېتىۋالغان توخۇلارغا قارىدى . توخۇلارنىڭ لاپاس تېگىدە قوناقلىرى بار ، ئۇلار زەھەردەك سوغۇقنىڭ كۈچىنى سىناش ئۈچۈن شاخقا چىقىپ يېتىۋالدىمۇ ياكى ئۇلارنىڭ مۇشەققەتنى تاللاش ئادىتى بارمۇ ؟ نۇرى مەقسەتلىك ھالدا شۇنداق جاپا ـ مۇشەققەتنى ئىزدىگۈدەك ، شۇڭا ئۇ سەبىخەدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرگۈدەك . سەبىخە ئۇنى قانچە ئىزدىدى ، ھېلىقى چېقىر ئۈجمە دەرىخىنى قانچە سېغىنىدى ، بولۇپمۇ نۇرىنىڭ ئائىلىسىگە بەختسىزلىك كەلگەن بۇ كۈنلەردە ئۇ نۇرىنى ئىزدەپ نەلەرگە كىرمىدى ـ ھە ؟ ئوغۇللارنىڭ ياتاقلىرىغا ، غوجامنىڭ ئېسىل ئۆيىگە ، ئاخىرىدا پەردە ئىسمىلىك تاتار قىزىنىڭ يارىدىمى بىلەن رەخىمجاننىڭ ئۆيىگە ... بىرمۇبىر باردى . ھەممىنى ئاڭلىدى ، بىلدى ، ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتىنىپ قىزلارغا خاس ئاجىزلىق بىلەن

يالغۇز دەرەخ دالدىلىرىدا يىغلىدى . ئۇنىڭ كۆز يېشى ، يۈرەك پىغانى بىلەن نۇرىنىڭ ھېچ ئىشى بولمىسىمۇ ، ئۇ بارغانسېرى ئۇنى سېغىنماقتا ، بارغانسېرى ئۇنى بىر كۆرۈش ئىستىكى قىينىماقتا ، يۈرىكىنى ئەزمەكتە ، ئەمدى ئۇنىڭ چىدىغۇچىلىكى قالمىدى . ئۇ نەدىن بولسىمۇ نۇرىنى تېپىشى كېرەك . ناۋادا ئۇ غېنى ئوغرىلار بىلەن تاغلارغا چىقىپ كەتكەن بولسا ، سەبىخە ئىككىلەنمەي قار كېچىپ ، سۇ يېرىپ ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپتە بولىدۇ . ناۋادا قارا تەقدىر ئۇنى ئۆلۈمگە ھەيدەپ ئاپارسا ، سەبىخە ئىككىلەنمەي كۆكرىكى بىلەن ئۇنى قوغداپ بىللە قۇربان بولىدۇ . خىيال ۋە سېغىنىش ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەت ئۇچقۇنىنى يالقۇنغا ئايلاندۇردى . ئۇ ئۆزىنىڭ تۇنجى ، شېرىن مۇھەببەت ئازابىنىڭ چەكسىز ، دولقۇنلۇق دەرياسىغا چۈشكەنلىكىنى چۈشەندى . ئۇ ياكى قىرغاققا ئۈزۈپ چىقىدۇ ، ياكى ھالاك بولىدۇ . ئۇنىڭغا ئەمدى باشقا يول يوق ، ئۇ ھازىر شېرىن ، زۆھرە ، سەنەم ... ئۇ ھازىر ھايات دىرامىسىنىڭ قەھرىمانى . ئۇ ھاياتنىڭ بۇ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ . ئۇ دادىسى يېزىپ قالدۇرغان شېئىرغا ئەمەل قىلىدۇ :

تۇغۇلدۇڭ ، سەن ئۇچقۇن ، ئۆچمە گۈرۈلدە ،
ھايات شۇ ، سەن شۇڭقار ، پەرۋاز قىل ئۆرلە ...

ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە : «ئادەم ھامان ئۆزىنى بىرنەرسىگە ئاتايدۇ ، سەن بىر ئىشىنىڭ قۇربانىسەن ، ياكى گۈزەللىكنىڭ ، ياكى رەزىللىكنىڭ ... » دەپ پىچىرلىدى .

دەرۋازا تاراقلاپ ئېچىلدى ، ھويلىغا ئاۋۇال كالاسكا ، ئارقىدىن ئاتلىق ئادەم كىرىپ كەلدى . سەبىخە ھەربىيچە كىيىنىپ قىلىچ ئاسقان ، ئېسىل پەلتو ، كاستۇم ـ بۇرۇلكا ، قارا شلەپە كىيگەن يەنە بىرىنىڭ كالاسكىدىن چۈشكىنىنى ، ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ ئۇلارنى ئېگىلىپ تۇرۇپ مېھمانخانىغا تەكلىپ قىلغىنىنى كۆردى .

— ئاسىيە ! — دەپ ۋارقىرىدى مىڭبېگى مېھمانخانىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى قاڭالتىرلىق ئەگمەچ پېشايۋان ئاستىدا

سالاسۇنغا تايىنىپ تۇرۇپ . ئاسىيە قىزىنىڭ خېتىنى ئوقۇشقا بېرىلىپ كېتىپ ئاڭلىمىدى . ئۇنىڭ پۈتۈن زېھنىنى قىزىنىڭ نۇرغا يازغان خېتى ئىگىلىۋالغان ، ئۇنىڭ قەلبى ، كۆزى ، ھەتتا مېڭىسى ھەربىرىتتىن توختىغان ، قىزىنىڭ بىر سەھرالىق يىگىتكە ئاشىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلاشقان ، قەلبى پۈتكەن ، بېشى گاڭگىراپ قالغانىدى . ئۇ قىزىغا ھەم ئىچ ئاغرىتاتتى ، ھەم غەزەپلەنەتتى . ئىچ ئاغرىتىشى بىچارە قىزنىڭ تارتقان جاپاسىنى بىلگەنلىكىدىن بولسا ، غەزىپى مۇھەببەتنىڭ قەلى بولۇشىنىڭ قانداق ئاقىۋەت ئەكېلىدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىدىن ئىدى . ئۇ قىزىنى مۇشۇنداق مۇھەببەت پاجىئەسىدىن قوغداش ئۈچۈن قانچىلىك تىرىشتى ـ ھە ؟ ئۇ قىزىنى يىگىتلەردىن قاچۇردى ، قىز دوست تۇتۇشقا ئۇنىدىدى ، ھەتتا مەكتىپىگە بېرىپ مۇئەللىمدىن قىزىنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىشلىرىنى ھەپتىدە بىر قېتىم سۇرۇشتۇرۇپ تۇردى . ئۇ قولىدىن كېلىدىغانلىكى ئامالالار بىلەن قىزىنى مۇھەببەت پاجىئەسىدىن قوغدىدى . ئاسىيە مۇھەببەت ئۆزىلا بىر پاجىئە ، قايسىبىر پىداكار مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلىگەن ؟ قىزلار ئۇنىڭغا ئىنتىلىدۇ ، لېكىن ئۇنىڭ دەردۇ بالاسىنى چۈشەنمەيدۇ . ئۇنى بەخت دەپ بىلىدۇ ، پاجىئە ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەيدۇ ... دەپ يۇردى .

— ئاسىيە ، ئۇخلاپ قالمىغانسىز ؟ — دېدى مېڭىگى ئۆيگە ئالدىراپ كىرىپ ، — يەنە مېھمان . بۇ قېتىمقىسى سىزنى خۇش قىلىدۇ . ئۇلار سىزنىڭ ھېلىقى سەكرەپ يەر تېپىدىغان ئوسۇلىڭىز بىلەن گارمونىڭىزنى يارىتىدىكەن . گېپىنى چىقىرىۋىدىم ، كەچ بولسىمۇ بىر ئاڭلايلى دەپ كەلدى ! — دېدى .

— خەلق نېمە كويدا ، سىلى نېمە كويدا ، دادا ؟ — دېدى تالادىن ئۆيگە يېڭىلا كىرگەن سەبىخە غەزىپىنى يوشۇرالماي ، — باشقىلار جان قايغۇسىدا ، سىلەر بايلار ھا ـ ھا ـ ھا ، ھى ـ ھى ـ ھى ...

— باشقىلار دېگىنىڭ كىم ، قىزىم ؟ — مېڭىگى غەزەپ بىلەن سورىدى .

— دېھقانلار ، كەمبەغەللەر ، ئوقۇتقۇچى ، ئوقۇغۇچىلارچۇ !
— كىم ئۇ ئەخمەقلەرنى شېكى دۇبەنگە قارشى چىقسۇن دەپتۇ .
تېخى ئاز ، يۇزنى تۇتسا نېمە بوپتۇ ؟ مىڭنى تۇتسۇن ، نەچچە مىڭنى تۇتسۇن . غېنىدەكلەرنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ تۆت دەرۋازىغا بىر ئايدىن ئېسىپ سازايى قىلسا بولىدۇ ! تولا گەپ قىلماي مېھمانلارغا گارمون چېلىپ بەر !
— يۇرۇڭ ، مېھمانلىرىڭنى كۈتەيلى ، مىڭبېگى ! — دېدى ئاسىيە ھەممە غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، — مەن مېھمانلىرىڭغا گارمون چېلىپ بېرەي .
ئۇلار مېھمانخانىغا كىرگەندە شېكى دۇبەنگە ئوخشاش قىزىل ئۆتۈك ، سۇس يېشىل سوكىندىن ھەربىيچە كىيىم كىيىپ ، مۇرىسىگە پاگون تاقاپ ، بېلىدىكى چىڭ باغلانغان تاسما پوتىسىغا قىلىچ ، تاپانچا ئېسىۋالغان ، قارا بۇرۇت ، ئاق يۇزلۇك ئېگىز بىر خەنزۇ ئوفىتسېر بىلەن ياۋروپاچە كىيىنىپ بوينىغا بانتىك تاقىغان ئۇيغۇر ئادەم خەنزۇ تىلىدا سۆزلىشۋاتاتتى .
— ياكاشما ؟ — دېدى ئوفىتسېر ئاسىيە بىلەن سەبىخەگە قولىنى ئۇزىتىپ . ئۇ ئاسىيە بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ ، سەبىخەنىڭ قولىنى چىڭ تۇتۇپ قويۇۋەتمىدى ، سول قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى .
— ئەيبا ، جىمۇ پياۋلياڭ[1] ! — دېدى ئۇ خۇددى ئاچ بۆرە قوزىغا ئىنتىلگەندەك ، — تا دو دالا[2] ؟
— شى لىيۇسۇي[3] ! — دېدى ئۇيغۇر ئادەم كۈلۈپ .
— تەي خاۋلا[4] !
— يى جىيەن جۇڭ چىڭ[5] ! — دېدى ئوفىتسېر ھاياسىزلىق بىلەن ، — يېدىڭ ياۋ باتا نوڭداۋشۇ[6] ، تابى شېكى دۇبەندى خۇاڭ

① پاھ ، نېمىدېگەن چىرايلىق .
② ئۇ نەچچە ياشتا ؟
③ ئون ئالتە ياشتا .
④ ناھايىتى ياخشى .
⑤ بىر كۆرۈپ كۆيۈپ قالدىم .
⑥ ئۇنى جەزمەن ئىنىدەككە كەلتۈرۈش كېرەك .

فا نۇيلاڭ — مالىكوۋا خەي خاۋكەن[1] !

مالىكوۋا دېگەن ئىسىمنى بىرلا سەبىخە چۈشەندىي . ئۇ شېڭ دۇبەننىڭ رۇس تىلى تەرجىمانى ، كاتىپى ، ئەمەلىيەتتە شېڭ دۇبەنگە موسكۋادىن تەقدىم قىلىنغان قىز ئىدى . سەبىخەنىڭ ئېنى شۇركەندى .

— نېمە دەيدۇ بۇ گېنېرال ؟ — دەپ سورىدى ئابدۇمەر مىڭبېگى قىزىقىپ .

— قىزغا بەك چىرايلىقكەنسەن ، بىرلا كۆرۈپ ھەيران قالدىم ، شېڭ دۇبەننىڭ موسكۋادىن ئەكەلگەن قىز كاتىپىدىنمۇ قالتىسكەنسەن دەيدۇ .

— ھا ـ ھا ـ ھا ! — مىڭبېگى ساقىلىنى سىيپاپ قاقاقلاپ كۈلدى ، — گورمۇڭنى قالتىس چالىدۇ ، ئورۇسچە قالتىس يازىدۇ ، سۆزلەيدۇ ، ئۇسسۇلغىمۇ باشى !

— ياكاشى ! — دېدى ئوفىتسېر قىزنى قۇچاقلاشقا تەمشىلىپ ، — ۋو شياڭ جىن تيەن جۇ گىن تا[2] ...

— بيە جاۋجى[3] ! — دېدى ئۇيغۇر ئادەم ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىپ ، — ۋېيكۇ جېن دايا[4] !

ئابدۇمەر مىڭبېگى ھېچ گەپنى ئۇقمايلا قاقاقلاپ كۈلەتتى . ئۇنىڭغا سەبىخەنىڭ ئوفىتسېرغا يارىغانلىقىنىڭ ئۆزى بىر چوڭ ئامەت . ئۇ مۇشۇ قىزى بىلەن خېلى چوڭ پايدىغا ئېرىشەلەيدۇ ، غېنى ئوغرىنىڭ جاجىسىنى بېرىپ ، ئۆزىنىڭ يارىملىق ئىكەنلىكىنى خەلققە كۆرسىتەلەيدۇ . سەبىخە ئۆزىنى ئوفىتسېرلاردىن يىرگەنگەندەك قىلىپ قاچۇرۇپ يۈرمەمدۇ ؟ ئۇنى ئوفىتسېرنىڭ قوينىغا ئىتتىرىش كېرەك ، ئانا بۇنى قىلىدۇ ، ئانىغا بۇنى مىڭبېگى قىلدۇرالايدۇ .

— ئاسىيە ، قېنى قېزا ، پاقلان گۆشى ، يەنە ھېلىقىدەك ...

---

① ئۇ شېڭ دۇبەننىڭ سېرىق چاچلىق خانىمى مالىكوۋادىنمۇ چىرايلىق ئىكەن .

② مەن ئۇنىڭ بىلەن بۇگۈنلا ...

③ ئالدىرىماڭ !

④ نەپسىگىز تاقىلداپ كېتىپتۇ ـ دە !

مىڭبېگى قوللىرىنى «قولداما» ناملىق تاماققا شەرەت قىلدى . ئاسىيە سىرتقا مېڭىۋىدى ، قىزمۇ ئەگەشتى .

— ياق ، ياق — دېدى تەرجىمان ئادەم قىزنىڭ ئالدىنى توراپ ، — سىز چىۋۇ تۇەنجاڭغا خىزمەت قىلىڭ ، چاي قۇيۇڭ ، يېنىدا ئولتۇرۇڭ !

قىز يىرگىنىپ ئۆزىنى يېرىم قۇچاقلىغان تەرجىماننى سىلىقلا سىلكىپ قولىنى تارتتى . ئۇ بايانتىن بۇ يىرگىنىشلىك مەخلۇقنىڭ قولىنى تۇتتى ، ئېچەكلىرىنى سىيپاش ، دۇمبە ، يەلكە ، ھەتتا كۆكسىگە قول تەگكۈزۈشگە چىشىنى چىشلەپ چىدىغانىدى . ئۇ چەكسىز خورلۇق ھېس قىلدى . مۇنۇ ھەربىيچە كىيىنىۋالغان ياۋۇز ئۇنىڭ ئەر كىشىنىڭ قولى تېگىپ باقمىغان بەدىنىگە قول تەگكۈزدى . ئۇنىڭ نەزىرىدە سەبىخە بىر بېچارە كۇچۇك ، ئۇ نېمىلا قىلسا قىز جىم تۇرۇشى ، قوبۇل قىلىشى ، ھەتتا خۇشال بولۇشى كېرەك . گويا ئۇنىڭ قولىنىڭ بەدىنىگە تېگىشى قىزنىڭ ئامىتى ، تەلىيى ، ھەتتا بەختى ! ياق ، قىز بۇ خورلۇققا چەك قويىدۇ ، ئۇ ۋىجدانى ئالدىدا جاۋابكار ، ئۇ بىر ئادەم ، بەلكى مۇنۇ ئۇچ ئەردىن ئېسىل ، ساپ ، قىممەتلىك . ئۇ بۇلاردىن ۋىجدانى بىلەن ئۇستۇن . ئۇلاردا يوق نەرسە بۇ قىزدا بار .

— ئاپامغا قارىشىمەن ! — دېدى ئۇ قولىنى ، مۇرىسىنى چىڭ تۇتۇۋالغان يىرگىنىشلىك ئادەملەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن سىلكىنىپ ، — مېنى قويۇۋېتىڭلار !

— بۇراڭ نى زۇ[1] ! ۋۇ خېن شىياڭ ، خېن شىياڭ گىڭ تا ... ماشاڭ شاڭ چۇاڭ[2] ھى - ھى - ھى ! ...

— بولدى ، ئاپاڭغا مەن قارىشاي ، قىزىم ! — دېدى مىڭبېگى ئاسىيەنى ئىتتىرىپ سىرتقا مېڭىپ ، — يۇر خوتۇن ، قىزىمىز مېھمانلىرىمىزنى كۇتسۇن !

ئاسىيە ئەمدىلا سىرتقا چىقىۋىدى ، قىزنىڭ ۋارقىرىغان

---

① كەتمەيسىز !

② مېنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ھازىرلا يانقۇم بار .

ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاسىيە دەرھال كەينىگە ياندى . ئوفتسېر قىزنى چىڭ قۇچاقلاپ ئۇنىڭ بويۇن ، باشلىرىغا ھەدەپ سۆيمەكتە ئىدى .

— بۇ قانداق مېھمان ؟ ! — ئاسىيە ئوفتسېرنى ئىتتىرىۋېتىپ قىزىنى قۇنۇقۇزۇۋالدى ، — مېھمان دېگەن ئىززىتىنى ساقلىسا بولمامدۇ ؟ !

— قىزىڭ نېمىشقا ئىززىتىنى ساقلىمىدى ئەمىسە ؟ ! — دېدى ئۇيغۇر تەرجىمان قوپاللىق بىلەن ، — قىز بالا دېگەن ئەر كىشىنى قانداق كۈتۈشنى بىلىشى كېرەك . سەن قىزىڭغا نېمىشقا ئۆگەتمىگەن ، ئۇ قوپاللىقتىن باشقىنى ئۆگەنمەپتۇ ئەمەسمۇ ؟ !

— شۇنداق ! — دېدى ئاسىيە بۇقۇلداپ يىغلاۋاتقان قىزىنى باغرىغا بېسىپ ، — سېنىڭ تەربىيە كۆرگەن قىزلىرىڭ باردۇر بەلكى ، شۇ قىزلىرىڭغا خوتۇنۇڭنى قوشۇپ ئۇنىڭ خىزمىتىگە سالساڭ بولغۇدەك .

تەرجىماننىڭ ئۆڭى ئۆچتى . ئۇ بىرنېمە دەي دېگۈچە ئابدۇمەر مىڭبېگى ئاسىيەنىڭ قولىنى تۇتۇپ :

— ماڭ ! — دەپ قاتتىق سىلكىدى ، — كىمنىڭ ئالدىدا ، نېمەدەپ كاپشۇاتسەن ؟ زادى نوغاي خەقتىن ياخشىلىق يانمايدۇ كىشىگە !

ئۇي ئىگىلىرى چىقىپ كەتتى ، ئوفتسېر ئوڭدا يېتىپ تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ تەرجىمانغا خەنزۇ تىلىدا :

— ئۇ قىز مېنىڭ ، ئەتىلا ئۇرۇمچىگە ئېلىپ ماڭىمەن ، سەن بۇگۈن كېچىلا ئۇنى ئىندەككە كەلتۈرگىن ! — دېدى .

— چوقۇم ، بۇ ئاسان ، بۇركۈتنىڭ چۈجىنى ئالغىنىدەكلا بىر ئىش !

ئۇلارنى مىڭبېگى مېھمان قىلدى ، ئۇلار ھاراقمۇ ئىچتى . ئۇلار سەبىخەنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ ئوقۇتمىز ، ئەتىلا چىۈ تۈەنجاڭنىڭ كېچىك ماشىنىسى بىلەن ماڭسۇن ، — دېدى .

مىڭبېگى خۇشال بولۇپ ، خوتۇنى بىلەن قىزىغا بۇ خەۋەرنى ئېيتتى .

— ياق ، ئۆلۈكۈم باردۇ ، تىرىكىم بارمايدۇ ! — دېدى سەبىخە غەزەپلىنىپ ، — مەن ھېچنەگە بارمايمەن !

— قىزىمنى ئەۋەتمەيمەن ! — دېدى ئاسىيە ، — ھازىرلا ئۆيىڭىزدىن چىقىپ كېتىمەن ، ھېچنېمە تەلەپمۇ قىلمايمەن . بىزدىن رازى بولۇڭ مىڭبېگى !

— ياق ، ياق ، ھېچنەگە كەتكۈزمەيمەن ! — دېدى مىڭبېگى غەيرەتلىنىپ ، — كۆرگەنسىلەر ئاۋۇ گېنېرالنى ، ئۇ دېگىننى قىلىدۇ ، ئۇ دېگەن شېئىر دۇبەننىڭ خوتۇنىنىڭ ئىنىسى ، بىزنىڭ چىۋۇ سىلىڭنىڭ ئوغلى !

مىڭبېگى مېھمانلارنى ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇرۇمچىگە قىزىنى ئېلىپ مېڭىشقا مەڭ تەستە رازى قىلىپ ، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئارانلا يولغا سالدى .

ئاسىيە ئەمدى ئۆزىنىڭ خاتىرجەم كۈنلىرىنىڭ ئاخىرلاشقىنىنى چۈشەندى . ئۇ قىزى ئۈچۈن ئوتقا كىرىشكىمۇ ، سۇغا كىرىشكىمۇ تەييار ئىدى . ئۇ جېنىنى ئالمىنىغا ئېلىپ قويدى ۋە ئەتىگەنلىكى مىڭبېگى خورەك تارتىپ قاتتىق ئۇخلاۋاتقاندا ، ئۆز ھالىنى ئېيتىپ يارەم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ، ئۇيقۇسىزلىقى ۋە ھاۋانىڭ قاتتىق سوغۇقلۇقىغا قارىماي ئەزەرخان غوجامنىڭ ئۆيىگە — ئەپرىز ئايىمنىڭ يېنىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

سەبىخە مىڭبېگىنىڭ ئېتىنى مالايغا ئېگەرلەتتى . ئاندىن قېلىن كىيىنىپ ، يانچۇقلىرىنى ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن تولدۇرۇپ ئاتقا مىندى ـ دە ، كۈنچىقىشقا قاراپ يول ئالدى ...

10

بۇ يەردە ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۆرۈنەتتى . يېڭى قار يېغىش بىلەنلا مەھەللىنىڭ ھەممە ئەرلىرى چوماقلىرىنى پۇلاڭلىتىپ ، ئىتلىرىنى كاڭشىتىپ ، ئاتلىقى ئاتلىق ، پىيادىسى پىيادە ھالدا تۇشقان قوغلىغلى ئوۋغا چىققانىدى . بۇ مەنزىرە ئابدۇمەر

مـــئـــبـــهـــگـــنـــلـــئ ئۆيـــدىكى مەشرەپكە كەلگەنلەرنىڭ گويا شەھەر شـادلـىقىغا چۆمگەندەك ، شەھەردە كۆز يېشى ، قايغۇ ـ ھەسرەت يوقتەك توختىماي قاقاقلىشىپ كۈلۈشكىنىگە ئوخشايتتى .

يـېـڭـى قـاردا تـوشقانلار چۆپ ئىزدەپ چىغ تۇۋلىرىدىن ، تـېۋىلغىلار ئارىلىرىدىن چىقىپ سەكرىشىپ ئىز قالدۇرۇشىدۇ ، ئـوۋچـىـلار ئـۈلارنـى تـېـپىۋېلىپ قېلىن قاردا ئىتلىرى بىلەن قـوغـلايـدۇ . قـېـلـىـن قـاردا بىچـارە تـوشـقـانلار كۆزلىرىنى چەكچەيتىشىپ ، جېنىنىڭ بارىچە يۈگۈرۈشىدۇ . قار بولمىغىندا ئۈلار ئاتلىق ئادەمنى تۈگۈل ئالغۇر تايغانلارنمۇ يەتكۈزمەيتتى . قـاردا تـەس ، ئۈلار ھىيلە ئىشلىتىپ قار تېگىگە مۆكۈۋالىدۇ . لـېـكـىن ، ئۇ دېھقاننىڭ چومىقىنى قار بېتىدە بىلىنىپ تۇرغان دۈمبىسىنى چەنلەپ ئۇرۇشىنى ئەدىن بىلسۇن . ياكى ئىت ئۇنى بوغىدۇ ، ياكى چوماق تېگىدۇ ، ئۇ بىچارە پۈتلىرىنى تېپىرلىتىپ جـەك ـ جەك قىلىدۇ ، دېھقان پىچىقى ئۇنىڭ قېنىنى ئېقىتىپ ئاۋازىنى ئۆچۈرىدۇ . ئۇنىڭ ئۆلۈمى دېھقانغا شادلىق ، گويا دېھقان قايغۇسى شېكىڭ دۇبەنگە شادلىق بولغىنىدەك .

بـۇگـۈنكى «كەتتى قارا» بىلەن باشلانغان توشقان ئوۋلاشقا چومىقىنى كۆتۈرۈپ زىياۋۇدۇنمۇ چىقتى . قەلبىدىكى قارا بۇلۇت «كەتتى قارا» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپلا تارالدى ـ دە ، ئۇ : «ھەي شـەيـتـانـنىڭ ئىشى» دەپ قويۇپ ، پۇتىدىكى يۇڭ پايپاقىغا پۈرمە چورۇقىنىڭ چېگىسىنى چىڭ ئورىدى ۋە قىسقا كورەك جۇۋىسىنى كىيىپ بېلىنى كۈلا بىلەن باغلىۋىدى ، چورۇق ، شالۋار ، كورەك جـۇۋا ، بـېشىدىكى تاشلانمىغان قۇلاقچىسى بىلەن تۇك تاشلىغان تېكىگىلا ئوخشاپ قالدى . ئۇ قاما قازاقنىڭ جىرەن بايتىلىغا پارچە كىگىزنى توقۇم قىلىپ سالدى ـ دە ، كوچىغا قارىتىپ دېۋىتتى . ئۇنىڭغا بالىلارنى قوغداپ قالالمىغان ھېلىقى ئالا ئىت ئەگەشتى .

پـۇتـۇن مـەھەللە ئەرلىرى ئورمانلىق باغلارغا ، ئېتىزلارغا «كـەتتى قارا» بىلەن تارىلىپ كەتتى . مەھەللىدە يالغۇز نۇرىلا قالدى . ئۇنىڭغا نە ئۇۋ ئۇۋلاش ، نە كىتاب ئوقۇش ، نە دوستلىرى

بـــلـــەن پـاراڭـلـــەشـــش خۇشياقمايتتى . ئۇ غەزىپىنى تېنىگە سـىڭـدۈرەلمەي ئازابلىناتتى : نە ـ نەلەردىن كېلىسەنۇ ، بىزنى باشقۇرسەن ، ئېزىسەن ، بىكاردىنلا سولايسەن ، ئۆلتۈرسەن ، سەن بـــزنـــڭ ئـادەم ئـىكەنلىكىمىزنى ھېسابقا ئالمايسەن ، بىزدىمۇ ئـــنـــســانـــي غـۇرۇر بارلىقىغا ئىشەنمەيسەن . مەيلى ئىشەنمە ، ھېچبولمىغاندا بىزنىڭ نەپرەتلىنەلەيدىغىنىمىزنى بىلىشىڭ كېرەك . نەپرەتىنىڭ ئۆزى كۈچ ، غەزەپنىڭ ئۆزى قورال ، سەن بۇنى ھېسابقا ئالمىدىڭ . سەن ھوقۇق ، مىلتىق ۋە پوپوزاڭغا ئارتۇقچە ئىشىنىپ كەتتىڭ ، ۋاقتى كەلگەندە ئۇ نەرسىلىرىڭ كارغا كەلمەيدۇ . شۇنداق چوڭ چارروسىيە نېمە بولدى ، لېنىن تۇغى ئاخىر رۇسىيىدە غەلىبە قىلدى . ياپونىيە تېخىچىلا مۇنۇ قالاق جۇڭگونى بېسىۋالالمىدىغۇ ، قورالى كاتتىلار كۈچلۈك بولسا بېسىۋالسا بولماسمىدى ؟ سەن شېڭ شىسەي غوجانىيازنى ئالداپ ئەكېلىپ ئۆلتۈردۈڭ ، ھېيلە بىلەن ما جۇڭيىڭ ، جاڭ پېيىۋەن ، لىيۇ ۋېنلۇڭ ، يەنە نۇرغۇنلىرىنى مەغلۇپ قـىلىپ تەختكە چىقتىڭ ، لېكىن سېنىڭ تەختىڭمۇ ئاخىر گۇم بولىدۇ ...

ئۇ مورا ئوچاق يېنىدىكى ئىككى قاتلاقلىق كىگىزدە پۇتىنى سـۇنـۇپ ئـوڭـدا يـېـتـىپ ئاشۇنداق چوڭ ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇراتتى ، مۇلاھىزە قىلاتتى . ئۇ مەكتىپىگە بېرىشتىن قورقاتتى ، غـېـنـى ئوغرىلارغا قېتىلىپ تاغلارغا چىقىپ كېتىشتىن تېخىمۇ قورقاتتى . دادىسىنىڭ دېيىشچە ، غېنى ئوغرىلار بىر كۈنمۇ بىر يەردە تۇرمىغۇدەك . ئۇلارنىڭ نە ئۆيى ، نە شتابى يوقتەك . ئۇلار ئاتلىرىنى ئويناقلىتىپ قازاق قىشلاقلىرىدا ، قارىغاي تەگلىرىدە ، بـەزىدە دېھـقـانـلارنـىڭ ئـۆيـلىرىدە يۆتكىلىپ يۈرۈشىدىكەن . كـۈنـدۈزلـىرى ئـۇخـلاپ ، كـېـچىلىرى ئوغرىلىق ، بۇلاڭچىلىق قىلىشىدىكەن . ئۇلار بىلەن بىللە بولسا نە كىتاب ئوقۇغىلى ، نە چـوڭ ـ چوڭ ئىشلار توغرىسىدا پاراڭلاشقىلى بولمايدۇ ـ دە ، ئۇنداق ياشىغاننىڭ ئەھمىيىتى قانچىلىك ؟

نـۇرى دائـىم باشقىلارنىڭ : «نۇرى لومۇنوسوف بولىدۇ» ،

«چوقۇم نيۇتون بولۇپ فىزىكىنىڭ بىر يېڭى قانۇنىنى كەشىپ قىلىدۇ» ، «بۇ خىمىيە ئالىمى مەندىلىيېفنىڭ تەق ئۇزى» دېگەندەك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدە راستىنلا ئالىم بولۇشىغا ئىشىنەتتى . ئۇ ئالىملارنىڭ بالىلىق هاياتىغا دائىر ئىشلارنى ئوقۇشقا قىزىقاتتى . ئۇلارنىڭ ئادەتلىرىنى دوراپ باقاتتى ، جاپا - مۇشەققەت ئۇستىدە ئۆزىنى سىنىماقچى بولاتتى ... مانا ئەمدىلا ئون ئالتە ياشتىن ئاشقاندا ، ئۇنىڭ يۇمران مايسا مەزگىلى مۆلدۈر ئاپىتىگە يولۇقتى . ئۇ ئەمەلىيەتكە يۈزلەندى ، ئۆزىنى ئەمدى «هېچنېمە بولالمايسەن» دەپ كېرەكسىز ئادەمگە چىقاردى ، ئۇمىدسىزلىك ، چۈشكۈنلۈك ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى مۇز بولۇپ توڭلاتتى ، قەلبىنى سېرىقيۆگەيدەك چىرمىدى . ئۇ ئويلىغانسېرى ئازابلاندى ، ئازابلانغانسېرى ئۇمىدسىزلەندى . ئۇمىدسىزلىك ئەلۋەتتە هالاك بولۇشنىڭ باشلىنىشى ، ئۇ هالاك بولۇشقا رازىكى ، دادىسىنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىپ هاياتىنى يەرگە ، ئۆيگە بېغىشلاپ ياشاشنى خالمايتتى . ئۇنىڭ نەلەرگىدۇر كەتكۈسى كېلەتتى . ئۇ يېقىندا نەزەرخان غوجىنىڭ چوڭ ئوغلىنىڭ دادىسى تاشكەنتكە ئوقۇشقا ئەۋەتمەكچىلىكى ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدى ، لېكىن نۇرى كىمگە يامانلاپ قاچىدۇ؟ دادىسى ، ئۇكىلىرى ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنى بېغىشلىغان ، ئۇنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن هەرقانداق مۇشكۈلچىلىكلەرگە تەييار . ئۇلارمۇ نۇرىغا ئوخشاشلا ئازاب ئىچىدە ياشماقتا . ئۇلار نۇرىنىڭ هاياتىنىڭ بىر قىسمى .

ئۇ بېشىغا كىرلەشكەن يۈك ياستۇقنى قويۇپ ، خىيال ئىچىدە ئازابلىنىپ ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆرۈلۈپ ياتقاندا ، تۇيۇقسىزلا ئۆي ئىشكى ئېچىلدى - ده ، ئۆيگە ئىللىق بىر هاۋا ، ئارقىدىنلا ئەتىر پۇرىقى ، ئاندىن كېيىن سەبىخە كىرىپ كەلدى . ئۇ ئالدىدا تىك تۇرغان قىزىرىپ ، تولۇپ تېخىمۇ گۈزەللەشكەن قىزنى كۆرۈپ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ يالاڭ ئاياغ پېتى سۈپىدىن يەرگە چۈشتى . قىز ئىشك تۈۋىدە تامغا يۆلىنىپ هەيكەلدەك جىمجىت تۇراتتى .

— سەبىخە ! — دېدى نۇرى ھاياجان ، ھودۇقۇش ۋە قورقۇش بىلەن قىزنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، — نەدىن ... جەننەتتىنمۇ ؟

— دوزاختىن ! — قىز كۆزلىرىنى يۇمۇپ بۇقۇلداپ يىغلاپ نۇرىغا تاشلاندى ، — نۇرى ، بارمۇسىز ؟

قىز بەدىنى ، قىز ھىدى ، قىز ھارارىتى ، قىز مۇھەببىتى نۇرىنى قايتا تىرىلدۇردى . ئۇ تۇنجى قېتىم ئۆزىگە تاشلانغان قىزنىڭ چاچلىرىنى پۇرىدى ، قولىنى تۇتتى ، ئېڭەكلىرىنى يىرىك ئالقانلىرى بىلەن سىلىدى . قىز كۆزلىرىنى ، لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ خۇددى ھازىرلا يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك جانسىز ھالەتتە ئۇنىڭغا يۆلىنىپ تۇراتتى ، ئۇنىڭ بىردىنلا سەبىخەنى ئەسەبىيلەرچە سۆيگۈسى ، چىڭ قۇچاقلىغۇسى ، قۇچاقلىغان پېتى سۈپىغا ئاچىقىپ ئاۋۇ كىر ياستۇقتا جىم يېتىپ ئۇنسىز ، تىۋىشسىز ھالدا قەلبىدىكى بىر يېرىم يىللىق سۆزلەر دۆۋۈسىنى يېشىپ كۆرسەتكۈسى كەلدى . لېكىن ، ئۇ جۈرئەت قىلالمىدى ، تىترەپ تۇرۇپ :

— نەدىن ؟ — دەپ قايتا سورىدى ۋە ، — دادىڭىزنىڭكىگە چىققانمۇ ؟ — دەپ قوشۇپ قويدى .

قىز جاۋاب بەرمەستىن سۆسەر ياقىلىق جۈۋسىنى سالدى ، بېشىدىن يۇڭ ياغلىقىنى ئالدى ۋە نۇرىنىڭ مۈرىسىگە تايىنىپ مورا ئوچاق يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى :

— سىز يالغۇزمۇ ، نۇرى ؟

— ھەممىسى ئوۋغا كەتتى !

— يول ـ يولدا ئوۋچىلار ، — دېدى قىز كۈلۈمسىرەپ ، — ئىتلار مېنىڭ ئېتىمنى ئۇركۈتۈۋەتتى .

— ئاتلىق كەپسىز ـدە ؟

— ئاتلىق چىقتىم .

— شەھەردىنما ؟ — نۇرى ھەيران بولۇپ سورىدى .

— ھەئە ، شەھەردىن .

— كۆزلەكتىكى ئۆيۈڭلارغىمۇ ؟

— ياق ، سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە ...

— نېمە ، ئەتەي مەشەگما ؟
— ئىشەنمەمسز ؟ شۇنداق قىلماي ماڭا باشقا يول قالمىدى نۇرى ...
قىز ئەھۋالنى قىسقىلا قىلىپ ئېيتىپ بەردى :
— مەندە خېلى جىق ئالتۇن ـ كۈمۈش بار . نۇرى ، ئالمۇتنىڭ ياكى ئۇرۇمچىگە قېچىپ كېتەيلى .
— ئىككىمىز ما ؟
— ھەئە ، نۇرى .
— مۇشۇ غۇلجىنى تاشلاپما ؟
— كەلگۈسىدە يەنە كېلىمىز ئەمەسمۇ ، — قىز نۇرىغا ھەممە ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى .
— ئىنتىقام ئالمايلا كېتىمىزما ؟ ياق ، مەن ھېلىقى چىۋ دېگەن گېنېرالنى ، ئابدۇمەر دېگەن رەسۋا غالچىنى ، ھېلىقى تەرجىمانىنىمۇ قوشۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن !
— ئۇچ ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ ھۆكۈمەتنى غۇلاتقىلى بولاتتىمۇ ؟ ئۇنداق ئەسكىلەر ھەممە يەردە تولۇپ تۇرۇپتۇ . ئاياغ ئاستى قىلىنىۋاتقان يالغۇز مەنلىمۇ ؟ ئاپامچۇ ؟ قىلچە كۆڭلى يوق ياۋا توڭگۇز بىلەن ياشاش ئاپامغا قانچىلىك ئازاب ، جېنىم ئاپام بەزى كۈنلىرى ئۆلۈۋالماقچى بولىدۇ ، لېكىن بىزنى دەپ ئۆلۈمنى يېڭىپ يەنە بايغا يالغاندىن ھىجىيىپ ، سۈنئىي يېقىنچىلىق قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ .
— ئاپىكىزنى تاشلاپ كەتسىڭىز ئۇ ئازابلانمامدۇ ؟ مەنمۇ بىچارە دادامنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن ، سەبىخە !
— ئۇنداقتا ... ئۇنداقتا ... سىز ماڭا ئىگە بولۇڭ ! ... — قىز يەرگە قارىغىنىچە تىرناقلىرى بىلەن كىگىزنى تىتىشقا باشلىدى .
نۇرى جىم بولۇپ قالدى . «ھەئە» دېيىش ئۇنىڭ ھايات قانۇنىغا خىلاپ ، ئۇ مۇھەببەتتىن ئۆزىنى چەكلىمەكچى . «ياق» دېسىچۇ ؟ قىزنى ۋەھشىي كۈچلەرنىڭ نابۇت قىلىشىغا تاشلاپ

بەرگەنلىك بولىدۇ . ئۇنىڭ ئەرلىك غۇرۇرى بۇنىڭغا يول قويمايدۇ . قانداق قىلغۇلۇق ؟ بۇنداق چاغدا رۇسۇلوف ياكى رەخمجان بولغان بولسىدى ، ئۇنىڭغا ياخشى مەسلىھەت بەرگەن بولاتتى . ئۇ بىردەم جىم تۇردى ـ دە :

— بىز بۇگۈن كېچە شەھەرگە قايتىپ ، رەخمجان بىلەن مەسلىھەتلىشەيلى . ئۇچ كۈن تېخى توشمىدى . رەخمجان سىزنى ئۆزىنىڭ سودا شىركىتىنىڭ ئادەملىرى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا يولغا سالامدۇ تېخى ، — دېدى .

قىز ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى ۋە ئىختىيارسىز ئۇنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى . نۇرى يالاڭ كىيىم بىلەن ئۆزىگە كۆكرەكلىرىنى ياققان قىزدىن ئۆزىنى قاچۇرالمىدى . قىز ئۇنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغانىدى .

— بىلەمسىز ، مەن سىزنى جېنىمدىنمۇ ئەلا بىلىمەن ، سىزنى ئويلىمىغان بىر كۈنۈمۇ يوق . سىز ئۆزىڭىزنى قاچۇرغانسېرى مەندە سېغىنىش شۇنچە كۈچەيدى ، ئاخىر ، ئاخىر زادىلا چىدىيالمىدىم ، نۇرى ...

قىزنىڭ لەۋلىرى ئۇنىڭ لەۋلىرىگە تەگدى ، ئۇنىڭ ئىرادە تورمۇزى بۇزۇلدى : ھايات لەززىتى مۇھەببەتتە ، ئىنسان قىممىتى مۇھەببەتتە ، تۇرمۇش سىنىقى ، ياشلىق تىلىكى يەنە مۇشۇ مۇھەببەتتە ...

قاراڭغۇ دېھقان ئۆيىگە ئوشتۇمتوت چولپان كېلىپ چۈشتى ، سۈپۈرۈكسىز شالتاق كىگىز ئۆستىگە تۆيۈقسىز ئىپار ياغدى ، غەم ـ غۇسسە تۇمانلىرى قاپلىغان بىر قاراڭغۇ كۆڭۈلنى بىردىنلا مۇھەببەت نۇرلىرى يورۇتتى ، قاغجىرىغان قەلبلەر چۆلىدە ھايات باھارى كامال تاپتى ... ئۇلار قانچىلىك قۇچاقلاشتى ، قانچىلىك سۆيۈشتى بولغاي ... بۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى . كىگىزدە كىچىككىنە ، سۆسۈن قان ئىزى تۇراتتى ... ئۇلار نومۇس قىلىپ بىر ـ بىرىگە تەتۇر قارىشۇالدى .

بىر قىزنىڭ مەھەللىگە يالغۇز ئاتلىق كېلىپ زىياۋۇدۇننىڭ

هويلىسىغا كىرىپ كەتكىنىنى ئۆستەڭدە كاچكۇلدىن سۇ ئېلىۋاتقان مۇختەربايىنىڭ چوڭ كېلىنى هەممىدىن بۇرۇن كۆردى . ئاجايىپ ياسانغان ، ئاجايىپ چىرايلىق بىر قىزنىڭ ئاجايىپ ئېگەر-جابدۇقلىرى بار ، ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئاتنى مىنىپ ئۆيلەنمەكچى ياش يىگىتنىڭ هويلىسىغا كىرىپ كېتىشى ئاجايىپ چوڭ ئىش كېلىن ئالاقزاده بولۇپ ، ئىككى چېلەك سۇنى تاش تۆكۈۋەتكەندە ، ياغلىقىنىڭ مۇرىسىگە چۈشۈپ قېلىشىغا قارىماي كونا كەشتىنى شىپىلدىتىپ ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ بۇ چوڭ ئىشنى خەۋەر قىلىپ بولدى . گويا ئۇلۇغئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە ئوغرى كەلگەندەكمەك ، ئالا بايتالنىڭ چېرىكلىرى زىيەكنى باغلاپ كەتكەندەكمەك ، چېرىكلەر ئىككى بالىنى ئېتىۋەتكەندەكمەك مەهەللە ئاياللىرى بالىلىرىنى قولتۇقلىرىغا قىسىشقان ، ئەسكى چاپانلىرىنى يېپىنچاقلاشقان ، كونا پىيىما ، كالاچلارنى سۆرەشكەن هالدا كوچىغا چىقىشتى ۋە زىياۋۇدۇنىنىڭ ئۆيىگە قارىشىپ ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ : «توۋا» دېيىشتى .

— بۇ زامانىنىڭ قىزلىرىدا هايا يوق ...

— شەهەر قىزلىرى دېگەن شۇ .

— پاھ ، ئەپرىز ئايىمدىن قېلىشمىغۇدەك ...

— نۇرىنى ئاشنىسى ئىزدەپ چىقىپتۇ .

— نىكاھ قىلغۇزمىسمۇ - هە ...

ئاياللار هال سورىغان بولۇپ ، تىلەك تىلىگەن بولۇپ ، قۇرۇت سورىغان بولۇپ ، بەزىلىرى زىياۋۇدۇنىنىڭ ئۆيىدە نېنى بولمىسا نان يېقىپ بېرەيمۇ دېگىلى كىرگەن بولۇپ كەينى - كەينىدىن كىرىشىپ پەنجىرىدىن ئاستا ماراشتى . ئۇلاردىن بىرنەچچىسى سۆيۈشۈۋاتقان ياشلارنى كۆرۈپ كەشتىنىڭ چۈشۈپ قالغىنىغا قارىماي : «ۋاي رەسۋاچىلىق !» دېيىشىپ قۇشناچىمنىڭ ئۆيىگە يۈگۈرۈشتى ؛ بەزىلىرى نۇرىنى تىللىشىپ ، ئۇلۇپ كەتكەن رەيھانگۈلنىڭ ئوغلىنىڭ شىكايىتىنى قىلىپ يىغلاشتى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ ئاشنىلىرى بار ، ئۇلار ئېغىللاردا ، قىغنىڭ ،

چىغنىڭ ، تامنىڭ دالدىلىرىدا ئاشىنىلىرى بىلەن ئالدىراپ ـ تېنەپ ئىشىنى تۇگىتىپ ، ئىشتانلىرىنى كۆتۈرۈپ ئالاقزادە بولۇپ قېچىشاتتى . بۇ ئىشلار ئۇلار ئۈچۈن ئەيىب ئەمەس ، شەھەردىن بىر قىزنىڭ يىگىتنى ئىزدەپ چىقىشىلا چوڭ گۇناھ ، ھاياسىزلىق ، بۇزۇقچىلىق ، نومۇسسىزلىق .

مانا بۇ يېزا ئادىتى ، تارانچى ئەخلاقى ، ئۇيغۇرلارنىڭ پىكىر قىلىش ئادىتى .

ھەتتا بۇ ئىشقا مەھەللە ئىمامى بىلەن مىرا «قازى» مۇ ئارىلاشتى .

— زىنا قىپتىمىشما ؟ — دېدى ئىمام ئۇزۇن قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى «قازى» غا ئېرىنچەكلىك بىلەن لاپ قىلىپ تاشلاپ قويۇپ ، — مۇشتىتەك تۇرۇپ ـ ھە ! شەرىئەتتە چالما ـ كېسەك قىلىنىدۇ زىناخورلار ...

— مۇشتىتەك تۇرۇشسا ، — دېدى «قازى» تەستە ھەجىيىپ قويۇپ ، — سىلى نەچچە ياشلىرىدا مادا ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى كۆتۈرگەن ، ئىمامئاخۇنۇم ؟

— قويسىلا ، ئا ... شۇمۇ گەپمۇ !

— قىلمىغان دەپ قەسەم ئىچەلەملا ئەمىسە ؟

— نېمىشقا ئىچىتىم ، قىلغان بولساقمۇ ئۇ دېگەن بالىلىق .

— ئۇ زىنا ئەمەستۇر ـ ھە ؟

— ھايۋان بىلەن بولغان ئىش دېگەن ئۆز يولى بىلەن ...

— شەرىئەت يولى بىلەن ئەمەس دېسىلە ؟

— گۇناھسىز بەندە يوق جۇمۇسىلا بۇ ئالەمدە . شۇڭا ، خۇدايىم دوزاخنى يارالتقان . دوزاخ دېگەن ئىمانى بارلارغا بىر مۇنچا ، يۈيۇنۇپ ـ تازىلىنىپ جەننەتكە چىقىپ كېتىدۇ . كاپىرلار دوزاختا قېلىۋېرىدۇ .

— قازارەن بۇ گەپلىرىنى شېكى دۇبەن ئاڭلاپ قالسا ، — دېدى «قازى» ئىمامنىڭ چىشىغا تېگىپ ، — دوزاخنى بۇ دۇنيادىلا كۆرىدىلا ، ئىمامئاخۇنۇم !

— شېك دۇبەن تۆگىگانمىشقۇ؟

— ياق، دىنسىز ئۇ!

— ئىمانى بولمىغىنى بىلەن ئىنساپى بار پادىشاھ ئۇ، كۆردىلىمۇ، ئۇنىڭ شاراپىتىدىن نى ـ نى ئىشلار بولۇپ موسكۇىسكى بوبرۇك، كوچىكا، ئېلېكترلار پەيدا بولدى. خۇدايىم بەرگەن شېك دۇبەنگىمۇ بۇ دۇنيانىڭ نېمەتلىرىنى ...

ئۇلارنىڭ پارتىگى ئۇزاققا بارمىدى، زىياۋۇدۇن ئېتىنىڭ يالىغا ئون نەچچە توشقاننى باغلاپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، قىپقىزىل قىلىپ تېرىسىدىن ئايرىلغان ئىككى توشقاننى ئىمامئاخۇنۇمغا سۇندى:

— ئالسىلا، ئون ئىككىنى تۇتۇپتىمەن، ئىككىسى زاكات!

— بەللى، بەللى، — ئىمام ئورنىدىن تۇرۇپ توشقانغا قول ئۇزاتتى، — ھەربىرىگلار ئىككىدىن زاكات بەرسەڭلار قىشچە يەپ بولالمايمەن بۇنى!

— شېك دۇبەنگە بەش ـ ئالتىنى ئەۋەتىپ بەرمەملا بۇ نېمەتتىن؟ — دېدى «قازى» كۆلۈپ قويۇپ، — قازارەن شەھەرنىڭ مۇپتى ـ ئەلەملىرىدىن بولۇپ قالاملا تېخى!

— ماشائاللا، — دېدى ئىمام ئۆي تەرەپكە مېڭىپ، — زىياۋۇدۇن، ئۆيۈڭدە مېھمان بار جۇمۇ، نىكاھ ئوقۇتۇش لازىم بولۇپ قالسا ھايت دەۋېتەرسەن!

— نېمە دەيدۇ؟ — دېدى زىياۋۇدۇن «قازى» غىمۇ ئىككى توشقان بېرىپ، — بالامنىڭ قىرىقى توشمىدى. بۇ ئىمامئاخۇنۇم ماڭا لايىق تاپقانمۇ نېمە؟

— ساڭا دېمەيدۇ، نۇرىنىڭ لايىقى. بىر پەرىشتىدەك قىز ئارغىماق مىنىپ ھويلاڭغا كىرىپ كەتتى. بۇ سارائ ئىمام بايىلا: نۇرى زىنا قىپتۇ دەيدۇ، تېخى!

— نېمە دەيدۇ ھۇي؟! — دېدى زىياۋۇدۇن كۈلۈپ قويۇپ، — نۇرى ئۇنداق قىلىدىغان بالىمىدى ...

زىياۋۇدۇن قاشائ ئاتنى دېۋېتتى. ئۇ ھويلىدا ئايدۇمەر

مىكۇبىگىنىڭ خالتار ئېتىنى كۆرۈپ چۆچۈدى . لېكىن ، ئۆيگە كىرىپلا ئۆي يىغىشتۇرۇۋاتقان سەبىخەتى كۆرۈپ خۇشال بولدى . رەيھانگۈل ھايات ۋاقتىدا مىكۇبىگىنىڭ نوغاي خوتۇنى بىلەن مۇشۇ قىزنىڭ ياخشى گەپىنى تولا قىلاتتى .

— تىنچ تۇردىڭىزمۇ ، قىزىم ؟ — دېدى ئۇ توشقان گۆشلىرىنى نۇرىغا سۇنۇپ ، — ئاپىڭىز تىنچمۇ ؟ — ئۇنىڭ ئابدۇمەر مىكۇبىگىنىڭ نامىنى تىلغا ئالغۇسى كەلمىدى ، — ئاتا ئوت تاشلاپ بېرەي ، قاڭتۇرۇپ قويۇپسىزغۇ ئۇ جانۋارنى بەيگىگە سالمىغاندەك ...

ئۇ ئابدۇمەر مىكۇبىگىنىڭ ئېتىنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى چىقاردى ـ دە ، ئۆز دۇشمىنىنىڭ ئېتىغا سىنچىلاپ قاردى . يۈگەن ، ئېگەر ـ جابدۇقلىرىغا ساپ كۈمۈشتىن نەقىشلەر ئويۇلغان ، ئاتنىڭ كەڭ كۆكسىدىكى شالدىرمىنىڭ دۆگىلەك كۆزىنىڭ تاشلىرىچۇ تېخى . بۇنداق ئېسىل تاشلارنى زىياۋۇدۇن بىر ئۆمۈر ئىشلەپمۇ كۆرۈپ باقمىغان . ئاتنىڭ قۇشقۇن ئۇلاڭلىرىمۇ ئاجايىپ چىرايلىق ئىدى . مىكۇبىگى مۇشۇ ئېسىل ئېگەرگە ئولتۇرۇپ ، مۇنۇ ياخشى ئاتنى مىنىۋېلىپ ئادەملەرگە زۇلۇم سالاتتى . ھېلىقى چاغدا يايلاق ئۇنى مىكۇبىگىنىڭ ھويلىسىغا باغلاپ ئاپاردى ، ئالتە دېھقاننى كالىدەك قوشاقداپ مىكۇبىگىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىكى قېرى قارىياغاچقا باغلاپ قويدى . زىياۋۇدۇن شىلەپىلىك ، قاسقان شەپكىلىك ئادەملەر بىلەن بىللە چىققان مىكۇبىگە :

— ئابدۇمەركا ، دەن تۆكمىگەننى باغلىساڭ ئەيسا شاڭيونى باغلا ، يەر مېنىڭ نامىمدا بولغىنى بىلەن ، يەرنى ئۇ تېرىغان ، قەسەم ئىچمەن ، قۇرئان دەسسە دېسەڭمۇ دەسسەيمەن ، مەندە گۇناھ يوق . بىكارلا تاياق يېدىم ، ئاكا ! — دېۋىدى ، مىكۇبىگى ئۇنىڭغا ئالىيىپ قويۇپ :

— دەردىڭ بولسا شەڭگەن يامۇلىغا كىرىپ ئېيت ! — دېدى ـ دە ، قاراپمۇ قويماستىن مۇشۇ ئېتىغا مىنىپ نەگىدۇر كېتىپ

قالدى . زىياۋۇدۇننى قىلىچ ئاسقان ئىككى ئاتلىق ، كالتەك تۇتقان ئىككى پىيادە يايى ھېلىقى دېھقانلار بىلەن كېچىلەپ شەھەرگە ھەيدەپ ماڭدى . ئۇلار ئاچ ، چاڭقىغان ھالدا ھەربىر قەدىمىنى تەستە يۆتكەپ ، شەھەرگە تاڭغا يېقىن ئارانلا يېتىپ كەلدى . زىياۋۇدۇننىڭ بىلەكلىرى ئىششىپ كەتتى ، پۇتلىرى قاپاردى . يايلار ئۇلارغا جىرغىلاڭنىڭ سۇزۇك سۇيىدىن ئىچۈۋىلىشقىمۇ رۇخسەت قىلمىدى .

زىياۋۇدۇن سەككىز كىشى ياتىدىغان ، تېگىگە سېلىنغان بورىسى قارىداپ كەتكەن ، بىر ئارغامچا بوي ئېگىزلىكتە كېچىككىنە بىر تۆشۈكى بار تۇرمىدە سوراقسىز يېگىرمە كۈن بۇرگە ، چۈسلارغا تالىنىپ ياتتى . كۈندۈزلىرى چەنزىلەرنى قويۇق تىكلەپ ، سىم بىلەن باغلاپ سالاسۇن قىلىپ قويغان تۇرمە ھويلىسىدا تۇرۇپ سالاسۇن يوچۇقىدىن مىڭبېگىنىڭ مۇشۇ ئېتىنىڭ باغلاقلىق تۇرغىنىنى كۆردى . مىڭبېگىنىڭ تۇرمە يېنىدىكى شەڭگەن ئىداربىسگە چوقۇم يەنە زىياۋۇدۇنەك بىگۇناھلارنى جازالىتىشقا ئەرز ئەكەلگەنلىكى ئېنىق ئىدى . توۋا ، بۇ قانداق ھۆكۈمەت ، ئادىللىقنى چەيلەپ پايخان قىلىدىغان نەدىكى زالىملارنى تېپىپ مىڭبېگى ، يۈزبېگى قىلىپ قويىدىكەنغۇ ! مۇنۇ خالتار ئاتنىڭ تىلى بولغان بولسا ھەممىنى ئېيتىپ بېرەتتى ، دەپ ئويلىغانىدى زىياۋۇدۇن . ئۇ ئەسكىگە قانات بولغان ياخشى ئاتنىڭ ئېگەرلىرىنى ئالدى . ئۇنى ئوقۇرغا باغلاپ ، دۇمبىلىرىنى سىلاپ ئۆگزىدىن كەنجى ئورام بېدە ئەچۈشۈپ سېلىپ بەردى . ماللارغا ئوت سېلىپ يۈرگەن قاما ئوبدانلا مۇكچىيىپ قالغان بېلىنى تەستە كۆتۈرۈپ :

— ياخشى باق ، سېنى قوغلاپ يۈرۈپ ئۇرۇشقا پايدىسى بولمىدۇ ، — دېدى ئاچچىق تەنە بىلەن ، ئارقىدىن ، — غېنى ئىككى ئات بېرىۋىدى ئالمىدىم . ئابدۇمەرنىڭ يىلقىسىغا شېرىك بولۇپ قويۇپ قالغان جېنىمدىن ئايرىلماي دېدىم ، — دەپ قوشۇپ قويدى .

قاما قىزىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئەقلىدىن ئادىشىپ قالغان ئايالىنى يۆلەپ ئۆيگە ئېلىپ ماڭدى . زىياۋۇدۇن تۇتۇلمىغان بولسا

بۇ هويلدا پاجىئە بولمىغان بولاتتى . ئەلۋەتتە چېرىكلەرگە بۇ هويلىنى كۆرسىتىپ بەرگەنمۇ مۇشۇ خالتار ئاتنىڭ ئىگىسى ! شۇنىڭ ئۈچۈن غېنىلار ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن ، بۇگۈن ئاتلىرىنى بۇلغان بولسا ، كىم بىلىدۇ ئەتە - ئۆگۈن جېنىنى ئالامدۇ تېخى ! ئىلاهىم شۇنداق قىلسىدى ...

زىياۋۇدۇن تېخى سەبىخە قىزنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتتىن خەۋەرسىز . ئۇ ئەمدى مۇشۇ قىزنىڭ كاساپىتىدىن ئەزىز ئوغلىغا زىيان - زەخمەت يېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى . ئۇ بىر ئامال قىلىپ مۇنۇ كۆڭۈل سوراپ چىققان قىزنى ياخشى ئېتى بىلەن يولغا سېلىۋېتىشى كېرەك . شۇنداق قىلمىسا ئۇنىڭ قۇلىقى تىنچىمايدۇ . ئۇ دېرىزىدىن نۇرنى چاقىردى . نۇرى چىققاندىن كېيىن :

— مۇنۇ قىز يوقلاپ چىققان بولسا ياخشى قىپتۇ . قاراڭغۇ چۈشكۈچە يولغا چىقسۇن ، بۇ يەردە كەچ قالسا يول ئەنسىز ، هاۋا سوغۇق ، — دېدى .

— بىز هازىرلا ماڭمىز ! — دېدى نۇرى دادىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ .

— نېمە دەيسەنۇي ، سەن نەگە بارىسەن ؟

— سەبىخەنى ئورۇنلاشتۇرىمەن . ئۇ ئۆيىدىن قېچىپ چىققان ...

— نېمىشقا هۇي ؟

— دادىسى ئۇنى چىۋۇ سىلىڭنىڭ ئوغلىغا تارتۇق قىپتىكەن !

— نېمە دەيدىغانسەن هۇي ؟ ئانداق بولسا مەشەگە - هە ، بولمىسا مۇختەر ئاكامنىڭ ئۆيىگە ...

— ياق ، بولمايدۇ ، شەهەرگە كىرمىسەك بولمايدۇ .

— بىر ئاتقا مىنگىشىپما ؟ مانا مەن دەپ چېنىپ قالسىلەر - دە .

— ئەمىسە قانداق قىلىمىز ؟

— ئاتنى چانغا قاتايلى ، چانغا كۆنۈكمىدۇ بۇ ئات ؟ كۆنۈك

بولمسا تېپىپ ۋەتۈەرىكىنى چىقىرىدۇ چاننىڭ!

— قېتىپ باقايلى ئەمىسە!

ئۇلار خالتار ئاتنى چانغا قوشۇپ هويلىدا هەيدەپ بېقىۋىدى، ئات تىنچ ماڭدى.

— يان ياغىچىنى ئۇزۇنراق قىلساق، پۇتىغا تەگمىسىلا بولىدىكەن، زادى ياخشى ئاتنىڭ خوپى بولمايدۇ.

نامازدىگەردە قىز بىلەن نۇرى باشلىرىغا يۇڭ ياغلىق ئوراپ، پۇتلىرىنى كىگىزگە چۈمكەپ چاندا ئولتۇردى. ئاتقا تاغاردىن قىلىنغان پالاس يوپۇق يېپىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئېسىل ئېگەر - جابدۇق كۆرۈنمىدى. زىياۋۇدۇن ئانقا ئۆزى مىندى. ئاڭغىچە دەرا بىلەن بەرامۇ ئوۋدىن قايتىپ كەلدى. زىياۋۇدۇن كورەك جۇۋا، تاشلانمىغان قۇلاقچا بىلەن تونۇغۇسىز هالغا كىردى. يۇڭ ياغلىققا ئورىلىپ ئەسكى تاشلىق سەنسەن جۇۋىغا چۈمكەلگەن ئىككى «ئايال» ئولتۇرغان چانا زىياۋۇدۇننىڭ هويلىسىدىن چىقىپ شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. غەربكە قىيسايغان قۇياش بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرغان ئىككى ياشنىڭ سوغۇقتا قىزارغان يۈزلىرىنى تېخىمۇ قىزارتقان. چانا چەكسىز كەتكەن ئاپئاق قار قوينىدا شۇنداق سىلىق، شۇنداق رىتىملىق سىلكىنىپ ماڭدى. چاندىكىلەر — جۇۋا ئىچىدىكى ئىككى جۈپ قول ئاجراتقۇسىز بولۇپ چىرمىشىپ كەتكەن، ئۇلار ئانا يەر باغرىدا پەيدا بولغان كېتىپ باراتتى. ئۇلار تۇمشۇق بايتوقايدىن ئۆتۈپ يۇقىرىغا ئۆرلىگەندىن كېيىن، جەنۇبتىكى مەنزىرە ئۇلارنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئۇنتۇلغۇسىز شېئىر مىسرالىرى بولۇپ تىزىلدى: چەكسىز سازلىق، قويۇق ئورمان، مۇز ئاستىدا قالغان دەريا، ئۇست تەرەپتىكى ئاپئاق، كۆزنى چىقىپ تۇرىدىغان پايانسىز ئېدىرلار ۋە تۇپتۇز زېمىن. يۇقىرىسىدىكى كەچكى شەپەقتە قىزغۇچ كۆرۈنىدىغان بۇلۇتلارغا تاقاشقان ئاپئاق چوققىلار، ئۇلارنىڭ ئاستىدىكى قارامتۇل كۆرۈنىدىغان قارىغايلىقلار ... ئويمان

بايتوقاينىڭ يۇقىرىسى تۇزلەڭ ، چانا بۇ تۇزدە بىر خىل تەۋرىنىپ ماڭىدى : خۇددى ھەممە يەر ناخشا ئېيتىۋاتقاندەك ، دۇنيادا خاپىلىق ، دەرد ـ ئەلەم قالمىغاندەك . ئۇلارنىڭ ئىككى يېنىدىكى ئاپئاق قار ئۇنچىلىرى چانا ئاستىدىن سەكرىشىپ چىقىپ يۇزلىرىگە ئۇرۇلغاندا پەيدا بولىدىغان شادلىق ئۇلار ئۇچۇن ھايات خاتىرىسى . قىز شوخلۇق قىلىپ يېنىدىكى سۇت قەغەز ېېتىدەك پاكىز قار بېتىگە ئېگىشىپ تۇرۇپ «نۇرى ، بۇغداي ئورى ! » دەپ يازاتتى ، خىيالچان نۇرى كۆرۈپ قويۇپ جاۋابەن : «سەبىخە ، يېقىن كېلە» دەپ پىچىرلاپ قوياتتى . ئۇلار ئۇچۇن ئالەم ھېسسىيات ، ھايات شېئىر ، تۇرمۇش خۇشاللىق ، ئانا يۇرتى تەڭداشسىز گۈزەل ئىدى . ئۆزىنىڭ ھەممىلا ئىشىنى ياراتمايدىغان ، ئۆزىنى باشقىلاردىن دائىم تۆۋەن ھېسابلايدىغان نۇرى بۇگۇن ئۆزىنى ھەممىگە قابىل ، ھەممىدىن ئۇستۇن ھېسابلاپ قالدى . ئۇنىڭچە ھېچكىم ئۇنىڭدەك بەختلىك ئەمەس ، گۈزەل قىزغا ھېچكىم ئۇنىڭدەك مەھلىيا بولالمايدۇ ، قىزنىمۇ ھېچكىم ئۇنىڭدەك ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدۇ . شۇنداق بىر تەڭدىشى يوق گۈزەل ، ئەقىللىق قىز ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغانىكەن ، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئاشۇنداق ئۇستۇن ھېسابلاشقا ئەلۋەتتە ھەققى بار . بولمىسا سەبىخە نېمە ئۇچۇن باشقا بىرىنى ئەمەس ، ئۇنى تاللىۋالىدۇ ؟ ئۆزىگە ئىشەنچ ، غۇرۇر ۋە بەخت تەقدىم قىلغان قىزنىڭ نازۇك ، مۇزدەك قوللىرىنى ئۇ يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ مۇجۇدى ، بارماقلىرىنى سانىدى . قىزلاردىن ئۆزىنى قاچۇرمەن دېگەن ئىرادىسى خۇددى تۆشۈك يانچۇققا سېلىنغان ئاچقۇچتەك نەلەرگىدۇر چۈشۈپ قالغان . رۇسۇلوفنىڭ : «مۇھەببەت شېرىن دۇشمەن» دېگىنى دادىسىنىڭ بىر توشقان بارىكەن (پەقەت بىرلا توشقان) ئالتۇن تېزەكلەيدىكەن دېگىنىدەك كۆلكىلىك گەپ ئوخشايدۇ . دۇنيادىكى لەززەتلەرنىڭ لەززىتى ساڭا مۇھەببەت باغلىغان قىزدىن كېلىدۇ ، مانا بۇ توشقان قورقۇنچاق ھايۋان دېگەن ھەقىقەتكە ئوخشاش راست گەپ ...

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

— شېئىر يازالامسىز ، نۇرى ؟
— يازالايمەن .
— قېنى ئوقۇپ بېقىڭا ئەمسە .
— ئوقۇسام ئوقاي ، بۇ شېئىرنى سىزگە بېغىشلاپ يازغانمەن .

ئۇزاپ تۇنلەر ، ئاتار تاڭلار ، تاپالماي ئۇيقۇدىن لەززەت ،
ئازابتا تاۋلىنار قەلبىم ، مۇشەققەت مەن ئۈچۈن ئادەت .
نىگارىم بىلمىگەي مەڭگۇ مېنىڭ نە چۈن قاچارىمنى ،
كىرىپ جەننەتتە كۆرگەيمەن ۋىسال پەسلىگە قەلىپ تاقەت .

— نېمە ، ئاتلىنىپ ئالدىڭىزغا چىقمىسام مېنى جەننەتتىلا كۆرمەكچىمىدىڭىز تېخى ؟ ...
قىز باتناپ ، ناز بىلەن تەتۈر قارىۋالدى .
— مانا ، جەننەت دېگەن مۇشۇ ! — دېدى نۇرى قىزنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ ...
زىياۋۇددۇن قۇلاقچىسىنىڭ قۇلاقلىرى بىلەن قۇلاقلىرىنى چىڭ باغلىۋالغان ، يۇڭلۇق قۇلاقچىدىن ئۇنىڭ قىپقىزىل ئىككى مەڭزى بىلەن چوكا مۇز قاپلىغان بۇرۇتلىرىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئۇ ئارقىغا قارايمۇ قويمايتتى ، قاراشنىمۇ خالمايتتى . ئۇ ياخشى ئات ئۈستىدە ئۆزىنى ھەممە ئادەمدىن قالتىس ، مەرتىۋىلىك ھېسابلايتتى . ئۆتكەن ـ كەچكەن يولۇچىلارغا يول بەرمەيتتى . ئۇ ئۆزىنى باشقىلارغا بىر ئۆينىڭ مالىيە قىلىپ كۆرسىتىدىغان جۈۋا ، شالۋۇر ، پۇرمە چورۇق ۋە كىگىز پايپاقلىرىنى ئۇنتۇپ قالغانىدى . چانا ئاخىر گۇزەل تۇزلەڭنى تۇگىتىپ ، ھارۋىكەشلەر چۈشۈپ تاماق يەپ ، چاي ئىچىدىغان ، مۆرىتى كەلسە سارايلىرىدا قونۇپمۇ قالىدىغان ، دائىم ئاۋات تۇرىدىغان گۈزىرەتمە ناملىق مەھەللىگە كەلدى . ئاشخانىدىن قويۇق ھور چىقماقتا ، ھور بىلەن لەززەتلىك تاماقنىڭمۇ پۇرىقى تارقالماقتا ئىدى . زىياۋۇددۇن چاننى توختاتتى

ۋە كەينىگە قايرىلىپ :

— بىر چىنىدىن تاماق يەيمىزمۇ ، نۇرى ؟ — دېدى .

— ياق ، — دېدى نۇرى ھاۋانى شەرەت قىلىپ ، — كەچ كىردى ، سوغۇق يامان ، دادا ، تېزرەك ماڭايلى !

ئاشخانا ئالدىدىكى موم ياغاچتا ياخشى ئېگەر ـ توقۇملۇق تۆت ئات باغلاقلىق تۇراتتى . ئۇلار ئەمدىلا مېڭىشىغا خالتار ئات ھېلىقى ئاتلارنى كۆرۈپ كىشىندى ۋە ئاتلار تەرەپكە تارتىپ يېنىچە ماڭدى . زىياۋۇدۇن دېۋىتسىمۇ بوي بەرمىدى : «ئات ئۆز ھەمراھلىرىنى تونۇپ قالدى» دەپ ئويلىدى زىياۋۇدۇن ئەنسىرەپ . ئۇ ئاتنى سىلكىپ بۇراپ مېڭىشىغا ئاشخانىدىن سەنسەن جۇڭا كىيگەن بىرى يۇگۇرۈپ چىقىپ :

— خالتارئات كىشنەۋاتىدۇ ، ئەنە ئۇ چانىغا قېتىۋاپتۇ ! — دەپ ۋارقىرىدى . ئاشخانىدىن يەنە ئۈچ ئادەم چىقتى . ئۇلاردىن بىرى ھەربىيچە جۇڭىنىڭ پېشىنى قايرىپ تاپانچىسىنى چىقاردى :

— توختا !

زىياۋۇدۇن قورقۇپ توختىدى ۋە ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇلارغا سالام بەردى :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم يايى بېگىم ، ھەئە بۇ ...

— غېنى ئوغرىنىڭ شېرىكى ، تۆتۈلغانسەن ؟ !

ئۈچ يايى زىياۋۇدۇنغا يېقىنلاپ كەلدى .

— تۇختاڭلار ! — دېدى سەبىخە چاندىن سەكرەپ چۈشۈپ ، — ئات مېنىڭ ، مەن دادامنىڭ ئېتىنى مىنىپ سەھرا‌غا چىققان ، نېمە بوپتۇ ئەمدى ؟

— مېڭىبگىنىڭ ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان نوغاي قىزى ! — دېدى يايى ئۆزىنى بىلەرمەن قىلىپ كۆرسىتىپ ، — شېڭ دۇبەنىنىڭ خىزمىتىگە يارىغان قىز شۇ !

— مېڭىبگى ئەتىگەنلا شەڭگەن يامۇلىدا خالتار ئاتنىڭ گېپىنى قىلغان ، سىز سورىمايلا مىنگەنمۇ ، ئەپەندى قىز ؟

— شۇنداق ، دادام ئۇخلاپ قالغان ، سەھرادىكى دوستلىرىم بىلەن خوشلىشىپ كىردىم .

— خالتارنى چاپنغا كىم كۆندۈردى ؟

— كۆنۈككەن ، ياي بېگىم ، ياخشى ئاتنىڭ خۇيى بولمايدۇ ئاتامۇ ئادەمگە ئوخشاش ھايۋان ، ئەسكىلىرىنىڭ خۇيى ئەسكى بولىدۇ .

— ساڭا ئوخشاش ـ ھە ، زىيەك ! — دېدى دوغلاق بىرى . زىيەك ئۇنى تونۇدى . ئۇ ھېلىقى يازلىقى ئۆزى بىلەن چېلىشقان چېلىشچى ئىدى . ئابدۇمەرنىڭ سايىسىدە بىردەمدىلا قىلىچ ئېسىپ ياي بولۇۋاپتۇ ، ئەمدى زىياۋۇدۇن ئۇنىڭ بىلەن چېلىشمايدۇ ـ دە !

— ماڭا ئوخشىسا مانا مۇنداق چاپا سۆرەيتتى ، — دېدى زىياۋۇدۇن خالتار ئاتنى شەرەت قىلىپ ، — ئەسكى ئات دېگەن ھېچنېمىگە يارىمايدۇ ، ئۇنى بورداپ سەمرىتىپ قېزىسىنى يېسەڭمۇ ئىچىڭ سۇرۇپ كېتىدۇ ، ياي بەگ . ئاتنىڭ ئەسكىسى بىلەن ئادەمنىڭ ئەسكىسىنى خۇدايىم كۆرسەتمىسۇن !

ئۇ ئاتنىڭ تۆشۈغلىرىنى چىڭتىپ ، چاننىڭ ئۇلغۇرلىرىغا قاراپ چىقتى ـ دە ، ئاتقا سەكرەپ مىندى . ئاتلىقلارمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ماڭدى .

— مىڭبېگىنىڭ ئۆيىگە بىللە كىرىمىز ! — دېدى چوڭ ياي زىياۋۇدۇنغا ياندىشىپ ، — خالتارنى چاندىن چىقارغىن ، ئاۋۇ ئاتنى قوشايلى ، مىڭبېگى كۆرسە خاپا بولىدۇ .

— قىزىدىن سورا ، ياي بېگىم ! — دېدى زىياۋۇدۇن ئاتنى توختىتىپ .

— ھېزىۋەكتامدا يەنە بىر دوستۇم بار ، — دېدى قىز ئەھۋالنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ ، — سىلەر كېتىۋېرىڭلار ، مەن ئاتنى ئۆزۈم ئەكىرىمەن !

— مىڭبېگىم سۆيدۈڭ كۆرەگە بارغۇدەك ، خالتار ئات بولمىسا بارالمايدۇ ، خېنىم ، — دېدى ياينلار بېشى ، — مەيلى كىرىۋېرىڭ ،

بىز سىزنى ساقلايمىز !

قىز ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى ئادەملەر ئەمەسلىكىنى چۈشەندى . نۇرىمۇ ئۇنى ھېس قىلدى . ئۇلار قىزنى ئىزدەپ چىقىشقان ، قىزنىڭ قېچىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ھېلىقى ئوفىتسېرنىڭ مىڭبېگى بىلەن بىرلىشىپ چىقارغان ئادەملىرى ئىدى .

زىياۋۇدۇن ئۇلاردىنمۇ سەزگۈر كەلدى .

— غېنىكام بىزنى يامانيارىدا ساقلاۋاتىدۇ ، سىلەر بىز خەق ئىكەنسىلەر ، بىكارلا ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالماڭلار يەنە ! — دېدى ئۇ .

يايىلار بېشى غېنى ئوغرىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئالاقزادە بولدى :

— سەن ئادەم قورقىتىمەن دېمە ، ئاتتىن چۈش ، خالتار ئاتنى غېنى ئوغرى بۇلاپ كەتمىسۇن ، ھېلىمۇ مىڭبېگىنىڭ بىر ئۈيۇر يىلقىسىنى بۇلاپ كەتتى . شۇمۇ يېتەر !

زىياۋۇدۇن ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئېتىنى دېۋىتىپ :

— جېنىڭلاردىن تويغان بولساڭلار ماڭا چېقىلىڭلار ! — دېدى . ئاتلىقلار پېچىرلىشىپ ئۇنى ياندىپ خېلى ماڭدى . ئۇلار ھېزىۋەكتامدىن ئۆتتى . زىياۋۇدۇن يامانيارغا قاراپ ئېتىنى دېۋىتتى . خالتار ئات ئۆكىرەڭ تاشلاپ يۇرۇپ كەتتى . يايلار پېچىرلاشتى ، ئاخىر توغراقتا ماڭىدىغان يول بىلەن شەھەرگە قاراپ ئات چاپتۇرۇپ يۇرۇپ كەتتى .

زىياۋۇدۇن يامانيار دەپ ئاتلىدىغان كەڭ سايغا چۈشتى . ساينىڭ ئىچىدە شىمالدىن چۈشىدىغان سۇدىن پەيدا بولغان تىك ئەت توپىلىق جىرالار ، جەنۇبىدا قېلىن مۇز ئاستىدا دەريا ، دەريانىڭ نېرىسىدا قويۇق ئورمانلىق بار ئىدى . زىياۋۇدۇن :

— ئۇلار ئەسكەر باشلاپ چىقىشقا ماڭدى . بىزگە ئەمدى ئالدىغا مېڭىش خەتەرلىك ، بىر بولسا يۇقىرىدا قوغۇنچىغا ئۆتىدىغان يول بار ، بىز مۇز ئۈستىدىن ئەپلەپ مېڭىپ دەريادىن ئۆتۈپ

قوغۇنچىغا كېتەيلى . يەنە بىر بولسا ئارقىمىزغا يېنىپ خەلپەم مەھەللىسى بىلەن ئارائۆستەڭگە بېرىپ قاسىم مىرابنىڭ ئۆيىگە بارايلى ، ئۇ ئادەم بىزگە ئىگە بولىدۇ ! — دېدى .

— قاسىم مىرابنىڭ ئۆيىگە بارايلى ! — دېدى نۇرى . زىياۋۇدۇن ئاتنى كەينىگە بۇرىدى . ھېزىۋەكتامدىن ئارائۆستەڭگە بارىدىغان يول بار ئىكەن . ئۇ شىمالغا ئاتنى بۇرىدى . ئۇلار بىر دەمدىلا تەبىئىي قارىياغاچلىققا كىردى . خالتار ئات بارغانسېرى تىزگىن سىيرىپ ، ئويناقلاپ ماڭماقتا ئىدى .

ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكەندە خەلپەمنىڭ مازىرىغا يېتىپ باردى . ئۇ يەردە 1864 ـ يىلى ئىلى ئىنقىلابىغا قاتناشقان ئەزىمەتلەرنىڭ قەبرىسى ۋە مازارلىرى بار ئىدى . ئۇلار ئاتتىن چۈشۈپ زىياۋۇدۇننىڭ تەلىپى بىلەن مازارغا بېرىپ دۇئا قىلدى . خەلپەم مەھەللىسى ئۆز ۋاقتىدا سەكسەن ئۆچ يۈزى بېگىنىڭ ئادەملىرى يىغىلىپ ، ئەلاخان پالۋاننىڭ رەھبەرلىكىدە شەھەردە بولۇۋاتقان مانجۇ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئابدۇرۇسۇلبەگ باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭغا ياردەم قىلىش ئۈچۈن قوزغالغان جاي ئىدى . رۇسۇلوف «غازات دەر مۇلكى چىن» داستانىدىكى ۋەقەلەرنى نۇرغا كۆپ قېتىم سۆزلەپ بەرگەنىدى . ۋەقەلەر تولىمۇ قىزىقارلىق ، تەسىرلىك ئىدى . مەزەمزات ھېكىم ، سادىر پالۋان ، ئابدۇرۇسۇلبەگ ، ئەلاخان پالۋان ، موللا شەۋكەت ئاخۇنۇم ، ئەخمەت سىڭا كۆز ، ماھمۇت پوچى ۋە يەنە توقسۇنلار ، ئاقموللا يۈزبېگىلەر ، يەنە مۇشۇ خەلپەم توغرىسىدىكى ۋەقەلەر نۇرغا ياد ئىدى . مانا مۇشۇ قارىياغاچلىققا سەكسەن ئۆچ يۈزىنىڭ قانچىلىك ئادىمى يىغىلغان بولغىيدى ، كالىلار سويۇلغان ، قازانلار ئېسىلغان ، قۇرئانلار ئوقۇلغان . خەلق زۇلۇمغا قارشى ئاجايىپ داغدۇغا بىلەن قوزغالغان . ۋاقىت دېگەن ئاتقان ئوق . ئۇ ئىشلارنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە ھەش ـ پەش دېگۈچە شۇنچە يىللار بوپتۇ . زۇلۇم مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئاردىدىن ئۈزۈن ئۆتمەي ، ئىلى تۇپرىقىدا

ئىككىنچى قېتىم چوڭ ئىنقىلاب بولىدۇ . رۇسۇلوف بىرنەمىنى بىلمەي سۆزلىمەيدۇ ـ دە . ئۇ چاغدا بىچارە ئىلى دېھقانلىرى سېپىلغا ، ئۆستەڭگە ، ۋاڭ خولۇ ئالۋىنىغا بىر يىلدا ئىككى يۈز كۈندەك ئىشلەپ ، ئۆزىگە ئارانلا بىر يۈز ئاتمىش كۈن ئىشلەيتتىكەن . ئاز كۈندە ئىشلەپ ئالغان ھوسۇلىنىڭ ئوندىن ئالتە قىسمىنى ھۆكۈمەتكە بېرەتتىكەن . سىلىق ئېغىرلىشىپ دېھقانلار مەدرىلىيالماس بولۇپ قالغاچقا ، مەزمزات ھېكىم كۈرەدىكى جىياڭجۈنگە ئاشلىق تاپشۇرالمىغان . جىياڭجۈن شۇڭا ئۇنى قاماپ قويغان . شۇنىڭ بىلەن ئىلى دىيارىغا يېڭىدىن ھاكىم بولغان ئابدۇرۇسۇلبەگ قولىغا قورال ئېلىپ چىققان . ھازىرمۇ شېڭ دۇبەنىڭ پۇلى پاخاللاشتى ، دېھقانلارنىڭ سىلىقى ئون نەچچە خىلغا يەتتى . سىلىق ـ سەيسە ، ئالۋان ـ ياساق خەلقنىڭ جېنىغا پاتتى . رۇسۇلوفنىڭ دېيىشىچە ، ھېكىمبەگ غوجامۇ ، نەزەرخان غوجام دوتەيمۇ شېڭ دۇبەندىن نارازىكەن ، لېكىن قاتتىقراق تىنالمايدىكەن . چىيۇ سىلىڭ دېگىنى ئەپيۇن چېكىش ، پارا ئېلىش ، ھايانكەشلىك قىلىش ، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشتا بىرىنچىكەن . يەنئەندىكى كومپارتىيىنىڭ ماۋ زېمىن ئىسىملىك ئادىمى جۇ ئەپەندى دېگەن نام بىلەن ئۇرۇمچىگە مالىيە نازىرى بولۇپ كەپتۇ . ئۇ ئادەم شېڭ دۇبەننى تەنقىد قىلالايدىكەن . رەخمجان بۇ ئىشلارنى نەدىن بىلدىكىنتاڭ ، بەلكى رۇس ئاغىنىلىرى دەپ بېرىدىغاندۇر ...

نۇرى دادىسى بىلەن سەبىخەگە توختىماي سۆزلىدى . زىياۋۇدۇن بالىسى بىلەن پەخىرلەنسە ، سەبىخە ئۇنىڭدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى .

ئۇلار توڭلىمىغان قارا سۇنى بويلاپ تۇگمەنلەردىن ئۆتۈپ ، جەنۇبقا قارىغان چوڭ دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— مانا كەلدۇق ، ھويلىسىغا كىرەيلى ئاۋۋال ، — دېدى زىياۋۇدۇن ئاتنى كىچىك دەرۋازىغا بۇراپ .

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

11

ھېكمەبەگ غوجامنىڭ ئوردىسى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئىچىدە. دەرۋازىسى جەنۇبقا قاراپ تۇرىدىغان، ھويلىسى كەڭ، ئۆيلىرى كۆپ، ئارقىدا بېغى بار قەدىمىي قورۇدا غوجام بالا ـ چاقا، نەۋرە، خىزمەتچىلىرى بولۇپ نۇرغۇن ئادەم بىلەن تۇرىدۇ. قورۇ ئالدىدىكى كەڭ يول بىلەن قىبلىگە يۈز قەدەم ماڭسىلا خانلىق مەدرىسىگە بارغىلى بولىدۇ.

غوجام قىبلىسىن كۆرپىلەردە ماموق ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، بىردە ئۆينىڭ تاختايلىق تورۇسىغا، بىردە ئىشىك بېشىدىكى گەج بىلەن ياسالغان چىرايلىق نەقىشلەرگە قاراپ خىيال سۈرىمەكتە ئىدى. غوجامنىڭ يېگىرمىلەردىن ئاشقان تولمۇ چىرايلىق، ئەخلاقلىق دەپ ماختىلىۋاتقان كىچىك ئوغلى قېيۇمبەگ غوجام ئۇنىڭغا خېلىلا جىق زايوم چۈشكەنلىكىنى ئېيتتى. يەرگە قاراپ زايوم تارقاتسا ھەممىلا يۇك دېھقانغا چۈشىدۇ ـ دە!

— بۇ نېمە قىلغىنى؟! — دېدى غوجام خاپا بولۇپ، — سېپىل سوققانمۇ خۇرجا، ئۆستەڭ چاپقانمۇ خۇرجا، دەن تۆلىگەنمۇ خۇرجا، ۋابال ئەمەسمۇ خۇرجاغا! — غوجامنىڭ ئاۋازى چىڭ چىقىپ كەتسە كېرەك، ئۆيگە ئايالى كىردى.

— نېمە بولدى، غوجام، تاۋنكىز يوقمۇ؟

— يوقسۇ، بۇ ھۆكۈمەتكە نېمە بولدى دەيمىنا، ھە دېسىلا مەن بىلەن ئېيتىشىدۇ. ئىككى قېتىم خۇدا ئوڭشاپ ئۆلۈمدىن ساق قالدىم. ئېسىڭدىمۇ، خوتۇن؟

— نېمىشقا ئېسىمدە بولمىسۇن، بېچارە قىزىم گۆھەربانۇم ھازىرمۇ تۇرپاندا مىرزا قاماقتا تۇرسا ...

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى.

1937 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى غوجانىيازنىڭ چوڭ ئوغلى سەيدۇل شاۋېي باجگىر قاسىم جۇيجاڭ، يۇنۇس تىڭجاڭ، ئابلا دامولللار بىلەن غۇلجىغا كېلىپ

ئـسلىنىڭ مۇئاۋىن دوتىيى تۇرداخۇنباينىڭ ئۆيىگە چۈشتى . باي مېھمانلارنى غۇلجىنىڭ باغ ، يايلاقلىرىدا ئويناتتى . بۇ باي ئەمەلدار شۇنچە ھەشەم بىلەن كۈتۈپمۇ مېھمانلارنى تولۇق رازى قىلالمىدى . ئۇ غۇلجا بايلىرىنى مېھمانغا چاقىرىپ ، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ئەزىز مېھمانلىرىنى تونۇشتۇردى . سەيدۇل شاۋېي تۇنجى قېتىم شاۋېيلىك نامى بىلەن چوڭ سورۇنغا كىرگەن قېيۇمبەگ غوجامغا قاراپلا قالدى .

— ئادەم بالىسىمۇ مۇنداق چىرايلىق بولىدىكەنا ! چاچلىرى ، قاش ـ كۆزى ، بۇرۇتى ... بويلىرىچۇ تېخى ، قاراڭا ، كۈلكىسىنىڭ چىرايلىقلىقىنى ... — ئۇ يېنىدىكى قاسىم جۈيجاڭ بىلەن يۇنۇس تىكجاڭغا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىغىلى تۇردى .

— ئاشىق بولۇپ قالدىلىمۇ نېمە ھەي ، شاۋېي ؟ — دېدى چاقچاق قىلىپ يۇنۇس تىكجاڭ .

— قىز بولغان بولسا ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالاتتىم ، ئەمما بۇ كاساپەت ئوغۇل بالا ـ دە ...

— ئاڭلىسام بۇ بالىغا ئوپمۇئوخشاش ئىككى سىڭلىسى بارەكەن ، چوڭى ئون ئالتە ياش ، كىچىكى ...

— راستما ، ھەي تۇرداخۇن ئاكا ، مەيەرگە كەلسىنا ! — سېمىز ، دوغلاق ، دۆڭ قاپاق سەيدۇل شاۋېي ئولتۇرالماي قالدى .

شۇ ئاخشىمىنلا تۇرداخۇنباي قاسىم جۈيجاڭ ، يۇنۇس تىكجاڭلارنى باشلاپ غوجامنىڭ مۇشۇ مېھمانخانىسىغا ئەلچىلىككە كەلدى .

— ياق ، قىزىم كىچىك ، ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا كىردى ، ئون سەككىز ياشقا كىرمىگەن قىزنى قىرىق ياشلىق ئادەمگە ياتلىق قىلسام شېكى دۇبەننىڭ قانۇنىنى بۇزغان بولىمامدىمەن ! — دېدى غوجام ئۇلارنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىپ .

— سەيدۇل شاۋېينىڭ گېپىدىن ئىزا ئۆتمەي ، ئۇخلىيالماي بولالمايلا قېلىۋاتىدۇ ، غوجام ، غوجانىياز رەئىسىمىز ئاڭلىسىمۇ بىزدىن رەنجىيدۇ ـ دە .

— لەۋەي ، ئۇ ئادەم مېنىڭ گۇھەرلىنۇم قىزىمنى كۆرۈپتىكەنما ؟

— ياق ، غوجام .

— ئانداق بولسا بۇ قانداق كۆيۈك ، ھەرقانداق بىر قىزنى توغرىلىساڭلا بولۇۋېرىدىكەنغۇ ، تۇرداخۇنباي . غۇلجىدا قىز ئازمۇ ؟

— سەيدۇل شاۋېي قېيۇمبەگ غوجامنى كۆرگەن ، چىرايى قېيۇمبەگ غوجامغا ئوخشىسىكەن دېگەن تەلەپنى قويۇۋالدى .

— لەۋەي ، چىراي دېگەنمۇ دۇشمەن ، دۇشمەن !

غوجام خاپا بولدى . ئەلچىلەر نائىلاج قايتىشتى . سەيدۇل شاۋېي بۇ «شۇم» خەۋەردىن قاتتىق خاپا بولدى .

— چاغلىقكەن غۇلجا بايلىرى ، — دېدى ئۇ كۆكىرىپ ـ تاتىرىپ ، — قۇمۇل ۋاڭلىرى نى ـ نى بانۇلارنى ھېكمىبەگ غوجىلارغا بەرگەنۇ ، بۇ غوجام ئەجەب بىر قىزنى ئاياپ كېتىپتا !

سەيدۇل شاۋېينىڭ تەلىپىنى تۇرداخۇن دوتەي چىۋ سىلىڭ بىلەن سوۋېت كونسۇلى دو باشىنغا ئېيتتى . سىلىڭ بىلەن كونسۇل غوجامنى چاقىرىپ قىزنىڭ گېپىنى يەنە تىلغا ئالدى .

— مەن ئون ئالتە ياشلىق قىزىمنى ئەرگە بەرمەيمەن ، چىۋ سىلىڭ بىلەن دو باشىن جانابلىرىغا تەقدىم قىلىمەن ! — دېدى غوجام تامدەك تاتارغىنىچە ساقاللىرىنى تىترىتىپ ، — قالغان ئىشلار ئەمدى سىلەرنىڭ ، قىزىمنىڭ ئاتىسى ئەمدى سىلەر !

ناھايىتى كاتتا توي بولدى . بۇغا قېرىمسىدىن سىراجىدىنبايمۇ كەلدى . غوجامنىڭ بۇ باي ، مېھرىبان كۆيئوغلى قىزنى ئۇزىتىپ ھەسەن دېگەن ئادەملەر بىلەن ئۇرۇمچىگىچە باردى . بىر ئايدىن كېيىن غوجانىياز «خائىن» دېيىلىپ قولغا ئېلىندى . ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كېلىۋاتقاندا سىراجىدىنبايىنى ، ئىككى ئىنىسىنى قوشۇپ شەھەرگە كىرمەستىلا تۇتتى . ھېكمىبەگ غوجامنى غوجانىيازغا قىزىنى بەرگەن ، «خائىن» غا چېتىشلىق دەپ قولغا ئېلىش ئۈچۈن چاقىرتتى . تۇرداخۇنبايلارمۇ شۇ گۇناھ بىلەن قولغا ئېلىندى . غوجام ھەممە گەپ بولۇنۇپ ئەيىبلەنگەندىن كېيىن :

— لەۋەي ، چيۇ سىلىك ، مەن قىزىمنى دو باشىن كونسۇل بىلەن ئىككىلىرىگە بەرگەنمەن ، يا غوجانىيازنىڭ ئوغلىغا بەردىمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

چيۇ سىلىك دۇدۇقلاپ قالدى . تېنىۋالاي دېسە دو باشىن هايات ئىدى .

غوجام ئامان قالدى .

غوجام ئايىمغا قارىدى . ئايىم قىزى ئۇچۇن ئازابلىنىپ يىغلىماقتا ، قىزى هازىرمۇ ئاستانە دېگەن يەردە مىرزا قاماقتا . ئۇنىڭ نېمە گۇناهى بار ، ئۇ كەتكەندىمۇ زار قاقشاپ كەتكەن ئەمەسمىدى ؟ گۇناهسىزلار جازالىنىدىغان جاهانمۇ بۇ يە ؟ ...

يۇقىرىقى ئىشلارنى غوجام ئايىمى بىلەن ئەسلەپ بولۇپ :

— تۇڭگانلار تاسلا قالغان مېنى ئېتىۋەتكىلى ، هە ، ئايىم ؟ — دېدى .

1933 ـ يىلى تۇڭگانلار غۇلجا شەهىرىنى بىر هەپتە سورىغاندا ئۇلارمۇ ئادەم تۇتتى ، ئۇلتۇردى . تۇيۇقسىز ئون نەچچە قوراللىق تۇڭگان غوجامنىڭ مۇشۇ ئوردىسىغا بېسىپ كىرىپ غوجامنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى .

— سەن ئورۇسنىڭ ئادىمى ، ماڭ !

شەهەر ئىچىدىن غوجامنى قوللىرىنى باغلاپ پىيادە ماڭغۇزۇپ تاشلەپكە بازىرىغا كەلگەندە ، تۇت ئوقەتچى خەنزۇ يۇگۇرۇپ كېلىپ تۇڭگانلارنىڭ ئالدىنى توراپ :

— هاجىم تەيجىنى تۇتۇشقا بولمايدۇ ، ئېتىشقا بولمايدۇ ، ئۇيغۇرلار قوزغىلىدۇ . بىلەمسىلەر ، قارادۆگدە هازىر دېھقانلار قورغالدى . بۇ يەردە تۇڭگان كۆپمۇ ، چەنتۇ كۆپمۇ ؟ — دېۋىدى ، تۇڭگان قوراللىقلىرىنىڭ باشلىقى خەنزۇلارنى سىلكىپ :

— كارىكلار بولمىسۇن ، مېڭىش ، بۇ دېگەن ئورۇسنىڭ ئادىمى . ئۇ بىزگە دۇشمەن ! — دېدى ، خەنزۇلار :

— هاجىم تەيجى ياخشى ئادەم ، مانجۇلار مەزەم هاجىمنى تۇتقان ، ئاخىر ئۆزلىرى تۇگەشتى ، سىلەرمۇ مۇشۇنداق

بولسىلەر ! — دېدى ۋە ئۇلارغا ئەگىشىپ تەختىيۇنمەھەللىدىكى تۆڭگان قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ ھاجى تۆڭغا ھېكمەتنى غوجىنى تۇتۇشقا ، ئېتىشقا بولمايدۇ ، دېدى . ھاجى تۇڭ :

— مەن نەزەرخان غوجامنى تۇتۇشقا بۇيرۇق بەرگەن ، ھېكمەتنى غوجامنى نېمىشقا تۇتسىلەر ، بۇ ئەقىلنى كىم كۆرسەتتى ؟ ئېتىلسۇن ! — دەپ بۇيرۇق بەردى . غوجامنى تۇتقان باشلىقلار شۇ ھويلىدىلا ئېتىلدى .

شۇ كۈنى كەچتە غوجامنىڭ قىزى دادىسىنى كۆرگىلى ئەت رەڭ دراپ پەلتو كىيىپ كالاسكىدا غادىيىپ ئولتۇرغىنىچە شەھەر سىرتىدىن يېتىپ كەلدى . تۆڭگان قوراللىقلار ئۇنى توسۇپ :

— تاتار ، ئورۇس ، — دېيىشتى مىلتىق تەڭلەپ . بىرى :

— ياق ، ھاجىم تەيجىنىڭ قىزى ! — دېۋىدى ، دەرھال شەھەر دەرۋازىسىنى ئاچتى .

غوجام مانا شۇنداق قىلىپ تۇڭگان ئاتۇسىدىن ساق قالغان ۋە ھەيۋە تاپقانىدى .

ئەر ـ خوتۇن بۇ ئىشلارنىمۇ بىرلىكتە ئەسلەشتى . ھازىر شېڭ دۇبەن يەنە ئۇنىڭغا كۆز تىكمەكتە . يېقىنلىرىنى تۇتۇپ ، ئۇنىڭ يۇرىكىنى مۇجۇماقتا . بولمىسا نېمىشقا سودىگەرلەر ، چارۋىدارلار زايومنى ئاز ئالىدۇ يۇ ، يەر تېرىيدىغانلار كۆپ ئالىدۇ ؟ ئىلى تەۋەسىدە غوجامدىنمۇ يېرى جىق ھېچكىم يوق . دېمەك ، بۇ زايومنى جىق سېتىۋېلىش كېرەك دېگەن سۆز . ئۇ شېڭ دۇبەنگە نېمە يامانلىق قىلىۋىدىكىنتاڭ ؟ ئۇنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرى مۇساگۇڭدىن تارتىپ ئورانزىپ (توختى گۈڭ) ، مىلىكىزات ، خۇشنىزات ، خالىزات (سۇگۇڭ) ، مەزەمزات ، خىزىرخان ، بوۋاق غوجام (ئىلياس ھېكىم) ، جاھانگىر (سوغىياس غوجاغىياس بەگ) ، يەنى ئۆزىگىچە بولغان ھېكمەتگەلەردىن قايسىبىرى خانىنىڭ پەرمانلىرى بويىچە ئىش قىلمىدى ؟ قىل دېگىنىنى قىلدى ، تۇر دېگەن يېرىدە تۇردى . گەرچە چىيەنلۇڭ پادىشاھ ئورانزىپ بوۋىسىغا غۇلجا تەۋەسىدىكى شىمالىي يەتتە ، جەنۇبىي ئون يەتتە غولدىن ئۈچ غولنى

تاللىۋال دېگەندە ، ئۇ بوروسۇن ، تاشلىقساي ، جىرغىلاڭ غوللىرىنى تاللىۋالغان ، بۇ غوللارنىڭ سۇلىرىدىن يېڭىئاۋات ، چۇلۇقاي ، جىرغىلاڭ ئۆستەڭلىرىنى چاپتۇروپ پۈتۈن ئىلى ۋادىسىنى كۆكەرتكەن . دېھقانلارغا بەرگەن يەرلەردىن چىققان ھوسۇلنىڭ ئونىدىن ئىككىسىنى ھېكىمبەگلەر ئېلىپ ، ئوندىن سەككىزىنى دېھقانلارغا قالدۇرغان . شۇ ئوندىن ئىككى ئۇلۇش بۇغداي بىلەن شۇنچە جىق يەرلەرنىڭ دەنلىرىنى ھېكىمبەگ تۆلەپ كەلگەن . ئون ئاتىنىڭ تۆككەن دەنلىرىنىڭ تالونلىرى ھازىرمۇ ساندۇقلاردا ساقلاقلىق تۇرمامدۇ ؟ ھېكىمبەگ بولۇپ يۈرت سورىماق تولىمۇ تەس ، بىر ياقتا ھۆكۈمەت ، يەنە بىر ياقتا پۇقرا . ھۆكۈمەتكە ياخشى كۆرۈنمەن دېسەڭ خەلق تىللايدۇ ، پۇقراغا يان باسساڭ ھۆكۈمەت سېنى ئەيىبلەيدۇ ، سولايدۇ ، ئاچچىقى كەلسە ئۆلتۈرىدۇ . مانجۇ خانلىرى ھېكىمبەگلەرنىڭ غېمى بىلەن ھېسابلاشقان ئەمەس ، لەشكەرلىرى تەييارنى يەپ ياتقان ، سانى يىلدىن ـ يىلغا كۆپەيگەن ، نەپسى يوغىناپ سېلىقنى سېلىۋەرگەن . دېھقان بىچارىنىڭ ھالى بىللەن ھېسابلاشمىغان ، مانا ھازىرمۇ قاتتىق سوغۇقتا ئالۋانغا ئىشلەۋاتقان دېھقانلار بارغۇ . پىچاق سۆڭەككە يەتكەندە مەزەمزات ھېكىم خانغا يانغان . ئاخىر خان بېشىنى يەپ ئىلى سۇلتانلىقى بارلىققا كېلىپ جاھان تىنچىغان . ئورۇسلار بۇ يەرنى بېسىۋېلىپ ئون يىل سورىدى ، نۇراخۇن ئاقساقالنى ئەتىۋارلىدى ، بىزنى چەتكە قاقتى ، لېكىن نېمىلا دېگەنبىلەن ئورۇسلار يېرىمىزگە جىق پېڭىلىق ئەكەلدى ، ئادەملەر ئۆيلىرىگە ئەينەك قويدى ، تاختايلىق ئۆي سالدى . ماشىنا كۆردى ، موسكۋىسكى سوكنا ، گىرىپ ، كۆمركوت ، مەخمەل ، دۇخاۋا ، گىرىپتىشىن دەيدىغان ئىسمى تەس رەختلەرنى كىيدى ... بىراق ئورۇسلار چىقىپ كەتتى ، مانجۇلار يەنە كەلدى . شۇنچە خەق ئورۇسلارغا ئەگىشىپ كەتتى ، ئىلى تەۋەسىدە ئارانلا ئون ئالتە مىڭ ئۇيغۇر قالدى . شۇ كۆچ ـ كۆچلەردىمۇ بىز مۇشۇ ئوردا مەھەللىسىدىن مىدىرلىمىدۇق . ئون ئەۋلاد مۇشۇ ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىنى قىلدۇق ، ئالا كۆڭۈللۈك ،

ئاسىلىق قىلمىدۇق . بۇ ھۆكۈمەتكە يەنىلا بىز ياماق ، كۆيۈنۈل سولاقتا ، قىزىم نەزەربەندتە ، تېخى مېنىڭمۇ يېنىمدا ئادەم بار ... مەن شېئىر دۇبەنگە نېمە يامانلىق قىلىۋىدىمكىن ، كۆرنگە سەت كۆرۈنۈپ قاپتىمەنغۇتاق ؟ ... غوجام يۈمشاق مەسىسىنىڭ قونچىنى سىلاپ چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ ئولتۇرغاندا ، ئۆيگە خەۋەرچى كىرىپ كەلدى .

— نەزەرخان غوجام ئادەم ئەۋەتىپ ، سىلىنى دوتەي يامۇلغا چاقىرتىپتۇ !

ھېكمىبەگ غوجامنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى .

— لەۋەي ! — دېدى ئۇ مىدىرلاپ قويۇپ ، — كالاسكىنى قاتسۇن !

غوجام نەگىلا بارسا ئوغلىنى بىللە ئېلىۋالاتاتتى . بۇ كەنجى ئوغلى چىرايلىق بولۇپلا قالماي ، ئەقىللىق ، سەزگۈر ۋە كۆيۈمچان ئىدى . ئۇ دادىسىنىڭ قول ـ قانىتى ، مۇھاپىزەتچىسى ، غۇرۇرى ئىدى . سۆسەر تۆپە ، دراپتىن تاشلانغان قاما ياقىلىق بۆرە جۇۋا كىيگەن ، بوينىغا تۆگە يۈڭىدىن توقۇلغان شارپا ئورىغان غوجام بىلەن موسكۇپسكى سوكنىدىن قارا پەلتو ، بېشىغا يارىشىملىق قارا كۆرپىدىن قىلىنغان قۇلاقچا كىيگەن ئاق يۈزلۈك ، قاش ـ كىرپىكى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ، تولىمۇ چىرايلىق يىگىت قېيۇمبەگ غوجام كالاسكىسىنىڭ كەينىدە ئولتۇرۇپ مەدرىسە ئالدىدىن ئۆتۈۋىدى ، ناغرىخانا ئالدىدا كۈنگە قاقلىنىپ تۇرۇشقان تالىپلار قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بېرىشتى . كالاسكا ئوڭغا ئايلىنىپ توغرا كۆۋرۈككە قاراپ مېڭىۋىدى ، تۆت كوچا ئېغىزىدىكى دۇكانلاردىن ئادەملەر يۈگۈرۈشۈپ چىقىشىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشتى . بىر جۈپ جەرەنقاشقا ئات ئويناقلاپ ، ئاياغلىرىدىن قار تۇگۇرچەكلىرىنى ئۇچۇرۇپ دوتەي يامۇل — سىلىكىبۇ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ توختىدى . غوجام بىلەن قېيۇمبەگ غوجام كالاسكىدىن چۈشتى . دەرۋازىۋەن ئەسكەرلەر ئۇلارنى كىرگۈزۈۋەتتى .

قىيىۇمبەگ غوجامنى قولتۇقلىۋالغان . ئىككى ياقتا قاتار تىرەكلەر ، قارىياغاچلار شاخلاردىكى قېلىن قاردىن ئالدىغا ئېگىشكەندەك كۆرۈنەتتى . ئۇلار سالام بېرىۋاتامدۇ ياكى ھال ئېيتىۋاتامدۇ ؟ غوجامغا ھال ئېيتىدىغانلار كۆپىيىپ كېتىۋاتقان بۇ كۈنلەردە تىرەكلەرمۇ ، قارىياغاچلارمۇ ئۇلارغا ھال ئېيتىۋاتقاندەك كۆرۈندى . بايىلا ئۇلار دوتەي يامۇل ئالدىدا مۇكچىيىپ ، تىترەپ ئولتۇرۇشقان دەۋاگەرلەر توپىنى كۆرمىدىمۇ ؟ دەرەخلەرنىڭ مۇكچىيىشى ئەنە شۇلارغا ئوخشاپ قالغان ...

— غوجام كەلدى ! — دېدى بىرى ھىنانىڭ قاتالتىر پېشايۋانلىق ، ئىككى چېتىدە سالاسۇنى بار ، پەلەمپەي بىلەن كۆتۈرۈلۈپ چىقىدىغان ئىشكى ئالدىدا تىك تۇرۇپ ، — كەلسىلە ، كەلسىلە ، غوجام !

ئۇ ھەممىگە تونۇش تۇڭچى — تەرجىمان ئىدى . «ئۇ بۇگۈن نېمىگە خۇشال ـ ھە ؟» دەپ ئويلىدى غوجام دائىم كۆرسىلا سۇرلۇك كۆرۈنىدىغان تۇڭچىغا ھەيران بولۇپ .

— ھە ، بۇگۈن ياخشى خەۋەر بار ئوخشىمامدۇ ؟ لەۋەي ...

— ئالامەت يېڭى خەۋەر ! — دېدى تۇڭچى ، — چىۋ سىلىڭ سىلىنى ساقلاۋاتىدۇ .

ئۇ غوجامنى چوڭ بىر زالغا باشلاپ كىردى . زالغا ھەربىي ـ مۇلكىي ئەمەلدارلار ، بايلار ، سودىگەرلەر ، سوۋېت كونسۇلى ، قازىكالان ، ئەلەملەر ، چوڭ ـ چوڭ زىيالىيلار تولغانىدى . غوجام كىرگەندە كۆپچىلىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈردى . غوجام يۇقىرىدىن — نەزەرخان غوجامنىڭ يېنىدىن ئورۇن ئالدى . ھەممىلا ئادەم ئەندىشىدە ، دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ، چۈنكى ھەممىلا ئادەم شېكىڭ دۇبەنىنىڭ مەجلىس ، زىياپەت دېگەن نام بىلەن ئادەملەرنى توپلاپ بىراقلا تۇتىدىغان ، ھەتتا شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلايدىغان مىجەزىنى ياخشى بىلەتتى . مانا ھازىرمۇ چىۋ سىلىڭ ئىلىنىڭ ئەڭ چوڭ ھۆكۈمرانى ، ئەڭ چوڭ بېيى ، شەھەر گارنىزونىنىڭ قوماندانى ، ئۇنىڭ «پادىشاھنىڭ پادىشاھى» دېگەن

لەقمى ھار ئىدى . ئۇ ئالتۇن ، قورال ، ئەپيون سودىسى قىلىپ قالتىس بېيىغان . ئۇ ھەرقانداق ئادەمنى سېتىۋالالايدۇ ، ھەرقاندىقىغا يانالايدۇ ، خالىغىنىچە ئادەم ئۆلتۈرەلەيدۇ ، ئۇنىڭ ھوقۇقى ، پۇلى چەكسىز ، شۇڭا ئۇ تولىمۇ قورقۇنچلۇق ! يوغان باش ، سېمىز ، بوينى قىسقا ، شالاڭ چاچ ، قاشلىرى قويۇق ، كۆزلىرى بۆرتۇپ چىققان ، بۇرۇتى كۆتمەك ، تەرلەپ ـ مايلىشىپلا تۇرىدىغان بۇ قېرى كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى . بېلىدىكى قىلىچ ، تاپانچىسى ، ئىككى مۇرىسىدىكى پاگون ، ئېسىل رەختتىن تىكىلگەن ھەربىيچە كىيىم ئۇنىڭ قىسقا بوينىنى تامامەن يوقىتىپ ، ئىككى پاگون ئوتتۇرىسىغىلا باش ئورنىتىلغاندەك قىلىپ قويغان . بۇ ھەربىيچە — جاللات كىيىمى ئادەملەرگە تولىمۇ سۇرلۇك ، قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى . غوجام ئىچىدە بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ : «لەۋەي ، جى رۇي جياڭجۇنمۇ بۇنچىلىك سۇرلۇك ئەمەس ئىدى ، بۇ بىر غالجىر قاۋاننىڭ ئۆزىغۇ !» دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە .

چىۋ سلىڭ ئېغىر قاپاقلىرىنى كۆتۈرۈپ قاراپ قويۇۋىدى ، نەزەرخان غوجام سۆز باشلىدى .

— شېڭ دۇبەن ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويغاندىن بېرى ، — دېدى ئۇ يادا بولۇپ كەتكەن سۆزلەرنى تەكرارلاپ ، — شېڭ دۇبەننىڭ دانا رەھبەرلىكىدە جەمئىيەت تەرەققىي قىلىپ ، ئاجايىپ زور غەلىبىلەر قولغا كەلدى . غۇلجا زېمىنىدىمۇ چىۋ سلىڭ شېڭ دۇبەن جانابلىرىنىڭ سىياسەتلىرىنى سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلىپ ...

تۇڭچى تەرجىمە قىلدى ، نەزەرخان غوجام ئاق كاستۇمىغا ياراشقان گالستۇكىنى پات ـ پات تۈزەپ قويۇپ ، شېڭ دۇبەننىڭ ستالىننىڭ رەسمى بىلەن بىللە ئېسىلغان رەسىمگە قاراپ ، ئۆزىگە ياراشمىغان خۇشامەت تەلەپپۇزىدا چىۋ سلىڭنى ، ئۇنىڭ سادىقلىقى ، ئادىللىقى ، دانالىقى ۋە مېھرىبانلىقىنى ماختىدى . ئارقىدىنلا چىۋ سلىڭنى يامانلاپ ئۇنى زالىم ، ۋەھشي ، زومىگەر ، قانخور دەپ تىللاپ شېڭ دۇبەنگە خەت يېزىلغانلىقى ، بۇ خەت جۇ

نازىرنىڭ قولىغا تەگكەنلىكى ، جۇ نازىر غۇلجىغا ئادەم ئەۋەتىپ ، چىيۇ سىلىڭنىڭ ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ مەخپىي ماتېرىيال توپلىغانلىقى ، بىزنىڭ ۋەزىپىمىز چىيۇ سلىڭنى قوغداش ئىكەنلىكى ، بۇ بىر شېئىڭ دۇبەنگە سادىق بولۇش - بولماسلىق مەسىلىسى ئىكەنلىكى قاتارلىق گەپلەرنى قىلىۋىدى ، ھېكىمبەگ غوجام ئىچىدە : «پاھ ، نەزەرخانمۇ يېتىلىپتۇ ، مەن ھېكىمبەگ بولغاندا بۇنچىلىك چىرايلىق گەپلەرنى ئۆگىنەلمىگەن ... » دەپ پىچىرلىدى .

ئارقىدىنلا چىيۇ سلىڭ ئورنىدىن تۇردى . ئۇ بىرىنچى سۆزىنى :

— جۇ نازىر دېگەن ئەبلەخ ! — دېگەن گەپ بىلەن باشلىدى ، — ئۇ دېگەن يەنئەندىكى كومپارتىيىنىڭ باشلىقى ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىنىسى . ماۋ زېدۇڭ بىزنىڭ دۇشمىنىمىز . ئۇ شېئىڭ دۇبەننى يوقاتماقچى . ھوقۇق تارتىۋالماقچى . يېقىندا تېخى ماۋ زېمىن دېگەن بۇ ئوغرى يېڭى پۇل چىقاردى . پۇلنىڭ كەينىگە ئاشۇ ماۋ زېمىن ئىمزا قويۇپتۇ تېخى . ئۇ پۇل چىقارغۇدەك قانچىلىك نېمىدى ؟ تۆت مىڭ سەر ئۆلكە پۇلى بىر يۈەنگە تەڭمىش ، بىر يۈز ئاتمىش قەشقەر پۇلى بىر يۈەنمىش ! يۈەن دېگىنى شۇنچىلىك چوڭكەن . 1939 - يىلى ، مانا مۇشۇ يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۇ يېڭى پۇل تارقىتىلدى . بۈگۈن يەتتە كۈن بولدى . ئۇچ ئايغىچە ئۆلكە پۇلى بىلەن قەشقەر پۇلىنى ئاشۇ يۈەنگە ئالماشتۇرۇپ بولغۇدەكمىز . ئۆلكە پۇلى بىلەن قەشقەر پۇلىنى يېغىپ كۆيدۈرۈۋېتكۈدەك !

چىيۇ سلىڭنىڭ ئاۋازى ئاغىل - تاغىل چىقتى . ئۇ يېنىدىكى نەزەرخان غوجىغا قاراپ قويۇپ تېخىمۇ ئۇنلۇك دېدى :

— جۇ نازىر دېگەن ئەبلەخ غوجانىيازنىڭ ئادەملىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرمەكتە . غۇلجىدا خائىنلار تولا ، سامانداق . تازىلاش تۇگىمىدى ، نىلقا ، كۇنەس تاغلىرىدا قوراللىق باندىتلار پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ خوربىكى تېخى سۇندۇرۇلمىدى ، ئۇلار

يوقىتىلمىدى . قەشقەر ئارقىلىق ئەنگلىيە قوراللىرى غۇلجىغا كەلمەكتە . بايلار پۇل چىقىرىپ قورال سېتىۋېلىپ پانىتلارغا بەرمەكتە . زايوم تارقاتساق بەزىلەر دېھقانلارغا ۋاباق بولدى ، بايلار ئالسۇن ، دېھقانلارنىڭ سېلىقى كۆپەيتىپ كەتتى ، دەپ كاپشىماقتا . مەن چىۋ سىلىكنى ھەيدىۋەتمەكچى بولغانلار مۇشۇ ئولتۇرغانلار ئىچىدىمۇ بار . ئۇلار ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلمىسا بىزنىڭ قوراللىق قىسىملىرىمىز يۇز - خاتىر قىلمايدۇ . زەمبىرەك ، ئايروپىلان ، تانكا بىلەن قوراللانغان گارنىزونلىرىمىز بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ . ھايت دېسەكلا غۇلجا شەھىرى قانغا بويىلىدۇ ، تۈپتۈز بولىدۇ . مېنىڭ ئوغلۇم ياخشى نىيەت بىلەن بىر قىزنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ ئوقۇتاي دېسە ، ئوغرىلار ئۇ قىزنى ئوغرىلاپ كەتتى . مەن چىۋ سىلىكنى ئىلى خەلقىگە شۇنچە ياخشىلىق قىلدىم . مەكتەپ ، دوختۇرخانا ، بانكا ، ئات ، قوي فېرمىلىرى ، زاۋۇتلارنى قۇردۇم . سودا - سېتىققا كەڭ يول ئېچىپ بەردىم . غۇلجىدا مىللەتلەر باراۋەر ، دۆلەت خادىملىرى پاك ، ئالتە بۇيۇك سىياسەت كەم - كۈتىسىز ئەمەلىيلەشمەكتە . تېخى مېنى خىيانەتچى ، پاربخور ، ئەپيۇن ، قورال سودىسى قىلىدۇ ، دېھقانلارغا ئېغىر سېلىق سالىدۇ ، ئېزىدۇ دەپ خەت يېزىپتىمىش ! بۇ كومپارتىيىنىڭ تەشۋىقاتچىلىرىنىڭ يامان نىيەت بىلەن قىلمۇاتقان ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى ! بىز بۇزغۇنچىلارنى قاتتىق تازىلايمىز ، باستۇرىمىز !

ئۇ قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ھاۋادا پۇلاڭلىتىۋىدى ، زالدىكىلەر ئالاقزادە بولۇشۇپ تەرەپ - تەرەپتىن : «ياۋالا ، ياۋالا !» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى . غوجام ئىچىدە : «ھېلىمۇ دېھقانغا بىر پارچە قاتتىق نانمۇ قويماي تالاۋاتقىنىڭ . كوچىدا نېمە تولا ؟ دېۋانە ، يېتىمچى تولا ، دەۋاگەر تولا . سەن قايسى خۇرجانىڭ دادىسى ئاڭلىدىڭ ؟ ئىزدەيدىغىنىڭ ئالتۇن - كۈمۈش ، مال - دۇنيا ، چىرايلىق قىز ! سەن ئادىل بولساڭ دۇنيادا ۋەھشىيلىك قالمىغان بولمامدۇ ؟ ھەي كاساپەت ، قىلىچىڭ بولمىسا چاغلىقلا

بىرنېمىسەن ، كوچىدىكى ھەرقانداق سارائ سەندىن ئەقىللىق ... »
دېدى . دائىم بولۇپ تۇرىدىغان بۇ خىل يۇقىرى قاتلام يىغىلىشى
ئاخىرىدا شەھەردە پات يېقىندا بولىدىغان ئىشلار ئۈستىدە
ئۈستىلىرىگە ۋەزىپە ئېلىپ قايتقۇچىلارنىڭ ئىپادە - ۋەدىلىرى
بىلەن ئاخىرلىشاتتى . بۇگۈننىڭ ۋەزىپىسى ئىككى ئىدى : بىرى ،
چىيۇ سىلىڭنى يامانلاپ خەت يازغانلارنى تۇتۇش ، بۇنىڭ ئۈسۈلى
گۇمانلىق ئادەملەرنى يىغىپ سوراق قىلىش ئىدى . يەنە بىرى ،
ئۆلكە پۇلى ھېسابىغا قىرىق بەش مىليون سەر قەرز ۋەرەقنى
تارقىتىپ پۇل يىغىش ئىدى . بۇ ئىككى ئىشنى بېجىرىشتە يىغىنغا
كەلگەنلەرنىڭ ھەربىرى خىزمەت ئىشلىشى ، ۋەزىپە ئىجرا قىلىشى
كېرەك . ھېكىمبەگ غوجام غۇلجا ناھىيىسىدىكى مىڭبېگى ،
يۇزبېگىلەرنى يىغىپ ئۇلارغا دېھقانلاردىن قەرز ۋەرەقى پۇلىنى تېز
يىغىش بۇيرۇقىنى يەتكۈزمىسە بولمايدۇ (قەرەلى بىر ئاي) ، يەنە
ھەربىر يىغىن قاتناشچىسى ئۆز مىللىتى ئىچىدىن گۇمانلىق
ئادەمنىڭ بەشىنىڭ ئىسمىنى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ئامانلىق
ساقلاش ئىدارىسىگە مەلۇم قىلىشى كېرەك دېيىلگەچكە ، غوجامغىمۇ
بەش نەپەر گۇمانلىق ئۇيغۇرنى مەلۇم قىلىش ۋەزىپىسى
يۈكلەنگەنىدى . ئادەملەر بېشى چۈشكەن ، خۇددى ھەربىرى
يەلكىسىگە ئون پۇتلۇقتىن تاش ئارتىۋالغاندەك ئېغىر تىنىپ ،
دۇبەن مەھكىمىسىدىن ئۇن - تىنىسىز مېڭىشىپ كوچىغا چىقىشتى .
كالاسكىغا ئولتۇرغاندىن كېيىن ، غوجام ئوغلىغا :

— قانداق قىلارمىز ، ئوغلۇم؟ كانىيىمغا ئىككى سىرتماق
سېلىندىغۇ ، لەۋەي ! — دېدى .

قېيۇمبەگ غوجام كۈلۈپ قويۇپ :

— خەلقنىڭ ھوينىغا سېلىنغىلى خېلى بولغانىدى ، دادا ، خەلق
چىدىسا بىزمۇ چىدايمىز . بۇ سىرتماق ئاخىر چىيۇ سىلىڭنىڭ قاۋان
ھوينىغا يۆتكىلىدۇ ! — دېدى .

— شۇنداقمۇ؟ پاتراق بولسىدى ، پاھ ، نېمانداق ئىنساپى يوق
سىلىك بۇ - ھە؟ كومپارتىيە دېگىنىچۇ؟ ئۇ قانداقراق ، بالام؟

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com

— سوۋېت بولشېۋىكلار پارتىيەسىدە‌ك .
— ستالىننىڭ يولىنى تۇتقانمۇ ؟
— ھەئە ، كەمبەغەللەرنىڭ يېغىسىنى يىغلايدۇ .
— مۇنداق دە ، چىۋ سىلىڭ تىللىۋىدىلا شۇنداقمىكىن دېۋېدىم . خۇرجانىڭ غېمىنى يېسە ئادىل ھۆكۈمەتكەن ئۇ !
— ئۇ دېگەن پارتىيە ، دادا .
— پارتىيە دېگىنىڭ ھۆكۈمەت ئەمەسمۇ تېخى ؟
— كەلگۈسىدە ھۆكۈمەت قۇرۇپ دۆلەتكە رەھبەرلىك قىلىدۇ ، دادا .
— كەلگۈسى دېگىنىڭ نەچچە يىل ، بالام ؟
— بەش يىل ، ئون يىل كېتەر ، دادا .
— ۋاي - ۋۇي ئاڭغىچە بىز خەق قىرىلىپ تۈگەيدىغان ئوخشايمىز . يەنە تۇت - تۇت قىلسا ، يۇزلەپ - مىڭلاپ ئۇيغۇر يوقىلىدۇ دېگىنە ، بۇلارنىڭ بىز خەقنى ئۆلتۈرمەيدىغان يىلى ، كۈنى بارمۇ ، بالام ؟
— بىزنىلا ئەمەس ، باشقا مىللەتلەرنىمۇ ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ ، دادا . شېڭ دۇبەن جىياڭ جېيېشى ۋېيىۋەنجاڭ ئەۋەتكەن گومىنداڭنىڭ ئادەملىرىدىنلا مىڭدىن جىقىنى ئۆلتۈرۈپتۇ . كىم ئونىڭغا توسالغۇ بولسا شۇنى ئۆلتۈرىدۇ .
— پاھ ، تىنچلىق يوقكەن - دە ، بۇ دۇنيادا ...
— ياۋروپادا ئۇرۇش بولۇۋاتىدۇ ، دادا . گېرمانىيىدىن گىتلېر دېگەن بىرى چىقتى . ئۇمۇ ياپونلارغا ئوخشاش . ئىتالىيىدىن چىققان مۇسسولىن ، گىتلېر ، ياپونىيە ئۈچى بىرلىشىپ دۇنيانى سورىماقچى .
— ۋاي - ۋۇي بىزنىڭ غۇلجىنى قايسىسى سورارکىن ؟ ئۇلار مۇنۇ چىۋ سىلىڭدىن ياخشىمۇ ، يامانمۇ ، بالام ؟
— ئوخشاش ، دادا .
— ھەممىسىلا ئالا بايتال دېگىنە ، بالام .
قېيۇمبەگ غوجام دادىسىنىڭ دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ

ئۇرۇشخۇمار تەلۇبلەرنى غۇلجا شەڭگەن يامۇلىنىڭ باج يىغقۇچى لوزۇڭى ئالا بايتال لەقمى بار نىياز لوزۇڭغا ئوخشاتقىنىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

غوجام بالىسىنىڭ كۈلكىسىگە خاپا بولدى :

— ئېشەك ئۆلسە قۇيرۇقىنىڭ ئاستى غېجەك تارتىپتۇ دېگەندەك ، بالام ، بۇ كۈلكەڭ نەلىرىڭدىن چىقىۋاتىدۇ ؟

— قىزىق ئوخشىتىش بولدى ، دادا . ئالا بايتالغا ئوخشاتتىڭىز . ئۇ ھازىر لوزۇڭ ئەمەسقۇ ، يەنە ئۇنى ئۇنتۇماپسىز .

— ئۇ لوزۇڭ چېغىدا ھەر كۈنى بەش ـ ئون ئادەم ئۇنىڭ زۇلۇمىدىن شىكايەت قىلىپ كېلەتتى ، بالام . مەن ئۇنى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ زالىمىكەن دېگەنىدىم . ئۇ كىچىكى دېگىنە ، ئوغلۇم .

— شۇنداق ، ئۇ كىچىكى ، ئۇ ھىر چۈمۈلە . يولۋاس ، شىر ، بۆرىلەر ھار ئەمەسمۇ دۇنيادا ، دادا .

ئۇلار ئۆيگە يېتىپ كەلدى .

غوجام ئوغلىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى . ئۇنىڭ يېنىدىلا بولۇشىنى خالايتتى .

— يۈرە ، بالام ، مەن شويلا بۇيرۇتۇپ قويغان ، بىللە تاماق يەيلى ، — دېدى غوجام ئوغلىنى مېھمانخانىغا باشلاپ .

كەچتە زاۋۇتلار يەنە ئەنسىز ھۇۋلاشتى . نەلەردىندۇر مىلتىق ئېتىلدى . غوجام شۇك بولۇپ كەتتى . ئايىم بولسا ھەدەپ سۆزلەيتتى ، يىغلايتتى . ئوغلىغا ، تۇرپان ئاستانىدىكى قىزىغا ، تۇرمىدىكى سىراجىدىنباي ، ئەنۋەر ، ئابلىزلارغا سالامەتلىك تىلەپ دۇئا قىلاتتى . غوجامنىڭ تېنىگە چىن قەلبىدىن سالامەتلىك تىلەيتتى . ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئەڭ چوڭ ئىشمۇ شۇ ئىدى . كۆز يېشى ، دۇئا ، يالۋۇرۇش ئايىمنىڭ قولىدىكى بىردىنبىر قورالى ئىدى .

— نەزەرخان غوجام كەلدى ! — دېدى خەۋەرچى ئالدىراپ كىرىپ .

— لەۋەي ! — دېدى غوجام ئورنىدىن تۇرۇپ ، — دوتەينىڭ

www.uyghurkitap.com

بۇياقتا قانداق قىلىپ قەدىمى يەتتىكىنە ؟

ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىككى كاتتىۋېشى — ئىككى غوجىلار ئەۋلادى بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ ، خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن زۇلۇم ئۈستىدە ، بۇ زېمىندا ياشاش ئۈچۈن بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىشلىرى لازىملىقى ئۈستىدە يالغۇزدىن ـ يالغۇز ئۇزاق سۆزلەشتى .

— مېنىڭ ئۇچىنچى بوۋام ئەخمەتجان غوجام سىزنىڭ ئالتىنچى بوۋىگىز مەزەمزات ھېكمىنى ھوقۇق تالىشىپ ئۆلتۇرۇۋەتكىنى راست ، — دېدى نەزەرخان غوجام ئۇزاق تارىخنى ئەسلەپ ، — لېكىن ئۇ دېگەن بىر تارىخ . ئۇ ئىشلار بىزنىڭ بىر نىيەتكە كېلىپ خەلقىمىزنى بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرۇشىمىزغا توسالغۇ بولالمايدۇ . مېنىڭ شۇ بوۋامنىمۇ ئۆز ئۇيغۇرلىرىمىز ئۆلتۈرگەن . بىز ئۆز قولىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى ئۆلتۈرۈپ كەلدۇق . ياڭ زېڭشىن بىزنىڭ بۇ ئاجىزلىقىمىزدىن تازا پايدىلاندى . ئەمدى بىز سەگەك بولمىساق بولمايدۇ ، غوجام . بۇگۈن يىغىنغا بىر يۈز ئون تۆت ئۇيغۇر كەپتۇ . ھەربىرى بەشتىن ئۇيغۇرنى تۇتۇپ بەرسە بەش يۈز يەتمىش قېرىندىشىمىز تۇتۇلىدۇ . سوراق قىلىنىدۇ دېگىنىنى مەن بىلىمەن : قىينايدۇ ، يىگىرمە نەچچە خىل قىيناش ئۇسۇلى بار . بارمىقىدىن ئېسىپ زىخقا ئولتۇرغۇزۇش ، مۇزغا ئۆرە تۇرغۇزۇپ پەيلىرىنى تارتىشتۇرۇش ، چېكىسىدىن قىسىپ كۆزلىرىنى چاچرىتىپ چىقىرىۋېتىش ، تىرناقلىرىنى يۇلۇش ، چاچلىرىنى بىر ـ بىردىن يۇلۇش ، داغلاش ، مېڭىسىگە مىخ قېقىش ... ۋاي ـ ۋۇي قىيناش يوللىرى كۆپ . بەش يۈز يەتمىش ئادەم قىيناشقا چىدىمايلا قانچىدىن ئادەمنى تۇتۇپ بېرىدۇ تېخى ! ...

— سىز دوتەي ، سوۋېت كونسۇلىغا دەپ باقسىڭىزچۇ !

— ئىشپىيون بار ، غوجام . مەن سىزىپ تۇرۇۋاتىمەن ، مېنىڭ ئۆمرۈم ئۇزاق ئەمەس . بۇ يىل ئەللىك سەككىزگە كىردىم . ئەللىك توققۇزغا چىقىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ ، غوجام .

— ئۇنداق دېمىسىلە ، بىلگۇچى ئىگىمىز . تازا يامان ۋاقتىدا بۇ دوتەيلىك سىلىگە تېگىپ قالدى ، ئۇنى دېمىسىمۇ ، لەۋەي ، قانداق قىلاي دەيلا ؟

— ياۋ سىلىك دېگەن بىر كىشى چىۋ سىلىكىغا مۇئاۋىن بولۇپ كەلدى ، شۇ كىشى يەنىئەندىن كەلگەنلەرگىمۇ ، موسكۋادىن كەلگەنلەرگىمۇ ھەرقانداق گەپنى ئېيتالمىغۇدەك . شۇ ئادەمگە ھال ئېيتىپ باقساقمىكىن دەيمەن .

— بۇ خەقنىك ھەممىسى بىر ئىقلىم تۇرسا ، چېقىپ قويسا ...

غوجام قولىنى قىلىچ قىلىپ بوينىغا توغرىلىدى .

— ياق ، ياق ، غوجام ، ياۋ سىلىك كومپارتىيىنىك ئادىمىمىش . جۇ نازىر بىلەن يېقىنمىش . جۇ نازىر شېك دۇبەنگە قاتتىق ـ قاتتىق گەپ قىلالمىغۇدەك . قارىسىلا ، يېڭى ئاقچا تارقاتقىنىنى . يېڭى ئاقچا پۇل پاخاللىقىنى ھەل قىلالايدۇ ، غوجام . جۇ نازىر يەنە ئىلىدا ، ئالتايدا ئالتۇن كانلىرىنى ئېچىش ، ئالتۇن ھايانكەشلىرىنى چەكلەش ئىشلىرىنىمۇ يولغا قويۇپتۇ . شېك دۇبەن جۇ نازىرنىك گېپىگە كىرگۇدەك . ياۋ سىلىك جۇ نازىر بىلەن يېقىنمىش . بىز ئىككى ئىشنى شۇ كىشىگە دېسەك ، چىۋ سىلىكىغا شېك دۇبەن گەپ يېگۇزمىسە ئۇ باشقا ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدۇ ، غوجام .

— بىز خەقتىن شېك دۇبەنگە گەپ يېگۇزەلىگۇدەك بىرى چىقمىدى ـ دە ، لەۋەي ، ئەجەب بىز خەقنى ياتلار سورايدىكەنا . بىز خەق دۆتمۇ ياكى يۆلەنچۇكىمىز يوقمۇ ؟

— ئۆزلىرى بىلىلا ، غوجام ، مانجۇ ھۆكۈمرانلارنى سىلىنىك چوك بوۋىلىرى ئىمىن ۋاك باشلاپ كىردى . ئۇلارغا غالدان بىلەن ئامۇرسانانى يوقىتىشپ بېرىكلار دەپ يالۋۇرمىغان بولسا بوپتىكەن . قالماقنىك زۇلۇمى بۇلارنىكىكىدەك بولماس ئىدى .

— ئەمەن ۋاك بوۋىمىز بۇلارنى كىرىۋېلىپ چىقماكلار دېمىگەن بولغىيدى ، — دېدى ھېكمىبەگە غوجام ئۇھ تارتىپ قويۇپ ، — جۇڭغارلارنىك ئەلىمى ئۆتۈپ كېتىپ تۇرپانغىمۇ ،

يەكەنگىمۇ تەھدىت سالغاچقا ئامالسىز شۇنداق قىلغان . نەزەرىڭلەر ھېكىم ، ئابدۇرۇسۇلبەگ ، ئەلاخانلار مانجۇلارنى قوغلىۋېتىۋىدى ، ئورۇسلار بېسىپ كىردى . ھېلىقى گا سلىك دېگەن توڭگانىمۇ شېك دۇبەننى ئۆرۈۋەتكىلى تاسلا قالغانىدى . ئۇنىمۇ يەنە شۇ ئورۇسلار ساقلاپ قالدى .

— ھەي غوجام ، بۇ شېك دۇبەننىك پەيلى ياماڭ ، ئورۇسلارغىمۇ يانىدىغاندەك قىلىدۇ . ئۇ جياك ۋېيىۋەنجاڭدىن قورقۇپلا ستالىننىك قولتۇقىغا كىردى . ستالىننىمۇ ياقتۇرمايدۇ بۇ .

ئۇلار ئۇزاق ، تولىمۇ قىزغىن سۆزلەشتى . ئاخىر ياۋ سلىك بىلەن نەزەرخان غوجا سۆزلەشمەكچى بولۇپ سۆھبەتنى ئاخىرلاشتۇردى .

ئۇلار بىللە خۇپتەن ئوقۇدى . ھېكىمبەگ غوجام ئىملىق قىلدى .

نەزەرخان غوجام قايتىپ كەتكەندىن كېيىن ھېكىمبەگ غوجام ئۇزاقىقچە خىيال سۈرۈپ جىم ئولتۇردى . ئۇ ئۆزىدىن ياش ، ئورۇسچە كىيىنىپ ، بوينىغا گالستۇك تاقاپ ، ساقالمۇ قويماي شېك دۇبەن ، ستالىنلارنى دوراپ بۇرۇت قويۇپ يۈرىدىغان بۇ دوتەيگە ئىشەنمەيتتى . غوجام ھېچكىمگە ئىشەنمەيتتى . نېمىشقا بۇگۈن ئېھتىياتنى قايرىپ قويدى - ھە ؟ كىم بىلىدۇ ، شۇ تاپتا نەزەرخان غوجا چىۋ سلىكىنىك يېنىغا بېرىپ غوجامنىك بايىقى سۆزلىرىنى ئېيتىپ ، ئۆزىنىك بەش ئادىمىنىك بىرىنچىسىگە غوجامنى كۆرسىتىپ بېرىۋاتامدۇ تېخى . غوجامنىك تارىخ بىلەن ئانچە خۇشى يوق ئىدىغۇ ، بۇگۈن نېمە بولۇپ ئىككى يۈز يىلنىك ئالدىدىكى ئىشلارنى سوراپ كەتتى - ھە ؟ ياۋ سلىك دېگىنى غوجامنىك پېيىغا چۈشكەن ماشكىمۇ تېخى . ياخشى گەپنى كىم قىلمايدۇ ؟ ياخشى گەپ قىلغانىنىك قولى پاكىز بولسا ، شېك دۇبەننىك ئىككى قولىمۇ غوجامنىك چىرايلىق قىزى مۇنەۋۋەر بۇۋىنىك قولىدەك ئاپئاق بولمايتتىمۇ ؟ شېك دۇبەننىك قوللىرى

كۈنىگە ئون قوي بوغۇزلايدىغان ئوقىتى ياخشى قاسساپنىڭ قولىدەك دائىملا قان تۆرىدىغۇ ...

غوجام قېرىلارغا خاس گۈمانخورلۇق ، ئەندىشە بىلەن زادىلا ئۇخلىيالمىدى . ئۇ يېنىدا ئۇخلاۋاتقان چىرايلىق خوتۇنىغا ھال ئېيتماقچى بولدى . خوتۇنى ماموق ياستۇقنى مەيدىسىگە تېڭىپ ئۇيقۇغا كەتكەن . ئۇ بەلكى چۈشىدە يىراقتىكى ئامراق قىزى گۈھەربانۇم بىلەن مۇڭدىشىۋاتقاندۇر . ھەي بىچارە ئانا ، ئانا بولماقمۇ ، دوتەي بولماقمۇ ، زېمىندار بولماقمۇ تەس . ھېچنېمىسى يوق يېتىمچى ياكى دۈانىلەرنىڭ غېمى يوقمىكىنتاك . ئۇ تۇنۇگۈن مۇتائالى خەلپەتتىن :

— خەلىپىتىم ، سىز شەھىرىمىزدىكى ئەڭ تەقۋادار ، ئەڭ بىلىملىك چوڭ خەلپەت ، موللا تۇردى خەلپىتىمدىن ھېسابلىغاندا سىز يەتتىنچى ئەۋلاد خەلپەت ، لەۋەي ، ئېيتىڭا ، دۇنيادا غەمسىز ئۇتكەن ئادەمۇ بارمىدۇ ؟ — دەپ سورىۋىدى ، گەۋدىلىك ، ساقاللىق خەلپىتىم ئادىتى بويىچە غادىيىپ تۇرۇپ :

— نەسۇھا دامولللىنىڭ :

قەدىر دانىڭ بولمىسا قەدرىگنى بىلمەس ھېچ كىشى ،
قەدىر بىلمەس ئادەمنىڭ سەن بىلەن نېمە ئىشى .

دېگەن ئىككى مىسرا شېئىرى بار . قەدىر بىلمەسلەر غەمسىز بولىدۇ ، غوجام . قەدىردانلارنىڭ غېمى كۆپ بولىدۇ . مەن «ئەبۇئابىل ئەنبىيە» ، «تاقۇائىدۇل ئىلال» (خارسىز) دېگەن كىتابلارنى يازدىم . شۇ كىتابلىرىمدا «غەم - قايغۇ ساۋاب ئىزدەشنىڭ ئالامىتى» دېدىم . «ئەمەلى نامار» دېگەن كىتابىمدا يۇز ئالتە پەرھىزنى يەشتىم . پەرھىزلەرنى ئادا قىلىشنىڭ ئۆزى جەبىر - جاپالارنى ئىزدىگەنلىك بولىدۇ . غوجام ، ئادەم قېلىپىدىن چىققانلارلا غەمسىز بولىدۇ ، — دەپ جاۋاب بەردى ۋە غوجامغا ئۆزىنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى :

ئەي بۇرادەر ، يۈزدە ئالتە پەرھىزلەردىن يادە قىل ،
تا كىرەرسەن ئۇل قيامەت ، ئۇ بېھىشقا بى دىلىل .

بىر يۈز ئالتە پەرھىزنى ئادا قىلمەن دېگەن ئادەم ئەزىز بەندە بولالايدۇ . ئەزىز بولۇش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر جەبىر - جاپا ، غەم - غۇسسە بىلەن ياشماق لازىمدۇر .

غوجام مۇتائالى خەلپىتىمنى ياخشى كۆرەتتى : ئۇ ئادەمگە ئېمىلا دېسەك بولىۋېرەتتى ، لېكىن مۇنۇ نەزەرخان غوجام دېگەن دوتەي قانداق ئادەمكىن ؟ ئۇ پەيغەمبەردەك ئەللىك سەككىزدىن ئەللىك توققۇزغا كىرمەيمەن دەيدىغۇ ، ئەمەل ئۆمۈرنىڭ مىتىسمۇ ئېمە ؟ بەلكى ئۇ ئادەم دوتەي بولماي مۇنۇ مۇتائالى خەلپىتىمدەك باغۇەنچىلىك قىلغان بولسا ياش تۇرۇپ ئۆلۈم ۋەھىمىسىدە بولمىغان بولاربدى ... ئۆلۈم ھەق ، لېكىن نەزەرخان ئېمىشقا پىسەنت قىلمايدۇ . تۇرپاندا ئۆتكەن ئىمىن ۋاڭ ئۈچۈن ئوغلى سۇلايمان ۋاڭ ئېگىز مۇنار تۇرغۇزدى ، مۇنارنىڭ ھەربىر پەلەمپىيى يېرىم مېتىر كېلىدۇ . شۇنچە ئېگىز مۇنار ئىمىن ۋاڭنىڭ ئۇلۇغ تۆھپىسىنىڭ نىشانىمۇ ياكى بۇ دۇنيادىن مېھرىنى ئۈزەلمىگەنلىكىنىڭ بەلگىسىمۇ ... ئالتۇنلۇقتا يانقان بوۋىلارچۇ ... گۇرۇلدىگەن ئېمە بۇ ، بورانمۇ يا ئىلى دەريياسىمۇ ...

غوجام ئۇخلاپ قالدى ، ئەمما تەبىئەت ئۇخلىمىدى . بوران گۈركىرىمەكتە ، قارلار ئۇچماقتا ، دەرەخلەر قار چاڭگىللىرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قاتتىق سىلكىنمەكتە ، زاۋۇتلار ھۇۋلاشماقتا ، قورالىلانغان ساقچىلار ، ئەسكەرلەر ھەم يېپىق دەرۋازىلارنى ئەسەبىيلىشىپ قاقماقتا . غوجام شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن بولسىمۇ ... تەبىئەت ئۇخلىمىغان ، ھايات ئۇخلىمىغان ، ئىنسان ئۇخلىمىغاندى ...

... دېخۇا[1] شەھرىنىڭ جەنۇب ، شىمال قوۋۇقى ئارىلىقىدىكى

① دېخۇا — ئۇرۇمچىنىڭ 1763 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە ئاتىلىشى .

زىچ ئۆيلەردىمۇ ھاياتلىق ئۆز يولى بىلەن بارماقتا . ئىشكىلىرى ھىم ، قەدىمىي جۇڭگو بىناكارلىقىنىڭ ئۇلگىلىرىنى نامايان قىلىپ ياسالغان ئۆيلەردە ھاراق ئىچىۋاتقان ، چاڭچىلە ئېيتىۋاتقان ، ماجاڭ ئويناۋاتقانلار دۇنيادىن بىغەم . شىمالىي قوۋۇققا يېقىن جايلاشقان دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ئورمانلىق بېغىدا قوراللىق ئەسكەرلەر تىك تۇرماقتا . ئىككىنچى قەۋەتتىكى كەڭ ، ئازادە ئۆيدە قىزىل ئۆتۈك ، ھەربىيچە كىيىم كىيگەن ، مۇرىسىدىكى گېنېرال پولكوۋنىكلىق پاگون ، بېلىدىكى قىلىچ ، تاپانچىلىرى بىلەن سۇرلۇك كۆرۈنىدىغان ئاق يۇزلۇك ، قارا بۇرۇتلۇق ، يوغان كۆزلىرى بۆرتۇپ چىققان ، چاچلىرى قويۇق ۋە قاپقارا ، قىرىق ئۇچ ياشقا كىرگەن ساغلام بىر ئادەم تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ئۇياقتىن - بۇياققا گىلەم ئۈستىدە مېڭىپ يۈرمەكتە . بۇ ئادەم بايىلا كىرىپ ئۆزىگە تەپ تارتماستىنلا :

— شېئاڭ دۇبەن ، سەنمىنجۇيىنى ياخشى ئىجرا قىلمەن دېسىڭىز قېينىناتىڭىزنى غۇلجىدىن يۆتكىۋېتىڭ ، بولمىسا غۇلجىدا چوڭ ۋەقە پارتلايدۇ ! — دېگەن قاپ يۈرەكنى ئويلاپ قالدى .

شېئاڭ دۇبەنگە ھېچكىم بۇنداق تەلەپپۇزدا گەپ قىلالمايتتى ، سۆزلىگۈچىنىڭ ئارقا تىرىكى يەنئەن ، يەنئەن شۇنچە چوڭ جايمىدۇر - ھە ؟

— لى يېڭچى ! — دېدى شېئاڭ دۇبەن قاتتىق ۋارقىراپ .

— خوپ ! — سىرتتا بايانتىن بۇيرۇق كۈتۈپ تىك تۇرغان ۋىجىك ، دۆڭ قاپاق ، سۇرلۇك ھەربىي باشلىق قاتتىق ۋارقىرىدى ۋە ئۆيگە كىرىپ دۇبەنگە ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ چاس بەردى .

— ھازىرلا غۇلجىغا ماڭ ، — دېدى شېئاڭ دۇبەن ساقچى باشلىقىغا بۇيرۇق بېرىپ ، — نىلقا تاغلىرىدا قوراللىق باندىتلار پەيدا بوپتەك . غۇلجا بايلىرى پۇل چىقىرىپ قەشقەردىن كىرىۋاتقان قوورال ئەتكەسچىلىرىدىن ئەنگلىيە قوراللىرىنى سېتىۋېلىپ باندىتلارنى قوراللاندۇرۇۋاتقۇدەك . بىزنىڭ نەزەرخان دوتەينى كۆزىتىۋاتقان مەخسۇس ئادەملىرىمىز بار . بېرىپ شۇلار بىلەن

سۆزلەش ، يۇقىرىقى ئەھۋاللارنى ئوبدان ئىگىلەپ چىقۇ بۇۋاي ماڭا ياخشى گەپنىلا قىلىدۇ . خىزمەت قابىلىيىتى ، ھوشيارلىقى تۆۋەن ، ئەپيۇن چېكىدۇ ، قېرىغىنىغا قارىماي خوتۇنپەرەس ، ئوغلىڭ ئۇستىدىن سوۋېت كونسۇلىغا ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئادەملىرىغا ماڭا نۇرغۇن ئىشلارنى ئېيتتى . ئۇنى يوقىتىپ كەلمەسەك بولمىدى . ئۇنىڭ ئورنىغا ھېلىقى ياۋ سلىڭنى قويماقچىمەن ، ئەھۋالىنى ئىگىلەپ كەل ، گۇمانىم بار !

— خوپ ، دۇبەن جانابلىرى ، مەن ھازىرلا ماڭىمەن ! — لى يىڭچى شەرقىي شىمالىلىقلارغا خاس ساداقەتمەنلىكىنى ، چەبدەسلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم تىك تۇرۇپ چاس بەردى .

— ھېلىقى تىزىملىك قېنى ؟

— مانا ، دۇبەن جانابلىرى !

لى يىڭچى قولىدىكى قاتتىق تاشلىق دەپتەرنى ئېچىپ بىر ۋاراق ئۆزۈن قەغەزنى ئالدى . شېڭ شىسەي قەغەزنى ئېلىپ ئۇستەل چىراغلىرى بار ئالاھىدە يېزىق ئۇستىلىگە كەلدى . سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ بىرنەچچىسىگە بەلگە ئۇردى :

— بۇلار ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلار ، دەرھال تۇرمىگە تاشلانسۇن ، ئۇلارغا مۇنۇ ئىككىسىنى قوشۇپ قويدۇم .

— ئەتە ئەللىك تۆت ئادەم ئۇزايدىغان بولدى ، تۇنۇگۈن قىرىق سەككىز ئىدى .

— كۆپىيىۋاتىدۇ دېمەكچىمۇسەن ؟

— ياق ، ئەكسىچە سۇرئەت تېخى مېنىڭ مۆلچەرىمگە يەتمىدى . كىچىك كۆلەملىك جەڭدىمۇ كۈنىگە يۈز ئادەم ئۆلىدۇ . بىزنىڭ جېڭىمىز كىچىك جەڭدىنمۇ كىچىك بولۇۋاتىدۇ !

— ئالدىرىما ، چوڭ جەڭ ئالدىمىزدا ! — دېدى شېڭ دۇبەن قولىنى كۆتۈرۈپ ، بۇ ئۇنىڭ چىقىپ كەت دېگىنى ئىدى .

لى يىڭچى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ :

— چى فۇگۇەن ! — دېۋىدى ، مۇھاپىزەتچىسى بوسۇغىدا تىك

تۇرۇپ :

— خوپ ! — دېدى .

— مالىكوۋا كىرسۇن !

هايال ئۆتمەي سېرىق چاچ ، كۆك كۆز ، ئاق ، سۇزۇك بىر قىز بوسۇغىدا پەيدا بولدى .

— ماڭا ئەمدى چولىگىز تەگدىمۇ ، شېك دۇبەن ؟ — دەپ نازلاندى قىز خەنزۇچە چىرايلىق سۆزلەپ .

— تۇن تېخى ئۇزۇن ، نەچچە مالىكوۋاغا يېتىدۇ !

سېرىق چاچ قىزنى كۆرۈپلا ئۇنىڭ يادىغا 1938 ـ يىلى يازدا ستالىن بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ، ستالىنىڭ ئۇنى ماختىغانلىقى يادىغا كەلدى ، شېك دۇبەن كومپارتىيىگە كىرىشنى ئوتتۇرىغا قويۇۋېدى ، ستالىن : «ئاۋۋال كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونالغا كىرىك» دېدى . شېك شىسەي ستالىنىڭ ئالدىدا ئىككى پۇتنى جۈپلەپ چاس بېرىپ :

— مەن شېك شىسەي كوممۇنىزمغا سادىق ، ستالىنغا سادىق جەڭچى ، ئۆلگۈچە سوتسىيالىزم ، كوممۇنىزمنىڭ دۈنياۋى غەلىبىسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىمەن ! — دېدى .

— چىۋ زۇڭجۇن سىزنىڭ قېينىتىڭىز ، ئۇنى سىز ھۆرمەتلەيسىز . لېكىن ، ئۇ ئاقساقال ئىلىدا خىيانەتچىلىك قىلىپ ، خالىغىنىچە ئادەم ئۆلتۈرۈپ ، پۇقرالارنىڭ مال ـ مۈلكىنى تالان ـ تاراج قىلىپ سىزنىڭ ئوبرازىڭىزنى بۇلغىماقتا . گۇناھسىز كىشىلەرنى تۇتىدىغان ، قامايدىغان قىلمىشلىرىڭىزنى ۋاقتىدا تۈزىتىڭ . ناۋادا چىۋ سىلىڭ سۆزىت ئىتتىپاقىدا بولغان بولسا ستالىن ئۇنى ئېتىۋەتكەن بولاتتى . سىزنىڭ ئۇنى قانات ئاستىغا ئالغانلىقىڭىزنى ستالىن ئاڭلاپ قالسا ... شېك دۇبەننىڭ يادىغا ستالىنىڭ يىرىك بۇرۇتى ، قاشلىرى ئاستىدىكى يوغان سىرلىق كۆزلىرى كەلدى . ئۇنىڭ بەدىنى مۇزلىدى . ئۆزىنىڭ ئۇستازى لېنىننىڭ يېقىنلىرىنى ئايىمغان ستالىن ئۇنى ئاياپ قويارمۇ ؟ ياق ، ئايمايدۇ . كىم بىلىدۇ ، مۇنۇ سېرىق چاچ ، چىرايلىق قىز

ستالىننىڭ ئۇنى كۆزىتىشكە ئەۋەتكەن ئادەملەر ...

ئۇ قىزنىڭ نازۇك بەللىرىنى تۇتۇپ ئۇنى ئۆزىنىڭ خانىسىغا ئاستا ئېلىپ ماڭدى ... ئۇلارمۇ ئۇخلاپ قالدى . لېكىن ھايات ئۇخلىمىدى ، تەبىئەت ئۇخلىمىدى ... غۇلجا شەھىرىنىڭ بىر ئۆيىدە ھېلىھەم چىراغ يېنىق . ئۇ يەردە رۇسۇلوف نۇرغا سۆزلىمەكتە ...

12

رۇسۇلوف ئېگىز ، ئورۇق ، دۇمچەكرەك ، كۆزەينەك تاقىۋېلىپ خىيال بىلەن يەرگىلا قاراپ ماڭىدىغان ئادەم . ئۇ غۇلجا شەھىرىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە ئالمىلىق بېغى بار ، ياز كۈنلىرى ئىشىك ئالدىدا بىر ئىبرىق سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان ، تولىمۇ پاكىز ، تولىمۇ جىمجىت ، يوغان دەرۋازىلىق ھويلىنىڭ قىبلە تېمىدىكى كىچىك ئىككى ئېغىز ئۆيدە ئىجارىگە ئولتۇرىدۇ . ئۇ گىمنازىيىگە پىيادە بارىدۇ . مۇئەللىملەر ئىشخانىسىغا كىرىدۇ - ده ، تىكلىمە ئەينەككە قاراپ كارىشاۋاي كاستۇم - بۇرۇلكىسىغا ياراشقان قىزغۇچ گالستۇكىنى تۈزەشتۈرىدۇ ، ھېچكىمگە گەپمۇ قىلماي ئۆزىنىڭ ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپ ، ئۆتىدىغان دەرسىنى ئىچىدە يەنە بىر قېتىم تەكرارلايدۇ . قوڭغۇراق «جىرىڭ» قىلىنىش بىلەنلا ئۇ سەككىزىنچى سىنىپنىڭ ئىشىكى ئالدىدا پەيدا بولىدۇ ... ئۇنىڭ تۇرمۇشىمۇ ، ئىشىمۇ ، پىكىر - خىيالىمۇ ئۆزى تۈزگەن تەرتىپكە قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ .

— رۇسۇلوف ئەپەندىم ، — دېدى تەنتەربىيە مۇئەللىمى ئۇنىڭ بىلەن چېقىشماقچى بولۇپ ، — سىزنىڭ ئىسمىڭىز نېمىكەن ؟

— رۇسۇلوف دېسىڭىز بولۇۋېرىدۇ ، — دېدى ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ .

— يوف دېگەن فامىلىغۇ - ھە ؟

— شۇنداق .

— ئىسمىڭىزچۇ ؟

— رۇسۇلوف !
— دادىڭىزنىڭ ئىسمى رۇسۇلمۇ ياكى بوۋىڭىزنىڭ ئىسمىمۇ ؟
— رۇسۇلوف ، هەممىسى رۇسۇلوف ! — دېدى ئۇ بۇ قېتىم سوغۇقلا قىلىپ . تەنتەربىيە مۇئەللىمى جىمىپ قالدى . باشقىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى ، ھېچكىم ئارتۇق گەپ قىلمىدى . ھەممە ئادەم بىلىدۇ ، بۇ ئادەمدىن باشقا جاۋاب چىقمايدۇ . ئۇ ئادەم قاچان ، قەيەردىن كەلگەن ، نەدە ئوقۇغان ، نېمىشقا بىلىمى شۇنچە مول ، نېمىشقا قىرىق يەتتە ياشقا كىرگۈچە ئۆيلەنمەيدۇ ، ئۇنىڭ مىللىتى زادى نېمە ؟ ئۇ ئۇيغۇرچە ، قازاقچە ، ئۆزبېكچە ، تاتارچە ، رۇسچە ھەتتا خەنزۇچىمۇ سۆزلىيەلەيدۇ . نەدىن سوئال سورىسا ، جاۋابى تەييار ، ئادەملەرنىڭ تەرجىمھالى ، زور ۋەقەلەرنى يىل ، ئاي ، كۈنلىرىگىچە شۇنچە تېز دەپ بېرەلەيدۇ . تارىخ ، پەلسەپە ، جۇغراپىيە ۋە باشقا ئىجتىمائىي پەنلەرنىمۇ ، تەبىئىي پەنلەرنىمۇ پۇختا بىلىدۇ . ھازىر بىلىم يۇرتىدىكى مۇئەللىملەردىن ھېچكىم ئۇ يەردە بىرەر ئىلمىي مەسىلە توغرىسىدا گەپ قىلالمايدۇ . ئۇ بىر سىرلىق ئادەم ، ئۇ بىر لۇغەت ، قاموس . ئۇنىڭغا ھەممىنىڭ ھاجىتى چۈشىدۇ ، ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن ئەيمىنىدۇ ، ئۇنى ھۆرمەت قىلىدۇ . ئۇ مۇدىر ئىشخانىسىغا كىرىپ قالسا ، ھېچكىمگە مۇدىرلاپمۇ قويمايدىغان سۈرلۈك مۇدىرمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ مۇئامىلىسى سىلىق : «كەچۈرۈڭ» دېگەن سۆزنى بۇ يەرگە رۇسۇلوف تارقاتتىمىكىن . ئاۋازىمۇ يېقىملىق ، ئۇ دەرس سۆزلىسە ئوقۇغۇچىلار ۋاقىتنىڭ قانداق توشۇپ كەتكىنىنى تۇيماي قالىدۇ . ئۇ كوچىدا ھېچكىمگە قارىماي ئىتتىك ماڭسا ، ئادەملەر «بىزگە بىر قاراپ قويسىدى !» دەپ ئارمان قىلىدۇ . ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاشقا ھەممىلا ئادەم تەشنا ، لېكىن ئۇ بىرنەچچە ئادەم بىلەن ئازادە سۆزلىشەلەيدۇ . مانا شۇلارنىڭ بىرى مۇشۇ ياش يىگىت نۇرى . نۇرى بۇ مۇئەللىمگە بىر پارچە ماقالىسى بىلەن ياراپ قالغان . ئۇ چاغدا رۇسۇلوف نۇرنىڭ سىنىپىغا ئەدەبىيات دەرسىگە كىرەتتى . ئۇ قولىغا ھېچ نەرسە ئالماستىنلا لېرمونتوفنىڭ

«زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» دېگەن كىتابنى سۆزلەپ بەردى. بالىلار قىزىقىپ ئاڭلاشتى. رۇسۇلوف مۇئەللىم ئاخىرىدا سىلەرمۇ «زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» دېگەن تېمىدا ئەسەر يېزىپ كېلىڭلار، دەپ تاپشۇرۇق بەردى. يەنە بىر قېتىمقى دەرسته مۇئەللىم بىر دەپتەرنى كۆتۈرۈپ:

— نۇرى زىياۋۇدۇن كىم؟ — دېدى.

— مەن! — دېدى نۇرى ئورنىدىن تۇرۇپ.

— ياتاقتىمۇ؟

— ھەئە، ئەپەندىم.

— ئالتىنچى سائەت دەرستىن كېيىن قىرائەتخانىغا كىرىڭ!

نۇرىنىڭ قىسقا ھېكايىسى مۇئەللىمگە ياقمىدى. نۇرى بىر ئات ئۇچۇن ۋەھشىي دۇشمەننىڭ ئىچىگە كىرىپ نەچچە يىللاپ كۇرەش قىلغان مۇختەر چوڭ دادىسىنى «زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» دەپ تەسۋىرلىگەنىدى.

— بىزگە ھازىر مانا مۇشۇنداق ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان نەرسە ئۇچۇن جېنىنى تىكەلەيدىغان مەردلەر كېرەك! — دېدى مۇئەللىم نۇرىنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ، — ئانا تۇپراقنىڭ بىر تال گىياھى، بىر تال تېشىنى جېنىدەك ئەزىز كۆرىدىغان مەردلىرىمىزدىن مىكى بولسىدى ... — مۇئەللىم ھاياجان بىلەن قىرائەتخانىدا ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى. ئۇ ئەتىسى نۇرىنىڭ ھېكايىسىنى سىنىپتا ئوقۇتتى. ئۇنىڭدا قولىدىن كىتاب چۇشمەيدىغان دېھقان بالىسىغا ئىشەنچ، ئۇمىد پەيدا بولغانىدى. ئۇ نۇرىنى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ باردى. ئۇنىڭ ئىچكەركى ئۆيىدە بىرلا كارىۋات، بىر ئۇستەل - ئورۇندۇق، بىر گىتارلا بار ئىدى. قالغان يەرلەرگە تاختايدىن تاختۇش ياساپ كىتابلارنى تىزىۋەتكەنىدى. تاشقىرىقى كىچىك دالاندا سۇپا، سۇ تۇڭى ۋە بىرنەچچە ساندۇق بار ئىدى. مۇئەللىم نۇرىغا ئۆينىڭ بىر ئاچقۇچىنى بەردى. نۇرى ئۆيگە سۇ توشۇپ، ئوت قالاپ قويىدىغان، كىتابلاردىن خالىغىنىنى ئوقۇيدىغان بولدى. نۇرى ئۇچۇن رۇسۇلوف دۇنيادىكى ئەڭ

مۇكەممەل ئادەم ئىدى . ئۇ رۇسۇلوفنىڭ دېگىنىنى ئۇلۇغ كىتابلاردىكى ھەقىقەتلەردەك مۇقەددەس بىلەتتى . «ئۇنىڭ قىل دېگىنىنى قىلسام ، ئۇنىڭ مىجەز ـ خۇلقى ، ئەخلاقىنى دورىيالسامالا يارامليق ئادەم بولالايمەن» دەپ ئويلايتتى ئۇ .

مانا ، بۇگۈن يەكشەنبە ئەتىگەندىلا ئۇ رۇسۇلوفنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ رۇسۇلوفقا دادىسى بىلەن كېچىدە قاسىم مىرابنىڭ ئۆيىگە كەلگەنلىكى ، سەبىخە توغرىسىدىكى گەپلەرنى قاسىم مىرابقا دېگەنلىكى ، قاسىم مىرابنىڭ ئەتىسى ئاتلىنىپ بۇ گەپنى دېيىش ئۈچۈن ھېكمبەگ غوجامنىڭ قېشىغا كىرگەنلىكى ، غوجامنىڭ بۇ ئىشنى نەزەرخان غوجامغا دېيىش زۆرۈر دېگەنلىكى ، قىزنى غوجام ئۆزبېكنىڭ كىچىك قىزى بىلەن ئوردىدا ساقلاۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلدى . رۇسۇلوف قوشۇمىسىنى تۇردى :

— سىز ئۇ قىز بىلەن مۇھەببەتلەشكەنمۇ ؟

— شۇنداق ... — دېدى نۇرى قىزىرىپ يەرگە قاراپ .

— مەن سىزگە بۇنداق ئىشتىن ئۆزىڭىزنى قوغداڭ دېگەنىدىمغۇ ؟

— جىق تىرىشتىم ، ئەمما ...

— قولۇمدىن كەلمىدى دېمەكچىمۇ سىز ؟

— ...

— سىز ھايات يولىدا بىرنەچچە قەدەم چېكىندىڭىز ، — دېدى رۇسۇلوف جىمجىتلىقتىن كېيىن ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ ، — ھېلىھەم توغرا ھەل قىلسىڭىز يول ئۇزۇن .

— ئۇ قىز ھازىر خەۋپ ئىچىدە . ئەتە ئۇچ كۈن توشىدۇ ، ۋەھشىي بۆرىلەر ئۇنىڭغا تاشلىنىدۇ . ئۇ قوغداشقا موھتاج . چوڭ دادامنىڭ قارىگىر ئېتىدىن سەبىخە قىممەتلىك ، ئەپەندىم .

— سىز ئۇنى قوغداشقا جېنىمنى ئاتىدىم دېمەكچىمۇ ؟

— ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشەنچى مەندە !

— ياخشى ، — دېدى رۇسۇلوف نۇرغا تىكىلىپ قاراپ قويۇپ ، — ئۇنى بىرلىكتە قوغدايمىز ، سىزلا ئەمەس ، بىز

uyghurkitap.com

هەممىز !

«بىز» دېگىنى كىم ؟ نۇرى چۈخچىلاپ سوراشقا باشلىدى.

— سىز ئۆيدىن چىقماڭ ، مەن كەچرەك قايتىپ كېلىمەن. — رۇسۇلوف قېلىن پەلتوسىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ تالاغا ماڭدى ، — ئاۋۇ گۆشنى شورپا سېلىپ قويۇڭ ، ئەنە نانمۇ تۇرۇپتۇ ، تەكرارلايمەن ، هويلىدىن چىقماڭ !

نۇرى قازانغا گۆشنى سېلىپ ئوت ياقتى ـ دە ، كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتى . ئۇ قازانىڭ قاپىناپ سوغۇلۇپ ، ئوتلارنىڭ ئۆچۈپ قالغىنىنى ، قورسقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ، تالانىڭ تۇن پەردىسى بىلەن قاپلانغانلىقىنى تۇيماي «كاپىتان قىزى» نىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى . ئۇ پوگاچيوفنى كۆڭلىدە غېنى ئوغرىغا ئوخشاتتى . «غېنىكام ئۇقسا كەسكىن گەپ قىلاتتى» دەپ ئويلىدى ئۇ مەشكە قايتىدىن ئوت قالاۋېتىپ . ئۇنىڭ خىيالىغا پاجىئەگە يولۇققان كاپىتان قىزى كىرىۋالدى . بۇ كاپىتان قىزى سەبىخە ، يېگىت نۇرى ، پوگاچيوف غېنى ئاكىسى . ئۇنىڭ خىيالىغا سەبىخە كېلىش بىلەن ئۆيدە ئولتۇرالماي قالدى . ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا دادىسى ئۇلارنى خالتار ئات بىلەن قاسىم مىرابقا تاپشۇرۇپ قويۇپ ئۆيگە پىيادە كەتتى . قاسىم مىراب ئاتنى مالايلىرىدىن ئايدۇمەر مىڭبېگىنىڭ شەھەردىكى ئۆيگە كىرگۈزۈپ بەردى . مالاي مىڭبېگىگە :

— تونۇمايدىغان بىرى ئاتنى بىزگە ئەكېلىپ بېرىپ كەتتى ، قىزىڭىزنىڭ نەدىلىكىنى دېمىدى ! — دەپتۇ . مىڭبېگى خاپا بولۇپ مالاينى تىللاپتۇ ، ئاسىيە خېنىم يىغلاپتۇ . «بۇ چاغقىچە چىۋۇ سىلىڭنىڭ بالىسى خەۋەر تاپتى ، ئۇ چوقۇم ئىزدەۋاتىدۇ» دەپ ئويلىدى نۇرى رەللە بولۇپ . ئۇ سىرتقا چىقماي دېسە رۇسۇلوفنىڭ «چىقما» دېگىنىدىن قورقتى . چىقماي دېسە «سەبىخە نېمە بولغاندۇر ، غوجام دادىسىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن بولسا ، ئۇ ھازىر ئۇرۇمچىنىڭ يولىدىمۇ ياكى چىۋۇ سىلىڭنىڭ بىر مەخپىي ئۆيىدىمۇ ؟ ...» دېگەن خىياللار بىلەن ئازابلاندى . ئۇنىڭ كۆز

ئالدىغا سەبىخەنىڭ چۇڭۇلغان سېرىق چاچلىرى ، يىرتىلغان كىيىملىرى ، ئىششىغان قاپاقلىرى ، ياشلىق كۆزلىرى كەلدى ـ دە ، ئۆيدىن ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى : نەلەردىدۇر ئادەملەر ۋارقىرىشاتتى ، يىغلىشاتتى ، ئاتلار دۇپۇرلىشەتتى ، مىلتىق ئاۋازى كېلەتتى . قاپقاراڭغۇ تۇن قويىندا نېمىلەر بولۇۋاتقىنىنى ئۇ بىلمەيتتى . ئۇ يەنە ھەربىر يىغىن قاتناشچىسىغا ئۆز مىللىتىدىن بەشتىن گۇمانلىق ئادەمنى كۆرسىتىش ۋەزىپىسى يۈكلەنگەنلىكىنى ، شۇ تۇن قويىندا يۈزلەپ ئادەمنىڭ تۇتۇلغىنىنى ، ئۇرۇمچىدىن ئالاھىدە ئەسكەرلەر كېلىپ شەھەردە قاتتىق ئاختۇرۇش ، تۇتۇش ئېلىپ بېرىۋاتقىنىنى ، قانچىلىغان ساۋاقداشلىرى ، مۇئەللىملەرنىڭ تۇرمىگە كىرىپ بولغىنىنى ، مۇشۇ كوچىدىمۇ قوراللىق ئەسكەرلەر ئۆيمۇئۆي كىرىپ ئادەم تۇتۇپ يۇرگىنىنى بىلمەيتتى .

دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى . نۇرى دەرھال چىراغنى ئۆچۈردى ـ دە ، ئۆينى سىرتىدىن قۇلۇپلاپ دېرىزىسىدىن ئۆيگە كىرىپ دېرىزىلەرنى مەھكەم ئەتتى ۋە سىرتتىكى ۋەھىمىلىك ئاۋازلارغا قۇلاق سالدى :

— ئاچ ! — دېدى بىرلىرى قاتتىق ۋارقىراپ .

ئۆي ئىگىسى قېرى ئىمام جىنچىراغنى كۆتۈرۈپ پېشايۋاندا پەيدا بولدى .

— مانا ، مانا ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ كەشىنى شىپىلدىتىپ بېرىپ دەرۋازىنى غىچىلدىتىپ ئاچتى . ھويلىغا گۇلدۇرلىشىپ ئادەملەر كىرىشتى ، ۋارقىراشتى ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئاختۇرۇشتى . مانا رۇسۇلوفنىڭ ئۆيىگىمۇ ئادەملەر كەلدى :

— بۇ نېمە ئۆي ؟

— ئەپەندىمگە ئىجارىگە بەرگەن .

— ئۇ قېنى ؟

— بويتاق ئادەم ، ئاغىنىلىرىنىڭكىگە كەتكەن ئوخشايدۇ .

— ئاچ !

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com

— ئاچقۇچ ئۆزىدە !
— ئاچ دەيمەن !
— ئاچقۇچ مەندە يوق !
— قۇلۇپنى بۇز !

بىرى قۇلۇپنى پالتا بىلەن ئۇردى . نۇرى دالاننىڭ باغقا قارايدىغان دېرىزىسىنى ئاچتى ـ دە ، باغقا سەكرەپ چۈشۈپ دېرىزىنى يېپىپ قويدى . ئۆيگە ساقچىلار بېسىپ كىردى ، قەغەزلەر يىرتىلدى ، كىتابلار تالاغا تاشلاندى . بىردىنلا ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا گۈلخان پەيدا بولدى . خېلىدىن كېيىن ھويلا جىمجىت ئۆي ئىگىسى دەرۋازىنى ئەتتى . نۇرى باغدىن ھويلىغا چىقتى . كىتابلارغا ئوت قويۇلغان ، رۇسۇلوفنىڭ ساندۇقلىرى چېقىلغان ، ھەممە نېمە مالىمان قىلىنغانىدى ...

... ھەممە تارتقۇلۇق نۇرغىلا كېلەمدۇ ، نەگىلا بارسا ، كىم بىلەن يېقىنلاشسا شۇ يەردە بالا ـ قازا بار ، تەقدىر ئۇنىڭ بىلەنلا ئېيتىشامدۇ ـ ھە ؟ مانا بايىلا رۇسۇلوف بىلەن چىرايلىق گەپلەرنى قىلىشىپ ، قەلبى شادلىق ۋە ئۈمىد بىلەن تولغانىدى . مانا بىردەمدىلا كۆڭلى غەشلىك ، سېغىنىش ، ۋەھىمە ۋە نەپرەت بىلەن ئۆرتەنمەكتە . ئەمدىلا ئون يەتتە ياشقا كىرگەن بىر بالا ئائىلىسىدىمۇ ، مەكتىپىدىمۇ ، جەمئىيەتتىمۇ خۇشاللىق تاپالمىسا ، بۇ ھاياتنىڭ ھېلىقى گۈزەل نۇرلىرى زادى نەدىكىن ؟ ئۇنىڭ خېلى كۆپ دوستلىرى بۇ نۇرنى ئىزدەپ تاپالماي بىرلىرى قېچىپ ، بىرلىرى يول تېپىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ، تۈركىيىگە كېتىشتى . ئۇلار چەت ئەللەردە ئىزدىگىنىگە ئېرىشەلەمدىكىن ؟ بۇ يەردىكىلەر ئارزۇ قىلىدىغان ئاشۇ يەرلەردىنمۇ ئادەملەر نىجاتلىق ئىزدەپ بۇ يەرگە قېچىپ كېلىۋاتىدۇ تېخى ! دۇنيادا ھەممىلا ئادەمگە كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدىغان ماكان يوق ئوخشايدۇ . ئۇ ئوقۇمىغان ، ئاپىسى ۋاپات بولمىغان بولسا بەلكى ئۆز مەھەللىسىدە شاد ـ خۇرام ياشىغان بولاردى . ئوقۇدى ، ئاشىق بولدى ، ئادالەت ئۈچۈن ئىنتىلدى ، بۇ گۈزەل نەرسىلەر مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئارامىنى بۇزدى ،

ئۇنىڭ قەلبىنى بوغدى ، ھايات يولىنى ئېتىپ قويدى ...

نۇرى خىيال بىلەن ھويلىدا ئۆزاق ماڭدى . ئۇ مۇزلىدى ، چارچاپ قالتىق ئەسىندى . رۇسۇلوفتىن تېخىچىلا شەپە يوق . ئۇ ئاخىر ھاڭغىرقاي تۇرغان قورقۇنچلۇق ئۆيگە كىردى . كىتابلارنىڭ يىرتىلغان بەتلىرى ، ساندۇقتىن تاشلانغان كىيىم ـ كېچەكلەر ، ھەممىلا جايدا چېچىلىپ ياتاتتى . ئۇنىڭ ئۆيىنى يىغىشتۇرغۇسى كەلمىدى . رۇسۇلوف قايتىپ كەلسە مۇشۇ كۆرۈنۈشنى كۆرسۇن دەپ ئويلىدى ئۇ . ئۇ چىراغنى ياندۇرۇپ ئۆزىنىڭ باجىنگىرىنى ئىزدىدى . بايا ئۇ بىر شىبلىتنى پۈتىغا سېپىپلا چىقىپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭ كۆزى بىر رەسىمگە چۈشتى . رەسىمدە رۇسۇلوف قىسقا چاچ ، چىرايلىق بىر ئايال بىلەن كۇلۇپ تۇراتتى . بۇ كىمكىن ، رۇسۇلوفمۇ كۇلىدىكەن ـ ھە ؟ ساۋاقداشلار ئۇنىڭغا كۇلمىگەنلىكى ئۈچۈن «گۇركىي» دەپ لەقەم قويۇۋالغان ئەمەسمىدى ، ئۇمۇ كۇلىدىكەنغۇ ؟ ئۇنى شۇنچە خۇش قىلغان بۇ ئايال ئۇنىڭ نېمىسىكىن ؟

ئايالغا سىنچىلاپ قارىۋىدى ، ئۇنىڭ چىرايى نۇرغا تونۇشتەك بىلىندى . «بۇ ئاسىيە ئاپپايغا ئوخشايدىغۇ ـ ھە ؟ — دېدى ئۇ ئەجەبلىنىپ ، — رۇسۇلوف ئاسىيەنىڭ ھېلىقى ئېتىلىپ كەتتى دېگەن ئېرى بولۇپ قالسىچۇ ... ئىلاھىم شۇنداق بولسىكەن . » نۇرى شۇنداق بولۇشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى . «ئۇنى بىز قوغدايمىز » دېگەن رۇسۇلوف سەبىخەگە كەلگەن خەۋپنى ئاڭلاپ . بىز دېگىنى كىملەركىن ؟ ...

... نۇرى قورقۇنچلۇق چۈش كۆردى . ئۇ جۇۋۇسىغا ئورىلىپ كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇپ كارىۋاتتا ئۇخلاپ قالغانىدى . مانا ، ئۇزىگە مىلتىق تەڭلەپ كېلىۋاتقان تۆت ئەسكەر بىلەن ئېلىشتى . تۆت تەرىپىدە تۆت ئەسكەر ، مىلتىقلارنىڭ تۆت قارا تۆشۈكى ئۇنىڭغا توغرىلانغان . بۇ قارا تۆشۈكلەردىن ئوت چىقىدۇ ، ئەجەل ئوقى ئۇ ! تۆشۈكلەر يېقىنلاپ كەلدى . ھېچنەدە يول يوق ، ئاسمان يىراق ، يەر قاتتىق . ئۇنىڭ ھايات يولى ئېتىلگەن ... يىراقتىن «نۇرى ! »

دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى ، بۇ سەبىخەنىڭ ئاۋازى ، سەبىخەنىڭ ئاخىرقى ئاۋازىنى ئاڭلىدى . ئاخىرقى قېتىم دىدارلىشىۋالسا بولاتتى «سەبىخە ! » نۇرى قاتتىق ۋارقىرىدى . ئۇ ئويغىنىپ كەتتى ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى تىترىمەكتە ، يۈرىكى ھازىرلا كۆكرىكىدىن سەكرەپ چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق ئۇرماقتا : «سەبىخەگە نېمە بولغاندۇر ـ ھە ؟ غوجامدا ئىشەنچ يوق ، تۇتۇپ بەرگەن بولسىچۇ ؟ چوقۇم تۇتۇپ بەردى . بىزنىڭ ئادەملەر باشقىلارنى تۇتۇپ بېرىپ ئۆزىنى ساقلاشقا ئادەتلەنگەن . ساق قالمەن دېسەڭ يېقىنلىرىڭنى سات دېمىگەنمىدى ھېلىقى ھەيدەر دېگەن مۇناپىق ! غوجام ئۇنى تۇتۇپ بەردى ، بۇ چۇش ئەمەس ، ئەنە سۇبھى ، سەھەرنىڭ چۇشى چۇش ئەمەس ، رەببىاللىق ! »

ئۇ باشقىنى ئويلىمىدى ، ھويلىغا ، تالاغا ، تار كوچىلاردىن چوڭ كوچىغا قاراپ يۈگۈردى . كوچا جىمجىت ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە قوتۇر ئىتلار سوكۇلدىشىپ يۇرۇشەتتى . ئۇ سۇدەرۋازا مەھەللىسىگە كەلدى . ئۆستەڭدىن قويۇق ھور كۆتۈرۈلۈپ ، سۇ شارقىراپ ئاقماقتا ، بايلارنىڭ دەرۋازا ، دېرىزە قاپقىلىرى ھىم يېپىلغان ، كىچىك ئىشكىلىك ئۆيلەردە ياشايدىغان نامراتلارنىڭلا ھېچنېمە بىلەن ئىشى يوق ، ئىشكىلىرى قىيا ئوچۇق . مانا تۇنجى ئادەم ، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل ، مايلىشىپ كەتكەن كۆمۈرچى ئېشىكىنى پۇتى بىلەن تېپىپ خاڭغا ئالدىرىماقتا . ئەنە ، دۇمبىسىگە كىر خالتا ئارتىۋالغان يەنە بىرى پەيدا بولدى . ئۇ سۇ بېشىغا — خىتاي بازىرى تەرەپكە ئالدىراپ كېتىپ بارماقتا . ئۇ چوقۇم ئاشخانىلاردىكى تاشلانغان تاماقلاردىن يېمەكلىك يىغقىلى ماڭدى . مانا بوم ، ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن شەھەر ئىچىدىن ئەزان ئاڭلاندى . غوجام چوقۇم بامداتقا چىقىدۇ . مەدرىسىگە ئىلدام باراي ... نۇرى يۈگۈرۈپ مەدرىسىگە — غۇلجا شەھىرىدىكى ئەڭ چوڭ خانىقاغا يېتىپ كەلگەندە ، ناغرىخانىدىن مەزىنئاخۇنۇم ئاستا چۇشمەكتە ئىدى . «موللا بىلال ئاشۇ پەشتاقتا ئولتۇرۇپ غازات دەر مۇلكى چىن ، داستانىنى يازغانكەن » دەپ پىچىرلاشقىمۇ ئۇلگۈردى نۇرى

شۇ ئارىلىقتا . ئۇ ئوك قولغا ئەگىلىپ ئوردا مەھەللىسىگە قاراپ ماڭدى .

«ئوردا» دەرۋازىسى ھىم ئېتىك ئىدى . ئۇ يان ئىشىككە تەلمۇرۇپ خەش ئورۇندۇقتا ئولتۇردى . ئۇ تەلمۇرۇش ، تىت ـ تىت بولۇش بىلەن قانچىلىك ئولتۇرغىنىنى بىلمىدى ، ئاخىر ھويلىدىن يېنىك يۆتەلگەن ئاۋاز ئاڭلاندى ، بىرى يان ئىشىكنى ئاچتى . ئۇ قورۇ خىزمەتچىسى ئىدى .

— نېمىگە بۇ يەردە ئولتۇرىسەن ، بالام ؟ — دېدى تېۋىلغا سۇپۇرگە تۇتۇۋالغان پاكار ، چارساقال ئادەم نۇرغا سىنچىلاپ قاراپ ، — سەنمۇ ھېلىقى قىزنىڭ ئىشى بىلەن كەلگەن ئوخشىمامسەن ؟

— شۇنداق ، چوڭ دادا .

— كەتتى ! — دېدى بوۋاي قولى بىلەن كۇنپېتىشنى كۆرسىتىپ ، — ئاخشامىلا كەتكەن .

— نەگە ؟

— رەسىگە ـ دە . قېيۇمبەگ غوجام ، نەزەرخان غوجاملار ئېلىپ كەتتى ، كاتتا قىز ئوخشىمامدۇ ئۇ ـ ھە ؟ غۇلجىنىڭ كاتتىلىرى ئارىلىشىپ كەتتى ئەجەب ! ھى ـ ھى ـ ھى ...

نۇرى ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى . ئۇ يەنە بىرنېمىلەرنى سوراي دېگۈچە بوۋاي يەر سۇپۇرۇشكە كىرىشىپ كەتتى . نۇرى ئىختىيارسىزلا قولغا تامغا يۆلەكلىك گۈرجەكنى ئالدى ۋە يولدىكى قانقان قار ـ مۇزلارنى گۈرجەشكە باشلىدى .

— ياخشى ، بالام ، ياخشى ئىشلە ، پۇلۇم يوق ، ئەتىگەنلىك ئىسسىق گىرده بىلەن چاي بېرىمەن ! غوجام چىقمىدى ، — بوۋاي ئارتۇق بىرنەرسە چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىدى . سەبىخەنىڭ ماشىنا بىلەن كەتكەنلىكى راست بولدى . ئۇنى ئۇرۇمچىگە يولغا سالدىمۇ ياكى راستلا سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ ؟ ... سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەن بولسا نۇرى ئۇنىڭغا ئاق يول تىلەيدۇ ، بەخت تىلەيدۇ ، ئۇنى كۈتىدۇ ، تاكى چاچلىرى ئاقىرىپ بېلى مۇكچىيىپ ، ئاخىرقى

ئۇمىدى ئۇزۇلگۈچە . ناۋادا ئۇنى ئۇرۇمچىگە يولغا سالغان بولسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا نۇرسىمۇ ئاشۇ يىرتقۇچ ئۇۋۇسىغا بارىدۇ . سەبىخەنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاخىرقى كۈچى تۈگىگۈچە كۈرەش قىلىدۇ . ئۇ سەبىخەنىڭ ئوقۇيدۇ ، خىزمەت قىلىدۇ دېگەن ناملار بىلەن بىرىپ يىرگىنچلىك ئادەملەرنىڭ كۆڭۈل ئېچىش ، ھۇزۇرلىنىش قورالىغا ئايلىنىپ قېلىشىغا ھەرگىز يول قويمايدۇ . ھېچبولمىغاندا بىرى بىلەن ئېلىشىپ جانغا جان ئېلىشىنىڭ يولىنى تاپىدۇ . ئىلاھىم ، سەبىخە سۇۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەن بولسىدى ، ئۇ مەيلى كەلگۈسىدە قايتىپ كەلسۇن ـ كەلمىسۇن ، ئۇ ھامان خورلانمايدۇ ، ئادەملەر ـ دەك كۇن كەچۈرۈپ نۇرىنى ئەسلەپ تۇرىدۇ ...

نۇرى غوجام بىلەن كۆرۈشۈشكە پېتىنالمىدى . ئۇ نەزەرخان غوجامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇ كىشىگىمۇ ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىشنى خالىمىدى . ئۇ ئۆز نەزىرىدە مېنى ھۆكۈمەت ئىزدەپ يۈرىدۇ دەپ ئويلايتتى . ئۇ دائىم ھۆكۈمەتنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ ، ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇش كويىدىكىلەر بىلەن ئارىلىشىپ يۈرگەچكە ، ھۆكۈمەت مېنىڭ ئوي ـ خىيالىمنى بىلىپ بولدى دەپ قارايتتى . بولۇپمۇ گىمنازىيىدىن بىرنەچچە مۇئەللىم ، ئوقۇغۇچىلارنى تۈتۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ۋەھىمىسى كۈچەيدى . ئۇ دائىم «تۈتۈپ كەتسە قانداق قىلىمەن ؟» دەپ ئۆز ـ ئۆزىدىن سورايتتى ، لېكىن ئۇنىڭ جاۋابى ئېنىق ئەمەس ئىدى . ئەمما ، ئۇ ئۆزىنى قاتتىق قىيناش ، ئاچارچىلىق ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك ئازابقا تەييارلىماقتا ئىدى : قاتتىق يەردە ياتاتتى ، ناچار تاماق يەيتتى ، ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلمەيتتى ... ئۇ بوۋاينىڭ چىڭ تۈتۈۋالغىنىغا ئۇنماي سەبىخەنىڭ خەۋىرىنى ئېلىش ئۈچۈن خىتاي بازىرى ، ھەرەمباغلار بىلەن ئايلىنىپ سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ يېنىدىكى رەخمجانلارنىڭ ئۆيىگە كەلدى . رەخمجان يوق ، موماي : «رەخمجان قورغاسقا كەتتى !» دەپ قويدى . دېمەك ، رەخمجانمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە كەتكەن . ئۇ بېشى چۇشكەن ، قورسىقى ئاچ ھالدا ئارقا كوچىلار بىلەن مېڭىپ شەھەرنى ئايلاندى . ئۇ قانچىلىك ماڭغىنىنى

ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ . بىرى ئۇنى نوقۇغاندىلا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى : ئۇ نەزەرخان غوجامنىڭ قوغدىغۇچىسى مۇسا ئىدى : «كالاسكىدا غوجام بار ، ماڭ ، كالاسكىغا چىق» دېدى مۇسا ئۇنى ئالدىرىتىپ :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ! — نۇرى غوجامغا سالام بەردى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، بالام ، كالاسكىغا چىق ! — دېدى غوجام ھارۇنكەشنىڭ يېنىنى شەرەت قىلىپ ، — مەن سېنى مەكتىپىڭگە ئاپىرىپ قويايى . سېنىڭ ئوقۇيدىغان ۋاقتىڭ بۇ ، بالام . ھېلىقى ئابدۇمەر دېگەن دۆيۈز سىلەرگە جىق كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىپ بېرىپتۇ . قاسىم مىراب ماڭا ھەممىنى دېدى ، بالام . ئەمدى قورقما ، چىۈ سىلىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەتتى . بۇگۈن ئۇزىتىپ قويدۇق . تۆتۈلغانلارنى قويۇۋەتتۇق ، ياۋ سىلىڭ دېگەن بىر ياخشى ئادەم غۇلجىغا سىلىڭ بولۇپ كەلدى . ئۇ كىشى بۇگۈن چۈشتىن كېيىن گىمنازىيىگە بېرىپ سۆز سۆزلەيدۇ .

— سەبىخەچۇ غوجام ؟

— ھە ، ھېلىقى ئابدۇمەرنىڭ ئۆگەي قىزىمۇ ؟

— ھەئە ، شۇ قىز .

— ھا ـ ھا ... — غوجام قاقاقلاپ كۈلدى ، — ئۇ قىز بۇ چاغقىچە ئالمۇتىغا يېتىپ باردى ، ئاپىسى ، سىڭلىسى بىللە كەتتى . ئۇلار ئابدۇمەرنىڭ ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈردى . قېيۇمبەگ غوجاملار ئۇلارنى يولغا سېلىپ قويدى !

— غوجام ياخشى قىپتۇ ! — دېدى نۇرى ئون نەچچە كۈندىن بېرى تۇنجى قېتىم خۇشال بولۇپ ، — غوجامغا رەھمەت !

— ياخشى قىلدىمۇ ، يامان قىلدىمۇ تېخى مەلۇم ئەمەس . چىۈ سىلىڭنىڭ چىشىغا تېگىپ قويدۇق ، ئاخىرى قانداق بولاركىن ! ...

نۇرىغا تاغدەك كۆرۈنگەن ئىش غوجام ئۇچۇن كىچىككىنە ئىشكەن . ئۇنىڭ نۇرغۇن سوئاللىرى بار ئىدى ، لېكىن سوراشقا پېتىنالمىدى . ئۇ بىر ئىشنى بىلدى : ئۇيغۇرلارنىڭ چوڭلىرى كىچىكلىرىنىڭ غېمىنى يەيدىكەن ، بىر قىزنى پالاكەتتىن

قوتولدۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە چوڭلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىۋالىقى نورمىنى هاياجانلاندۇردى .

— ئەمدى بىزنى تۇتمامدۇ ، غوجام ؟

— تۇنقۇدەك ئىش قىلماي ، ياخشى ئوقۇڭلار ، بالىلىرىم ، سىلەر قىلىدىغان ئىشلار تېخى جىق . ئۇ ئىشلار كەلگۈسىدە بولىدۇ . ئاڭلىسام ، بالام ، سەن دەرسلەردە ياخشىكەنسەن ، ئەپرىز ئايىم هەدەڭ دائىم ماختايدۇ سېنى ، ئاسىيە خېنىمۇ كېتەر چېغىدا بىزنىڭ ئايىمغا سېنى ئالاهىدە جېكىلەپتۇ . مېنىڭ ئوغلۇم هەببۇللامنى بىلىدىغانسەن ؟

— بىلىمەن ، غوجام دادا .

— ئۇمۇ ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتى . ئۇ هازىر ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتىدۇ .

كالاسكا گىمنازىيىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا توختىدى . نورى كالاسكىدىن چۈشتى . غوجام ئۇنىڭغا پۇل بەردى :

— خەجلە ، بالام . مانا بۇ جۇ نازىرنىڭ ئىمزاسى بار يېڭى پۇل — يۈەن ! پات - پات ئۆيگە بېرىپ تۇرغىن - هە !

كالاسكا ساي بويىدىكى يول بىلەن يۇرۇپ كەتتى ، نورى هاياجانلىنىپ قاراپ قالدى . كالاسكا ئوڭغا — نوۋىگورتقا بۇرۇلغاندىن كېيىن ، ئۇ ئىككى قەۋەتلىك ياتاق بىناسىغا قاراپ ماڭدى .

مەكتەپ قوينى تولىمۇ كۆڭۈللۈك . ئۇ يەردىكى كۈنلەر مەنىلىك ئۆتىدۇ . نورى ساۋاقداشلىرىدىن ئىككى هەپتە كېيىن قالغان ، ئۇ يېتىشۈۋىلىش ئۈچۈن كونسېپىك كۆچۈرۈشى ، هېساب - ئالگىبرا ئەمەللىرىنى ئىشلىشى ، نورغۇن فورمۇلىنى يادلىشى كېرەك . كىتابلار ئۇنىڭغا ئارام ، ئۇ هەربىر فورمۇلىنى يادلىغاندا ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولىدۇ . پاكىز ، چىرايلىق كۆچۈرۈلگەن كونسېپكىلىرى بىلەن پەخىرلىنىدۇ . ئۇ ئازاب ، ۋەهىمە ، كۆڭۈلسىزلىكلەرنى تېزلا ئونتۇدى . ئۇ ئاخشىمى كەچلىك تەكرارىدىن چۈشۈپ ياتاقتا ساۋاقداشلىرى بىلەن يەنە ئاۋۇالقىدەكلا

دۇنيا ، جەمئىيەت ، بايلىق ، نامراتلىق ، ئىلىم ، تەبىئەت ھەتتا قىزلار توغرىسىدا سۆزلىشەتتى . ئوقۇغۇچىلىق ھايات ئۈمىد ، خۇشاللىق ۋە ئىشەنچ بىلەن تولغان . بۇ ھايات پۈتۈن ئۆمۈر مۇساپىسىنىڭ ھېسسىيات ۋە ئۈمىدنىگە باي گۈزەل بابى . لېكىن ، بۇ مۇساپىنى بېسىۋاتقانلار بۇنى ھېس قىلالمايدۇ . دوستلىرى بىلەن ئىلىم ، يېڭىلىقلار ئۈستىدە تالىشىش قانداق قىزىقارلىق ـ ھە ! بۇ تالاشلار بەزىدە دوستلارنى ئازارلاشتۇرۇپ قويىدۇ ، لېكىن ئۇ يەنلا كۆڭۈللۈك .

نۇرى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ئابرۇيلۇق ، چۈنكى ئۇ تولىمۇ ئۆتكۈر ۋە تىرىشچان . ئوقۇغۇچىلار بىرنەرسىنى بىلمىسلا ئۇنىڭدىن سورايدۇ . بىر ئىش قىلماقچى بولسىمۇ ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىدۇ ، ئۆيىدىن خالتا كەلسە ئۇنى مېھمان قىلىدۇ . سىنىپ باشلىقى ، ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى سايلىماقچى بولسا ھەممە ئوقۇغۇچى ئۇنى كۆرسىتىدۇ . ئۇنىڭ سىزغان رەسىمى ، يازغان شېئىرلىرى دائىم مەكتەپ تام گېزىتىگە چىقىپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ تەنتەربىيىدىمۇ شۆھرىتى بار . مەكتەپ ۋالىبول كوماندىسىنىڭ ئەڭ ياخشى ھۇجۇمچىسىمۇ ئاشۇ نۇرى . ھازىر ئۇنىڭ بويى ئۆسۈپ بىر مېتىر سەكسەن تۆت سانتىمېتىرغا يەتكەن . بۇلجۇڭ گۈشلىرى تاشتەك چىڭ ، ناخشا ئېيتسا ئاۋازى يېقىملىق ، دۇتار چالسا كىشىنىڭ دىلىنى ئېزىدۇ .

ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى مائارىپىنىڭ ئەتراپلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش تەلىپى بويىچە تەربىيىلەنگەن . شۇڭا ، ئۇنى ئوقۇغۇچىلارلا ئەمەس ، ئوقۇتقۇچىلارمۇ ياخشى كۆرىدۇ .

مانا بىر ھەپتە بولدى ، مەكتەپنىڭ ئەڭ ياخشى ئوقۇتقۇچىسى رۇسۇلوف ھېچنەدە يوق . ئۇنى كۆرگەن ئادەممۇ يوق ، ئۇنىڭ خەۋىرىمۇ يوق . مەكتەپ رەھبەرلىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە ئادەم ئەۋەتىۋىدى ، بارغان ئادەم : «ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ كىتابلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كەلدى . ئۇنىڭ ئۆيىدىن كەچقۇرۇن چىقىپ كەتكەنلىكى ، كەچتە ئۇنىڭ ئۆيىگە

ئەسكەرلەرنىڭ كىرگەنلىكىنى بىرلا نۇرى بىلىدۇ ، لېكىن ئۇ بۇ توغرىدا ھېچكىمگە تىنمىدى . رۇسۇلوفنىڭ يوقلىپ كېتىشى نۇرى ئۈچۈنمۇ بىر سىر . ئۇ : «بىز قۇتقۇزمىز» دېگەن ئەمەسمىدى ، قۇتقۇزغۇچىلار ئىچىدە ئۇ نېمىشقا يوق ئەمەسە ؟ ئۇنى تۇتۇپ كەتكەن ياكى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا ، شۇ چاغقىچە دېرىكى بولماسمىدى ؟ تۇتۇلغانلارنىڭ كۆپى قويۇپ بېرىلدى . ئۆلگەنلەرنىڭمۇ جەستى تېپىلدىغۇ ؟ رۇسۇلوف بۇلارنىڭ ئىچىدە يوق ، ھەممىسلا رۇسۇلوف توغرىسىدا سۆزلەشمەكتە ، بىرلا نۇرى جىمجىت .

— سەن رۇسۇلوفقا ھەممىدىن بەك چوقۇناتتىڭ ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمايسەنغۇ ، ھەي نۇرى داڭگال ، — دېدى ئۇنىڭ يېنىدىكى كارىۋاتتا ياتقىغان خونخايلىق يوغان باش ئوقۇغۇچى خىيال سۈرۈۋاتقان نۇرىنى نوقۇپ ، — ئېيتقىنا ، ئۇ ھاياتمۇ ، ئۆلدىمۇ ؟

— ئۇ چوقۇم ھايات !

— نەدىدۇر ئەمىسە ؟

— ئۆزى بىلىدۇ ـ دە !

— بۇ قانداق جاۋاب ، ھەي داڭگال ؟

— توغرا جاۋاب شۇ !

بالىلار كۈلۈشتى ، نۇرى كۈلمىدى . بۇ ئۇنىڭ ھۆكۈمى ، چۈنكى ئۇ رۇسۇلوفنىڭ سىرلىق ھەركەتلىرىدىن بىر مەخپىي ئىشى بارلىقىنى سېزىپ قالغانىدى . ئۇ بەلكى لېنىن ، ستالىنلارەك مەخپىي تەشكىلات قۇرۇپ يەر ئاستى ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقاندۇر . بولمىسا نېمىشقا «بىز قۇتقۇزمىز» دەيدۇ ؟

نۇرىنىڭ ئەس ـ خىيالى شۇ رۇسۇلوفتا . ئۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ ھېچقانداق گېپى خۇشياقمايدۇ . مانا ھازىرمۇ يېنىدىكى ئوقۇغۇچىنىڭ قوپال گېپى ، بالىلارنىڭ كۈلكىلىرى ئۇنىڭ قۇلقىغا كىرمىدى :

— گەپ قىلمايسەنغۇ ھوي ، سۇغا چۈشۈپ ئېزىلىپ كەتتىڭمۇيا ، داڭگال ؟

— ياق ، ئۇ تاشقا ئايلىنىپ كەتتى !

— گەپ قىلماڭلار ھوي ، ئۇ ھازىر شېئىر يېزىۋاتىدۇ .
— ياق ، ھېساب چىقىرىۋاتامدىكىن دەيمەن !
— نۇرى ، سېنى جۆيلۇسىمۇ قاپىيىلىك جۆيلۇيدۇ دەيدۇغۇ ، راستىمۇ ؟
— دۇنيادا قانچە خىل ئۆسۈملۈك بار ، ھەي نۇرى ؟
— نەچچە دەريا بار ، شۇنى دېگىنە !
— ياق ، ئۇ ئاختارمىلىقنى بىلىدۇ ، داڭگال بولغاندىكىن ...
— گەپ قىلمىغانغا قارىغاندا ئۇ چوقۇم بىرىگە ئاشىق ! ...
جاۋابسىز قالغان سوئاللار بالىلارنى زېرىكتۈردى ، بالىلارنىڭ ئاۋازى ئاستا ـ ئاستا پەسەيدى .
— ئۇ رۇسۇلوف بىلەن سۆزلىشىۋاتىدۇ ! — دېدى ئاخىرقى بىرى . شۇنىڭ بىلەن چاقچاق ، سوئاللار ئاخىرلاشتى ـ دە ، ياتاق جىمىپ قالدى .
نۇرى راستىنلا رۇسۇلوف بىلەن سۆزلەشمەكتە ئىدى :
— بىزدىمۇ سوتسىيالىزم بولامدۇ ، ئەپەندىم ؟
— چوقۇم بولىدۇ .
— كوممۇنىستىك پارتىيە بولمىسىمۇ بولۇۋېرەمدۇ ؟
— ياق ، كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىك قىلمىسا سوتسىيالىزم ئۆزلۈكىدىن قۇرۇلمايدۇ ـ دە .
— بىزدىمۇ پارتىيە قۇرۇلامدۇ ؟
— قۇرۇلىدۇ .
— قاچان ؟
— پات يېقىندا !
— سىز نېمىشقا سوۋېت بولشېۋىكلار پارتىيىسىگە كىرمىگەن ؟
— قوبۇل قىلمىدى .
— نېمىشقا ؟
— شەرتىم توشمىسا كېرەك .
— شەرتى چىگمۇ ئەمىسە ؟
— چىگ ، ناھايىتى چىگ !

— بولشېۋىكلارنىڭ شەخسىي مۈلكى بولامدۇ؟

— بولىدۇ، لېكىن ئۇلار ئۆز هاياتىنى خەلقنىڭ ئىشىغا ئاتىۋەتكەن.

— ئۇلار ساپلا نامراتلارمۇ؟

— ئاساسەن شۇنداق. ئۇلار شەخسىي پايدا بىلەن هېسابلاشمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى پۈتۈن دۇنيادا ئادەمنى ئادەم ئېزىدىغان، بىر قىسىملا باي بولۇپ، كۆپچىلىك نامراتچىلىقتا ياشايدىغان ناھەقچىلىكنى يوقىتىپ كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش.

— كوممۇنىزم قانداق بولىدۇ، مۇئەللىم؟

— ماددىي بايلىق چەكسىز مول بولىدۇ. ئادەملەر قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەيدۇ، ئېهتىياجىغا قاراپ تەمىنلىنىدۇ. نېمىنى قىلالىسا شۇنى قىلىدۇ، نېمە لازىم بولسا شۇنى ئالالايدۇ. ئەسكەر، دۆلەت، مىللەت دېگەنلەر بولمايدۇ. هەممە ئادەم بابباراۋەر بولىدۇ.

— ئائىلە، بالا ـ چاقچۇ؟

— مۇهەببەت هەممىدىن ئۈستۈن بولىدۇ. كىم ـ كىمنى خالىسا شۇنىڭ بىلەن بىللە ياشايدۇ، خالىمىغاندا ئايرىلىپ كېتىۋېرىدۇ.

— ئەجەب قىزىقكەنا، مەكتەپچۇ؟

— بەلكى هازىرقىدەك بولماس. ئادەملەر ئاڭلىق هالدا ئۆزلۈكىدىن ئوقۇيدىغان بولىدۇ. پەن ـ تېخنىكا بەك يۇقىرى دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان بولغاچقا، هەممە نەرسىلەر ئىلىم ـ پەن بىلەن بولىدۇ، شۇڭا ئوقۇماقمۇ ئاسان بولىدۇ. ئوقۇش تۈرمۇشنىڭ ئېهتىياجى بولۇپ قالىدۇ. ئادەملەر تاماق يېمىسە، ئۇخلىمىسا بولمىغانغا ئوخشاش، ئوقۇمىسىمۇ بولمايدۇ، شۇڭا ئۆزلۈكىدىن ئوقۇشقا مەجبۇر بولىدۇ ...

... نۇرى ئاڭلىمىغانىنى رۇسۇلوفتىن ئاڭلىدى. ئۇنىڭ هايات، جەمئىيەت ۋە دۇنيا توغرىسىدىكى چۈشەنچىلىرىدە ئاجايىپ

يېڭىلىقلار پەيدا بولدى . ئۇنىڭ خىيالىدىكى جەمئىيەت بىلەن خىيالىدىكى ئادەملەر ئەتراپىدىكىلەر بىلەن زادىلا ئوخشاشمايتتى . ئۇنىڭچە ، بىرلا رۇسۇلوق ھەقىقىي مۇكەممەل ئادەم ئىدى . جەمئىيەت ، تۇرمۇش بولسا ئۇنىڭ خىيالىدىكىدىن تولىمۇ يىراق ، تولىمۇ پەرقلىق ئىدى . بۇ خىل جەمئىيەتنى ، ئادەملەرنى ئۆزگەرتىش بىر ھەقىقىي ئىنسانىنىڭ ئىنسانىي بۇرچى ھېسابلىناتتى . شۇڭا ، ئۇ ئۆزىنى رېئاللىقنى ئۆزگەرتىشتە مەسئۇلىيىتى بار جاۋابكار ئادەم ھېسابلايتتى . شۇڭا ئۇ «ھايات — كۆرەش دېمەكتۇر» دېگەن سۆزنى دائىم تەكرارلايتتى .

نۇرى خىيالىدا رۇسۇلوق بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتى ، ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان سۆزلەرنى ئىچىدە تەكرارلىدى . ناۋادا ئۇ بىرەر كىپىلىشمەسلىككە يولۇققان بولسا ، مەن ئۇنىڭ ئىزىنى بېسىپ يولىنى داۋاملاشتۇرمەن . بىزنىڭ ئۇيغۇرلىرىمىزدىن يۈز نەپەر رۇسۇلوق مەيدانغا چىقسۇنا ، ھەربىرىنىڭ يۈزدىن مۇرىتى بولسا بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا قانچىلىك چوڭ ئۆزگىرىش بولارىدى - ھە ؟ «غوجاملار ئادىل بولغان تەقدىردىمۇ ئەمگەكچىنى چۈشەنمەيدۇ . سەۋەبى : ئۇلارنىڭ قوللىرىدا بىر تالمۇ قاداق يوق . ھالاۋەت ئۇلارغا خۇدا بەرگەن نېمەت . ئۇلارنىڭ ھالاۋىتى بەربىر ئەمگەكچىنىڭ قان - تەرىدىن كەلگەن . ئۇلار بۇنى ئىقرار قىلمايدۇ . ئىقرار قىلسا ئۆزلىرىنىڭ ئەزگۈچى ئىكەنلىكىگە ئىقرار بولغان بولىدۇ ... » رۇسۇلوفنىڭ غوجاملار توغرىسىدىكى بۇ سۆزلىرىنى ئەسلىگەندىن كېيىن نۇرى نەزەرخان غوجامنىڭ ئۇچەرۋازىدىكى كاتتا قورۇ - جايى ، قىرىق ئېغىزلىق دۇكان ، ئۆيىدىكى بایاشاتچىلىق ، ئەپرىز ئايىمنىڭ قول - بويۇن ، قۇلاقلىرىدىكى ئالتۇنلارنى بىرمۇبىر كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى ...

... ئۇ باش - ئاخىرى يوق خىيال ، شېرىن ئازرۇ ۋە كەلگۈسى ئىشلارنىڭ پىلانلىرى ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ ، قاچان ئۇخلاپ قالغىنىنى سەزمىدى .

ئەتىگەنلىكى ئۇنى تەرتىپ مۇدىرى سىلكىپ ئويغاتتى ...

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

13

يەنە يېڭى باھار ، يېڭى قاتلاڭچىلىق . لاتقا تىنغان ئۆستەڭنى ئىككى يۈزبېگىلىك يەرنىڭ دېھقانلىرى چېپىشى كېرەك . زىياۋۇدۇن ئىككى كۈندىن بېرى يوغان كەتمەن بىلەن ئۆستەڭ چېپىۋاتىدۇ . ئالا قارغا ، قارنىڭ نەمگە بۇ يىل ئارانلا ئۇچ خو بۇغداي چۆكۈرۈۋالدى . بىر ئۆكۈزنى مۇختەرباي بەردى ، بىرىنى قامادىن كۈزلۈككە ئاشلىق بېرىمەن دەپ ئالدى . ئۇچ خو بۇغدايدىن سەككىز خودىن چىقسا يىگىرمە تۆت خو ھوسۇل چىقىدۇ ، مانا ھازىر ئۇنىڭ قولىدا سەكسەن خو يەر بار . بىكاردىن - بىكارلا سولاقتا يېتىپ ، تاغمۇتاغ ئوغرىلارنىڭ كەينىدە قاتراپ يۈرۈپ كۆرمىگەننى كۆردى . كەنجى ئوغلىدىن ئايرىلدى ، نەزىر قىلىمەن دەپ ، دەۋا - دەستۇر قىلىمەن دەپ مانا ھازىرغىچە قەرزگە بوغۇلدى . يەنە ئۇچ خو كەنجى بۇغداي ، ئۇچ خو زىغىر ، ئىككى خو سۇلۇ ، ئىككى پۇت يەرگە قوغۇن - تاۋۇز تېرىمسا بولمايدۇ . ئۇنىڭ قولىدا نە ئۇرۇق ، نە پۇل يوق . ئۇزۇنغا سوزۇلغان قىش ئۆگزىنىمۇ قۇرۇقداپ بولدى . قاما ھويلىدىن ماللىرىنى ھەيدەپ كۆكلەمگە كۆچۈۋىدى ، ئۆگزىدە شاختىن باشقا ھېچنېمە قالمىدى . ھەلەپ بەرمىسە ئۆكۈزلەر ساپان سۆرىيەلەمدۇ . يەردىن يىگىرمە خونى ئىجارىگە بەرمىسە كۈزلۈككە يىگىرمە بىر خو دەنگە نېمىنى تۆكىدۇ ؟ قەرز ۋەرەقىگە ئىككى قويى كەتتى . شۇنىڭ بىلەن مۇختەرباي بەرگەن ئاخىرقى قويلارمۇ تۈگىدى . ھازىر تۆتىنچى ئاي ، سەككىزىنچى ئايدا بۇغداي پىشىدۇ . يېڭى ئاشقا يەنە تۆت ئاي بار . ئۇزۇقلۇق ئۇچۇن ئارانلا ئۇچ پۇت بۇغداي بىلەن ئۇچ شىڭ تېرىق قالدى . ئۇلار ئارانلا بىر ئاي يېتىدۇ ، قالغان ئۇچ ئايغىچۇ ؟

ئۇ كەتمەننى تېقىمىغا قىستىپ ، ئورۇقلاپ - قېرىپ كەتكەن بوز ئاتتا سىڭار يان ئولتۇرۇپ ، ئۆستەڭ ياقىلاپ كەتكەن چىغىر يول بىلەن كېتىۋېتىپ ، ئۆزىنىڭ ئاخشام چالا قالغان خىيالىنى

داۋاملاشتۇرماقتا : «بەرا ئىمامنىڭ ئۆيىدە ئۇچ ئايلىق مالاي بولسام دەيدۇ ، ئۇرۇقنى ، قوشنى چىقىرىپ ئۇچ خو بۇغداي ھەيدەپ بەرگۈدەك ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر چىشى موزاي بەرگۈدەك . ئەمدىزە بالامنى قاشقالىققا مالايلىققا بېرەمدىمەن ؟ مۇختەر ئاكام ئاڭلىسا قامچىلاشتىن يانمايدۇ . بىچارە ، ئەجەب كۆيۈمچانغۇ ، ئەيسا شاڭيوكاملارمۇ دادامنىڭ ئۇرۇق - پۇشتى تۇرۇپ ، ئۈستۈمدىن تۆھمەت قىلىپ نەچچە ئاي سولاتتى . نەزەرخان غوجام قەسەمگە قىستىمغان بولسا نېمىلەرنى كۆرسىتەتتىكىن تېخى ! ... »

ئۇ قازىخانىدىكى ئىشلارنى ئەسلىدى :

— قەسەم ئىچەمسىز ، شاڭيوم ؟ — دەپ سورىدى ئەلەمئاخۇنۇم — قاپقارا ساقىلى ، سارغۇچ سەللىسى ئاق سۇزۇك چىرايىغا ياراشقان ئادەم ئەيسا شاڭيونىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ .

— ئىچمەن ، تەقسىر ، يەر مېنىڭ .

— راستمۇ ؟

— قەسەم ئىچمەن ، ئەلەمئاخۇنۇم !

— شەرىئەتتە ئۇچ مۇسۇلماننىڭ گۇۋاھلىقى بار تۇرۇپ قەسەم ئىچكەن ئادەم مۇناپىق دېيىلىدۇ ، شاڭيوم . مانا مۇنۇ ئەرزگە ئوتتۇز تۆت ئادەم : يەر زىياۋۇدۇننىڭ ، شاڭيوم ئىگىلىۋالغان ، دەننى ئۇچ يىل تۆكمىگەن ، بۇ جاۋابكارلىقنى شاڭيوم زىياۋۇدۇنغا تۆھمەت قىلىپ ئارتىپ قويغان دەپ ئىمزا قويۇپتۇ !

ئەيسا شاڭيو «مۇناپىق» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ غالىلداپ تىترىدى ۋە زىياۋۇدۇننىڭ تىزلىرىغا قولىنى قويۇپ يىغلىدى :

— مېنى كەچۈر ، قېرىندىشىم ! يەر سېنىڭ ، دادامنىڭ مىراس قالدۇرغان ئات ، قوي ، كالىلىرىمۇ بار ، ھەممىنى بېرىمەن ! ...

زىياۋۇدۇننىڭ بىردىنلا دىلى ئېرىدى ، ئۇ شاڭيومنى قولتۇقىدىن يۆلەپ قازىخانىدىن بىللە چىقتى . خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك :

— سېنىڭ - مېنىڭ دېگۈچىلىك نېمىسى بار دەيسەن ، ئاكا ؟

مانا ئۇقۇشماسلىق تۇغدى . يەر مېنىڭ ، سىلەر تېرىغان ، تېرىغاندىكىن دەننى تۆكسىلەر ، بۇنىڭدىن كېيىن يەر ماڭا تۇتۇق ، ئەمدى يەرنىڭ دەن - پەنلىرى مېنىڭ گەدىنىمدە ! — دېدى ئۇ ئۆزىنىڭ بىگۇناھ يېگەن تاياق ، تارتقان ئازابلىرى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبىدىن پۈتۈن شەھەردە يۈز بەرگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى «ئۇقۇشماسلىق» دېيىشكە چىن كۆڭلىدىن رازى بولدى .

مانا ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆستەڭ چاپماقتا . سەكسەن خو يەرنىڭ خوجايىنى بولغاچقا ، ئۇ ئېغىر كەتمەن بىلەن تاكى كوسۇم دۆڭدىن ئۆتكۈچە ئۆستەڭ چېپىشى ، باشقىلار بىر كەتمەن لاتقا تاشلىسا ئۇ بويىدىن ئېگىز قىرغاقلارغا ئون كەتمەن لاتقا ئېتىشى كېرەك . ئۇ شۇنداق قىلمىسا قەرزىنى ئادا قىلالمايدۇ . شۇنچە يەرنىڭ خوجىسى بولسۇنۇ ، يەيدىغىنى ، ئۇرۇقلۇق ، ساپانلىرىمۇ يوق بولسۇن ، ئۇنى ئاز دەپ بالىسى باشقىلارغا مالايلىق قىلسۇن تېخى ! دادىسىنىڭ ، رەيھاننىڭ روھى قوروئمامدۇ ، بۇنداق قىلسا ئۇنىڭ ئەر بولغىنىغا ھەممە ئادەم لەنەت ئوقۇمامدۇ ؟ ياق ، بالىنى چاكارلىققا بېرىشكە بولمايدۇ . قېينانىسى تولا يېغلاپ ئەقلىدىن ئازدى ، مانا ئىككى ياشقا ئەمدىلا كىرىپ تاتلىق تىلى چىققان قىزىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ يېنىدا . زىياۋۇدۇن تالاغا چىقسا ئەر ، ئۆيگە كىرسە خوتۇن . خېمىر يۇغۇرۇپ قوتۇرماچ سالىدۇ . كاۋا ، ياڭيۇغا كالا گۆشىنى ئارىلاشتۇرۇپ قورداق ئېتىدۇ ، قوشنىلىرىنىڭ ئۆيىگە سوتكە قاچا ئەكىرىپ قويۇش ، بىر سېلىم - يېرىم سېلىم چاي تىلەش ، قىزىنى پات - پات يۇيۇپ ، پاكىز كىيدۈرۈپ ئەركىلىتىپ خۇشال قىلىش ، توخۇلارغا دان چېچىش ، سۇ ئەكىرىش ، كۈل ئېلىش ، ئۆي سۈپۈرۈش ، قاچا يۇيۇش ... تېخى چۆنەك ئوتاش ... ۋاي - ۋۇي ، ئۇنىڭ ئىشىنىڭ جىقلىقى . بەرا بىلەن دەرا ھازىر ئون بەش ، ئون ئۇچ ياش بولغىنى بىلەن ئۆينىڭ ئېغىر ئىشلىرى شۇلارنىڭ بوينىدا . ئۇلار نەچچە كۈندىن بېرى ھويلا ، ئېغىللارغا تىنىپ كەتكەن كالا - قوي قىغلىرىنى چىقىرىپ بولۇپ ، ھازىر ھەدەپ ئېتىزدا ئېرىق چاپماقتا ... چەكسىز كەتكەن بوزلۇق ئۇنىڭ يېرى .

ئاۋۇ قويۇق قىياق باسقان يەر بۇ يىل تۆتىنچى يىلى بوز ياتماقتا ، بۇ يەرلەرنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەنلەر ئىجارە بەرگىن دەپ تالاشماقتا . مۇختەرباي ئۇنى تىللىدى . «رەسىلىككە بەرمە ، قاشقالىقا تېخىمۇ بەرمە ! » دەيدۇ ئۇ . تارانچىلار ئىجارىگە يەر تېرەتتىمىكىن . بۇ يەرنىڭ بايلىرىمۇ ، تىلى ئۇزۇنلىرىمۇ چېلەكلىكلەر بىلەن قاشقالىقلار تۇرسا ، تارانچى دېگەننىڭ يەردىن باشقا ھېچنېمىسى بولمىسا ، ئادەمنى تەتۇر قىيناپ نېمە قىلىدىغاندۇ بۇ مۇختەرباي ؟ ھە دېسىلا قاشقالىق ، رەسىلىك ، تارانچى دەيدىكەن . ھېلىقى تۇرمىدە زىياۋۇدۇننىڭ بېشىنى سىلىغان ساقاللىق موللام قاشقالىق . ھېلىقى گەپ قىلمايدىغان ، قاپقى يامان ئەپەندى رەسىلىككەن ، ئۇلاردەك ياخشىنى مەن بۇ يەردە تۇگۇل ، شەھەردىمۇ كۆرمىگەن . ئۇلار شېكى دۇبەننى ئۆلگۈدەك تىللايدىكەن ، شېكى دۇبەنگە قارشى جېنىنى ئالمىنىغا ئېلىپ قويۇپتۇ . دېمىسىمۇ بىزنىڭ پېيىمىزنى قىرقىۋاتقان ، جېنىمىزغا تېغ بولۇپ قادالغانلار ئاشۇ شېكى دۇبەن ، چىۋ سىلىكى دېگەنلەر بولماي كىملەر ؟ مېنىڭ بالامنىڭ نېمە گۇناھى بار ؟ جېنىم بالام ، قانغا بويالغان كۆڭلەكلىرىڭنى بىكار ساقلاۋاتمايمەن ، قانغا قان ، جانغا جان ئالمىسام مەن دادا بولماي كېتەي ! ...

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار تۆكۈلدى . ياشلار قورۇق باسقان ئورۇق مەڭزىنى يۇيۇپ ئۆتۈپ ، ئاقىرىشقا باشلىغان سارغۇچ ، شالاڭ بۇرۇتلىرىنى ، تۇرمىگە كىرگەندىن بېرى ئۇستىرا تەگمىگەن ئېڭەكلىرىنى قاپلىغان سېرىقىدىن ئېقى تولا ساقاللىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ ، تومۇرلىرى كۆپۈشۈپ تۇرغان يوغان ، يىرىك قولىنىڭ دۇمبىسىگە چۈشتى .

ئۇ ئېتىنى ئاستا دېۋىتىپ قويۇپ كۆزىنى بارغانسېرى ئۆرلەۋاتقان قۇياشقا يۆتكىدى . ئەتراپ ياشىرىشقا باشلىغان ، قىرلار كۆكەرگەن ، سۆگەتلەر جالا سالغان ، تورغايلار چۈۋلىدىشىپ ، مۆڭلۈق سايرىشىپ ئاسمان قەرىگە كۆتۈرۈلمەكتە . يېنىك ئاق بۇلۇتلار ئۇلارنى چىللىماقتا . يالغۇز زىياۋۇدۇنلا دۇنيادا غەملىك

ئادەم ، ئۇنىڭ يەلكىسىدە ھايات يۈكى ، بۇ يۈك ئۇنىڭ شادلىقىنى ، ئارامىنى ۋە ئۇمىدىنى يوتىماقتا ، شۇڭا ئۇ بارغانسېرى ئېغىرلاشماقتا ، يەلكىسى قاچانغىچە بەرداشلىق بېرەركىن ، ئۇ قاچانغىچە بۇ ئېغىر يۈكنى كۆتۈرەركىن ؟ ھېلىقى سوۋېت ئىتتىپاقلىق ئەپەندى : «تاڭ يېقىن» دەيدۇ . موللام بولسا : «بۇ خۇدايىمنىڭ سىنىقى ، ئاخىرى خەيرلىك !» دەيدۇ . ئۇلار نە - نەلەردىن كېلىپ تۇرمىدە ياتماقتا . ئۇلارنىمۇ غېنى ئوغرىلار قوتۇلدۇرۇۋالدى . ئۇلار ھازىر نەدىكىن ؟ ...

قىيقاس - چۇقان ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى . ئۇ ئۆستەڭ بويىدا قولىنى كەينىگە تۇتۇپ مالىخىيىنى كۆزىگە كىيىپ ، بۆكىنى گەجگىسىدىن يېرىم چىقىرىۋالغان ئابدۇمەر مىڭبېگىنى كۆردى . ئۇنىڭ ئەتراپىدا كەتمەنلەر يالت - يۇلت قىلماقتا ، ئىككى قىرغاقتا لانتىلار ئۇچۇپ چىقماقتا ، ئادەملەر ۋارقىراشماقتا . ئۇ يەردىكى ئېغىر ئەمگەك بەزمىگە ئايلانغان . توۋا ، دېھقان دېگەن غەلىتە خەق ، ئېغىر ئىشتىن خۇشاللىق تاپالايدۇ . ئەمگەك تەرىدىن بايلىق يارىتىلغىنى ئاز دەپ بەدەن ئازابى بىلەن روھىنى ئاۋۇندۇرالايدۇ . ئىنسان خۇشاللىق ئىزدەپ خاپىلىق تاپىدۇ ، خاپىلىق بەزىدە خۇشاللىققا بوسۇغا بولالايدۇ ... زىياۋۇدۇن ئېتىنى قويۇۋېتىپ ئۆستەڭگە — تىزىغچە سۇغا كىرىپ توقاي بولۇپ ئاقىدىغان ئۆستەڭنىڭ بۇ جەينىكىگە تىنغان قىلىن لاتقىغا يوغان كەتمەننىڭ بىسىنى كۈچ بىلەن ئۇردى ۋە كەتمەننى سىلكىپ لاتقىنى قىرغاقتا كۈچ بىلەن ئاتتى . ئۇ ئاتقان لاتقا مىڭبېگىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ ئۇنىڭدىن چاچراپ چىققان لاي مىڭبېگىنىڭ كىيىمىگە چاپلاشتى .

— كۆزۈڭ يوقمۇ ؟ ! — دېدى مىڭبېگى قوپال گۈركىرەپ .

— كۆزۈم بار ، لېكىن لاينىڭ كۆزى يوق - دە !

— گەپدانلىق قىلمىسەڭغۇ ؟ !

— دەيمىنا ! كۆزى بولسا بۇ لاي بىزدەك قارغىش تەگكەنلەرگە چاچرىمايتتىمۇ ؟

— سەن زىيەك ، جالاپ خوتۇنىنىڭ بالىسى ! ...

زىياۋۇدۇن كەتمەننى سىلكىپ ئىككىنچى لانقىنى غەزىپى بىلەن مىڭبېگىگە قارىتىپ ئاتتى :

— ئىت چېغىدا بېشىغا قونغان چۈننى قورۇيدۇ ، بېشىمىزدا تۇرۇۋاتقۇچە ، نوغاي خوتۇنۇڭنىڭ قۇچىقىدا ئولتۇرمامسەن ؟ !

— سەن ئىتنىڭ بالىسى ، ئاغزىڭغا مىڭنى ! ...

مىڭبېگى مالايلىرىنى تىللايدىغان ئادەت تىلى بىلەن زىياۋۇدۇننى تىللاپ قىرغاقتىن نېرى كەتتى . مىراب ، يايلار يۇگۇرۇشۇپ كەلدى .

— ۋاي ـ ۋۇي ، غېنى ئوغرىنىڭ پايتىمىسى ! — دېدى مىڭبېگىنىڭ يايىسى قوللىرىنى شىلتىپ ، — چىق ، مايا‌قا‌قا چىق !

— يامان بولساڭ چۈشمەمسەن ؟ !

— غېنى ئوغرى ئاڭلاپ قالىدۇ جۇمۇ ، يايى ، ئەنە ئۇنىڭ كۆزلىكى ، قاش دەريا‌سىنىڭ ئۇ قېتىمدا سامىيۇزىدىلا !

— ئەنە غېنىكام ، ھەي غېنىكا !

دېھقانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن كۈلۈشۈپ يايىنى مازاق قىلىشتى . يايى «غېنى ئوغرى» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ راستىنلا چۆچۈدى . تۇرمىگە بېسىپ كىرىپ ئەسكەرلەرنى ئۆلتۈرۈپ زىياۋۇدۇنلارنى قۇتقۇزغانمۇ ، ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ ئۆيىدىن خادىك ھارۋىسىنى سۆرەپ ئەكەتكەنمۇ شۇ غېنى ئەمەسمۇ ، ئۇ مىڭبېگىدىن ، چىيۇ سىلىڭدىنمۇ قورقۇنچلۇق ـ دە !

«زىياۋۇدۇن مىڭبېگىگە لانقا ئاتتى ! » دېگەن گەپ بىردەمدىلا ئۆستەڭ چېپىۋاتقان ئىككى يۈزدەك دېھقانغا ، مىراب ، يۈزبېگى ، ئەللىكبېشى ، ئونبېشىلارنىڭ قۇلىقىغا يەتتى . دېھقانلار كۈلۈشتى ، ئەللىكبېشى ، يۈزبېگى ، مىرابلار مىڭبېگىنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ ئۇنىڭدىن ھال سوراشتى ۋە ئۇنى ئەتەي ۋەسۋەسىگە سالدى :

— زىيەكنى سولىتىۋېتىش لازىم . يەنە سولىتىش كېرەك !

— زادى ئۇنىڭ قاپىقى يامان ، ھۆكۈمەتكە ياندۇ ، مىڭبېگىگە لاي ئاتقىنى ھۆكۈمەتكە ئاتقىنى !

— ئەتەي قىلغان ئىش بۇ !

— گەپلىرىنىڭ تېگى بار ـ دە ! ...

ئاخىر ئۇلار زىياۋۇدۇننى جازالاش ، يەنى ئەللىك دەررە ئۇرۇشنى قارار قىلدى . ئەللىكبېشى قىرغا كەلدى .

— چىقە ، زىيەك ! — دېدى قارا ساقال ، پاكار ئادەم .

— نېمىگە ؟

— ئەللىك دەررە يەيسەن ، چىق ، ئۆلمەيسەن تۆگە !

— نېمە قىلغىنىمغا ؟

— لاتقا ئاتقىنىڭ كىچىك ئىشما ؟

— ئەتەي قىلدىممۇ ، كىم ئۇنى قىرغاقتا تۇرۇۋالسۇن دەپتۇ ؟ چاچراپ كەتتى شۇ !

— چىق دەيمەن ، بولمىسا يايلار باغلاپ ئاچقىدۇ !

— چىقسام چىقتىم ، ئۇرە قېنى !

زىياۋۇدۇن لايغا مىلەشكەن يالاڭ ئاياغ ، يوغان پۇتلىرى بىلەن ئېغىر قەدەم تاشلاپ ئۆستەڭ ئىچىدىن چىقتى . ئۇ تېرە پىنجىكىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن ، تىزىغىچە تۇرۇلگەن ماتا ئىشتىنىنىڭ بېغىنى تىزىغىچە ساڭگىلىتىۋالغان ، ئىچىگە تارتىشقان قورسىقىنىڭ تۆۋەن تەرىپى يۇڭ ، كەڭ ، مەزمۇت كۆكسى كېرىلگەن كۆرۈنۈشتە قىرغاقتا تىك تۇرۇپ ، كىرلىشىپ رەڭگى يوقالغان دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ بېشىنى تاتىلىدى .

— ئۇرسا نېمە بولاتتى ؟ ! — دېدى ئۇ ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، — نەدە ياتمەن ھوي ؟ !

— ئاۋۇ چىملىقتا يات ! — دېدى ئەللىكبېشى يالغۇز قارىياغاچ ئاستىدىكى كوكۈل مەيدانىنى شەرەت قىلىپ .

زىياۋۇدۇن خودىدى چېلىشقا ماڭغاندەك پۇچقىقى تۇرۇلگەن ، مەيدىسى ئوچۇق ، يالاڭئاش بولۇۋېلىپ يۈرت چوڭلىرىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى . ئۇ جازاغا ، جاپاغا ئۆزىنى ئاتاپ قويغاندەك پەرۋاسىز ، ناھەقچىلىككە ئاچچىق كۈلكىسى بىلەن جاۋاب قايتۇردى .

— نېمە بولىدۇ ؟ ! — دېدى ئۇ ئادەت سۆزىنى تەكرارلاپ ، —

ئۆلەتتىممۇ ، ئۇرۇۋالسۇنا !
ئۇ سۇنايلىنىپ دۇم ياتتى ، ئەللىكبېشى ئۇنىڭ پىنجىكىنى قايرىدى .
— كىم ئۇرىدۇ ، دەررە يوق ، قامچا بىلەنما ؟ — دېدى ئۇ دۇدۇقلاپ .
— مۇتىۋەللى ، — دېدى مىڭبېگى مەھەللە مۇتىۋەللىسى — مۇختەرباي بىلەن دائىم ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرىدىغان ، ھال ـ ئوقىتى خېلى ياخشى ، گەۋدىلىك ئادەمنى قولى بىلەن شەرەت قىلىپ ، — قويە !
— ياق ، مەن ئۇرمايمەن ! — دېدى ئۇ چۆچۈپ .
— مۇختەربايدىن قورقامسىنا ؟
— ھەئە !
— ۋۇي لامزەللى ، مۇتىۋەللىلىكىڭدىن قالدىڭ ، ھەي نادىر يۈزبېگى !
— ياق ، ياق ، مەن ئۇرمايمەن !
— رەسىلىك دەپ تارانچىلار يامان كۆرۈپ قالىدۇ دەمسەن ؟
— ھەئە ، جان باققىلى قويۇڭ بىزنى ، ئاقساقال !
— ئاسىم شاڭيو ، سەن ئۇر !
— ياق ، تارانچى تارانچىنى ئۇرمايدۇ !
— مىڭبېگى ئۆزى ئۇرسۇن ! — دەپ ۋارقىرىدى بىر دېھقان .
— ئۆزى ئۇرسۇن ! — باشقىلارمۇ ۋارقىراشتى .
— يايى ! — مىڭبېگى پىچاق يېگەن بۇقىدەك ھۆركىرىدى .
— ياق ، ياق ، مەن ئۇرسام بولمايدۇ . غېنى ئوغرى ئۇنىڭ دوستى ، مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ !
— ھەي مادا ئېشەك ! — دېدى مىڭبېگى غەزەپ بىلەن ، — يايى بولماي ئۆل كۆتلەش !
— كىم ئۇرىدۇ ئەللىك قامچىنى ؟
ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى . نەدىندۇر بىرى :
— مىڭبېگىنى يانقۇزۇپ بەرسە مەن ئۇراتتىم ! — دېدى .

— قايسىڭ ، قايسىڭ دەيمەن ! قايسى مەرەز ئۇ كۆتۈلدىغان ؟ !
دېھقانلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . بىر قىزچىق ئوتتۇرىغا چىقتى :
— مەن ئۇراي زىيەك باخشىنى !
— ھە ئۇرە !
— بىراق قامچا بولمايدۇ ـ دە ؟
— دەررە بولمىسا ئەمىسە !
— ماۋۇ پوتام بىلەن ئۇراي دېگەن !
ئۇ بېلىدىكى دەسمالدەك كىر سەرگاز پوتىنى قولىغا ئالدى . دېھقانلار تېخىمۇ كۈلۈشتى .
— يوقىلە ، پالكۆز !
— مەشرەپلەردە شۇغۇ ، مىڭبېگىم !
— ئۆزۈم ئۇرىمەن ! — مىڭبېگى يوغان چامداپ زىياۋۇدۇننىڭ يېنىغا كېلىپ قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈردى .
— غوجام كەلدى ! — دەپ ۋارقىرىدى بىرى شۇ چاغدا . ئابدۇمەر مىڭبېگى قولىنى چۈشۈرۈپ چۆچۈپ قارىدى .
يۇقىرىدىن راستتىنلا بوز ئات مىنگەن نەزەرخان غوجام بىر نەچچە ئادەم بىلەن ئېتىنى ئوينىتىپ كەلمەكتە ئىدى . مىڭبېگىنىڭ قوللىرى تىترىدى ، ئۇ قامچىسىنى يەرگە تاشلىدى ۋە خالايىققا :
— دوتەي جانابلىرى ھال سوراپ كەپتۇ ! — دەپ ئۇنلۇك ۋارقىرىدى .
زىياۋۇدۇن بولسا مىدىر قىلماي دۇم يېتىۋەردى . بېشىغا گۈللۈك يېشىل دۇخاۋا بوڭ ، ئۇچىسىغا ئاق رەختتىن كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن ، قارا بۇرۇتلۇق ، ئاق يۇزلۇك ، قاڭشارلىق ئادەم — نەزەرخان غوجام قولىدىكى قامچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ كۆچىلىككە ئېھتىرام بىلدۈردى ـ دە :
— ھارماڭلار ، ئەزىمەتلەر ، ھارماڭلار ! — دەپ ۋارقىرىدى . كۆچىلىك قىرغاقتا چېقىشىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن سالام قىلىشتى . بۇرۇندىنلا مۇشۇ خەلق بىلەن بىللە ياشىغان ، ھېيتلاردا مەھەللىمۇ

مەھەللە ئايلىنىپ ئۆي بېسىپ ھېيتلايدىغان ، خۇش چاقچاق غوجامنىڭ ئىلى ۋىلايىتىنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىنمۇ ئۆستەڭ چېپىشۋاتقان يۈرتداشلىرىدىن ھال سوراپ شەھەردىن چىقىشى كۆپچىلىكنى تەسىرلەندۈرگەنىدى . ھېلىقى پالكۆز چاقچاقچى غوجامنىڭ بىر قىزىق ئىشقا بېغىشلاپ يازغان ئىككى مىسرا شېئىرىنى ۋارقىراپ ئوقۇدى :

بۇغدىن قورقساڭ قارىغايغا — شاختا چىق ،
خوتۇندىن قورقساڭ ئارقىغا — باغقا چىق .

كۆپچىلىك چۇقان سېلىپ كۈلۈشتى . قىزىقچى تېخىچە دۈم ياتقان زىياۋۇددۇنغا ئاتاپ شېئىر ئوقۇدى :

زىياۋۇددۇن ، يېتىۋەرمەي قىرغاققا چىق ،
غوجام كەلدى ، ئەمدى قورقما مايلاققا چىق !

كۆپچىلىك تېخىمۇ كۈلۈشتى . غوجام ئاتتىن چۈشۈپ دېھقانلارنىڭ يىرىك قوللىرىنى بىرمۇبىر سىقىپ كۆرۈشتى ، ئاخىرىدا مىكىبىگى باشلىق يۈرت چوڭلىرى بىلەن كۆرۈشتى ۋە چاقچاق قىلىپ :

— ئۆستەڭنىڭ تېگى تاشلىق
چاپسا كەتمەن ئۆتمەيدۇ .
زالىم تۈگىسى بەگلەر
بېشىمىزدىن كەتمەيدۇ .

دېگەن ناخشا بار ئەمەسمۇ ؟ سىلەر قىر بېشىدا تۇرۇۋاتقىنىڭلار ، بىز يۈرت چوڭلىرى سۈدىن جىق پايدىلىنىمىزۇ ، ئۆزىمىز ئۆستەڭ چاپمايمىز ، قانداق

دېدىم ، ئابدۇمەر مىڭبېگى ؟ !

— دۇرۇس ، دۇرۇس ، غوجام ، مەنمۇ شۇ چوشەي دەۋاتاتتىم .

— شۇنداق ، غوجام كەلمىگەن بولسا مىڭبېگىنىڭ قامچىسى زىيەك باخشىنىڭ ساغرىسىغا چۈشەتتى ، غوجام !

قىزىقچىنىڭ گېپىي بىلەن كۈچىلىك يەنە كۈلۈشتى . غوجام قاقاقلاپ كۈلۈپ زىياۋۇدۇننىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ :

— ئازغان ـ تازغان تاياق ـ قامچا سېنىلا تاپىدىغان بولۇپ قالدى ، زىياۋۇدۇن . مىڭبېگىنىڭ ئايىغىغا لاي ئاتقىنىڭ بولماپتۇ ! — دېدى ـ ده ، دەرھال مىڭبېگىگە بۇرۇلدى ، — ئۆستەڭ بېشىغا قامچا ئەكەلمەڭ ، پاقلان ئەكىلىڭ ، مىڭبېگى . پاقلان بولمىسا بۇغداي سۆزى بولسىمۇ بولىدۇ ، قانداق دېدىم ؟ ! — دەپ قاقاقلاپ كۈلدى . غوجام نېرى بېرىپ پۈتىدىكى شىبلىتىنى سالدى ، يالاڭ ئاياغ بولۇپ ، ئىشتاننى تۇرۇپ بىر دېھقانىنىڭ كەتمىنىنى ئالدى . ئۇ ئاپئاق پاچاقلىرى بىلەن لايغا كىرىۋىدى ، مىڭبېگى ، يۇزبېگى ، مىراب ، ئەللىكبېشىلارمۇ ئۇنى دوراپ يالاڭ ئاياغ بولۇشۇپ ئۆستەڭگە چۈشتى .

— ھەي شېرىپ ، ئورما ناخشىسى ، پايخان ناخشىسى بارمۇ ، نېمىشقا ئۆستەڭ ناخشىسى يوق ، ئېيتمامسەن قېنى ؟ ! — دەپ ۋارقىرىدى غوجام ۋە كەتمىنىنى لاتقىغا چاپتى .

قاش دەرياسىدىن باشلىنىدىغان ئاقئۆستەڭ ، ئارائۆستەڭ ، بايتوقاي ئۆستىكى ، كوسۇم ئۆستىكى مانا مۇشۇ كۈنلەردە ئاۋاتلىشىدۇ ، ئۇنىڭ باغرى ناخشا ، چاقچاق ، قىزغىن ئەمگەك بىلەن يىلدا بىر قېتىم بايرام كۆرىدۇ . دېھقان ھەممە خۇشاللىقىنى ئەمگىكىدىن تاپىدۇ ، ئۇنىڭ ھالاۋىتىمۇ ، غۇرۇرىمۇ ، سەنئىتىمۇ ئەمگەك . كەتمەن بېتىگە لىقشىتىپ لاي ئېلىپ يۇقىرىغا ئېتىش ئۇنىڭغا ھۇزۇر ، ھەر قېتىم ئاتقىنىدا ، ئۇ كۈن نۇرىدا يالت قىلغان كەتمەن يۇزىگە قاراپ ھۇزۇرلىنىدۇ ، ئۇ شۇ ئىش بىلەن تەبىئەتنى ئۆزگەرتىۋاتقىنىمەن دەپ ئويلايدۇ ، ئۇنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە خوجايىنلىق تۇيغۇسى ئويغىنىدۇ . ئۇ ئۆزىنى خوجايىن ھېس

قـــلـغـانـدا ، ئـۇنـڭ ئۆزى دەسسەپ تۇرغان ئانا يەرگە بولغان مۇھەببىتى يەنمۇ ئۇرغۇپ ئاشىدۇ . ئۇ ھەربىر كەتمەن لاتقىنى ئـۆسـتـەڭ بـاغـربـدىـن يـۇلـۇۋېلىپ قىرغاقتا ئاتقاندا ، ئۆزىنى ئۆزگەرتكۈچى ، قۇتقۇزغۇچى ھېسابلايدۇ ـ دە ، ئۆز ـ ئۆزىدىن پـەخـرلـىنىدۇ . ئۇ شۇ چاغدا ھەربىر تىنىقىنى ناخشا ، ھەربىر نەپسىنى مۇزىكا ھېسابلاپ چەكسىز ھۇزۇر ، مىسلىسىز گۈزەللىك سېزىمىغا ئىگە بولىدۇ . شۇڭا ، ھازىر گەپ ـ سۆزسىز ئىشلەۋاتقان كەتمەنچىلەر ئىچىدە غەمكىن ، چۈشكۈن ئادەم يوق . ھەممە دىلدا شادلىق ، ھەممە چىراي تەبەسسۇملۇق ، ھەممە قەلب بەخت ئىچىدە ...

دېھقانىنى ئىنسان قىلىپ تونۇتقان بۇ ئۇلۇغ ئىش غوجامغا ھە دېگەندە ئېغىر تۇيۇلدى . ئۇ كەتمىنىنى لايغا قۇلاقچە پاتۇرالىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قەلبىدە بىردىنلا غۇرۇر ۋە ھەۋەس پەيدا بولدى ـ دە ، ئېغىر ئەمگەكنىڭ راھىتىنى ھېس قىلدى .

— پـاھ ، دوتەيـنـىـڭ ئـۇستىلـىدىن ئۆستەڭنىـڭ لېيـى راھـەتكىنە ، — دېدى ئۇ يېنىدىكى سىمىز يۇزېگىگە قاراپ كـۇلـۇپ ، — قـاراڭـا ، تـەرلـىدىم ، ئـىداردە خىجىل بولۇپ تەرلىگەندىن كەتمەن چېپىپ تەرلىگەن نەقەدەر ياخشى ـ ھە !

دېـھقانلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . بۇ كۈلكە زىياپەتلەردىكى خۇشامەت شولىسى بىلەن خورلانغان سۈنئىي كۈلكىلەردىن نەقەدەر ئۇستۇن ـ ھـە ! ئىنسان چىن قەلبىدىن كۈلەلىسە ھاياتنىڭ مېغىزىنى چاققان بولىدۇ ، بولۇپمۇ ئۆز ئەمگىكىدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلەلىسە ... دېھقان كەتمىنى غۇلجا ئاسمىنىدا نەچچە يۈزمىڭ قېتىم يالت ـ يۇلت قىلغاندۇر ، قەدىمىي زامانلاردا ئۆستەڭ بولمىغان بۇ يەرلەر ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ماكانى ئىدى . دېھقان كەتمىنى بۇ يەرگە يېڭى ھايات پەسلىنى ئەكەلدى . چورۇق ھېكىم بۇنىڭدىن نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى ئاقئۆستەڭنى چېپىشقا دېھقانلارنى توپلىدى ، دېھقان كەتمىنى ھاۋادا نەچچە يالتىرىدى ، بۇنىڭ سانى يوق ، ئەنە شۇ يالت ـ يۇلت قىلغان كەتمەنلەر قاش دەرياسىنىڭ شوخ تاغ سۈيىنى ئىلى

ۋادىسىدىكى بۇ ئېسىل زېمىنغا باشلىدى . بۇ ئىش توسۇن ئاتىنى كۆندۈرگەنىدەك ، ياۋايى بۇغا ـ مارالنى قولغا ئۆگەتكەنىدەك ، ئاسماندىكى قىران بۈركۈتنى بىلەككە قوندۇرغاندەك كۆڭۈللۈك ئىش . ئادەملەر بۇ يەرنى بۆرىلەر ، قاۋانلار بىلەن تالىشىپ تۇرغۇن جەڭلەرنى قىلدى . ئىنسان غالىب كەلدى ، بۇ يەرنىڭ ئاچقۇچىلىرى — تارانچىلار مانجۇ ھۆكۈمدارلىرىنى بېقىش ئۈچۈن بۇغداي ، ئارپا ، تېرىق تېرىپ كەتمەنلىرىنى ھاۋادا يەنە يالىتىراتتى . لېكىن ، مانجۇ ئەسكەرلىرىنىڭ نەپسىنى قاندۇرالمىدى ، دېھقان ئەمگىكى ھېسابىغا زىندان ، كىشەن ، تاياق ـ توقماق ، ئۆلۈم بىلەن ئۇچراشتى ... ئۆلۈم دېھقانلارنى سۆيۈملۈك يەرلىرىنى تاشلاپ قېچىشقا زورلىدى . 1864 ـ يىلىغىچە قازانچى ۋە جىرغىلاڭ غوللىرىغا قېچىپ بارغان دېھقانلار نەچچە مىڭدىن ئېشىپ كەتتى . مىڭ يىللار ئىلگىرىلا ئىلى دەرياسى بويلىرىدا ماكان تۇتۇپ ئەۋلاد قالدۇرغان تارانچىلار ، تۇرپان ، قۇمۇل بەگلىرىگە ئەگىشىپ 1759 ـ يىلىدىن باشلاپ غۇلجا ۋادىسىغا كېلىپ ماكانلاشقان قۇمۇل ، تۇرپان تارانچىلىرى ۋە چېگىنلۈك خانىنىڭ ئەسكەرلىرىگە ئاشلىق تېرىپ بېرىش ئۈچۈن خوتەن ، يەكەن ، قەشقەر ، ئاقسۇ ، كۇچالاردىن يەتتە قېتىم سۈرگۈن قىلىنىپ بۇ يەرگە چىقىپ ماكانلاشقان تارانچىلار ئەنە شۇنداق زۇلۇم دەستىدىن ماكانلىرىنى تاشلاپ تاغلارغا قاچتى . ئاخىر سادىر پالۋان ئۇلارنى باشلاپ ، ئابدۇرۇسۇلبەگ باش بولۇپ قوزغىلاڭ — ئىسيان كەلكۇنىگە كېلىپ قوشۇلدى . ئۇلار مۇشۇ كەتمەنلىرىنى قورال قىلىپ بايانداي سېپىلىغا ھۇجۇم قىلدى . مانجۇلار دېھقان كەتمەنلىرىنىڭ زەربىسىگە چىدىيالماي دورا ئىچىشىپ ئۆلۈۋالدى . ئاخىر 1867 ـ يىلى ئىلى تۇپرىقى مانجۇ زۇلۇمىدىن قۇتۇلدى . لېكىن ، بۇ يەرگە كۆز تىككەنلەر مانجۇلارلا ئەمەسكەن . 1879 ـ يىلى چار پادىشاھ ئورۇسلىرى «ئىلى سۇلتانلىقى» نى بېسىۋالدى . ئورۇس پادىشاھى گېنېرال كالپاكوۋسكىينى بۇ يەرنىڭ ھۆكۈمرانى قىلىپ ئەۋەتتى . ئەلاخان سۇلتان بىچارە ئالمۇتىدىكى «سۇلتان قورغان»

دېگەن يەرگە قاملىپ سۇخا ئىسىملىك شىبە ئايالىنىڭ مۇھەببىتىدىن باشقا ھەممىدىن قۇرۇق قالدى ... ئورۇسلار غۇلجىنى ئون يىل سوراپ 1881 - يىلى چىقىپ كەتكەندە ، غۇلجا دېھقانلىرى مانجۇلارنىڭ ئىنتىقام ئېلىشىدىن قورقۇپ ، يەنە ئانا يۇرتىنى تاشلاپ چەت ئەلگە كەتتى . مانجۇ خانى «ئەپۇ ئومۇمىي» ئېلان قىلىۋىدى ، يۇرتىدىن مېھرىنى ئۈزەلمىگەن دېھقانلار يەنە چەت ئەلدىن قايتىپ كېلىپ يەرلىرىگە كەتمەن چاپتى . ئۇلار ئۆز پايدىسى بىلەن ھېسابلاشمىدى ، ئۇلارغا يەر ، ئۆستەڭ ، كەتمەن بولسىلا بولاتتى . ئۇلار ھېچنېمىنى ئارزۇ قىلمىدى ، ئۇلارنىڭ قولىدىن كەتمىنىنى تارتىۋالمىسىلا ئۇلار خۇشال بولىۋەردى . كەتمەن ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى ، بايلىقى ، غۇرۇرى ... شۇڭا ئۇلارنىڭ ناخشىسى يىغىسىدىن تولا ، كۈلكىسى خاپىلىقىدىن تولا ...

نەزەرخان غوجام تارىخىي رېئاللىق ۋە كەلگۈسى توغرىسىدىكى خىياللىرىنى ئۈزاق داۋاملاشتۇرالمىدى . ئۇ خىيال بىلەن يۇزدىن كۆپ كەتمەن چاپتىمىكىنتاك !

— غوجام ! — دېدى بىرى ۋارقىراپ ، ئۇ ئاڭلىمىدى .

— دوتەي جانابلىرى ! — دېدى بىرى خەنزۇ تىلىدا ئاخىر . غوجام چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى .

نېرىدا ئاتلىرى تەرلەپ كەتكەن قوراللىق ئۇچ ئەسكەر تۇراتتى . غوجام ئۆستەڭدىن چىقىپ ئەسكەرلەرنىڭ يېنىغا باردى ۋە قايتىپ كېلىپ ئۆستەڭ قىرىغا چىقىپ :

— خەير - خوش ، ئەزىمەتلەر ! — دېدى .

ئۇنىڭ چىرايى تۇتۇق ، ئاۋازى گۇڭگا ئىدى . ئۇ مىڭبېگى قۇيغان سۇدا قولىنى يۇيدى . ئاندىن كىيىنىپ ئاتقا مىندى ۋە زىياۋۇدۇننىڭ يېنىغا كېلىپ :

— زىياۋۇدۇن ، ئېتىڭغا مىن ، يۇر ، مەن بىلەن چىغلىقمازارغا بارغىن ، سەن ماڭا قورۇق تام سوقۇپ بەرگىن ! — دېدى .

دېھقانلار غوجامنى ئورىۋېلىشتى ، ئۇلارنىڭ قاداق قوللىرى

غوجامغا سۇنۇلدى ، لېكىن غوجام بىرنەچچە دېھقان بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئېتىنىڭ بېشىنى كۈنپېتىشقا بۇرىدى .

غوجام بىرنەچچە ئاتلىقلار بىلەن ئۈزىدى ، دېھقانلار خېلىغىچە قاراپ تۇرۇشتى .

— غوجام چۇشكەن تەۋەررۈك ئۆستەڭ بۇ ، چۇشەيلى ، چاپايلى ، — شۇنداق دەپ ۋارقىرىشىدى بىر قىزنىڭ ، دېھقانلار قىيقاس ـ چۇقان بىلەن ئۆستەڭ چېپىشقا كىرىشىپ كېتىشتى .

غوجام ئەسكەرلەرگە بىرنېمىلەرنى دەپ يولغا سېلىۋەتتى ، ئۇ ئارقىسىغا كىرىۋالغان يۇرت كاتتىلىرىغا :

— مېنى يېڭى دوتەي بىر چوڭ زىياپەت بار دەپ چاقىرىپتۇ . كىرمىسەم بولمىغۇدەك . چىۋ سلىك كەتتى ، يېڭى سلىك كەلدى . خۇدايىم بۇيرۇسا ئىشلار ياخشى بولۇپ قالار دەيمەن . هازىر ئەتىياز — قاتىلاڭچىلىق ، مەن چىغلىقمازاردىكى ئۆيۈمدە تۇغقانلار بىلەن پۇتتۇرىدىغان بىر ئىشىم بار ، شۇنى قىلىپ بولۇپ بۇگۈن كەچ شەھەرگە قايتىمەن ، سىلەر بىلەن مۇشۇ يەردە خوشلىشاي ! — دېدى .

مىڭبېگى ، يۈزبېگى ، بايلار ، دىنىي زاتلار غوجامغا دۇئا قىلىشىپ خوشلىشىپ قايتىشتى . غوجام مۇھاپىزەتچىسى مۇسا ۋە زىياۋۇدۇن بىلەن قالغاندىن كېيىن :

— زىياۋۇدۇن ، سېنىڭ بالاڭ بەك ياخشى بالا . ئىلىمگە ، يېڭىلىققا ئۆزىنى ئاتىغان ئېسىل بالا . سەن بالاڭنى ئوقۇتىمەن دەپ نۇرغۇن قىينالدىڭ ، ماڭا مۇختەرباي ھەممىنى دەپ بەردى . مۇسابايلار ياۋروپادىن سانائەت بىلەن يېڭى ماشىنىنى ئەكىردى . ئۇيغۇرلار خېلى ئويغاندى ، لېكىن تېخى يەنىلا ئۇيقۇدا . بىز خەقتىن ئالىملار چىقسۇن ، ئۇلار بىزنى دۇنياغا تونۇتسۇن . بۇنداق بالىلار مىڭنىڭ ، يۈز مىڭنىڭ ، ھەتتا مىليوننىڭ ئىچىدە بىر . سېنىڭ ئوغلۇڭغا كۆزۈم چۈشتى . مەن بۇگۈن ساڭا بىر مۇھىم ئىشنى قىلغۇزماقچى . زىياۋۇدۇن ، بۇ ئىشنى بىر سەن ، بىر مۇسا ، بىر مەن بىلىمەن جۇمۇ ! — دېدى ۋە ئېتىنى ئېتىز ئارىلاپ كەتكەن

چىغىر يول بىلەن شەرقىي جەنۇبقا — ئىلى دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىمدىكى قارلىق چوققىلارنىڭ ئاستىدا كېسىم - كېسىم بولۇپ كۆرۈنۈپ تۇرغان سەكسەن بەل دەپ ئاتىلىدىغان چىرايلىق يوتىلار ئاستىدىكى بۇك دەرەخلىك مەھەللىگە قارىتىپ دېۋېتتى .

ئاتلار يورغىلاپ — ئۆكىرەڭ تاشلاپ ، ئېرىقلاردىن چاققان سەكرەپ ، تېخى قار نەمى كەتمىگەن ، قىرلىرىدىكى قويۇق چىغ ۋە تېۋىلغىلىرى بىلەن ھەيۋەت كۆرۈنىدىغان كەڭرى دالا قوينىدا گويا چەكسىز كائىناتنا پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇشلاردەك ئەركىن ، رىتىملىق يۈگۈرۈشۈپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى .

زىياۋۇدۇن كىچىككىنە توقۇم سېلىنغان ئورۇق ئېتىنىڭ تولا ھارۋا سۆرەپ قوپاللاشقان قەدەملىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ ئۆزىچىلا كۈلمەكتە . ئۇ يېنىدىكى مۇھاپىزەتچى مۇساغا :

— غوجام شۇنچە خەقنىڭ ئىچىدىن مېنى تاللىدا ! پاھ ، بېشىم ئاسمانغا يەتتى ! — دېۋىدى ، مۇسا :

— ئاڭلىدىڭغۇ ، ئوغلۇڭنىڭ ھۆرمىتى ! — دېدى كۈلۈپ .

— رەيھان ھايات بولغان بولسا ! — دېدى زىياۋۇدۇن بىردىنلا خورسىنىپ . ئۇ ئۇدۇلىدىكى مەھەللىگە قارىدى ، ئۇ يەردە ياربېشى ، ياپېيشىل سازلىق ، ئادەم پۇتىنى سۇغا چىلىسا پۇتىنى چىشلەيدىغان ئۇششاق بېلىقلار ، سۇپسۇزۇك ، مۇزدەك سۇلۇق بۇلاقلار ، نەچچە يۈز يىللىق قېرى قارىياغاچلار بار . رەيھان بۇ يەردە ئون ئالتە يىل قارا سۇلاردىكى بېلىقلارەڭ ئەركىن ، يېكەن ئارىلىدىكى قۇشلاردەك خۇشال ياشىغان . زىياۋۇدۇن ئۇنى ھەممىدىن ، ئاخىر ئەزىز جېنىدىن ئايرىدى . مانا ئەمدى ئۇ ئۆز جېنىنى ئاتىۋەتكەن ئوغلى بىلەن پەخرلىنەلمەيدۇ ... ئىسىت ، ئىسىت ، مۇشۇ مۇھەببەت ، مېھىر - شەپقەت دېگەن نەرسىلەر نېمىشقا يارالغان بولغىيدى ، ئادەملەرمۇ چىلبۆرىلەردەك ئالتە ئايدىن كېيىنلا باللىرىنى تونۇمايدىغان بولۇپ يارالغان بولسا بولماسمىدى ؟ ...

ئاتلار بارغانسېرى قىزىپ - يۈگۈرۈشۈپ ، تىزگىن سىيرىپ

بەسلەشكىلى تۇرغاندا ، چىغلىقمازارنىڭ گۈمبەزلىرى كۆرۈندى . قۇنتەيجىلەر قەدىمدىن تارتىپ ئادەملەرگە كىگىز ئۆي تىكىش ئۇچۇن توپا توشۇتۇپ ياساتقان «كوسۇمدۆڭ» دەپ ئاتىلىدىغان سۇنئىي ئېگىزلىك نامى بىلەن «كوسۇممازار» دەپ نام ئالغان بۇ مازارنى قويۇق چىغ ئوراپ تۇرغاچقا ، ئادەملەر چىغلىقمازار دەپ ئاتاشقان . بۇ مازار نەزەرخان غوجامنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ مازىرى . ئۇلار ئاتتىن چۈشۈپ گۈمبەزلەر ئارىسىدىكى مەسچىت ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتى . غوجام قىرائەت قىلدى . ئۇلار دۇئادىن كېيىن ئاتلىرىنى سوۋۇتقاچ ئاستا مېڭىپ مەسچىت يېنىدىكى چوڭ قورۇنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ ئاتلىرىدىن چۈشتى . بۇ قورۇ غوجام تۇغۇلغان ، چوڭ بولغان ئانا ماكان . ئۇلار ئاتلىرىنى يېتىلەپ هويلىغا كىردى . هويلا كەڭ ، يىگىرمە نەچچە ئېغىز ئۆي ، ئات ئېغىلى ، لاپاس ۋە ئارقىدىكى باغلىرى بىلەن تولىمۇ چوڭ ئىدى .

— بۇ قورۇنى چوڭ ئوغلۇم هەببۇلا غوجامغا قالدۇرماقچىمەن ، — دېدى غوجام دەرۋازىنى چىڭ ئەتكۈزۈپ ، ئاتلار باغلىنىپ بولغاندىن كېيىن ، — بالام ئۇرۇمچىدە هەربىي مال دوختۇرلۇق ئوقۇشىغا كىرىپتۇ . مەكتىپىنى پۈتكۈزۈپ ئەڭ يىراق بىر يەرگە خىزمەتكە كەتكۈدەك . ئۇنىڭ ماڭا ئاچچىقى بار . مەن ئۇنىڭ موسكۋاغا ياكى تاشكەنتكە ئوقۇشقا بېرىشىغا يول قويمىغان ئەمەسمۇ ! ...

غوجام زىياۋۇدۇننى بىر ئۆيگە باشلاپ كىرىپ :

— سەن مۇشۇ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىنى ئادەم بويى چوڭقۇرلۇقتا كولا ، زىياۋۇدۇن ، — دېدى .

زىياۋۇدۇن كەتمىنى بىلەن چىرايلىق ئۆينىڭ سۇپىسىنى ئوتتۇرىدىن چاناشقا باشلىدى . غوجام چىقىپ كەتتى . زىياۋۇدۇننىڭ كەتمىنى بىر دەمدىلا ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىن زىياۋۇدۇن چۆككۈدەك بىر ئورا پەيدا قىلدى . غوجام مۇسا بىلەن يەنە بىر ئادەمگە بىر تاش كۆپنى كۆتۈرتۈپ ئەكىردى ۋە ئۇنى زىياۋۇدۇنغا سۇنۇپ :

— بۇ تاش كۆپنى مۇشۇ يەرگە كۆممىز ! — دېدى ئۇ ، — ھە ئېغىرمىكەن ؟ ئېغىر بولمايزە ، ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ كۆرگىن ، ساپلا ئالتۇن بىلەن كۇمۇش . بۇ مال ـ دۇنيا ھەببۇللا غوجام بىلەن نۇرنىڭ . ئۇلارغا يازغان خەتمۇ شۇنىڭ ئىچىدە . قاچان بۇ بالىلار ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ چوڭ ئىشلارغا تۇتۇش قىلىدىكەن ، زىياۋۇدۇن بىلەن مۇسا ، ئىككىڭلار بۇ دۇنيانى ئېچىپ ئۇلارغا بېرىسىلەر . يەنە بىر ئېيتىپ قويماي ، بۇ سىرنى مەن ، مۇسا ، زىياۋۇدۇندىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ . مۇنۇ ئادەم پاك ، كېكەچ ھەم مېنىڭ يىگىرمە يىللىق چاكىرىم . ئۇ ماڭا بەدىنىمدەك سادىق !

زىياۋۇدۇن كۇپنىڭ ئاغزىنى ئاچتى . يالت ـ يۇلت قىلغان ئالتۇن ـ كۇمۇشلەر ئۇنىڭ كۆزىنى چاقتى . ئۇلار كۇپنىڭ ئاغزىنى چىڭ بېكىتتى . ئۇنى ئاۋۇال تاختاي بىلەن يېپىپ ئاندىن توپا بىلەن چىڭىتىپ كۆمدى . تەييارلانغان سامانلىق لاي بىلەن سۇپا سۇۋىلىۋىدى ، ئۆي ھېچ ئىش بولمىغاندەك بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلدى .

قايماقلىق ئەتكەنچاي ، ئاق نان بۇ يەرنىڭ ئېسىل تامىقى . زىياۋۇدۇن ئوبدان غىزالىنىپ ، غوجام بىلەن بىللە ئاتلىنىپ يولغا چىقتى . «توۋا ، — دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ، — بۇگۈن قانداق كۈن بولدى ؟ بايىلا بېشىمدا قامچا ئوينىغان ، مانا ھازىر ئايىغىمدا خەزىنە ! توۋا ... »

ئۇنىڭ بېشىدا غەم ، شۇ تۇرقىدا قىزى «دادا» دەپ يىغلاپ تېلىقىپ قالدىمكىن . توۋا ، قىزى دادىغا نېمانچە ئامراق ، دادىسى بوينىغا قولىنى سېلىپ ، يىرىك قولى بىلەن دۇمبىسىنى سىلىمىسا ئۇخلىمايدۇ . ھەتتا تاماق يېسىمۇ دادىسىنىڭ تىزىدا ئولتۇرۇپ يەيدۇ . دادىسى ئۆستەڭگە سۇغا چىقسا چېلەكنىڭ قۇلىقىغا ئېسىلىپ بىللە چىقىدۇ . كىچىك ئوغلىنىڭ پىراق ئوتنى مۇشۇ قىزى پۇۋلەپ ئۆچۈرمەكتە . بۇ قىزى چوڭ بولسا نېمە بولاركىن ؟ ئانىسىدەك مۇھەببەتنىڭ قۇربانى بولمىسۇن ، ئىلاھىم ...

— زىياۋۇدۇن ، قاچانغىچە قارا تۇتسەن ، ئۆيلەپ قويايمۇ يا ؟
— ياق ، غوجام ، قارام يىلەن ئۇ دۇنياغا كېتەي جۇمۇ .
— يەرلىرىڭنى سات ، شەھەرلىك بولۇپ كەت . مەن ساڭا ئۆي ـ جاي قىلىپ دۇكان ئېچىپ بېرەي ، قانداق ؟
— غوجام ، بالىلارنىڭ ئاتىسىنى تاشلاپما ؟ بۇ ، بۇ بولماسمىكىن دەيمىنا ؟
— روھى قورۇنمايدۇ . بالىلىرىنى ئوقۇتسەن ، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ياغ پۇرتىپ ، قۇرئان تىلاۋەت قىلدۇرۇپ تۇرسەن ، مېنىڭمۇ ئالدىنقى خوتۇنۇم ئۆلۈپ كەتكەن . تۇپرىقى مازاردا . مەن شەھەردىغۇ ؟
— سىزنىڭ يولىڭىز باشقا ، غوجام . بىز دېگەن پۇقرا ، سەھرادا يۈرگىنىمىز تۈزۈك ...
— باشقا بالىلىرىڭمۇ نۇرىدەكمۇ ؟
— ئىككىسى مېنى دورىدى ، جاپاغا ئامراق ، غوجام . ئېتىلىپ كەتكەن ئوغلۇم نۇرىنى دورايتتى . زېرەك بالا ئىدى ئۇ ، قۇچاقتا قىزىم بار ، غوجام .
— ئۇنىڭغا كىم قارايدۇ ؟
— مومىسى قىزىنىڭ دەردىدە ئېلىشىپ قالدى . ئۆزۈم قاراۋاتىمەن .
— ساڭا تەس ئىكەن ئەمىسە . ئېتىز ئىشى ، قازان بېشى ، ئالۋان ـ ياساق ، بالىلار غېمى ... ۋاي ـ ۋۇي ، شۇنداق قىل ، ئۆيلەپ قويماي ، سەكسەن خو يېرىڭنى خېلى پۇلغا يارىتىپ بېرىمەن !
— ياق ، غوجام . يەر دېگەن ئالتۇن قوزۇق !
— ئەخمەق ، تارانچى دېگەننىڭ ئەخمەقلىقى شۇ . يەر ، يەر دەپلا ئۆلۈپ كېتىدۇ . ھۇسەنباي ، باۋۇدۇنبايلار ئىكىساقتىن يەر كۆتۈرۈپ چىقمىدى . قارا ، ھازىر دۇنيانى كېزىپ يۈرىدۇ ، قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەرگە يېتىدۇ !
— ئۇلار دېگەن يول تاپقان خەق ، غوجام . بىز دېگەن يەردىن قول ئۈزەلمەيمىز . يەر بىزنىڭ جېنىمىز ـ دە !

غوجام قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— بوپتۇ ئەمسە ، ئەمما لېكىن ئۆيلىنىۋال . ئۆلگۈچە قارا تۇتمەن دېگىنىڭ بولمىدى ، زىياۋۇدۇن ، — دېدى .

غوجام ئېتىنى دېۋىتىۋىدى ، تىزگىن سىيرىپ ئويناقلاپ تۇرغان بوز ئات بېشىنى ئوينىتىپ يورغىلاپ كەتتى . جىرەن ئاتلىق مۇسانىڭ بېلىدىكى قىلىچى ئۇياق ـ بۇياققا سىلكىنەتتى .

زىياۋۇدۇن ئاچا يولغا كەلگەندە توختىدى :

— غوجام ، ئۆيگە بارسىلا ئەمدى ، مۇختەر ئاكام تازا خۇش بولىدۇ . ئۇ سىلىنى ئاچىقالماي ھەلەك . ئۇ بۇ يىل كۇزدە يەنە يۇزبېگلىكىنى تالاشماقچى . مىڭبېگلىكىنى قاسىم مىرابقا ئېلىپ بېرىمىز دەپ چېپىپ يۇرىدۇ . ئابدۇمەر قاچانغىچە گەجگىمىزدىن باسىدىكىنىتاك ؟ !

— خەير ـ خوش ، زىياۋۇدۇن ! — دېدى غوجام جاۋاب بەرمەستىن ، — مۇختەربايغا سالام دېگىن !

غوجامنىڭ ئېتى كۇنپېتىشقا — شەھەرگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى . زىياۋۇدۇن ئۇلارغا ئۇزاق قاراپ تۇردى . جەنۇبتىكى قارلىق چوققىلار ، ياپيېشىل قارىغايلار ، يېيىلىپ ئېقىۋاتقان ئىلى دەريىاسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى قويۇق ئورمانلار گويا غوجامنى قوغلاپ ، خوشلىشىشقا كېتىۋاتقاندەك بىلىندى . ئۇنىڭ كۆڭلى نېمىشقىدۇر مىسكىن بولدى . غوجام سۆز ـ ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق گويا ئانا يۇرتى بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلىشىۋاتقاندەك بىلىنەمكتە ئىدى ...

14

نەزەرخان غوجام «پەرھاد ـ شېرىن» دراما‌سىنى خانىمى بىلەن بىرىنچى قاتاردا ئولتۇرۇپ كۆردى . ئۇنىڭغا دراما ناھايىتى ياقتى . رەخمجان ، قېيۇمبەگ ، زىكرى ، ئابدۇۋۇلى جارۇللاغا ئوخشاش كۆزگە كۆرۇنگەن يىگىتلەر رولغا چىققانىدى . ھېكمبەگ

غوجام باشلىق شەھەر كاتتىلىرى تولىمۇ خۇشال بولۇشۇپ قۇرۇلغىنىغا بەش - ئالتە يىل بولغان سانايىنەپىسىگە پۇل ئىئانە قىلىشتى . نەزەرخان غوجامۇ خېلى جىق پۇل ئىئانە قىلدى . ئويۇن ئاخىرلاشقاندا ، ئارتىسلار ، سانايىنەپىسىنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن كۆرۈشتى . ئۇلار كۆپچىلىكنى رىغبەتلەندۈرۈپ :

— فرانسىيەلىكلەر ، رۇسلار قىلالىغانىنى ئۇيغۇرلارمۇ قىلالايدۇ . بىزنىڭ ئون ئىككى مۇقامىمىز بار ، بۇ مۇقام كاتتا بايلىق . بۇ بايلىق بىلەن قانچىلىك كۆرەڭلىسەك بولۇۋېرىدۇ . لېكىن ، ھازىر كۆرەڭلەيدىغان زامان ئەمەس ، بايلىقىمىزنى باشقىلارغا كۆرسىتەيلى ، ئۇيغۇر دېگەن خەلقنى دۇنيادىكى باشقا خەلقلەرمۇ تونۇسۇن ! ئۇيغۇرنى دۇنياغا سىلەر تونۇتالايسىلەر ! — دېدى .

ئۇ قايتىپ كېلىپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى . ئۇنىڭ خىيالىغا بىگۇناھ تۇرمىگە كىرىۋاتقان ، ئۆلتۈرۈلۈۋاتقان تونۇش - بىلىش ، ئاغىنە - تەڭتۇشلىرى بىرمۇبىر كەلمەكتە . تۇرداخۇنباي بىر قېتىم مەست بولۇۋېلىپ نەزەرخانغا : «غالچىلىقتىن باشقىغا يارىمايدىغان ئوخشايمىز ، غوجام . تۇر دېگەن يەردە تۇرساق ، قىل دېگىنىنى قىلساق ، دە دېگىنىنى دېسەك ، بىزدە تىرناقچىلىك ئەركىنلىك بولمىسا بىزنىڭ نەرىمىز ئادەم ؟» دەپ يىغلىغانىدى . ئۇ ھازىر تۇرمىدە ئۆلتۈرۈلدى . غوجام تۇنۇگۈنلا گىمنازىيىگە بېرىپ ئوقۇغۇچىلارغا شېئىر دۇبەننى ھمايە قىلىش توغرىسىدا سۆزلىدى ۋە ئاخىرىدا ئوچۇم - ئوچۇم پۇلنى ئوقۇغۇچىلارغا چېچىپ : «شېئىر دۇبەننىڭ شاپائىتى !» دېدى . نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار پۇلغا كۆز قىرىنى سالمىدى . غوجام ياشلارنىڭ كۆزلىرىدىكى نەپرەت ئۇچقۇنلىرىنى سەزدى . ئۇ گىمنازىيىدىن چىقىۋېتىپ ئۇ قاق كۇلۇبىنىڭ ئالدىدا ئىككى ئەسكەرنىڭ بىر ئۇيغۇر بالىسىنى قانغا مىلەپ ئۇرۇۋاتقىنىنى كۆردى . بىر ئايال غوجامنىڭ كالاسكىسىنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ :

— غوجام ، بالىنى قۇتقۇزۇۋالسىلا ، گۇناھسىز بىچارە ، بىكار

تـايـاق يەۋاتىدۇ ! — دەپ يىغلىدى . غوجام مۇسانى ئاجرىتىشقا ئەۋەتتى ، مۇسا بېرىۋىدى ، بىر ئەسكەر مۇسانىڭ مەيدىسىگە بىر مۇشت ئۇردى . ئاخىر غوجام چىدىماي ئارىلاشتى :

— ياۋ سىلىكىغا ئېيتىمەن ، نېمىشقا ئۇنى ئۇرىسىلەر ؟

— سەن كىم ؟ — دېدى كۆزلىرى قانغا تولغان مەست ئەسكەر غوجامغا گۆلىيىپ .

— مەن دوتەي نەزەرخان !

— ھا ـ ھا ـ ھا ... سەن دوتەيمۇ ؟ ياق ، سەن دېگەن بىر تاياق ! چەنتۇلار دېگەن قوي ، ئۆچكە ! ...

مۇسا ھېلىقى ئەسكەرنى غەزەپ بىلەن تازا سالدى . ئادەملەر ئىككى ئەسكەرنى قاتتىق ئۇرۇۋەتتى ... ئاجايىپ ئەزىمەتلەر تۇرمىدە تـايـاق يـېـمـەكـتە ، ئازاب چـەكمەكتە ، خـەلقنىڭ يىغىسـىنى يـىغلىغان نى ـ نى ئەل سۆيەر ئەزىمەتلەر جانلىرىدىن ئايرىلدى : مـەخـپـىي ياكى ئاشكارا ئۆلتۈرۈلدى . غوجام قانچىلىغان ناھەق ئىشلار ، ۋابالچىلىقلارنى بىلدى ، بىرىگە تىنمىدى ، ئىچىگە يۇتتى . غالجىرلىق تېخىمۇ كۈچەيمەكتە ، دېھقانلارغا سېلىنمۇاتقان سېلىق ئون تۆتكە يەتكەن ، ئۇلار ئاچ ـ زېرىن ، يالاڭ ـ يالىڭاچ . مۇنۇ تـۆت تـوكتوك ئەمەلدارلار ، ئەسكەرلەر يەپ ـ ئىچىپ ، مەست بـولۇشـۇپ قـىن ـ قىنىغا پاتمايـۋاتىدۇ . باشقا مـىللەتلەرنى كەمسىتىش ، خورلاش ئېقىمغا ئايلاندى . ھەتتا بىر قىسىم دۇكاندار خەنزۇلار چېغىدا ئۇيغۇر خېرىدارغا مالنى تاشلاپ بېرىدۇ . خېرىدار يـاراتـمـاي مـاڭـسا تىللايدۇ ، ھەتتا ئۇرىدۇ ، مېلىنى مەجبۇرىي ئـالـغۇزىدۇ . لېكىن ، يەنىلا ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى ماختايدۇ . ئـۇنـىڭ بـىـرى مـىللەتلەر باراۋەر بولۇش ئەمەسمۇ ، قېنى ئۇ باراۋەرلىك ؟ ...

غوجامنىڭ ئالدىدىن ئۇنى مازاق قىلىپ كۈلۈۋاتقان ھەر خىل چىرايدىكىلەر ئۆتمەكتە . ئۇنى «چوماق» ، «ھەيكەل» ، «غالچا» دەپ تىللاۋاتقان ھەر خىل ئاۋازلار قۇلىقى ئەتراپىدا جاراڭلىماقتا . غوجام ئۇياققا ـ بۇياققا ئۆرۈلۈپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى . قېلىن

كۆرپه ، لۆم ـ لۆم سىم كارىۋات ئۇنىڭ بەدىنىگە پاتماقتا ، ئېسىل ماموق ياستۇقلار ئۇنىڭغا تاشتەك قاتتىق بىلىنمەكتە .

— نېمە بولدىڭىز ، غوجام ، سوغۇق چاي ئىچەمسىز ؟ — دېدى يېنىدا ئاپئاق ئىچ كۆڭلەك بىلەن ياتقان ياش خوتۇنى ئەپرىز ئايىم غوجامنىڭ يالىڭاچ مەيدىسىگە چىڭ ، سىلىق كۆكسىنى يېقىپ تۇرۇپ .

— ماقۇل ، ئىچەي ! — دېدى غوجام خوتۇننىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرىنى ئوڭشاپ ، — ئېيتىڭا ، خەلق مېنى يامان كۆرەمدۇ ، ياخشى كۆرەمدۇ ؟ راست گەپنى قىلىڭ !

— ھەر ئىككىلىسى ، — دېدى خوتۇنى قولى بىلەن ئىستاكاندا ئېرىگە چاي ئىچۈرۈۋېتىپ ، — سىز تۇرماق شېكى دۇبەننىمۇ ياقتۇرمايدىغان ، يامان كۆرىدىغانلار بار . سىزنى «غالچا» دەيدىغانلار بار ، مىللەتپەرۋەر دەيدىغانلارمۇ بار .

— قايسىسى جىق ؟

— ئالدىنقىلىرى جىقمىكىن .

— مېنى كېيىن چۈشىنىپ قالمدۇ ، بەلكى مەن ئۆلگەندىن كېيىن چۈشىنىشەر !

— ۋاييەي ، يوقىلاڭ گەپنى قىلماڭ ، سىز ئۆلسىڭىز مەنمۇ بىللە ئۆلىمەن !

خوتۇنى دەرھال كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ئېرىگە ياماشتى . غوجام خوتۇننىڭ بېشىنى سىلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى ...

ئەتىسى كەچقۇرۇن ئۇرۇمچىدىن يېڭىلا كەلگەن كىچىك ماشىنىدىن پاكار ، قوڭغۇز قاپاق ، قاسقان شەپكىسىنى كۆزىگە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ، كىچىككىنە بۇرۇت قويۇۋالغان بىر ئادەم چۈشتى ـ دە ، قولىنى كەينىگە قىلىپ قاڭالتىر بىلەن يېپىلغان بىر قەۋەتلىك بىنالارغا ۋە ئېگىز تېرەكلەرگە قىزىقىپ قاريدى . ئۇنىڭ ئالدىغا بىنا پەلەمپەيلىرىنى بىراقلا دەسسىگۈدەك ئالدىراش يۈگۈرۈپ ئۆزۈن ، قارا ، خەنزۇچە قىڭغىر ياقىلىق چاپان كىيگەن ، ئېگىز ، ئورۇق بىرى چۈشتى ۋە ئىككى قولىنى جۈپلەپ پېشانىسىگە

توغرىلاپ ئېگىلىپ تۇرۇپ :

— جىيۇياڭ ، جىيۇياڭ[1] ، ئەجەب تەستە كەلدىڭىز ، لى سىلىڭ . بەك ياخشى بولدى ، قېنى ، قېنى ! — دەپ بىنائى كۆرسەتتى . ھەربىي كىيىم كىيگىنى شېڭ دۇبەننىڭ ئامانلىق ساقلاش ئالاھىدە قىسمىنىڭ باشلىقى لى يېڭچى ، قارا چاپانلىقى بۇ يەرگە يېڭىدىن كەلگەن دوتەينىڭ يارىدەمچىسى ئىدى .

لى يېڭچى دېگەن نام مۇشۇ ۋاقىتقا قاپاق ئادەمگە قويۇلغان . ئۇ مۇشۇ نامى بىلەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتالايدۇ . چۈنكى ، ئۇ ھەر قېتىم شېڭ دۇبەننىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ چىقسىلا ، شۇ كۈن كېچىسى نۇرغۇن ئادەم جېنىدىن ئايرىلىدۇ . ئۇ ئۇزۇن تىزىملىكنى قاتتىق تاشلىق دەپتىرىدىن چىقىرىش بىلەن جاللاتلار تەييار بولىدۇ : مىلتىق ، دار ، دورا ياكى تىرىك كۆمۈش دەرھال باشلىنىدۇ . شۇڭا ، لى يېڭچى دېگەن نام جاللات دېگەن نامنىڭ ئۆزى ، ئۇ نەگىلا بارسا شۇ يەردە پاتىپاراقچىلىق ، ئەنسىزچىلىك ، ئۆلۈم ۋەھىمىسى ھەربىر جاننى كەچ كۈزنىڭ قارا سوغۇقىدەك تىترىتىدۇ .

ھەرقانداق ئادەم ھاياتىدا بىر ئىشقا ھەۋەس باغلايدۇ . لى يېڭچى قاتىللىققا ھەۋەسكار ، ھەر كۈنى كەم بولغاندا ئون ئادەمنىڭ جېنىنى ئالمىسا ئىچى پۈشىدۇ . ئۇ ھەتتا جەمئىيەتتە سەل - پەللا ياخشى نام چىقىرىپ ھمايىگە ئېرىشكەن ئادەمنى كۆرسىلا ، ئۆزىنىڭ يۈرتدىشى شەرقىي شىماللىق باشلىقى شېڭ شىسەيگە ئۇنىڭ ئۇستىدىن يالغان دېلو ياكى جىنايەت ياساپ كۆرسىتىدۇ - دە ، شېڭ دۇبەننىڭ كۆزىگە قارايدۇ ، ئۇنىڭ ئۇن - تىنسىز يولىورۇقىنى چۈشىنىۋالالايدۇ . ھەتتا ئۇ ئادەمنى قانداق ئۇسۇلدا ئۆلتۈرۈش لازىملىقىنىمۇ بىلىۋالالايدۇ . ئۇ يېگىرمە نەچچە خىل ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلىنىڭ بىرىنى شۇ ھامان تاللىۋېلىپ جاللاتلىرىنى ئىشقا سالىدۇ . ئۇنىڭ قولىقى شۇنچىلىك ئۇزۇن . بۇرنى شۇنچىلىك سەزگۈر ، قولى شۇنچىلىك ئۇزۇن ، ئۇ ئۇرۇمچىدە تۇرۇپ ئەڭ

① جيۇياڭ ، جيۇياڭ — جانابلىرى بىلەن دىدارلىشىشقا كۆپتىن بېرى تەشنا ئىدىم .

يـــراق خوتەن ، قەشقەر ، قۇمۇل ، غۇلجا ، ئالتاي ، ھەتتا چەت ئەللەردىكى يېگانىلارنى تېز بىلىپ ، تېز قول سالالايدۇ . ئۇنىڭ ئـادەمـلـــرى كىملەرنىڭ خەتەرلىك ئادەملەر ئىكەنلىكىنى يادقا بىلىدۇ . نارازىلار ، قارشىلار ، ئاغدۇرمىچىلاردىن باشقا بىلىملىك ، ئابرۇيلۇقلار ، قابىلىيەتلىك ، قەيسەرلەر ، ھەتتا پۇلدارلارنى ئۇلار ئاچ بۆرىدەك پۇراپ - تىمىسقىلاپ ئىزدىشىدۇ ...

لى يېگچى — مۇشۇ ۋەجىككىنە بىر ئادەم شۇڭا باشقىلارغا دۈشمەن چوڭ ، قورقۇنچلۇق كۆرۈنىدۇ .

دوتـەي يـاردەمـچـــىـــنىڭ پۈكۈلۈپ تىترىشى ، ئارقىدىنلا پـــەلەمـپـەيـدىـن دوتـەيـنـــىڭ يـۇگـۇرۇپ چۈشۈشى ، گارنىزون ئەمەلدارلىرىنىڭ چاس ببرىپ تىك تۇرۇشلىرى ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدى .

مەمۇرىي مەھكىمە ئەمەلدارلىرىنىڭ ئالدىدا نەزەرخان غوجامۇ پەلەمپەيدىن ئالدىراپ چۈشۈپ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ :

— خۇش كەپسىز ، مەرھابا ، مەرھابا ! — دېدى خۇددى يېقىن قـېـرىـنـدىـشـىـنـى كۆرگەندەك خۇش بولۇپ ، — مەرھەمەت ، مەرھەمەت !

بـۇ سـۆزنىڭ خۇشاللىق ئىچىگە قانچىلىك نەپرەت ، ۋەھىمە يوشۇرۇنغىنىنى ئۇلار ھەر ئىككى تەرەپ بىلىدۇ . شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار قۇچاقلىشىدۇ ، يۈزلىرىنى بىر - بىرىگە يېقىشىدۇ ، بىر - بىرىنى مەدھىيىلىشىدۇ ۋە ھۆرمەتلىشىدۇ :

— كەلگىنىڭىزگە بەك خۇشال بولدۇق !

— شېكىڭ دۇبەن سىزنىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىش يولىدا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىڭىزدىن بەكمۇ مىننەتدار ، بۇ قېتىم ئالاھىدە سالام ئېيتتى !

— شېكىڭ دۇبەن ياشىسۇن !

— شـېـكىڭ دۇبـەن غـۇلجا خەلقىنىڭ قەلبىدە بەك يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە !

— شېكىڭ دۇبەنىنىڭ رەھبەرلىكىدە غۇلجا پۈتۈنلەي يېگىلاندى .

مەكتەپ ، دوختۇرخانا ، زاۋۇت ، فېرمىلار يوقتىن بارلىققا كېلىپ ، خەلقىمىز بەخت قوينىدا بايىشات ، خاتىرجەم ياشىماقتا !

ئادەمنىڭ بەزى ناخشىلارنىڭ ئەۋجىگە ئاۋازى يەتمىگەندەك ، مەدھىيە ۋە ئالقىش ـ مىننەتدارلىقنى ئىپادىلەشكىمۇ بەزىدە ئاۋاز يېتىشمەي ، سۆز تېپىلماي قالىدۇ . غوجام بۇگۈن ئۆزىنىڭ تىل كەمبەغلى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى ، ھېچ گەپ تاپالمىغاندا : «ياشىسۇن !» دېگەن ئوكاي سۆزنى تەكرارلاۋەردى ...

كەچتە كانتا زىياپەت بولدى . غۇلجىنىڭ ھەربىي ، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى تولۇق كەلگەندىن سىرت ، چوڭ بايلار ، دىنىي زاتلار ، مەشھۇر زىيالىيلار ، سوۋېت كونسۇلىنىڭ رەھبەرلىرى زىياپەتكە قاتناشتى . ئالتە بۇيۇك سىياسەت ، شېئىر دۇبەننىڭ تۆھپىلىرى قەدەھ سۆزى ، ناخشا ـ كۇي ۋە ئادەتتىكى پاراڭلاردىمۇ ھارغۇچە مەدھىيىلەندى . مەدھىيىلىنىۋاتقان بۇ شەخسنىڭ ئۆز قولى بىلەن غوجانىياز ھاجى باشلىق نەچچە مىڭلىغان ئادەمنىڭ جېنىنى ئالغانلىقىنى ، شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەممىلا ئادەمنىڭ يۇرىكى يارا ئىكەنلىكىنى ھېچكىم خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىدى . شۇنداق ، ئىنسان بەزىدە پىكىر قىلىش ھوقۇقىدىنمۇ مەھرۇم بولىدۇ ، ئويلىنىش ، خىيالمۇ ئۇنىڭ جىنايىتى بولۇپ قالىدۇ . چىرايلىق چىراغلار يالىت ـ يۇلت قىلىپ تۇرغان ، ھەممە ئادەم چىرايلىق كىيىنگەن ، ھەممە چىرايدىن شادلىق چاقناپ تۇرغان سورۇندا كىممۇ پاجىئە ، ناھەقچىلىك ۋە قاباھەت توغرىسىدا ئويلىسۇن ! مانا غوجام سۆز ئالدى .

— شېئىر دۇبەن جانابلىرىنىڭ رەھبەرلىكىدە ، — دېدى ئۇ ئاقۇچ كاستۇمىغا ياراشقان سۇس كۆك گالستۇكنى تۇزەپ قويۇپ ، — شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلق پاراۋان ـ بايىشات تۇرمۇشقا ئېرىشتى . نامرات دېھقانىنىڭ بالىلىرى مەكتەپ يۈزى كۆردى . ھازىر گىمنازىيە ، قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپى ۋە باشقا مەكتەپلەردە مىڭغا يېقىن نامرات دېھقانىنىڭ بالىسى ھۆكۈمەت راسخوتى بىلەن ئوقۇماقتا ، مەن ئۇلارنىڭ سالىمىنى ،

مەنەتدارلىقىنى لى گېنېرال ئارقىلىق شېك دۇبەنگە يوللىماقچىمەن !

— ياخشى ، ياخشى ! — دېدى چالا مەست بولۇۋالغان لى يېڭچى رومكىسىنى غوجامنىڭ بېشى بىلەن تەڭ كۆتۈرۈپ ، — غوجامغا شەربەت تۈتۈڭلار ، بىلىمەن ، غوجام ھاراق ئىچمەيدۇ ، مېۋە سۇيىنى ياخشى كۆرىدۇ !

— بۇ ، بۇ ... بۇ ! — غوجام دۇدۇقلىدى . بىر گۈزەل رۇس قىزى تاكاسلاپ كېلىپ غوجامغا قىرلىق ئىستاكاندا مېۋە سۇيى تۇتتى .

غوجام ئىككىلەندى ، لېكىن قىزنىڭ چىرايلىق كۆك كۆزلىرى ، كۈلۈپ تۇرغان لەۋلىرى ئۇنى «ياق» دېيىشتىن توسۇدى . ئۇ ئىستاكاننى قولىغا ئالغاندا ، قىزنىڭ يۇمشاق قوللىرى ئۇنىڭ قولىغا تەگدى .

— قېنى مەرھەمەت ! — دېدى لى يېڭچى رومكىسىنى ئۇنىڭ ئىستاكانىغا تەگكۈزۈپ ، — دوستلۇق ، غەلىبە ، سالامەتلىك ئۈچۈن !

غوجام لى يېڭچى بىلەن تەڭلا ئىستاكاننى كۆتۈرۈۋەتتى . ئۇنىڭ يېنىغا نەدىندۇر مۇسا يۈگۈرۈپ كەلدى ، لېكىن ئۇ كېچىككەنىدى . شەربەت — لەززەتلىك ، سارغۇچ ئىچىملىك ئۇنى زوقلاندۇرۇپ ئاشقازىنىغا بېرىپ قۇيۇلۇپ بولغانىدى .

زىياپەت كەچ تۈگىدى . مەدھىيە ، كۈلكە ۋە چاقچاق بىلەن ئادەملەر ماشىنىدا ، كالاسكىدا ، ھارۋىدا ، پىيادە ئۆيلىرىگە قايتىشتى .

غوجام كالاسكىدا كېلىۋېتىپ بىئارام بولۇپ مۇساغا :

— شەربەت ياقمىدى ، مۇسا ! — دېدى .

— ئىچمىسىڭىز بولاتتى ، دوختۇر ئەكېلەيمۇ ، غوجام ؟

— ياق ، ئۆيگە بېرىپ ئەپرىز ئايمنىڭ قىزىق چېينى ئىچسەم ئوڭلىنىپ قالىمەن .

لېكىن ، ئۆيگە بېرىپ ئۇ چاي ئىچمىدى ، ياندۇردى ، دوختۇر

كەلدى ، دورا قىلدى ، ئۇ توختىماي ياندۇردى ، ئاخىر قان قۇستى ، بىر ھەپتە قان قۇسۇپ ياتتى . سەككىزىنچى كۈنى :

— ... ھايۋان ... ئىسىت ! ... — دېدى ـ دە ، مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمدى . ئەتىسى ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىسى مۇسا تۇرمىگە تاشلاندى . ئۇنىڭغا «غوجامغا زەھەر بەرگەن» دېگەن جىنايەت يېزىلدى . ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ جىنايىتى رۇس قىزى ئېلىپ ماڭغان شەربەت قۇيۇلغان ئىستاكانغا بىرىنىڭ تولىمۇ ئۇستىلىق بىلەن بىر نەرسە سالغانلىقىنى كۆرۈپ قالغانلىقى ئىدى .

چىيەنلۇڭ خانىنىڭ يارلىقى ۋە ھمايىسى بىلەن تۇرپان ھۆكۈمرانى ئىمىن ۋاڭ ئىككىنچى ئوغلى مۇسا گۇڭنى غۇلجىغا ئەۋەتكەندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان توققۇز ئەۋلاد غۇلجىدا «ھېكىم» دېگەن نام بىلەن ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى باشقۇرغاندىن سىرت ، ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېن ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە بىرەر ئۇيغۇر ياكى باشقا مىللەت دۆلەت ھاكىمىيىتىگە قاتنىشىپ باقمىدى . شېڭ دۇبەن «دوتەي» دېگەن نام بىلەن مۇئاۋىن ۋالىيلىققا ئىككى ئادەمنى تەيىنلىدى . ئۇنىڭ بىرىنچىسى تۇرداخۇنباي ئىسىملىك ئانىسى قىرغىز ، دادىسى ئۇيغۇر كىشى ئىدى . ئۇ بۇ چوڭ بايىنى غوجانىياز ھاجىغا چېتىپ «خائىن» دەپ تۇرمىدە ئۆلتۈردى . ئۆزى دائىم ماختايدىغان ئىككىنچى دوتەي نەزەرخان غوجامنى نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈردى ؟ بۇ سىر ھېچكىمگە مەلۇم ئەمەس . خەلقتە : «ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىسى مۇسا غوجامنىڭ ئايالى بىلەن دۇنياسىنى كۆزلەپ ئۇنىڭغا قەستەن قىلغان» دېگەن سۆزنىلا تارقاتتى . مۇسا نېمىشقا ئۇنداق قىلدۇ ؟ بۇ سوئالغا ھېچكىم جاۋاب بېرەلمەيدۇ . مانا ھازىر پۈتۈن غۇلجا ماتەمدە ، سىلىك ، دوتەي ، كونسۇللار غوجامنىڭ يېڭى پۈتكەن ھەيۋەتلىك ئۆيىگە ھال سوراپ كېلىشتى . غوجامنىڭ تاۋۇتىنى شەھەر خەلقى ، ئوقۇغۇچىلار كۆتۈرۈشۈپ شەھەردىن يىگىرمە كىلومېتىر يىراقتا — شەرقتە قاراپ پىيادە ئېلىپ بېرىشتى . مىڭلاپ ـ تۈمەنلەپ ئادەملەر بىلىگە ئاق باغلاپ بۇ كۆيۈمچان ، كىبىرى يوق ، خۇش چاقچاق

دوتەيگە چىن يۇرىكىدىن ياش تۆكۈشتى. لېكىن، ھېچكىم «غوجامنى شېكى دۇبەن ئۆلتۈردى!» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چىقىرالمىدى. ھەتتا بۇنداق ئويلىغانلارمۇ كەمدىن - كەم، يوقىنىڭ ئورنىدا بولدى. «رىزقى شۇنچىلىك» دېگەن سۆز بىلەن ھەممە پاجىئەنى خۇلاسىلەشكە ئادەتلەنگەن ئۇيغۇرلىرىمىز غوجامنى چىغلىقمازاردىكى ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىپ بولۇپ، غوجامنىڭ غەلىتە ئۆلۈمى توغرىسىدا پىكىر قىلىشنى تاماملاپ، «ئەمدى كىم دوتەي بولاركىن؟» دېگەن تېمىدا سۆزلىشىشكە قىزىقىشتى. چوڭ - چوڭ چايلاردا، مەشرەپلەردە بولىدىغان گەپلەر: «زاكىرجان غوجام مۇئاۋىن دوتەي بولارمىش - ھە؟»، «ياق، ئەمدى غوجىلار بولماس، دوتەي بۇ قېتىم ھۈسەنبايلاردىن چىقىپ قالارمىكىن»، «... ياق، ھېكىمبەگ غوجام دوتەي بولىدۇ جۇمۇ!» ... بولۇپ قالدى. ھېچكىمۇ: «دوتەي قىلىدىكەن، ئىككى يىل بولار - بولمايلا ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ نېمە قىزىققۇچىلىكى بار - ھە؟» دېگەن سوئالنى سوراپمۇ قويمىدى. ئەمەل تۇتۇش بېشىنى سىرتماقتا تىقىش، ھالاكەتكە يېقىنلىشىش ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، بىزنىڭ بايلىرىمىز يەنە شۇ ئورۇننى تەمە قىلىشاتتى. خەلقلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك، ئادىل ئادەملىرىنى يەنە شۇ ئورۇنغا تەكلىپ قىلاتتى.

1939 - يىلىنىڭ كۈز ئايلىرى ئەنە شۇنداق باشلىنىپ ئادەملەرنىڭ خىيالىدىن نەزەرخان غوجامنىڭ ئىسمى، چىرايى ۋە سۆپىتى ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. ھازىر غوجامنىڭ دەرۋازىسىدا پوستمۇ يوق، ئۇ يەرگە كالاسكىلار، ماشىنىلارمۇ كىرىپ - چىقمايدۇ. ئۇنىڭ خىزمەتچىلىرى، ئاشپەزلىرىمۇ كېتىشكەن. ئەپرىز ئايىم ئاتا - ئانىسى ۋە غوجامنىڭ ئىلگىرىكى ئايالىدىن بولغان كىچىك ئوغلى بىلەن چوڭ قورۇدا يالغۇز قالغان. خېنىم ھازىر بۇرۇنقىدەك كالاسكىدا غادىيىپ ئولتۇرۇپ كوچا ئايلىنىدىغان، توي - تۆكۈن، ئولتۇرۇشلاردا كۆزگە تاشلىنىدىغان يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، ئۆزىنىڭ چەت ئەلچە كىيىملىرى بىلەن

ئالتۇن بېزەكلىرىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان ، ئاياللار ئارىسىدا غوجامنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى ساناپ ماختىنىپ ، ھەممىنى ئۆز ئاغزىغا قارىتىۋالىدىغان لەززەتلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن مەھرۇم . ئۇ ئېرىدىن ياپياشلا تۇل قالغىنىغا ئېچىنمايدۇ . ئېكىكى بىلەن ئالىقانلىرىغا تايىنىپ ئۆزۈندىن - ئۆزۈن قىلىدىغان خىياللىرىنىڭ مەزمۇنىمۇ ئېرى بىلەن ئۆتكەن كۆڭۈللۈك چاغلارنى ئەسلەش ئەمەس ، ئۇ غوجامدىن قالغان شۇنچە جىق ئالتۇن - كۈمۈش ، ئۆي - جاي ، يەر ، تۇگمەن ، مال - ۋارانىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنىلا ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىنى قانداق گۈزەل ئۆتكۈزۈش كېرەك دېگەن ئىشلارنىلا ئويلايدۇ . ھايات ئەنە شۇنداق ھەم مۇرەككەپ ، ھەم ئاددىي نەرسە . چۈشەنمىسەڭ ھېسسىياتقا بېرىلىسەن ، چۈشەنسەڭ ، يول تاپالىساڭ ئاددىي نەرسە ... ئەپرىز بانۇمدەك چىراي ، گەپ - سۆز ۋە ناز - كەرەشمىدە يېتىلگەن ئاياللار ئۈچۈن پانىي دۇنيادىكى جەننەتنىڭ ئىشكىلىرى ھەممە يەردە ئوچۇق !

ئەپرىز بانۇم بېشىدىكى ئاق ياغلىقىنى يۇلۇۋېلىپ سىم كارىۋاتقا ئاتتى - دە ، رۇسىيىدە ياسالغان گۈل - نەقىشلىك تىكلىمە ئەينەك ئالدىغا كەلدى . ئۇ ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى .

— غىياسىدىن غوجام !

— ھە ، نېمە بولدى ھەدە ؟ — ئاق يۇزلۈك يەتتە ياشلاردىكى بالا ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىردى .

— مەيەرگە كەلگىن ، ساقام ! — دېدى ئايال بالىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ ، يۇزلىرىنى ئالىقىنى بىلەن سىيپاپ ، — ئەمدى داداڭ يوق ، مانا بىزنى ساقلايدىغان ئەسكەرلەرمۇ ، مۇسا ئاكاڭمۇ يوق ، ئاشپەزلەرمۇ كەتتى . مانا ئىككىمىزلا قالدۇق !

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياشلار قۇيۇلدى . بالا ئۇنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلىدى :

— دادام ئۆلۈپ كەتتى ، مەنمۇ ئۆلۈپ كەتسەم بولاتتى ، جېنىم دادام ، كۆيۈمچان دادام !

— يىغلىما ، ساقام . داداڭغا ھەممە ئادەم يىغلىدى ، ياتقان يېرى جەننەتتە بولغاي . داداڭ يوق ، ئەمما ئاپاڭ مانا مەن بار ، سېنى ئۆزۈم ئوقۇتىمەن ، ياخشى باقىمەن ، تاشكەنتكە ، موسكۋاغا پارىژغا ئوقۇشقا ئەۋەتىمەن ، بالام . داداڭ سېنى ماڭا تاپشۇرغان ئەمەسمۇ ؟

— ئاپا ، جېنىم ئاپا !

— ھە ، ئەمدى يىغلىما ، ساقام . مېنى ئاپا دە ، ھەدە دېمىگىن ـ ھە !

— ماقۇل ئاپا .

— سېنىڭ چىغلىقمازاردا ئىككى ئاكاڭ ، ئۇرۇمچىدە بىر ئاكاڭ بار . ئۇرۇمچىدىكى ئاكاڭنى خوتەنگە خىزمەتكە ئەۋەتىپتۇ . بالام ، ھازىر چىغلىقمازاردىكى ئىككى ئاكاڭ مىراس دەۋاسى قىلىۋاتىدۇ . مىراس بۆلگىلى قازىلار كەلگۈدەك . قازىلار كەلسە سەن نېمە دەيسەن ؟ ئاپام بىلەن بىللە تۇرىمەن دەيدىغانسەن ـ ھە !

— مەن ئاپام بىلەن بىللە تۇرىمەن دەيمەن ، ئاپا !

— ياخشى ساقام ، شۇنداق دە . ئىككى كىشىلىك مىراسقا بىز نەق پۇل ، ئالتۇن ـ كۆمۈشلەرنى ئالايلى جۇمۇ ؟

— ماقۇل .

— چىغلىقمازاردىكى ئىككى ئاكاڭغا يەتتە يۈز قوي ، ئىككى يۈز كالا ، سەكسەن ئاتنى بېرەيلى . يۈز ئون خو يەرنمۇ ئۇلار ئالسۇن .

— ۋاي ـ ۋۇي ، ماڭا دادام مىنىدىغان ئاتنىمۇ بەرمەمدۇ ؟

— ئۇنى ئالىمىز ، ساقام . خوتەندىكى چوڭ ئاكاڭغا مۇشۇ جايىنى قىرىق ئېغىز دۇكان بىلەن ، چىغلىقمازاردىكى جايىنى قالدۇرايلى .

— ئىككىمىزگىچۇ ، ھېچنېمە قالمامدۇ ئەمىسە ؟

— ياق ، بىزگە نەق پۇل ، ئالتۇن ـ كۆمۈشلەر ، ئۆي جابدۇقلىرىنىڭ ھەممىسى قالىدۇ . داداڭ ئۆزىنىڭ قانچىلىك پۇلى ، ئالتۇن ـ كۆمۈشلىرى بارلىقىنى يېزىپ قويۇپتىكەن . ھەممە ئادەم

بىلمدۇ . بىز ئىككىمىز نەق پۇل بىلەن ئالتۇن - كۈمۈشكە تۇرايلى جۇمۇ ؟

— ماقۇل ، ئاپا .

قازىخانىغا يېزىدىكى ئوغۇللار ئەمەس ، بىرىنچى بولۇپ ئەپرىز ئايىم بارغان ۋە غوجامنىڭ هەممە بايلىقىنىڭ سانىنى يېزىپ بەرگەن ، بالىغا دېگەن گەپىنمۇ ئەرزىگە قوشۇپ يېزىپ تاپشۇرغاندى . غوجام بىر كۈنى كېچىدە ئايالىغا بولغان ساداقىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن چىغلىقمازاردىكى ئۆيگە كۆمۈلگەن هېلىقى دۇنيانى : «بىچارە ئوغلۇمنىڭ هەققى» دەپ پۈرتىپ قويغاندى . ئەپرىز ئايىمنىڭ ئەس - خىيالى نەچچە كۈندىن بېرى شۇ بايلىقتا قالغاندى .

مانا ، ئايلار ئۆتتى ، دۇنيادا چوڭ ۋەقەلەر بولدى . ياۋروپادا ئۇرۇش ئوتى يالقۇنجاپ پۈتۈن يەر شارى يالقۇن ئىچىدە قالدى . يىاپونىيە جۇڭگو زېمىنىغا بېسىپ كىرىپ شاڭخەي ، نەنجىڭغا ئوخشاش چوڭ شەهەرلەرنى ئىگىلىدى . جۇڭگو تۇپرىقىدىكى هەممىلا ئادەم ۋەتەن غېمىدە بولۇۋاتقان شۇ كۈنلەردە ئەپرىز ئايىم «نەزىر» قىلىمەن دەپ چىغلىقمازارغا چىقتى .

كۈزنىڭ يامغۇرى هەممىلا ئادەمنى ئۆيگە سولىغان ، نامرات دېھقان ئۆيلىرىدىن يامغۇر ئۆتۈپ ، ئادەملەر پاناھ ئىزدەپ مەسچىتلەرگە كۆچۈپ كىرىۋالغان كۆڭۈلسىز كۈنلەردە ئەپرىز ئايىم ئۆزىنىڭ ئىككى ئادىمىگە هېلىقى غوجام دۇنيا كۆمگەن دالانىڭ سۈپىسىنى كولاتتى ، ئالتۇن - كۈمۈشنى ئېلىۋېلىپ كۈپنى غوجامنىڭ بىر خۇرجۇن ئىش قەغەزلىرى بىلەن قايتىدىن تولدۇرۇپ ئوتتۇرىسىغا ئۇچ تۇخۇم سېلىپ چاندۇرماي كۆمۈپ قويدى ۋە كېچىككىنە غىياسىدىن غوجىنى چىغلىقمازاردا قالدۇرۇپ ، يامغۇرغا قارىماي لەمپىلىك هارۋا بىلەن ئۆز يۇرتى توققۇزتارا ناهىيىسىگە يۇرۇپ كەتتى .

ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتمەيلا نەزەرخان غوجامنىڭ بۇ ئارزۇلۇق خوتۇنى توققۇزتارا ناهىيىسىنىڭ كاتتا بېيى ، ياشىنىپ قالغان يېڭى

هاكىمغا توقاللىققا تېگىشىلدى . ئۇزۇن ئۆتمەيلا هاكىمنىڭ چوڭ خوتۇنى ۋاپات بولدى . ئەپرىز ئايىم هاكىمنىڭ سۆيۈملۈك خوتۇنى ۋە ئەقىلچىسى بولۇپ قالدى .

بۇ هېكايىنى ئاڭلىغان نۇرى دائىم ئۆزىنى ماختايدىغان ۋە ئۆزىگە نۇرغۇن ياخشىلىق قىلغان ئەپرىز ئايىمغا نەپرەتلەنمىدى . چۈنكى ، ئۇ هازىر ئادەملەر توغرىسىدا نۇرغۇن يېڭى - يېڭى چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولغان ، هاياتنىڭ هۈجەيرىسى بولغان ئائىلە ۋە ئۇنىڭ ئۇلى هېسابلىنىدىغان مۇهەببەت توغرىسىدىمۇ يېڭىچە ئۇقۇملارغا ئېرىشكەنىدى .

ئۇ هاكىمىيەتكىلا ، شېئىر دۇبەنگە غەزەپلەندى . ئۇنىڭ زامانغا ، زامان هۆكۈمرانلىرىغا بولغان غەزىپى كۈندىن - كۈنگە كۈچەيمەكتە ئىدى . ئۇ : «يەنە نۇرغۇنلىغان سۆيۈملۈك ئادەملەر شېئىر دۇبەنىنىڭ قانلىق قىلىچى بىلەن ئەزىز جانلىرىدىن ئايرىلىدۇ . بۇ زورلۇقنىڭ چېكى بارمۇ ، ئۇ قاچان ؟ » دېگەنىلا ئويلايتتى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن غوجامنىڭ كۆلۈپ تۇرىدىغان ، قارا بۇرۇتلۇق چىرايى نېرى كەتمىدى . يېنىغا تاپانچا ئېسىپ يۈرىدىغان ، كەم سۆز ، تولىمۇ مېهرىبان مۇسانىڭ خىيالچان ، خۇشخۇي چىرايى ، كەڭ مۇرىلىك گەۋدىسى نۇرىنىڭ خىيال ئېكرانىدىن زادىلا ئۆچمىدى . مۇسا تولىمۇ هوشيار ، ئۈمىدۋار ئادەم ئىدى . ئۇ بىر كۈنى نۇرىنى يوقلاپ ياتقىغا بارغانىدى .

— غوجىكام سېنى قالتىس ماختايدۇ ، نۇرى ، — دېگەنىدى ئۇ نۇرىغا غوجام ئەۋەتكەن بىر كاللەك پۇل ۋە توقاچ - گۆشلەرنى بېرىپ ، — چوڭ بولغاندا كاتتا ئادەم بول . بىز ئۇيغۇرلاردىن نېمىشقا لېنىن ، ستالىندەك ئادەملەر چىقمايدۇ - هە ؟ سەن چىقسەن ، ئۇكام ، سەن كاتتا ئادەم بولالايسەن .

مۇسا ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ خوتنىداي دېگەن يەردە خوتۇنى ، ئىككى بالىسى بارلىقى ، ئۇنىڭ بوۋىسى يۈزبېگى ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەن : كۆچ - كۆچ بولغاندا (1882 — 1883 - يىللىرى) هېۋىز يۈزبېگى كۆچمەيمەن دەپ تۇرۇۋالغان . دېهقانلار چىلەك ،

يارکەنت دېگەن شەھەرلەرگە کېتىشکەن . ھېۋىز يۇزبېگى کەتکەن دېـھقانلارنىڭ يەرلىرىگىمۇ دەن تۆلەپ ھالىدىن کەتکەن ، پۇتۇن بايلىقىنى تۇگەتکەن . بۇرۇن ئۇ ئادەم ھەر يىلى ئورۇسقا نۇرغۇن مـال ئـۆتـكـۈزۈپ ، ئـورۇسـتـىـن مـال ئـەكـىرىپ سودا بىلەن بېيىغانىكەن . شىبەلەر ئۇنىڭغا يەرلەرنى بىزگە بېرىسەن دەپ زۇلۇم سالسىمۇ ، ئۇ يەرنى بېرىشكە زادى ئۇنىمىغان ، ھەممە تەئەللۇقاتىنى سـېـتـىـپ يۇرۇپ يەرلەرنىڭ دەنىنى تۆلىگەن . ئاخىر مىنگودىن كېيىنكى ھۆكۈمدار : «ئۇ بىزنى باقمەن دەپ كەتمىگەن ، ئۇنى نـېـمـىـشـقا يەرنى بەرگىن دەپ قىينايسىلەر ؟» دەپ شىبەلەرنى ئەيىبلەپ ئۇنى قوغداپ قالغان . مۇسانىڭ دادىسى سېلىم يۇزبېگى ھەر يىلى ئورۇسقا ئوتتۇز ئوچ مىڭ تۇياق مال ئۆتكۈزۈپ رەسمدىن مـوسـكـۇسـكـى سوكنا ، يىپەك رەخت ، شولكىۋاي ، بولاتناي ، بوبرۇك ، مەخمەل قاتارلىق ئېسىل رەختلەر بىلەن قەنت ، ساماۋارغا ئوخشاش نەرسىلەرنى ئەكېلىپ سودا قىلىپ يەنە بېيىغان . كېيىن رۇسلار ئۇنى ئەتكەسچى دەپ ئېتىۋەتكەن . مۇسا دادىسىنىڭ ناھەق ئېتىلغانلىقىنى توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى نەزەرخان غوجامغا ئەرز قىلغان ، ئۇ ئۆزىنىڭ باتۇر ، قەيسەرلىكى بىلەن 1933 ـ يىلىدىكى تۆڭگان قاچ ـ قاچتا خىزمەت كۆرسىتىپ غوجامغا ياراپ قالغانىكەن . غوجام ئۇچۇن جېنىنى ئاتىۋەتكەن ئەزىمەت ئاشۇغۇ ! «شېكى دۇبەن دېگەن بۇ جاللات بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئادەملىرىمىزنى يـوقـتـتـىدىكەن ، ئۇنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى نەسلىمىزنى قۇرۇتۇش ئوخشايدۇ . بىز قاراپ تۇرۇپ يوقالغۇچە ئېلىشىپ يوقىلىشىمىز ياكى ئۇنى يوقىتىشىمىز كېرەك !» دەپ ئويلىدى نۇرى ياتقىدا ئوڭدا يېتىپ .

ئـۇنـىـڭ كـۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار ئاقتى ، ئۇ بىردىنلا يېنىدىكى دوستىنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ :

— مەن قەسەم قىلىمەن ، بۇ ئىنتىقامنى ئالماي قويمايمەن ، ئىنتىقام ئالمىسام ئادەم ئەمەسمەن ! — دەپ ھۆڭگرەپ يىغلىدى .

كىم ئۇنىڭ بېشىنى سىلىسا شۇنىڭغا ئەجەل تىغى تېگىۋاتىدۇ .

رۇسۇلوف ، غوجام ، مۇسالار ئۇنىڭ يارىتىدىغان ئەمگەكچىلىرى ئىدىغۇ . ئۇنىڭ قەلبىگە تۇنجى مۇھەببەت ئوتىنى سالغان سىنىمە ھازىر نەدە ؟ بۇ زامانىنىڭ قارا كۆچىلىرى ئۇنىڭ بىلەنلا قېرىشامدۇ ـ ھە ؟ غەزەپ ـ نەپرەتنىڭ بولۇشلا كۆپايىمۇ ؟ غەزەپ ـ نەپرەتنى كۆچكە ، مىلتىققا ئايلاندۇرىدىغان پەيت تېخى كەلمىدىمۇ ـ ھە ؟ رۇسىيەدە پەيدا بولغان لېنىن ئۇيغۇرلاردىن قاچان چىقار ـ ھە ؟ يەنئەن ، ماۋ زېدۇڭ دەيدىكەن ، ئۇلارنىڭ ئادەملىرى زۇلۇمغا ، ئېزىلىشكە قارشىكەن . ئەزگۈچىلەرنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىكەن . ئۇلارنىڭ ئادەملىرى ئۇرۇمچىگىمۇ ، غۇلجىغىمۇ كەلدى دېيىشىدۇ . ئۇلارنى تاپقىلى بولماسمۇ ؟ سەۋر ـ تاقەت دېگەننىڭ چېكى بولىدىغۇ .

— مەن چىدىيالمىدىم ، — دېدى ئۇ يېنىدىكى باتۇر ئىسىملىك دوستىنى ئاستا تۇرتۇپ ، — ئوقۇپ نېمە قىلىمىز ، باتۇر ؟ مۇئەللىم بولۇپ بىرىنچى سىنىپ بالىلىرىغا ئا ب س نى ئۆگىتىدىكەنمىز . مېنىڭ چوڭراق ئىشلارنى قىلغۇم بار ، دېگىنە ، قانداق قىلساق بولىدۇ ؟

— نېمىنى قانداق قىلساق دەيسەن ؟

كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەن دوستى ئۇنىڭغا چۈشىنىكسىز جاۋاب بەردى .

— يۇر ، تۆۋەنگە چۈشەيلى .

— سوغۇقتا نەگە ؟

— ئۆزىمىزنى تاۋلايلى ، سوغۇقتىن قورقساق قانداق پارتىزان بولالايمىز ؟ !

ئۇلار كىينىپ ئىككىنچى قەۋەتتىكى ياتقىدىن تۆۋەنگە چۈشتى . ئاچچىق شامال دەرەخلەرنىڭ ئاخىرقى يوپۇرماقلىرىنى ئۈچۈرۈپ ئەكېلىپ نۇرىنىڭ يۈزىگە ئۇردى . نۇرى يوپۇرماقنى قولىغا ئېلىپ :

— بىزمۇ بىر يوپۇرماق ، هالىمىزغا باقماي بوران بىلەن ئېلىشماقچى . بىلەمسەن ، ھازىر قۇمۇل ، ئالتاي تاغلىرىدا ، پامىر

تاغلىرىدا پارتىزانلار ھەربىرىدە قىلىۋاتىدۇ . بىزنىڭ تاغلىرىمىزدىمۇ ئەكىبىر باتۇر ، غەيرى باتۇرلار ھەربىرىدە قىلىۋاتىدۇ . لېكىن ، كۆچ ئاجىز . ما خۇسەن يىگىرمە مىڭ ئەسكەر بىلەن شېڭ دۇبەنگە ھۇجۇم قىلىپ تارمار بولدى . بىزدە قورال يوق ، ھېچبولمىسا مىڭ تال بەشئاتار بولسىدى ، ھەربىر مىلتىقتا ئون تالدىن ئوق بولسا ، ئاستا ـ ئاستا قوراللانغىلى بولاتتى . ھازىر ياۋروپادا قاتتىق سوقۇش بولۇۋاتىدۇ . گىتلېر پولشاغا ھۇجۇم قىلدى . ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە گېرمانىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلدى . سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ دەككە ـ دۈككىدە ، ئاداش . ياپونلار شەرقىي شىمالنى بېسىۋالغانىنى ئاز دەپ ھازىر شىمالىي جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرمەكتە . دۇنيا مالىمان ، شىنجاڭمۇ مالىمان بولسا بولاتتى .

— بىرنەچچە يىلدا ئىسھاقبېك لۇيجاڭ ھە دېسلا شېڭ دۇبەن ئۇچۇن كەتمەن چاپتى ، — دېدى باتۇر تۇيۇقسىز ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك ، — ئىككى پولك ئەسكىرى بولغاندىكىن ، شېڭ دۇبەنگە قارشى چىققان بولسا ـ ھە ؟

— ئۇ چاغلاردا شېڭ دۇبەننىڭ ھېيلىگەرلىكىنى بىلمىدى ـ دە ، بىلگەن بولسا مىلتىقىنى ئارقىغا قاراتقان بولاتتى .

— تاغقا چىقىپ پارتىزان بولساق قانداق دەيسەن ، باتۇر ؟

— ياق ، مەن دادام بىلەن ئاپامنى باقمىسام بولمايدۇ ، ئاداش . دادام سىل كېسەل ، ئۇكىلىرىم كىچىك ، ئۇلار ھازىر بىر كۈن ئاچ ـ بىر كۈن توق ئاران ـ ئارانلا كۈن ئېلىۋاتىدۇ .

— ھەممە خەلق شۇ . ھەممىلا يەردە ئاچارچىلىق ، غۇربەتچىلىك ، ئۇنى ئاز دەپ ھەممىلا يەردە ئادەم ئۆلتۈرۈش ، تۇتقۇن قىلىش بولۇۋاتىدۇ . شېڭ دۇبەن يەنە «خائىن ـ سۈيقەستچىلەر گۇرۇھى» دەپ يالغان دېلو ياساپ چىقىپ ھەممىلا يەردە ئادەم تۇتۇۋاتقۇدەك . غوجامنىڭ ئۆلۈمىگە زادىلا چىدىمىدىم . ھازىرلا بىرىنى ئۆلتۈرۈپ ئىنتىقام ئالغۇم بار ، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن زۇلۇمنى يوقاتقىلى بولمايدۇ ـ دە !

ئىككى يىگىت مەكتەپ تەنتەربىيە مەيدانىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ

ئۇزاق مۆڭداشتى . شەھەر جىمجىت ئۇيقۇدا ، ئەتراپ مىلتىق ئېتىلدى ، بىر يەردە مەستلەر ئاغىل ـ تاغىل ۋارقىراپ ياغىنا ئېيتاتتى .

ئۇلار دەرۋازىغا كەلدى ۋە رېشاتكىدىن يامىشىپ چىقىپ ، ئۇ قاق كۆلۈبىنىڭ ئالدىغا باردى . كۆلۈب ئالدىدىكى بۇلۇڭلاردا دۇگدىيىشىپ مۇساپىرلار ئولتۇرۇشاتتى .

— ئۇلارنىڭ ھەممىسى چوقۇم ئۇيغۇر ! — دېدى باتۇر .

ئۇلار مۇساپىرلارنىڭ يېنىغا كەلدى . غالجىراپ تىترىشىپ ، كونا چەكمەن ، كۆرەك جۇۋىلارغا ئورىلىپ بىر ـ بىرىگە دۇمبىلىرىنى چاپلىشىپ ئولتۇرۇشقانلار راستىنلا ئۇيغۇرلار ئىدى .

— نەدىن كەلدىڭ ؟

— قەشقەردىن !

— سەنچۇ ؟

— ئاقسۇدىن .

— مۇنۇ بوۋايچۇ ؟

— ئۇ مۇشۇ يەردىن . ئۇ ساراڭ .

— شېكى دۇبەننىڭ مىللىتىدىن بىرىمۇ يوق ، نەدە ئەمەل ، نەدە بايلىق ، نەدە ئاسان پايدا بولسا ئۇلار شۇ يەردە !

باتۇر قوللىرىنى شىلتىپ سۆزلەشكە باشلىدى — ئۇ نۇرغۇنلىغان ئالدىدا تۇنجى تۇرۇۋېلىپ ، گويا قەسەم بېرىۋاتقاندەك ۋارقىراپ ، قوللىرىنى شىلتىدى :

— زۇلۇم بار يەردە قارشىلىق بولىدۇ . قارشىلىق ئىنقىلاب دېگەن سۆز . ماقۇل ، ئاداش ، سەن نەگە بارساڭ مەن شۇ يەرگە بارايى ، يامىنى كەلسە مېنىڭ ئۆيۈمدىكىلىرىم مۇنۇلاردەك تالادا قالار ، دېۋانىلىك قىلار . گېپىڭ توغرا ، ھەممە خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن بۇ !

نۇرى ئۇنى يېيىلىپ ئېقىۋاتقان سۇنىڭ بويىغا ئېلىپ كەلدى ، سۇ ئاستا شارقىرايتتى ، شامال دەرەخلەرنى ھۇۋلىتىپ ئەدىمەكتە

ئىدى .

— بىز ئاۋۇال بىر تەشكىلات قۇرساق ، — دېدى نۇرى ، — ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان ، خائىنلىق قىلمايدىغان ، بۇيرۇقتا بويسۇنمىدىغان دوستلاردىن ئاۋۇال ئوننى تاللايلى ، ئاستا ـ ئاستا كۆپەيتەيلى ، قاتتىق مەخپىي ھەرىكەت قىلايلى . مەن جېنىمنى ئاتاپ قويدۇم . قىساس ئېلىش ، خەلقىمىزنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئون قېتىم ئۆل دېسىمۇ ياق دېمەيمەن !

— مۇئەللىم بولساق بالىلارنى ساۋاتلىق قىلمىكەنمىز شۇ . سەن دېگەندەك ، جاننى چوڭ ـ چوڭ ئىشلارغا تىكىش كېرەك . مەن مانا سېنىڭ بىرىنچى ئەسكىرىڭ .

— مەن بۇ يىل ئون يەتتە ياشقا كىردىم . ئەمدى بالا ئەمەسمەن . ھەممىلا ئادەم ئۆز پاشىسىنى قورۇسا خەلق مەڭگۈ زۇلۇمدىن قۇتۇلالمايدۇ . بىر مىللەتنىڭ بىرنەچچە يۈز ، بىرنەچچە مىڭ پىداكارلىرى بولغاندىلا ئۇ مىللەت ئويغىنالايدۇ ، قوزغىلالايدۇ ، ئۆزىنى ئۆزى قۇتقۇزالايدۇ . رۇسۇلوف مۇئەللىم دائىم مۇشۇنداق دەيتتى ، ئاداش ، مانا ئىككىمىز تۇنجى قېتىم خەلقىمىزنىڭ ھۆرلۈكى ئۈچۈن ئاخىرقى تىنىقمىزغىچە كۈرەش قىلىشقا قەسەم ئىچكەن ئۇيغۇر يىگىتلىرى . بىز باشقا مىللەتلەرنىمۇ ، ھەتتا خەنزۇلارنىمۇ يېنىمىزغا توپلايلى ، ئەكەل قولۇڭنى ، بىز ھازىردىن باشلاپ پىدائىي ، قەسەم ئىچىمىز !

ئىككى يىگىت ھاياجان بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ قەسەم ئىچىشتى .

— خەلقىمىزنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشقا جېنىمىز پىدا !

— غايىمىزدىن تايمايمىز ، خائىنلىق قىلمايمىز ، شەخسىي غەرەزدە بولمايمىز . ئەقلىمىز ، كۈچىمىز ، ھاياتىمىز خەلقىمىزگە تەئەللۇق !

— پىداكارلارنى كۈچەيتىمىز ، كۈچىمىزنى زورايتىمىز ، قاتتىق مەخپىي ئىش قىلىمىز ، ئەتىدىن باشلاپ ھەرىرىمىز ئۆزىمىزدەك پىدائىيدىن بىردىن تاپىمىز ! ...

1940 ـ يىلى كېلىش ئالدىدا ، غۇلجا ئاسمىنىدا قارا بۇلۇتلار تۇرۇلۇپ غەربتىن شەرققە ئاقماقتا ، قەھرىتان قىش باشلىنىش ئالدىدا غۇلجا تۇپرىقىدا قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ يەرنىڭ ئاھ - زارىنى كۆككە ، بۇلۇتلارغا ئاچىقماقتا ...

غۇلجا ئاسمىنى ئىككى ياشقا تېخىمۇ قارىڭغۇلاشقاندەك سۈرلۈك بىلىنىشكە باشلىدى .

— كېلەر قېتىم كۆرۈشكەندە تۆت بولىمىز .

— يەنە بىر قېتىمدا سەككىز .

— ئارىمىتىڭ پروگرېسسىيە بويىچە كۆپىيىمىز !

— ياق ، گېئومېتىرىيىلىك پروگرېسسىيە بويىچە ! ...

15

مۇختەرباي يەنە خاپا . ئۇنىڭ قاپىقى ئېچىلمىغىلى بىر ئايدىن ئاشتى ، بۇگۈن ئۇنىڭ قار يېغىپ تۇرغان قاپىقىغا بوران قوشۇلدى . يەرگە يورۇق چۈشمەستە خوتەندىن ئېلىپ كەلگەن كۆك چەكمەن چاپىنىنى يېپىنچاقلىۋېلىپ خوتۇنىغا : «تەرەتكە ۋاقتىدا سۇ بەرمىدىڭ !» دەپ ۋارقىرىغان پېتى ھويلىغا چىقىۋېلىپ ھۇجرىلىرىدا ئۇخلاۋاتقان ئۆيلەنگەن ئىككى ئوغلىنى ئىشكىنى تېپىپ تىللاپ ئويغاتتى ، كەنجى ئوغلىنى ئاشخانىدا كاڭدا ياتقان يېرىدىن ۋارقىراپ تۇرغۇزدى . «سەھەر قوپساڭ سائادەت ، ھەمبەخىلىرىڭ پاراغەت !» دېگەن خۇش بولغاندا دەيدىغان سۆزىنى بىرىگىمۇ ئېشىلەتمەي ، ھەممىسىنىلا : «پوقا پېتىپ يېتىشامسەن ؟ !» دەپ تىللىدى . شۇنداق قىلىپ ئۇ ھەممىگە ئىش بۇيرۇدى . بالىلار ئۆگزىگە چىقىپ بېدىلەرنىڭ ئۈستىگە زىغىر پاخىلى ياپتى ، ھويلا سۈپۈردى ، ئات سۇغاردى ، ئوتۇن كەسلىدى... ئۇ ھەممىنى يەنە تىللاۋەردى : «نان قېپىلار !» «ھارام تاماقلار !»... ئۇنىڭ خاپىلىقى تۇنۇگۈنكى ئوغلاق تارتىشىشتىن پەيدا بولغان . بۇ مەھەللىنىڭ نە يارامليق ئاتلىرى ، نە تېقمچى

يىگىتلىرى قالمىغان چېغى ، ئون نەچچە ئوغلاقچى ئۆلگۈدەك تېپىرلاپمۇ ئوغلاقنى مەھەللىگە ئەكېلەلمەي تارتقۇزۇپ قويدى . ھەتتا مۇختەرباي قارىگىر ئېتىنى ياقۇپ ئوغلاقچىغا بېرىپ ئاتنىڭ ساغرىسىغا قامچا سالدى . قارىگىرنىڭ بېشىنى مۇختەرباي ئۆزى يېتىلىدى ، ئىككى ياندىن ئىككى يىگىت يانداشتى ، قارىگىر سوزۇلۇپ يىلاندەك تولغىنىپ كەتتى ، شۇنداقتىمۇ قارشى تەرەپنىڭ تېقىمچىسى ياقۇپنىڭ تېقىمىدىن ئوغلاقنى يۇلۇپ ئاچىقىپ كەتتى ۋە قېرىشقاندەك ئابدۇمەر مىڭبېگنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى . ئابدۇمەرنىڭ ئاستىدىكى ئويناقلاپ تۇرغان دەملىك قارا ئات شۇنداق يۇگۇردىكى ، چىغلار ، ھەر ـ ھەر غول ئېرىقلاردىن ئۇچقاندەك سەكرەپ ئۆتۈپ توپتىن ئۇزۇپ چىقىپ ، يول ـ يولدا توسۇپ تۇرغان دەملىك ئات مىنگەن قوغلىغۇچىلارغا تۇتۇلماسلىق ئۈچۈن ، ئېتىز ئارىلاپ يۇگۇرۇپ بىردەمدىلا كۆزدىن يىتتى . مۇختەرباي مەھەللىنىڭ ئەڭ ياخشى ئېتى بىلەن قوغلاپمۇ ئابدۇمەرنىڭ قارىسىنى كۆرەلمىدى . مەھەللىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەن ئوغلاقنى تارتقۇزۇپ قويغىنىغا كېچىچە ئۇيقۇسى كەلمەي تېرىكىپ چىقتى . بۈگۈن سەھەردىكى قوزغالغان سەپرالىق ئەنە شۇنىڭ داۋامى ئىدى .

— تېخى بامداتقا ئەزان ئېيتىمىدىغۇ ، نېمانچە قىلىدىكىنە ، — دېدى گۈلنىسابۇۋى ئاقارغان چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ قويۇپ ، — ئوتتۇز يىلدىن بېرى تەرتىگە سۇ بېرىپ بۇ ئادەمنى رازى قىلالمىدىمغۇ تاڭ !

مۇختەربايدىن بىر ياشلا كىچىك ، قىز ۋاقتىدا تۆت تۆڭگىرەكتە تەڭدىشى يوق گۈزەل ھېسابلانغان بۇ خوتۇن ھازىر مۇختەرباينىڭ ئانىسىغىلا ئوخشاپ قالغان . ئۇلار بىر يەردە تۇرسا ھېچكىم گۈلنىسابۇۋىنى مۇختەرباينىڭ ئايالى دېمەيدۇ . ئالتە بالىغا قورساق كۆتۈرۈپ ، ئالتە قېتىم قورقۇنچلۇق ئىنجىق بىلەن نازۇك ئاۋازلىق بۇۋاقنى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقۇزماق ئاسانمۇ ؟ ئۇ ئېرىنىڭ دەردىنىمۇ ، بالىلىرىنىڭ جاپاسىنىمۇ يەتكۈچە تارتتى . گۈلنىسابۇۋى مانا شۇنداق ئانا . ئۇنىڭغا ھايات ئالتە بالىنىڭ ئوتلۇق

مېھرى بىلەن بىللە ھازىرقى كۆرۈمسىز ھالىتى — مۇكچەيگەن بەل ، ئاقارغان چاچ ، چىشسىز ئۇمچەيگەن قورۇق چىرايىنى خاتىرە قالدۇردى . لېكىن ، ئانا چىرايىدىن كەتكىنىگە ، مۇختەربانىڭ سوغۇقلىشىپ كەتكىنىگە ھېچقاچان ئازابلانمىدى . ئۇنى قېرىتىۋەتكەن ئازاب مۇختەربانىڭ يېرىم كېچىدە كېلىپ ئوغرىلىقچە بويىنى سۇغا سېلىشلىرى بولدى . خوتەنگە ئاتنى دەپ كەتكەندە گۈلنىسابۇۋى ئېرىنىڭ سالامەت قايتىپ كېلىشىنى بەش ۋاخ نامىزىدا دۇئا قىلىپ تىلىگەندە ، ھەر قېتىمقى دۇئاسىنىڭ ئاخىرىغا : «ئىلاھىم ، شەيتانغا ئازمىسىدى» دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويغانىدى . لېكىن ، سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدىغان ئوخشايدۇ ، مۇختەربايى ئادەم سىياقىدىن ئايرىلىپ قايتىپ كەلدىيۇ ، بىر ھەپتە ئۆتەر - ئۆتمەيلا يەنە يېرىم كېچىدە قاراڭغۇ ئات ئېغىلىغا كىرىپ بويىنى سۇغا سالدى . بۇنداق ئىش ھەر قېتىم تەكرارلانغاندا ، گۈلنىسابۇۋى يوتقانىنىڭ گىرۋىكىنى چىشلەپ سىلكىنىپ - سىلكىنىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى . لېكىن ، ئېرىگە بىر قېتىممۇ قاپاق كۆتۈرۈپ ، بۇ ئىشتىن تارتقان ئازابىنىڭ تۈگىشىنى چىقارمىدى . ئۇنىسز ئازاب ، شاۋقۇنسىز غوۋغا ئۇنى بۇرۇن قېرىتتى ، بۇرۇن مۇكچەيتتى .

— مەزىن دېگەن كاڭ - كاڭ خوتۇنىنى ئېمىۋاتامدۇ نېمە ! — دەپ ۋارقىرىدى مۇختەربايى ئۆتۈكىنى تامغا تېپىپ كىيىۋېتىپ ، — ئاغزىغا چۈشەن چىچىپ قويسا قورۇيالمايدىغان كاڭ - كاڭ مەزىنلىك قىلىمەن دېگۈچە پىت باقسا بولىدۇ ، ئۆزۈم بېرىپ ئەزان ئېيتىمسام !

ئۇ ئۆيدىكى ھەممە ئادەمنى ئويغىتىۋېتىپ ، ھويلا - ئارامنى پاكىز سۈپۈرگۈزۈۋېتىپ ، بېشىغا سۆسۈن تۆپسىنى كىيىپ مەسچىتكە قاراپ ئالدىراپ ماڭدى . يولدا كېتىۋېتىپ جاراڭلىق ، توم ئاۋازى بىلەن :

— زىيەك ، ھوي زىياۋۇدۇن ! — دەپ ۋارقىراپ قويدى . ھەر قېتىم بۇ ھويلىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە ئۇنىڭ يۈرىكى ئويناپ

كېتىدۇ ـ دە ، قەدەملىرى ئېغىرلىشىدۇ ، ئۇنىڭ يادىغا رەيھانگۈل كېلىدۇ ئەمەسمۇ !

مانا ئۇ مەسچىتنىڭ شوتىسىنى غارسىلدىتىپ ئالدىراپ مېڭىپ ئۆگزىگە چىقتى ۋە بارماقلىرى بىلەن قۇلىقىنى بوش تۇتۇپ :

— ئاللاھۇئەكبەر ، ئاللاھۇئەكبەر ... ھەييۇئەلەسسالات ! ...— دەپ ئەزان توۋلىدى .

ئۇنىڭ ئەزىنى ئاڭلىنىش بىلەن يىگىرمە توققۇز ئۆينىڭ ھەممىسىدىن قۇرۇق يۆتەل ئاۋازى ئاڭلاندى ، دەرۋازىلار غىچىرلاپ ، غورۇلار تاراقلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئاۋازى گويا جەڭ سىگنالى ، دۆلەت بۇيرۇقى ، خانىنىڭ ھۆكۈمى ...

— نېمانچە ئۇخلايسەن ، ھەي ئىمام ؟ ! — دېدى ئۇ سەنسەن جۇۋىغا ئورىلىپ ئەسنەپ كېلىۋاتقان ئىمامغا ۋارقىراپ ، — قۇشناچىم يوتقاندىن چىقارمىدىمۇيا ؟ !

— يوقسۇ ، يوقسۇ ، تېخى ئەتىگەن ئەمەسمۇ ، مۇختەربەگ ، تېخى باش توخۇدىن ئەمدىلا ئۆتتى ...

— نەدىكىنى ، ھاۋا تۇتۇق بولغاچقا شۇنداق ...

— ياق ، بىزنىڭ ئۆيدە سائەت بار ، غوجام ...

— سائەت ، ھەي قاشقالىق ، مەھەللىگە بىرىنچى قېتىم سائەت ئاچقىقان سەن بولامسىنا ، يالغان ئېيتما دەيمەن !

— يالغان ئەمەس . بۇ قېتىم شەھەرگە كىرىپ مەدرىسىدە مۇتائالى خەلپەمنىڭ ۋەزىنى ئاڭلىدىم . ئۇ زات نامازنىڭ ۋاقتى ھەقىقىدە سۆزلىدى . سائەت بولمىسا بولمايدىكەن دەپ تۆت خو بۇغدايىنىڭ پۇلىغا بىر سائەت سېتىۋالدىم . سېتىۋالدىغانىنىڭ دۇكىنىدىن ...

— پاھ ، پاھ ، ھەممىنى ئالالايسەن ، جاھاننى قاشقالىق ئالدى ، نەزەرخان غوجام ئۆلۈۋىدى ، ئابدۇمەرنىڭ قۇيرۇقى دىڭگايغىلى تۇردى !

— بېگىم ، ھېچكىم يوقكەن ، سىلىگە دەپ باقاي ، ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ تۆت ئاتىسى مەشھەدە ئۆتۈپتۇ ، قاچانغىچە قاشقالىق

بولىدۇ؟ مەنغۇ ماقۇل قاشقالىق!

— ئون ئاتىسى ئۆتسىمۇ ئۇ قاشقالىق!

— سىلىچا؟

— مەن نېمىكەنمەن؟

— ئابدۇراخمان هاجىم هەممىنىڭ تارىخىنى بىلىدىكەن سىلىنىڭ ئون بىرىنچى ئاتىلىرىمۇ يەكەندىن كەلگەنكەنيا!

— پوقىنى يەپتۇ، ئۇ دېگەن هىدىلشالارنىڭ ئاتىسى، هىدىلشالارنىڭ ئوننىچى ئاتىسى تاجىك. مېنىڭ ئاپام شۇلارنىڭ تۇخۇمى. دادام مۇشۇ يەرلىك، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ، هەي زاغرىچى؟

— شۇنداق، بىلمەيمەن، بېگىم! هېكىمبەگ غوجاملار تۇرپان، قۇمۇلدىن، هۇسەنبايلار ئاتۇشتىن، سايىر هاجىلارمۇ ئاتۇشتىن، نەزەرخان غوجامنىڭ نەچچىنچى بوۋىلىرىمۇ يەكەن سەئىدىيە خانلىقىدىن ... ئۇلار ئىسمايىلبەگ غوجامغا چېتىلارمىش ...

— بولدى، بولدى، كىگىز كىتابكىنى ياپ، هەي قاشقالىق، سەللەڭنى تۇزە!

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دەپ جامائەت بىر ـ بىردىن كەلگىلى تۇردى.

— بۇگۇن بامداتتىن كېيىن ئەتسەپ قىلىمىز، كىم بامدانتا كەلمىگەن بولسا يالىڭاچلاپ ئۆستەڭگە تاشلايمىز، ئاڭلىغاندىمىز جامائەت!

— شۇنداق قىلايلى ... قالتىس گەپ بولدى!

— بۇگۇن بىر تۇرۇۋاپتىكەن مۇنۇ قارا قاۋان!

— شۇنداق قىلمايمۇ بولمىدى ...

— بىرئاز كۈتەيلى ئەمىسە! ...

مانا بۇ يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك مەھەللىنىڭ تۆۋەنكى مەھەللىسىنىڭ كۆڭۈللۈك سەھىرى.

سۇبهى كۆتۈرۈلۈشتىن بۇرۇن بامدات ئوقۇلۇپ بولدى.

— ئابدۇسالام قىڭغىر شەھەرگە كىرىپ كېتىپتۇ ، — دېدى مىرا «قازى» ئادەملەرنى بىرمۇبىر يوقلىما قىلىپ بولۇپ ، — بامدانقا چىقمىغان شۇ زىياۋۇدۇن بىر ئادەم !

— زىيەك ! — دېدى مۇختەرباي ئۆزىنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسىنىڭ ئەتسەپكە توغرا كېلىپ قالغىنىغا نارازى بولۇپ ، — ھەممىلا بالا ـ قازا شۇنى چۆرگىلەمدۇ ـ ھە؟ گېپىم گەپ ، مەن بارماي ، جامائەت بېرىپ ئۇنى ئۆستەڭگە تاشلاڭلار .

يامغۇر ئارىلاش قار ياغماقتا ، كوچىلار سىرىق غازاڭ بىلەن تولغان . ئادەملەر دۇگدىيىشىپ زىياۋۇدۇننىڭ قورۇسى ئالدىغا كەلدى . يوغان ھويلىدا قوتۇر ئالا قانجۇقتىن باشقا ھېچنېمە يوق . ئادەملەر غورۇدا تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— ھاي زىيەك !

— چىقە كاپىر !

يوغان ھويلىنىڭ ئۇچ ئېغىزلىق ئۆيىنىڭ ئالدى سۇپا ، پېشايۋانلىق . پېشايۋاندىكى كەپتەر ، قۇشقاچلار ئاۋازىنى ئاڭلاپ پۇرىدە ئۇچۇشتى . ئالا قانجۇق قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىپ سولدىكى ئېغىلغا قاچتى . ئوتتۇرىدىكى ئىشىك ئېچىلىپ كورەك جۇۋا يېپىنچاقلىغان زىياۋۇدۇن پەيدا بولدى :

— نېمە بولدى ھوي ، جامائەت ، سىلەرگە ؟ !

— ئەتسەپ ! — دېدى مۇتىۋەللى دەرىسىنى پۇلاڭلىتىپ ، — بۇ ياققا چىق ، سېنى سۇغا باسىمىز !

— سەن ھەرقاچان جۇنۇپ ، خوتۇنۇڭ ئۆلگىلى نەۋاخ ، ماڭ ، گەدەنكەشلىك قىلما !

— نېمە بولدى ھوي ؟

زىياۋۇدۇن سەل مۇكچەيگەن ئېگىز گەۋدىسىنى ئالدىرىماي قىمىرلىتىپ سۇپىدىن چۈشتى ۋە جامائەتنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— تۇتۇڭلار ئۇنى !

بەش ـ ئالتە كۈچتۇڭگۇر ئۇنىڭ ئالدىغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى ۋە قول ، بەللىرىنى تۇتۇشتى .

— قويۇۋېتىڭلار ھوي ، ئۆزۈم باراي !
زىياۋۇدۇن بىر سىلكىنىۋىدى ، كۆچتۇڭگورلەر داجىشى .
زىياۋۇدۇن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ئۆستەڭگە قاراپ ماڭدى .
— تاشلاڭلار ئۇنى ... قاينامغا !
ئادەملەر قىيقاس ـ چۇقان بىلەن يەنە ئۇنىڭغا يېپىلدى .
زىياۋۇدۇن جۇۋىسىنى تاشلىدى ـ دە ، كۆڭلەك ـ ئىشتانلىرىنى سالدى . كۆپچىلىك كۈلۈشتى ، ئۇيۇلۇشتى ، قېچىشتى :
— ۋاي ، كاپىرەي ، ھاڭگىنىڭ ئۆزىلمۇي !
— تازا دىخسىراپتۇ ـ دە !
— ھاياسىز كاپىر !
— كىيىمىنى ئايىدى ـ دە ، بۇ بويتاق !
زىياۋۇدۇن كۆپچىلىكنىڭ ئىتتىرىشىنى ساقلىمايلا قارامتۇل بولۇپ تىنچ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭگە ئۆزىنى ئاتتى ، بىردەم يېتىپ چىقتى ـ دە ، غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ :
— بولدىمۇ ، جامائەت ؟ — دېدى .
قېرىلار ئالىلىقاچان كېتىشكەن ، ئۇنىڭ دېمەتلىكلىرىلا قالغانىدى :
— پاھ ، ئاق بېلىق ئىكەنسەنغۇ ھوي كاساپەت !
— بولە ، تېز چىق ، جۇۋاڭنى كىيە ، سىل بولىسەن ، كۈسپاڭ !
بىرى ماختاپ ، بىرى تىللاپ ئۇنى تېزلا كىيىندۈردى . چېلەكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ سۇ ئالغىلى ئايالار كەلگىلى تۇرۇۋىدى ، ھەييارلار :
— ئۆستەڭ ئۇچ كۈنگىچە ھارام . ماۋۇ قوتۇرماچ جۇنۇپ سۇنى بۇلغىۋەتتى ! — دەپ ۋارقىراپ ئادەملەرنى كۈلدۈردى .
زىياۋۇدۇن كىيىنىپ بولغاندىن كېيىن مۇختەرباي قىرغاقتا پەيدا بولدى .
— ھەي زىيەك ، بۇگۈن ئۇ قاتتىن بىر بەيگە ئات ئەكەلدۇرىمەن ، تۈنۈگۈن سەن يوق ، ئوغلاقنى بورىچىلارغا

تارتقۇزۇپ قويدۇق . بۇگۈن ھېۋىز سەپرانىڭ تويىكەن ، ئوغلاق تاشلىغۇدەك . سەن بىزنىڭ جىرەن ئاتنى مىنىپ بارىسەن ، تېقىمغا ھارۋا ئېتى ياخشى . ئوغلاقنى يۇلۇپ ئاچقىسەن - دە ، ماڭا بېرىسەن . مەن بىر يەرنى كۆزلەپ قويدۇم . ئوغلاقنى شۇ يەرگە تاشلايمەن ، قالغان گەپنى كېيىن ئاڭلايسەن ! — دېدى .

ئۇنىڭ گېپى بۇيرۇق . دېمەك ، زىياۋۇدۇن بۇگۈن مەھەللە ئابرۇيى ئۈچۈن ئوغلاققا چۈشۈپ باشقا مەھەللىلەرنىڭ تېقىمچىلىرى بىلەن كۈچ سىنىشىدۇ . ئۇنىڭ يەڭگۈدەك كۈچى بارمۇ ؟ ئۇ ھازىر بۇرۇنقى تۇرگۇن يىگىت ئەمەس ، يىللار ئۇنىڭ يىلىكىنى شوراپ ئۇنى قىممەتلىك بايلىقلىرىدىن ئايرىماقتا . لېكىن ، مۇختەربايىنىڭ گېپى بۇيرۇق ، ئۇنىڭ جىق ياخشىلىقىنى كۆرگەن زىياۋۇدۇن ئۇنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن ئاخىرقى كۈچ ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ - دە .

بۇنىڭدىن بەش كۈن بۇرۇن ھېۋىزبايىنىڭ ئۈچ نەۋرىسى — بەلۋاغلىرىغا ئالىيېشىل ياغلىقلار چېگىلگەن ، قولاقچىسىغا ئوكە قادىلىپ ، كوكۇلىسىغا ياغلىق چېگىلگەن ، ئاتلىرىنى مەخسۇس ئادەملەر يېتىلگەن ئۈچ ئوماق بالا بۇ مەھەللىگە كىرگەندە ، ھەممەيلەن ئۇلارغا پوتا باغلاپ ، ياغلىق چىگىپ ، يانچۇقلىرىغا پۇل ، قەنت - گېزەك ، پىشىق تۇخۇم سېلىپ خۇشاللىق بىلەن مۇبارەكلەشكەن ۋە : «ھېۋىزباي بەيگىنىڭ ئالدىغا تۆگە ، كەينىگە قوزا قىپتۇ . ئوننىچى ئاتقىچە مۆھۈر بەرگۈدەك» دېيىشكەنىدى . ئادەملەر ھەيرانۇھەۋەس بىلەن بۇ خەتنە تويىنى ئۇلۇغلىغان . مانا بۇگۈن — ھاۋا تازا يامان كۈنى شۇ توي بولىدۇ . بەيگە ، ئاخىرىدا ئوغلاق . مۇختەرباي توي سۈۋغىسى قىلىپ بىر غۇنات ئات تەييارلىدى . ئۇ مۇختەرباي ئائىلىسىنىڭ ئابرۇيى - دە !

ھېۋىزبايىنىڭ ئۆيى يار بېشىدا — بۇك دەرەخلىك ئارىسىدا . چوڭ دەرۋازا جەنۇبقا قارىغان ، ئالدى كەڭ سەينا ، تۆۋەن تەرىپى چەكسىز كەتكەن سازلىق ، نېرىسى قويۇق ئورمان ، ئورمان ئارىسىدا ئىلى دەريا سى . دەريانىڭ ئۇ قېتى پايانسىز تۈزلەڭ ،

ئۇستى قارلىق ئۆچكىلىك تېغى . قورۇنىڭ ئورنىمۇ ، مەنزىرىسىمۇ گۈزەل ، تۇرمۇشقا ئەپچىل . سازلىق مال بىلەن تولغان ، قاراسۇ سازلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن ، ئونىڭ دەريا قويۇلۇش ئېغىزىغا ئىككى تاشلىق تۇگمەن ياسالغان ، تۇگمەن ئەتراپى قويۇق تاللىق ، جىغانلىق — قىرغاۋۇل ، توشقان — جەرەنلەرنىڭ ماكانى . بۇ قاراسۇدا بېلىقلار شۇنچە كۆپ ، يازدا پۇتۇكنى چىلاپ ئولتۇرساڭ ، ھەر - ھەر چاربېلىقلار كېلىپ ئويناشىپ پۇتۇكنى چىشلەپ باقىدۇ . تېخى سۇ چاشقىنى ، قامىلارنىڭ كۆپلۈكچۇ ؟ ھېۋىزباينى باي قىلغان مۇشۇ يەر . ئوت - چۆپى ، ئوتۇن - ياغىچى ، سۇيى ، ياۋايى ھايۋانلىرى بايغا ئولجا . ئۇ ھەر يىلى رەسىگە نەچچە مىڭ تۇياق قوي ، نەچچە يۈز ئات - ئۆكۈز ، ئېسىل قاما ، تۇلكە ، بۆرە تېرىلىرى ۋە قوي ، كالا ، ئات تېرىلىرى ، يۇڭ ، ئات يالىغا ئوخشاش چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ ، ئۇياقتىن رەخت ، قەنت - گېزەك ، پالتىدىن تارتىپ سوقا قاتارلىق دېھقانچىلىق سايمانلىرى ۋە تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئەكىرىپ پۇل - بايلىققا تىنىپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ يېرى بىلەن مېلىنىڭ سانىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ . ئۇ بىر غەلىتە ئادەم : ئادەملەرگە ئانچە ئارىلاشمايدۇ ، گېپى ئاز ، تۇيدۇرماي غىپلا قىلىپ ھەج قىلىپمۇ كەلدى ، ھەتتا ئۆزىنى «ھاجى» دېگۈزۈش ئۈچۈن داۋراڭ سالمىدى . ئۇ يۇزبېگى ، مىڭبېگى دېگەندەك مەنسەپلەردىن «توشقان ئىتتىن قاچقانىدەك» قاچىدۇ . ئۇنىڭ مال - دۇنياسىغا ئوغرىلارمۇ تەگمەيدۇ . «ھېۋىزباينىڭ مالايلىرىدا بەشئاتار بارکەن» ، «ھېۋىزباينىڭ ئىتلىرى ئادەمنى ئاتتىن ئۆرۈۋالىدىكەن» ، «ھېۋىزباينىڭ ئايغىرلىرى ئادەمنى تالايدىكەن» ، «بۇقىسى قاۋاننى يېرىۋېتىپتۇ !» ... دېگەندەك سىرلىق گەپلەر ئەل ئىچىدە رىۋايەت ...

مانا بۇگۈن شۇ باي ئوچ نەۋرىسىنىڭ خەتنە تويىنى كاتتا قىلىپ ئۆتكۈزىدۇ . مۇختەرباي بۇ تويغا ساقال - بۇرۇتىنى چەكتۈرۈپ ، چىبەرقوت پەشمىتىنى كىيىپ ، بېلىگە قارا پوتا

باغلاپ ، مەسكاپ ئۆتۈكىنى قوي يېغىدا مايلاپ ، تۆپىسىنى كۆزىگە كىيىپ ، بېغىرىڭ مانچىستىر بۆكىنى گەجگىسىدىن چىقىرىپ قويۇپ ، ئاتتا تىك ئولتۇرۇپ مەھەللە ئەرلىرىنىڭ ئالدىدا ئېتىنى ئويناتىپ يېتىپ كەلدى . ئات باغلاشقا خادىلار قادىلىپ ، ئارقانلار تارتىلغان يەرگە كېلىپ ئاتتىن چۈشۈۋىدى ، ئات ئالغۇچىلار يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ ئۇنىڭ ئېتىنى ئالدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ھېۋىزباينىڭ ئۆزى كەلدى : كەكە ساقال ، ۋىجىك ، خۇمار كۆز ، قىزىل يۈز — پاكىز ئادەم ئىنچىكە ، مۇلايىم ئاۋاز بىلەن :

— رەھمەت ، رەھمەت ، مۇختەرباي ! — دېدى ئۇنىڭ يىرىك ، يوغان قوللىرىنى كىچىك ، نازۇك قوللىرى بىلەن چىڭ سىقىپ ، — شەھەردىن غوجامۇ چىقتى . قېنى سارايغا ، غوجام بىلەن ھەمداستىخان بولۇشقا مەرھەمەت !

ھېۋىز بايىنىڭ تىلمۇ بىر بايلىق ، ئۇ دىنىي ، پەننىي كىتابلارنى جىق ئوقۇيدۇ . ئورۇسچە ، خەنزۇچە سۆزلىيەلەيدۇ . قازاقچە ، ئۆزبېكچە ، تۈركچە دېگەنگىغۇ سۇ .

ھېۋىزباي ناچار كىيىنگەن دېھقانلار بىلەنمۇ ئاشۇنداق قىزغىن كۆرۈشۈپ ، ئۇلارنى مەخسۇس تەييارلانغان ئۆيلەرگە تەكلىپ قىلدى . ئون پۇتلۇق گۈرۈچ يەيدىغان قازاندىن ئالتىسىدە پولۇ تەييارلانغان ، قازان بېشىلىرىدا ئادەملەر پالتىلار بىلەن دۆۋە - دۆۋە كالا - قوي گۆشلىرىنى پارچىلاشماقتا . چەبدەس يىگىتلەر لېگەن - تاۋاقلارنى كۆتۈرۈشۈپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرمەكتە . تەرەپ - تەرەپتىن توپ - توپ ئاتلىقلار ، ھارۋىلىقلار ئۆزۈلمەي كېلىشمەكتە ، قورساقلىرى تارتىلىپ كەتكەن بەيگە ئاتلىرىنى سوۋۇتۇپ چىرايلىق ، چەبدەس كىيىنگەن بالىلار ئەتراپتا يۈرۈشمەكتە . ئادەملەرنىڭ كۈلكە - چاقچاقلىرى ، ئاياللارنىڭ يازلىقى تېرەك بېشىغا قونۇپ قاقىلداشقان توقۇناق قاغىلاردەك چاڭىلداشلىرى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئاچچىق شامالنىڭ ھۆۋلاشلىرىنى بېسىپ كەتكەن ، ئادەملەر قار ئارىلاش يېغىۋاتقان يامغۇرنىمۇ ئونتۇشقان .

هېۋىزباينىڭ تويى ئۇچۇن ھەپتىلەپ تەييارلىق كۆرۈشكەن دېھقانلار بۇنداق چاغلاردا ئاسماندىن تاش ـ شېغىل ياغسىمۇ بەربىر خۇشال . بۇ كۈن ئۇلار ئۇچۇن ئۇنتۇلغۇسىز خاتىرە . بۇنداق كۈنلەر ئۇلار ئۇچۇن بىر يىل يەتكۈدەك سۈيىنەت خاتىرىلىرىنى قالدۇرالايدۇ . ئۇلارنىڭ ھاياتى مۇشۇنداق كۈنلەر بىلەن مەنە تاپىدۇ ، يېڭىلىنىدۇ ...

مانا ، باغلانغان ئاتلار شۇنچىلىك كۆپەيدى : ھېچقاچان بۇنچىلىك كۆپ ئات بىر يەرگە توپلانغان ئەمەس ، ئىككى مىڭبېگىلىك ، يەنى يىگىرمە يۇز بېگىلىك يەرنىڭ ئادىمى بۇ يەرگە توپلانغان . شەھەردىن چىققان مېھمانلار تېخى بۇنىڭ سىرتىدا . نەچچە يۇز ، تاكى مىڭلىغان ئادەم بىلەن ئاتنىڭ توپلىنىشى ھەم ھەيۋەتلىك ، ھەم سۈرلۈك . ھەممىلا ئادەم بىر قىلىقى بىلەنلا نام چىقىرىۋالسام دەيدۇ ، ھەممىلا ئادەمدە شۆھرەت تەمەسى ، ئارمان ئىستىكى .

— ھەي ، ئوغلاققا سەركە تاشلانغۇدەك !

— سەركىنى قانداق ئېلىپ قاچقىلى بولىدۇ ؟ تېقىمغا باسماقمۇ تەس !

— پىيادىلەر ئاۋۇ باغنىڭ تېمىغا مىنىپ ، تېقىمغا باسايلى .

— يىگىرمە يىگىت پىيادە بولۇپ چۈشمىز . باغلىۋالساقلا ئۆگزىگە ئاچىقىپ كېتىمىز !

مانا بۇ نە ـ نەلەردىن پىيادە كېلىشكەن دېھقانلارنىڭ ئارزۇسى .

— سەن زىيەك تېقىمداپ توپتىن يۇلۇپ ئاچىقىپ بەرسەڭلا ، مۇختەرباي ئالدىغا ئېلىپ مەھەللىگە ئۇچىدۇ .

— مۇختەرباينىڭ قولا ئېتى قولانغا ئوخشايدۇ جۇمۇ !

— نى ـ نى ئاتلار تۇرمامدۇ . ئاۋۇ كۆك ئاتنى قارا ، قولاقلىرى قارلىغاچنىڭ قانىتى . قارا ، جانىۋارنىڭ تۇرالمايتېپىچەكلەۋاتقىنىنى !

— دېسەم ـ دېمىسەم ئۇ بىر ساپساچى !

— كۆرسەن ، ئاشۇ ئات ئوغلاقنى ئېلىپ قاچسا !
مانا بۇ چەۋەندازلار ۋەسۋەسىسى .
ھەممىلا ئادەم شان ـ شەرەپ ، ئۇستۇنلۇك ھەققىدە باش قاتۇرماقتا .
ئادەملەر ئۆيلەردىن مايلاشقان ئېغىز ـ بۇرۇتلىرىنى مەغرۇر سۈرتۈشۈپ يار بېشىغا مېڭىشماقتا . ئاتلىقلىرى ئاتلىق ، پىيادىلىرى پىيادە .
دەريا بويىدا چۆرگىلىمە چېپىشىش ئۇچۇن مەيدان ھازىرلانغان . سازلىق ـ چىمەنلىك ، تۇپتۇز يەرنىڭ ئۆيىر ـ بۇيىرىگە تۇغلار قادىلىپ يول بەلگىسى ئوچۇن تۇغلارنىڭ باشلىرىغا ياغلىقلار چىگىلگەن . ھەربىر ئەگمىدە مەخسۇس ئاتلىق قاراۋۇللار قويۇلغان . بۇگۇنكى بەيگىگە ئەڭ تاللانغان يېگىرمە سەككىز بەيگە ئېتى تەييارلانغان . ھەربىر ئات ھەربىر يۇرت ـ مەھەللىنىڭ غۇرۇرى ، شان ـ شەرىپى . شۇ ئات شۇ يۇرت كاتتىلىرىنىڭ يا بېشىنى تىك قىلىدۇ ، يا يەرگە سانجىلىتىدۇ . بىر ئايدىن بېرى تاڭ ئاشۇرۇپ تەييارلانغان ئاتلار بىر ـ بىرىدىن كۆركەم ، خىيالچان كۆرۈنىدۇ . ھەقىقىي بەيگە ئېتى بەيگە ئالدىدا خىيالچان ، شۇڭ بولۇپ قالىدۇ . تېپىچەكلەپ ، ئېغىزدۇرۇق چاينىپ ، يەر چاپچىپ ئالدىراۋاتقانلىرى دېھقان تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، بىردەمگىلا يۇگۇرىدىغان ساپساپچى ئاتلار . مەيدانىنى بىر ئايلىنىش بەش مىڭ مېتىر . مانا شۇ بەش مىڭ مېتىرلىق ئايلانمىنى يېگىرمە قېتىم ئايلىنىش كېرەك . ئۇزۇنغا چېپىش بولغان بولسا شەھەرنىڭ ئۇ تەرىپىگە — تەلكە ئېغىزىغا چېپىپ بارغان بولاردى ، بۇنداق يۇز كىلومېتىر ئۇزۇنلۇققا ئاتنىڭ ئېتى چىدىمىسا كۆرگەنلا ئات ياراۋەرمەيدۇ ـ دە !
مانا ، ئاتلار پەللىگە ماڭدى . بەيگە مەيدانىدا سانجاق ئادەم .
ئاتلار ماڭغاندا ، دەريا تەرەپتىن گەۋدىلىك بىرى ۋارقىراپ چىقىپ كەلدى .
— مېنىڭ ئېتىممۇ بەيگىگە چۈشىدۇ ! — دېدى ئۇ — بېشىغا

ئاق مالىخاي كىيگەن ، چاققان ، قىسقا كورەك جۇۋلىق ، مەيدىسى ئوچۇق ئادەم .

— غېنى ئوغرى ! — دېدى ئادەملەر بىر ـ بىرىگە قارىغىنىچە ھەيران ۋە خۇشال بولۇشۇپ .

غېنى ئوغرىنىڭ ئاۋازى كىمنى قارىتالمايدۇ . ئۇنىڭ يېنىدىكى كۆكسى كەڭ ، ساغرىسى چوڭ ، بېلى ئىنچىكە ، قۇيرۇقى بوغۇلغان تورۇق ئات بېشىنى لۆڭگە بىلەن تېڭىۋالغان قازاق بالا بىلەن بېرىپ بەيگىچىلەر توپىغا قېتىلدى .

— بۇ ئوغرى بەيگە ئاتىنى نەدىن ئوغرىلىغاندۇ ؟

— رەسىدىن ئوغرىلاپ كەلدى جەزمەن !

— كۈنەسىنىڭ ئېتىدەك قىلىدۇ .

— تورغاۋۇتنىڭ بولسا مېڭىشى ياخشى ، بەيگىگە يارىمايدۇ !

— قالماق ئېتىدەك قىلىدۇ جۇمۇ !

— ياق ، قازاق ئېتى !

— بەرناۋۇلدەك ئېگىز ـ ھە !

— قارا ، ئاياغ ئېلىشىنى ، ئىتتىك ئاتتەك قىلىدۇ ! ...

ھەممە ئادەمنىڭ كۆزى پەللىدە . مانا ، ئاتلار قاتار تىزىلدى ، مانا ، پاختا بەت مىلتىق ئېتىلدى ، ئاتلار قويۇپ بېرىلدى . بىر ـ ئىككى چۆرگىلىگۈچە ئاتلار توپ ـ توپ بولۇپ يۈگۈرۈشتى ، ئاستا ـ ئاستا سۈزۈلۈپ ئالدىدا ئون ، ئوتتۇرىدا بەش ، ئاخىرىدا ئون ئۈچ ئات يۈگۈرۈپ بارماقتا ، ھەربىر توپنىڭ ئارىلىقى بەش ـ ئالتە مېتىر ... مانا ، ئونىنچى چۆرگىلەم باشلىنىۋىدى ، ئاتلارنىڭ ياخشى ـ يامىنى خىلىنىشقا باشلىدى . نەچچە ئات سەپتىن چىقىپ كەتتى . مانا ، يىگىرمە سەككىز ئاتتىن ئون ئالتىسى يول تالىشىپ كېتىۋاتماقتا ، ئون بەشىنچى ئايلىنىشقا كەلگەندە ، ئالتە ئات بىر قاتار ، ئون ئات بىر قاتار بولۇپ قالدى . غېنى ئوغرىنىڭ ئېتى ئاخىرقى سەپتە . پاھ ، تورۇق ئات يۈگۈرگەتسىرى قىزىپ ، ئايىغى ئېچىلىپ ئۇزۇپ چىقىشقا باشلىدى . مانا ، ئاخىرقى ئىككى ئايلىنىش ، بالا بەيگىچىلەر

ئاتلىرىنىڭ تىزگىنلىرىنى قويۇۋەتتى ، ئاتلارنىڭ قەدەملىرى شۇنچىلىك تېز ، تۇياقلىرى كۆرۈنمەي قالدى . قۇلاقلىرى يوپۇرۇلغان ، ئىككى ئالدى ئايىغىنى تۇمشۇقىنىڭ بىقىنىدىن چىقىرىپ يۈگۈرۈۋاتقان ئاتلار ئۆزىنىڭ ئاخىرقى ماھارىتىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى . كۆك ئات ، قارا قاشقا ، خالتار ئات ئالدىدا تەڭ كېتىۋاتاتتى . بىردىنلا ئۇلارغا غېنى ئوغرىنىڭ ئېتى يېتىشىۋالدى . مانا ، ئاخىرقى ئايلىنىش ، ئاتلار ئۇچماقتا . تەرەپ - تەرەپتىن ياندىغۇچىلار چىقىپ بەيگە ئاتلارغا ياندىشىپ ئاتلارنىڭ پېشانىلىرىنى سىيپاپ ، يېنىك قامچىلاپ قويۇپ ، بەزىلىرى چۇلۇۋارىنى تۇتۇپ يېتىلەپ چېپىپ ئاخىرقى پەللىنى تالاشماقتا . مانا ، قارا قاشقا ئالدىغا ئۆزۈپ چىقتى . پەللىگە يۈز مېتىر قالغاندا غېنى ئوغرىنىڭ ئېتى ئۇنىڭغا يانداشتى . ئىككى ئاتنىڭ بېشىمۇ ، قەدەملىرىمۇ تەڭ ، ئاخىرقى يېگىرمە - ئوتتۇز مېتىر قالغاندا ، غېنىنىڭ ئېتىنىڭ بېشى بىر غېرىچ ئۇزۇۋۇدى ، قارا قاشقىنىڭ ياندىغۇچىسى غېنىنىڭ ئېتىنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچا ئۇرۇۋۇەتتى . ئات بىرلا سىلكىنىۋىدى ، قارا قاشقا ئۇنىڭدىن بىر غېرىچ ئالدىغا ئۆتتى . پەللىگە بەش مېتىر قالغاندا ئىككى ئات يەنە تەپمۇتەڭ بولۇپ قالدى . پەللە ئارقىنىغا غېنىنىڭ قازاق بالىسى بىرىنچى بولۇپ قامچىسىنى ئۇردى . لېكىن ئادەملەر :

— قارا قاشقا بىرىنچى ! — دەپ ۋارقىراشتى . ۋارقىراشقانلار كاتتىلار ئىدى ، بەيگە باشقۇرغۇچىمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپلا :

— قارا قاشقا ! — دەپ ئېلان قىلىۋەتتى .

— ۋاي ئاناڭنى ! — دېدى غېنى باشقۇرغۇچىغا قامچىسىنى تەڭلەپ ، — تورۇق ئات بىرىنچى دە ، ھېجىقىز !

چۇقان كۆتۈرۈلدى . ئادەملەر ھەقىقەت بىلەن خۇشامەتنىڭ كۈرىشىنى باشلىۋەتتى !

— قارا قاشقا !

— تورۇق ئات !

ۋارقىرىشىش ، تىللىشىش ، ئاخىرىدا قامچىلىشىش باشلىنىپ ،

www.uyghurkitap.com

دەريا بويىدىكى تۇزلەڭدە بىر يەرنىڭ سۇيى ، قېنى بىلەن چوڭ بولغان ئەزمەتلەر بىر - بىرىنىڭ بېشىنى يېرىپ ئاتتىن بىر - بىرىنى تارتىپ چۈشۈرۈشۈپ جەڭ مەيدانى پەيدا قىلىشتى . جېدەل تازا ئۇلغايغاندا ، بوز ئات مىنگەن ، ئەت رەڭ پەلتو كىيگەن ، سۆسەر تۆپىلىك ئادەم — ھېكىمبەگ غوجام بوز ئات ئۈستىدە تۇرۇپ قولىنى ئېگىز كۆتۈردى . شاڭيولار دەرھال ئۆز ئادەملىرىنى تىنچىتىش ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرىغا ۋارقىراشتى . ئاخىر جېدەل جىمىدى ، ھەممە ئادەم غوجامنىڭ ئېغىزىغا قاراشتى .

— ئىمان بىلەن گەپ قىلىڭلار ! ھەي خۇرجالار ، لەۋەي ، تورۇق ئاتنىڭ بىرىنچى بولغىنى راستقۇ ، ھەممە ئادەم كۆردى - دە ! — دېدى غوجام ئېلان قىلغاندەك ئىنچىكە سالماق ئاۋاز بىلەن .

— غوجام بولمىسا بۇ خەق بىر - بىرىنى يەيدۇ !

— غوجام شۇنىڭ ئۈچۈن يۈرت ئاتىسى - دە !

غېنى غوجامنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ۋارقىراپ تۇرۇپ :

— ماڭا كەلگەن تۆگىنى غوجامغا تۇتتۇم ، قېنى غوجام ، دۇئا قىلسىلا ! — دېدى .

كۆپچىلىك قىيقاس كۆتۈردى ، تەرەپ - تەرەپتىن مەدھىيىلەر كەلدى :

— ئامىن !

— ئاپىرىن !

— ھوششەررە !

— ئوغرى ئەمەس ، باتۇر !

قار ياغماقتا ، ئادەملەر ئۈستىدە قويۇق ھور - تۈمان پەيدا بولغان . غېنى گېپىنى تۈگىتىپلا ئادەملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ دەريا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى . ھېۋزىباي ئۆز قولى بىلەن نار تۆگىنى غوجامغا تۇتتى .

— بۇ نېمىسى ، لەۋەي !

— غېنى باتۇرنىڭ سىزگە تۇنقان مېلى !

— ياق ، ئوغرىنىڭ شېرىكى بولسۇن دەمسىلەر مېنى !

غوجام چاقچاق قىلىۋىدى ، غوجامغا ئەگىشىپ چىققان

«جوھوت» لەقىمى بار ، سىمىز ئادەم خادىك ئوستىدە ئۆرە تۇرۇپ :
— ئەمىسە مەن دۇئا قىلاي ، ماڭا ھەرقانداق نەرسە ھالال .
مەن دېگەن جوھوت ! — دەپ چاقچاق قىلدى .
ئادەملەر قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . نار تۆگە خادىكنىڭ كەينىگە باغلاندى .
تەرەپ ـ تەرەپتىن «ئوغلاق ، ئوغلاق !» دېگەن قىيقاس كۆتۈرۈلدى . شۇ زامان مەيدانغا يوغان ئالا تېكە كەلتۈرۈلدى . قاسساپلار ئۇنى مەرتىپ يانقۇزۇپ پۇتلىرىنى تاڭدى ـ دە ، «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ كانىيىغا پىچاق سۈردى .
كاللىسى ، ئىچ ـ قارنى ئېلىنغان تېكە چىمەنلىككە قويۇلدى ، بىلەكلىرى تۇرۇلگەن ، چاققان كىيىنگەن ئوغلاقچىلار تەرەپ ـ تەرەپتىن ئات دېۋىتىپ كېلىپ يەرگە ئېڭىشىپ بىر قولى بىلەن تېكىنى ئېلىپ باقتى ، ھېچكىم ئۇنى يۇلۇپ تېقمىغا باسالمىدى ، ئالدىغا ئالالمىدى . بوز ئات مىنگەن زىياۋۇدۇن پىشىق ئۇلاڭ ۋە قوشلاپ چۆ ئۇلاڭ تارتىلغان قاۋۇل ھارۋا ئېتىدىن ئىككى قولى بىلەن ئوغلاقنا ئېڭىشتى . ئۇ باشقىلاردەك بىر قولىدا ئات يالىنى تۇتۇپ ، بىر قولى بىلەن تېكىنىڭ كەينى پۇتىدىن تۇتماستىن ، ئىككى قولى بىلەن تېكىنىڭ ئىككى كەينى پۇتىدىن تۇتۇپ پۇتلىرى بىلەن ئۇزەڭگىگە چىڭ تىرەپ تۇرۇپ ، تېكىنى يەردىن يۇلۇۋالدى ـ دە ، ئولاڭ پۇتىنى چاقنالىق بىلەن كۆتۈرۈپ ، ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۇزەڭگە باغنى تېكىنىڭ قورسىقى ئوستىگە قويدى ، ئاندىن تۆۋەنگە قارىتىپ چىڭ دەسسەپ ئىككى قولى بىلەن تېكىنىڭ ئىككى كەينى پۇتىنى چىڭ تۇتۇپ ئاتنى دېۋىتتى . ئۇنىڭ ئېتى مىدىرلىغۇچە ئونلاپ تېقمچىلار ئۇنى مىدىرلىغۇسىز قىلىپ قورشۋېلىشتى .
بوز ئات — شەھەرگە ئون خو بۇغداينى ھارۋا سۆرەپ ئەكىرەلەيدىغان قاۋۇل ھارۋا ئېتى گويا ئون خو يۈك بىلەن ھارۋىسى پاتقاقتا پېتىپ قالغاندەك يۇلقۇنۇپ كۈچىنىپ سىلكىندى ، لېكىن ئوغلاقنىڭ ئالدى پۇتىنى ئۆزىگە ئوخشاش ئىككى ئات ئىككى ياقتا تارتماقتا ، يۇرت ـ يۇرتنىڭ تېقمچىلىرى بۇ يەرگە توپلانغاچقا ، داڭلىق تېقمچى يالغۇزلا زىياۋۇدۇن ئەمەس ـ دە !

شۇڭا ، بوز ئات يۇلۇپ چىقالمىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە زىياۋۇدۇننىڭ ئىككى قولىنىڭ يېنىدىمۇ بىرنەچچە قاۋۇل قول ئوغلاقنى قاماللاپ تۇتۇپ ، ئۇنىڭ تېقىمىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ ، ئۇنى ئۇرۇۋېتىش ئۈچۈن كۈچىمەكتە ئىدى .

مۇختەرباي ئېتىنى كەينىچە سو قىلىپ ئوغلاقچىلار ئارىسىغا كىرىشكە ھەرىكەت قىلماقتا ئۇ ھەدەپ :

— زىيەك ، ئاتىنىڭ تىزگىنىنى ماڭا تاشلا ! — دەپ ۋارقىرىماقتا ئىدى . زىيەكنىڭ ئاغزىغا قامچىسى چىشلەكلىك ، ئۇ ئۆپكىدەك قىزىرىپ ، ئالدىغا ئېگىلىپ ئونچە ئادەم بىلەن ئېلىشماقتا ئىدى .

بوز ئات ئۆرىدەپ تۇرۇپ ئالدىغا بىر يۇلقۇنۇۋېدى ، تېقىمداشقان ئىككى ئاتنى سۆرەپ توپتىن يۇلۇنۇپ چىقتى . مۇختەرباي يېنىدىكى بۆرىۋاي ئىسىملىك قازاققا :

— تارت ، تارت ! — دەپ ۋارقىراپ ئۇنى زىياۋۇدۇنغا يانداشتۇردى . زىياۋۇدۇن بىلەن بۆرىۋاي ئوغلاقنى ئارىغا ئالدى ، مۇختەرباي : «ھا ـ ھا ـ ھاي ... !» دەپ ۋارقىراپ ئوغلاققا يېقىنلاشقانلارنى ئېتىنىڭ كۆكسى بىلەن ئۇرۇپ ، ئوغلاقنى توپتىن يۇلۇپ ئاچىقتى . ئۇچ ئاتلىق ئوغلاقنى ئارىغا ئالدى . ئۇنىڭ قالغان ئوغلاقچىلىرى باشقا يۇرتنىڭ ئاتلىرىنى يېقىن كەلتۈرمىدى ، ئوغلاق سازلىققا ، كېيىن يار ياقىلاپ كۈنچىقىشقا ، ئۇيەردىن ئۆرلەپ شىمالغا قاراپ يۇرۇپ كەتتى . مىڭلىغان ئاتلىقلار ئۇلارنى قوغلاپ ، چوڭ ئالامان بولۇپ شىمالغا سىلجىدى ... ئۇلار ئۆمىلىشىپ ، يۇرت ـ مەھەللە ئابرۇيى ئۈچۈن جان تىكىپ تاكى گۈگۈم چۈشكۈچە ئېلىشتى . ئاخىر كەچ كىرگەندە ، مۇختەرباي ئېغىر ئوغلاقنى ھېلىقى يۇگۇرۈك — دەملىك ئېتىنىڭ ئالدىغا ئالدى ـ دە ، مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ ، ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ كۈزلىكىگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى ۋە ئەكېلىپ مىڭبېگىنىڭ ھويلىسىغا تاشلىدى .

ئوغلاق تاشلاش قەيسەرلىكىنىڭ بەلگىسى . تاشلىغۇچىنىڭ بوينىغا مىڭبېگى قائىدە بويىچە ياغلىق باغلىدى ۋە :

— خالايسق ، بۇگۈن كەچ بىزنىڭكىدە مەشرەپ ! — دەپ ۋارقىرىدى . «مۇختەرباي ھېۋىزباينىڭ ئوغلىنى ئابدۇمەر مىڭبېگنىڭ ئۆيىگە تاشلىدى ! » دېگەن خەۋەر بىردەمدىلا ھەممە يەرگە تارالدى .

— بۇ نېمە قىلغىنى مۇختەرباينىڭ ـ ھە ؟

— مىڭبېگنى سىنىماقچىمىدۇر ؟ !

— مىڭبېگى توپاق سويۇپ مەشرەپ بەرگۈدەك !

— ھەرقاچان مۇختەرباينىڭ كۆزى مىڭبېگنىڭ چىرايلىقىغا چۈشكەن گەپ !

— قايسىسى ، نوغاي توقالدىن كېينكىسىما ؟

— ياق ، كېينكىسىدىنمۇ كېينكىسى . ئالتۇن چىشلىق سەتەك ...

— چىرايلىقنى كۆرسە بىزنىڭ مۇختەرباي جېنىنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدۇ ـ دە !

تالادا لەپىلدەپ قار ياغماقتا ، تۆت ئېغىز ئۆيدە لىق ئادەم . بالىلار سىرتتا قاڭتۇرۇلغان ئاتلارنى سوۋۇتۇپ يۈرمەكتە . ئۆيلەردە كۈلكە ، ناخشا ـ ساز . گويا بۇ خەلقنىڭ غېمى يوق ، گويا بۇ خەلقە قايغۇ يوقتەك ، ھەممىلا چىرايدا كۈلكە ، ھەممىلا كۆڭۈل شادلانغان . ئۇلارنىڭ شادلىقى گويا كى تاغ سۈيى ، بەئەينى يايلاق گۈللىرى . ئۇلارنىڭ قەلبى نارەسىدىدەك ساپ ، شەبنەمدەك يالتىراق . شەھەر ۋەھىمىسى بۇ يەردە يوق ، ھوقۇق زوراۋانلىقى بۇ يەرگە كۆلەڭگە تاشلىمىغان . بۇ يەردە ناخشا ، خۇشلۇق ۋە كۈلكىدىن باشقا ھېچنېمە يوق ...

مەشرەپ يېرىم كېچىدە ئاخىرلاشتى . مۇختەرباي ھېلىدىن ـ ھېلىغا ھويلىغا چىقىپ ئۆيلەرنى چارلىدى . ھۇجرا ۋە تۆكلۈكلۈك پەنجىرىلەرنى كۆزەتتى . چوڭ قورۇدىن باشقا ، ياندا يەنە مالچىلار قورۇسىمۇ بار كەن . چوڭ دالاننىڭ ئىچىدە ئوچ ئىشىك ، يېڭى توقال سولدىكى ھۇجرىدا تۇرىدىكەن ...

مۇختەرباي كەچ ئۆيگە قايتتى . ئۇنىڭ خىيالىغا مىڭبېگنىڭ ئالتۇن چىشلىق ، كۈلۈپلا تۇرىدىغان يېڭى ئالغان توقلى

كىرىۋالدى . مىڭبېگى خوتۇنىنى كۆز - كۆز قىلىشقا ئامراق ، كۈندۈزى ھېۋىزبايىنىڭ تويىغا خادىكقا سېلىپ ئاپارغان چىرايلىق ئايالىغا ھەممىلا ئادەم قىزىقىپ قاراشتى . بولۇپمۇ ، مۇختەربايدەك خوتۇنىپەرەسلەر باھانە تېپىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى ، ھەتتا گەپ تاشلاپ ، ئۆزىگە قارىتىپ كۈلدۈرۈۋالدى تېخى ... كۈلدۈردى - دە ، كۆڭلىگە نەپسى بالاسىنىڭ شەيتانلىرىنى چىللىدى . ئۇ بىر ئامال قىلىپ ئۇنىڭ لەززىتىنى تېپىپ بېقىشقا باش قاتۇردى . ئۆزىگە ئوخشاش نەپسى بالاسىنىڭ ئەسىرى بولغۇچىلاردىن ئىككىنى تاپتى - دە ، مەسلىھەتنى پىشۇرۇشقا كىرىشتى .

ئاخىر ئايغاقچى ئۇنىڭغا : «مىڭبېگى ئەتە شەھەرگە كىرىدىكەن» دېگەن خەۋەرنى يەتكۈزدى . تەلىيىگە شۇ كۈنى كەچ مىڭبېگىنىڭ كۈزلىكىگە يېقىن مەھەللىدە پېرە بولىدىكەن . ئۇلار پېرىگە باردىغان بولۇشتى .

پېرە ھەم داۋا ، ھەم ئويۇن . داۋالانغۇچى شىپا تاپىدۇ . قالغانلار كۆڭۈل ئاچىدۇ : باخشى ئۈزۈن كۆڭلەك كىيىپ ، تۇغنى تۈتۈپ مۇڭلۇق يەتتە ئاۋۇشنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن «جىن» لىرىنى چاقىرىپ كەلگۈچە ، ئادەملەر داپچىلارنىڭ بارماقلىرىدىن ، ئاۋۇشلىرىنىڭ مۇڭلىرىدىن راھەتلىنىپ يايراپ كېتىدۇ . باخشى قولىغا خەنجىرىنى ئېلىپ تۇغنى ئايلىنىپ كېسەلنى قوغلاپ يۈرۈپ خەنجەرلىگەندە ، ئادەملەر شىپالىق تىلەپ «ئاللا !» دەپ ۋارقىرىشىپ روھىنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ . باخشى چوڭ ئويۇنغا چۈشۈپ قۇيۇنغا ئايلىنىپ پىرقىرىغاندا بولسا ، ئادەملەر گويا غايىبانە كۈچنى سېزىدۇ - دە ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ «ئاللا !» دەپ تۇۋلاپ ، كېسەل ئادەمنىڭ ئازابتىن قۇتۇلۇشىغا ھەمدەم بولۇشىدۇ ... نەق مۇشۇ پاتىپاراقچىلىق باشلانغاندا ، مۇختەربای ئۆينىڭ تۆرىدىن پەگاھقا چۈشتى ۋە ئىككى دوستىنى ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى . داپ ، شاۋقۇن ئاۋازى ئاستا - ئاستا يىراقلاشتى . ئۇلار ئاتلىرىنى باغقا باغلىدى - دە ، ئۆگزىگە ياماشتى . ئۇلار ئۆگزىگە چىقتى ، ئىتلار سەزمىدى . ئۇلار ئۈزۈن قارا پوتىنى تۇڭلۇكىنىڭ بەل ياغمچىغا باغلىدى ، مۇختەربای ئالدىراپ - تېنەپ پوتىنى تۈتۈپ

ساڭگىلاپ دالانغا چۈشتى . ئاندىن سۇيىنى سىلاپ يۇرۇپ سولغا بۇرۇلدى ۋە ھۇجرا ئىشىكىگە باردى . ئۇ ھۇجرا ئىشىكىنى مۇرىدەپ مۇجۇقتىن چىقىرىپ ئاچتى ۋە ئۆيگە كىردى . ئۆي ھۇپپىدە ئەتىر پۇرايتتى . ئۆينىڭ تۆڭلۈك پەنجىرىسىدىن غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى . ھېلىقى گۈزەل ئالتۇن چىشلىق خېنىم ئاپئاق ياستۇققا چاچلىرىنى يېيىپ ، سۇنتەك ئاق ئىچ كىيىم بىلەن ئوڭدا يېتىپ يالغۇز ئۇخلاۋاتاتتى . مۇختەربای ھەممىنى ئۇنتۇدى . ئۇ كىيىملىرىنى سېلىپ خۇددى ئۆز ئۆيىدىكىدەك يوتقانىنى قايرىپ ئايالنىڭ قوينىغا شۇڭغۇدى . ئايال يىرىك قول ، تىكەندەك ساقالنىڭ غىدىقلىشىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ تېپىرلىدى ، لېكىن ۋارقىراشقا ئۇلگۈرەلمىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئېغىر ، ئەمما يېقىملىق بىر گەۋدە چىقىۋالغان ، يىرىك بىر قول ئۇنىڭ نازۇك پۇتلىرىنى قايرىپ ، قاۋۇل بىر گەۋدە چاتىرىقىغا يېپىشماقتا ئىدى :

— مىدىرلىما ، يا رەسۋا بولىسەن ، يا ئۆلىسەن ! — دېدى ئەر يۇزىنى ئايالنىڭ يۈزىگە يېقىپ تۇرۇپ . ئايال قارشىلىق قىلمىدى ... ئېرىدىن تىلىگەن راھەتنى يات ئەردىن تاپتى ـ دە ، ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ ، ئەرنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ :

— سىز كىم ، نېمانچە قارام ! — دەپ پىچىرلىدى .

— مەن مۇختەربای !

— مىكېبگى سىزنى دائىم تىللايدۇ .

— ئۇ مېنىڭ دۇشمىنىم ، مانا شۇ تاپتا قىساس ئېلىۋاتىمەن !

— مەنمۇ شۇ !

— تېپىشىپتىمىز ئەمىسە !

ئىككى تەن بۇ قېتىم نەپسى تاقىلداپ ئىختىيارىي ھالدا يەنە جۇپلەشتى . ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىھوش . بىرى نازۇك تەننىڭ جىلۋىسىدىن ، يەنە بىرى قوپال تەننىڭ قۇۋۋىتىدىن چەكسىز راھەتلىنىپ شۇ ھالغا كەلگەنىدى ...

— مۇختەر ، بول ئەمدى ، پوتىغا ياماش !

تۆڭلۈك پەنجىرىدىن ئىككى دوستىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى . مۇختەربای ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇۋىدى ، ئايال :

— ياق ، ياق ... يەنە بىر دەم ! — دەپ ئۇنىڭغا ئېسىلدى . مۇختەربای ئايالىنىڭ يۇمشاق ، نازۇك ، پۇراقلىق بەدىنىگە يەنە ياماشتى ...

— بولدى هوي ، مەن چىدىمىدىم ...

— مەن چۇشەي ئەمدى !

— تازا تويمايدىغىنى ئوخشىمامدۇ ؟ !

ئۆگزىدىكى چاقچاق بىردىنلا يوقالدى . ئۆگزىدە ئوپۇر ـ توپۇر ، دومىلىشىش ، مۇشتلىشىش باشلىنىپ كەتتى . مۇختەربای ئالدىراپ ـ تېنەپ كىيىندى ـ دە ، دالانغا ئۆزىنى ئاتتى . ئۇ دالانغا چىقىشقا ئۇلگۇرەلمىدى ، بەش ـ ئالتە ئادەم ئۆيگە بېسىپ كىرىپ ئۇنى كالتەك ـ چوماق بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى .

مۇختەربايىنىڭ بۇ خوتۇنغا كۆز سېلىپ يۇرگىنىنى ئەڭ بۇرۇن ئابدۇمەر مىڭبېگنىڭ ئىنىسى ئەنسەرىدىن تەلۈە سەزگەن ، ئۇ مۇختەربايىنىڭ مەقسەتلىك بۇ ئۆيگە ئوغلاق تاشلىغىنى ، پېرىدىن غىپىدە چىققانلىرىنى سەزگەن ۋە پېيىگە چۇشكەنىدى . ئۇ يالغۇز كېلىشكە پېتىنالماي ئادەم يىغىپ كەلگۇچە ئارىلىقتا خېلى ۋاقىت ئۆتكەنىدى . مانا ئۇنىڭ ئون ئىككى ئادىمى بۇ ئۇچ خوتۇنپەرەسنى باغلىۋالدى .

— قاينىاق سۇ ، قاينىاق ، مۇختەرنىڭ قوڭغا قاينىاق سۇ قۇيىمىز ! قىرىق كۇنگىچە قوڭدىن قان ئېقىپ قاقشاپ ئۆلىدۇ ، — دېدى ئەنسەر تەلۈە تۇۋرۇككە باغلانغان ، باش ـ كۆزى قانغا بويالغان مۇختەربايىنىڭ مەڭزىگە بىر مۇشت ئۇرۇپ .

— هېجىقىز ! — مۇختەربای ئىڭراپ تۇرۇپ ئەنسەرنىڭ چاتىرقىغا كۇچ بىلەن تېپىۋەتتى .

— ۋاي ـ ۋاي ... — ئەنسەرىدىن ئىككى قولىنى چاتىرقىغا تىقىۋېلىپ دادلىدى ، — بول ، دوڭغايىتىڭلار ، ئۆز قولۇم بىلەن نوگاي تىقىپ ، قاينىاق سۇ قۇيىمەن !

تەلۈىنىڭ ئادەملىرى مۇختەربايىنىڭ باغلاقلىق قولىنى كەينىگە قايرىپ دوڭغايىتتى . چىراغ تۇتۇپ بېرىۋاتقان قېرى مالاي يالۋۇردى :

— بالىلار ، ئىنساپ قىلىڭلار ، گۈناھىنى مەن تىلەي !
— قويۇۋېتىڭلار ، ئۇنى مەن چىللىغان !
يېرىم يالىڭاچ ئايال چىرقىراق ئاۋازدا ۋارقىراپ ھويلىدا پەيدا بولۇۋىدى ، ھەممىسى چۆچۈپ كېتىشتى ...
— چىللىغان بولساڭ سەن بۇزۇققىمۇ شۇ ! — دېدى ئەنسەرىدىن ئاكىسىنىڭ ئارزۇلۇق خوتۇنىنىڭ تولغان كۆكسىگە يالت قىلىپ قاراپ قويۇپ ، — ئاكامنىڭ كۆڭلى قارا بولمىسا ساپلا ۋاپاسى يوق بۇزۇقلارنى تېپىپ چىقاتتىمۇ شەھەردىن !
دالاندىن ئىككى ئايال ئېتىلىپ چىقىپ توقالنى چىرقىرىتىپ سۆرەپ ئەكىرىپ كەتتى . بىر ئاياقتا قاپاق سۇ ۋە نوگاي كەلتۇرۇلدى . نوگاينى ئەنسەرىدىن دوڭغايتىلغان مۇختەرباينىڭ يوغان ، قارامتۇل كاسىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا توغرىلاپ تىقماقچى بولغاندا ، قېرى مالاي ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى . نەق شۇ چاغدا ھويلا دەرۋازىسى يوغان ئېچىلىپ ، ھويلىغا ئاتلىقلار باستۇرۇپ كىردى . بۇلار زىياۋۇدۇن باشلاپ كەلگەن يىگىتلەر ئىدى . چىراغ ئۆچۈرۈلدى ، ھويلىدا مۇشتلىشىش ، كالتەكلىشىش ، بوغۇشۇش باشلىنىپ كەتتى ...
ئاتلىقلار تاڭ ئېتىش ئالدىدا مەھەللىگە قايتىپ كېلىشتى . ئۇلار لام ـ جىم دېيىشمىدى . مۇختەرباي ئۆزىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغان بىر نەۋرە ئىنىسى زىياۋۇدۇنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە :
— توۋا قىلدىم ، ئۇكام ، ئەمدى خوتۇن خەقنىڭ كەينىدىن چاپمايمەن ! — دېدى يىغلامسىراپ .
— ھېچ ئىش يوق ! — دېدى زىياۋۇدۇن .
ھايات شۇنداق : خۇشاللىق ، خاپىلىق ، ئامەت ، پاجىئە ، رەسۋاچىلىق ، مەردلىك بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ يۇرىدىغان بۇ چوڭ زېمىن نى ـ نى شادىمان كۈنلەرنى كۆككە ئۇچۇرۇۋەتكىنىگە ئوخشاش ، پاجىئە ۋە ئار ـ نومۇسلۇق چاغلارنىمۇ يۇتۇۋېتەلەيدۇ .

ئۇيغۇر كتاب تورىكتى
www.uyghurkitap.com

16

... لېكىن ئىنسان ئۇنداق ئەمەس ، ئۇ زېمىنىدەك كەڭ قورساق ، مەردانە ئەمەس . ئۇ بەزىدە قۇياشنىمۇ ، ھارارەتنىمۇ ، ھەتتا قەھرىتان زىمىستانىنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدۇ . بەزىدە ئۇنىڭغا يەر يۈزىگە قۇياش كۈلۈپ قارىمايدىغاندەك ، زېمىن يارىلىشىدىنلا گۆرىستان بولۇپ يارالغاندەك ، دەسسەپ تۇرغان بۇ زېمىندا ناله ـ پەريادتىن باشقا ھېچنېمە يوقتەك بىلىنىدۇ .

نۇرى جۇدالىقنىڭ نېمىلىكىنى ئەمدى بىلدى : ئۇمىدسىزلىك بىلەن تۇمانغا ئايلانغان بۇ قاراڭغۇ دۇنيا شۇ قاراڭغۇلۇقتا تەمتىلەپ روجەك ئىزدىگۈچىنىڭ ئاھ ـ دادى بولسا كېرەك . سەبىخەمۇ مۇشۇنداق كۈندىمىدۇ ، ئۇ نەدە ، ھالى قانداق ؟ ... ئۇ ئۆزىنىڭ ھەرقانچە قىلىپمۇ مۇھەببەت توربىدىن قۇتۇلۇپ چىقالمىغانلىقىنى بىلدى . ئۇنىڭ مۇھەببەتسىز ياشاشقا ئۇرۇنۇشى ئۆز ـ ئۆزىنى ئالداش ، سۈنئىيلىك ئىكەنلىكىگە ئىشەندى . سەبىخە ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ قالدى . بۇ پاكىتنى ئىنكار قىلىشقا ئۇنىڭ ئىلاجى يوق . بولۇپمۇ ، ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ قولىغا تەگكەن ، باش ـ ئاخىرى يوق بىر پارچە خەت ئۇنىڭغا ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان رېئاللىقنىڭ مىسلىسىز زەربە كۈچىنى ئىسپاتلىدى .

خەتنى سەبىخە ئۇرۇمچىدىن يازغانىدى . ئۇ ھازىر نامىدا ئوقۇغۇچى ، ئەمەلىيەتتە نەزەربەندتە ئىكەن . ئۇ ئاپىسى بىلەن سىكىلىسىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن . خەت «ئۇنتۇپ كېتىڭ» ، «ئۇ بىر چوش بولۇپ قالسۇن» دېگەن سۆزلەر بىلەن ئاخىرلاشقان بولسىمۇ ، نۇرىنىڭ جاۋابى «ياق» دېگەن سۆزلەرگە مەركەزلەشتى . نۇرى بۇ قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ئاخىر رەخمجان ئارقىلىق ئۆزىگە تەگكەن خەتنى رەخمجان بىلەن پەردىنىڭ مېھمانلىرىغا بەرگەن چېيىدا تاپشۇرۇۋالدى . نۇرى ئۇ خەتنى تولا ئوقۇپ يادلىۋالدى ، خەت نۇرىنىڭ قوللىرىدا تولا مىجىلىپ كونا

دەسمالغا ئايلاندى . سامان قەغەزگە خىمىچىسكىي قەلەم بىلەن يوغان - يوغان قىلىپ يېزىلغان بىر ۋاراق خەتكە پاكىز بىر يۈرەكنىڭ ئىللىق كۆز يېشى ، زۇلۇم - خورلۇقلىرى سىغقانىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ نۇرىدىن باشقا ھېچكىمنى ئويلىمايدىغانلىقىنى ، لېكىن دىدارلىشىش ئەمدى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى تومتاق سۆز بىلەن يازغان . رەخمجان غۇڭا گەپلەرنى چۈشەندۈرۈپ :

— ئۇنى خورلاپتۇ . ئۇنىڭ قىزلىق ئار - نومۇسىنى ئاياغ ئاستى قىپتۇ ، ئۇ ئەمدى سېنى كۆرۈشكە پېتىنالمايدىكەن ... — دېۋىدى ، نۇرى :

— ئۇنىڭ خاھىشى ئەمەس ، ئۇنىڭدا نېمە گۇناھ ! — دېدى كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ .

— شۇنداق قارامسىنا ، نۇرى ؟ سەن بىزنىڭ مىللىي پىسخىكىمىزدىن ھالقىپ كەتتىڭغۇ ، ئۇكام !

— ھەقىقەت مېنى شۇنىڭغا مەجبۇرلىدى ! ...

— بەدەن بىلەن روھتىكى خاھىشنىڭ بىرلەشمىكى تەس ، مەن نەزەرىيە جەھەتتىن بۇنى بىلىمەن . رۇسلار ھايانقا شۇنداق قارايدۇ . لېكىن ، بېشىمغا كەلمىگەچكە مەن بۇ خىل سىناقتا بەرداشلىق بېرەلەيمەنمۇ ، بىلمەيمەن !

— تۇرمۇش ئادەملەرنى سىنايدىغان بىر مەيدان ، تومۇرلىرىدا ساپ قان ئاققان ئادەم ھەقىقىي پاكلىقنى قوبۇل قىلالايدۇ . ھەقىقەت ئادەمنى بەزىدە قەھرىمان قىلىۋېتىدۇ ، بەزىدە بىچارە قىلىپ قويىدۇ . لېكىن ، ئۇ ئادەمنى ھەرگىز رەسۋا قىلىۋەتمەيدۇ !

مانا ، بۇ يىل مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلارمۇ مۇزاكىرىدە . ئۇلار شېئىر دۇبەن ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويغاندىن بېرى شىنجاڭدا پەيدا بولغان يېڭىلىقلار ، ياخشىلىقلارنى پاكىتلار بىلەن سۆزلىمەكتە : بولۇپمۇ مائارىپ جەھەتتە راستىنلا بەك چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولغان — بۇ خىل پاكىت ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېن دەۋرىدىلا ئەمەس ، ئىلگىرىكى تارىختىمۇ كۆرۈلۈپ باقمىغان . ھازىر ئون ئۈچ مىللەتنىڭ ئۆز ئۇيۇشمىلىرى بار .

ئۇيۇشمىلار مەدەنىيەت ، مائارىپنى مىسلىسىز راۋاجلاندۇردى . ھازىر شىنجاڭ بويىچە ھۆكۈمەت ۋە ئۇيۇشمىلار ، قارىمىقىدىكى مەكتەپلەرنىڭ سانى ئىككى مىڭ تۆت يۈز ئوچكە ، ئوقۇغۇچىلىرى ئىككى يۈز يەتمىش بىر مىڭ بىر يۈزگە يەتكەن . ئوقۇتقۇچىلار سانى ئالتە مىڭ يەتمىش بىرگە يېتىپ ، جەن شۇرېن دەۋرىدىكىدىن ئوتتۇز يەتتە پۈتۈن يۈزدە يەتمىش ھەسسە كۆپەيگەن . بۇ ئوتتۇز سەككىز ھەسسە دېگەن سۆز ! تېيىپ ھاجىنىڭ چىرايلىق كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن ئابدۇرېشىت ئىسمىلىك تۇغقىنى بۇ سانلىق رەقەملەرنى نەدىن بىلىۋالدىكىن ؟ بۇ راستلا بىر پاكىت ...

لېكىن ، شېڭ دۇبەننىڭ تۇرمىدە ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئادەملىرىنىڭ سانىنى مۇشۇنداق ئېيتىپ بېرەلەيدىغان بىرەر ئادەم چىقسىدى ، بەلكى ئۆلگەنلەرمۇ ئىككى يۈز يەتمىش بىر مىڭدىن جىق بولسا كېرەك . «سەن ئابدۇرېشىت ھەرقانچە ماختاپمۇ جاللاتنى ئاقلىيالمايسەن . سۇۋېت ئىتتىپاقى 1934 ـ يىلى بەش مىليون ئالتۇن رۇبلى ، 1937 ـ يىلى يەنە ئىككى مىليون بەش يۈز مىڭ ئالتۇن رۇبلى ياردەم قىلغاندىن كېيىن ، شېڭ دۇبەننىڭ بۇ يەتتە مىليون بەش يۈز مىڭ ئالتۇن رۇبلىنىڭ كۆپ قىسمىنى ھەربىي خىراجەتكە ئىشلىتىپ خەلقنى باستۇرغانلىقىنى ، ئاز قىسمىنىلا سانائەت ، سودا ، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىغا ئىشلەتكەنلىكىنى نېمىشقا خەلققە ئېيتالمايسەن ؟ سەن ئابدۇرېشىت ، بايىقى سانلىق رەقەملەر بىلەن گەپ ئېچىپ ، مەن نۇرى نەزەرخان غوجامدىن يېزىۋالغان مۇشۇ يەتتە مىليون بەش يۈز مىڭ ئالتۇن رۇبلىنى ئېيتسام بىكارلا لەت بولىسەن . تارىختا قايسى ھۆكۈمران كۈچلۈك بىر چەت دۆلەتنىڭ بۇنچىلىك چوڭ ياردىمىگە ئېرىشەلىگەن ! سەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىككى يۈز يەتمىش بىر مىڭ نەچچە يۈزگە يەتكەنلىكىنى بىلىدىكەنسەن ، سەبىخەدەك خورلانغانلارنىڭ سانىنىمۇ بىلەمسەن ؟ مېنىڭ كىچىككىنە ئىنىمدەك بىگۇناھ ئېتىلغان نارەسىدىلەرنىڭ سانىنىچۇ ؟ ... »

كىم نېمىلا دېسە نۇرىنىڭ تەتۇر جاۋابى تەييار ئىدى . ئۇنىڭغا سۆزلىگۈچىلەرنىڭ ھەممىسىلا يالغانچى ، خۇشامەتچى ، سۈيقەستچى بولۇپ تۇيۇلاتتى . راست گەپ — شېئىر دۇبەننى تىللاش ، ھاقارەتلەش ، پاش قىلىش ، خەلقنى ئۇنى يوقىتىشقا كۈرەشكە چاقىرىش . بۇنداقلار نېمىشقا سەھنىگە چىقمايدۇ ؟ ... ئۇ تىت - تىت بولاتتى ، تېرىكەتتى ، لېكىن سەھنىگە چىقالمايتتى . گىمنازىيىنىڭ ئاشخانا زالىغا ئادەم لىق تولغان . سۆزلىگۈچىلەرنىڭ ھەممىسىلا مەدھىيىلىگۈچىلەر ، تەمەخورلار ، ياخشىچاق بولغۇچىلار ئىدى . نۇرى چىقىپ راست گەپلەرنى سۆزلىسە ئۇنى ھازىرلا تۇرمىگە سولايدۇ . ئۇ تۇرمىدىن قورقمايدۇ ، لېكىن تۇرمىگە كىرىۋالسا سەبىخەنى كىم قۇتقۇزۇپ كېلىدۇ ؟

ئۇ سەبىخەنى قۇتقۇزىمەن دەپ ئۆز - ئۆزىگە قەسەم بەرگەنىدى . ئۇنىڭ خىيالىغا ئۇرۇمچى دېگەن شەھەرنىڭ تۇمانلىق كوچىلىرى ، ۋەھشىي ھۆكۈمرانلىرىلا كىرىۋالغانىدى ... مانا ئەمدى ئۇنىڭ قۇلىقىغا ھېچكىمنىڭ ئاۋازى كىرمىدى . سەبىخە — چىرايى سولغۇن ، سېرىق چاچلىرى چۈۋۈلغان ، چىرايلىق قوي كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان ، ئىلگىرىكى نۇرلىنىپ تۇرىدىغان قىزىل مەڭزى پۈرلەشكەن ، دەسسەلگەن ئالمىغا ئوخشاپ قالغان بەختسىز قىز ھازىر ئۆزىگە چەكسىز ھايات - مۇھەببەت لەززىتى ئاتا قىلغان ھېلىقى چىرايلىق لەۋلىرى بىلەن شۇئىرلىماقتا : «... بىز ماشىنا بىلەن ئاپام ، سىڭلىم ئۇچىمىز غۇلجا شەھىرىدىن يولغا چىقىپ ، بايانداىغا كەلگەندە ئارام تاپتۇق ، سۈيدۈڭگە كەلگەندە خۇشال بولۇپ كۈلۈشتۇق . چىگسىخوزىغا كەلگەندە ئەسكەرلەر ماشىنىمىزنى توختاتتى ، شوپۇرنى ئەچۈشۈپ كەتتى ، بىردەمدىن كېيىن باشقا بىر شوپۇر چىقىپ ماشىنىنى ئۇچقاندەك تېز ھەيدەپ تەلكىنىڭ داۋىنىغا قارىتىپ يۈرۈپ كەتتى . بىز چۈشۈپ قالىمىز دەپ ماشىنىنى ئۇردۇق . لېكىن ، بولمىدى . بىزنى ئىككى ياقتىن ئەسكەرلەر قورشاپ ماڭدى ، سايرام كۆلى ... ئاخىر بەشىنچى كۈنى ئۇرۇمچىگە كەلدۇق . بىزنى نۇرباغ دېگەن يەردە قاماللىردىن يېپىلغان بىر

ئۆيگە ئەكىرىپ سولىدى ... ئەمدى شۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى ئەسلەش مەن ئۈچۈن ئازاب ھەم ئەسلىيەلمەيمەن . ئۇلارنىڭ مېنى بىھوش قىلىپ ئاياغ ئاستى قىلغىنىنى ئۆچ كۈندىن كېيىن ھوشۇمغا كېلىپ بىلدىم . ئۆلۈۋېلىشنىڭ ئەمدى ھاجىتى قالمىغانىدى ، مەن بۇلغانغان بەدىنىمنى قۇربان قىلىپ قىساس ئېلىش نىيىتىگە كەلدىم . لېكىن ، قىساس ئالماق ئۆلمەكتىنمۇ ، ياشىماقتىنمۇ تەس . ئۇلار مېنى مەست قىلىپ ، بىھوش قىلىپ بىرنەچچە ئاي خورلىدى ... ھازىر مەن ھېلىقى سىز كۆرگەن سەبىخە ئەمەس ، ئاپام بىلەن سىڭلىمنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيمەن . ئىككى قىز مېنى كۈتىدۇ . ئەمەلىيەتتە مېنى كۆزەت قىلىدۇ . مەن ھېچنەگە چىقالمايمەن ، ھەپتىدە ئىككى قېتىم ھېلىقى چىۋ دېگەن ھايۋان كېلىدۇ ، ئۇ مەندىن كۈلكە - خۇشاللىق تەلەپ قىلىدۇ . لېكىن ، مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدا قىساس ئوتىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق . بىز خۇدايىمغا نېمە گۇناھ قىلغان؟ دادام بىگۇناھ ئېتىلدى ، ئاپام بىز ئۈچۈن تېنىنى ساتتى ، مەن ئەمدى ئۇلارنىڭ ئىزىدىن كېتىۋاتىمەن . مېنىڭ زادىلا ياشغۇم يوق ، بىراق ئاپام بىچارە ئۇچۇنلا ھاياتىمنى ساقلاپ قېلىۋاتىمەن ... مانا ھازىر ھېيلە ئويلاپ تاپتىم ‹ئوقۇپ بىلىم ئېلىپ سىلەرگە خىزمەت قىلاي ! › دەپ يالۋۇرۇۋىدىم ، ئىككى ئاي بولدى كۇرستا خەنزۇ تىلى ئۆگىنىۋاتىمەن . يەنىلا ئىككى قىز بىللە ، بۇ خەتنى تولىمۇ تەسلىكتە سىلەرگە ئەۋەتتىم . بىلمەيمەن ، تېگەمدۇ - تەگمەمدۇ . ماڭا خەت يازمەن دېمەڭ ، ھايات ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قويسىڭىزلا بولدى . ئۇمىدىم : مېنى ئۇنتۇپ كېتىڭ ، ياخشى كۈنلىرىمىزنى بىر ياخشى چۈش دەپلا چۈشىنىڭ ... »

نۇرىنىڭ قۇلىقىغا ھېچقانداق گەپ كىرمىدى . ئۇ بىر ئامال قىلىپ ئاشۇ پاناھسىز قىزنى قۇتۇلدۇرۇشنى ، قىساس ئېلىشنىلا ئويلايتتى . ياش قىزنى مۇھەببەتتىن ، ئىنسانىي غۇرۇر ۋە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلغان قارا كۈچلەرگە ئۇنىڭ نەپرىتى كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ ، ئۆزىنى كونترول قىلالمايدىغان دەرىجىگە

يەتتى ، لېكىن ئۇ يەنىلا سەگەك ، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىدى .

ئۇنىڭ قولىغا يەنە شېئىر دۇبەنتىڭ تۆھپىلىرىنى سانغۇچىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— شېئىر دۇبەن تەختكە چىققاندىن بېرى ۋەخپىلەرنى يېغىپ مائارىپقا ، مەدەنىيەتكە ئىشلەتتۇق ، يالغۇز قەشقەردىلا ئافاق غوجام مازىرىنىڭ ئون ئالتە مېڭ مو ، چاپان بازىرى چوڭ مەسچىتىنىڭ بەش مېڭ مو ، ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئۈچ مېڭ مو ۋەخپە يېرى بار ئىدى ، ھازىر ... — بىر ئوقۇغۇچى ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى :

— قەشقىرىكىنى قويغىنا ، ئاداش ، غۇلجا ناھىيىسىنى ئالايلى ، ئىلى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى تېيىپ ھاجى ئاكىنىڭ دېيىشچە ، مەكتەپلەر ، دارىلئېتام ، دارىلئاجىزىن ، تىياتىرخانا ، كىنوخانىلار ، كىتابخانىلار ...

— توختىغىنا ، قەشقەر ھېيتگاھ كۆلۈبىغا بىر مېڭ ئالتە يۈز كىشى سىغىدۇ ، غۇلجاڭدا بارما ؟

— قەشقەردە غېرىب - سەنەم بارما ؟

— بولمامتىكىن ، پەرھاد دېگەنمۇ قەشقەرلىق جۇما ؟

— ئەمىسە نېمىشقا قەشقەر ئۇيۇشمىسى قۇرمايسەن ؟

— سەن تارانچى ئۇيۇشمىسى قۇردۇڭما ؟

ژاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى :

— ھاي - ھاي ، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ھەم قەشقەرنىڭ ، ھەم خوتەننىڭ ، ھەم ئىلىنىڭ ، نېمانداق گالۋاڭ خەق بۇ ! — دەپ قاتتىق ۋارقىرىدى يېغىن باشقۇرغۇچى ، — بىزنىڭ سۆزىمىز تېمىدىن قاچمىسۇن ، بىز ئۆزىمىزدە شېئىر دۇبەن ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويغاندىن بېرىقى ، يەنى 1933 - يىلى 12 - ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن پەيدا بولغان زور نەتىجىلەرنى ، بۇيۇك مۆجىزىلەرنى ئەسلەپ زامانىنى قەدىرلەش تۇيغۇسىنى يېتىلدۇرۇشىمىز كېرەك . بىزگە ھازىر ھۆكۈمەت يازلىق ، قىشلىق كېسىم - كېچەك ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرگەن دەرسلىك

كىتاب ، تاماق - ياتاق ھەممىنى بىرىپ ئوقۇتۇۋاتىدۇ . مۇشۇنىڭ ئۆزىلا شېكى دۈبەن ئاتمىزنىڭ شەپقىتى . ئاغرىساق بىكارغا داۋالىنىمىز ، كىر بولساق بىكارغا مۇنچىغا چۈشمىز ، بىكارغا كىنو كۆرىمىز ، تىياتىر كۆرىمىز ، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى دادىلىرىمىز قىلىپ بېرەلەمدا ؟ ! بۇرۇنقى ھۆكۈمەتلەر قىلىپ باققانما ؟ ياق ، ياق ، ياق ! پەقەت شېكى دۈبەننىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسىتىلا بىزنى مۇشۇ كۈنگە ئېگە قىلىدۇ . بىز بۇ كۈننى قەدىرلىشىمىز كېرەك . ھەرقانداق نارازىلىق ، تەتۈر ھەرىكەتلەرنى يوقىتىشىمىز ، غوجانىيازدەك ، سابىت دامولىدەك ، غۇلجىدىن چىققان تۇرداخۇنباي ، سىراجىدىنبايدەك تۈزكورلارنى قەتئىي تازىلىشىمىز كېرەك ! ...

نۇرى چۆچۈپ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈردى . سەھىنىدىكى چېچى كۆزىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ، ئورۇق ، كۆزەينەكلىك ئادەم بايىقى گەپلەرنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپلا : «ئارىمىزدىكى نۇرىدەك» دەۋېتىدىغاندەكلا قىلاتتى . ئۇ چوقۇم مۇشۇ ئەلپازدا سۆزلەيدىغاندەك قىلاتتى ، يالغۇز نۇرىنلا دېسە مەيلى ، ئەمدىلا ئون ئالتىگە كۆپەيگەن ھەمراھلىرىنى دەۋەتمىسە بولاتتىغۇ . بۇ ئون ئالتە يېگىت يېقىندىلا دەريا بويىدا — قويۇق ئورمانلىق ئىچىدە قەسەم بېرىشىپ نەق مۇشۇ مەدەنىيلىنىۋاتقان شېكى شىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشقا پۈتۈن خەلقنى قوزغاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشماقچى بولۇشقان ئەمەسمىدى . ئون ئالتە يېگىتنىڭ ئىچىدىن خائىن چىقمايدۇ دېگىلى بولامدۇ ؟ ... نۇرىنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كۆڭلىدىكى سىرىنى يۈرەك سوقۇشى ئاشكارىلاپ قويىدىغاندەك ، يۈرىكى ئۆزىگە خائىنلىق قىلىدىغان بىر خىل ۋەھىمە - ئەنسىزچىلىك ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالدى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا مېڭىۋىدى ، ئېگىز بويلۇق تەنتەربىيە مۇئەللىمى :

— نەگە قاچىسەن ؟ — دەپ گۆلەيدى . نۇرىنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى . تەنتەربىيە مۇئەللىمى گويا ئۇنىڭغا قورال تەڭلەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى - دە ، ئۇ ھودۇقۇپ :

— ئو ... ئوبۇرنى ... — دېيەلمىدى ئارانلا .
مۇئەللىم كۆلۈپ كېتىپ :
— يولۇاستىن مېكىيانغا ئۆزگىرىپ قاپسەنغۇ ، نېمە بولدۇڭ ، نۇرى ؟ — دەپ سورىۋىدى ، نۇرى دەرھال ئەسلىگە يانىدى :
— ئورۇسچە گەپ تەسكەن ئەپەندىم ، هى - هى - هى ...
ئۇ تالاغا چىقىپ ئۆزىنى ئەيىبلىدى : «تېخى مەخپىي تەشكىلاتنىڭ باشلىقىمەن ، تۇرمە ، قىيناق ، جازا دېگەنلەرنى كۆرمەي تۇرۇپ هالىم بۇ ، تەسكەن ، ئىنقىلابچى بولماق تەسكەن ، ئىرادىلىك ، قەيسەر بولماق تولىمۇ قىيىنكەن ! ... »
ئۇ ياتقىغا كىردى - دە ، سەبىخەنىڭ پۇرلىشىپ كەتكەن خېتىنى يەنە ئاچتى . «بىر قىزنى قۇتۇلدۇرالمايمەن ، تېخى پۈتۈن خەلقىمىزنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرىمەن ، دەپ قەسەم ئىچمەنا ! قۇرۇق غەزەپ - نەپرەت بولسىلا بولمايدىكەن ، غەيرەت ، قەھرىمانلىق بولمىسا بولمايدىكەن . غېنىكامدەك هېچنېمىدىن قورقمايدىغان بولسام ئىدىم ، رۇسۇلوفتەك بىلىملىك بولسام ئىدىم ، غوجامدەك هىمايىگە ئىگە بولسام ئىدىم ، ئۇ چاغدا يولباشچى ، داهىيغا ئايلىنالايتتىم ! ... — ئۇ مەيۇسلەندى ، يەنە تۇرۇپلا ، — سىناقلارغا دۇچ كەلمىدىم ، تۇرمىگە كىرەيمۇيا ؟ تۇرمىدىن قاچالىسام ، سوراقتا سوراقچىنىڭ ئاغزىنى تۇڭاقلاپ ئۆزۈمنى ئاقلىيالىسام ، خەلق مېنى دەپ جېنىنى تىكەلىسە ئاندىن ئابرۇيلۇق بولغان بولىمەن ! ... ياق ، تۇرمىگە كىرمەك ئاسان ، بىر ئەسكەرگە شاپاق ئاتسامىلا ياكى بىر جاڭگۇيدىنى تىللىسامىلا هازىرلا تۇرمىگە كىرىمەن . مەن تۇرمىگە كىرىپ قالسام سەبىخەنى كىم قۇتۇلدۇرىدۇ ؟ »
ئۇ كارىۋىتىدا ئوڭدا ياتتى . خىيالىغا سەبىخەنىڭ يالىڭاچ تېپىرلاۋاتقان گەۋدىسى ، ئۇنىڭ بەدىنىگە چاپلىشىۋالغان كۆزلىرى يۇمۇق ، چىشلىرى هېڭگاڭ يات بىر يىرگىنچلىك مەخلۇقنىڭ هۇزۇرلىنىپ كۈلۈشلىرى كېلىش بىلەنلا ، ئۇ بەجايىكى سەۋدايىدەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى - دە ، ۋارقىرىدى :

— بوغۇزلايمەن !

— كىمنى ؟ كىمنى بوغۇزلايسەن ، نۇرى زىياۋدۇن ؟ — ياتاق ئىشكى ئالدىدا ھېلىقى تەنتەربىيە مۇئەللىمى پەيدا بولدى ، — نېمە قىلارىكىن دەپ پىيىڭگە چۈشسەم بىر مەخپىي خەتنى ئوقۇدۇڭ ، ئاندىن ئۆلتۈرمەن ، بوغۇزلايمەن ! دەپ چىرقىرىدىڭ ، قېنى بايىقى قەغەزنى ئەكەلگىن ، ئاندىن كېيىن راست گەپنى قىل ، كىمنى بوغۇزلايسەن ؟

— دادامدىن كەلگەن خەت ئۇ ، دادامنى مىڭبېگى ئۇرۇپتۇ !

— يالغان . تۇنۇگۈندىن بېرى ياتاقتىن چىقمىدىڭ ، سەھەرلىق بىلەن كۆرۈشمىدىڭ ، خەتنى كەپتەرلىرىڭ ئەكەلمەيدىغاندۇر ـ ھە ؟

— سىز نەدىن بىلىسىز ، مۇئەللىم ؟

— بىلىمەن ، سېنىڭ نەگە بارغىنىڭ ، نېمە قىلغىنىڭ ، نېمىلەرنى دېگىنىڭ ماڭا بەش قولدەك ئايان !

— سىز پايلاقچىكەنسىز ـ دە ، مۇئەللىم ؟

— ماڭا يانسەنغۇ ، داڭگال . مەن كىم ؟ مەن مۇئەللىم . ساڭا مۇئەللىم پايلاقچى بولماي ، باتۇر پاكار پايلاقچىلىق قىلاتتىمۇ ئەمىسە ؟ ماڭ ، سېنى تېگىشلىك جايغا ئاپىرىمەن !

مۇئەللىم ئۇنىڭ سول مۇرىسىدىن سىلكىپ تۇتتى . نۇرى غەزەپ بىلەن ئۇنى سىلكىۋەتتى . قاتتىق سوغۇقلاردىمۇ تەنتەربىيە كىيىمى بىلەنلا يۇرىدىغان قاۋۇل مۇشتلاشچى مۇئەللىم ئاچچىق كۈلدى :

— مۇئەللىم ئوقۇغۇچىسىغا مۇشت ئاتسا كۈلكىلىك بولىدۇ . بىلەمسەن ، مەن ئۇرۇمچىدە ئالاھىدە تەربىيىلەنگەن چامباشچىمەن . خۇددى شېڭ دۇبەندەك گۇمپىلىق ئادەممەن . خېمىرغا ئايلانماي دېسەڭ ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ !

مۇشۇ مۇئەللىمنىڭ ئۆزى ئادەم بەدىنىدىكى ئاجىز نېرۋا تۇگۇنلىرىنى بالىلارغا سۆزلەپ بەرگەن . تۇمشۇقتا ، قۇلاقنىڭ ئاستىدا باسسىلا ئاغرىيدىغان تۇگۇنلەر بار ، بۇ ئاجىز جايلارنى نۇرى جىق سىنىغان . مۇئەللىمنىڭ بەدىنىدە بۇ تۇگۇنچىلەر يوقمۇيا ؟

باتۇرلۇقنى سىنايدىغان پەيت مانا مۇشۇغۇ !
— نەگە ئاپىرىسىز ، مۇئەللىم ، تۇرمىگىمۇ ؟
— ھازىرچە ئىشخانىغا تاپشۇرىمەن .
— نېمىنى ؟
— خەتنى ، كىمنى تىللىغىنىڭنى !
— بايا دېدىمغۇ ؟
— يالغان ئېيتتىڭ ، ماڭا راست گەپ كېرەك !
— ئۇنىڭدىن باشقا جاۋاب يوق بولسىچۇ ؟
— ئۇ چاغدا مەن سېنى زۇۋانغا كىرگۈزىدىغان جايغا ئاپىرىپ بېرىمەن !
— ئۇنداق قىلماڭ ، ھەيدەر ئەپەندىم ، مەن بىر يېتىم بالا !
— ھەممە چاتاق يېتىم بالىلاردىن چىقىدۇ .
— ئۇنداق دېمەڭ ، دائىلئىبتام ، دائىلئاجىزلارنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قوغۇداتىدۇ ، بۇ ئۇيۇشمىنى شېڭ دۇبەن ئۆزى قۇرغان ، مۇئەللىم !
— گەپدانلىق قىلماي ماڭ ، سەندىن ھېساب ئالىدىغان چاغ كەلدى ، نۇرى ، ئەمدى ياۋاش بول ! — مۇئەللىم ئۇنىڭ سول مۇرىسىدىن يەنە قاماللاپ تۇتۇپ چىشلىرىنى كىرىشتۇردى ، — بىلىپ قوي ، بىز ئۇزۇن بولدى ، سېنى كۆزەتكىلى ، ھېساب بەرمەي قۇتۇلالمايسەن !
— ماقۇل ، تۇرمە سوغۇق بولۇشى مۇمكىن ، كىيىملىرىمنى ئېلىۋالاي !
ئۇ ئېڭىشىپ چاتىرقىنى كەردى ـ دە ، پۇتۇن كۈچىنى ئوڭ قولىغا يىغىپ تۇرۇپ مۇئەللىمنىڭ ئېڭىكىنىڭ تۆۋىنىگە چەنلەپ تۇرۇپ ئۇردى . مۇئەللىم «ھىھ !» دېدى ـ دە ، كارىۋاتلار ئارىسىغا ئۇچۇپ كەتتى . نۇرى زالغا چىقتى . ئۇنىڭغا ناتونۇش ئىككى ئادەم ئېسىلدى ، بۇلار پۇقراچە كىيىنگەن ئىشپىيونلار ئىدى . نۇرى بىرىگە بىر مۇشت ئېتىۋىدى ، يەنە بىرى ئۇنىڭ چاتىرقىغا تېپىۋەتتى ، نۇرى مۇكچىيىۋىدى ، ئۇنىڭ گەجگىسىگە ئېغىر بىر

نەرسە قاتتىق تەگدى . ئۇ دۇم چۈشتى ، دەسسەلدى . شۇ چاغدا ئوقۇغۇچىلار ياتاقلىرىدىن چىقىشتى . ئۇلار ھېچنېمىنى سۈرۈشتۇرمەيلا ئىككى يات ئادەمنى قارىقويۇق ئورۇپ خېمىر قىلىۋەتتى . ھەيدەر مۇئەللىمگە ئۇزۇندىن بېرى غەزەپلىنىپ يۈرگەن بالىلار ئۇنى شۇنچىلىك قاتتىق ئۇردىكى ، ئۇنىڭ بەدەنلىرى تىتىلىپ ، تىنىقى توختاشقا ئازلا قالدى . قارام ، ئۇمىدۋار يىگىتلەر كۈندىن ـ كۈنگە زورىيىۋاتقان قارا كۈچىنى ئىشلىتىدىغان يەر تەپپىلىغىنىغا خۇش . ئۇلار باشقىنى بىلمەيدۇ ، بىلىشنىمۇ خالىمايدۇ . ئۇلارنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك ساۋاقدىشىنى ئىككى يات ئادەم مۇشۇ ھەيدەر دېگەن سېپرىق ماشكىنىڭ گېپى بىلەن بىكاردىنلا ئۇرغان . ئۇرغانىكەن ، ئۇنىڭ جازاسى بولىدۇ ـ دە ، ھەقىقەت دېگەن مانا مۇشۇ . ھەقىقەت ئۇچۇن كۈرەش قىلىش مەكتەپ تەربىيىسىنىڭ مېغىزى ئەمەسمىدى . بالىلار تەربىيىنىڭ مەھسۇلاتىنى كۆرسىتىدىغان بۇ پۈرسەتنى قولدىن بېرەتتىمۇ ؟ ئۇرالمىغانلار ئارماندا تېخى . زالدا ئۇچ گەۋدە قانغا مىلىنىپ ئۆلۈكتەك ياتماقتا .

— قانىنى تازىلا ، پالاس ، چېلەك !

— مۇردىلارنىچۇ ؟

— مەكتەپكە ئېيتايلى !

— بالا تاپمىز بېشىمىزغا ، قارا ، مۇنۇ پاناقنىڭ تاپانچىسى باركەن ھوي !

— مۇنۇ ھەيدەرنىكىمۇ باركەن تېخى !

— ئېلىۋالايلى ، بۇلارنى قاراڭغۇ چۈشكەندە سايغا تاشلىۋېتەيلى !

— ئۆلمىدى بۇلار ، ھوشىغا كېلىدۇ تېخى !

— پۇت ـ قولىنى باغلاپ ، ئاغزىغا پىراستىنا تىقىپ قويايلى !

— دىمىقىپ ئۆلسە قاتىل بولۇپ قالمايلى يەنە !

ئوقۇغۇچىلار ئۇچ «جەسەت» نى يىغىشتۇرۇش توغرىسىدا سۆزلىشىۋاتقان ئاشۇ پەيتتە نۇرى گىمنازىيىنىڭ دەرۋازىسىدىن

چىقىپ ئالدىراپ كېتىپ باراتتى . ئۇ كۆككۆزۈرۈككە بېرىپ ئوڭغا بۇرۇلدى ، سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ يېنىدىكى رەخمجانىنىڭ ئۆيىگە ئالدىراپ كېتىپ باراتتى . تۇيۇقسىز ئۇنىڭ مۇرىسىگە بىرى قولىنى قويدى :

— نەگە ماڭدىڭ ، شائىر ، يەنە ئىش ئىزدەپ ماڭمىغانسەن - ھە ؟

— تەس كۈنگە قالدىم ، زۇنۇن ئاكا ! — دېدى نۇرى مۇسابايوفلار تېرە زاۋۇتىنىڭ تېخنىكى ، تولىمۇ مېھرىبان ، خېلى بىلىملىك بۇ ئادەمگە دەرھال راست گېپىنى قىلىپ ، — ماڭا ياردەم لازىم ، ئاكا ، ماڭا ھازىرلا ياردەم لازىم .

— يۇر ، باغنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدۇق . بۇ باۋۇدۇن بايلارنىڭ قورۇسى ئىشەنچلىك . نېمە ئىش بولدى ؟ ماڭا سۆزلەپ بەرگىن .

ئۇلار چوڭ دەرۋازىدىن تاشقىرىقى ھويلىغا ، ئاندىن كېيىن ئىچكەركى ھويلىغا كىرىپ تاختاي پەلەمپەي بىلەن قاڭالتىر ئۆگزىلىك ئۆينىڭ پېشايۋىنىغا كۆتۈرۈلدى . ئۆينىڭ ئىشىك ، رېشاتكا ، دېرىزە قاپقىلىرى ھاۋا رەڭ سىرلانغان ، ئۆينىڭ ئالدىدىكى بۇك دەرەخلىك ئارىسىدىن بىر ئۆستەڭ سۇ ئېقىپ تۇراتتى .

— بۇ ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ ئۆيى ! — دېدى زۇنۇن تېيىپ ئۆيىنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىنى ئاستا چېكىپ ، — بۇ ئادەم ناھايىتى ياخشى ، باي بولغىنى بىلەن كەمبەغەللەرگە ئامراق .

ئۇلارنى كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن ، يالاڭ ئاياق ، بۇدۇر چاچ ، ئاق يۇزلۇك بىر ئادەم كۈلۈپ تۇرۇپ قارشى ئالدى :

— قېنى ، قېنى مەرھەمەت ، ماستىر ، زاۋۇتتىن كېلىشىڭىزمۇ ؟

— شۇنداق ، ئەپەندىم . مۇنۇ يىگىت نۇرى ، شائىر ھەم بىلىملىك بالا . گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىسى . زاۋۇتنىڭ ئېچىتىش سېخىدا بىر - ئىككى ئاي ئىشلەپ ئىرادە تاۋلىغان تېخى .

— پاھ ، قالتىس يىگىتكەن ، قېنى ئۆيگە !

ئۇلار ئۆيگە كىردى . كۆك سىرلانغان قەش دېرىزىگە كۆزنى چاقىدىغان پەردىلەر تارتىلغان . تەكچىلەردە ئوچىمىدە ئېچىلغان ئاجايىپ گۈللەر ، ئۇدۇلدىكى تامغا ئېسىلغان گىلەمنىڭ گۈللىرىدىمۇ بىر گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىسى بار ئىدى . ئەينەكلىك ئىشكاپ كىتابلار بىلەن تولغان ، نۇرغا ھەممىلا نېمە يېڭى ، غەلىتە تۇيۇلدى . غۇلجىنىڭلا ئەمەس ، شىنجاڭنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى مۇسابايوفلار توغرىسىدا بالىلار ياتاقتا ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ھېكايىلەرنى سۆزلىشەتتى . نۇرى ئۆزىمۇ تېرە زاۋۇتنا ئىشلىگەندە بۇ ئائىلە توغرىسىدا ئىشچىلار ۋە تېخنىكلاردىن ، بولۇپمۇ مۇشۇ ماستىر زۇنۇن ئاكىدىن نۇرغۇن گەپلەرنى ئاڭلاپ ، زاۋۇت ۋە باي توغرىسىدا ، ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ، چەت ئەللەردىكى تىجارەتلىرى توغرىسىدا تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولغانىدى . ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ كۆرگەن ۋە ئۇ ئادەمنىڭ باۋۇدۇن بايغا ۋارىسلىق قىلىپ كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرىنى مەكتەپ قورۇسىدا ئوقۇتۇپ ، چەت ئەللەرگە چىقىرىپ ، مىللەتپەرۋەرلىك قىلىۋاتقىنىنى ئاڭلىغانىدى . ئۇ بۇگۈنكى ئىشنى بۇ ئىككى ئادەمگە سۆزلەپ بەردى ۋە سۆزىنى :

— مېنى ئەمدى ئىشپىيونلارنى ئۇردى دېگەن جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىشى مۇمكىن ، مەن ياتاقتىن ھازىرلا قېچىپ چىقتىم ، — دەپ ئاخىرلاشتۇردى .

ئەنۋەر ئەپەندىم تېلېفوندا بىرى بىلەن سۆزلەشتى ۋە :

— دەرھال خەۋىرىنى بېرىڭ ! — دېدى . ئۇ نۇرغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ :

— سىز راستىنلا دادىڭىزنىڭ خېتىنى ئوقۇپ غەزەپلەنگەنمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ياق ، — دېدى نۇرى بۇ ئادەملەرگە يالغان ئېيتىشنى خالىماي ، — مەن ئۇنىڭغا يالغان ئېيتقان . راست گەپ مۇنداق ئىدى ...

ئۇ سەبىخە ، ئىنىسى ، دادىسى ، نەزەرخان غوجام ۋە غوجامنىڭ مۇھاپىزەتچىسى مۇسا توغرىسىدا ھەمدە سەبىخەنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن

قەسەم بېرىپ «بوغۇزلايمەن!» دەپ ۋارقىرىغانلىقى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. ئەمما، ئون ئالتە دوستى توغرىسىدا ئېغىز ئاچمىدى.

ئۇلار نۇرىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە جىمىپ قېلىشتى.

— خەلق مۇشۇ ھالدا! — دېدى ئاخىر زۇنۇن ماستىر ئېغىر ئۇھ تارتىپ، — مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغانىدىم.

— خەتەرلىك كۈن، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندىمۇ ئاستا ئۇھ تارتىپ، — ناۋادا ئۇچىسىنىڭ بىرىلا ئۆلۈپ قالسا ئامانلىق ساقلاش باشقارمىسى بىر جان ئۈچۈن ئون جانىنىڭ ېېشىغا چىقىدۇ. ئۆلىمىگەن بولسىمۇ سېنى ساق قويمايدۇ ئۇلار. مانا تېلېفون كەلدى.

ئۇ تېلېفونىنى ئالدى ۋە قارشى تەرەپنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولۇپ:

— ئاز ـ تولا پۇل خەجلەپ، تاياق يېگەن ساقچىلارنى يوقلاپ قويۇڭلار! — دېدى ۋە ئۆيدىكىلەرگە، — مەكتەپنى ئەسكەرلەر قورشۇاپتۇ. ئۇچ يارىدارنى دوختۇرغا ئەكېتىپتۇ. تەلىيىڭ بار ئىكەن، بالا. زۇنۇن ماستىرغا يولۇقۇپ قاپسەن. ھازىرچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىن، بىز ھەرىكەت قىلىپ كۆرەيلى، سەن گۇناھسىز ئىكەنسەن، مۇھىمى شۇ!

— ئارقاڭغا ئادەم كىرمىگەندۇر ـ ھە؟

— ياق، مەكتەپ ئەھۋالىنى بىلگۈچە مەن چىقىپ كەتتىم.

— ئانداق بولسا مانا قاراڭغۇ چۈشتى. ئۇلار سېنى ئىزدەپ سەھراغا چىقىپ داداڭغا يەنە بىر پالاكەتچىلىك يەتكۈزمىسە بولاتتى.

— بۇمۇ بار گەپ! — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى ېېشىنى لىڭشىتىپ، — مەن ئادەم چىقارتىپ ئۇلارنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويايى. ھوشيار بولسۇن، قەيەر دېدىڭا، قانچە كىلومېتىر، ھە، ماقۇل، ماشىنىغا بىرەملىكلا يول ئۇ.

ئۆيگە خىزمەتچى ئايال لۆڭگە، مىس چۆگۈن، چىلاپچا

كۆتۈرۈپ كىردى .

— ئاۋۋال تائام ! — دېدى ئەنۋەر گەپىنىڭ ئۇرنىدىن ئالدىرىماي تۇرۇپ ، — قېنى ، قول چايقايلى .

ئەتىسى ھەممە ئىدارىلەرگە ئۇقتۇرۇش تارقىتىلدى . «گىمنازىيىنىڭ ئوقۇغۇچىسى نۇرى زىياۋۇدۇن جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلىغۇچى ئىككى نەپەر ساقچى ۋە ئۇلارغا ياردەملەشكۈچى مۇئەللىم ھەيدەرنى يولسىزلىق بىلەن ئېغىر يارىدار قىلىپ قېچىپ كەتكەن . ئۇنىڭ بەلگىلىرى مۇنداق : كۆك رەختتىن شىرىغان چاپان ، گەلەپى شىم كىيگەن ، پۇتىدا تەتۇر باشلىق باجىنگىر ، قاش ـ كىرپىكلىرى قويۇق ، قاڭشارلىق ، ئاق سېرىق ، بويى بىر مېتىر سەكسەن سەككىز سانتىمېتىر ، قاۋۇل ، گەۋدىلىك ، بۇرۇتى خەت تارتقان ، ئون يەتتە ياشتا ، تۇتۇپ بەرگۈچىلەر مۇكاپاتلىنىدۇ ! »

— پاھ ، ئۇچ ساقچىنى ئۇرغان بولسا نوچىكەن ئۇ !

— غېنى ئوغرىنىڭ ئۆزىكەنا كاساپەت !

— ئۇنى قوغداپ قالغانلارغا مانا مەن مۇكاپات بېرىمەن ! ...

نۇرى تۇيۇقسىزلا تىلىگىنىگە ئېرىشتى . بىرلا ئېلان بىلەن ئۇنىڭ داڭقى چىقتى ، ئۇ بىر سىرلىق ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى . ساقچىلار ماشىنىلار بىلەن كۈندە ئۈياق ـ بۇياقتا چاپاتتى . گىمنازىيىنىڭ ئون نەچچە ئوقۇغۇچىسى قولغا ئېلىندى ، بىرنەچچە مۇئەللىم سوراققا تارتىلدى ...

قەھرىتان قىش باشلاندى . 1940 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ئىلى ۋادىسى قېلىن قار بىلەن چۈمكىلىپ كوچىلار تارايدى ، دەرەخلەر مۇكچەيدى ، ئادەملەر قېلىن جۇۋا ، پىيما ، قۇلاقچىلارنى كىيىشىپ ، قار بىلەن تولغان كوچىلاردا تەستە مېڭىشاتتى .

غۇلجا شەھىرىنىڭ قارادۆڭ مەھەللىسىدە يېزىلىقلار ھارۋىلىرى بىلەن كېلىپ چۈشىدىغان نۇرغۇن سارايلار بار .

سارايلارنى دېھقانلار «دەڭ» دېيىشىدۇ . بۇ دەڭلەرنىڭ ھويلىلىرى ھارۋىلار ، ئېغىللىرى ئاتلار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ . سارايىنىڭ مەش قويۇلغان ، بورا سېلىنغان سۇپىلىق ئۆيلىرىگە ئادەملەر تىقىلىشىپ ، ئاچچىق موخورکا چېكىشىپ ، ئاچچىق چاي دەملىشىپ ، خۇرجۇن ـ قاچىلىرىنى باشلىرىغا قوشۇپ راھەتلىنىپ يېتىشىپ جاھانىنىڭ چوڭ گەپلىرىنى قىلىشىدۇ ، مانا شۇنداق ئۆيلەرنىڭ بىرىدە پاكار ، پالكۆز ھاشىم پوچى دېگەن ئادەم پو ئاتماقتا :

— نۇرى دېگەن كىم دەمسىنا ؟ — دېدى ئۇ نۇرى توغرىسىدىكى ۋەقەنى ئاڭلاپ ، — ئۇ مېنىڭ بالام ، مېنىڭ بولمىسا چېرىكلەر بىزنىڭ مەھەللىگە چىقىپ ، بىزنىڭ ئۆينى ئاختۇراتتىمۇ ؟ ...

— ئون چېرىك چىقىپ مەھەللىمىزنىڭ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان ئەركەكلىرىنى بىزنىڭ ئۆينىڭ ئالدىغا ئۆستەڭ بويىدىكى چىملىققا يىغدى . قورقۇپ جان چىقاي دېدى .

— نۇرىنىڭ دادىسى كىم ؟ — دېۋىدى ، مەن چىقاي دېيىشىمگە مېنى جەينەكلەپ قويۇپ مۇختەرباي مەيدىسىگە ئۇرۇپ يۇگۇرۇپ چىقتى :

— مانا مەن ، نېمە گېپىڭ بار ؟ — دېدى ئۇ گۆلىيىپ .

— بالاڭ ھۆكۈمەتكە قارشى ، سەن بىلەمسەن ـ بىلمەمسەن ؟

— ھۆكۈمەتكە قارشى بولسا بالامنى ئىزدەپ تۇت !

— بالاڭنى ئۇچ كۈنگىچە تاپسەن ، بولمىسا سېنى سولايمىز !

— مەن بالامنى ئۇستىخىنى مېنىڭ ، گۆشى سىلەرنىڭ دەپ مەكتەپكە تاپشۇرۇپ بەرگەن . مەكتەپتىن سورىمامسەن ؟ !

— گېپىڭ خېلى چوڭغۇ ، ئاۋازىڭمۇ توڭ ـ توڭ چىقىدىغۇ !

— ھە ، خۇدايىم بەرگەن !

— بالاڭنى تېپىپ بېرەمسەن ، يوق ؟ !

— سەن تېپىپ بېرەرسەن ، قورقۇتۇپ قاچۇرۇۋەتكەندىكىن !

— ۋۇي ھايۋان ، قارا تېخى !

— ھايۋان دېگەن سەندەك ھاۋشىيدۇ !

— باغلا بۇنى !
— ۋاي ، غېنى ئوغرى كەلدى !
بىرى نەق شۇ چاغدا قارنى توزۇتۇپ ، ئات چاپتۇرۇپ كىرىۋىدى ، ئەسكەرلەر تىرپىرەن بولۇشۇپ تىكشۈەتتى . كۆلە ـ كۆل ئۇچەيلىرىمىز ئۇزۇلگۈدەك بولدى .
— سەن غېنى ئوغرىنى كۆرگەنمۇ ؟
— نېمە دەيدىغاندۇ ماڭۇ ؟ بىللە ئوغرىلىق قىلغان دېگىنە ، ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ بىر ئۆيۈر يىلقىسىنى ئوغرىلىغاندا ، مەن ئايغاقچىلىق قىلغان ، ها ـ ها ـ ها ...
— سېنى نېمىشقا سولىمىدى ئەمىسە ؟
— بېشى ئونمۇ سولايدىغانغا ... غېنىكامنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيدىغان تۇرسام !
— ھازىر غېنىكاڭ نەدە ؟
— جالاپخانىدا ، ئاۋۇ توپا دەڭدە جالاپخانا بار ، بىلەمسەن ؟
— يالغان گەپ قىلما ، ھەي پالكۆز .
— ئەزىرايى ، پۇلۇڭ بارمۇ ، ئاپىرىپ قويىمەن !
ئىشىك ئۇرۇلدى ، ئۆيگە ئاختۇرغۇچىلار كىردى . ئۇلار ئادەملەرنى بىر ـ بىرلەپ سىنچىلاپ قاراپ ، يانلىرىنى ، خۇرجۇن ـ قاچىلىرىنى ئاختۇرغىلى تۇردى . ئادەملەر قورقۇشۇپ چەكچىيىپ قېلىشتى . ھاشىم پوچى خۇددى ساردىن قورقان چۈجىدەك شۇمشىيىپ بۇلۇڭغا كىرىۋالدى .
— نەدىن كەلدىڭ ؟
— بايتوقايدىن .
— قايسى مەھەللىدىن ؟
— تۆۋەنكى ئوندىن .
— ھە ، ئېتىڭ نېمە ؟
— ھاشىم ...
ياندىكى ئادەملەر ۋارقىراشتى .
— نۇرىنىڭ دادىسى ، ھېلىقى ساقچىلار ئىزدەۋاتقان نۇرىنىڭ !

— راستما ؟
— راست ...
— غېنى ئوغرى ئۇنىڭ دوستىكەن تېخى !
— راستما ؟
— راست ، راست ، يالغان ئېيتقان بولسام خۇدا ئۇرسۇن !
— ئەمسە ، ئاكاڭ ھازىر نەدە ؟
— جالاپخانىدا .
— يۇر ، بىزنى شۇ جالاپخانىغا باشلاپ بارغىن .
— تۇراتتىمۇ ئۇ يەردە مىلجىڭلىق قىلىپ ، ھەرقاچان قاۋاقخانىدىدۇر !
— قايسى قاۋاقخانىدا ؟
— مەن نەدىن بىلەي ... قاۋاقخانا ، جالاپخانا دېگەنلىرىڭگە دارىپ باقمىسام ؟ ...
ھاشىم پوچىنى بىر ئەسكەر بىلەن بىر مەھەللە ئاكتىپى سارايدىن نوقۇشلاپ ھەيدەپ چىقتى .
«غېنى ئوغرى تۇرمىگە سولانغانلارنى قۇنقۇزغىلى ئادەملىرىنى باشلاپ شەھەرگە كىرىپتۇ» دېگەن خەۋەر ئۇرۇمچىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ، ئامانلىق ساقلاش باشقارمىسى نۇرغۇن ساقچى ئەمەلدارلىرىنى ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا ئەۋەتتى . ئۇلار كەلگەندىن بېرى ھەر كۈنى مۇشۇنداق ئاختۇرۇش ، تۇتۇش ، قىيناپ سوراق قىلىش كۆپەيمەكتە ئىدى . بۇ ئىشنىڭمۇ سەۋەبچىسى نۇرى بولدى . نۇرى مۇسابايوفلارنىڭ ياردىمى بىلەن تۇتۇلۇشتىن ئامان قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ توغرىسىدا گەپ ـ سۆز تارقالدى . ئوقۇغۇچىلار سولاندى ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ نىلقا ، كۈنەس تاغلىرىدا بۇلاڭچىلىق قىلىپ يۈرگەن غېنى ئوغرى راستلا بىر قېتىم تۇرمىگە ھۇجۇم قىلىپ ئالتە ئوقۇغۇچىنى قۇنقۇزۇپ قېچىپ كەتتى . بۇ قېتىم ئەسكەر ئۆلمىدى ، لېكىن پاتىپاراقچىلىق ئەۋج ئالدى . غۇلجا شەھىرىنىڭ توغرا كۆۋرۈك ، ئۇچەرۋازا كوچىلىرىدا ساقچىلار قورالسىنىپ بەزىدە ئاتلىق ، بەزىدە پىيادە ھەيۋە كۆرسىتىپ

يۇرۇشتى . لېكىن ، ئۇلار ئىزدىگەن نۇرى ئىسىملىك ئوقۇغۇچى بۇ كۈنلەردە مۇسابايوفلار تېرە زاۋۇتىنىڭ بىرىنچى سېخىدا ئاز گالالارغا ھاك تۆكۈپ تېرە ئاشلايدىغان ئىشچىلار ئارىسىدا ئىشلەۋاتاتتى . ئۇ ئۇزۇن بۇرۇت قويۇۋالغان ، سېرىق چاچ ، گەپ قىلمايدىغان ناتونۇش بىر ئادەم قىياپىتىدە ئىدى . ئەتۈەر ئەپەندى بىلەن زۇنۇن ئەپەندى ئۇنى ئاشۇنداق گىرىملەپ ، ئاشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇپ :

— ئىسمى تۇماس ، مىللىتى گېرمان . مۇشۇ زاۋۇتنى قۇراشتۇرغان ھېلىقى گېرمانىيەنىڭ تۇغقىنى ! — دەپ تونۇشتۇردى . بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل بۇرۇن كېلىپ ھۇسەنباي تېرە زاۋۇتىنى قۇراشتۇرۇپ ، نۇرغۇن تېخنىك ، ماستىر ۋە ئىشچىلارنى يېتىشتۇرۇپ قويۇپ كېتىپ قالغان گېرمانىيەنىڭ مايىن دەرياسى بويىدىكى فرانكفورت شەھىرىدىن كەلگەن تېخنىكنى ھەممىلا ئادەم ھۆرمەتلەيتتى . شۇڭا ، نۇرى بۇ يەردە ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى . ئۇ ئاخشىمى قورۇ ئىچىدىكى تاختايلىق ياتاقتا سىم كارىۋاتتا ياتاتتى . چىراغ ئۆچۈرۈلگەندىلا يالغان چاچ بىلەن بۇرۇتنى ئېلىۋېتىپ يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇپ ئارام ئالاتتى . لېكىن ، ئۇنىڭغا تىنچلىق يوق ئىدى . ئۇنىڭ خىيالىدىن ئۆزى ئۆچۈن ئازاب چېكىۋاتقان ساۋاقداشلىرى ، قېرىنداشلىرى ، يېراقتىكى سەبىخە بىر مىنۇتمۇ نېرى كەتمەيتتى . ئۇ زۇنۇن ماستىر بىلەن يالغۇز ئۇچراشقاندىلا :

— قاچانغىچە نىقابلىنىمەن ؟ — دەپ سورايتتى . ماستىر كۈلۈپ تۇرۇپ :

— قاچان تۇرمىگە كىرىمەن دەپ سورىمايدىكەنسىنا ؟ — دەپ چاقچاق قىلاتتى ۋە شۇ كۈنى شەھەردە بولغان يېڭى ئىشلارنى قىسقا قىلىپ سۆزلەپ بېرەتتى .

كۈندۈزى قاڭسىق سېخىتا ئەمگەك قىلىش ، بىرمۇ ئادەم بىلەن گەپلەشمەسلىك ، كېچىلىرى ئازاب بىلەن خىيال سۈرۈش نۇرىنىڭ جېنىغا تولىمۇ پاتتى . نە ـ نەلەردىن كەلگەن ئورۇسلار بىر نېمىلەرنى دەپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشىدۇ ، سۆزۈن چىراي ، ھەيۋە قىلىپ تاپانچا ئېسىپ يۈرىدىغان ئەسكەرلەر ئۇشقىرتىپ ، غادىيىپ ،

كىشىلەرگە مەنىستىمەسلىك نەزىرىدە قاراپ قويۇپ يۈرىشىدۇيۇ ، بۇ زېمىننىڭ ئۆزىدىن كۆكلەپ چىققان ، ھاياتتىن ئۈمىدى چوڭ بىر يىگىت غەم تاغلىرى ئاستىدا ئۇن ـ تىنسىز ئازاب چېكىدۇ . ھايات مۇشۇنداق ئادالەتسىزلىك ئۈستىگە قۇرۇلغانمۇ ـ ھە ؟ باشقىلار نە ـ نەلەردىن كېلىپ ھۆكۈم سۈرىدۇيۇ ، بۇ يەرگە كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ، بۇ يەرگە پۈتۈن مېھىر ـ مۇھەببىتى باغلانغان ، بۇ زېمىن ئۇچۇن جېنىنى ئاتىغان ئوغۇل ـ قىزلار جازالىنىدۇ . ئۇلار جېنىغا ، مۇھەببىتىگە ، ئىنسانىي غۇرۇرىغا ئىگە بولالمايدۇ . ئۇلار گەپ قىلالمايدۇ ، كۈلەلمەيدۇ ، ئۆز يېرىدە يوغان چامداپ ماڭالمايدۇ . ئۇلار كوچىلاردىكى لالما ئىتلاردىنمۇ خار ، قەھرىتان قىشتا تېرەك ئۈستىدە دۈگدىيىپ ئولتۇرغان توڭ قاغىدىنمۇ بىچارە .

... بىچارە سەبىخە ئۆلۈۋېلىشقىمۇ چارىسىزكەن ، ئۇنىڭ گۇناھى بۇ دۇنياغا تۆرەلگىنىمۇ ، خۇدا بەرگەن گۈزەل ھۆسنىنى قىيما ـ چىيما قىلىپ نابۇت قىلمىغىنىمۇ ياكى گۈزەل ھاياتنى تەسەۋۋۇر قىلغىنى ۋە شۇ ھاياتتىن ھەممە ئادەم بەھرىمەن بولسىكەن دەپ ئويلىغىنىمۇ ؟ ...

نۇرى زاۋۇتتىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ ، سارغۇچ قىسقا جۈۋىسىنىڭ ياقىسى بىلەن قۇلاقلىرىنى يېپىپ ، ئاق پىيما كىيگەن ئاياغلىرىنى قېلىن قاردا ئاستا يۆتكەپ ياتاقتا كېتىۋېتىپ ، تۇمان باسقان ، قەھرىتان ھاۋاغا نۇرغۇن سوئاللارنى ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ھور بىلەن بىللە چىقىرىۋەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭغا نە دەرەخ ، نە تاملار ياكى جاپاكەش زېمىن جاۋاب بەرمىدى .

ئۇ ياتقىغا كىرىپ دېرىزە قاپقىلىرىنى ئەتتى ، ئىشكىنى ئىچىدىن تاقىدى ۋە مەشكە كۆمۈرنى جىق سېلىپ قويۇپ كارىۋاتقا ئوڭدىسىغا ياتتى ـ دە ، خىيالىلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۇن قولىغا كىتاب ئالدى . چېرنىشىۋسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن رومانىنىڭ لاتىن يېزىقىدىكى ئۆزبېكچىسىنى ئىككى كۈندىن بېرى ئوقۇماقتا ئىدى ، چېرنىشىۋسكىي تۇرمىدە يېتىپ ئون بىر ئايدا

يېزىپ چىققان بۇ رومان نۇرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەكتە ، ئۇنى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يول تېپىپ ئىلگىرىلەشكە ئىلھاملاندۇرماقتا ئىدى . راخمانوف قانداق ئادەم ؟ ئۇ نېمىشقا ئازابقا ئامراق ؟ ئاستىغا تاش قويۇپ ، ھەتتا مىخ قېقىپ يېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ . ئۇ پۈتۈن ئىنسانىيەت تارتىدىغان ئازابنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرۈشكە ئۆزـ ئۆزىگە قەسەم بەرگەن . مۇشەققەت بەزىلەر ئىنتىلىدىغان بىر پەللىكەن . ئازابنى ئىزدەيدىغانلارمۇ بولىدىكەن . ئۇ «كۆكۈيۇن» دېگەن رومانىنىمۇ ئوقۇغان ، تۇرمە ئازابى ئارتۇر ئۇچۇن راھەت . «ئىنسان مەڭگۇ بۆشۈكىدە يېتىۋەرمەيدۇ» دەپ يازغان چېرنىشېۋسكي . نۇرىمۇ ھازىر ئازابتا ، ئۇ بۆشۈكتىن ئۆمىلەپ چىقتى ، ئانىسىنىڭ ئەركىلىتىشلىرى ، دادىسىنىڭ ئۇنى ئوقۇتمەن دەپ جاپا تارتىشلىرى ھازىر ئۇنىڭدىن يىراقتا قالغان . ئۇ بەلكى باشقىلارنىڭ بەختى ئۇچۇن جاپا چېكىۋاتىدىغاندۇر . ئۇ دېگەن باشقىلار كىم ؟ سەبىخەمۇ ، ياق . نۇرى سەبىخە ئۇچۇن ھېچ ئىش قىلمىدى تېخى . كىچىككىنە سىڭلىسى ئۇچۇنمۇ ؟ ياق ، ئۇ ھازىر باشقىلارنىڭ قۇربان بېرىشىگە ھاجەتمەن ئەمەس . ئۇنداق بولسا ئۆزى ئۈچۈنمۇ ؟ ئۆزىنىڭ كەلگۈسى ، مەرتىۋىلىك ، ھۆرمەتلىك ئادەمگە ئايلىنىشى ئۇچۇنمۇ ؟ رۇسۇلوف ئۇنىڭغا : «زادىلا ئۆزىنى ئويلىمايدىغان ، پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ بەختىنىلا ئويلايدىغان ئادەملەرمۇ بار» دېگەندى . نۇرى ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەن ، ئۇ ھازىرمۇ مۇشۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىقىغا ئىشەنمەيدۇ . نۇرى قىساس ، ئىنتىقام ئۇچۇن جېنىنى تىككەن . ئۇنىڭ قولىدىن شۇ ئىشلا كېلىدۇ . «قىساس ئېلىش ئۇچۇن ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇش كېرەك» دەيدۇ نۇرى . ئۇنىڭ دۇشمەنلىرى ھازىرقى ھاكىمىيەتنىڭ ئەتۋارلىقلىرى . ھاكىمىيەت ئۇنىڭ دۇشمەنلىرىنى يۆلىمەكتە ، قوراللاندۇرماقتا ، مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ، نۇرىنىڭ دېگەنلىرى توغرا . نۇرىلار شۇنداق قىلىشقا قەسەم ئىچىشكەن . بۇ ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ خەلققە زۇلۇم سالمايدىغان ، ھەممە ئىشتا ھەقىقەتنى قوغدايدىغان ، ئادەملەرنىڭ خۇشال ـ خۇرام ، بايلىقات تۇرمۇش

كەچۇرۇشىگە ياردەم بېرىدىغان ، زېمىنىمىزنىڭ مول بايلىقى ، گۈزەل قويىنىدىن پايدىلىنىپ يوقسۇزلۇق ، جەبىر - زۇلۇم ، ئادەمنى ئادەم ئېزىش ، بوزەك قىلىش تامامەن تۈگىگەن جەمئىيەت قۇرۇش ئۈلارنىڭ ئارزۇسى ئىدى . بۇ خىل جەمئىيەتنىڭ ئىسمى سوتسىيالىزم بولۇشى كېرەك ئىكەن . بۇ ئىسىمنى رۇسۇلوف بەك ماختايتتى . ئۇ دۇنيادا بەختنىڭ بۆشۈكى بىرلا : سوۋېت ئىتتىپاقى سوتسىيالىستىك دۆلەت دېگەن ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى . بۇنداق ئادىل دۆلەت ئەمىسە نېمىشقا شېكاگو دۇبەندەك بىر جاللاتنى قوغدايدۇ ؟ غوجانىياز ، ما جۇڭيىڭلار شېكاگو شىسەي بىلەن تازا تىركىشىۋاتقاندا ئۇ ئۇلۇغ دۆلەت شېكاگو شىسەينى قوللىدىغۇ ، بۇ نېمە ئۈچۈن ؟ شېكاگو شىسەينى چۈشەنمىدىمۇ ، ئۇنىڭ ئېپت - بەشىرىسىنى تونۇپ يەتمىدىمۇيا ؟ شۇنداق بولسا بىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا شېكاگو شىسەيىنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلساق بولىدىكەنغۇ ؟ ... ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ پىكىرلىرى چىگىش يېپقا ئايلىنىپ كەتتى . مانا مەش ئۇستىدىكى چەينەكمۇ قاينىدى ، ئۇ چاي ئىچىشى كېرەك .

ئۇ چەينەككە قول سوزۇۋىدى ، بىرى ئىشىكنى چەكتى . ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ چاچ ، بۇرۇتلىرىنى كىيدى ۋە ئىشىكنى ئاچتى .

— ئوي ، ئوي ، ئوي ! — ئىككى مەڭزى ئانارەك قىزارغان ، كۆزلىرىنىڭ چۆرىسى كۆكەرگەن ، پوكۇاي ياغلىققا ئورالغان چىرايلىق ، ياش رۇس ئايال قولىنى ئۇۋۇلىغىنىچە ئۆيگە كىرىپ مەشكە قوللىرىنى قاقلىدى ۋە كۆزلىرىنى ئوينىتىپ :

— تى تومىاس لىۋىش ، رابوتايىش ، نى ئىگرايىش ! چىتوستوبوي[1] ؟ ! — دېدى ۋە سېرىق چاپىنىنى سېلىۋېتىپ شوخلۇق بىلەن تولۇق كۆتۈرۈلگەن كۆكسىنى نۇرغا كۆز - كۆز قىلىپ قاتتىق كېرىلدى ھەمدە نۇرغۇنلىرىنىڭ بوينىغا بىردىنلا گىرە سالدى ۋە :

— ئوچىن خارۇشۇ ، كراسسۇي چېلاۋېك[2] ، — دەپ ئۇنىڭ

---

① سەن تومىاس ياتسەن ، ئىشلەيسەن ، ئوينىمايسەن ، ساڭا نېمە بولدى ؟ (رۇسچە)
② نېمىدېگەن ياخشى ، چىرايلىق يىگىت (رۇسچە) .

مەكزىگە سۆيۈۋالدى .

— سىن بۇندا يالغۇز ياتاسىن ، خوتۇن يوق ؟ — دېدى ئۇ ئۇيغۇرچە .

— يوق ! — دەۋەتتى نۇرى تۇيۇقسىز چاندۇرۇپ .

— سىن ئۇيگورچە بىلەدى ؟

— بىلەدى .

— مىن رۇس ، سىن گېرمان ـ نونېمىس ، سىن گىتلېر بالا .

— ياق ، ياق ! — دېدى نۇرى گېزىتلەردە پۈتۈن خەلق تىللاۋاتقان فاشىستنىڭ «بالىسى» بولۇشقا قانتىق نارازىلىق قىلىپ ، — گىتلېر پلوخوي[1] ، فاشىست ، ساباك !

— گىتلېر ساباك ، سىن ساباك !

رۇس قىزى شوخلۇق بىلەن نۇرنىڭ بۇرنىنى چىمدىپ بۇرۇتىنى تارتىۋىدى ، چالا ـ بۇلا بېكىتىلگەن بۇرۇت ئاجراپ كەتتى . رۇس قىزى قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— يالغان ، يالغان ! — دەپ ئۇنىڭ يالغان چېچىنىمۇ يۇلۇۋالدى ، — ئويغور ، يالغان نېمىس ، — دەپ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە نۇرنى كارىۋاتقا بېسىۋالدى . ئۇنىڭ تولۇق كۆكسى نۇرنىڭ بەدىنىگە تېگىش بىلەن ئۇنىڭ بەدىنى «جۇغ» قىلدى ـ دە ، ۋۇجۇدىدا تولىمۇ يېقىملىق ، تولىمۇ تەشنالىق ۋە تولىمۇ سىرلىق بىر ئېقىم پەيدا بولدى . ئۇ ئايالنى ئىتتەردى ۋە يالۋۇردى :

— جېنىم زىنا ، مەن ئۇيغۇر ، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلاي ، مېنى پاش قىلمىغىن !

— سىن ئىشپىيون ؟

— ياق .

— سىن نېمە ، ئېيت ، مىن ئېيتمايدى .

— مېنى ھۆكۈمەت تۇتماقچى .

— بىلدى ، بىلدى . مىن دادا ستالىن ئاتتى ، ئاپا ، ئاكا بۇندا قاچتى . بىلورۇس ، كۈلاك ، بىلەدى ؟

---

① گىتلېر پلوخوي — گىتلېر يامان ، ئەسكى (رۇسچە) .

— بىلەدى ، زىنا ، سەن مەكتەپتە ستروژنا[1] ؟
— مەن ستروژنا ، ئاپا باكادى . ئاكا مانتيور .
— ماقۇل زىنا ، مېنى ھېچكىمگە ئېيتما بولامدۇ ؟
— نېمە بېرەرسەن ؟
— سورىغىنىڭنى بېرىمەن .
— ئاندا . مەن ماناي ... سەن چىرايلىق ، خارۇشۇ ، مەن ئەر يوق ، سەن مەن ئەر بولادى ...

رۇس قىزى زىنا ئۇيغۇر يىگىتى نۇرىنى تېگىگە بېسىۋېلىپ شۇنداق سۆيدىكى ، نۇرى ھاياتنى ھازىرلا بىلىۋاتقاندەك ، لەززەت دېگەن ئۇقۇمنى ئەمدىلا ئاڭلاۋاتقاندەك شېرىن سۆيۈشتىن ئەندىكىپ «ئاھ» دەپ كەتتى ...

قىسىلىدىن قارا بوران چىقىپ قارلارنى ئاسماندا ئۇچۇرۇپ دەھشەتلىك شۇنىرغان پەيدا قىلدى . دەرەخلەر ھازىرلا يەرنى سۆيىدىغاندەك ئېگىلەتتى ، نۇرىنىڭ دېرىزە قاپقىنى ياش ئۇجمە دەرىخى تىنىمسىز سۆيمەكتە ، قاپقاق غىچىلدىماقتا .

رۇس قىزى زىنا ئۇيغۇر يىگىتى نۇرىنى خىيال ئالىمىدىن رېئال ھاياتقا قايتۇرۇپ كەلدى ...

17

مۇساباپوف زاۋۇتى غۇلجا شەھىرىدىكى ئەڭ چوڭ زاۋۇت . بۇ زاۋۇتنىڭ ماستىر ، تېخنىكلىرى خەلق ئىچىدە ھۆرمەتكە ئىگە . «مۇساباپوف زاۋۇتنىڭ بوغالتىرى» دېسە كىشىلەر ئۇ ئادەمگە ئۆزلۈكىدىن ھۆرمەت بىلەن قارايدۇ . گەرچە بۇ زاۋۇتتا چەم ، تۇرلۇك رەڭلىك كاژۇل ، چىگرىن ، بولغارا ، پالۋال ، مەسكاپ ، ئات تېرىسىدىن ئىشلەنگەن ئاننا ، گامبورك ، شاۋرۇن قاتارلىق تېرە مەھسۇلاتلىرى ھەم مەسكاپ ، چىگرىن ، سىرىق پالۋالدىن تىكىلگەن ئۆتۈك ، چېتىك ، سەندەل ، بالىلار كىيىملىرى ؛ برېچكا

---

② ستروژنا — تازىلىق ئىشچىسى (رۇسچە) .

هارۋا ، پوچتا هارۋىسى ، كالاسكا هارۋىلارنىڭ خامۇت ـ شىلىيەلىرى ، ئېگەر ـ جابدۇق ، ھەر خىل رېمونلار (ناسما پوتىلار) ئىشلەپ چىقىرىلسىمۇ ، بۇ مەھسۇلاتلار شۇ يىللار دىكى تۇرمۇشنىڭ يېڭىلىقلىرى ھېسابلىناتتى . بۇ مەھسۇلاتلارنى قەشقەر ، خوتەن ، يەكەن ، قاغىلىق ، گۇما ، مارالبېشى ، ئاقسۇ ، كۇچا ، شىخو ، ئالتاي ، ماناس ، چۆچەك قاتارلىق شەھەرلەردە مەخسۇس مۇسابايوفلارنىڭ تىجارەت شىركەتلىرى بازارغا سالاتتى . كېيىنچە ، مۇسابايوفلار شىركەتلىرى ئۇ ماللارنى قازاقستاندىكى قارقارا يەرمەنكىسى ، سىمپالاتىنسكىي يەرمەنكىسى ، سىبىرىيەدىكى ئومىسكى ، بارناۋۇل يەرمەنكىلىرى ، نىژنى نوۋگورت ، موسكۋا ، پېتېربۇرگ ، قازان ، ئۇفا ، تاشكەنت ، ئالمۇتا ، بىشكەك شەھەرلىرىدىمۇ بازارغا سېلىپ چەت ئەلدىن رەخت ، ماشىنا ۋە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئەكىرىدىغان بولدى . دېمەككى ، بۇ زاۋۇتنىڭ نامى مۇسابايوفلار سودا ـ تىجارىتىنىڭ ھەممە تارمىقى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندى . شۇنىڭ ئۈچۈن مۇسابايوف زاۋۇتنىڭ ئادەملىرى جەمئىيەتتە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە ئىدى . نۆرمۇ مانا ھازىر شۇ مەرتىۋىگە ئىگە بولۇش ئالدىدا . نۆرى قىشنى ھەم پەرىشان ، ھەم كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزدى . زىنا ئۇنىڭ قەلبىنى باسقان غەم تاغلىرىنى ئىللىق تۇمان بىلەن چۈمكەپ كۆزدىن يوقاتقان چاغلارمۇ ، غەم تاغلىرى يالىڭاچلىنىپ ئۇنىڭ يۈرىكى ئۆرتەنگەن چاغلارمۇ بولدى . ئۇ قەھرىتان قىشنى ئاشۇ ياتقىدا زىنا بىلەن پات ـ پات ئۇچرىشىپ ئۆتكۈزۈۋالدى . مانا ھازىر تەبىئەت يېڭىلاندى : چىمەن ، چېچەك پەسلى يېتىپ كەلدى . سېرىق چاچ ، سېرىق بۇرۇت «گېرمانىيىلىك يىگىت» ھازىر ھېلىقى ھاك ـ كىسلاتا پۈرىقى دىماغىنى يارىدىغان سېخىتىن ئىشخانىغا يۆتكىلىپ چىقتى . ئۇ ھازىر باش بوغالتىرنىڭ يارەمچىسى . ئۇ ھازىر «ئۇيغۇرچە» ، رۇسچە سۆزلىيەلەيدۇ . ئىشچىلار ھەيران قېلىپ : «نېمىس دېگەن ئەقىللىق خەقكەن زادى ، قاراڭلار ، مۇنۇ توماس دېگەن گېرمان بىر قىشتىلا ئۇيغۇرچە سۆزلىيەلەيدىغان بوپتۇ»

دېيىشتى . نۇرى بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۈلۈپ قويياتتى . ئۇنىڭ تۇرمۇش كومېدىيىسىدە رول ئېلىش ماھارىتى ئۆسمەكتە ئىدى .

ئۇ ئىشخانىدىن چىقىپ زاۋۇتنىڭ يېنىدىكى يول بىلەن قىبلىگە ، كەڭرى دالىغا قاراپ ماڭدى . قارىياغاچ ، سۆگەتلەرنىڭ ئەتراپى يېشىل ئەتلەستەك رەڭگە كىرىپ قىرلاردا سېرىقچېچەك ، كاكۇك گۈللىرى ئېچىلغان ، چۈمۈلىلەر ئالدىرىشىپ بىر نېمىلەرنى توشۇماقتا ، قوڭغۇزلار تېزەكلەرنى كۈمىلاچ قىلىپ دۆگىلەتمەكتە ، چېكەتكىلەر سەكرەشمەكتە ، دەرەخلەرنىڭ يېڭىدىن يوپۇرماق چىققان شاخلىرىدا قارغۇجىلار چۇرۇقلاشماقتا ، ھۆپۈپ تام تۆپىسىدە يەر چوقۇپ تەبىئەتنى كۈيلىمەكتە ... قىشتىن بېرى قار ئاستىدا ياتقان ، شۇنىرغان ھۇۋلىغان ئانا تۇپراق ئۆز بەدىنىدە يېڭى باھارنىڭ تەپتىنى سېزىپ راھەتلىنىپ كېرىلمەكتە . تەبىئەت يېڭىلانغان ، زېمىن كۈلگەن ، ئىللىق ، شوخ شامىللار ھالاۋەت ۋە راھەت كۈيىنى ياڭراتماقتا ...

لېكىن ، نۇرىنىڭ قەلبىدە يەنىلا بوران ھۇۋلىماقتا ، قەھرىتان چىرقىرىماقتا . ئۇ دادىسىنى ، ئۇكىلىرىنى ، قېلىن قارىياغاچلىق بېغىنى ، تورغايلار ماكانى — كەڭ ئېتىزلىرىنى ، قېلىن چىغ - تېۋىلغىلارنى ، چوڭقۇر تۇغانلىرى ، يۇمشاق - يۇمران چىمەنلىرى بىلەن كېشىگە شېرىن ھېسسىيات ھەدىيە قىلىدىغان ئېرىق قىرلىرىنى ، قۇلىقىغا كاككۇك گۈلى قىستۇرۇپ ياۋاش كالىلارغا مىنىۋېلىپ ، ناخشا ئېيتىپ كالىلارنى ئوتلاققا ھەيدەپ ماڭىدىغان پادىچىلارنى ، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، تايلارنىڭ قىيغىتىشلىرى ، قوي - قوزىلارنىڭ سەكرەشلىرى ، خورازلارنىڭ تاجلىرى بۆلەكچىلا قىزىرىپ ، قىن - قىنىغا پاتماي چىللاشلىرى ... باھار بىلەن پەيدا بولىدىغان يېزا يېڭىلىقلىرىنىڭ ھەممىسىنى يۇرىكى ئېچىشىپ ، كۆزىگە ياش كەلگۈدەك ھالەتتە سېغىنماقتا ئىدى . ئۇ ئىختىيارسىز كەينىگە بۇرۇلۇپ كۈنچىقىشقا قارىدى . ئۇ ياقتا — قىرىق نەچچە كىلومېتىر يىراقتا ئۇنىڭ ھېلىقى يېزىسى ، دادىسى ئۇنى ھەر كۈنى ، ھەر سائەت سېغىنماقتا .

مانا ، بەش ئاي بولدى نۇرى بۇ يەردە مۇكۇنۇكلۇك . دادىسى بىخەۋەر . بىچارە دادا ھازىر نېمە غەمدە ، ئۇنىڭ غېمى ـ ئەلەمگە كۆنگەن گەۋدىسى مۇكچەيگەنمىدۇ ، ئۇنىڭ بىر قېتىممۇ قانغۇدەك راھەت كۆرمىگەن ، مۇشەققەتكە كۆنگەن قەلبى ساقمىدۇر ؟ ...

ئىنسان ئۆز تەقدىرىنى ئۆزگەرتەلەيدۇ ، ئۆز تارىخىنى ئۆزى يارىتىدۇ ، ياكى ئۆلمەس ، ياكى ئەرزىمەس تارىخى بىلەن خاتىرە قالدۇرغانلار مىليارد ـ مىليارد . لېكىن ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئىز ـ دېرەكسىز . بىرلىرى ھايات چېغىدا كىشىلەرگە تاغ بولۇپ كۆرۈنىدۇ ، لېكىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن چالمىغا ئايلىنىپ قالىدۇ . بەزىلىرىچۇ ، ئەكسىچە ھايات ۋاقتىدا چالمىدەك ئاياغ ئاستىدا پۈتلىشىپ يۈرىدۇ . لېكىن ، ئۆلگەندىن كېيىن يىللار ، ئەسىرلەر ئۇنى تاغقا ، ھەتتا قارىسىڭ بېشىڭ قايغۇدەك بۇيۇك تاغقا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ . بەلكى نۇرىنىڭ دادىسىمۇ ، چوڭ دادىسىمۇ ، ھەتتا ئۆزىمۇ بىر پارچە چالمىدۇر ، داڭگال دېگەن لەقەم بەلكى ئۇنىڭ سۈپەت بەلگىسىدۇر ، ئۇنىڭ قىلغان ـ ئەتكىنى بەلكى بىر شېرىن خىيال ، تاتلىق چۈش بولۇشىمۇ مۇمكىن . ئۇنىڭ دادىسىدىن پەرقى تاغقا ئايلىنالايدىغان ئادەم بولۇشنى ئارزۇ قىلغانلىقى . دادىسى بالىلىرىنى بېقىپ قاتارغا قوشۇشتىن باشقىنى خىيال قىلمايدۇ . مۇتلەق كۆپچىلىك ئادەملەرگە ئوخشاش نۇرىنىڭ دادىسىمۇ قاياقتا ، نېمە ئۈچۈن كېتىپ بارغىنىنى بىلمەيدىغان بىر ئاق كۆڭۈل كارۋان . ئاق كۆڭۈللەر بەختسىز بولىدۇ ، ئاق نەرسىنى چاڭ ـ توزان ۋە ئىپلاسلىقلار ئوڭايلا بۇلغايدۇ ، شۇڭا ئاق كۆڭۈللەرنىڭ قەلبى بىر دۇنيا — تارتقۇلۇقنىڭ خاتىرە دەپتىرى . بۇ دەپتەرنىڭ بەتلىرى قان ۋە كۆز يېشى بىلەن بويالغان . بۇ بەتلەرنى بەختسىزلەرلا ۋاراقلاپ باقىدۇ . بەخت ئىگىلىرىنىڭ بۇ بەتلەرگە قاراشقا رايى يوق . ھايات ئەنە شۇنداق ، ئۆز بەلگىلىرىنى كىشىلەرنىڭ قەلبىگە ، چىرايىغا ۋە تەقدىرىگە قالدۇرۇپ كېتىدۇ .

نۇرى زاۋۇت گۇدۇكى بىلەن خىيالدىن رېئاللىققا قايتتى . ئۇ زاۋۇتنىڭ ئېگىز تۇرخۇنىغا قارىدى . 1909 ـ يىلى دېگەن خەت

ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى . مۇسابايوفلارنىڭ دۇنيا هازىرقى زامان سانائىتىنىڭ مېۋىسىنى ئۈيغۇر هاياتىغا ئەكىرىشنى مەقسەت قىلغان سۆيۈملۈك ئوغلى باۋۇدۇن مۇسابايوف 1907 - يىلى موسكۋاغا بېرىپ رۇسىيە ئارقىلىق گېرمانىيىنىڭ فرانكفورت شەھىرىدىن A.E.G ئېلېكتر هەسسىدارلىق شىركىتى ۋە فرانسىيىنىڭ تۇرلۇك ئىستانوك ئىشلەپ چىقىرىدىغان تۇرنا (TOUrnee) شىركىتىدىن تېرە ئىشلەپ چىقىرىشقا كېرەكلىك ماشىنا ، ئىستانوك ، پارۇاي قازان ، گېنېراتور ، ئېلېكتر ماتور ، مېتال قىرىش ئىستانوكى ، رەندە ئىستانوكى ، بۇرغىلاش ئىستانوكى ، چاقلاش ئىستانوكى ، كەپشەرلەش ماشىنىسىغا ئوخشاش ماشىنىلاشتۇرۇش ئۈچۈن كېرەكلىك كۆپلىگەن ماشىنىلارنى ، زاۋۇتنى قۇراشتۇرۇشقا لازىم بولىدىغان تېخنىك ، ماستىرلارنى توختام بىلەن تەكلىپ قىلىپ ، شۇ يىلى فرانكفورتتىن غۇلجىغا قاراپ يولغا چىققان . ئۇ چاغدا قاتناش قىيىن ئىدى . چارروسىيە دۆلەت چېگرا سىدىن ئاپچىقىپ كېتىشكە توقسان كۈنلۈك مۆھلەت بەرگەن . شۇ مۇددەت ئىچىدە ئېلىپ چىقىپ كەتمىسە زاۋۇت رۇسىيىنىڭ بولىدۇ دېگەن شەرتنى قويغان . فرانكفورتتىن ئومىسكى شەھىرىگىچە پويىزدا توشۇغان . ئومىسكىدىن ئېرتىش دەريا سى ئارقىلىق پاراخوت بىلەن سىمپالاتىنسكىي شەھىرىگە كەلتۈرۈلگەن . بۇ ئېغىر ماشىنا - ئۇسكۈنىلەرنى سىمپالاتىنسكىي شەھىرىدىن قورغاس ئېغىزى ئارقىلىق غۇلجىغا توشۇش ئۈچۈن نە پويىز ، پاراخوت ، نە ماشىنا يوق ئىدى . باۋۇدۇنباي مانا مۇشۇ هەل قىلغۇچ پەيتتە ئۆز خەلقىگە مۇراجىئەت قىلغان . مىللەت غۇرۇرى ، ۋەتەن هۆرمىتى تىلغا ئېلىنىش بىلەن غۇلجىلىق هارۋىكەشلەر مەردانىلىك بىلەن مەيدىسىگە ئۇرۇپ ئوتتۇرىغا چىققان . ياۋروپا سانائىتىنى كۆتەك هارۋا بىلەن غۇلجىغا توشۇش تارىختا كۆرۈلمىگەن چوڭ مۆجىزە . يوللارغا ئىككى يۈز سەكسەن توققۇز چوڭ كۆۋرۈك ياسالغان . ئېغىر يۈك كۆتۈرىدىغان مەخسۇس هارۋىلار ياسىلىپ ماشىنىلار پارچىلانغان . بۇنداق هارۋىلارنىڭ چوڭلىرىغا ئون ئىككى ئۆكۈز ،

كىچىكلىرىگە ئالتە ئۆكۈز قېتىلغان . توقسان ئالتە قاۋۇل ئۆكۈز هارۋا سۆرىگەندىن باشقا ، كارۋان هارۋىلىرى ، ئېشەكلەر ھەتتا پىيادىلەرمۇ زاۋۇت كۆچۈرۈشكە قاتناشقان . توقسان كونىلىك سۈرۈك توشماي تۇرۇپ ، ياۋروپا پار قازان سانائىتىنىڭ تۇنجى قەدىمى غۇلجا شەھرىگە قەدەم قويغان . بۇ مۆجىزىنى مۇشۇ مىللىي غۇرۇرى كۈچلۈك غۇلجا ئەمگەكچىلىرى يارالقان .

مۇسابايوفلارنىڭ سۇ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يەرلىك تېرە زاۋۇتىنىڭ ئورنىنى پار كۈچى بىلەن ماڭىدىغان زامانىۋى زاۋۇت ئىگىلەپ ، مانا ھازىر پۈتۈن شەھەرنى ئىشقا چىللاپ ، ئاسمان ـ پەلەك تۇرخۇنى بىلەن ھەممىگە تونۇلۇپ قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ . ھازىر بۇ زاۋۇت ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى شىنجاڭنىڭ ھەممە شەھەرلىرىدە بازارغا سالغاندىن باشقا ، دۇنيادا بازار تالاشماقتا .

XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئاتۇش شەھرىنىڭ ئۇستۇنئاتۇش ئېكىسىاق يېزىسىدىن چىقىپ قەشقەرگە كېلىپ رۇسىيە بىلەن تىجارەت قىلغانلىقى ئۈچۈن خەنزۇچە فۇشكۈخاڭ دەپ ئاتالغان بۇ ئائىلىگە مۇسابايوف دېگەن فامىلە قويۇلغانىكەن . مۇسابايى قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە ئەرەبىي ، پارسىي ، تۈركىي تىللاردا ئىلىم تەھسىل قىلغان ھەم شۇ مەدرىسىگە مۇدەررىس بولغان بىلىملىك ئادەم بولغاچقا ، كىشىلەر بۇ دەۋرنىڭ بىلىملىك ئادىمىنى مۇسا شەيخ دەپ ئاتىغان . مۇسابايىنىڭ قەشقەر شەھرىنىڭ زەرگەر كوچىسىدىكى كۈتۈپخانىسىدا ئۈچ مىڭ پارچىدەك ھەر خىل تىللاردا يېزىلغان كىتابلار ساقلانغان .

— زاۋۇت بىزنىڭ نامىمىزدا ، — دېگەنىدى ئەنۋەر ئەپەندىم نۇرىغا يېقىندا ، — لېكىن ئۇ خەلقىمىزنىڭ زاۋۇتى . دۇرۇس ، بىز ھازىر شىنجاڭدىلا ئەمەس ، ئوتتۇرا ئاسىيادىمۇ تەڭدىشى يوق باي . لېكىن ، بۇ بايلىق ھامان خەلقنىڭ . بوۋام مۇسابای ، كىچىك دادام باۋۇدۇنبايلار دائىم خەلقنىڭ غېمىنى يەيتتى . سەن دېگەندەك بىز كاپىتالىست ، بىز ئېكسپىلاتاتسىيە بىلەن بېيىغان . قوشۇمچە قىممەت بىزنى باي قىلغان . لېكىن ، زۆرۈر تېپىلغاندا ، مەن بۇ

بايلىقنى خەلقنىڭ ھۆرلۈكى ئۈچۈن تەقدىم قىلالايمەن !

نۇرى زاۋۇت تۇرخۇنىغا قاراپ تۇرۇپ ، ھازىرمۇ بۇ زاۋۇتنا كاتتىلاپ يۆتىلىپ كەچ كىرگۈچە سۇ ، لايغا مىلىنىپ ئىشلەۋاتقان ، مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ قول بىلەن ئاياغ كىيىم تىكىۋاتقان ، ھەر خىل سېخلاردا تېرە پىششىقلاش ئەمگىكىنىڭ ئېغىر جاپاسىنى تارتىۋاتقان ئىشچىلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى . لېكىن ، ئۇلار نامرات بولغىنى بىلەن ئۆلۈم ۋەھىمىسىدىن خالىي ئىدى . ئۇلارنىڭ بالىلىرى زاۋۇت مەكتەپ قورۇسىدا ئوقۇيتتى . قىزلىرى كونسۇلخانا ئالدىدىكى مۇسابايوفلار ئاچقان قىزلار ھۇنەر - سەنئەت مەكتىپىدە ئوقۇپ قوشۇمچە كىيىم تىكىش ، يۇڭ - شارپا ، پوپايكا ، پەلەي قاتارلىق نەرسىلەرنى توقۇش ، رېشىلىيە ، گىلادىيە ، شتىيە ، كىرزۇزا ، كوكلاشكا ، كانىۋا ئىشلەش دېگەندەك قول ھۈنەرلىرىنى ئۆگىنەتتى . بۇنداق قىزلار ئىككى يۈزدىن كۆپ . مۇسابايوفلار ئاتۇش يېزىلىرىدا ، قەشقەر شەھىرىدە ، غۇلجا شەھىرىدە XX ئەسىرنىڭ بېشىدىن تارتىپ ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇن نۇرغۇن مەكتەپ ئاچقان ، نۇرغۇن پېتىم بالىلارنى ئوقۇتقان ، ئۇلارنى چەت ئەللەرگە — ئىستانبۇل ، تاشكەنت شەھەرلىرىگە چىقارغان ... 1934 - يىلى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلغان ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىغا نەنمېندىكى چوڭ قورۇ - جايىنى ئىئانە قىلغان ؛ تاتار مەھەللىسىگە ، كونسۇلخانا ئالدىغا زامانىۋى مەكتەپ قۇرغان ۋە بارلىق خىراجىتىنى ئۈستىگە ئالغان . 1935 - يىلى ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن ئۇن زاۋۇتىنى قۇرۇش ئۈچۈن غۇلجا خەلقىنىڭ پايدىسىنى دەپ مۇسابايوفلار ئالتە مىڭ بەش يۈز پاي قوشقان . ھەربىر پاي ئەللىك دوللار ھېسابلانسا ، بۇ ئۇچ يۈز يىگىرمە بەش مىڭ دوللار دېگەن سۆز . مۇسابايوفلار ئەمگەكچىنىڭ قان - تەرى بەدىلىگە بېيىغان . ئامېرىكىنىڭ مورگان ، روكفېللېردەك بايلىرى ، جۇڭگونىڭ جياڭ جېيشى ، سۇڭ زېۋېن ، كۇڭ شياڭشىدەك كاتتا بايلىرىمۇ ، رۇسىيىدىكى رومانوفلارمۇ ، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىكى كاتتا بايلارمۇ ئاشۇنداق خەلقنىڭ ئەمگەك

تەری هېسابىغا كۆكلەيدۇ . لېكىن ، جەلقىنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە ، دەردىگە دەرمان بولىدىغانلىرى ئاز ، تولىمۇ ئاز . دۇنيادا ماددىي بايلىق قالدۇرۇشنى ئىنسانىيەتنىڭ كۆپ قىسمى ئارزۇ قىلىدۇ ، لېكىن ماددىي بايلىقى بىلەن ئادەملەرگە راخمانوفتەك شەپقەت ياغدۇرۇشنى كۆزلەيدىغانلار تولىمۇ ئاز مۇسابايوفلارنىڭ باغ قورۇسى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئەڭ گۈزەل يېرىدە . دەرۋازىدىن كىرسەڭ رېشاتكا بىلەن ئايرىلغان گۈزەل باغ ، ياپيېشىل چىمەن ، بۈككىدە گۈللۈك . ئۇ يەر - بۇ يەرگە ئايرىم - ئايرىم ھەربىر ئۇغۇل ئۇچۇن قاڭالتىردا يېپىلغان ، ئاستى - ئۈستى تاختايلىق ، تېلېفونلۇق ، زامانىۋى كرېسلو ، جابدۇقلار بىلەن بېزەلگەن ئۆيلەر سېلىنغان . ئۇ ئۆيلەردە ياشىغۇچىلار مۇنۇ بايلىق يارىتۇچىلاردەك ئېغىر ئىش قىلمايدۇ ، ئۇلارنىڭ قوللىرى يۇمشاق ، بەدىنى ئەتىر پۇرايدۇ ، چىرايلىق سۈزۈك ۋە ئاپئاق . ئۇلار خالىغىنىنى كىيەلەيدۇ ، يېيەلەيدۇ ، قىلالايدۇ ۋە ئوينىيالايدۇ . ئۇلار ھېچكىمگە يېلىنمايدۇ . نۇرىدەك مۆكۈنۈپ - سۇقۇنۇپ يۇرمەيدۇ ، سەبىخەدەك خورلانمايدۇ ، دادىسىدەك غەم - غۇسسە يۇكىنى كۆتۈرمەيدۇ ، ئۇلارغا تەبىئەت ، نە جەمئىيەت ، نە ھۆكۈمەت ھومايمايدۇ . ئۇلار ئىسكىرىپكا ، رويال چېلىش ، مەكتەپلەرگە كالاسكىدا بېرىشتىن باشقا ئېغىر ئىشقا قول ئۇزارتمايدۇ ... دۇنيا مانا مۇشۇنداق ، بىرلىرى ھاياتنىڭ مېغىزىنى چاقىدۇ ، بىرلىرى زۇلۇم - جەبرىسىنى تارتىدۇ . بەلكى ھاياتنىڭ قىزىقىمۇ ، لەززىتىمۇ مۇشۇ راھەت - پاراغەت بىلەن جەبىر - جاپادا بولسا كېرەك ...

نۇرى خىيال بىلەن مېڭىپ ياتقىغا قايتتى . ئۇنىڭ كۆپ ۋاقتى خىيال دۇنياسىدا ، ئاز ۋاقتى رېئال دۇنيادا ئۆتۈۋاتىدۇ ، ئۇ مانا شۇنىڭ ئۈچۇن ئازابلانماقتا ، غەزەپلەنمەكتە . چۈنكى ، ئۇ ئادەتتە بۇلبۇلدەك سايراپ پاساھەتلىك ئىبارىلەرنى بايان قىلالايدىغان ئانا تىلىدا كېكەچلەپ ، يېرىم - يارتا سۆزلەشكە مەجبۇر ، زىنا بىلەنمۇ رۇسچە كېكەچلىشىپ سۆزلىشىدۇ ... ئۇ بۇ خىل ھاياتتىن تولىمۇ

بىزار . ئۇ دوستلىرىنىڭ ھالىدىنمۇ ، ئائىلىسىنىڭ ھالىدىنمۇ خەۋەرسىز . بۇ خىل ھاياتنىڭ تۇرمىدىن نېمە پەرقى ؟ ل . تولستوي «تىرىلىش» ناملىق كىتابىدا «پۈتۈن رۇسىيە بىر چوڭ تۇرمە» دەپ يېزىپتىكەن . ھازىر پۈتۈن شىنجاڭ بىر چوڭ تۇرمە بولماي نېمە ؟ ئۇنىڭ جان كۆيەر ئادەملىرىنىڭ قايسىبىرى راھەتتە ؟ ئۆلگىنىمۇ ، ھايات قالغىنىمۇ جەبىر - جاپانىڭ قۇربانلىرىغۇ ؟

ئۇ غېنى ئاكىسىنىڭ كەينىگە كىرىپ تاغلارغا قېچىپ كەتكەن بولسا بوپتىكەن . سادىر پالۋاندەك ، پوگاچيوفتەك ھايات كەچۈرۈش ھازىرقى خىيال دۇنياسىدىن كۆپ مەنىلىك بولغان بولاردى . ھازىر غېنى ئاكىسى نەدىكىن ؟ ئۇ قايسى بايلارنى قاقشىتىپ يۇرىدىكىن ؟ قويۇق قارىغاي بىلەن قاپلانغان غوللار ، كۈمۈش مارجانلارنى چاچرىتىپ ، ئوينىقلاپ ئاقىدىغان شوخ تاغ سۇلىرى ، باھار شامىلىدا يەلپۈنۈپ تۇرىدىغان يايلاق مايسىلىرى ، قىيغىتىشىپ يۇرۇشكەن تاي - قوزىلارنى كۆرۈپ شېئىرىي ھېسسىيات بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈش مۇنۇ تۇرمە تۇرمۇشىدىن مىڭ ھەسسە ياخشى ئەمەسمۇ ؟ مانا باھار يېڭىلىقلىرىمۇ ئۇنىڭ قەلبىدە خۇشلۇق پەيدا قىلالمىدى ، ئاۋۇ ئوتلۇق قويۇاشمۇ ئۇنىڭ قەلبىنى ئىللىتالمىدى . ئۇ دېرىزىسىنىڭ يېنىدىكى شاخلارغا قونغان قۇشلارغا سۆزلىدى ، ھايۋانلارغا شەرەت قىلدى ، ئۇنىڭ سۆزلىگۈسى ، كىملەرنىدۇر ۋارقىراپ تىللىغۇسى كەلدى ، لېكىن ئۇنىڭ كانىيىدىن بىر غايىبانە قول بوغۇۋالغان ، ئۇنىڭ ئارقىسىدا بىر شەپسىز قارانچۇق بار ، ئۇ ئېغىرراق تىنسىمۇ ئۇنىڭ تىنىقى ھۆكۈمەتنىڭ داڭزىسىغا چۈشىدۇ . ئۇ سۆزلىيەلمەيدۇ ، كۈلەلمەيدۇ ، ناخشا ئېيتالمايدۇ ، ھەتتا «ئۇھ !» دەپ قورساق بوشتالمايدۇ . بۇنداق ياشاشنىڭ نېمە قىممىتى بار ؟ ...

سىرتتا زىنا قاقاقلاپ كۈلۈپ ، بىرى بىلەن رۇسچە چاقچاقلاشماقتا . ئەنە ، ئوخشاش كىيىنگەن ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىغا قاراپ يۈگۈرۈشمەكتە ، بېيرۇتتا ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇراخمان ئەپەندىنى ئادەملەر ئورىۋاپتۇ . ئۇ نېمىلەرنى دەۋاتىدىكىن ؟ لىۋان

پایتەختتىدە بەش يىل ئوقۇغان بۇ ئادەم دۇنيا تەغرىسىدا نېمىلەرنى بىلىدىكىن ؟ نۇرى كىتاب ، گېزىت ئوقۇيدۇ ، لېكىن بۇ خىل ھايات ساڭا بىلىم بەرگىنى بىلەن ھايات لەززىتى بېرەلمەيدۇ . نۇرى ھازىر تەسەللىگە ، سىردىشىشقا تولىمۇ موھتاج ، ئۇنىڭ بىرىگە ئۆز ئانا تىلىدا كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى سۆزلىگۈسى ، ھاياتىدا نېمىلا بولسۇن ، بىر ئۆزگىرىش پەيدا قىلغۇسى بار ، لېكىن ئۇ ھېچ نەرسىگە قادىر ئەمەس ...

ئۇ دېرىزىگە قاراپ ئۇزاق ئۆرە تۇردى . مانا ، ئىشىك ئېچىلىپ ئۆيگە زىنا كىردى . ئۇنىڭ قولىدا بولكا ، قورداق .

— تاماك ! — دېدى ئۇ كۆڭلەكچان ، جەلپكار كۆكسىنى نۇرىنىڭ دۇمبىسىگە يېقىپ ، — يە ، بول ، خىيالدا نېمە پايدا ؟

ئۇ نۇرىنى قۇچاقلىدى ، نۇرى يەنە رېئال دۇنياغا قايتىپ كەلدى .

— زىنا ، ھەي رۇس قىزى ، ساڭا كۆپ رەھمەت ، سەن بولمىغان بولساڭ بۇ دۇنيا قانچىلىك زېرىكىشلىك بولغان بولاردى !

— سىن مېنى ئالادىمۇ ؟

— ياق زىنا ، ساڭا دېدىمغۇ ، مەن ئۆيلىنەلمەيمەن .

— مېنى كىرى دەيدۇمۇ سىن ؟

— ياق ، ياق !

— مىن يىگىرما تۆت ياش ، سىن ئون توققۇز ـ يىگىرما ... سىن مىن ئۇكا .

ئۇ نۇرىنىڭ قويۇق چاچلىرىنى سىيپاپ ئۇنى خاتىرجەم قىلىشقا ئۇندىمەكتە ، بەزلىمەكتە .

نۇرى ئالدىدا تۇرغان تەبىئىي ئىنسانىنىڭ ئۆزىدىن ئۇستۇن ئىكەنلىكىنى چۈشەندى . ئاددىي ئادەملەر بەزىدە ، ھەل قىلغۇچ مىنۇتلاردا ئۆزلىرىنىڭ كاتتا ئادەملەردىن ئۇستۇن ئىكەنلىكىنى ئاشۇنداق ئاددىي ئىشلار بىلەن ئىسپاتلاپ كۆرسىتىدۇ . ئۆزلىرىنى كاتتا ھېسابلايدىغان دەۋر قەھرىمانلىرى بەزىدە ئاددىي ئىشلاردا

ئۆزلىرىنىڭ سۈنئىي نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ ، ياۋۇز قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ . ئاددىي ئادەملەردىكى تەبىئىيلىك مانا مۇشۇنداق چاغلاردا ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلسا ، كاتتا ئادەملەر بېچارە ھالدا ئۆز روھىي دۇنياسىنىڭ يالىڭاچلىقى بىلەن ئۇلارغا سېلىشتۇرۇلىدۇ ـ دە ، ھايات سەھنىسىدە كۈلكە ، مازاق ۋە نەپرەت دولقۇنى پەيدا قىلىدۇ .

ئۇ شۇ كۈنى كەچتە غۇلجا شەھىرىنىڭ ئاۋات جايى خىتاي بازىرىغا باردى . بۇ ئۇنىڭ بەش ئايدىن بېرى تۇنجى قېتىم كوچىغا چىقىشى ئىدى . ئۇ يەنىلا سېرىق چاچ ، سېرىق بۇرۇتلۇق گېرمان سۈپىتىدە كوچىغا چىقتى . ھەممە يەردە باھار يېڭىلىقلىرى ، يالغۇز خىتاي بازىرىنىڭ توپادەكگە ماڭىدىغان ۋە تەختىيۇنمەھەللىگە چىقىدىغان كوچىلىرىدا قويۇق ، ھارۋا مېيىدەك قارا پاتقاق لۆمشىپ تۇراتتى . ئۇچ دېھقان تىزىغچە قارا پاتقاق كېچىپ پېتىپ قالغان ھارۋىسىنى مۇرىدىمەكتە . ئاتلار تېپىرلايتتىيۇ ، لايغا بولۇشىغا پاتقان ھارۋا ئورنىدىن مىدىرلىمايتتى . يولنىڭ چېتىدىكى ھىم يېپىقلىق قارا ئىشىك ئېچىلدى ـ دە ، كىچىك پۇتلۇق بىر تەتەي بىر چېلەك يۇندىنى ھارۋىنىڭ ئوقىغىلا چاچتى . يۇندى ئادەملەرنىڭ يۈزىگە چاچرىدى .

— ھەي تەتەي ! — دەپ ۋارقىرىدى بىر دېھقان ، — كۆزۈڭ يوقمۇ ؟ !

— سىڭ كۇ ! — دەپ ئىشكىنى جالاقلىدە ياپتى تەتەي .

— نېمە دەيدۇ ئۇ ؟

— رەھمەت دېدى ! ھا ـ ھا ـ ھا ...

دېھقانلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى . نۇرمۇ بەدىنىگە غەم قوندۇرمايدىغان دېھقانلارغا قېتىلىپ كۈلدى . «ھايات مۇشۇنداق ، خۇشاللىق بىلەن غەم ـ قايغۇ ئارىلىشىپ كەتكەن . سەن ئۇنى ئىزدىمىسەڭمۇ ئۇ سېنى ئىزدەپ تۇرىدۇ» ... نۇرى لاي ئۈستىدىن ئاۋايلاپ ئۆتۈپ قارا سۇ ئۈستىگە تاختاي كۆۋرۈك سېلىنغان قويۇق ئاشخانىلار بار يەرگە كەلدى . پەستە شارقىراپ سۇ ئاقماقتا .

ئاشخانىلار بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىپ خېرىدار چاقىرماقتا . ئاشخانىلارنىڭ ئىچى ئادەم بىلەن تولغان ، مۇرىسىگە لۆڭگە سېلىۋالغان تاڭجاڭنىڭ ئاغزى تىنمايدۇ . بىرده تاماق بويرۇيدۇ - بىرده «چىققان مېھمان مۇنچه پۇل» دەپ ۋارقىرايدۇ . نۇرى كىرىۋىدى ، ئۇ ئورۇن كۆرسەتتى :

— نېمه يەيسىز ؟

— دابەنجىڭ ، شى گۇڭگۇر ! — دېدى نۇرى يېڭى ئۆيغۇرچه ئۆگەنگەن چەت ئەللىكتەك دۇدۇقلاپ .

ساھىبخانا سايراپلا كەتتى .

نۇرى جەينىكى بىلەن ئېڭىكىگە تايىنىپ ئولتۇردى - ده ، ئەتراپقا قۇلاق سالدى . بۇلۇڭدا ئالته - يەتته ئادەم هاراق ئىچمەكته . بىرى قوللىرىنى هاۋادا ئوينىتىپ شېڭ دۇبەننى تىللاپ سۆزلىمەكته . نۇرى ئۇنى تونۇدى . ئۇ تەنتەربىيە مۇئەللىمى هەيدەر ئىدى . نۇرىنىڭ غەزىپى ئۆرلىدى ، لېكىن چاندۇرمىدى . بىر مەست ئۆره تۇرۇۋېلىپ هاراق تولدۇرۇلغان هېجىرنى تۇتۇۋېلىپ ناخشا ئېيتماقتا :

ئاھ خېنىم ، داگەنزىده
داسلاڭ جۇلار قېنى .

— هەي ساراڭ ، ئېيتما دەيمەن ، هازىر ناخشا ئېيتىدىغان چاغمۇ ؟ ياۋروپادا گېرمانلار جوھۇتلارنى قىرغىن قىلىۋاتىدۇ . هەر كۈنى نەچچه مىڭ جوھۇت ئۆلۈۋاتىدۇ . جوھۇتمۇ ئادەم ، ئۇمۇ بىزدەك بىچاره مىللەت ، بىزچۇ ؟ ...

— سۆزلىمىسەم سۆزلىمەي ، ئەپەندى ، لېكىن سەن ، سەن دېگەن هاۋشىپ توختىمايدىغان ئىت !

مەست غۇلاچلىرىنى كېرىپ هەيدەر تەرەپكه ماڭدى . نۇرى هەيدەرنى بىر ئۇرسىكەن دەپ خۇدادىن تىلىدى ، لېكىن مەست سەنتۇرۇلۇپ ، يەر دەسسەپ تۇرالمايتتى . هەيدەر يالاڭ كىيىم

كىيىپ يەڭلىرىنى تۇرۇۋالغان ، ھازىرلا مەيدانغا چۇشىدىغان بوكسچىدەك تۇراتتى . ھېلىقى چاغدا ئۇرۇپ ـ دەسسەشلەر ئۇنىڭ بەدىنىدە قىلچىمۇ بەلگە قالدۇرمىغان ، ئۇ بۇرۇنقىدىنمۇ تىمەن ، ھەيۋەتلىك ئىدى . ئۇ شېڭ دۇبەننى تىللىماقتا :

— ئالتە بۇيۇك سىياسەت دېگىنى قۇرۇق سۆز ، ئۇنىڭ پايدىسىنى بىز كۆردۇقمۇ ؟ مىللەتلەر باراۋەر دەيدۇ تېخى ، كىم بىلەن كىم باراۋەركەن ؟ يالىڭاچ يېتىمچىلار ئاۋۇ دۇكاندىكى جاڭگۇيدە بىلەن باراۋەرما ؟ قېنى ، كىم شېڭ دۇبەن بىلەن باراۋەركەن ؟

— يارايسەن باتۇر ، قەيسەر ، سالامەتلىكىڭ ئۈچۈن ئىچتىم !

نۇرىنىڭ تامىقى كەلدى ، ئۇ ئىشتىما بىلەن لەڭمەن يېدى . ئۇنىڭ ئالدىغا نەچچە دېڭە كەلدى . ئۇ دېڭانلەرگە پۇل بەردى ، ھېلىقى مەست ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ سالام قىلدى :

— بىزچە بىلەمسەن ؟

— بىلەدى ! — دېدى نۇرى كۈلۈپ ۋە مەستنى قولتۇقلاپ تالاغا ئېلىپ چىقتى .

— ئاۋۇ تۇلا سۆزلەيدىغاننى تونۇمسەن ؟ — سورىدى ئۇ مەستنى خالىي يەرگە تارتىپ .

— تونۇيمەن . ئۇ ھەيدەر ماشكا .

— ئۇنى ئۇرۇپ دەسسىۋەتسەڭ ئەللىك دوللار بېرىمەن !

— دەسسىۋېتىمەن ، ئەكە پۇلۇڭنى !

نۇرى مەستنىڭ قولىغا پۇل تۇنقۇزدى ، مەست دەلدەڭلەپ ئاشخانىغا كىرىپ كەتتى . نۇرى چاندۇرماي قاراپ تۇردى . ئۇ بېشىغا خۇرۇم شەپكە كىيىۋالغاندى . ئۇ شەپكىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈۋېلىپ ئاشخانىنىڭ ئىچىگە قارىدى . مەست قولىغا ھېچىرنى ئېلىپ ھېلىقى جوزىغا باردى ۋە جەينىكى بىلەن ھەيدەرنى نوقۇدى . ھەيدەر سۆزىنى توختىتىپ بۇرۇلۇشىغا مەست ئۇنى مۇشت بىلەن ئۇردى . مۇشت ھەيدەرنىڭ تۇمشۇقىغا تەگدى ، ھەيدەر ئوڭدىسىغا چۈشتى . مەست ئۇنى دىسلىدى ، ئۇلار كاللا ـ موللاق بولۇشۇپ

كەتتى . نۇرى قارادۆڭ تەرەپكە ئالدىراپ يۈرۈپ كەتتى .

ئۇ قىساستىن راھەت تاپتى . پۈل بىلەن قىساس ئالغىنىغا خۇشال بولدى . بىردىنلا ئۇنىڭ يادىغا پۈل بىلەن قىساس ئېلىۋاتقان ئابدۇمەر مىڭبېگىدەك ئادەملەر كەلدى - دە ، ئۆز - ئۆزىدىن يىرگەندى . «بايلارنىڭ نېنى بېشىمنى ئايلاندۇرۇپ قويدىمۇ نېمە ؟ نېمە ئۈچۈن پۈل خەجلەپ قىساس ئېلىش خىيالىدا بولدۇم - ھە ؟ »

ھايات شۇنداق ، ساپلىق بىلەن ساختىلىق خۇددى كېپەك ئالتۇن بىلەن قۇمدەك بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن . ساڭا بىرى لازىم بولسا يەنە بىرىمۇ بىللە قولۇڭغا چىقىدۇ . قاسساپ پاكىز قولىدىكى پىچاق بىلەن تىرىك جانلىنىڭ جېنىنى ئالمدۇ ، شېرىن مېۋىلىك دەرەخ نىجاسەتنى ئۈزۈق قىلىدۇ ...

تۇرمۇشنىڭ مەنتىقىسى شۇنداق . ھالال ئىشقا ھارام نىيەت ئارىلىشىۋالىدۇ ، خۇددى گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك ، سەمىمىيلىك بىلەن ئالاكۆڭۈللۈك روبىرو تۇرغاندەك ...

ياشاشنىڭ يولىنى ھاياتتىن ئىزدەۋاتقان ياش يىگىت توختۇ بازىردىن ئۆتۈپ لەڭزىبېشى دېگەن يەرگە كەلدى . ئۇ يەر چىمەنلىك ، قومۇشلۇق ، سۇغەتلىك . بۇلاق باشلىرى مەستەرىنىڭ كۆڭۈللۈك ماكانى . باشلىرىنى بىر يەرگە قىلىۋېلىشىپ ، چىمەنلىكتە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىشىپ دۇتارغا ئەگىشىپ ناخشا ئېيتىۋاتقانلار غەم - قايغۇ ئالمىدىن ئاللىقاچان ھۇزۇر - ھالاۋەت ئالمىگە كېتىشكەن ، ئۇلار ئۈچۈن «ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا» . بىر چەتتە ئىككى ئادەم يالىڭاچ بولۇۋېلىشىپ مۇشتلاشماقتا ، ئادەملەر ئۇلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈشمەكتە ، يەنە بىرنەچچە ئادەم كىچىككىنە قاپاق پىنەك بىلەن ھەدەپ نەشە چەكمەكتە ، بىرلىرى خوراز چىللىغاندەك سوزۇلۇپ كۈلۈشمەكتە . نېرىدا بىر مەددا ھ جەڭنامە ئوقۇماقتا ، يەنە بىرى ساپايىسىنى چىرايلىق ئوينىتىپ زىكىر قىلماقتا ، ئۆستەڭ بويىدا بىرنەچچە ئايال ئەرلەر بىلەن بىر - بىرىنى ئىتتىرىشمەكتە ... بۇ يەردە ھەر

خىل ئادەملەر ، ھەر خىل قىلىق ، ھەرىكەتلەر بار . نۇرى بۇنداق يەرلەرگە بارمايدۇ . ئۇ بۇگۈن نېمە ئۈچۈنكى مۇشۇنداق جايلارنى خالاپ قالدى . بىرى ئۇنى مۇرىسى بىلەن ئۇرۇپ ماڭدى . نۇرى قاراپ قويۇۋىدى ، مەيدىسى ئوچۇق ، يۇزلىرى كۆكەرگەن يىگىت يەيدىغاندەك گۆلەيدى :

— قارايسەنغۇ ! ؟

نۇرى كۈلۈپلا قويدى . ئۇ بىر قىشنى ئۇن ـ تىنسىز كىتاب ئوقۇپ ، خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەن ئادەم ، شۇڭا ئۇ بۇ رېئال دۇنيادىكى ئادەملەرگە ھەم ھەيران بولۇپ ، ھەم قىزىقىپ قارىماقتا . بۇ ئادەملەر نۇرغا يات ، چۈشىنىكسىز بىلىنمەكتە ئىدى . ئۇ راستلا باشقا بىر مىللەتكە ئايلىنىپ قالغاندەك ، راستتىنلا بۇ ئادەملەردىن بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىۋاتقاندەك بىر سەزگۈدە ئىدى . لېكىن ، رېئاللىق ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېنىق . ئالدىدىكى مۇنۇ ئادەملەر ئۇنىڭ خەلقى ، قارىماققا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەكسىنى ئويلىمايتتى ، ئۇلار ئۈچۈن دۇنيادا تەڭسىزلىك ۋە زۇلۇم مەۋجۇت ئەمەس . لەڭزىبېشى دەپ ئاتىلىدىغان بۇ چىمەنلىك ئۇلار ئۈچۈن ھەم جەننەت ، ھەم دوزاخ . ئۇلار بىر رومكا ھاراق بىلەن ھاياتنى مەدھىيىلەپ ، بىر پارچە نان زارلىقى بىلەن ھاياتنى ھاقارەتلەشكە ئادەتلەنگەن ، ئاڭ ، غايە ۋە ئىرادىدىن مەھرۇم بولۇشقان بىر توپ سۆزلىيەلەيدىغان مۇردىلار ، ئۇلار ئۆزلىرىدىن بىر قېتىممۇ «نېمىگە يارالدىڭ ؟» دەپ سوراپ باقمىغان . ناۋادا بىرى : «ياشاشتىكى مەقسىتىڭ نېمە ؟» دېسە ، ئۇلار ئىككىلەنمەي : «يەپ ـ ئىچىپ ئويناش !» دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ . نۇرى مانا مۇشۇلارنىڭ پۇشتى ، بىر ئەزاسى ، ئۇ بۇروت ۋە چېچىغا لايىق ياۋروپالىق ئەمەس ، گېرمانىيە ھازىر ياۋروپانىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك بېسىۋالدى . ھەربىر گېرمان بالىسىدىن «سېنىڭ مەقسىتىڭ نېمە ؟» دەپ سورىسا ، ئۇ ئىككىلەنمەيلا : «دۇنياغا خوجا بولۇش !» دەپ جاۋاب بېرىدۇ . ئۇلار نېمە كويدا ، مۇنۇ نۇرىنىڭ ئادەملىرى نېمە كويدا ؟ ئۇلار دۇنيانى ئۆزىنىڭ قىلماقچى ، باشقا

ئەللەرنىڭ زېمىنىنى بېسىۋېلىپ ، ئۇ يەرلەرنىڭ خەلقىنى ، بايلىقىنى گېرمان مىللىتى ئۈچۈن ئىشلەتمەكچى . نۇرى ئۆزىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈنلا ئاشۇنداق بىر ۋەھشىي شەرتلىك ئادەملەرنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ خەلقىرى گېرمان دېگەن مىللەتنىمۇ ، گېرمانىيە دېگەن دۆلەتنى ۋە بۇ دۆلەتنى ياۋۇز روھ بىلەن تەربىيىلەپ ، خەلقنىڭ قولىغا قورال تۇتقۇزۇپ يەر شارىنى ئىگىلىۋېلىشقا ئۇندەۋاتقان گىتلېر دېگەن كۆتمەك بۇرۇت ئادەمنىمۇ بىلمەيدۇ . ئۇلار ھەتتا گىتلېرنىڭ يولىغا ھەۋەسلىنىدىغان شېكى شىسەينىمۇ ، ئۇنىڭ جاللات ھۆكۈمىتىنىمۇ بىلمەيدۇ . ئۇلار ئۆزىنىلا بىلىدۇ ، ئۇلارنىڭ دوستىمۇ ، دۈشمىنىمۇ ئۆزى . بۇنداق ئادەملەرگە قورال تۇتقۇزساڭ ئۇلار قورالنى سېنىڭ بېشىڭغا تەڭلەيدۇ ... ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئىنتىقام ـ قىساس دېگەنلەرنىڭ شۇلىسىمۇ يوق ...

نۇرى ئۇمىدسىز ۋە روھىي چۈشكۈن ھالدا قايتتى . ئۇ چوڭ كوچىغا چىققاندا ئۇنىڭ يېنىدا ئىككى ئات قوشقان بىر پەيتۇن توختىدى .

— نۇرى ، بول چىق ھارۇنغا !

ئۇ ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ خىزمەتچىسى ئەزىز ئىسىملىك خۇشخۇي ، ياسىنىپ يۈرىدىغان يىگىت ئىدى .

— بۇگۈن ئەنۋەر ئەپەندىم جۇ نازىرنى مېھمانغا چاقىرغان ! — دېدى ئەزىز كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىلىسەنغۇ ، ھېلىقى ئادەملەر ماختايدىغان جۇبىڭ دېگەن ئادەم .

— بىزمۇ كىرىمىزمۇ ؟ — دېدى نۇرى خۇشال بولۇپ ، — مەن بىر كۆرسەم دەپ ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتىم ئۇ ئادەمنى .

— ئەنۋەر ئەپەندىم ئەڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرىنىڭ تىزىملىكىنى بەردى . موسكۋادا ئوقۇۋاتقان ئىككى يىگىت بار ئىكەن ، بىرى تاتار ، بىرى خەنزۇ ، ئۇلارنى رەخمجان ئاكا باشلاپ كەلگۈدەك . ئەنۋەر ئەپەندىم سېنى ئۆز سالاھىيىتى بىلەن زىياپەتكە كىرسۇن ! دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى .

ئويناقلاپ تۇرىدىغان ئىككى بەرناۋۇل كالاسكىنى بىردىنلا باغ قوروغا ئېلىپ كەلدى ، باغ قوروۇ باھار ھۆسنىگە تولغان : ياپيېشىل چىمەنلىكلەر ، يالتىراپ تۇرغان يوپۇرماقلار ، ئاپئاق ، ھال رەڭ چېچەكلەر ، ئېرىقلاردا ئېقىۋاتقان سۈزۈك سۇلار نۇرىنىڭ كەيپىياتىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىۋەتتى . بايىقى كۆڭۈلسىزلىك ، ئۇمىدسىزلىكلەر سەھەردىكى تاغ تۇمانلىرىدەك تېزلا تارقالدى . ھايات ئۇنىڭغا كۈلۈپ قارىدى .

ئەنۋەر ئەپەندى چىرايلىق كىيىنگەن ، تولىمۇ خۇشال ، روھلۇق ئىدى . ئۇ نۇرىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ :

— بۈگۈن مۇنۇ يالغان بۇرۇت بىلەن چېچىڭنى ئېلىۋېتىمىز ، مەن سىزنى بۈگۈن بىر كاتتا كىشى بىلەن تونۇشتۇرىمەن ، — دېدى .

زۇنۇن ماستىرمۇ چىرايلىق ياسىنىپ ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ يېنىغا كەلدى .

— نۇرى ، ئەمدى ئارتىسلىق قىلمايدىغان بولدۇڭ ، — دەپ قاقاقلاپ كۈلدى ئۇ ، — ياخشى ئارتىس بولىدىكەنسەن ، غېرىبىنىڭ رولىغا چىقساڭ بولىدىكەن ، ھا ـ ھا ـ ھا ! ...

نۇرى بەش ئايدىن بېرى تۇنجى قېتىم قاقاقلاپ كۈلدى . ئۇ دېھقانغا خاس تارتىنچاقلىق بىلەن قورۇنۇپ :

— سىلەرگە رەھمەت ، سىلەر ياردەم قىلمىغان بولساڭلار جېنىمنى ساقلاپ قالالمايتتىم ، — دېدى .

— سېنىڭ جېنىڭ بىزگىمۇ كېرەك ، ئىنىم ، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ، — سەن قىلىدىغان ئىشلار تېخى كۆپ . ئۇستىمىزدە ئېغىر تاغ بار ، ئۇنى ئاغدۇرۇپ خەلقىمىزنى يورۇق كۈنگە چىقىرىش سىلەردەك ياشلارنىڭ ۋەزىپىسى !

ياش يىگىت تېخىمۇ روھلاندى . ئۇ كىتابلارنى جىق ئوقۇدى ، كىتابلاردىكى كاتتا ئادەملەر ھايات ئادەملەرگە قارىغاندا ئۇنىڭغا جىق گەپلەرنى قىلىپ بەردى . ئۇ ئۆزى چوقۇنىدىغان مەشھۇر ئادەملەر

بىلەن خىيال دۇنياسىدا نۇرغۇن قېتىم سۆزلەشتى . نۇرغۇن ئىشلاردا ئۇلارنىڭ دېگىنىنى سىناق قىلدى ، نۇرغۇن ئىشلارغا ئۇلارنىڭ دېگىنىنى ئۆلچەم قىلدى . لېكىن ، رېئال ھاياتنا ئۇ تېخى بىرەر مەشھۇر ئادەم بىلەن يۈزتۇرا كۆرۈشمىدى . ئەلۋەتتە ، مۇئلەق كۆچىلىك ئادەملەر ئاشۇنداق ياشايدۇ . لېكىن ، نۇرى ئىنقىلابقا كەشپىياتقا ياكى ئەھمىيەتى چوڭ بىر ئىشقا ئۆزىنى بېغىشلىغان ئادەملەرنى كۆرۈشنى ، ئۇلارنىڭ قولىنى تۇتۇپ بېقىشنى ئارزۇ قىلاتتى . ئۇنىڭ قارىشچە ، ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆز كىيىمى بولغانغا ئوخشاش ، ئۆزىنىڭ ماڭىدىغان يولىمۇ بولۇش كېرەك ، گەرچە بۇ يوللار بىر - بىرىگە ئوخشاپ كەتسىمۇ مەيلى ... ئۇ مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنى دائىم باشقىلار بىلەن سېلىشتۇراتتى ، ئۇ ھامان ئۆزىدىن ئۈستۈنلەرگە ئۆزىنى سېلىشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ كەم ، خام ۋە ناچار تەرەپلىرىنى ئىزدەيتتى . ئۇ ھازىر ئەتراپتىكى ئادەملەردىن ئۆزىنى كەم ھېسابلىمايتتى . رۇسۇلوف غايىب بولغاندىن كېيىن ئۇ تېخىمۇ شۇنداق بولۇپ قالغانىدى . زۇنۇن ماستىر پىداكار ، غايىلىك ، لېكىن بىلىم ئېلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم . رەخىمجان مەدەنىيەتلىك ، شېئىر دۇبەنگە ئۆچ ، لېكىن ئۇ ماركسىزم - لېنىنىزم ۋە سوتسىيالىزمغا ئوخشاش نۇرى قىزىقىدىغان گەپلەرگە ئانچە قىزىقمايدۇ . ئۇ كۆپ ۋاقىتنى سودا تىجارەتكە سەرپ قىلىدۇ ، نەزەرخان غوجام بولسا مېھرىبان ، تەرەققىيپەرۋەر بولغىنى بىلەن شېئىر دۇبەن ئۈچۈن ئىشلىگەن ، ئۆزىنىڭ ئورنىنى ساقلاپ قېلىشلا ئۇنىڭ ئەڭ ئالىي ئارزۇسى بولغان . غېنى ئوغرى بولسا كۆچلۈك غەزىپى ، قارامىلىقى بىلەنلا نۇرىغا ياقاتتى . نۇرى كىتابلاردا كۆرگەن ئادەملەر تېخى رېئال ھاياتتا ئۇنىڭغا ئۇچرىمىدى . «جۇبىك دېگەن نازىر قانداق ئادەمكىن ؟ » دېگەن سوئال شۇڭا ئۇنىڭ قەلبىدە گويا كى قەپەسكە سولانغان تورغايدەك تىنىمسىز تېپىرلايتتى . ئۇ مۆكەممەل ، ئۆزىدىن تولىمۇ ئۈستۈن ، كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئالالىغان بىر ئادەمنىڭ چىرايىنى كۆرۈشنى ، ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىشنى ،

ئاۋازىنى ئاڭلاشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى . مەيلى ئۇ ئادەم قايسى دۆلەتتىن ، قايسى مىللەتتىن بولسۇن ، نۇرى ئۇنىڭ بىلەن دىدارلىشالىسىلا ئۆزىنى تولىمۇ بەختلىك بىلگەن بولاتتى . مانا ئۇ بۇگۈن جۇبىڭ ئىسمىلىك ئادەم بىلەن كۆرۈشىدۇ ، بۇ ئادەم توغرىسىدا ياتاقتا ساۋاقداشلىرى بىلەن نۇرغۇن قېتىم سۆزلەشكەن :

— جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ داھىيسى ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىنىسكەن ، ئىسمى ماۋ زېمىن !

— شېڭ شىسەي بىرلا مۇشۇ ئادەمدىن قورقىدىكەن !

— جۇ بىڭ نازىرنىڭ كۇچى بىلەن چىيۇ سىلىڭ غۇلجىدىن ھەيدىلىپتۇ !

— جۇبىڭ نازىر توپىتوغۇش ئالتۇن كېنىدىن چىققان ئالتۇنلارنى دۆلەت خەزىنىسىگە ئاپتۇ . بۇرۇن باشقىلار يەپ كېتەتتىكەن !

— مايتاغ نېفتلىكىنى تۇزەپتۇ !

— يېڭى پۇلنىمۇ جۇبىڭ نازىر چىقىرىپتۇ ! ...

نۇرى ساۋاقداشلىرىدىن مۇشۇنداق يېڭىلىقلارنى ئاڭلىغان ، لېكىن ئۇ كىشىلەر ماختاپ يۇرگەن ئادەمنى بۇنداق ئاسانلا كۆرۈۋالمەن دەپ ئويلىمىغانىدى .

ئەتىسى مۇسابايوفنىڭ چوڭ ، تاختايلىق مېھمانخانىسى چەت ئەل كرېسلولىرى ، گىلەملىرى بىلەن بېزەلگەن ، ئوتتۇرىدا بوشلۇق ، چۆرىدەپ كىچىك ـ كىچىك ئۇستەللەر قويۇلغان ، ئۆيئىچى ئېلېكتر نۇرىدا كۈندۈزدەك يورۇغان ، گۈللەر مېھمانلارغا سالام بېرىۋاتقاندەك ، پەردىلەر سۆزلەۋاتقاندەك ، گويا ھەممە نېمە ھاياجانلانغاندەك ، نۇرى بەش ئايدىن بېرىنچى قېتىم خىيال دۇنياسىدىن رېئال دۇنياغا قايتىپ كەلدى . ئۇ ھايات لەززىتى بىلەن قايتا ئۇچراشتى ، رېئاللىق خىيالدىن گۈزەل ، جەلپكار ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولۇۋاتقاندەك ، ياشىماق ھەرقانچە قىيىن بولسىمۇ ئىنسان ھامان لەززەت تاپالايدىغانلىقىنى نۇرغا كۆرسىتىپ قويماقچى بولۇۋاتقاندەك ، ئادەملەر ، تەبىئەت ۋە سالقىن

شامال ئۆزئارا مەسلىھەتلىشۈپلىپ نۇرغا روھ، خۇشاللىق، مەدەت بېرىۋاتقاندەك بىر خىل كەيپىيات پەيدا بولغاندى. ماما، ماشىنا كىبلىپ توختىدى، ماشىنىدىن قارا شىلەپە، قارا كاستۇم بۇرۇلكا، ئاق كۆڭلەك كىيىپ قارا گالستۇك تاقىغان، توغرىلىق، يۇزلىرى كەڭ بىر ئادەم چۈشتى. ئۇ تەخمىنەن قىرىق ياشلار چامىسىدا ئىدى.

— جۇبىڭ نازىر! — دېدى ئەنۋەر مۇسابايوف ئۇنىڭ ئالدىغا مېڭىپ، — ياۋ سلىڭ، باقىيىق! ...

نۇرى چوڭلارغا ئەگىشىپ چوڭلارنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ كۆرۈشتى، چوڭلارنىڭ قوللىرىمۇ ئاددىي ئادەملەرنىڭ قوللىرىدەكلىكەن، كوممۇنىستلارنىڭ قوللىرىمۇ سىرلىق ئەمەسكەن. ئۇلار نۇرىنىڭ قوللىرىنى خۇددى كونا تونۇشلىرىدەك چىڭ سىقتى. موسكۇادىن، يەنئەندىن، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن بۇ مېھمانلار بايتوقاي يېزىسىدىن كەلگەن جاپاكەش دېھقان بالىسىنى بۇرۇندىنلا تونۇيدىغاندەك، ئۇنىڭ بىلەن قوللىرىنى چىڭ سىقىپ كۆرۈشمەكتە ئىدى. نۇرى ھاياجانلاندى. ئۇ مېھمانلارغا ئەگىشىپ ئازادە ئۆيگە كىرىپ ئىشىك تۆۋىدىكى كرېسلودا ئولتۇردى. مۇسابايوفلار ئائىلىسىگە ئۇنىڭ قەلبىدە ھۆرمەت ۋە مىننەتدارلىق ھېسسىياتى ئۇرغۇدى. مۇسابايوفلار غۇلجىغا يېڭىلىق ئەكەلگۈچى، ئۇيغۇر ھاياتىغا دۇنيا يېڭىلىقلىرىنى ئېلىپ كىرگۈچىلەر. ئۇلار تۇنجى قېتىم پەننىي مەكتەپ ئاچتى، ياۋروپا سانائىتىنى ئۇيغۇر تۇرمۇشىغا ئېلىپ كىردى. غۇلجا شەھىرىگە تۇنجى قېتىم تېلېفون، ماشىنا ئەكىرگەنمۇ ئاشۇ باۋۇدۇنباي بولدى. ماشىنا ئەكىرگەندە غۇلجىدىن ئۇنى ھەيدەيدىغان شوپۇر تېپىلمىدى. ئۇلار ماشىنىنى ئۆكۈزلەرگە سۆرىتىپ ئۇرۇمچىگە ئاپاردى. تېلېفوندا ئاياللار ئۇزاقتىن - ئۇزاق سۆزلىشىپ چىشىغا تەگكەچكە، ھۇسەينباي تېلېفونلارنى ئۇزۇپ تاشلىغان بولسىمۇ تاكى 1934 - يىلىغىچە (ھۆكۈمەت تېلېفون قويغۇچە) غۇلجىدا مۇسابايوفلار قويغان تېلېفوندىن باشقا تېلېفون بولمىغانىدى. مۇسابايوفلار زامانىۋى تېرە

زاۋۇت قۇرغاندا ھېسابات ئىشلىرىغا بوغالتىرلىق قىلىدىغان ئادەم تېپىلمىدى . مۇسابايوفلار ئائىلىسىنىڭ چېۋەر ئوغلى باۋۇدۇنباي قازان تاتارلىرىدىن بوغالتىرلارنى ئەكەلدى . بوغالتىرلار بىللە نۇرغۇن تېخنىكلار ، ماستىرلار ، ئۇستىلارمۇ كەلدى . ئۇ غۇلجىغا دۇنيانىڭ ھەممە يېڭىلىقلىرىنى ئېلىپ كەلدى : ئىسكىرىپكا ، رويال ، تېلېفون ، كرېسلو ، ئۇستەل ـ ئورۇندۇقلار نۇرغا ئوقۇغان كىتابلىرىدىكىدەك ئۆز — تونۇش . دۇنيادا مودا بولۇۋاتقان يېڭىلىق ، ماركسىزم ـ لېنىنىزم ، كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ تۇنجى ۋەكىلىمۇ مانا مۇشۇ ئۆيدە نۇرغا چىراي كۆرسەتمەكتە .

18

مۇتائالى خەلپىتىم مەدرىسىدىن خاپا بولۇپ قايتتى . «تالىپلارنىڭ ئارىسىغا بىر بۇزۇق يوشۇرۇنۇۋاپتۇ ! » دېدى گەيجاڭ جۇمەدىن چىقىۋاتقاندا خەلپىتىمگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ . بۇ گەپ شەھەرنىڭ ئەڭ مۆتىۋەر خەلپىتىگە ئېتىلغان بىر بەنەپ چالما بولدى . خەلپىتىم بىرەر ئىشتىن خاپا بولۇپ قالسا سارغۇچ ئاق بانارىس تونىدىكى چاڭنى قاقماقچى بولغاندەك سىلكىپ قويۇپ ، كۆكرىكىنى ئالدىغا چىقىرىپ ، گەۋدىلىك بەستىنى ئالاھىدە نامايان قىلىپ ئاسمانغا قاراپ غادىيىپ ماڭاتتى . خەلپىتىم ھازىر شۇنداق قىلدى . ئۇنىڭ يوغان بۇرنى غەزەپتىن مىدىرلىدى ، يوغان كۆزلىرى قويۇق قاشلىرى ئاستىدا پالىلدىدى ، قويۇق ساقال ـ بۇرۇتى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترىدى . ئوڭايلىقچە گەپ قىلمايدىغان ، گەپ قىلسا تاغدىن تاش غۇلىغاندەك كۆچلۈك سادا پەيدا قىلالايدىغان تەسىرلىك بۇ ئادەم مەھەللە گەيجىڭغا ئالىيىپ قويدى ـ دە ، ھېكىمبەگ غوجامغا قارىدى .

— ئاق ئۆرۈك پىشىپتۇ ، مەسۇم شاڭيونىڭكىگە چىقىپ كەلمەيمىزمۇ ، غوجام ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ھېكمەتگ غوجام كەكە ساقلىنى سىيپاپ قويۇپ بېشىدىكى گۈللۈك يېشىل دوپپىسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويدى — ده ، ئاپاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ :

— لەۋەي ، ياخشى تەكلىپ ، خەلپىتىم . ئابلا دامولا ، سالىجانباي ، روزى تەمبۇر ، جانى بوغازلارنىمۇ ئېلىۋالايلى سەيلىمۇ بولسۇن ، نەغمىمۇ بولسۇن ـ ده ! — دېدى .

— ئۇنداق بولسا مەسۇم شاگىيوغا خەۋەر بېرەيلى .

— ياق ، خەلپىتىم ، ئۇ قوزا ، تۆگە قىمىزى تەييارلايمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ يۈرمىسۇن .

— ئۇ نەرسىلىرى دائىم تەييار ، غوجام . يېڭى جاينىڭ كەينىدىكى سۇ بويىغا كىگىز ـ گىلەم سالسىلا بولدى !

— لەۋەي ، لەۋەي . ئانداق بولسا ئەتىگەنلىككە بامداتتىن يېنىپلا ماڭايلى . ئىسسىقتا قالمايلى ، خەلپىتىم .

مۇتائالى خەلپىتىم بايىقى گەيجاڭنىڭ سۆزىنىڭ كۆڭلىدە پەيدا قىلغان غەشلىكىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا غوجامغا بۇ گەپنى قىلىۋىدى ، ئىش چىڭغا چىقتى . غوجام بىلەن خەلپىتىم — مەرتىۋىلىك ئىككى زات مەدرىسىدىن چىقىپ كۈنچىقىشقا ، ئوردا مەھەللىگە قاراپ ياندىشىپ مېڭىۋىدى ، ئادەملەر ئىختىيارسىزلا ئۇلارغا يىراقتىن ئەگىشىپ مېڭىشتى .

— تالىپلار ئىچىگە بىر بۇزۇق يوشۇرۇنۇۋاپتۇ دېگىنى نېمىسى ؟ — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم بايىقى سۆزنى يەنە تەكرارلاپ ، — گەپ تاپماق ئاسان ، يىغىشتۇرماق تەس ، غوجام . گەيجاڭنىڭ ئاغزى دۇئانىنىڭ ئالقىنىدەك يېپىلمايدىغان ئېغىز ئوخشىمامدۇ ؟

— لەۋەي ، ئېغىزى يۇگۇرۈكلەر زامانى بولۇپ قالدىمۇ بۇ زامان ؟

— باشقىسىغۇ مەيلى ، ئەبرازباينى دارىلئېتام ، دارىلئاجىزىن قۇرۇپ مىڭدىن ئارتۇق ئىگە ـ چاقىسىزغا ئۆز يېنىدىن پۇل خەجلەپ غەمگۇزار بولغىنى ئۈچۈن «يوقسۇللارنى يىغىپ توپىلاڭ

كـۆتۈرمەكچى» دەپ يالغان گۈناھ چاپلاپ قولغا ئالدى . ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئۇرۇمچىگە ئەكېلىپ ئۆلتۈرۈپ پۈتۈن مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلدۇرالدى .

— قايسىسى ، ھېلىقى ئاقسۈڭا ھاكىم بولغان يېگىتمۇ ؟

— ھەئە غوجام . ئەللىك توققۇز يېشىدا دېسىلە . قەشقەردىكى ئەڭ كاتتا تۆت باينىڭ بىرى نىياز غوجا ھاجىم ئۇ زاتنىڭ ئاتىسى بولىدۇ ، غوجام . ئۇ زات قازاندا جەدىتتە ئوقۇغان . ئىلىم - ئىرپان ، خەير - ساخاۋەتكە كامىل ئادەم ئىدى .

— ۋاي ئىسىت ، مۇنداق دەڭ ، خەلپىتىم .

— ياخشىغا كۈن يوق دېگەن مانا شۇ . گەيجاڭ كىمگە كۆز تىكىۋاتىدىكىن ، غوجام ؟

— سىز تاتالمىيە مەكتىپىنى قۇردىڭىز . نۇرغۇن يېتىم - يېسىرلارنى ئوقۇتۇپ ساۋاب تاپتىڭىز . ئۇنىڭ كۆزى سىزگە چۈشكەن بولمىسۇن يەنە لەۋەي ؟

— يېشىمىز يەتمىشتىن ئاشتى . قېرى كالا پىچاقتىن قورقمايدۇ ، غوجام . ئۆمرۈم باغۋەنچىلىك بىلەن ئۆتتى . ئۇلاق ئۇلاپ تەبىئەتنى كۆكەرتتىم . ئادەملەرنى نېمەت بىلەن خۇش قىلدىم . بۇ قىلغانلىرىم قىلمىش بولسا جان تەسەددۇق دېمەكتىن باشقا چارە يوق !

— ھۆكۈمەتكە قانداق ئادەم يارايدىكەنتاڭ ؟ خۇرجانىڭ گېپىنى قىلساڭ يەنە بولمىسا ، خالىس ئىش قىلىپ ساۋاب تاپاي دېسە يەنە گۇمان قىلسا ، ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېنلارغۇ مەكتەپ دېسىلا بېشى ئاغرىيدىغان ھۆكۈمەت ئىدى . ئاخۇن ، لاما ، گىگەنلەرنىلا ياخشى كۆرەتتى . خەلقنىڭ كۆزى ئېچىلمىسا دەيتتى . نادان ئادەمنى پادا كالىنى باققاندەك كالتەك بىلەنلا باشقۇراتتى . مۇنۇ دۇبىنىمىز ياخشى دېيىشۇندۇق . ئۇيۇشمىلارنى قوللاپ مەكتەپ ئېچىپ ، ئويۇن قويۇپ ، يېتىم - يېسىرلارنى كۆتۈپ ئوبدان قىلىشۇندۇق ، نېمە بولدى ، ئەمدى دۇبىنىمىزمۇ خۇي كۆرسىتىۋاتامدۇ ، قانداق ؟ يەنە تۆت - تۆت ئاۋازى كۆپىيىپ

قالدىغۇتاڭ ! ...

يېشى يەتمىشتىن ئاشقان ، لېكىن تولىمۇ تىمتاس ، مەرتۋىسى يۇكسەك ، لېكىن تولىمۇ ئاددىي ، يۈمشاق كۆڭۈل تىكىنى زات غوجامنىڭ ئوردا مەھەللىدىكى ئۆيىگە بارغۇچە جەمئىيەت ، ۋەزىيەت ۋە ھۆكۈمەت توغرىسىدا پاراڭلىشىپ ياندىشىپ ئاستا مېڭىشتى . ئۇلارنى قوغداپ كېتىۋاتقاندەك بىر توپ ئادەم ئەگىشىپ بارماقتا . غوجام دەرۋازىسىغا ئەگىگەندە ، ئۇلار جايلىرىدا توختاشتى . خەلپىتىم قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ، ئالدىغا سەل ئېگىلىپ غوجام بىلەن خوشلىشىپ يولىنى داۋام قىلغاندىن كېيىن ، خەلپىتىمگە تاكى تاقچىلىقتىكى ئۆيگىچە ئەگىشىپ مېڭىشتى . خەلپىتىم دەرۋازىسىغا بۇرۇلۇۋىدى ، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىسسىقتىمۇ سالۋار تۇماق كىيگەن بىر ئادەم پەيدا بولدى ۋە يۇكۇندى :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، ھۆرمەتلىك خەلپىتىم ، مەن سىلىگە سالام بېرەي دەپ قەشقەردىن چىقىپ پىيادە يول مېڭىپ بۇ يەرگە كەلدىم . خانلىق مەدرىسىدە مۇدەررىس ئىدىم . ئېشىمىزغا توپا چېچىشتى ، يۇرتىمىزنى قان قىلىشتى ، سىلىدىن پاناھ تىلىمەي ئىلاج بولمىدى !

— ئورنۇڭدىن تۇر ، گەپنى ئۆيگە كىرگەندە قىل ! — دېدى خەلپىتىم يالۋۇرغۇچىنىڭ كەس - كەس يېرىلغان ، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىغا قاراپ قويۇپ .

سەرگەردان ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ ، تاشلانمىغان ، تۇكلىرى تاقىرلاشقان سالۋار تۇماق ئاستىدىن خەلپىتىمگە مۇلايىم ، بىچارە كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ تىكىلىپ قارىدى .

— دىۋانە !

— ياق ، شا مەشرەپتەك ئاشىق !

— دەرۋىش ! ...

خەلپىتىم سۇئالىش يېيىشنى ياخشى كۆرەتتى . ھەر قېتىم جۇمەدىن يانغاندا ئۆيدىكىلىرى ئۇنىڭغا ئوخشىتىپ سۇئالىش ئېتىپ

قويانتى . بۇگۈنمۇ كەڭ هويلىنىڭ باغ ئىشكى يېنىدىكى يازلىق چايخانا سۇپىسىغا گىلەم ، كۆرپە سېلىنغان ، پاكىز داستىخانغا نان ۋە چەينەك - پىيالىلەر قويۇلغان . خەلپىتىم سۇپىدا ئولتۇرۇپ هويلا ئوتتۇرىسىدىكى مېۋىلىك باغقا قاراپ تاماق يېيىش ، سۆرە يادلاش ۋە خىيال سۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى . مانا ئۇ بايىقى جۇل - جۇل كىيىملىك ، باش - كۆزى توپا - چاڭ ئادەمنى پاكىز سۇپىغا باشلاپ كەلدى ۋە كۆرپىنى كۆرسىتىپ :

— قېنى يۇقىرى ئۆت ، — دېۋىدى ، سەرگەردان قورۇندى .

— ئۆت ، ئالتە ئاي پىيادە مېڭىپ چۆل - جەزىرە كېزىپ مېنى دەپ كەپسەن ، كۆرپىگە چىق ، سەن دېگەن مېهمان ! — دېدى خەلپىتىم بۇيرۇق ئاھاڭىدا .

سەرگەردان كەس - كەس يېرىلغان ، قاپقارا قاسماق پۇتلىرىنى جۇل - جۇل ماتا ئىشتاننىڭ پۇچقىقى بىلەن سۈرتۈۋىدى ، خەلپىتىم چاقچاق قىلدى :

— كۆمۈرنى كۆمۈر بىلەن ئاقارتاي دەمسەن ، ئېتىڭ نېمە سېنىڭ ؟

— موللا تۇردى بىنىنى يۇسۇپ تۇردى .

— پاھ ، ئىسمىڭ مېنىڭ چوڭ بوۋامنىڭ ئىسمى بىلەن باشلىنىپ ، يەنە شۇ تۇردى بىلەن ئاخىرلىشىدىكەن . قېنى تارتىنما ، چاي ئىچ ، غىزاغا باق .

موللا تۇردى داستىخانغا كەلگەن يۇمشاق توقاچ ، خام قايماق ، سۈتئاشقا ئىشتىها بىلەن بېرىلىپ كەتتى . مۇتائالى خەلپىتىم ئۆزىگە خاس مېھرىبانلىق بىلەن سەرگەردانغا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ئەستايىدىل سۆزلەشكە باشلىدى :

— مەن مانا ئالتىنچى ئەۋلاد خەلپەت بولىمەن . چوڭ بوۋام قورغاس مازارلىق موللا تۇردى دېگەن زات . ئۇنىڭ ئوغلى ئىبراهىم شەيخ ، ئىبراهىم شەيخنىڭ ئوغلى ئىسمائىل شەيخ ، ئۇنىڭ ئوغلى ئىسرائىل شەيخ ، ئۇنىڭ ئوغلى كامالىدىن هاجى . كامالىدىن هاجىم بوۋىمىز بايانداي ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ سادىر پالۋان بىلەن بىللە

سېپىل پارتلىتىشقا لەخمە كولىغانلارنىڭ بىرى . كامالىدىن هاجىمنىڭ ئوغلى ئابدۇۋەلى دامۇللام ، ئابدۇلمۇتالىپ خەلپىتىم ، ئابدۇلئەزىز خەلپىتىم ئۇچ ئوغۇل . مەن يەركەنتتە ئابدۇراخمان دامۇللامنىڭ قولىدا تەربىيىلەنگەن . ئۇ كىشى تەسەۋۋۇپتا كامال تاپقان زات ئىدى . ئۇسۇلى جەدىت بىزنىڭ بۇ يېرىمىزگە شۇ زاتنىڭ نامى بىلەن كىرگەن . بۇخارادا ئىلىم تەھسىل قىلغان نادىرخان دامۇللامۇ هازىر پەنجىم يېزىسىدا ، ئۇ زاتمۇ بىزدە مۇدەررىس .

— بىز خانلىق مەدرىسىدىكىلەر سىلى توغرۇلۇق دائىم سۆھبەتلىشىمىز . سىلىنىڭ مۇبارەك قوللىرىدىن چىققان «ئەمالى نەماز» ، «ئەبۇۋابىل ئەنبىيە» ، «تەقۋائىدۇل ئىئلال» هەربىر تالىپقا ياد .

— بىزمۇ بۇ يەردە مەرهۇم ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ مۇبارەك نامىنى هەر كۈنى يادلايمىز . مەرىپەتپەرۋەر ئالىمىمىز ئابدۇقادىر دامۇللا بىننى ئابدۇۋارىس قەشقەرى خەلقنى دەپ هىجرەتتىن قەشقەرگە قايتىپ كەلدى . ئۇ كىشى مىسىر ، ئىستانبۇل ، بۇخارا ، تاشكەنت ئالىملىرىدىن : «ئۇسۇلى جەدىت ۋاجىپ ، ئۇنى ئوقۇش زۆرۇر» دېگەن پەتىۋانى ئېلىپ كەلمىگەن بولسا ، مەرىپەتچىلىك ، ئىسلاھاتچىلىق بۇنچە كەڭ يول تاپالماس ئىدى . ئەپسۇسكى ، خەلقنىڭ ئاشۇنداق بىر ئەزىز ئوغلى هەمراهباي ئىسمىلىك بىر نائەهلىگە ئۇچ يۈز سەر كۈمۈش پۇلغا سېتىلغان ئەهمەت مەزىن ئىسمىلىك بىر ۋەهشىي مۇرتەتنىڭ ئىپلاس قولىدا قەتل قىلىندى !

— مەن شۇ كىشىنىڭ شاگىرتى ئىدىم ، هەزرەتلىرى ، هىجرىيە 1343 - يىلى ماهى مۇهەررەمنىڭ 14 - كۈنى ، يەنى مىلادىيە 1924 - يىلى 8 - ئايدا بىز ئۇلۇغ ئۇستازىمىزدىن ئايرىلدۇق . قان يىغلاپ ، لەختە - لەختە زەردە يۇتۇپ ئۇستازىمىز بىلەن ۋىدالاشتۇق . ۋىدالاشقىنىمىزغا مانا بۇ يىل 1941 - يىلى 6 - ئايدا ئون يەتتە يىل بولاي دېدى ، بىز شاگىرتلىرىنىڭ تېخىچە كۆزى ياش .

— خۇش ، بۇ ياقتا يالاڭ ئاياغ قېچىپ چىقىشقا سېنى نېمە

مەجبۇر قىلدى ؟

— ھەمراھىباي ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى قولىدىكى قاتىللىق تىغىنى تېخى تاشلىمىدى . بىزدەك ئۇششاق - چۇششەك تالىپ - مۇدەررىسلەرنى سابىت دامولللىغا چېتىپ ھۆكۈمەتكە چاقتى ، بىزنى تۇتۇپ سولىدى ، قىينىدى ، ئۆلتۈردى . ئەزىزانە قەشقەردە بىزگە كۈن يوق ، پۈت دەسسىگۈدەك زېمىن قالمىدى . دەشتۇ چۆللەردە ئاچ - يالىڭاچ ، لالما ئىتتەك ھۇۋلاپ قاڭغىر قاقشاپ جان قويىدىغان ماكان ئىزدەپ سەرسان بولماقتىن باشقا يول قالمىدى ، ھەزرىتىم !

— بۇ يەردە پاناھلانسام دەمسەن ؟

— يىلتىز تارتسام دەيمەن . ئىلى سۇلتانى ئۇۋۇەيىس مازىرى ، چاپچال مازار ، سەككاكى مازىرى ، تۇغلۇق تۆمۈرخان مازىرىنى ساقلاپ ياتقان ئەزىز جاي ، نۇزۇگۇمنى ساقلاپ قالالمىغان بىلەن سادىر پالۋاننى پالۋان قىلغان جاي . ھەزرىتىم ، بىزگە بىر پاناھ جاي چىقىپ قالار ؟ ...

— سېنى تۇتۇشقا بۇيرۇق چىقارغانمىدى ؟

— ھەمراھلىرىمدىن يىگىرمە ئىككىسىنى تۇتتى ، ئۇن ئالتىسىنى ئۆلتۈردى . گۇناھسىزنى بىلمەيمىز . تۇڭگان كەلسىمۇ بۇلىغان ، ئورۇس كەلسىمۇ بۇلىغان ، خىتايمۇ شۇ ... ياقۇپ بەگمۇ بۇلاپ ھالىمىزنى قويمىغان . دادام رەھمىتى گو كوچىسىدا موزدۇزلۇق قىلىپ ھېيتگاھنىڭ ئالدىغىمۇ يۇرەكلىك چىقالمايدىغان كاسىپ ئىدى ! ...

— ئۇنداق بولسا مەن سېنى تاڭالىيە مەكتىپىگە تازىلىقچى قىلىپ ئورۇنلاشتۇراي ، ئۇششاق - چۇششەك گەپ قىلماي نامىزىڭنى ئوقۇپ ، ئىبادىتىڭنى قىلىپ جان ساقلا . ھوي ھاپىز ، مۇنۇ ئادەمنىڭ ئۇستۇبشىنى يەڭگۇشلەپ ، مۇنچىغا چۈشۈرۈپ ، تاڭالىيەدىن بىر ھۇجرا ئېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قوي .

مۇتائالى خەلىپىتىم ئىككى قوشۇقلا سۇتتاش يەپ غىق تويغاندەك بولدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بايىقى جۇل - جۇل

كىيىملىك ئادەمنىڭ غىزا يېيىشى ئۈچۈن كەتمىدى ؛ ئۇ دۇمچىيىۋېلىپ ئاچ بۆرىدەككە تۆتۈش قىلغاندەك ئاچ كۆزلۈك بىلەن ساقاللىرىغا ئاش مىلەپ يەيتتى . ئالتە ئاي چۆللەردە يالاڭ ئاياغ ماڭماق ، ئوقتىن قاچقان كىيىكتەك ھەربىر شەپىدىن چۆچۈپ ـ ئالاقزادە بولۇپ ، ئاچ ـ زېرىن يۈرمەك ئاسانمۇ ؟ كۈن ئالالمىغانلار خەلپىتىمنى تاپىدۇ . خەلپىتىم بۇنداق دەردمەنلەرگە زادىلا يۇقىرىدىن قاراپ باققان ئەمەس ، قولىدىن كەلسىلا ئۇلارغا ياخشىلىق قىلغىنى قىلغان . ئۇ ۋەخپە يەرلەرنىڭ كىرىمى بىلەن ئىگە ـ چاقسىز بالىلارنى ، يۆلەنچۈكى يوق ئاجىز ـ غۇرىبلارنى بېقىش ، تەربىيىلەش ئىشىنى تۇنجى بولۇپ تەشەببۇس قىلدى ۋە ئەمەلدە ئىشلىدى . ئۇ ئابدۇقادىر دامۇللىنىڭ يولىنى تۇتۇپ زامانىۋى مەكتەپ ئېچىش ، پەن ـ تېخنىكا بىلەن شۇغۇللىنىش ، مۇتەئەسسىپلىك ـ نادانلىققا قارشى تۇرۇپ ، ئۆز خەلقىنى ئويغىتىش ، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇشقا ئۈندەپ مەسچىت ـ خانىقا ، مەدرىسىلەردە سۆزلىدى ۋە تەرغىبات قىلدى . لېكىن ، ئۇ ھېچقاچان ، ھېچىنەدە ھۆكۈمەتكە قارشى بىر ئېغىز گەپ قىلمىدى . ئۇنىڭ نۇرغۇن يېقىنلىرى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى تۇتۇلدى ، ئۆلتۈرۈلدى . لېكىن خەلپىتىم — ھەزرەت دېيىلىپ ئەتىۋارلىنىدىغان بۇ زاتنىڭ ئاغزىدىن ھۆكۈمەتكە قارىتىلغان يامان سۆز چىقمىدى . ئۇ بارلىق نارازىلىق ، ئازاب ۋە غەزىپىنى ئىچىگە يۇتۇشنى بىلەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ گېپى ئاز ، غېمى كۆپ . ئۇ زۇلۇمغا ئۇچرىغان ھەربىر جانغا ئۆزىگە كۆيۈنگەندەك كۆيۈندى . يەتمىش نەچچە يىللىق ھاياتىدا بىرىگە بىھۇدە ئازار بەرمىدى ، بىرىنىڭ قىلىغا خىيانەت قىلىپ باقمىدى ، ئوقۇپ يۈرگىنىدە ، ئۇستازى تاتار دامۇللامنىڭ ئۆيىگە ئىش قىلىپ بەرگىلى بېرىپ بىر سان «شورا» ژۇرنىلىنى كۆرۈپ قېلىپ قىزىقىپ ئېلىۋالغان . ئۇ شۇ قىلغىنىغا بىر ئۆمۈر ئۆزىنى ئەيىبلەپ كەلمەكتە . كېيىن ئۇ «شورا» نىڭ بىرىنچى سانىدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان ھەممە سانلىرىنى يىغدى . دەستە ـ دەستە كىتابلىرىنى شورانىڭ بىرنەچچە

يۇز سانى بىلەن قوشۇپ ھېلىقى ئۇستازى تەۋپىق خەلپىتىمگە بېرىپ گۇناھىنى يۇيۇشقا تەييارلاندى ، نەق شۇ چاغ ئۇستازىنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەن مەزگىلى بولۇپ قالدى . بىر سان «شورا» نى بىسوراق ئالغىنىغا ئۇ ھازىر يەتمىشتىن ئاشقاندىمۇ ئۆزىنى ئەيىبلەيدۇ .

ئۇ نەچچىلەپ - نەچچىلەپ باغ قىلدى ، ئۇلاق ئۇلىدى . نى - نى باغلارنى ۋەخپىگە بېرىۋەتتى . ئۇ ۋەخپە ، ئۆشرە - زاكاتلارنى بىر تىيىن نېرى - بېرى قىلماي كۆپچىلىكنىڭ ئىشىغا ئاتاشقا ئادەتلەنگەن . شۇڭا ، ئادەملەر خەلپىتىمگە تەگكەن ئۆشرە - زاكات خەلققە تەگكەن ئۆشرە - زاكات دېيىشىدۇ . ئۇ يەنە مەرتىۋە ، ئورۇن تالىشىشلارغا تولىمۇ ئۆچ . ئۇنىڭ خانىقا - مەسچىتلەردە ئىمامەتچىلىك قىلىشىغا ئادەملەر خۇشتار ، لېكىن ئۇ كىم بۇرۇن كەلسە شۇ ئىمام بولسا بولۇۋېرىدۇ (دىنىي ساۋاتى بولسىلا) دەپ تۇرۇم بېكىتكەن . ئۇ ئۆزىنىڭ بىر قېرىندىشىنى ياش بولسىمۇ ئىمام بولۇشقا تەكلىپ قىلدى . ئۆزى ئۇنىڭغا «ئىقتىدا» قىلدى . قېرىندىشى ياش ، ئىقتىدا قىلغۇچىلار چوڭ ، جامائەت غودۇڭشىدى ، خەلپىتىم : «كىچىك بولغىنى بىلەن بىلىمى چوڭ !» دەپ جامائەتنى قايىل قىلدى . نامازدىن كېيىن چىراغپايدىكى چىراغنى مەزىن ئۆچۈرۈشى كېرەك ، بۇ بىر قائىدە . بىر كۈنى مەزىن پەگاھتىن قۇببىگە يېقىن بېرىپ چىراغ ئۆچۈرمەك بولۇۋىدى ، خەلپىتىم ئىمامەتچىلىك قىلىۋاتقان ياش قېرىندىشىغا :

— سەن چىراغقا يېقىن ، سەن ئۆچۈرگىن ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى . شۇنىڭدىن باشلاپ چىراغقا يېقىن ئولتۇرغان ئادەم چىراغ ئۆچۈرىدىغان تۇرۇم پەيدا بولدى . خەلپىتىم سوپى - ئىشان ، ئاخۇن - موللىلارنىڭ قاقتى - سوقتى قىلىشى ، ئادەملەرنىڭ پۇت - قولىنى چۈشەيدىغان «يامان بولىدۇ» لارنىڭ چەكلىمىلىرىنى قانچىسى ئۇچرىسا شۇنچىسىنى بىكار قىلدى . ئۇنىڭ كۈچى بىلەن غۇلجا شەھىرىدە ئۇسۇلى جەدىت يۇز تېپىپ ، ئىلىم - ئېرپان ، پەن - مەدەنىيەت ئەتىۋارلاندى .

خەلپىتىم سەللىسىنى قوزۇقتا ئىلىپ قويۇپ نېپىز دوپپا كىيىپ چايخانىدىن ئالدى پېشايۋانلىق ئۆيگە قاراپ ماڭدى . ئۇ تاختاي پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلۈپ زالغا كىردى . زالدا ئون ئىشىك بار ، ئەڭ چەتتىكىسى ئۇنىڭ قىرائەتخانىسى . ئۇ قىرائەتخانىسىغا كىرسىلا جېنى يايراپ ، تېنى راھەتلىنىپ كېتىدۇ . مانا ئۇ خانىسىغا كىردى . تاپسىغچە گىلەم سېلىنغان ئۆينىڭ كۇنپېتىش تېمىغا تاقاپ جاينامان سېلىنغان . يان تاملارغا پاكار شىرەلەر قويۇلغان . شىرەلەر ، ئويۇقلار كىتاب - ژۇرناللار بىلەن تولغان . خەلپىتىم «شورا» ژۇرنىلىنىڭ 1915 - يىل 23 - سانىنى قولىغا ئالدى . ئۇنىڭ بېتىدە «جاۋاھىرۇل ئېيقان» ماۋزۇلۇق بىر ماقالە تۇراتتى . خەلپىتىم بۇ ماقالىنى كۆپ قېتىم ئوقۇغان . ئۇ يەنە ژاراقلىدى ژە ئاخىرىدىكى «... پايدىلىق (موفىد) ئەسەرلەردىن بەھرىۋار بولغان كىشىنىڭ ۋىجدانى كونىلىقتىن يۇز ئۆرۈپ ، ئىسلاھات ، تەرەققىيات يولىدىن قايتماس» دېگەن قۇرلارنى ئۇنلۇك تەكرارلىدى ژە ئەسەر ئاپتورىنىڭ نامىنى ئاتاپ : «دامواللا ئابدۇقادىر مۇدەررىسى كاشغەر ، 1914 - يىلى 19 - ئاپرىل» دەپ ئوقۇدى .

ھىجرىيە 1329 - يىلى ، مىلادىيە 1911 - يىلى بۇ زات غۇلجا شەھىرىگە كەلگەندە ، مۇتائالى خەلپىتىم ئۇ كىشى بىلەن كۆرۈشكەن . بۇخارادا سەككىز يىل ئىلىم تەھسىل قىلغان ، ئەرەب ژە ئەجەم ئەدەبىياتى بويىچە ئالىي دەرىجىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان بۇ كاتتا ئالىم مۇتائالى خەلپىتىمدىن ئالتە ياشلا چوڭ بولغىنىغا قارىماي ، مول بىلىمى ، پەزىلىتى ژە كۆڭلىگە پۈككەن مەقسەت - مۇددىئاسى بىلەن خەلپىتىمنى ھەيران قالدۇرغان ژە قايىل قىلغاندى . مانا ، خەلپىتىم ھازىر يەتمىش نەچچە ياشتا ، ئۇ ئابدۇقادىر دامواللام بىلەن ئوتتۇز ئۈچ ياش ژاقتىدا ئەسرا بولغان . ئۇ زات ئەرەب تىلىدا يېزىپ چىققان پاساھەت ژە بالاغەتتە كامال تاپقان ، ئەرەب دۇنياسىدا يۇقىرى ئابرۇي قازانغان «جاۋاھىرۇل ئېيقان» ناملىق مەشھۇر شېئىرىي ئەسىرىنى خەلپىتىمگە ئۆز قولى بىلەن تەقدىم قىلغاندى . مانا كىتابلار ئىچىدە ئۇ زات يازغان

«ئەقايىدى زەرۇررىيىە» (زۆرۇر ئەقىدىلەر) ، «ئىبادەتنۇل ئىسلامىيە» (ئىسلام ئىبادەتلىرى) ، «ئىلمى تەجۋىد» (قىرائەت ئىلمى) ، «سەرف نەھۋى» (مورفولوگىيە - سىنتاكسىس) ، «مىفتاھۇل ئەدەپ» (ئەدەبىيات ئاچقۇچى) ، «تەلىمى سەبىييان» (گۆدەكلەرگە تەلىم) ، «نەسايىھۇل ئەتفال» (ياش - ئۆسمۈرلەرگە نەسىھەت) دېگەن كىتابلىرىنىڭ تاشكەنت ، قازان باسمىلىرى تۇراتتى .

جۇل - جۇل كىيىنگەن ، بۆرىدەك ئاچ بىر ناتونۇش ئۆزىنى ئابدۇقادىر دامۇللىنىڭ شاگىرتى دېۋىدى ، خەلپىتىم ئاۋۋال ئىشەنمىدى ، ھەتتا يىرگەندى . لېكىن ، ناتونۇاننىڭ كۆزلىرىدە ھەقىقەت بار ئىدى ، ئۇنىڭ سالىمى چىن ، سۆزلىرىدە مەدرىسە پۇرىقى بار ئىدى . خەلپىتىم مۇساپىرغا پاسىبان بولۇشنى بۇرچ بىلدى - دە ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان قىسقا سۆھبەتتىن بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن كۆرۈشكەن ۋە بىر كۈنمۇ ئېسىدىن چىقارمىغان قەدىرلىك ئادەمنىڭ تەسىر - ئىماسىنى سەزدى . ئۇ خاتىرىسىنى ئاچتى : «ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر . نادانلىق بىزنى توخۇ دان چاچقاندەك چېچىپ تاشلاپ ، ئىستىبدانىقا قۇل قىلىپ بەرمەكتە . بىز ھازىر ئۆز بېشىمىزدا ئۆزىمىز ياڭاق چېقىپ مېغىزىنى زالىملارغا يېگۈزىدىغان ، ئۆز گۆشىمىزنى ئۆز يېغىمىزدا قورۇپ قازان كاۋاپ بىلەن ئىستىبدانچىلارنى باقىدىغان بىچارە ساھىبخانىغا ئايلىنىپ قالدۇق ... » . خەلپىتىم خاتىرىسىنى ئوقۇپ بېشىنى لىكشىتىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە ئۆزىگە خىتاب قىلدى :

— بۇ گەپلەر بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن ئېيتىلغان . ئەمما ، جاھان ھازىر مۇشۇنداق . كىم ئويغانسا ئۇنىڭ بېشىغا چوماق تېگىدۇ ، ياق ، جاھالەتنىڭ ئەجەل سائىتىمۇ يېقىن . خاتىرجەم بولسىلا ، دامۇللام ، تىلەكلىرى يورۇقلۇق كۆرىدۇ .

— بىرى سالامغا كەپتۇ ، خەلپىتىم ! — دېدى خىزمەتكار بوسۇغىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ .

— مېهمانخانىغا باشلا ! — خەلپەت ئورنىدىن ئاستاغىنا قوزغالدى .

زالدا ساقال قويۇۋالغان ، كەڭ كۆڭلەك ، ئاق مالىچاي كىيگەن بىر دېھقان تۇراتتى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، خەلپىتىم ، — دېدى ئۇ ئالدىغا ئېگىلىپ خۇشامەت بىلەن دۇدۇقلاپ ، — مەن ئابدۇمەر مىڭبېگى بولىمەن .

— ھە ، كېلىڭ ، — دېدى خەلپىتىم قوللىرىنى ئېچىپ ، — بىلىمەن ، قاسىم مىرابتىن ئاڭلىغانمەن .

— شۇ ، شۇ ، ئۇ ... — دەپ دۇدۇقلىدى ئابدۇمەر مىڭبېگى قاسىم مىرابنىڭ نامىنى ئاڭلاپ ، — قاسىم مىراب بىلەن ...

— قېنى ئۆيگە ، — دېدى خەلپىتىم گەپنى ئۇزۇپ ، — يۇقىرى ئۆتۈڭ .

مۇتائالى خەلپىتىم بۇ مىڭبېگىنىڭ قاسىم مىراب بىلەن چىقىشالمايدىغانلىقى ، چىۋ سىلىڭ بىلەن يېقىنلىشىمەن دەپ نۇرغۇن پۇل خەجلىگەنلىكى ، ھەتتا ئۇنىڭ ئوغلىغا ئۆگەي قىزىنى تەقدىم قىلغانلىقى ، تۈت ـ تۈت بولغان چاغلاردا نۇرغۇن ئادەملەرنى ھۆكۈمەتكە چاقىرتقانلىقى ، ھازىرمۇ لوزۇڭ بولىمەن دەپ ئۇياق ـ بۇياق چېپىپ يۈرگەنلىكى ، مىڭبېگى بولۇۋېلىپ دېھقانلارغا ھەسسىلەپ سېلىق سېلىپ ئۆزىنى چىڭدىغانلىقى ، قول ئاستىدىكى مالاي ـ ئىشلەمچىلەرگە قىلغان يامانلىقلىرىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇنىڭغا ئارتۇقچە ئىلتىپات كۆرسەتمىدى .

— خوش ، مىڭبېگى جانابلىرى — دېدى خەلپىتىم ھېلىقى ئادەم ئىنجىقلاپ تەستە ئولتۇرۇپ ، تەرلىرىنى سۈرتۈپ دۇئا قىلغاندىن كېيىن ، — بىز تەرەپكە قەدەم تەشرىپ قىلىپ قاپسىز ، سىزگە رەھمەت .

— جۇمەدىن يېنىپ سالام بېرەي دەپ كىرىشىم ، خەلپىتىم ، ئۇزۇندىن بېرى نىيەت قىلىپ يۈرەتتىم ، ئەپ كەلتۈرەلمەي يۈردۇم . بۇگۈن بىر مۇساپىرنى باشلاپ كىرىپ كەتكەنلىكىلىرىنى

كۆرۈپ كىرسەم بولمىدىكەن دېگەن يەرگە كەلدىم . بىز دېگەن دېھقان خەق ، گەپنى ئەگىتمەي ئۇدۇللا قىلمىز ، چاي قۇيمىسىلا ، بولدى ، بولدى ، دىدارلاشتىم . قوبۇل كۆرسىلە ئالدىمىزدا قۇربان ھېيىت كېلىۋاتىدۇ ، لايىقلىرى بولمىسىمۇ ئىككى پاقلان ، ئىككى تاغار ئۇن ، بىر تۈك قىچا يېغى ، نان ـ توقاچ ئالغاچ كېلىۋىدىم ...

خەلپىتىم بىردىنلا ئۆڭدى ، ئۇنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى :

— مېنىڭ ئۆيۈم دارىلئاجىزىن ئەمەسقۇ ، مىڭبېگى ، مەن ساخاۋەتكە قاراشلىق ئادەم ئەمەسمەن ، خۇداغا شۈكۈر ، يىلىكىم توق ، ھاجىتىم يوق ئادەممەن !

— مېنىڭ كۆڭلۈم ، خەلپىتىم ، قۇرۇق كىرىشكە كۆڭلۈم ئۇنمىدى !

— گېپىڭىز بولسا ئۇدۇللا قىلىڭ . ئەكەلگەن سوۋغا ـ سالاملىرىڭىزنى قايتۇرۇپ كېتىڭ !

— ئەمدى ، ئەمدى ...

— خاپا بولمەن ، مىڭبېگى ، خاپا بولۇپ قالسام سىزنى رەنجىتىپ قويىمەن !

خەلپىتىم ئورنىدىن دەس تۇرۇپ مىڭبېگىنى «ئۆيدىن چىق ! » دەيدىغاندەك ئەلپازدا قاتتىق ـ قاتتىق گەپ قىلدى .

— ھېچبولمىسا ...

— قويىڭىزنىڭ مايىقىنىمۇ ھويلامدا قالدۇرماڭ ، بىلەمسىز ، بۇ ئۆي چېيۇ سىلىڭنىڭ ئۆيى ئەمەس ، مۇتائالى خەلپەتنىڭ تاقىچىلىقتىكى ئۆيى !

— بىلمەن ، خەلپىتىم ... بۇ ، بۇ ...

مىڭبېگى ئورنىدىن تۇردى ، ئۇنىڭ لەۋلىرى قېلىن بېدە ساقلى بىلەن قوشۇلۇپ تىترىدى ...

— بۇ ، مەنمۇ بىر ھاجەتمەن ... خەلپىتىم ئەمىسە ...

— ھە ، نېمە ھاجىتىڭىز بار ئىدى ؟

— زاكىرخان غوجام دوتەي بولغاندىن بېرى مەن كۆرۈشەلمەيۋاتىمەن . شۇ زات بىلەن كۆرۈشەي دېۋىدىم ، يارەم

قىلسىلىكەن .

— زاكىرخان غوجام مېنىڭ يا تۇغقىنىم ، يا ئاغىنەم بولمىسا ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ، مىڭبېگى ؟

— يۇرتىنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ ، داد ئېيتاي دېۋىدىم .

— يۇرتىنىڭ يىغىسى ؟ يۇرت سىزگە يىغلاپ بەردىمۇ ياكى سىز يۇرتنى قان يىغلاتتىڭىزمۇ ؟

— بۇ ، بۇ ، بۇ نېمە دېگەنلىرىكىن ؟ ...

— سىزنىڭ ئۇستىڭىزدىن مەھكىمە شەرئى ، قازىكالان ھەر ئايدا دېگۈدەك شىكايەت ئاڭلاپ كېلىۋاتىدۇ . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى تونۇيمەن !

— تۆھمەت ، تۆھمەتلەرگە ئىشەنمىسىلە ، خەلپىتىم !

— خەلق تۆھمەت قىلمايدۇ . ئەكسىچە تۆھمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ !

— ياق ، ياق ... بۇ ...

— ئاسىيە خانىم ئىككى قىزى بىلەن ھازىر نېمە كۈندە ؟ زىياۋۇدۇن دېگەن دېھقاننىڭ ناھەسىدە بالىسىنىڭ قان قەرزى كىمنىڭ بوينىدا ؟ زىياۋۇدۇن ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ تارتقانلىرىغا كىم سەۋەبچى ؟ يۈسۈپ ئەپەندى ، ئىمىن كاتىپ ، قۇربان بوغالتىرلارنى كىم تۈتۈپ بەردى ؟ يەنە ...

— يالغان ، ھەممىسى ...

— قاسىم مىراب ، مۇختەربای ماڭا ھەممىنى دېدى . زاكىرخان غوجام سىزنى ئوبدان بىلىدۇ ، مەندىنمۇ ئوبدان بىلىدۇ . تووا ـ ئىستىغپار ئېيتماي تېخى پارا كۆتۈرۈپ يۈرگىنىنى مۇنۇ مۇرتەتنىڭ ! كۆزۈمدىن يوقىلىڭ !

ئابدۇمەر مىڭبېگى ھاياتىدا مۇنداق كەسكىن گەپ قىلىدىغان ئادەمنى كۆرمىگەن . ئۇ خۇددى بېشىغا ئون كالتەك تەگكەندەك تەمتىرەپ ـ گاڭگىراپ ، ئازاب ، پۇشايمان ۋە غەزەپ كۈچى بىلەن مۇكچەيدى . ئۇنىڭ كالپۇكلىرى لۆمۈلدىدى ، ئاۋازى چىقمىدى ، قويۇق چارساقلى تىترىدى ، بېشى قايدى . ئۇ ھاڭغىرقاي ئوچۇق

تۇرغان ئىشىكنى تاپالماي تاملارنى سىيپىدى ، چىپىلداپ ئېقىۋاتقان تەرىنى ئۇزۇن ئاق كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ كەينىگە — ئۆيىنىڭ تۆرىگە داجىدى . دېھقانلار ئۇنىڭ ئالدىدا ئاشۇنداق تىترەپ ـ مەڭدىگەندە ئۇ كىرىلىپ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولاتتى ، مانا بۇگۈن ئۆزى دەشنەم نىشانى بولۇپ ، بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغاندا ، ئۇنى ئەيىبلىگۈچى ھۆرمەتلىك دىنىي زاتنىڭ چىرايىدا قىلچىمۇ ھۇزۇرلىنىش ، مەغرۇرلۇق ئالامەتلىرى سېزىلمىدى . خەلپىتىم مىڭىپگىگە خۇددى ئۆزى بىلەن تەڭلا خورلۇق تارتىۋاتقاندەك بىلىندى . ئۇ توغرا ھېس قىلغانىدى . خەلپىتىم ھېچقاچان بىرىنىڭ قايغۇ ، ھاقارەت ، ئازابلىرى ھېسابىغا خۇشال بولغان ئەمەس . بىر كىشى تارتىشقا تېگىشلىك جازاغا يولۇققاندىمۇ خەلپىتىم ئازابلىناتتى . سەۋەبى ، جازالانغۇچى ئۇنىڭ نەزىرىدە بىر مۇسۇلمان ، ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئۇنىڭچە بۇ دۇنيانىڭ ئازابىنى تارتماسلىقى كېرەك . چۈنكى ، خۇدا بۇ دۇنيانى بەندىلىرى ئۈچۈن نېمەت قىلىپ ياراتقان . خۇدا گۇناھكار بەندىلىرىنى چىن كۆڭلىدىن تەۋا قىلسىلا ھەرقانچە گۇناھى بولسىمۇ كەچۈرىدۇغۇ ! ...

خەلپىتىم گاڭگىراپ ئېسىنى يوقاتقان مىڭىپگىگە :

— تەۋا قىلىڭ ، مىڭىپگى ، تەۋا قىلسىڭىز خۇدايىم سىزنى كەچۈرىدۇ . قېنى ئولتۇرۇڭ ! — دېدى بىردىنلا يۇمشاپ . مىڭىپگى خۇددى بىرى مۇرىسىدىن باسقاندەك لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى .

مىڭىپگى مىچىلداپ يىغلىدى :

— بەندىچىلىك ، ئىنسان نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ خاتا قىلىدىكەن ، گۇناھقا پاتىدىكەن ...

— ياشىماق ، ياشاتماق ، كەچۈرمەك ، كەچۈرۈلمەك ئىسلامنىڭ ئۇلۇغ پەلسەپىسى . ياشا ، لېكىن باشقىلارنىڭ ياخشى كۈن كۆرۈشىنىمۇ ئويلا ، قوللا . قولۇڭدىن كەلسىلا ياخشىلىق قىل . كەچۈر ھەم كەچۈرۈل . كەچۈرۈش كەچۈرۈلۈشنىڭ بېشى . كەچۈرگۈچىنى باشقىلارمۇ كەچۈرەلەيدۇ . بۇ بىر ئېسىل پەزىلەت .

ئەمەل تۇتقۇچىنىڭ قولى قاتىلنىڭ قولىغا ئوخشاپ كېتىدۇ . ھەق بىلەن ناھەق ھەر كۈنى ئۇنىڭ قولىدا ئېلىشىدۇ ... سىز راكىپخان غوجامدىن مەنسەپ تىلىمەكچىمۇ ؟

— بۇ ، بۇ ... شۇنداق ...

— راست گەپ قىلدىڭىز ، مىڭبېگى . مىڭبېگىلىك سىزنى تولىمۇ ئېغىر گۇناھقا پاتۇردى ، سىز بەلگىچە پاتتىڭىز . ئەمدى ئۇنى ئاز كۆرۈپ كانايغىچە پاتاي دەمسىز ؟ ئاڭلىسام ، سىز بالا چېغىڭىزدا مەدرىسىدە ئوقۇغانىكەنسىز . شۇنداقمۇ ؟

— ئىككى يىل ئوقۇغان ... لېكىن ھەپتىيەكتىن چىقالمىغان ، خەلپىتىم ...

— بىلىمەن ، سىز بۇ يىل ئاتمىش ئىككى ياشقا كىردىڭىز ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ، شۇنداق ، خەلپىتىم .

— مەن سىزدىن ئون ياش چوڭ . مەن سىزنى بىلىمەن . دادىڭىز قىرچىلىق قىلاتتى ـ ھە ؟

— شۇنداق .

— بىر تال يىڭنىنى بىر قويغا يارىتقان ، ئورۇسنىڭ بىر قاپ سەرەڭگىسىنى بىر توپاققا . دادىڭىز قىرچىلىق قىلىپ قازاق ، موڭغۇللاردىن مال ئەكىلىپ ، مالنى يەرگە تېگىشىپ چوڭ زېمىندار بولغان . سىز شۇ قاقتى ـ سوقتى ھېسابىغا چوڭ بولغان . ئەمگەكمۇ قىلمىغانغۇ دەيمەن ؟

— چالغا چاپالايمەن ، تام سوقالايمەن ، خامان سوريالايمەن ...

— يەنە ھارۋا ھەيدىيەلەيسىز ، ئوغلاق تارتالايسىز ، قوش بىلەن ئوۋچىلىق قىلالايسىز ، شۇنداقمۇ ؟

— خەلپىتىم ... سىز ھەممىنى بىلىدىكەنسىزغۇ ؟ ...

— شۇنداق ، مەن غەيرىي يولغا ماڭغانلارنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلىشكە ئالاھىدە قىزىقىمەن . نىياز لوزۇڭ ، ھېلىقى ئالا بايتال سىزنىڭ ئاغىنىڭىزغۇ دەيمەن ؟

— مېنىڭ ئاتا ـ بوۋام يەكەنلىك ، ئۇ كىشى بىلەن يۇرتداش .

— سىز يۈرتۇازلىق قىلىپ يەرلىكلەرنى يامان كۆرىسىز . شۇڭا ، سىزنى مۇختەرباي «قاشقالىق» دەپ تىللايدۇ . غېنى ئوغرى سىزنىلا تالايدۇ . تارانچىلار ياۋاش ، ئاق كۆڭۈل خەق . سىز ئۇلارنىڭ يەرلىرىنى ئىگىلەپ ، ئۇلارنى ئىشلىتىپ تېگىشلىك ھەققىنى بەرمەيسىز . ھۆكۈمەت بىر خو يەرگە بىر پۇت دەن قويسا سىز ئىككى پۇتتىن يىغىپ تەڭ يېرىمىنى ئۆزىڭىز ئالىسىز . بىر يىللىقچىغا باشقا جايلار ئۈچ خو بۇغداي ھەيدەپ بېرىدۇ ، ياخشى يەرنى تېرىپ بېرىدۇ . سىزچۇ ، يېشىرقاپ كەتكەن ، قاقىر ئېڭىزغا تېرىپ بېرىسىز . مالاي بىچارە يازىچە ھالى قالمىغۇدەك تىرىشىپ ئىشلەپ ، كۈزدە ئارانلا بەش - ئالتە خو بۇغدايغا ئىگە بولىدۇ . سىز شۇنىمۇ تولۇق بەرمەي ھېيتتا ئالدىڭ ، تويدا ئالدىڭ دەپ بىر مۇنچە قەرز كۆرسىتىپ شىلىۋالىسىز . سىزگە ئىشلىگەن مالاينىڭ يىلىكى قۇرۇپ كېتىدۇ . نېمىشقا نامراتنىڭ ھەققىدىن قورقمايسىز ؟ بىر مالاي بىر يىلدا سىزگە قانچىلىك پۇل تېپىپ بەردى ، ئۇ قانچىلىك ھەق ئالالىدى ، بۇنى ھېسابلاپ كۆردىڭىزمۇ ؟ ...

پۇتۇن بەدىنىدىن قاڭسىق تەر چىقىۋاتقان مىڭبېگى ئولتۇرالماي قالدى :

— خەلپىتىم ، بۇ ... بۇ ...

— سىز نامراتنىڭ ھەققىنى بۇلاپ ئېلىۋېلىپ چوڭلارغا پارا بېرىسىز ، ئەيش - ئىشرەت قىلىپ خوتۇن ئالىسىز . ئاڭلىسام ، ھەر يىلى ئىككى - ئۈچ قېتىم خوتۇن ئالىدىكەنسىز ، راستمۇ ؟

— راست ، خەلپىتىم ... چوڭ خوتۇن ئۆزى رازى ...

— ئۇنى رازى قىلغۇزغانمۇ ، نەپسىڭىزنى يوغىنىتىۋەتكەنمۇ ئاشۇ ھوقۇق ! — دېدى خەلپىتىم قوللىرىنى ھاۋادا شىلتىپ تۇرۇپ ، — سىز ئەتىۋارلىغان شۇ ھوقۇق - مەنسەپ سىزگە دوزاخنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بېرىدۇ . سىز چىۋۇ سىلىڭ ، ئۇنىڭ ئۇرۇق - پۇشتىغا ئۆز قېرىنداشلىرىڭىزنى مال ئورنىدا سېتىۋالغا قىلىپ تۇتۇپ بەرگەندە قوللىرىڭىز تىترىمىدىمۇ ؟ ۋىجدان ئازابى

تارتمىدىڭىزمۇ ؟

— مەن توۋا قىلاي ، خەلپىتىم ، مەن توۋا قىلاي ! ...

ئابدۇمەر مىڭبېگى مىچىلداپ ـ ئېسەدەپ يىغلاشقا باشلىدى

خەلپىتىم ئۇنىڭ يىغىسىنى چۈشەندى : بۇ كۆز يېشىغا پۈشايمانىدىن

نەپرەت كۆپرەك سىڭگەن . مىڭبېگى خەلپىتىمگە ئىچ ـ ئىچىدىن

نەپرەتلەنمەكتە ، لېكىن ئۇ نەپرىتىنى كۆز يېشى بىلەن ئىپادىلەشكە

ئادەتلەنگەن . كۆز يېشى ئۇنى بەزىدە كۈلكە ـ خۇشامەت ياكى

ھەيۋە ـ پوپوزا بىلەن ئېرىشەلمىگەن نېمىگە ئېرىشتۇرەتتى . ئۇنىڭ

ئەس ـ يادى مۇنۇ ھەقىقەت ، دىنىي كالامغا چىن ۋۇجۇدى بىلەن

بېرىلگەن دىندارنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشىپ ، ئۆزىنىڭ ئايرىلىپ

قېلىش ئالدىدا تۇرغان مىڭبېگىلىك ئورنىنى ساقلاپ قېلىشنىڭ

يوللىرى تېپىش ئىدى . ھازىر يېزىدا ، شەھەردە ئۇنىڭغا قارشى بىر

زور كۈچ پەيدا بولغان . ئۇ ئامال قىلىپ ھۆكۈمەت ۋە دىنىنىڭ

كۈچى بىلەن ئۆزىگە قارشى بۇ كۈچنى يىمىرىپ تاشلىشى كېرەك .

— خەلپىتىم ، مەن توۋا قىلاي ، قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچەي ،

مەن يامان يولدىن قايتىمەن !

— ئۇنداقتا مىڭبېگىلىكنى بېرىۋېتەمسىز ؟

— مەنغۇ تويغان بۇ مەنسەپتىن ، ھۆكۈمەت ئۇنىمايۋاتىدۇ .

چۆرۈۋېتەي دېسەم بېشىمنىڭ كېتىشىدىن قورقىمەن !

— سىزنىڭ نەرىگىز ھۆكۈمەتكە ياراپ قاپتۇ ، ئويلاپ

كۆرگەنسىز ؟

— شېئىر دۇبەنىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقىمەن ـ دە !

— بۇ گېپىڭىز راست . سىز شېئىر دۇبەنگە سادىق ، ئۇ سىزدىن

پايدىلىنىپ ئۆزىنى ھىمايە قىلمايدىغانلارنى باستۇرىدۇ ، ئۆزىگە

قارشىلارنى يوقىتىدۇ ، ئەمما بىلىپ قويۇڭ ، شېئىر دۇبەن بىرمۇ

سادىق غالچىسىنى تىرىك قويمىغان . ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنى

غالچىلىرى تازا بىلىدۇ . ئۇ ئۆز قىلمىشىنى بىلىدىغانلارنى ھايات

قويمايدۇ !

مىڭبېگى بىردىنلا تامدەك تاتىرىپ كەتتى ، ئۇنىڭ ساختىلىق

نقابى بىر دەقىقە يىرتىلدى ، ئۇ خەلپىتىمگە يالت قىلىپ ئالايدى .
خەلپىتىم دېرىزىگە قارىۋېلىپ قۇتلۇق شەۋقىنىڭ مىسرالىرىنى ئۇنلۈك ئوقۇدى :

دۇنيايى پانى بىۋاپا ، گۈمراھتا يوق سىدقۇساپا ،
پىكرى خىيالىدۇر جاپا ، مەردانىلەرگە يوق سەمەر .

(بۇ دۇنيادا مەڭگۈلۈك ۋاپا يوق ، يولدىن ئازغانلاردا راستچىللىق ۋە پاكلىق بولمايدۇ . ئۇلارنىڭ پىكىر - خىيالى ھەمىشە جاپا قىلىش بولۇپ ، مەردانە كىشىلەرگە پايدا كۆرسەتمەيدۇ .)
خەلپىتىم ئەمدى نەسىھەت ۋە ياخشى گەپنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى چۈشەندى . شېئىر دۇبەيتىنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلدى . بۇ خىل ئادەملەرنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ - دە .
— پۇلى بارلار غېرىب - غۇرۇبا ، يېتىم - يېسىرلارغا راۋاۋەت كۆرسەتمەكتە . قەشقەردە ، يەكەندە ، ئاقسۇدا ، تۇرپان ، قۇمۇلدا ، مۇشۇ بىزنىڭ شەھىرىمىزدە پۇلى بارلار پۇل چىقىرىپ ، كۇچى بارلار كۇچ چىقىرىپ قانچىلىغان مەكتەپلەرنى ، دارىلئېتام ، دارىلئاجىزلارنى قۇردى . ھازىر پۈتۈن شىنجاڭدا بۇ ئىش رەسمىي قائىدىگە ئايلاندى . ئاخىرقى نەسىھىتىم ، ماڭا ۋە باشقا كاتتىلارغا ئەكەلگەن سوۋغا - سالاملىرىڭىزنى دارىلئېتام ، دارىلئاجىزلارغا ئاپىرىپ بېرىڭ . ئەنە ئاۋۇ سودىن ئۆتسىڭىزلا مەن قۇرغان تاغالىيە مەكتىپى ، قىبلىگە ماڭسىڭىز مەدرىسىنىڭ يېنىدا ئايخان مەكتىپى بار . مىڭ تىللا پارا بەرگەندىن ئون تىللا سەدىقە بەرگىنىڭىز پايدىلىق . مەن نامازدىگەرگە چىقىمەن ، خاپا بولماڭ ، مىڭبېگى !
خەلپىتىم ئۇنىڭغا تالانىڭ ئىشىكىنى كۆرسەتتى . مىڭبېگى ئالدىغا ئېڭىشىپ پەگاھتىن كالىچىنى تەستە تاپتى ۋە ئۇنى ئالمان - تالمان پۇتىغا سېپىپ ھويلىدا تۇرغان ئىككى ئات قېتىلغان ، ئۇستى

سايۇەنلىك ھارۇغا قاراپ ماڭدى . ھارۇنىڭ كەينىگە بىدە ۋە ئىككى قوي ياتقۇزۇلۇپ تېڭىلغانىدى . پاقلانلار ئېچىنىشلىق ئاۋازدا مەرەشتى ...

— سەندەك خەلپەتكە قوي ھارام ، ماڭا بۇنداق ئۆي ھارام . كۆرسەن ، شېرىك دۇبەننىڭ تىغى كىمگە بالدۇر تېگەركىن غالچىلىرىنى ئۆلتۈرۈشتىن بۇرۇن دۇشمەنلىرىنى ئۆلتۈرۈپ تۇگىتىدۇ ئۇ . مەن شېرىك دۇبەننى سەندىنمۇ ياخشى بىلىمەن ...

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى مۇگدەپ ئولتۇرغان ھارۇنكەش بىلەن چىۋىنقاپ يەر چاپچىپ رەللە بولۇۋاتقان بىر جۇپ ئاتتىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىمىدى .

خەلىپىتىم كىتابخانىسىغا قايتىپ كىرىپ دەستە ـ دەستە كىتابلار ئىچىدىن نەۋائىي ئۆز قەلىمىدە پۈتكەن «خەمسە» نى قولىغا ئالدى ۋە ئۆزىچە ئېيتتى :

— بۇ جەۋھەرنىڭ يارانقۇچىسىمۇ ئىنسان ، ھازىر مۇنۇ ئۆيگە بەتبۇي پۇراق چېچىپ چىقىپ كەتكۈچىمۇ ئىنسان ، ئىككىلىسىلا بىر قان ، بىر دىن ، بىر تائىپىدىن . ۋەھالەنكى بىرى ئىنسانىيەتكە جاۋاھىر ، دۇردانىلەرنى تەقدىم قىلىدۇ ، بىرى ئۆز ئانىسىنى ئۆز قولى بىلەن بوغۇشنىڭ كويىدا . قايسىسى جىق ؟ ئېنىقكى كېيىنكىلەر ! بىزنىڭ مىللىتىمىز قاچانمۇ ئاسارەت ـ نادانلىق ۋە قالاقلىقتىن قۇتۇلۇپ ئۆزىنى ئۆزى چۈشىنىدىغان بولار ـ ھە ؟ يۇسۇپ خاس ھاجىپ ، مەھمۇد قەشقەرى ، ئەخمەت يۈكنەكى ، نەۋائىي ، لۇتفى ، سەككاكى ، زەلىلى ، غېرىبى ، نىزارى ، مولا بىلال بىننى مولا يۇسۇپ ، ئابدۇقادىر دامولا ۋە ھازىرقى جان پىدا ئەزىمەتلەرنىڭ قايسىبىرى ئۆز خەلقىنىڭ غېمىدە قاقشىماي ـ زارلىماي ياشىدى . بىزنى خارلاتقانمۇ ، قاقشاتقانمۇ ، باشقىلارغا قۇل قىلىپ پۈت ـ قولىمىزنى باغلاپ بەرگەنمۇ ئۆز ئادەملىرىمىز ، بايىقىدەك نەپسى بالا ، كۆڭلى قارا ، قولى قانلىق بەتنىيەتلەر .

بىزنىڭ خەلقىمىز ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالمىغۇدەك ياۋايى ، دۆتمۇ ؟ نېمە ئۈچۈن ياڭ زېكشىن نادانلىقتا تۇتۇش ، ئۆز گۆشىنى

ئۆز يېغىدا قورۇش يولى بىلەن بىزنى باشقۇردى؟ جىن شۇرۇپنىمۇ شۇ . مۇنۇ شېكىل دۇبەن دېگىنى ئاغزىدا ياخشى گەپنى قىلدى : مىللەتلەر باراۋەر ، پارىخورلۇقنى يوقىتىمىز ، دېدى ، پاك بولۇشنى ھەدەپ تەشۋىق قىلدى . لېكىن ، مىللەتلەر نەدە باراۋەر؟ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا ، ئەسكەر ، ساقچىلار ئىچىدە ئۇيغۇر بارمۇ؟ ئاندا - ساندا بولغىنى بىلەن ھوقۇقى بارمۇ؟ يوق ، زادىلا يوق . پارا ئالمايدىغان بىرمۇ پاك ئەمەلدارنى كۆرمىدۇق . شېكىل دۇبەننىڭ ئۆزىگە قاراشلىق بايلىقى شىنجاڭ بانكىلىرىنىڭكىدىن كۆپ ، ئۇ ئالتۇن دېگەننى قەغەزنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىدۇ . لېكىن ، ئىلىم - مەرىپەت ، نامراتلار پاراۋانلىقى دېگەندەك ساۋابلىق ئىشلارغا بىر تىيىنمۇ بەرمەيدۇ . ئۇنىڭ ھەممىلا ئەمەلدارلىرى ئېلىش ، باي بولۇش ، يېيىش ، ئىچىش ، راھەت كۆرۈشنىلا ئويلايدۇ . كەلگۈندىلەر ئەزىز ، يەرلىكلەر خار . ئۆي ئىگىسى ئاچ ، مېھمانلار توق ، يەر ئىگىسى مالاي ، تالا مۇشۇكى خوجايىن ! بۇنداق تەڭسىزلىك جاھانىڭ ھەممىلا يېرىدە بارمىش . بىرلا سوۋېتتە يوقمىش . يوق بولسا رۇسلار ، نوغايلار ، ئۆزبېكلەر ، قازاقلار ، قىرغىزلار ، ئۇيغۇرلار نېمىشقا بۆرىدىن ئۇركۈگەن قويدەك ئۆز يۇرتىدىن بۇياقلا قېچىپ كېلىدۇ؟ ... خۇدايىم ، نېمىشقا ئۆزۈڭگە سادىق قۇللىرىڭنى بۇنچە قاتتىق سىناقلا سالىدىغانسەن - ھە؟ بەدىنىمىز خورلۇقلا چىدىغان بىلەن روھىمىز چىدىمايدۇ . كىم خەلقىڭ يىغىسىنى يىغلىسا ئۇنىڭ ئۆلۈمى ئاسان . كىم خەلقنى ساتسا ئۇنىڭ ئوشۇقى ئالچۇ ، كىم ھەق گەپ قىلسا ئۇنىڭ تىلى كېسىلىدۇ ، كىم رەزىللىكنى كۆرۈپ قالسا ئۇنىڭ كۆزى ئويۇلىدۇ ...

خەلپىتىم كىتابلىرىغا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتتىكى ، گويا ئۇ ھازىرلا كىتابلار ئىچىدىن زۇلۇمدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئەڭ ئوڭاي يولىنى تېپىپ چىقىدىغاندەك ، گويا كىتاب بەتلىرىگە ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋابلار يېزىلىدىغاندەك ، گويا كىتابلار ئىچىدىن ئۇلۇغ ئەۋلىيالار چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپ بولۇپ زۇلۇمغا قارشى

ئۇرۇش قىلىدىغاندەك ...

ئۇ كىتابلارنى ئوقۇۋېتىپ ئۆزىچىلا بۇقۇلداپ يىغلىدى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مىڭلىغان ـ مىليونلىغان ھەسرەتلىك چىرايلار پەيدا بولدى . ئۇلارنىڭ ئاۋازىمۇ ، چىرايلىرىمۇ ئوخشاش : بىزگە نىجاتلىق بەرگىن ، خۇدايىم ، بىزمۇ يەر يۈزىدىكى باشقا ئىنسانلارغا ئوخشاش ئىمانىمىز ، غۇرۇرىمىز ۋە بەخت ـ سائادىتىمىز بىلەن ياشايلى ...

ئۇ كىتابلارنى ۋاراقلاۋېتىپ بۇرۇن ئۆتكەن ئۇلۇغلارنىڭ نامىنى ئاتاپ ئۇلارغا بىر ـ بىردىن دۇئا قىلدى . ئىسلام دىنىنىڭ ئۇلۇغ تەلىمى بىلەن ئويغىنىپ ، ئۆز بەدىنىدە ساپ ئىنسانىي خىسلەت يېتىلدۈرگەن ، پۈتۈن ھاياتىدا خەلقىگە ، باشقىلارغا قىلچىمۇ زىيان سالمىغان ، ئۆلىمەس تۆھپىلىرى ئۈچۈن بىر قېتىممۇ مىننەت قىلماي ، مىننەت قىلىشنى نومۇس بىلىشكە ئادەتلەنگەن تۆھپە ـ بايلىق ياراتقۇچىلارنىڭ چىرايلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى . ئۇلارمۇ غەمكىن ، مىسكىن ، دەردلىك چىرايلىرى بىلەن ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىدىن ئۆتتى . چۈنكى ، ئۇلارنىڭ خەلقى غەمكىن ، سولغۇن ...

ئابدۇلمۇتائالى كامالى بۇ خەلقنى غەم ـ قايغۇدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلدى ؟ خەلپىتىم ئۆزىگە سوئال قويدى . ئۇ ئۆزىنىڭ ھاياتىنى ئەسلەپ ئۆتتى : ئۇ قورغاس مازار يېزىسىدا تۇغۇلدى . 1881 ـ يىلى كۆچ ـ كۆچتە دادىلىرى بىلەن يەتتىسۇغا كۆچۈپ يەركەنتكە ئورۇنلاشتى . شائىر موللا ئېلى ھاجى ، مەشھۇر ئىشان ۋە شائىر نىزامىدىنئاخۇنۇمدا ئوقۇدى . بۇ شائىر ـ ئۇستازلاردىن شېئىر يېزىشنىمۇ ئۆگىنىپ ، شېئىر خەلقىنىڭ كۆز يېشىكەن دېگەن ئۇقۇمغا ئىگە بولۇپ ، بىچارە كۆچمەنلەرنىڭ ئۆز يۇرتلىرىنى سېغىنىپ تۆككەن ياشلىرىنى بالىلىق ھېسسىيات بىلەن شېئىر قىلىپ يازدى . ئۇنىڭ قوشاقلىرى ناخشىغا ئايلاندى ، ئۇ راسا بىلىمگە تەشنا بولۇپ ئۆگەنگەن ، دىنىي بىلىملىرى ئۆزىگە ئاز تۇيۇلۇشقا باشلىغان مەزگىلدە ، يەركەنتكە

ئابدۇراخمان دامولللام دېگەن تاتار ئالىم كېلىپ مەكتەپ ئاچتى . ئۇ زات مۇتائالى كامالىغا : «بالام ، سەن ئۇسۇلى جەدىتچە ئوقۇغىن ، ئىلىم - پەن خەلقىڭنى ئويغىتىدۇ» دېۋىدى ، ياش مۇتائالى خەلقنى ئويغىتىشقا ئۆزىنى بېغىشلاپ ئۆز - ئۆزىگە قەسەم بەردى . ئۇ بىرقانچە يىل ئوقۇپ 1895 - يىلى ئانا يۇرتى غۇلجا شەھىرىگە قايتىپ كېلىپ ئەلا باي مەسچىتىگە چۈشۈپ قىرىقتەك بالىنى يىغىپ ئوقۇتتى ۋە يۇرت چوڭلىرىنى يىغىپ بالىلاردىن ئىملا ، تۆت ئەمەل ، جۇغراپىيىدىن بەش قىتئە ، دۆلەتلەر ، دۆلەت مەركەزلىرى ۋە تاغ - دەريالاردىن ئىمتىھان ئالدى . بۇرۇندىنلا دىنىي تەربىيە ئېلىپ كەلگەن بالىلارنىڭ پەننىي بىلىمدىن تېزلا ساۋاتلىق بولغىنىنى كۆرگەن يۇرت چوڭلىرى خۇشال بولۇشتى . ئابدۇقادىر ئاقساقال دېگەن زات باشلامچى بولۇپ تۆتكۈزۈرۈك دېگەن يەردە مەكتەپ ئېچىپ بەردى . مەكتەپتە تۆت سىنىپ ، تۆت مۇئەللىم ، بىر مۇدىر بولدى . بۇ مەكتەپنىڭ نامىنى خەلپىتىمنىڭ نامى بىلەن تاتالىيە مەكتىپى دەپ ئاتاشتى . ياش مۇتائالى ئۆزىنىڭ پۈتۈن دىققىتىنى ، كۈچىنى شۇ مەكتەپكە بېغىشلىدى . بالىلار يىلدىن - يىلغا كۆپىيىپ ، مەكتەپ پۈتتۈرگەن بالىلار يېزىلاردا پەننىي مەكتەپ ئېچىپ ئىلى رايونىدا پەننىي مەكتەپ ئېچىش ، پەنگە يۈزۈش قىلىش دولقۇنى پەيدا بولدى . بۇ چاغلار خەلپىتىمنىڭ ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلىغان چاغلىرى ئىدى . 1910 - يىلىغا كەلگەندە تاتارلار كەشپىلئەسرار دامولللامنىڭ تەشەببۇسى بىلەن «نوغاي مەكتىپى» ۋە قىرائەتخانا ئاچتى ، 1910 - يىلى ئابدۇقادىر ئاقساقال ۋاپات بولۇپ ، ئورنىغا نۇراخۇن ئاقساقال ئولتۇردى . بۇ كىشى ئىلغار ھۆكۈمدار ئىدى . 1915 - يىلى مۇسابايوفلارنىڭ خىراجىتى بىلەن چەت ئەلدە ئوقۇغان مەسئۇد ئەپەندى بىلەن ئابدۇراخمان ئەپەندى باشلىق بىرقانچىلار غۇلجىغا قايتىپ كەلدى . مەسئۇد ئەپەندى ئۆز ھويلىسىدا يېڭىچە دوختۇرخانا ئاچتى ، مەھمۇت ئەپەندى شەھەرنىڭ توغرا كۆۋرۈك دېگەن يېرىدە مەكتەپ ئېچىپ يېڭىچە تەنتەربىيىنى يولغا قويدى . ئۇلار ئەلا باي مەسچىتى

يېنىدا يەنە «دەرنەك» (ئىلىم تەھسىل قىلىدىغان جاي) قۇرۇپ ، يېڭىچە ئىلىمدىن لېكسىيىلەرنى ئۆيۈشتۈردى . مۇتائالى خەلپەتنى بۇ چاغلاردا ئەڭ ئاكتىپ پائالىيەتچى بولۇپ ، ئۆيىدىمو تۇرۇكرەك تۇرمايدىغان بولۇپ قالغانىدى . لېكىن ، باھارنىڭ جۇدۇنى ، يازنىڭ مۆلدۈرى بولىدىكەن . شۇ چاغدا يېڭىدىن ئەلەم بولۇپ ئولتۇرغان ئىبراھىم ئىسمىلىك ساقىلى شالاڭ ، سېرىق چىشلىق ئادەم ۋە دوتەي يامۇلىنىڭ خىزمەتچىسى ئادىلبەگ دېگەنلەر غۇلجىدا ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەت زورايماقتا دەپ ياڭ زېڭشىنغا چاقىقۇ يوللىدى . نادانلىققا ئامراق شىنجاڭ ھۆكۈمرانى دەرھال بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ناھىيىلەر ، يېزىلاردا ئەۋج ئېلىۋاتقان يېڭىچە مەكتەپلەر بىلەن مەدەنىيەت مايىسلىرىنى نابۇت قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى . تەشەببۇسچىلاردىن مەسئۇد ، ئابدۇراخمان ئەپەندىلەرنى قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كەتتى . مۇتائالىنى ئىبراھىم ئەلەم : «بۇرنىنىڭ نوخۇلىسى ئۆسۈپ قالدى ، نوخۇلىسىنى ئالمىز !» دېدى ۋە «مۇئەللىم ئاۋۋال» ، «مۇئەللىم سانى» دەيدىغان تىل ۋە ھېساب دەرسلىكلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتتى . جاھىل ، مۇتەئەسسىپ موللىلار پۈرسەتچى چاققۇچىلار بىلەن بىرلىشىپ ، ھەممىلا جايدا «دىندىن ئازدۇرغۇچىلارنى تازىلاش كېرەك !» دەپ چۇقان كۆتۈردى . مۇتائالى خەلپەتنى «ھەممە ئىشنىڭ باشلامچىسى !» دەپ ئەيىبلەپ يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشتى . كونىلىق بىلەن يېڭىلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش تازا ئەۋج ئالدى . 1929 ـ يىلى رامزان ئېيىدا ئادىلبەگ مەدرىسىدىن تەراۋىخ ئۆتەپ قايتقاندا بىرى ئۇنى ئېتىۋەتتى . بۇ ئىشنى ھۆكۈمەت ئابدۇراخمان ، شاھى دامۇللاملاردىن كۆرۈپ ، ئۇلارنى مەشھۇر ناخشىچى ئېلاخۇن كۆككۆز ، سۇلايمانلار بىلەن تۇمۇر قەپەسكە سېلىپ ئەسكەرلەر ھەيدەپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كەتتى . مۇتائالى خەلپەتنى يېڭىچە ئىلىمنى ياقلىغۇچى بايلار 1929 ـ يىلى ھەرەمگە ھەج قىلىشقا يولغا سېلىپ قاچۇرۇۋەتتى .

خەلىپەتىم ھاجى بولۇپ قايتىپ كەلگەندە ، شىنجاڭنىڭ

سىياسىي ھاۋاسى ئۆزگەرگەندى . 1930 - يىلى قۇمۇلدا ۋاڭ ئوردىسىنىڭ پەيجاڭى غوجانىياز باشچى بولۇپ ھۆكۈمەتكە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى . ياڭ زېڭشىن ئوق يەپ ئۆلگەندىن كېيىن تەختكە چىققان جىن شۇرېنمۇ غۇلىدى ، ئۇنىڭ ئورنىغا چىققان شېڭ شىسەي ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويۇپ ، ئىلىم - پەننىڭ يېڭى باھارىنى يەنە پەيدا قىلدى . ھاجى مۇتائالى خەلپەتنىڭ ئۇ چاغلاردىكى خۇشاللىقىنى تىل بىلەن تەسۋىرلىمەك تەس . ئۇنىڭ قەلبى كەئىبە سەيناسىدەك يورۇپ كۆزى كۈندۈزى يۇلتۇز سانىغۇدەك روشەنلىشىپ كەتتى : ئۇ تائالىيە مەكتىپىنى كېڭەيتىپ قۇرۇشقا ئۆزىنىڭ مەكتەپ يېنىدىكى چوڭ قورۇ - جايىنى تەقدىم قىلدى . ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانىنى سەككىز يۈزگە يەتكۈزۈپ ، مەكتەپ ھۆكۈمەت ھېسابىغا ئۆتكۈچە بولغان ئارىلىقتا ئەللىك - ئاتمىش نامرات بالىنىڭ يىللىق تەمىناتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى . ئۆز ئۆيىدە قىزلار سىنىپى ئاچتى . ئۆزىنىڭ قىزلىرى ۋە باشقا قىزلارنى ئايالى زۆھرەخان ئابىستەي (مۇئەللىمە) يېڭچە ئىلىم - پەن ئۆگىنىشكە ئۈيۇشتۇردى ... مانا ھازىرغىچە ئۇ ئۆز قولى ، ئۆز خىراجىتى بىلەن قانچىلىغان بالىلارنى ، بولۇپمۇ نامراتلارنىڭ بالىلىرىنى تەربىيىلەپ جەمئىيەتكە ئاڭلىق ئىنسان قىلىپ تەقدىم قىلدى .

ئۇنىڭ ھاياتى ماڭارىپ - تەربىيىلەش ، مىللىتىنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش تۇرسا ، ئابدۇمەر مېڭبېگدەك ئېلىش ، بۇلاش ، ئېزىش ، دۇنيا توپلاپ راھەت كۆرۈشنى ھاياتىنىڭ مەقسىتى قىلىۋالغان ھايۋان سۈپەت بىرنەرسە ئۇنىڭغا سوۋغا تەقدىم قىلىشقا قانداق پېتىندى - ھە ؟

غەزەپتىن ئۇنىڭ لەۋلىرى ، ساقىلى تىنىمسىز تىترىدى . ئىككى كۈندىن بېرى ئۇنىڭ سۈزۈك قەلبىدە قارا بۇلۇت پەيدا بولۇۋالدى ، بۇ ھايات يەنە يامىنىغا ئۆزگىرەمدۇ نېمە ؟

ئابدۇمەردەكلەرنىڭ شاپاشىلاشلىرى بوران شەپىسى ، ئەخلەتلەرنىڭ دەرەخ شاخلىرىغا قونۇۋېلىپ ئۆزلىرىنى ئالتۇن تاجغا ئوخشىتىشى .

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

19

... ئەمما تاغ هاياتى باشقىچە ، بۇ يەرنىڭ شامالىرى ، سۇلىرى ، هەتتا گۈل - گىياهلىرىمۇ شوخ ، جانلىق ۋە شېئىرىدەك هېسسىياتلىق . بۇ يەردە هەممىلا نېمە كۆلۈڭۈانقاندەك ، هەممىلا نېمە خوجايىنىدەك ، هەممىلا نېمە غەمسىزدەك ...

بۇ‌ك قارىغايلىقلار بىلەن قاپلانغان بەللەردىن كۆزۈپ چۈشۈڭۈانقان قار سۇيى يېڭىدىن يېتىلىڭۈانقان ياشلاردەك قىن - قىنىغا پاتماي ئۆيناقلايدۇ . يامغۇردا تولا يۇيۇلغان توق يېشىل ياپراقلار مۇهەببەت سەۋدالىقىدىكى قىزلارنىڭ كۆزلىرىدەك نۇرلۇق . هەممىلا يەردىن ئىپار - ئەنبەر پۇرىقى كېلىدۇ ، بۇ يەرنىڭ قۇشلىرى سايرىمايدۇ ، سۆزلەيدۇ . سەھەر تۇرۇپ تاغ قىرغاۋۇللىرىنىڭ دورە بولۇپ ئۆيناشلىرىنى كۆرسەڭ ئۆزۈڭنى ئۇنتۇلغۇسىز بىر مەشرەپنىڭ ئىشتىراكچىسى هېسابلايسەن : خورىزى ئۇتتۇرىغا چۈشۈپ يېشىل چىمەن ئۇستىدە قاناتلىرىنى كېرىپ ، بويۇن جالالىرىنى كۆپتۇرۇپ پىرقىراپ سايرىغىلى تۇرغاندا ، ئۇنى چۆرىدەپ بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ تەقەززالىق بىلەن تۇرۇشقان ئالا ، سېرىق ، كۆك مېكىيانلار خۇشاللىقتىن قاقاقلىشىدۇ ، مەست خوراز مۇهەببەت سەۋدايىلىقىنى هەربىكەت بىلەن ئىپادىلەيدۇ ، تاغ جانۋارلىرىمۇ مۇهەببەتكە تەشنا ئايغىرلاردەك ئۆرىدەپ توۋلىشىدۇ ، بۇقىلار مۇنبەت قارا تۇپراقنى مۇڭگۈزى بىلەن تۇرتۇپ دۇمبىسىگە تاشلايدۇ ، بۆرىلەر قانجۇقلىرىنى چىللاپ هۇۋلىشىدۇ ، بورسۇقلار چىمەنلىكلەرنى تىلغاپ نەسىل ئۇچۇن ئالدىرىشىدۇ ...

نۇرى يۇمشاق چىمەن ئۇستىدە ئوڭدا يېتىپ تەبىئەت دۇنياسىدىن شېئىرىي هېسسىياتقا باي مىسرالارنى ئىزدەشكە ، تاغ سۇيىدەك تىنىمسىز يۇرەك تەلپۇنۇشىنى شېئىرغا ئوراپ سېغىنىش ۋە ئازاب يالقۇنىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئۇرۇناتتى . لېكىن ،

ياپيېشسل ياپراقلار ، نازۇك گىياھلارنى سۆيۈشۈپ ئۇچۇپ يۈرگەن كېپىنەكلەر گۈلنى سالقىن تاغ شامىلىدەك سۆيۈپلا نېرى قېچىشاتتى . ئۇنىڭ يۈرىكىنى چىمىلداتقان نازۇك ھېسسىياتلارمۇ مىسرا بولۇپ تىزىلماي شۇ كېپىنەكلەرنى دۇراپ قاچاتتى .

شامالىلارغا سىڭسۇن مېنىڭ ھېسسىياتلىرىم ،
تاغ سۈيىنىڭ شاۋقۇنىدەك پەريادلىرىم .
بەختىم گويا كۆكنى كەزگەن قىران بۈركۈت ،
نەلەرگىدۇر يوشۇرۇنغان دىل شادلىقىم ...

ئاخىرقى مىسرا مۇھەببەتنىڭ ئازاب كۈچىنى ياخشى ئىپادىلىيەلمىدى . ئۇنىڭ قەلبىدىكى سېغىنىش ، قاتمۇقات تاغلارنىڭ نېرىسىدا ، چەكسىز چۆللەرنىڭ ئۇ چېتىدە ياشلىق كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرغان بىر نازۇك جان ئىگىسىنى ئازابتىن قۇتقۇزۇشقا يول تاپالماي قىينالغان ئىسيانكار يۈرەكنىڭ ئىلتىجاسى بۇ مىسرالارغا زادىلا سىغمايتتى ...

ئۇ بىردىنلا دۇكۇرلىگەن ئات تۇيىقىنىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ، بىرى يوغان ئاتنى ئۇنىڭ يېنىدىلا توختىتىپ ئۇنى بىلىدىن تۇتۇپ لىككىدە كۆتۈرۈپ ئاتنىڭ ئالدىغا ئالدى ۋە قاقاقلاپ كۈلۈپ ، ئاتنى يۇقىرىغا قارىتىپ ئۆكىرەڭ تاشلىتىپ چېپىپ كەتتى . نۇرى تېپىرلىدى ، كېيىن ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ قاقاقلاپ كۈلدى .

— ھەي ، قىز بولۇپ قالغان بولساڭمىغۇ ، بەللىرىڭنى قارا ، ھا ـ ھا ...

— ھاي غېنىكا ، مېنى ئوغلاق قىلمۇالدىڭغۇ !

— قىمىز بىلەن پاقلان ، قىز بىلەن يوتقان ھا ـ ھا ـ ھا ! ...

يېشى قىرىقتىن ئاشقان ، بەستلىك ، بەدىنى تاشتەك چىڭ ، ئاۋازى توم ، قىلىقى قوپال بۇ ئادەم نۇرىنى ياخشى كۆرەتتى . نۇرى شەھەردە گېرمانچە بۇرۇت ، يالغان چاچلىرىنى يۇلۇپ تاشلاپ ئەنۋەر

مۇساباياوفىنىڭكىدە جۇبىڭ نازىر بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن يوشۇرۇنۇپ يۈرۈشنى قورقۇنچاقلىق ئىكەن دەپ چۈشەنگەنىدى. لېنىن ، ستالىن ، ماۋ زېدۇڭ ، جۇئېنلەيلەر ، چېن ئەنچىيو ، ماۋ زېمىنلارمۇ يوشۇرۇنماي ئاشكارا يۈرىدىكەنغۇ ، دەپ ئويلىغانىدى. ئۇ جۇبىڭ بىلەن پاراڭلاشقاندىن كېيىن ھېلىقى قەسەم ئىچىشكەن دوستلىرى بىلەن دەريا بويىدا ئۇچراشتى . ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ ، غۇلجا قىزىلىرىنى ئاشكارا ئاياغ ئاستى قىلىپ يولدىن چىقىرىۋاتقان ئۇچقۇچىلاردىن بىرنەچچىسىنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇشنى قارار قىلىشتى . ئۇچقۇچىلارنى سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى تەربىيىلەيتتى . ئۇلار بەش - ئالتە يۈز دوللار ئايلىق ئالاتتى . گىمنازىيە مۇئەللىملىرى ئاران ئەللىك - ئاتمىش دوللار ، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى ئوتتۇز - قىرىق دوللار ئەتراپىدا ئايلىق ئالاتتى . ئۇچقۇچىلار يېشىل سوكىنىدىن ھەربىيچە كىيىم كىيىپ ، يانلىرىغا قورال ئېسىپ مەپدە ، ئاتلىق ، بەزىدە ماشىنىدا يۈرۈپ نەدە ئويۇن - تاماشا بولسا شۇ يەردە پەيدا بولاتتى . ئۇلاردا پۇل جىق بولغاچقا ، ھەربىرى بىرنەچچىدىن رۇس ، تاتار ۋە ئۇيغۇر قىزلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كۆڭۈل ئاچالايتتى . كىم ئۇلارغا كۆز ئالايتسا تاياق يەيتتى . ئۇلارغا ئاشنا بولۇش قىزلار ئارىسىدا مودىغا ئايلانغانىدى . ئۇلار ھەر قېتىم گىمنازىيىگە «بو فۇ مو فۇ» ئۇۋگەتكىلى كەلگەندە ، گىمنازىيىنىڭ قىزلار سىنىپىدىكى قىزلار ياسىنىپ - تارىنىپ ئۇلارغا ئۆزىنى كۆز - كۆز قىلاتتى . باشقا مىللەت يىگىتلىرى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىش ، مۇشتۇملىرىنى تۈگۈش بىلەنلا توختاپ قالاتتى . ئۇنى ئاز دەپ ھەربىر ئۇچقۇچىنىڭ بىرنەچچىدىن رۇس ، تاتار ، ئۇيغۇر ، ئۆزبېك دوستلىرى بولاتتى . بۇ دوستلار ئۇلارغا قىز تونۇشتۇرۇش ، ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئۆزلىرىنى بېغىشلىغان يالاقچىلار ئىدى . لېكىن ، مۇشۇ يالاقچىلىقمۇ مودىغا ئايلانغانىدى . بۇ ئىشلار ۋىجدانلىق غۇلجا يىگىتلىرىنىڭ غۇرۇرىغا تەگكەچكە ، پات - پاتلا ئۇچقۇچىلار بىلەن مۇشتلىشىش بولۇپ تۇراتتى . لېكىن ، ھەر

قېتىمدا غۇلجا يېگىتلىرى زىيان تارتاتتى . نۇرىلار ئون تۆت يېگىت دەريا بويىدا يەتتىدىن ئىككى گۇرۇپپا بولۇپ ئۇچقۇچىلارنى قاتتىق ئۇرۇش ، ھەتتا بىرنەچچىسىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى قارار قىلىشتى .

ئىككى ئات قېتىلغان بىر خادىكقا ئۇچ ئۇچقۇچى بەش قىزنى سېلىپ شەھەر سىرتىغا — قويۇق ئورمانلىققا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ مېڭىشتى . نۇرىلار ئۇلارنىڭ پېيىغا چۈشۈپ خادىكلار بىلەن ماڭدى . ئۇچقۇچىلار ئايرودروم يولىدىكى قويۇق ئورمانلىققا كىرىپ كەتتى . نۇرىلار ئەتراپىنى قورشىدى ، ئاخىر ئۇچقۇچىلار راسا چالا مەست بولۇپ قىزلارنى قۇچاقلاپ سۆيگىلى تۇرغاندا بېسىپ كەلدى ـ دە ، ئۇچقۇچىلارنى دەسسەپ ـ چەيلەپ ، بىر دەمدىلا «خېمىر» قىلىۋەتتى ، قىزلارنىمۇ راسا ئۇردى . ئۇلار ئورمانلىقتىن چىقىشىغا ئۇچقۇچىلارنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى پەيدا بولدى ـ دە ، ئېلىشىش باشلىنىپ كەتتى . ئۇيغۇر ، قازاق يىگىتلىرى بىلەن ئۇيغۇر ، تاتار يېگىتلىرى قان بولۇشۇپ مۇشتلاشتى . ئۇلارنىڭ باش ـ كۆزلىرى يېرىلىپ كىيىملىرى تىت ـ تىت بولۇپ تازا ھالسىرىغاندا ، ھېلىقى مەلەق يانقان ئۇچقۇچىلار دەلدەڭلەپ تاپانچىلىرىنى تەڭلىشىپ ئورمانلىقتىن چىقتى . تاڭ ـ تۇڭ قىلغان ئاۋاز بىلەن نۇرىلارنىڭ يېنىدىن «پىژىلداپ» ئوقلار ئۇچتى . بىر يالاقچىنىڭ مۇرىسىگە ئوق تەگدى . نۇرىلار ئېرىقلارغا شۇڭغۇدى . تازا مۇشۇ چاغدا تاڭ ـ تۇڭ قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى ، ئۇچقۇچىلارنىڭ ئىككىسى شۇئان يەر چىشلىدى ، ئاتقۇچىلار ئىككى ئادەم ئىدى ، بىرى يوغان گەۋدىلىك غېنى ئوغرى ، يەنە بىرى ئۇنىڭ دوستى قارا بۇرۇت يېگىت ئەكبەر پالۋان ئىدى . نۇرى ۋە قېچىپ كېتەلمىگەن باتۇر ، ئابدانباي ئۇچى غېنىلارغا مىنگىشىپ پەنجىم يېرىسى تەرەپكە قاچتى . ئۇلار پەنجىم غولىغا كەلگەندە ھەربىرى بىردىن ئاتقا مىنىشتى . توغراسۇ يايلىقىدا ، بۇ يايلاقنىڭ قارىغاي ساي جىلغىسىدا ئۇچ يېگىت غېنى بىلەن ئەكبەرنىڭ ئاغىنىلىرىنىڭكىدە ئون نەچچە كۈن مېھمان بولدى . مانا ھازىر ئۇلار ئۇلاستاينىڭ ئوستىدىكى گۈزەل تاغ

قوينىدا . يېيىشى گۆش ، ئىچىشى قىمىز ، ئۇلارنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلىق تۇيغۇسى ئۇلارنى هايات لەززىتىگە تىنمىسىز ئۇندىمەكتە .

نۇرى غېنى ئاكىسىغا مىنگىشىپ قارىغايلار ئارىسىدىكى بىر كىگىز ئۆيگە كەلدى . نېرىدا تايلار قوشاقدالغان . بىر ئايال چاناشتىكى قىمىزنى نوغۇچ بىلەن ئىلەشتۇرمەكتە . بېشىغا تۆت بۇرجەك قارا بۆك كىيگەن كەكە ساقال بىر ئادەم بىر پاقلاننى مۇشتلاپ تېرىسىدىن ئاجراتماقتا ، ئىككى ئىت ئۇنىڭغا تىكىلىپ ياتماقتا ، ساماۋار قاينىماقتا ، نېرىدا قويلار ئوتلىماقتا ، بىر قىز ئات چاپتۇرۇپ قارىغايلار ئاستىدا چىمەنلىكتە كۆڭۈللۈك ئوينىماقتا ... بۇ خاتىرجەملىك بىلەن تولغان گۈزەل يايلاق مەنزىرىسى . نۇرى كۇلۇپ غېنى ئاكىسىغا قارىدى :

— يازنىڭ قالتىس گۈزەل ۋاقتى بۇ ، هە غېنىكا .

— چىرايلىق قىزلارلا كەم ، — دېدى غېنى هىجىيىپ ، — كىرىم بار ، چىقىم يوق ، قازاق خوتۇنلىرىغا ئىچپەش تارتىپ باقتىڭمۇ ؟ ئۇلار تازا نازلىق . بىراق ... ها ـ ها ـ ها ...

ئۇلار ئۆيگە كىردى . شىرداقلار سىلىنغان كىگىز ئۆينىڭ كەرگىلىرىگە كەشتىلىك پەردىلەر (چىملىدىقلار) تارتىلغان . داستىخانغا بوغۇرساق ، كۆمبە ، قايماق ، قۇرۇتلار يېيىلغان . بىر ئادەم زوقى بىلەن دومبىرا چىرتىپ ئۆلەڭ ئېيتماقتا ، يەنە بىرى ئالقىنىغا بېشىنى قويۇپ سۇنايلىنىپ ياتماقتا . غېنىلار كىرگەندە ئۇلار مىدىرلاپمۇ قويمىدى . غېنى ياتقان ئەرنىڭ پۇتىغا بىرنى تەپتى .

— قوپ ، هەي ساراڭ قازاق ، ئۆيۇڭگە كىم كەلدى ، مىدىرلاپمۇ قويمايسەنغۇ ؟

— غانى ئۇۋرى !

— يەنچۇ ؟

— ئۇدا ئۇۋرى چىغار ؟

— ئۇ دېگەن شېڭ دۇبەننىڭ ئورنىغا ئولتۇرىدىغان تۆرە

ئاغاڭ !

— شېڭ دۇبەننىڭ ئورنى سارتقا تىيەما ؟ قازاققا تىيمەيجاتسا ! ئولتىرىڭدار ، ئاي كەمپىر ، چايىڭدى ئاپكەل !

مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان ئايال ساماۋارنى كۆتۈرۈپ كىردى ۋە چاي تەييارلاشقا زوڭزايدى .

— قۇيە ، كېلىنچەك ! — دېدى غېنى داستىخاندا يانپاشلاپ يېنىچە يېتىپ ، — كېچىلىككە كۆڭلۈڭنى ئاچمەن ، ياخشى كۈت ، ھە ؟

— ۋۇي قۇرغۇر سارت !

ئايال يەر ئاستىدىن قاراپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئاز ـ ئازدىن دەملىنىپ ، تىنىمسىز سۇنۇلىدىغان قازاق چېيى تولىمۇ لەززەتلىك ، نۇرغا بۇ چاي بەك يارايدۇ . ئۇ غېنى ئاكىسىنىڭ تەرلەپ تۇرۇپ ئىچىشىگە قىزىقىپ :

— ئون ئىككى پىيالە بولدى ، غېنىكا ، — دېدى .

— ئوتتۇزنى ئىچمەن ، بىر پاقلاننى يالغۇز يەيمەن . قىمىزدىنمۇ ئوتتۇز ئاپقۇر ئىچمەن . غېنى ئاكاڭنىڭ كارامىتىنى مۇنۇ يەڭگەڭ شۇ چاغدا كۆرىدۇ تېخى !

نۇرى ئون نەچچە كۈندىن بېرى بۇ قوپال چاقچاققا كۆنگەنىدى . بەش ـ ئالتە نەپەر قازاق يىگىت غېنىنىڭ پۈتۈن كىيىملىرىنى سالغۇزۇپ چىمەلتەك قوللىرىنى كۆرسىتىپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ :

— غېنىكەڭ بۇرغاكەن ، ئۆزى ئولكۇن ، بىر نەكەسى كىشكەنە ! — دېيىشكەندە ، نۇرى نومۇس قىلىپ ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كەتكەنىدى ، مانا ھازىر ئۇ «قېلىن»لىشىپ قالدى .

غېنى ئاكىسى قىڭغىر ياقىلىق كۆك كۆڭلىكىنى يۇقىرىغا قايرىپ ، بەدىنىنى ئېچىپ قويۇپ ، چىپىلداپ تەرلەپ ئولتۇرۇپ راست دېگەندەك پاقلاننىڭ يېرىم گۆشىنى يەپ بولدى . ئارقىدىن ئىككى چۆچەك شورپا ئىچتى ـ دە ، كېكىرىپ قويۇپ ئىشكىتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان قارىغاي ئارىسىنى كۆرسىتىپ :

— كۆردۈڭلارمۇ ئاۋۇ ئېلىكنى ؟ — دېدى ـ دە ، قولىغا

مىلتىقىنى ئالدى ، — جانۋارنىڭ ئەجىلى توشقان چىغى ، قارا ، چەكچىيىپ تۇرۇشىنى .

— تەككۈزەلمەيسەن !

— كۆزۈم كۆرمىگەن بولسا تەككۈزەلمەيتتىم . ئارىلىق كۆپ بولسا ئالتە يۈز مېتىر كېلەر ، مېنىڭ مىلتىقىم مىڭ مېتىر ئىچىدىكىگە بولاڭخوي !

— بەسلىشەيلى ئەمىسە ! — دېدى ئۆي ئىگىسى قىزىقىپ ، — تەككۈزەلسەڭ تورۇق يورغام سېنىڭ ، تەككۈزەلمىسەڭ ئالا ئېتىكىنى بېرىسەن .

— ياق ، تەككۈزەلمىسەم ئالا ئات سېنىڭ ، تەككۈزەلسەم كېلىنچىكىڭ بىر كېچە مېنىڭ ، قانداق ؟

غېنى شۇنداق دېدى ـ دە ، يەردە سۈنايلىنىپ دۇم يېتىپ كېيىكنى قورۇلغا ئالدى ۋە تەپكىنى باستى . گۇم قىلغان ئاۋازدىن تاغلار جاراڭلىدى ، نە ـ نەلەردىن ئەكس سادالار كەلدى . ئاتلار كىشنىشىپ ، قۇشلار پەرۋاز قىلىشتى ، كېيىك غايىب بولدى .

— يىقىلدى !

— قاچتى !

ئىككى يىگىت توقۇقلۇق ئاتلارنى مىنىشىپ چاپتۇرۇپ كېتىشتى ، بىردەمدىن كېيىن بوغۇزلانغان كېيىكنى ئۆڭتۇرۇپ قايتىپ كېلىشتى . ئوق كېيىكنىڭ نەق پېشانىسىگە تەككەنىدى .

— غوجانىيازدەك مەرگەنكەن ! — دېدى نۇرى خۇشال بولۇپ ، — نېمىدېگەن قالتىس .

— غوجانىياز دېگىنىڭ كىم ئۇ ؟

— بىلمەمسىنا ؟ قۇمۇللۇق ئىنقىلابچى . ئاۋۋال تۇرپان ، ئاقسۇ ، قەشقەرلەرنى ئېلىپ نام چىقارغان . كېيىن شېڭ دۇبەنگە ئورۇنباسار رەئىس بولغان . شېڭ دۇبەن ئۇنى خائىن دەپ تۇرمىدە بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتىغۇ .

— ئادەم تېپىلماي مېنى شۇنىڭغا ئوخشاتتىڭما ، دۇبەننى ئاتالمىغان ئۇنداق مەرگىنىڭنى كۆتۈر نېرى . مەن دېگەن ئەكىبەر

باتۇرغا تەڭ مەرگەن !

— غوجانىياز قالتىس ئادەم ، غېنىكا ، ئۇنى شېكى دۇبەن ئالداپ كەتتى . ئۇ ماموت سىجاڭنىڭ گېپىگە كىرىپ قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە كەلمىگەن بولسا قالتىس ياخشى بولاتتى . شېكى دېگەن ھېيلىگەر ئۇنى مەنسەپ بىلەن ئالداپ ، يوقىلاڭ بەتنام بىلەن جايلىدى .

— تۆمۇر خەلىپە دېگەن ئادەمنۇ ئالدانغان ، نېمىشقا ئىبرەت ئالمۇدىكىن ؟ ...

— شېكى دېگەن ھېيلىگەر نېمە ، ستالىننى ، ماۋ زېدۇڭنى ئالدىيالمىدى ، جياڭ كەيشىنمۇ ئالدىدى تېخى ! مانا قارا ، گېرمانلار بۇ يىل 6 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلمۇدى ، شېكى دەرھال ئۆزگەردى . ئۇ ئەمدى ستالىنغا ، ماۋ زېدۇڭغا قارشى چىققۇدەك ، جياڭ كەيشىگە يۆلەنگۈدەك !

— سۆزلە ، نۇرى ھە ، خېلى جىق نەرسە بىلىسەن جۇمۇ ، ستالىننىغۇ بىلىمەن ، ماۋ زېدۇڭ دېگىنىڭ كىم ئۇ ؟

— جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ داھىيسى .

— تېخىمۇ تەسلەشتۇرۇۋەتتىڭغۇ ، ئۇمۇ مەرگەنمۇ ؟

— سىياسىي پارتىيىنىڭ داھىيسى ، — دېدى نۇرى بۇ خىل تېمىدا سۆزلەشكە تولىمۇ ھەۋەسكار بولغاچقا تېخىمۇ جانلىنىپ ، — بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل بۇرۇن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلدى .

— بىزگە ئوخشاش ھۆكۈمەتكە قارشى قەيسەرلەر دېگىنە ؟

— بىز دېگەن نېمە ، ئۇلار دېگەن پۈتۈن جۇڭگودا گومىنداڭنى ئاغدۇرۇپ سوتسىيالىزم قۇرۇش ، پۈتۈن دۇنيادا كوممۇنىزم قۇرۇشنى مەقسەت قىلغان پارتىيە .

— نېمەزىم دېدىڭا ؟ ئۇ قانداق پادىشاھ ؟ — غېنى قىزىقىپ قوشۇمىسىنى تۇردى .

— سوتسىيالىزم .

— سوتد ... يالىزم دېگىنىڭ نېمە ئۇ ؟

— ئۇ دېگەن كىشىنى ئەزمەيدىغان ، ھەممە ئادەم باراۋەر ، بايلىق ياشايدىغان جەمئىيەت . ئىشچىلار ، دېھقانلارنىڭ ھۆكۈمىتى !

— بايلارنى يوقاتسا ، بىزدەكلەر كىم بىلەن ئېيتىشىدۇ ، زېرىكىپ ئۆلىدىكەن ـ دە ، كىشى . ياق ، ئۇ بولمايدىغان پادىشاھ ئىكەن !

— پۇتۇن دۇنيادا ئېزىلىش تۈگىسە ، زۇلۇم بولمىسا ، ئادەملەر قولىدىن نېمە كەلسە شۇنى قىلىپ ، نېمە لازىم بولسا شۇنى ئېلىپ ، خۇشال ـ خۇرام ، توق يېپ ، ياخشى كىيىپ ، ئويناپ ـ كۈلۈپ ياشىسا بۇنىڭ نېمىسى يامان ؟

— جەننەت دېگىنە ، — دېدى غېنى كۈلۈپ ، — نان قېپىلار يايراپ كېتىدۇ دېگىنە ، بىزدەك ئوغرىلار قىلىدىغان ئىش يوق زېرىكىپ ئۆلىدۇ ـ دە ، خوتۇندىن نەچچىسى راۋا بولىدۇ ئۇ چاغدا ؟

— نىكاھ ، ئائىلە بولمىغۇدەك ، كىم كىمنى خالىسا شۇنىڭ بىلەن ئەر ـ خوتۇن بولىدىكەن . بالىلارنى جەمئىيەت باقىدىكەن . ئادەملەرنىڭ ئېتى يۇقىرى بولىدۇ ـ دە ، ئالداش ، خىيانەت ، بوزەك قىلىش ، تۇرمە ، جازا دېگەنلەر بولمايدۇ ، ئەسكەر ، ساقچى ، سوت ، رەئىس ، دۇببەن ، شاڭيو ، مىڭبېگى دېگەنلەرمۇ بولمايدۇ .

— پاھ ، پاھ ، قالتىسكەنا ، — دېيىشتى چارۋىچىلار ئاڭلاپمۇ باقمىغان ئاجايىپ سۆزلەرگە قىزىقىپ .

— ئۇيغۇر ، خەنزۇ ، خىتاي بولاما ؟

— مىللەت بولمايدۇ ، ئادەملا بولىدۇ .

— ئاڭلىدىڭمۇ ، بۆرىۋاي ؟ خوتۇنۇڭ غېنى بىلەن ئويناسا ساۋاپ يۇرمە ، كوممۇنىزم دېگەن شۇ . ھا ـ ھا ـ ھا ...

— يايلاققا تازا بابكەن ، قويمۇ ، قىمىزمۇ ، خوتۇنمۇ كۆپچىلىكنىڭ . نۇرغايشانىڭ ھالىغا ۋايكەن ـ دە ، بىر كېچىدە ئون ئەرنى ئۇزاتسا ھا ـ ھا ـ ھا ...

ھەممىلا ئىشقا قوپال چاقچاق ئارىلاشتۇرۇشقا ئادەتلەنگەن غېنى قاقاقلاپ كۈلدى ـ دە :

— بولۇشە ، كېيىكنى كاۋاپ قىلىش ، بۇگۈن مۇنۇ مىڭمارال غوللىرىدا ھېلىقى پادىشاھلىقنى قۇرىمىز ! — دەپ ۋارقىرىدى .

نەدىندۇر كەچتە ئۆلەڭچىلەر كېلىشتى . قىمىز ئىچىش ، گۆش يېيىش ، ئىپار ھىدلىق ساپ تاغ ھاۋاسىدا نەپەسلىنىپ ئاۋازىنى بولۇشغا قويۇۋېتىپ ناخشا ـ ئۆلەڭ ئېيتىش ، ئاياللار بىلەن ئەرلەر ئېيتىشىپ ئاۋۋال بىر ـ بىرىنى ماختىشىپ ، ئارقىدىن بىر ـ بىرىنى چۆكۈرۈپ قىزىق قوشاق توقۇپ بەسلىشىش نۇرغا تولمۇ كۆڭۈللۈك تۇيۇلدى . ئۇنىڭ مەيلى كىمگىلا بولسۇن كوممۇنىستىك پارتىيە ، سوتسىيالىزم ۋە ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشى ، ياپونغا قارشى ئۇرۇش ، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش ، شىنجاڭدىكى يوشۇرۇن ئىنقىلاب ۋە يوشۇرۇن ئاپەت ، خېيىمخەتەر ، ئومۇمەن جۇبىڭ نازىردىن ئاڭلىۋالغانلىرىنى سۆزلىگۈسى كېلەتتى . ئۇ سۆزلەپ كىشىلەرنى ئۆزىگە تارتىشنى مەقسەت قىلىمەن دېگەندىن كۆرە ، ئۆزىنىڭ ھايات يولىغا رەڭ بېرىۋاتقان بىر يېڭى ئىدىيىنى شۇ سۆزلەر بىلەن ئۆزلەشتۇرۇۋاتقىنىمەن دېگەننى كۆپرەك ئويلايتتى . ئۇ مۇشۇ كوممۇنىزم يولىدا ئۆز دۇشمەنلىرى بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىش ۋە ئۇلارنى تارمار قىلىشنىڭ توغرا يولى دېگەن تونۇشقا كەلگەنىدى . چۈنكى ، نامراتلار ئىنتىلگەن بۇ يولغا نامراتلارنىڭ قان ـ تەرى بىلەن ھالاۋەت كۆرۈۋاتقانلار چىش ـ تىرنىقى بىلەن قارشى چىقاتتى .

... ناخشا ـ ئۆلەڭ ئېيتىلماقتا . گويا پۈتۈن تاغ ، قارىغايلار جور بولماقتا ، قاراڭغۇ چۈشۈپ ، تاغنىڭ سوغۇق ھاۋاسى ئادەملەرنى كىگىز ئۆيلەرگە ھەيدەۋاتقان بولسىمۇ ، شادلىق ، خۇشاللىق مەستلىكى تېخىمۇ كۈچەيمەكتە ئىدى .

غېنى تامبىلدىن باشقا كىيىمىنى سېلىپ تاشلاپ ، يەلپۈنۈپ تۇرغان چىم ئۈستىگە بىر ئەسكى توقۇمنى سېلىپ ، بېشىغا ئېگەرنى قويۇۋېلىپ ئوڭدا يېتىپ خورەك تارتىپ ئۇخلىۋالدى . ئۇ بىر كەمدە كۆزىنى ئېچىپ يېنىدا يانپاشلاپ سوغۇقتىن شۇمشىيىپ ياتقان

نۇرىغا :

— غوجانىياز دېدىڭما ھېلىقى قۇمۇللۇقنى ؟ قالتىس مەرگەن دېگىنە ! — دېدى .

— قالتىس ، — دېدى نۇرى ئۇزاق ئەسنەۋېلىپ ، — باتۇر — دە ! بىزدىن چىققان پوگاچيوف !

— پوگاچ دېگىنىڭ كىم ئۇ ؟

— پادىشاھقا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئورۇس دېھقانلىرىنىڭ باشلىقى .

— دېھقانمۇ ؟

— دېھقان . غوجانىيازمۇ دېھقان . قۇمۇلنىڭ تاراتۇ دېگەن تېغىدىن چىققان دېھقان . ئۇنىڭ دادىسى مەمەت نىياز ھاجى دېگەن ئادەمكەن !

— تازا بىلىدىكەنسىنا ، — غېنى يوغان گەۋدىسىنى چاققان كۆتۈرۈپ نۇرىغا قىزىقىپ قاراپ قويۇپ ، ئېگەرگە جەينەكلەپ يېنىچە بولدى ، — سۆزلىگىنە ، غوجانىياز دېگەننى باتۇر دەيسەن ، ئۇ چېلىشچىمۇ ، پەشۋاچىمۇ ، مۇشتلاشچىمۇ ، چامباشچىمۇ ؟

— ئۇ دېگەن دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيسى . نەچچە مىڭ دېھقاننى قوراللاندۇرۇپ جىن شۇرىن ھۆكۈمىتىنى تىرپىرەن قىلىۋەتتى . تۇرپان ، گۇچۇڭلارنى ئېلىپ ئاقسۇ ـ قەشقەرلەرگىچە باردى . شېڭ دۇبەن ئاخىر ئالداپ ـ سالداپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئەلچى قىلىپ غوجانىياز بىلەن كېلىشىم تۈزۈۋېلىپ ، ئۇنىڭ قولى بىلەن قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» نى يوقىتىپ ، بۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ باشلىقى سابىت دامۇللىنى مامۇت سىجاڭ ، غوپۇر تۆمنجاڭ دېگەن ئەسكەر باشلىقلىرىغا بۇيرۇق بېرىپ قولغا ئالغۇزدى . شېڭ دۇبەن غوجانىياز ھاجىغا جەنۇبىي شىنجاڭنى قوغداش قوماندانلىق شتابىنىڭ قوماندانى دېگەن چوڭ ئۇنۋاننى بەردى !

— نېمىنى بەرسە ئېلىۋېرىدىكىنا بۇ غوجام ! — دېدى غېنى خاپا بولۇپ ، — شېڭ بىلەن نېمىشقا يارىشىدۇ ، كۆتىگە تەپمەي

ئۇ ھەزىلەكنىڭ !

نۇرى قاقاقلاپ كۈلدى :

— سوۋېت ئىتتىپاقى غوجانىيازغا قورال بەرگەن ، يۆلىگەن . غوجانىياز ھاجىمۇ سوۋېت كونسۇلى ئاپىرسوفقا ئىشەنگەن ـ دە ! ماھىمۇت دېگەن بىر سوۋېت ئادىمى غوجانىيازغا قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ ۋەدە بېرىپتىكەنمىش .

غېنى غوجانىياز توغرىسىدىكى بۇ گەپكە تولىمۇ قىزىقتى . ئۇ يالىڭاچ ئولتۇرۇپ قىلچىمۇ مۇزلىمايتتى . نۇرى بولسا چاپان بىلەن مۇزلىماقتا ئىدى . ئۇ كىگىز ئۆيگە كىرىپ كېتىشكە ئالدىرايتتى ، لېكىن غېنى ئۇنى غوجانىياز توغرىسىدا ئۇزاقراق سۆزلەپ بېرىشكە قىستىماقتا ئىدى . نۇرى شۇمشىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن ئۆز يۇرتىدا قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن غوجانىيازنىڭ ئومۇمىي ئىشلىرىنى سۆزلەشكە باشلىدى :

— غوجانىياز 1907 ـ يىلىدىكى تورپاقلار قوزغىلىڭى ۋە بەش يىلدىن كېيىن ، يەنى 1912 ـ يىلى تۆمۇر خەلىپە باشلىغان دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتناشقان ۋە تۆمۇر خەلىپە ئۇرۇمچىدە ئالدىنىپ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغاندىن كېيىن ، يۇرتىدىن قېچىپ چىقىپ گۇچۇڭ ، مورى ، ئالتاي ، بورتالا تاغلىرىدا ئوۋچىلىق قىلىپ بۇغا ، بۆكەن ئوۋلاپ ئىسھاق دېگەن نام بىلەن تىجارەت قىلىپ يۈرگەن . كېيىن ئائىلىسىگە ئۆزىنىڭ قاچقانلىقى سەۋەبىدىن خان ئوردىسىدىن زۇلۇم كېلىۋاتقانلىقىنى توقسۇنلۇق نىياز شىەنزۇ (يېرىم ناھىيە باشلىقى) دىن ئاڭلاپ قۇمۇل ۋاڭىغا ئىككى دانە يېخشى ئات سوۋغا قىلىپ يۈرتىغا قايتىپ كەلگەن ، ۋاڭنىڭ كەچۈرۈم قىلىشىغا ئېرىشىپ ، ئىككى يۈز نەپەر ئوردا مۇھاپىزەتچى چېرىكلىرىگە مۇئاۋىن باشلىق بولغان . ئۆزىنىڭ كاتتا مەرگەنلىكى ، باتۇر ، مەردلىكى بىلەن قۇمۇل ۋاڭىغا ياراپ قالغان ، كېيىن زۇلۇم ۋە ھاقارەتكە چىدىمايى قوزغالغان سالى مەمەت نىياز دورغا ، ئابدۇنىياز مىراب ، ئابدۇل دۇيجاڭ ، پازىل دورغا ، سەدەن قورمال ، ناسىر موتسىپلارنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىغا قاتناشقان ۋە

1932 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن باشلاپ قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ باش قوماندانى بولۇپ سايلانغان ...

نۇرى غوجانىياز توغرىسىدا ئاڭلىغان ، ئوقۇغانلىرىنى ئەسلى ئاكىسىغا خۇددى مەكتەپ بىر كىچە ھېكايىلىرىنى سۆزلىگەندەك زوق بىلەن سۆزلەيتتى ، غېنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلايتتى . تىنىق ئاسماندا چەرخ يۈلتۈزلار جىمىرلايتتى ، ئاي قارامتۇل قارىغايلار ئۈستىنى ئاقۇچ نۇر بىلەن سۆيۈپ ، يىراقتىكى تىك ، مۇزلۇق چوققىلارنى غىل ـ پال يورۇتۇپ ، سۇزۇك ئاسماندا ئاستا ئۇزەتتى . شەرقتىن چىقىۋاتقان سوغۇق ، مۇزدەك تاغ شامىلى ھەسەل ھەرىلىرىمۇ ئېغىز تېگىشكە ئۇلگۇرەلمىگەن پۇراقلىق گۈللەرنىڭ ھىدلىرىنى ئەكىلىپ گۈزەل ئارزۇدا تېپىچەكلىگەن قەلبلەرگە ھەدىيە قىلاتتى . نەدىدۇر بۇغا ھۆركىرىمەكتە ، ئايغىر كىشنىمەكتە ، چارۋا ئىگىلىرىنىڭ ئەڭ راھەتلىك كۈنلىرىنى ھايات خاتىرىسىگە ناخشىلىرى بىلەن قالدۇرماقچى بولۇشقاندەك مالچىلار تېخىمۇ قىزىپ ئۆلەڭ ئېيتىشماقتا ، كۆيۈۋاتقان قارىغايلار چاراسلىماقتا ، مەززىلىك قوي گۆشى پۇراق چاچماقتا ، ئىشتىھاسى ئېچىلغان ئادەملەر توختىماي يېمەكتە ، ئىچمەكتە ، كۈيلىمەكتە ، كۈلمەكتە ئىدى .

نۇرى خۇددى مەست بولۇپ قالغاندەك توختىماي سۆزلىمەكتە . بۇنچە كۆپ ، يېڭى گەپلەرنى ئۇ نەدىن يىغدىكىن ؟ ئەلۋەتتە ، ھەممە گەپ گىمنازىيىدە بولۇنمىغان . ئۇلارنىڭ تېگى قۇمۇللۇق ، ئۆزبېكستاندا غوجانىياز ھاجىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ئوقۇپ كەلگەن مۇئەللىمى ئۆز غەمخورچىسىنىڭ ۋاپاتىغا قانتتىق قايغۇرۇپ ، بىگۇناھ ، ئادالەت ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان ئاچ كۆزلۈكىنىڭ ئەڭ غالجىر ۋەكىللىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن بۇ بۇيۇك ئىنسان غوجانىياز ھاجى توغرىسىدا نۇرغۇن قېتىم سۆزلەپ بەرگەنىدى . نۇرى سۆزلىگەندە ئۇستازىنى دوراپ گويا رومان ئوقۇۋاتقاندەك چىرايلىق ، تەسىرلىك جۈملىلەرنى ئىشلىتەتتى . غېنى ئاكىسىنىڭ

يېنىغا ئۆزى بىلەن بىللە تاغقا قېچىپ چىققان باتۇرمۇ ، ئابدانبايمۇ كېلىپ يانپاشلىدى .

— ... غوجانىياز هاجى باش قوماندان بولغاندىن كېيىن خەلقنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ جىن شۇرېن ئەسكەرلىرىگە زەربە بېرىپ ، خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشقا قەسەم بەردى . تاراتۇ دېگەن يەردە يىغىن ئاچتى . بۇ يىغىنغا قوزغىلاڭچىلار باشلىقلىرىدىن قۇربان دورغا ، سالى مەمەت نىياز دورغا ، ئابدۇنىياز مىراب ، باقىنىياز دورغا ، سالى دورغا ، ناسىر موتسىپ ... قا ئوخشاش جان پىدا ئەزىمەتلەر قاتناشتى . ئۇلار تۆت ئىشنى قارار قىلدى . بىرىنچى ، باش قوماندان غوجانىياز هاجىغا قەتئىي بويسۇنۇش ، كىم بويسۇنمىسا ئېتىش . ئىككىنچى ، سالى دورغا بىلەن باقىنىياز دورغىنى تاشقى موڭغۇلىيىگە قورال ـ ياراغ ۋە يارەدەم تەلەپ قىلىشقا ئەۋەتىش . ئۈچىنچى ، يولۇاسقا نەسىھەت قىلىپ بۆلگۈنچىلىك قىلماسلىققا قەسەم ئىچكۈزۈش . تۆتىنچى ، شىنجاڭغا بىر قېتىم كېلىپ كەتكەن ما جۇڭيىڭنى يەنە تەكلىپ قىلىپ جىن شۇرېن ئەسكەرلىرىگە ئالدى تەرەپتىن زەربە بېرىش ، غوجانىياز ئارقا يول بىلەن تۇرپانغا ئۆتۈپ قوشۇننى كېڭەيتىش ...

شۇنىڭدىن بېرى غوجانىياز دېگەن ئىسىمنى هەممىلا ئادەم بىلىپ كەتتى . «قۇمۇل دېهقانلار قوزغىلىڭى» دېگەن سۆز «غوجانىياز قوزغىلىڭى» دېيىلىدىغان بولدى . بىر تارىخ بېتى بىر ئادەمنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان ئىش تولىمۇ كەم ئۇچرايدىغان ئىش . ئىسكەندەر يۇرۇشى ، چىڭگىزخان ئىستېلاسى ، ناپولېئوننىڭ هەربىي يۇرۇشى ، هازىرقى گىتلېرنىڭ تاجاۋۇزى دېگەندەك ئىشلار مانا شۇنداق شۆهرەت ئىگىلىرىگە نەچچە يۈز مىڭلىغان ئادەمنىڭ پائالىيەت خاتىرىسىنى بېغىشلاشتىن كېلىپ چىققان .

— غوجانىياز قۇمۇل تاغلىرىدا قانچە قېتىم جىن شۇرېن ئەسكەرلىرى بىلەن قانلىق جەڭلەرنى قىلدى . ئۇ ئەتراپىغا مىڭلىغان پىداكارلارنى توپلاپ تايىاق ـ توقماق ، پالتا ـ گۈرجەكلەر بىلەن ساقچى ئىدارىلىرىگە ، قوراللىق قىسىم گازارمىلىرىغا هۇجۇم

قىلىپ خەلقنى قوراللاندۇردى . جىن شۇرپن ئالاقزادە بولۇپ ئەڭ قاۋۇل ، ھەربىي تەلىم كۆرگەن گېنېرالىرنى يۆتكەپ كېلىپ ، ئەڭ ياخشى قوراللار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلىرىنى تېشىغا سالدى . قۇمۇل بىلەن ئۇرۇمچى ئارىلىقىدىكى يەتتە يۇز كىلومېتىردەك تاشيول باش - ئايىغى يوق قوراللىق ئەسكەرلەر بىلەن تولۇپ كەتتى . قۇمۇل تاغلىرىنىڭ ھەممىلا غول - جىلغىلىرىغا يۈرەكزادە بولۇپ ، شۇمشىيىشكەن ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ ئىزى چۈشتى . لېكىن ، غوجانىياز يېڭىلمىدى .

پاكار ، دوغلاق ، كەڭ يەلكىلىك ، قويۇق ساقاللىرى تىك - تىك بولۇپ تۇرىدىغان ، قويۇق قاشلىرى ھۇرپىيىپ تۇرىدىغان ، كەسكىن ، چۈس - سەپرا ، ئاددىي - ساددا ، گېپى تۇز غوجانىياز ھاجىنىڭ : «ۋۇي لومودى ! » ، «ئىننەڭنى ، ۋۇي مۇرتەت ! » دەپ تىللاشلىرى ھەممىگە تونۇشلۇق بولۇپ ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئادەت تىلىغا ئايلىنىپ قالدى . 1931 - يىلى غوجانىياز ئۆز قىسىملىرىنىڭ قورالى ئاز ، ياخشى تەربىيە كۆرمىگەن تاغلىقلاردىن بولۇشىغا قارىماي قۇمۇل شەھىرىگە ھۇجۇم قىلدى . لېكىن ، شەھەرنى ئالالمىدى . غوجانىياز ئاخىر سەددىچىن سېپىلىنىڭ سىرتىدا ما بۇفاڭ تەرىپىدىن مەغلۇپ بولۇپ تەمتىرەپ يۈرگەن ما جۇڭيىڭغا قۇمۇلنى قوغداۋاتقان لىيۇ شىزېڭ دىۋىزىيىسىنى تارمار قىلىش تەكلىپىنى بەردى . ما جۇڭيىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ ، شىنجاڭغا يەرلىك خان بولۇشنىڭ پۇرستى كەپتۇ دەپ ئويلاپ ، ھالىدىن كەتكەن بەش يۈز چېرىكنى باشلاپ ، گەنسۇ - شىنجاڭ چۆللىرىنى بېسىپ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلدى . شىڭشىڭشياغا كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئارانلا ئىككى يۈز ئادىمى قالدى . ئۇ بار - يوقى توقسان يەتتە تال قورال بىلەن ئىككى يۈز نەپەر ئەسكىرىنى قوراللاندۇرۇپ ، تاغلىقلارغا قوشۇلۇپ قۇمۇل شەھىرىگە ھۇجۇم قىلدى . لېكىن ، لىيۇ شىزېڭ قىسىملىرى قۇم خالتىلىرى بىلەن تام ياساپ قاتتىق مۇداپىئەدە تۇردى . قوزغىلاڭچىلار شەھەر دەرۋازىسىنى پارتلىتىپ كۆرگەن بولسىمۇ شەھەرگە كىرەلمىدى .

ما جۇڭيىڭ دەرھال باركۆل شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ، ئۇ يەرنى ئالدى ۋە بەش يۈز تال قورالغا ئىگە بولدى . ئۇ ئەسكەرلىرىنىمۇ ، قوراللىرىنىمۇ كۆپەيتىۋالدى ھەمدە ئۇرۇمچىدىن قۇمۇلغا يارداەمگە كېلىۋاتقان دو گوجى بىرىگادىسىنى غوجانىياز بىلەن بىللە توسۇپ مەغلۇپ قىلىپ نۇرغۇن قورالنى غەنىيمەت ئالدى . بۇ ئۇرۇشتا غوجانىياز نۇرغۇن چىقىمدار بولدى ، نۇرغۇن جاپا تارتتى ، ھەتتا ئالتە ـ يەتتە ئادىمى بىلەن قېلىپ ، ئاتتىن ئايرىلىپ پىيادە يول ماڭغان چاغلىرىمۇ بولدى ، لېكىن غەنىيمەت قورالنى ما جۇڭيىڭ ئېلىپ كۇلىغا — ئەنشى شەھىرىگە قاراپ تىكىۋەتتى . غوجانىياز بۇ چاغدا : «ئىننەڭنى ، لومودى ، قارا كۆڭۈل !» دەپ ئۇنى ئارقىسىدىن تىللاپ قالدى .

… غوجانىياز تاغلىقلىرىغا تايانىدى . ئۇ يەنە تاغلىقلىرىغا تايىنىپ ، موڭغۇلىيىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆزىنى تۇزىۋالدى . 1932 ـ يىلى كۈزدە پىچانلىقلار كۆتۈرۈلدى . تۇرپان ئاستانىدىن مەخسۇت مۇھىتى باشلىق يېڭى بىر قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى . مەخسۇت مۇھىتى تۇرپان ئاستانىدىكى باي ئائىلىنىڭ ئوغلى . ئۇلار موسۇل مۇھىتى ، مەخسۇت مۇھىتى ، مامۇت مۇھىتى ، گوسۇل مۇھىتى دەپ تۆت ئاكا ـ ئۇكا ئىدى . بۇلاردىن مەخسۇت مۇھىتى تەرەققىيپەرۋەر زىيالىي بولۇپ ، 1920 ـ يىللاردا سودا قىلغاچ موسكۇاغا بېرىپ بىرنەچچە يىل تۇرغان ، سوۋېت ۋەتەن سۆيەرلىرىنىڭ تەربىيىسى ۋە تەسىرى بىلەن ئويغىنىپ ئۆزىنى خەلقنىڭ ئوستىدىكى زۇلۇم تېغىنى ئاغدۇرۇشقا بېغىشلىغان . ئۇ : «ھاياتىڭ خەلقىڭگە بېغىشلانسىلا ئۇنىڭ مەنىسى بولىدۇ» دېگەن . ئۇ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ قېرىنداشلىرىدىن موسۇل مۇھىتى ، مامۇت مۇھىتىلارغا باي بولۇشقىلا بېرىلىپ كەتمەي ، خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش لازىم دەپ تاپىلىغان ۋە بۇرھان شەھىدىگە ئوخشاش يېقىنلىرىغا ئۆز نىيىتىنى ئېيتىپ قوللاشقا ئېرىشىپ ، يەتتە كىشىدىن تەركىب تاپقان «قەلەمتىراچ» ناملىق تەشكىلات قۇرغان . ئاستانىدە ئېتىلغان بىرىنچى ئوق ئەنە

شۇلارنىڭ . جىن شۇرىن ھاكىمىيىتىنىڭ زۇلۇمى جان ـ جېنىدىن ئۆتـۈپ كەتكەن بۇ دېھقانلار «غوجانىياز ھاجى پىچانغا كەپتىك» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپلا تەرەپ ـ تەرەپتىن تاياق ـ توقماق كۆتۈرۈپ ئاستاندىكى بىرنەچچە ئۆيلۈك گۆرۈكەش ، جازانخور ، ئەپيۇنكەش قارا پۇزۇللارنىڭ ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ مال ـ مۈلكىنى بۇلاپ ، داڭزىلىرىنى كۆيدۈرۈپ ، بۇتلىرىنى چېقىپ ، تىرىپىرەن قىلىۋەتكەن !

— ھا ـ ھا ـ ھا ... ياشاپ كەت تۇرپانلىقلار ، ئوغۇل بالىكەن ! بىزمۇ شۇنداق باشلايمىز نۇرى ! ... قېنى سۆزلە !

— ... مەخسۇت مۇھتى ئۇلارغا باش بولۇپ ، ھەش ـ پەش دېگۈچە ما لۇيجاڭ دېگەنىنىڭ بىر يىلىڭ ئەسكىرىنى بىرنەچچە سائەتتىلا يوق قىلىپ ، بىرنەچچە يۈز تال مىلتىق ، نۇرغۇن ئوق ـ دورىغا ئېرىشىدۇ !

— ياشاپ كەت ، ھە ! ...

— مەرگەن ، ئوۋچىلارغا قورال تارقىتىلىدۇ . ئۇلار بىرنەچچە كۈندىلا بىرنەچچە يۈز كىشىگە يېتىدۇ . تۇرپان ، توقسۇن ، پىچان دېھقانلىرى خۇش بولۇپ قوللىرىغا تاياق ـ توقماق ئېلىپ ئاستاندىكى مەخسۇت مۇھتىلارنىڭ كاتتا قورۇسىغا تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ قوشۇلىدۇ . ئۇلار قۇمۇل تاغلىرىدىكى غوجانىياز ھاجىغا يۈسۈپ دېگەن شوپۇردىن خەت ئەۋەتىدۇ . ئۇلار راسا كۈچىيىۋاتقاندا ، 1932 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا ...

— توققۇز يىل بۇرۇن دېگىنە !

— ھەئە شۇنداق . گۈچۈكدىن تۇرپانغا ناھايىتى نۇرغۇن ئەسكەر كېلىدۇ . ئۇلار تۇرپان كونىشەھەرىدىكى جىن شۇرىنىنىڭ بىر لۇي ئەسكىرى بىلەن بىرلىشىۋالسا ئىش چاتاق بولاتتى . شۇڭا ، قوزغىلاڭچىلار كېچىلەپ يۇرۇش قىلىپ يوغاتتېرەك دېگەن يەر ئارقىلىق كەلگەن مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەرگە ھۇجۇم قىلىدۇ .

— ياشا !

— ئۇرۇش قاتتىق بولىدۇ . لېكىن ، دۈشمەننى توسۇيالمايدۇ ،

دۇشمەن تۇرپان شەھىرىگە كىرىۋالىدۇ !

— ھەي ، ئاپلا !

— تاڭغا يېقىن ما لۇيجاڭغا ئۇرۇمچىدىن يەنە ياردەمگە ئەسكەر كېلىدۇ . بەزىلەر قاچايلى دەيدۇ . مەخسۇت مۇھىتى ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق بېرىدۇ .

— ئوغۇل بالا !

— تاڭ ئالدىدا قاتتىق ھۇجۇم بولىدۇ . دۇشمەن ئۇرۇمچىگە قاچىدۇ .

— ھوششەرە !

— شۇ كۈنىلا خەلق ئىككى مىڭدىن ئارتۇق دۇشمەننى يوقىتىدۇ . بىرقانچە مىڭ تال مىلتىق ، نۇرغۇن ئوق - دورا ، ئات ھارۋىسى ، كىيىم - كېچەكلەرنى ئولجا ئالىدۇ . خەلق قوراللىنىپ كۈچىيىپ كونىشەھەرگە ھۇجۇم قىلىدۇ . شەھەردە نەچچە مىڭ ئەسكەر بولغاچقا ، ئىككى تەرەپنىڭ ئوقلىرى قوماچ قورۇغاندەك پاراسلاپ ، قىيقاس - چۇقان تۇرپان ئاسمىنىنى قاپلايدۇ . پىدائىيلار يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوققا قارىماي شەھەر سىپىلىغا ھۇجۇم قىلىپ دەرۋازىلارغا ئوت قويىدۇ . ئوت يالقۇنى ئاسمان - پەلەك ئۆرلەيدۇ . ما لۇيجاڭ قورقۇپ كېتىپ ئوق ئېتىشنى توختىتىپ ئاق بايراق چىقىرىدۇ !

— ۋاي ئاناڭنى !

— قوزغىلاڭچىلار نۇرغۇن ئولجا بىلەن تېخىمۇ كۈچىيىدۇ .

— پاھ ، تۇرپانلىقلار قالتىسكەن جۇمۇ !

— لېكىن ، پىچانغا ھۇجۇم قىلماق تەس بولىدۇ . ئۇ يەردە خىل قوراللانغان نەچچە مىڭ ئەسكەر بار ئىكەن . ئاق ئورۇسلارنىڭ بىر پولك ئەسكىرىمۇ پىلىموت ، زەمبىرەكلەر ، خىل مىلتىقلار بىلەن قوراللانغانكەن . رۇسىيىدىن قېچىپ كەلگەن ئورۇس ئەسكەرلىرى نۇرغۇن سوقۇش كۆرۈپ پىشىپ كەتكەن خاۋارچىلار - دە ! مەخسۇت مۇھىتى ئۆزىنىڭ قورۇسىنى قوماندانلىق شتابى قىلىپ ئۆزى قوماندان بولىدۇ . ما شىمىڭ دېگەن تۇڭگاننى

شجاڭ ، ئىنىسى مامۇت مۇھتىنى لۇيجاڭ قىلىپ تەيىنلەپ راسا تەييارلىق قىلىپ ، تۇرپان ، ئاستانا ، قاراغوجا ، لۇكچۇن ، توقسۇن ، سىڭگىم ، مورتۇق دېھقانلىرىنى بىردىن پولك ، باتالىيون قىلىپ باشلىقلىرىنى تەيىنلەپ ، مەشىق قىلدۇرۇپ 1933 - يىلى 1 - ئايدا پىچانغا يۇرۇش قىلىپ ئون ئىككى كېچە - كۈندۈز جەڭ قىلىپمۇ پىچاننى ئالالمايدۇ !

— پاھ ! ۋاي كاپىرەي ، ئورۇسلارنىڭ ئىتلىقىنى !

— ئۇرۇشنىڭ ئون بىرىنچى كۈنى قۇمۇل تەرەپتىن شېڭ زىخۇيىنىڭ نەچچە مىڭ ئەسكىرى پىچانغا تۆيۈقسىز يارىدەمگە كېلىپ ، ئارقا تەرەپتىن ئايروپىلان ، تۆمۇر كوڭكلارنىڭ يارىدىمىدە مەخسۇت مۇھىتىلارغا ھۇجۇم قىلىدۇ . مەخسۇت مۇھىتىنىڭ ئادەملىرى لەمجىن ، خاندۇ ، سىڭگىم ئېغىزلىرىدا توسۇپ زەربە بەرگەن بولسىمۇ ، نۇرغۇن چىقىم تارتىدۇ ، ئاخىر تۇرپاننى تاشلاپ توقسۇنغا چېكىنىدۇ . 1933 - يىلى مەخسۇت مۇھىتى ئىلاجسىز مەسلىھەتچىلىرى ئىمىنباي ھاجى ، لۇكچۇن ۋاڭى سايىتلارنى باشلاپ قاراغوجا قىسىملىرىنىڭ باشلىقى پولات پولكوۋنىكنىڭ مۇھاپىزىتىدە قۇمۇلغا غوجانىياز ھاجىنى ئىزدەپ ماڭىدۇ . مامۇت ، ما شىمىڭلار ئەسكەرلەرنى يېغىپ قاراشھەرگە كېتىدۇ ...

مەخسۇت مۇھىتى بىرنەچچە يۈز ئادەمى بىلەن ئارقا يول ، تاغ ئارىلاپ مېڭىپ بىر قونۇپ ئەتىسى قۇمۇلغا يېتىپ بارىدۇ . قۇمۇلنىڭ يېنىدىكى ئاستانە دېگەن يەردە شېڭ شىسەينىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان غوجانىيازنى تاپىدۇ . ئىككى باشلىق قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ . ئۇلار سۆھبەتلىشىدۇ ، مۇڭدىشىدۇ ، پىلان تۈزۈشىدۇ . «كۈچىمىز ئاجىز ، ما جۇڭيىڭنى تەكلىپ قىلايلى» دەيدۇ بىرى . «ئۇ لومودى ، قورال يېغىپ ، كۈچ توپلىغىلى چىققانىكەن ! — دەيدۇ غوجانىياز خاپا بولۇپ ، — شىنجاڭنى تۈگۈل قۇمۇلنىمۇ ئېلىشىپ بەرمەي تىكىۋەتتى . يەنە چىقسا يەنە شۇنداق قىلارمىكىن . موڭغۇلىيە ، سوۋېت بىزگە باشپاناھ بولغۇدەك ، شۇلارغا تايىنايلى ! »

غوجانىيازنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرى ، كىيىملىرى سوۋېتنىڭ ئىدى .

ئۇلار ئاخىر تۇرپانغا يۇرۇش قىلىدۇ . غوجانىياز ئۆزىنىڭ تۆت پولك ئەسكىرىنى ئېلىپ مەخسۇت مۇھىتىلار بىلەن 1933 - يىلى 2 - ئاينىڭ ئاخىرى يولغا چىقىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن خاندۇغا كېلىدۇ . ئاندىن لۈكچۈنگە ئورۇنلىشىدۇ . بۇنى ئاڭلىغان تۇرپان ، توقسۇن ، پىچان خەلقى تەرەپ - تەرەپتىن يېتىپ كېلىپ قوشۇن زورىيىدۇ . ئۇلار قارا شەھەرگە ماموت مۇھىتىنى تېز كەلگىن دەپ ئادەم ئەۋەتىدۇ . بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان شېك شىسەي نەچچە يۈزلىگەن ئاق ئورۇسنى ئېغىر توپ - زەمبىرەكلەر بىلەن قوراللاندۇرۇپ ئەكېلىپ لۈكچۈنگە ھۇجۇم قىلىدۇ . ئۈچ كېچە - كۈندۈز قاتتىق جەڭ بولىدۇ . دۇشمەن تولىمۇ كۈچلۈك ئىدى . ئاخىر غوجانىيازلار شەھەرنى تاشلاپ چېكىنىدۇ . دۇشمەن شەھەرگە كىرىپ شەھەر ئاھالىسىنى دەھشەتلىك قىرىدۇ ، كوچىلاردا قانلار ئېرىق بولۇپ ئاقىدۇ . مەخسۇت مۇھىتى ، ھەمدۇللا دامولللا شۇ ئورۇشتا شېھىت بولىدۇ !

— ھەي ئىسىت !

— دۇشمەن مەخسۇت مۇھىتىنىڭ بېشىنى كېسىپ لۈكچۈن ، ئاستانىلەردە دەرەخلەرگە ئېسىپ سازايە قىلىدۇ . غوجانىياز ھۆكۈمرەپ يىغلاپ : «ھەي مەخسۇت ، سەن ئۆلگۈچە مەن ئۆلسەم بولماسمىدى» دەيدۇ .

— شېك دېگەن جاللات ! كۆرسەن تېخى ، كاللاڭنى ئۆز قولۇم بىلەن كېسىپ سازايى قىلمىسام ! — غېيىنىڭ ئاۋازى تىترىدى .

— شېك شىسەي ئۆيلەرگە ئوت قويۇپ ، خەلقنى قىرغىن قىلىپ پۈتۈن تۇرپاننى قانغا بويايدۇ . 3 - ئايدا ئورۇمچىگە چىقىپ كېتىش ئالدىدا شېك ئابدۇخالىق ئۈيغۇر دېگەن ئېسىل شائىرنى ، پولاتقارى ، تۆمۈر جىسا قاتارلىق ئون يەتتە ئادەمنى ئۈيغۇرلار قويۇق ئولتۇراقلاشقان يېڭىشەھەرگە ئاپىرىپ ، تۆت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تىرىك تۇرغۇزۇپ ئەزالىرىنى بىر - بىرلەپ كېسىپ ،

ئاندىن خەنجەر ۋە قىلىچ ئۇرۇپ قىيناپ ئۆلتۈرىدۇ . شۇنداق قىلىسام خەلقنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ قوزغىلاڭ قىلالمايدۇ دەپ ئويلايدۇ ئۇ . لېكىن ! ...

— مانا ئەمدى بىز قوزغىلىمىز ، قانغا قان ، جانغا جان ئالمىساق ئوغۇل بالا ئەمەس !

— 1933 - يىلى 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى جىن شۇرېننىڭ ئەمەلدارلىرىدىن جاڭ شىن ، چېن دېلى ، جاۋ دېشۇ ، جىڭ رۇنچېڭ دېگەنلەر قوزغىلىپ جىن شۇرېننى غۇلىتىدۇ . جىن قاچىدۇ ، شېڭ ئورۇسلار بىلەن شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىن پايدىلىنىپ ھىيلە ئىشلىتىپ تەختكە چىقىۋالىدۇ . بۇ چاغدا كۆڭلىگە قىساس ئوتى تولۇپ تاشقان غوجانىياز ھاجى بىلەن مامۇت مۇھىتى 1933 - يىلى 4 - ئاينىڭ ئاخىرى كۆكيار ئېغىزى ئارقىلىق شىمالىي شىنجاڭغا جازا يۈرۈشى باشلايدۇ . مورى ، گۈچۈڭلاردا شېڭ ئەسكەرلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىدۇ . ئۇلار تازا جازا يۈرۈشى قىلىۋاتقاندا ، تۇيۇقسىزلا كۇلىغا — ئەنشىگە قېچىپ كەتكەن ما جۇڭيىڭنىڭ زاكىر دېگەن نوغاي ئەلچىسى ما جۇڭيىڭنىڭ مورىغا كېلىۋاتىدۇ دېگەن خەۋەرنى يەتكۈزىدۇ . غوجانىياز ھاجى : «ئىننەڭنى ، يەنە نېمە قىلارىكىن ؟» دەيدۇ خاپا بولۇپ . باشقىلار ھەيران بولۇپ : «ئۇنىڭ ھازىر كۈچى زورمۇ ، بىرلىشىپ كاپىرلارنى قىرىمىز ، سىلى خاپا بولدىلىغۇ ؟» دەيدۇ .

ھاجىم گەپ قىلماستىن : «ئۇ لومودىنىڭ نىيىتى يامان» دەپلا قويىدۇ .

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇلار ئۈچرىشىدۇ . يىگىرمە ئۈچ ياشلىق ، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان قاڭشارلىق تۇڭگان يىگىت : «ھاجىم ئاتا ، ئەمدى سىلى نەيزىنىڭ دەستىسى بولسىلا ، مەن ئۇچى بولاي ، مەن مورىنى ئىككى سائەتتە ئالدىم . گۈچۈڭنى تۆت سائەتتە ئالىمەن ، ئۇرۇمچىنى ئالتە سائەتتە ئالىمەن ، ئاندىن پۈتۈن شىنجاڭنى ئالىمەن . بەش يۈزمىڭ ئەسكەر توپلاپ ، پۈتۈن جۇڭگونى ئالىمەن ، ئاندىن ئورۇسلارنى يوقتىمەن ، چېگرامنى ھەرەمگە

تۇتاشتۇرىمەن !» دەيدۇ .

— پاھ ، ئىسكەندەر بولاي دەپتۇ - دە ، بۇ تۇڭگان . ئېيتە قېنى ، ھازىر ئۇ نەدە ؟

— ... ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ ھايات خەرىتىسىنى ئۆزى سىزىپ چىقىدۇ . ما جۇڭيىڭنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىنى بىلمەيمەن ، ئەمما غوجانىياز دېگەن بۇ ئۇلۇغ زات ھايات خەرىتىسىنى سىزىپ بولۇپ بىز بىلەن خوشلاشتى . بىز ئۇنىڭ خەرىتىسىنى تونۇشتۇرۇۋېرەيلى . ما جۇڭيىڭ گۈچۈڭغا ھۇجۇم قىلغاندا ، غوجانىياز كېلىشىم بويىچە جىمسارغا ھۇجۇم قىلىدۇ . جىمسارداكى شېڭ شىسەينىڭ ئەسكەر باشلىقى تەسلىم بولۇپ ، قوراللىرىنى ئەتىسى تاپشۇرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ . شۇ ئارىلىقتا ما جۇڭيىڭ كېچىلەپ كېلىپ جىمسارداكى تەسلىم بولغۇچىلارنىڭ نۇرغۇن قوراللىرىنى يېغىۋالىدۇ . غوجانىياز ما جۇڭيىڭنىڭ ئىنسىنىڭ قۇرئان پەتىسىگە كەلگەندە قاتتىق غەزەپلىنىپ : «جىمسارداىن ئېلىۋالغان قوراللانى قايتۇرۇپ بەرگىن» دەيدۇ . ما جۇڭيىڭ : «تىزىملىمىدۇق ، كېيىن بېرەيلى» دەپ مۇجمەل جاۋاب بېرىدۇ . شۇنىڭ بىلەن غوجانىياز ما جۇڭيىڭدىن نەپرەتلىنىپ ، ئۇنىڭ بىلەن چەك - چېگرىنى ئايرىشنى قارار قىلىدۇ . نەق شۇ چاغدا شېڭ شىسەينىڭ ئەلچىلىرى كېلىدۇ . ئۇنىڭ بىرى شېڭ شىسەينىڭ فۇگۇەنى ئەكىبەر ، يەنە بىرى مەھمۇت غوجا دېگەن ئۆزبېك ئىدى . ئەكىبەر دېگىنى شېڭ شىسەينىڭ بىرلىشىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ . مەھمۇت غوجا ئۇرۇمچىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن چىققانلىقىنى ئېيتىپ : «ما جۇڭيىڭدىن ئايرىلىپ شېڭ شىسەي بىلەن بىرلەشكىنىڭلار ياخشى . ما جۇڭيىڭ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ قۇيرۇقى ، ئۇ خەتەرلىك» ، «شېڭ بىلەن بىرلەشمىسىڭلار ياردەم توختايدۇ . بىز شېڭغىلا ياردەم بېرىمىز» دەيدۇ . غوجانىياز ئامالسىز ماقۇل بولىدۇ . بىرنەچچە كۈندىن كېيىن شېڭ شىسەينىڭ ئون نەچچە نەپەر كېلىشىم قىلغۇچى ۋەكىلى كېلىدۇ . ئۇلارنىڭ ئېچىدە سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ بىر ئادىمى بار ئىدى . شۇنداق قىلىپ 1933 -

يىلى 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرى كېلىشىم ئىمزالىنىدۇ. كېلىشىم بويىچە غوجانىياز بارىكۆلدىن تارتىپ قۇمۇل، تۇرپان، تۇقسۇن، پىچانلارنى قوشۇپ جەنۇبىي شىنجاڭنى باشقۇرىدىغان، شېڭ شىسەي شىمالىي شىنجاڭنى باشقۇرىدىغان بولىدۇ. غوجانىياز ھاجىغا جەنۇبىي شىنجاڭنى قوغدىغۇچى باش قوماندان دېگەن نام بېرىلىدۇ. مامۇت مۇھىتى بولسا بريگادا كوماندىرلىقىدىن 6 ـ دىۋىزىيىنىڭ قوماندانى بولۇپ كۆتۈرۈلىدۇ. غوجانىيازغا شېڭ شىسەي يەنە ئون مىڭ تال مىلتىق، ئوق ـ دورا، ئون مىڭ دانە ئات، ئېگەر ـ جابدۇق بېرىدۇ. 1933 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ بېشىدا غوجانىياز ھاجى، مامۇت سىجاڭلار ئەسكەرلىرىنى باشلاپ گۇچۇڭ داۋىنى ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈپ كېتىدۇ. دەسلەپ ئارغىبۇلاق ئېغىزىنى ئالىدىنقى سەپ قىلىپ ئۆزلىرى قارا شەھەرگە ئورۇنلىشىدۇ.

— پاھ، ما جۇڭىيىڭ دېگەن تۇڭگانچۇ؟

— ئۇ زىنچۇەنزى دېگەن يەردە شېڭ شىسەي بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلىپ، گۇچۇڭ، مورىلارنى تاشلاپ قېچىپ تۇرپانغا چۇشۇپ كېتىدۇ. ئۇ بۇ مەغلۇبىيىتىنى غوجانىياز ھاجىدىن كۆرۈپ: «ھاجى ئاتا» دىن «ژىتامادى» غا بىراقلا كۆچىدۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇرۇش ئوتىغا ئايلىنىدۇ. بىرىنچى بولۇپ ھېلىقى ما شىمىڭ دېگەن تۇڭگان غوجانىيازغا قارشى سوقۇش قىلىدۇ. ئۇششاقتال ئۇرۇشىدا ما شىمىڭ مەغلۇپ بولۇپ تۇرپانغا قاچىدۇ. ما جۇڭىيىڭ غوجانىيازنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۆتكىنىگە، شېڭ بىلەن كېلىشىم قىلغىنىغا قاتتىق غەزەپلىنىپ ئۇنى يوقىتىش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىدۇ. بۇ ئۇرۇش ئارغىبۇلاقتىن تاكى يەكەنگىچە بىر يىلدىن ئارتۇق داۋام قىلىدۇ. قاراشەھەر، كورلا، بۈگۈر، كۇچا، ئاقسۇلاردا قاتتىق سوقۇشلار بولىدۇ. غوجانىياز سوقۇش قىلىپ چېكىنىۋېرىدۇ، ئاخىر ئاقسۇغا كېلىپ توختايدۇ. ئاقسۇدا غوجانىيازغا باي شىجاڭ دېگەن كىشى ئەسكەرلىرى بىلەن قوشۇلىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ قورال، ئوق ـ دورىلىرى تۈگەشكە

ئاز قالغان ، ھەربىر ئەسكەردە بىر تالدىنلا مىلتىق ، ئون تالدىنلا ئوق قالغانىدى . غوجانىياز ئاخىر سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ياردەم ئېلىش ئۈچۈن موسكۇل مۇھىتى ، ھەمدۇل ۋاجىدىلارنى قەشقەرگە — سوۋېت كونسۇلخانىسىغا ئەۋەتىدۇ . سوۋېت تەرەپ مىلتىق ، ئون ئىككى دانە پىلىموت ، بىرقانچە يۈز ساندۇق ئوق ، گىرانات ، تاپانچا ، دۇربۈنلارنى بېرىدۇ . ئابلىراخۇن ئىسمىلىك بولشېۋىك ئۆزى بىللە كېلىپ بۇ قوراللارنى تاپشۇرۇپ بېرىپ ئەسكەرلەرنى روھلاندۇرىدۇ . غوجانىيازنى خۇش قىلىۋېتىدۇ .

— سوۋېتنىڭ كۆچى دېگىنە ھاجىمنى ئۆزە قىلغان ؟

— شۇنداق . ئۇ كىشى شۇ يولنى تاللىغان . باشقا يول تاللاشقا ئىمكان يوق ئىدى . سوۋېت ئىتتىپاقىغا يۆلىنىش ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ ئاساسى ئىدى . شېڭ شىسەيمۇ شۇنداق ئىدى . ئۇلارنىڭ تالاش ھوقۇقى قالمىغان ، بويسۇنۇش ھوقۇقلا قالغانىدى . ئۇلارنى ما جۇڭيىڭ شۇنىڭغا مەجبۇر قىلغانىدى . غوجانىياز ۋە ماموت مۇھىتلار قارايۇلغۇن دېگەن يەردە قاتتىق ئۇرۇش قىلىدۇ . بۇ ئۇرۇشتا باي شجاڭ قۇربان بولىدۇ . غوجانىياز قەشقەر ، يەكەنلەرنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن 1933 - يىلى 12 - ئايدا پۇتۇن زاپاس قوراللارنى يۈزلىگەن تۆگىلەرگە ئارتىپ ئۈچتۇرپان قاقشال يولى بىلەن قەشقەرگە قاراپ ماڭىدۇ ، تېز يۈرگەچكە بىر قونۇپلا ئاتۇشقا كېلىدۇ . بۇ چاغدا قەشقەردە سابىت دامۇللام قۇرغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» بار ئىدى .

— پاھ ، قالتىسكەنغۇ ، ھە ، سابىت دامۇللام دېگىنە !

— بىراق ، ئۇ جۇمھۇرىيەتنى سوۋېت ئىتتىپاقى خالىمايتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن غوجانىياز ھاجىم بۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ پرىزىدېنتى بولۇشنى رەت قىلىدۇ . سابىت دامۇللا غوجانىيازنىڭ ئالدىغا ئاتۇشقا كېلىدۇ . غوجانىياز نېمىلا بولمىسۇن ئاخىر قەشقەرگە بارىدۇ . لېكىن ، ئۇزۇن تۇرمايلا ماموت سجاڭنى ئەسكەرلىرى بىلەن

ئېلىپ يېڭىشەھەرگە قوغلاپ كەلگەن تۆڭگانلار بىلەن ئۇرۇشقا چىقىپ كېتىدۇ . بۇ ئۇرۇش ئون يەتتە كۈن داۋام قىلىدۇ . سابىت دامۇللا مىڭدىن جىق ئەسكىرى تۇرۇپ بىر ئەسكىرىنىمۇ ئۇرۇشقا سالمايدۇ .

— پاھ ، سابىت دامۇللىنىڭمۇ ئەسكىرى جىققەن ـ ھە ؟ ئۇنى كىم يۆلىگەن نۇرى ؟

— ئۇنى ئەنگلىيە كونسۇلى ، تۈركىيىنىڭ ئافغانىستاندىكى كونسۇلى يۆلىگەن . بۇ چاغدا قەشقەر رايونىدا بىرنەچچە ھەربىي كۈچ بار ئىدى . ئاساسلىقى : توقسۇنلۇق ھارۇنكەش تۆمۇر ئېلى 1932 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى 1933 ـ يىلىنىڭ بېشىدا كۈچالىق ھەمدەمبەگ ھاجى بىلەن بىرلىشىپ كۈچا دېھقانلار قوزغىلىڭىنى قوزغاپ ، غوجانىياز ھاجىلارنىڭ قۇمۇل قوزغىلىڭىغا ماسلىشىپ كۈچا ، ئاقسۇلارنى ئېلىپ قەشقەرگە كېلىپ توختىغان . ئۇنىڭغا ھېلىقى مامۇت سجاڭ بىلەن قاراشەھەرگە ئورۇنلاشقان ما شىمىڭنىڭ ما جەنسالڭ (چولاق سىلىڭ) دېگەن ئادىمى يۈزدەك ئەسكەر بىلەن قوشۇلغان . ئۇمۇ قەشقەرگە كەلگەن . ما زىخۇي دېگىنى شۇ . تۆمۇر ئېلى قەشقەردە ، ما زىخۇي يېڭىشەھەردە تۇراتتى . شۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ كەلگەن قىرغىز ، ئۆزبېك ، تاجىكلاردىن ئوسمان ئېلى ، ئوراز ، جانىبېك قازى ، خال غوجا ، ھادى ، ھەيت مۇبارەك ، يۈسۈپجان قۇربىشى ، سېيتۇالدىجان دېگەنلەر جۇڭگو زېمىنىغا كىرىۋېلىپ باسمىچىلىق قىلىپ يۈرەتتى . ئۇلارمۇ قەشقەردىكى ئەنگلىيە كونسۇلىدىن باشپاناھلىق ئىزدەيتتى . ئۇلاردىن باشقا ، سابىت دامۇللا دىنىي ئوقۇشنى ياخشى ئوقۇغان ئاتۇشلۇق دىندار ئىدى . ئۇ ئادەم مىسىر ، تۈركىيە ، ئەرەبىستانلاردا زىيارەتتە يۈرگەندە ، قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنى ئاڭلىغان بولغاچقا دەرھال خوتەنگە قايتىپ ، بىر تەرەپتىن مۇدەررىسلىك قىلغاچ ، بىر تەرەپتىن قوزغىلاڭغا تەييارلىق قىلغان . مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا شۇ كۈنلەردە ئەمىر ساھىب (نۇرئەھمەد) ، شاھ مەنسۇر (ئابدۇللا مەخدۇم) ، مۇھەممەت نىياز ئەلەم ۋە توقسۇنلۇق

ئابدۇلخەبىر ھاجى دېگەنلەر بىلەن بىرلىشىپ قورغىلاڭ كۆتۈرۈپ خوتەننى دەرھال ئىشغال قىلغان ، كونا ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇپ دىنىي ئۆلىمالار ھاكىمىيەت ئىگىلىگەن . ئۇزۇن ئۆتمەيلا سابىت داموللا ، جانىبېك قازى ، شاھ مەنسۇرلار قەشقەرگە كەلگەن . شاھ مەنسۇرنىڭ : «تۆمۈر دېگەن بىر ھارۋىكەش ، ئۇ بىكارغىلا پالاقلاپ يۈرىدۇ ، قولىدىن چوڭ ئىش كەلمەيدۇ !» دېگەن گېپى تۆمۈر ئېيلىغا يەتكەن . شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر ئېيلى غەزەپلىنىپ خوتەنلىكلەرنى قورالسىزلاندۇرۇپ ، باشلىقلىرىنى نەزەربەند قىلىۋەتكەن . تۆمۈر ئېيلى يەكەننى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ھاپىز لۇيجاڭنى ، ئوسمان ئېيلى ئوراز تۇەنجاڭنى ئەۋەتكەن . يەكەن ئۇرۇشمايلا تەسلىم بولغان . لېكىن ، ئوراز تۇەنجاڭ تەسلىم بولۇپ قەشقەرگە كېلىۋاتقان يەكەن ئەمەلدارلىرىنى بۇلاپ قىرغىن قىلغان . يەكەن ئەمەلدارلىرى يېڭىشەھەردىكى ما زىخۇينىڭ ھىمايىسىگە ئۆزىنى ئاتقان . قەشقەردە تۆمۈر ئېيلى ، ئوسمان ئېيلى ، ما زىخۇيلار بىر - بىرىگە قارشى ئۇچ ھەربىي كۈچ بولۇپ شەكىللەنگەن . ئۇلار بىر - بىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالاشقان . تۆمۈر ئېيلى ما زىخۇيدىن تامغا تارتىۋالغاندا ، بۇ ھارۋىكەشنى ئۆزلىرىنىڭ باشلىقى ھېسابلاپ يۈرگەن تۈڭگانلار بۇنى قاتتىق ئار ئالغان . ئوسمان ئېيلى ئۆزىنى قەشقەرنىڭ ئازاد قىلغۇچىسى ھېسابلاپ تۆمۈرنى ياراتمىغان ۋە ئاچچىقلاپ تاغقا قاراپ ماڭغان . تۆمۈر ئۇنى قوغلاپ يوقىتىشقا ما زىخۇينى بۇيرۇغان . ما زىخۇي ئاستىرتىن ئوسمان بىلەن بىرىكىۋالغان . تۆمۈر ما زىخۇينىڭ ئەسكەرلىرىنى كۆزەتكىلى بېرىپ ، قايتىش يولىدا ما زىخۇينىڭ ئەسكەرلىرىنى توختىتىپ ۋاقتىدا كېلىشمىدىڭ دەپ تەنقىد قىلغان . شۇ يەردىلا تۈڭگانلار تۆمۈر ئېيلىنى ئېتىۋەتكەن . «قەشقەرنى كىم پەتھى قىلغان ؟» دېگەن تالاشنىڭ ئاخىرى تۆمۈر ئېيلىنىڭ ئۆلۈمى بىلەن ئاخىرلاشقان . قەشقەر ما زىخۇينىڭ قولىدا قالغان . خەلق چىدىمايى ئوسمان ئېيلىگە ئادەم ئەۋەتكەن . ئوسمان ئېيلى سوقۇش قىلىپ ما زىخۇينى قوغلاپ چىقارغان .

ئوسمان ئېلى قەشقەرنى ئىككى قېتىم پەتھى قىلغان «غازى ئوسمان پاشا» دېگەن ئۇنۋانغا ئىگە بولغان . ئۆزبېك ، ئۇيغۇر ھەربىي باشلىقلىرىمۇ ئوسمانىنىڭ باش قوماندان بولۇشىنى ئېتىراپ قىلغان .

— پاھ ، مۇنۇ ئۇيغۇرلار ئۇيغۇرنى ئۆلتۈرۈپ قىرغىنچى كۆتۈرگەن دېگىنە ؟ تۆمۈر ئېلىگە ۋابال بوپتۇ . ئۇنىڭ ئادەملىرىمۇ قىرغىنغا بويسۇنۇپتۇمۇ ؟

— ھەئە شۇنداق ... مانا شۇ چاغدا سابىت دامولا نەزەربەندتىن بوشايدۇ . ئۇ : «مۇسۇلمانلار بىر - بىرىمىزنى قىرمايلى . مېنى سولىغان تۆمۈر ئېلى مۇسۇلمان ، ئۇنى ئۆلتۈرگەن تۆڭگانلار مۇسۇلمان ، تۆڭگانىنى قوغلىۋەتكەن قىرغىز مۇسۇلمان . بىز نېمىشقا بىر بولۇپ شېڭ دېگەن دىنسىزغا قارشى تۇرمايمىز !» دەيدۇ .

— توغرا ، قەنتتەك گەپ !

سابىت دامولىنىڭ گېپىگە باشقىلارغا ياراپ كېتىدۇ . ئۇنى ئوسمان ئېلى ، يۈسۈپجان قۇربېشى ، سېپتىۋالدىجان دېگەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھەربىي باشلىقلار ھىمايە قىلىدۇ . شۇ كۈنلەردە ئوسمان ئېلىنى ئۆز قىرغىز كاتتىۋاشلىرى گۈناھ تېپىپ جازالاپ ، يەكەنگە ھادى دېگەن بىلەن قوشۇپ پالىۋېتىپ ئوراز دېگەننى تىكلىۋالىدۇ . سابىت دامولا مۇشۇ ئۇچ كۈچنىڭ يارىدىمى ۋە ئۆزبېك بايلار ، ئۇيغۇر دىندارلار ، چوڭ سودىگەرلەرنىڭ قوللىشى بىلەن 1933 — يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلايدۇ ۋە غوجانىياز ھاجىنى پرىزىدېنتلىققا تەكلىپ قىلىپ ئاتۇشقا ئالدىغا كېلىدۇ . غوجانىياز ھاجى ئىپادە بىلدۈرمەيدۇ . سەۋەبى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پىكرى بولماي تۇرۇپ ئۇ گەپ قىلالمايدۇ - دە . ئەمەلىيەتتە بۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ تولىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئۆزبېك ، قىرغىز باندىتلىرى ۋە يەرلىك دىندارلار ئىكەنلىكىنى غوجانىياز بىلىدۇ .

غوجانىياز ھاجى 1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا قەشقەرگە كېلىپ روزى ھېيىت نامىزىنى ئوقۇتەيدۇ . خەلق ئۇنىڭغا دۇئا قىلىشىپ يىغلاپ تۇرۇپ ئامانلىق تىلەيدۇ . لېكىن ، ئۇ تېزلا مامۇت سىجاڭ باشلىق ئاساسلىق ھەربىي كۈچىنى قاغىلىق تەرەپكە ماڭغۇزۇۋېتىپ ، ئۆزى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بەرگەن سەكسەن مىڭ قوينىڭ ئورنىغا قورال ئېلىش كويىدا يۈزدەك ئادەم بىلەن ئاتۇش ئارقىلىق ئاغۇ ، تىگۈرمىتى تەرەپكە كېتىدۇ .

بۇ چاغدا ما جۇڭيىڭ ئۇرۇمچىگە يىگىرمە مىڭدىن كۆپ ئەسكەر بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ئوتتۇز ئوچ كۈن ئۇرۇمچىنى قورشۇۋالغان ، كېيىن سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ تانكا ، زەمبىرەكلەر بىلەن قىلغان ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي مەغلۇپ بولۇپ قەشقەرگە يۈرۈش قىلغان مەزگىل ئىدى . ما جۇڭيىڭنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ سابىت دامۇللا ، يۈسۈپجان ، ئورازلار شەھەرنى تاشلاپ قاچىدۇ . ما جۇڭيىڭ قەشقەرگە كىرىدۇ . شۇ چاغدا يۈسۈپجان قۇربېشى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ما جۇڭيىڭغا ئېغىر زەربە بېرىدۇ . ما جۇڭيىڭ غالجىرلىشىپ قەشقەرنى ئىككى قېتىم قىرغىن قىلىدۇ . بۇلاپ - تالاپ قانغا بويايدۇ . ئۇ يەنە غوجانىيازنى قوغلاپ تار دېگەن يەردە ئېتىشىدۇ . نۇرغۇن يېزىلارنى ئوت قويۇپ كۆيدۇرۇپ ئادەملەرنى ئۆلتۈرىدۇ . غوجانىياز ھاجى يەتمىش يەتتە ئادەمى بىلەن ئۇلۇغچاتقا قېچىپ بارىدۇ ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قالغان قورالنى ئېلىۋېلىشقا چېگرا قاراۋۇلىنىڭ باشلىقى ئىسھاقبېكتىن ياردەم سورايدۇ . غەلىتە ئىش ، مۇئەللىمنىڭ دېيىشىچە ، غوجانىياز ھاجى شۇ يەردە تۇرغان چېغىدا ، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئىسھاقبېك ، ئاتىشبېكلەر ئارقىلىق غوجانىياز ھاجىنى تۇتۇشنى پىلانلىغانىكەن . بۇ بەلكى غوجانىياز سابىت دامۇللىنىڭ ھۆكۈمىتىگە باشلىق بولۇشنى قوبۇل قىلدى دېگەن گۇمان بىلەن بولغان ئىش بولسا كېرەك . لېكىن ، ئىسھاقبېك ، ئاتىشلار بۇ ئىشنى چىپاق قازىنىڭ ئۆيىدە مېھماندارچىلىق ئۇستىدە ئىجرا قىلماقچى بولغاندا ، چىپاق قازى قارشى چىقىپ : «دىن ئۇچۇن جاپا

چېكىۋاتقان ئىنقىلابچىنى ھەرگىزمۇ تۇتۇپ بېرمەيمەن !» دەپ قوغداپ قالغان . غوجانىياز ئۇلۇغچاتتا تۇرۇۋاتقاندا ، سوۋېت كونسۇلى بىر تاتار ئادەمنى ئەۋەتىپ غوجانىياز ھاجىغا سابىت دامواللا ، زىرىپ قارىيھاجى ، جانىبېك قازى ، سۇلتانجان باشلىق ئون ئۈچ كىشىنى قولغا ئېلىشنى بۇيرۇپ ، شېڭ شىسەينىڭ يازغان خېتىنى ئۈنىڭغا تاپشۇرغان . غوجانىياز ھاجى ئەركەشتامدا بىرنەچچە كۈن تۇرغاندىمۇ ، سوۋېت ئادەملىرى سابىت دامواللىنى ئەنگلىيىنىڭ جاسۇسى ، تۈركىيىنىڭ ئافغانىستاندىكى كونسۇلىدىن قورال ئالغان دەپ نۇرغۇن قېتىم ئەيىبلىگەن ...

ئاخىر ئىسھاقبېك ، چىپاق قازىلار غوجانىياز ھاجىنى تاغ يولى ، بوستانتېرەك دېگەن يەر بىلەن يېڭىسارنىڭ بىر كەنتىگە ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ . غوجانىياز ھاجى شۇ يەردىن سابىت دامواللىنى تۈتۈشقا ئادەم ئەۋەتىدۇ ۋە ئوسمان ئېلىنى قويۇپ بېرىش توغرىسىدا خەت يازىدۇ . بۇ چاغدا ما جۇڭىيڭ قىسىملىرى شاھ مەنسۇر ۋە ئەمىر ساھىبلار بىلەن قاتتىق ئۇرۇشىدۇ . شاھ مەنسۇر بىلەن ئەمىر ساھىب ئۆلىدۇ ، ئەسكەرلىرى قىرىلىپ تۈگەيدۇ !

— ساپلا ئۇيغۇرلار ـ ھە؟

— خوتەندە باش قوماندان بولۇپ تۇرۇۋاتقان مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا ئىككى ئىنىسى ۋاپات بولۇپ ، ئەسكىرى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ھىندىستانغا قېچىپ كېتىدۇ . غوجانىيازنىڭ پولك باشلىقى ئابدۇغوپۇر يەكەندە سابىت دامواللىلارنى قولغا ئالىدۇ . سابىت دامواللىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» ئاتمىش كۈن ئۆمۈر كۆرۈپ كەچ كۈزدىكى مامكاپ گۈلىدەك توزۇپ كېتىدۇ . غوجانىياز بىلەن مامۇت سىجاڭلار يەكەن دەرياسىنى بويلاپ تەكلىماكان ئىچىدىكى تەبىئىي توغراقلىق بىلەن ئاقسۇغا قايتماقچى بولىدۇ . بۇنى ئاڭلاپ ما جۇڭىيڭ قىسىملىرى كېچىلەپ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىدۇ . غوجانىياز تاسلا قالىدۇ جېنىدىن ئايرىلغىلى . ئۇ ئەتىسى ئەسكەرلىرىنى يىغىپ ئاقسۇغا يولغا

چىقىدۇ . 1934 - يىلى 4 - ئايدا تەييارلىق قىلىپ ئاقسۇدىن ما جۇڭيىڭنى جازالىغىلى مارالبېشىغا بارغاندا ، ئەنگلىيە كونسۇلى قەشقەردىكى سوۋېت كونسۇلىغا : «خەلقئارا قائىدىنى بۇزۇپ ، ئەسكەر چىقاردىڭلار !» دەپ نارازىلىق خەت تاپشۇرىدۇ .

— رۇس ئەسكەرلىرى راست كىرگەنمىكەن ؟

— شۇنداق . ئۇلار غوجانىيازنىڭ ئەسكەرلىرىگە قوشۇلۇۋالغانىكەن !

— ما جۇڭيىڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى قىرىۋېتىدىغان چاغ كەپتىكەن ، ھەتتىگىنەي ، ئىنگلىز دېگەن قانداق ھېجىقىز ئۇ ؟ ! — غېنى غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ، — ھە ، قېنى سۆزلە ، ئەجەب جىق بىلىدىكەنسىنا ! ...

— ما جۇڭيىڭ قەشقەرنى ئىگىلەيدۇ . لېكىن ، ئۇ ما خۇسەن دېگەن يىزىنسى ۋە باشقا باشلىقلار بىلەن سەن - پەن دېيىشىپ قالىدۇ . ئۇ سوۋېتنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ ئىككى يۈزدەك ئەسكىرى بىلەن يىگىرمە سەككىز تۆگىگە ئالتۇن - كۈمۈش ئارتىپ سوۋېتقا قورال سېتىۋالىمەن دەپ كېتىدۇ - دە ، ئىز - دېرەكسىز يوقىلىدۇ . ما خۇسەن پوسكامنىڭ نېرىسىنى ئىگىلەيدۇ . مامۇت سىجاڭ قەشقەرنى ئىگىلەيدۇ . ئوسمان ئېلىنىڭ ئادەملىرى ئافغانىستانغا قېچىپ كەتكەچكە ، ئۇ مامۇت سىجاڭدىن پاناھ تىلەپ قەشقەرگە كېلىشىگىلا مامۇت سىجاڭ ئۇنى شېڭ شىسەيگە تۇتۇپ بېرىدۇ .

— نېمىشقا - ھە ؟ ئۇ غوجانىيازغا يېقىن ئىكەنغۇ ؟

— 1934 - يىلى 1 - ئايدا غوجانىياز ئۇنى قوبۇل قىلىپ ماختىغان بىلەن ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۇشمىنىنى ئۇ قوغدىمايدۇ - دە ! ئوسمان ئېلى تېخى بۇلتۇرلا سابىت دامولللار بىلەن تۇرمىدە بار ئىكەن ، توختىبېك ، مۇھەممەت سالى قازى قاتارلىق بەش كىشىمۇ بىللىكەن دەپ ئاڭلىدىم .

— غوجانىياز ھاجى ئۇلارنى تۇتۇپ بېرىپ ئۆزى ساق

قالالمدمۇ؟ ئۇنمۇ تۇتتىغۇ ئاخىر؟ ...

— شۇنداق، شېكىڭ دەسلەپتە ئۇنى جەزمىي شۇنجاكنى قوغدىغۇچى قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى قىلىپ بېكىتكەن بىلەن ئايىغى ئۇنداق بولمىدى. چۈنكى، شېكىڭ شىسەي ئۇرۇمچىدىكى چارروسىيە ئەسكەرلىرىنىڭ باشلىقلىرىنمۇ ئۆزىگە ھاكىمىيەت ئېلىپ بەرگەن، شۇنچە يانتاياق بولغىنىغا قارىماي ئۆلتۈردى، ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى تارقىتىۋەتتى ئەمەسمۇ؟ ئالايلۇق، يۈسۈپجان، سېيتىۋالدىجان پولكى ئاقسۇغا يۆتكىلىپ سەپەرگە چىققاندا، سوۋېت ئايروپىلانلىرى ئۇلارغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. يۈسۈپجان مەكتكە قېچىپ كەتتى، ئۆزبېك ئىشان يۈسۈپجاننىڭ مال - مۈلكىنى قەستلەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، قالغانلىرى تارمار بولدى. ئەمدى قالغىنى ما خۇسەن بىلەن ماموت مۇھىتىنىڭ ئەسكەرلىرى، خالاس.

غوجانىياز ھاجى گارنىزون قوماندانى نامى بىلەن ئاقسۇدا بىر مەزگىل تۇردى. شېكىڭ شىسەي قەشقەردە تۇرۇۋاتقان ماموت سجاڭ قىسمىغا لېۋ بىڭ دېگەننى قوماندان قىلىپ، ماموت مۇھىتىنى مۇئاۋىنلىققا چۈشۈرۈپ، قوشۇمچە 6 - دىۋىزىيىنىڭ باشلىقى قىلىپ قويدى.

شېكىڭ شىسەي غوجانىياز ھاجىنى ئالداپ يوقىتىش ئۈچۈن مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تەستىقلاتمايلا ئۆلكىگە مۇئاۋىن رەئىس دەپ ھاجىغا ئۇقتۇرىدۇ ۋە ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلىدۇ. غوجانىياز ئۇرۇمچىگە بېرىشقا ئۇنمايدۇ. سوۋېت كونسۇلى ئاپرىسوف ئاتايىن ئاقسۇغا كېلىپ غوجانىياز ھاجىغا نەسىھەت قىلىپ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، رۇسچە توختامنامە - كاپالەتنامە يازىدۇ ۋە ئۇنى ئۇرۇمچىگە بېرىشقا قاتتىق دەۋەت قىلىپ ھاياتىغا كېپىللىك بېرىدۇ. ماموت سجاڭ بۇ ئىشنى قەتئىي رەت قىلىدۇ ھەم غوجانىياز ھاجىغا تۆمۈر خەلپە پاجىئەسىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىدۇ. لېكىن، غوجانىياز ھاجى ئاخىر 1934 - يىلى

8 ـ ئايدا ئۇرۇمچىگە كېلىدۇ . شېئك شىسەي ئۇنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىدا ئەزەمخان تۆرە ، قاسىم ئەپەندى ، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم ، ئاق موللا قاتارلىق مۇھىم ئادەملەرنى بىللە ئىشلەشكە قويىدۇ . غوجانىياز ھاجى شىنخەي ئىنقىلابىدىن تارتىپ بىرمۇ ئۇيغۇرنى ھاكىمىيەت بېشىغا ئورناتمىغان ياڭ ، جىن ھۆكۈمەتلىرىنى بىلەتتى . شېئك شىسەي ئۇلارغا ئوخشىمايتتى . تۇنجى بولۇپ ئۆلكىگە ئۇيغۇردىن مۇئاۋىن رەئىس قويىدى . نازىرلار ، مۇشاۋىرلار ، دوتەيلەردىن ئۇيغۇرلار كۆپ بولدى . ھەممىلا ئورۇندا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن مەسلىھەتچىلەر ، خادىملار بار ئىدى . بۇنى كۆرۈپ ئۇ خاتىرجەم بولدى . لېكىن ، ئۇ بارا ـ بارا ئۆزىنىڭ نامى بار ، ھوقۇقى يوق قۇرۇق جازا ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇرۇمچىگە كەلگىنىگە پۇشايمان قىلدى . ئۇ كۇنلىرىنى سىرتقا چىقىپ ئوۋچىلىق قىلىش ، شاھمات ئويناش ، ئانچە ـ مۇنچە سودا ـ سېتىق قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى .

شېئك شىسەي مامۇت سجاڭدىن خاتىرجەم بولالماي ئۇنى ئۇرۇمچىگە كېلىشكە تەكلىپ قىلىپ قايتا ـ قايتا تېلېگراممما يوللىدى . لېكىن ، ئۇ كەلمىدى . 1937 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئۇ ھەربىي ھوقۇقىنى ئابدۇنىيازغا تاپشۇرۇپ بېرىپ چەت ئەلگە چىقىپ كەتتى .

— ئۇ تولىمۇ سەزگۈر ئادەم ئىكەن ـ دە !

— شېئك شىسەي ما خۇسەن قىسمىلرىنى تازىلاشقا تۇتۇش قىلغاندا ، ئابدۇنىياز بىلەن ما خۇسەن بىرىكىپ شېئك شىسەيگە قارشى ھۇجۇمغا ئۆتتى . قەشقەر ، ئاقسۇ ، كۇچالاردا قاتتىق سوقۇشلار بولدى . شېئك شىسەي مەغلۇپ بولدى . ئۇ ئاخىر سوۋېتقا يالۇۋردى . سوۋېت كۇچلۇك ئەسكەر كىرگۈزۈپ بۇ «ئىسيانچى» لارنى ئاخىر باستۇردى .

شېئك شىسەي شۇ يىلى ، يەنى 1937 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدە غوجانىياز ھاجىنى قولغا ئالدى . جاڭ

شـــەك ، مـــا شاۋۇ ، مەنچۇكجاپ قاتارلىق مەر خىل مىللەتتىن سەككىز يۈزدىن ئارتۇق ئادەمنى بىراقلا توپلۇن قىلدى . غوجانىياز هاجىنى شېك شىسەي يىغىن دەپ چاقىرىپ ، ئوتتۇزدەك ئەسكىرىنى قورالسىزلاندۇرۇپ قولغا ئالدى . ئۇنى «خائىن» دېدى . پۈتۈن هـايـاتـــنـى خەلقنىڭ ئۈستىدىكى جەبىر - زۇلۇمنى يوقىتىشقا بېغىشلىغان ، خەلقىگە كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرسىتىشنىلا مەقسەت قىلغان قەيسەر ئادەم كىمگە خائىنلىق قىلىشى مۇمكىن ؟ ئۇنىڭ هـايـات يولى ، ئۆمۈر خەرىتىسى مانا مۇشۇنداق . ئۇ ۋىجدانىغا ، خەلقىگە ، ھەتتا بېشىنى سىلىغان سۇۋېت ھۆكۈمىتىگە خائىنلىق قـــلمىدى . بىزنىڭ خەلق ئۈچۈن جېنىنى ئاتىغان يۈزلىگەن - مـــڭـلـــغان پىدائىيلىرىمىز زالىملارنىڭ ، جاللاتلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا مانا مۇشۇنداق چەيلەندى .

غوجانىياز هاجى تۇرمىدە بىر يىلچە ياتتى ، كېسەل بولۇپ كـەتتى . كونسۇل ئاپىرسوف ئۇنى قۇتۇلدۇرالمىدى . موسكۋادىن كەلگەن سوراقچىلار ئۇنى سوتلاپ «ياپون» جاسۇسى دەپ ئېلان قىلدى . هاشىم هاجى دېگەن جاللات ئادەملىرى بىلەن غوجانىياز هـاجـى بـاشـلـــق بـــر يۈز سەككىز ئادەمنى سىرتماق سېلىپ ئـۆلـتـۈردى . ئـۇنـىڭ جىنايەت پاكىتىنى ئويدۇرغانمۇ ، سوراق قـــلـغـانـمـۇ ، دارغا ئـاسـقـانـمـۇ ئۆز ئادەملىرىمىز . بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ قولىدىن بىرلا ئىش كېلىدۇ . ئۇ بولسىمۇ ئۆزىنى سېتىش ، ئۆلتۈرۈش ! ...

غەيرى مىجىلداپ يىغلىدى ، ئۇنىڭ يالىڭاچ بەدىنىدىكى ئۈيۈل - ئۈيۈل مۇسكۇللىرى گويا ئوق تەگكەندەك سىلكىنەتتى :

— قىساس ئالىمەن . شېك دېگەننىڭ كاللىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئالىمەن !

تاغ هاۋاسى ئاجايىپ ، هاۋادا بىردىنلا چاقماق چېقىلدى . هاۋا گۈلدۈرلەپ شارقىراپ يامغۇر قۇيۇۋەتتى .

20

نىلقا شەھىرى قاش دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان تولىمۇ گۈزەل ، يېقىملىق ، كۆڭۈللۈك شەھەر . بولۇپمۇ ياز ئايلىرىدا ئاساۋۇ ئاتتەك بەڭگىش دەريانىڭ كۈيلىرى كۈچىيىپ ، نەغمە-نەلەردىكى شېرىن ئۇيقۇلارنى قاچۇرىدۇ . بۇك ئورمانلار ، قېيىنلارنىڭ ئاپئاق غوللىرى پەسىل شادلىقىدا مەغرۇرلىنىپ يالت - يۇلت قىلىپ يىراقتىن كۆزنى چاقىدۇ . شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان چوڭ كوچا ۋە دەريا بويىغا سازلىقنى ئارىلاپ كەتكەن چىغىر يوللاردا خىلمۇخىل كىيىنگەن ئۇيغۇرلار ، قازاقلار ، تاتارلار ، تۇركلەر ، موڭغۇللار ، رۇسلار ۋە سۇرلۇك چېرىكلەر ئۆزلىرىنى يۇرت غۇرۇرى بىلەن مەغرۇر تۇتۇپ گىدىيىپ ماڭىدۇ . كونا بازار ، تۇرك مەھەللە ، سار مەھەللە ۋە دەريا بويىدىكى شائىر ل . مۇتەللىپ مەھەللىسى بولغان چىغلىقمەھەللە ، دۆربىلجىن مەھەللىلىرى ھەممىگە تونۇش . چۈنكى ، بۇ يەردىن مەردلەر چىققان - دە !

... مانا ئۇچ ئاتلىق — مەڭزلىرى قىمىز ، گۆشتىن قىزارغان ، كۆزلىرى تولىمۇ نۇرلۇق غېنى ، نۇرى ۋە ئابدانبايلار شەھەرنىڭ غەربىدىكى ئازگال — سايىدىن ئاتلىرىنى ئويناقلىتىپ چىقىپ كېلىشتى . يوغان كۆزلىرى پۇلتىيىپ ، ھازىرلا چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك قىلىپ تۇرىدىغان ، يۇزى كەڭ ، مەڭزى دۆڭ ، ئاق سېرىق ، گەۋدىلىك ئادەم — غېنى ئۆزىدەك يوغان ئالا ئاتقا مىنگەن . ئۇ ئات ئۈستىدە خۇددى كرېسلودا ئولتۇرغاندەك راھەتلىنىپ ئولتۇرماقتا . دۇمبىسىدىكى مىلتىقنىڭ ئىستوۋۇلى چۈچىلىق ئاق قىرغىز قالپىقىنىڭ ئۈچىدىن غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ ، ئۇ قىڭغىر ياقىلىق كۆك كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى ئېچىۋەتكەن . ئۇ يېنىدىكى جىرەن غونانغا مىنگەن نۇرغا :

— مەشەدە ئەپەندىچىلىك قىل ، نۇرى ، ھايت دېسەك ئەكىبەر بىلەن پاتىخ تەييار ، ساڭا پاشمۇ زىيان سالالمايدۇ . ھېلىقى

www.uyghurkitap.com

ھەيدەر دېگەن ھېجىقىزنى ئۆزۈم جايلايمەن ! — دېدى ۋە يەنە ئۆزىچىلا ، — ياھ ، ياھ ، ياھ ، ساناپ باقسام غوجانىياز ، نەزەرخان غوجا ، تۇرداخۇنباي ، مەخسۇت مۇھتى ، يەنە تۆمۈر ئېلى ، ئوسمان ئېلى ، سابىت دامواللا ، شاھ مەنسۇر ... بىز خەقتىن يىگىرمە بىر ئەزىمەت شېكىنىڭ قولىدا ئۆلۈپتۇ ... ئۇلارنىڭ قىساسىنى ئالمىز دەيدىغان ئوغۇل بالىدىن قانچىسى بار ـ ھە ؟ ئاخشام ئاڭلىدىڭغۇ ، ئەسىبوسىنىڭ كاللىسىنى تاغدا قارىغايغا ئاسقاندا ، ئوغلى ئەكبەرنىڭ قىساس ئالمەن دەپ ئۇلاستايدا چېپىپ يۈرگىنىنى ! بىرگە ئون ، ئونغا يۈزنىڭ كاللىسىنى ئېلىش كېرەك . مانا مەن شۇنداق قىلىمەن ! — دېدى .

ئۇلار ئاخشام تاغدىن ئۇلاستاي يېزىسىغا چۈشۈپ ئەكبەر باتۇرنىڭ ئۆيىدە قوندى . قارا بۇرۇت ، زىلۋا يىگىت ئەكبەر دادىسى ئىسبوسىنغا ئەگىشىپ ئون ئىككى يېشىدىن باشلاپ قولىغا قورال ئېلىپ ئوۋچىلىق ، ئوغرىلىق قىلىپ داڭق قازانغان . شېڭ ھۆكۈمىتى نۇرغۇن قېتىم ئۇلارنىڭ پېيىنى قىرقىشقا ئادەم قويدى . ئۇلار نۇرغۇن ئېتىشتى ، ئون يىل ، يىگىرمە يىل دېگەن ئۇلاستاينىڭ تاغ غولىدىن چۈشىدىغان شوخ سۈيدەك تېز ئۆتۈپ كەتتى . دادىسى موڭغۇل ئاشىنىسى بىلەن كۆڭۈل ئېچىۋاتقاندا ، ئۆيى بىلەن كۆيدۈرۈلۈپ ئۆلتۈرۈلدى . ئوغلى ئەكبەر ھازىر تاغ يولۇنسىغا ئايلاندى ، ئۇنىڭ يۈرىكى قاپ ، كۆزى بۇركۇت . كۆزى يەتكەنگە ئۇنىڭ ئوقى يېتىدۇ ، كۆڭلىگە پۈككەنگە ئايىغى تەييار . ئۇ قورقۇش ، ئىككىلىنىش دېگەنلەرنى ئاللىقاچان ئونتۇپ بولغان . ئۇ بايلارنىڭ ئۆيۈر ـ ئۆيۈر يىلقىلىرى ، قورۇ ـ قورۇ قويلىرىنى ھەيدەپ كېلىپ نامرات مالچىلارغا بۆلۈپ بېرىۋېتىدۇ ياكى نىلقا ناھىيە يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى پاتىخ مۇسلىموف دېگەن كۆتمەك بۇرۇت ، ئوتتۇز نەچچە ياشلىق نوغايغا ئۆتكۈزىدۇ ـ دە ، قورغاس چېگراسىغا ئاپىرىپ ئورۇس ماللىرىغا تېگىشىپ ، ئەكەلگەن گەزماللىرىنى كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بېرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خەلق سۆيىدىغان يىگىت . شۇڭا ، ئۇنىڭ

ئۆيىدىن مېھمان ئۇزۇلمەيدۇ . ئىككى خوتۇنى كۈن بويى مېھمان كۈتىدۇ . ئۇ دومبىرا چىرتىپ ئۆلەڭ ئېيتىدۇ . ئۇ سېرىقمايغا تېرىق مىلەپ يېيىشنى قانچە ياخشى كۆرسە ، ئۆلەڭنىمۇ شۇنچىلىك ياخشى كۆرىدۇ . شۇڭا ، غېنىمۇ ئۇنىڭ بىلەن يېقىن دوست . ئۇلار ئاخشام شېرىكلىشىپ ئوغرىلاپ ـ بۇلاپ كەلگەن ئىككى يۈز ئاتنى چېگرىدىن ئۆتكۈزۈپ قورالغا ئالماشتۇرۇش توغرىسىدا پاتىخ بىلەن مەسلىھەتلىشىشنى قارار قىلدى . بۇ ئىشنى غېنى ئۆز ئۈستىگە ئالغانىدى . نۇرى گۆش يەپ تويۇنۇپ ، يېنىچە يېتىپ ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىغانىدى . بايىقى غېنىنىڭ قىساس ئالمەن دېگەن سۆزلىرى ئاخشامقى سۆھبەتنىڭ ئاخىرى ئىدى .

مانا ، ئۇلار دۆربىلجىن مەھەللىسىدىكى كۆك سىرلانغان چوڭ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشۈپ ئاتلىرىنى موما ياغاچلارغا قاتتۇرۇشتى ـ دە ، هويلىغا قاراپ مېڭىشتى . دەرۋازىسى جەنۇبقا قارىغان بۇ قورۇنىڭ هويلىسى تولىمۇ چوڭ ، جەنۇبىي سازلىق ، نېرىسى دەريا ئىدى . تاغ تېرىكى ، قارىغاي ، ئارچىلار بۇ هويلىغا ئالاھىدە هۆسن قوشقان . لاپاس چوڭ ، ئىككى قەۋەت ئىدى . ئىككىنچى قەۋەت تېرە ، يۇڭ ۋە مۈڭگۈزلەر بىلەن تولغان ، سازلىقتا تۆگىلەر ئوتلىشىپ يۈرەتتى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ، غېنىكا ! — يىگىرمە ياشتىن سەللا ئاشقان بىر يىگىت تاختا پەلەمپەيدىن يۈگۈرۈپ چۈشتى . ئۇ يېشىل كۆڭلەك ، قارا ئىشتان كىيگەن ، يالاڭ ئاياق ، تولىمۇ چاققان ، كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان يىگىت ئىدى .

— سالام خەمىت ! — دېدى غېنى ئۇنىڭ قوللىرىنى قىسىپ ، — ئاكاڭ يوقمۇ ؟

— ئىدارىسىدە ، غېنىكا ، مەن هازىرلا باشلاپ كېلىمەن ، قېنى ئۆيگە .

نىلقىنىڭ ئەڭ كاتتا بېيى ، هەممىلا يەردە گېپى ئاقىدىغان دىرېكتور پاتىخ مۇسلىموف توغرىسىدا نۇرى رەخمجان ئاكىسىدىن ئاڭلىغانىدى . ئاسىيە هەدىسىمۇ ، سەبىخەمۇ ئۇنىڭ گېپىنى تولا

قىلغاندى . مانا پىشايۋاندا چاچلىرى سېرىق ، كۆزۈن مەڭزى قىزىل ، لەۋلىرى ئالۇچىدەك ، زىلۋا بىر ئايال پەيدا بولۇۋىدى ، نۇرىنىڭ بىردىنلا پۈتۈن بەدىنى تونۇرغا چۈشكەن قۇرۇق ياغاچدەك دەرھال ئوت ئالدى . ئۇنىڭ ئالدىدا سەبىخەنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى تۇراتتى .

— ھە ، گۈلگىنە ، ماڭا بىر قاراپ كۈلگىنە ، پاھ ، پاھ ، ئەكەلگىنە قولۇڭنى ، ئېرىڭ يوق چاغدا بىر تۈتۈۋالاي ، — دېدى غەيرى پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلۈۋېتىپ ، — بولە ، ھېلىقى قولدىما دېگەن نوغاي نېرىنىغا تۈتۈش قىل . ۋودكا ـ پودكا دېگەنلىرىڭ باردۇر ـ ھە !

نۇرى مۇسابايوفلار ، سابىر ھاجىيوفلار ۋە نەزەرخان غوجىلارنىڭ ئۆيلىرىدە كۆرگەن كرېسلو ، سىم كارىۋات ، ئۈستەل ـ ئورۇندۇق ۋە تام مەش ، تام سائىتى ، ھەر خىل گىلەملەرنى ناھىيە مەركىزىدىكى تاتار ئۆيىدە تۇغۇل كۆردى . لېكىن ، بۇ نەرسىلەر ھازىر ئۇنى ئانچە قىزىقتۇرماس بولۇپ قالغانىدى . ئۇ : بىرلىرى ھەشەمەت ئىچىدىن ، بىرلىرى جۇل ـ جۇل ، ئاچ ـ زېرىنلىق ئىچىدىن خۇشاللىق تاپىدىكەن ، ئۇلارنىڭ بېرىدىغان لەززەتلىرىنىڭ تەمى ئوخشاش بولىدىكەن . ئادەملەر ياشاش ئۇچۇن تىرىشسىلا دۇنيادا بۇنچە كۆپ نارازىلىق ، غەزەپ ـ نەپرەت ۋە كۆز يېشى ، قان تۆكۈلۈش پەيدا بولمىغان بولاردى . ئىنسان ياۋايىلىشىپ بىر ـ بىرىنىڭ قېنىنى شوراشقا باشلىغاندىن كېيىنلا ، ئىنسانلارنىڭ ئارزۇسىغا قارشى نەرسىلەر كۆپەيىشكە باشلىغان . گۆرۇھ ، ئۇرۇق ، سىنىپ ، مىللەت ، دۆلەت دېگەنلەرمۇ ئىنسانلار ئىجاد قىلغان ، بىر ـ بىرىگە قارشى تۇرىدىغان مەنىۋى قورال ئىكەن . ئىنسانلار بۇ قوراللىرىنى چۆرۈۋەتسە دۇنيا گۈزەللىككە تولاردى ، ئۇيغۇر ، ئورۇس ، خەنزۇ ، تاتار ، قازاق ... دەيدىغان ئاتالما كۆپ خىل ، لېكىن بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان روھىي ئالاھىدىلىكلەرلا ئۇلارنى ئارىلاشتۇرۇپ دوست قىلالايدىكەن . ئۇيغۇر بايلىرى ، رۇس

بايلىرى ، خەنزۇ ياكى قازاق بايلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ نامراتلىرىنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرى ئوخشاپ كېتىدىكەن . ھەممە مىللەت ، ھەممە دۆلەت ، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە بايلار بايلارنىڭ ، نامراتلار نامراتلارنىڭ ھالىغا يېتىپ يىغىسىنى يىغلايدىكەن ... دەپ ئويلىدى . بايىقى تاتار ئايالنىڭ غېنى ئاكىسىنىڭ چاقچاقلىرىغا كۈلكە بىلەن جاۋاب بېرىپ ئائىلە خىزمەتچىسىنى :

— گۆھەرىيە ، بول ، پىچاقنى ئال ، سۈپۈرگىنى تاشلا ! — دەپ ئىشقا بۇيرۇغىنىنى ئاڭلاپ ، نۇرىنىڭ گۆھەرىيە ئىسىملىك تاتار ئايالغا تولىمۇ ئىچى ئاغرىدى . چۈنكى ، ئۇ يوغان ھويلىنى شۇڭاق سۈپۈرگە بىلەن سۈپۈرۈۋاتقاندى ، مانا ئەمدى گۆش پارچىلاپ ، ياڭيۇ ئاقلاشقا تۇتۇندى ، خۇددى ئاپىسى رەيھانگۈلدەك ، يېقىنى ئاسىيە ئاپىيەدەك .

ئۇ كېرىسلودا چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئاسىيە ، سەبىخە توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىدى .

سىرتتا بىرى غىڭشىپ تاتارچە ناخشا ئېيتماقتا :

ئەي تۇغان تىل ، ئەي ماتۇر تىل ،
ئەتكەم - ئەنكەمنىڭ تىلى .
دۇنيادا كۆپ نەرسە بىلدىم ،
سىن تۇغان تىل ئارقالى .

نۇرى ئابدۇللا توقاينىڭ بۇ شېئىرلىرىنى يادلىۋالغان . سەبىخەمۇ بۇ بىر كۈپلېتنى ياخشى كۆرەتتى . گارمون چېلىپ جىرلىسا ئۇنىڭ ئاۋازى يېقىملىق ، زىل ، ھېسسىياتلىق چىقاتتى . شۇ گارمون ، شۇ ناخشىلىرى ئۇنىڭ بېشىغا بالا بولدى .

— پاتىخ كەلدى ! — دېدى گۈلگىنە ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىپ قايتىدىن ياسىنىپ پەيدا بولۇپ ، — ئۇ بىر ئورۇس بىلەن كىرىۋاتىدۇ .

پاتىخ مۇسلىموف — ئاق سېرىق ، قاڭشارلىق ، كۆتمەك بۇرۇت ، ئوتتۇرا بوي ئادەم غېنى بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشتى . ئۇنىڭ بويى غېنىنىڭ مۇرىسىگە كېلەتتى . غېنى — سۈرلۈك ،

گەۋدىلىك ، ئاۋازى بوم ئادەم ئۇنىڭغا :

— شۇنداق چىرايلىق خوتۇننى تاشلاپ كېلىۋېرەمسەن ، ھەي نوغاي ؟ — دەپ چاقچاق قىلىۋىدى ، گەپكە ئۇستا پاتىخ :

— نوغاي دېگەن ئورۇستىن ئۆگەنگەن . نىكولاي شۇنداق چىرايلىق نېمىس خوتۇنى يېكاتېرىنانى تاشلاپ كەتكەن يەردە بىر گە نېمىدى ؟ راستمۇ ، ئىۋان ؟ — دېدى .

— راست ئايتاسىن ، بۇ ئوگرىما ؟

— ئوغرى ، بايقىمىساڭ زىنارىڭنى ئوغرىلاپ قاچىدۇ !

ئۇلار كۈلۈشتى . «زىنا» دېۋىدى ، نۇرى ئالدىدىكى كۆكرەكلىرى ئاياللارنىڭكىدەك دۆڭ ، مەيدىسى يۇڭ ، يوغان كۆك كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان ئىۋان ئىسىملىك رۇس يىگىتكە ھەسەت بىلەن قىزغىپ قارىدى .

— بۇ ئورۇسنىڭ بال فېرمىسى قالتىس ، — دېدى پاتىخ ئىۋاننى غېنىغا تونۇشتۇرۇپ ، — چادىرتالدا پۇتۇن بىر غولنى بۇنىڭ ھەرىلىرى ئىگىلەپ بولدى . يىلىغا تۆت يۈز تۇڭ ھەسەل ئالىدۇ بۇ ئورۇس . ئۇستا مەرگەن ، چۈننىڭ بېشىنى چەنلىيەلەيدۇ !

ئۇلار يەنە كۈلۈشتى . پاتىخ گەپدان ، خۇشخۇي ، كىبىرلىك ئادەم ئىكەن . ئۇ نۇرىغا قاراپمۇ قويمىدى . نۇرىنىڭ ئاچچىقى تۇتتى . غېنى بۇنى سېزىپ قالدى :

— بۇ يىگىت نۇرى ئەپەندىم بولمىدۇ ، تونۇشۇپ قوي ، پاتىخ . ئىشلىرىمىز ۋۇجۇدقا چىقىپ قالسا بۇ بالا ئۇيغۇرىدىن چىققان ستالىن بولالايدۇ !

— پاھ ، — دېدى پاتىخ نۇرىغا مەنسىتمىگەندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قاراپ قويۇپ ، — ستالىننى دورىمىسۇن ، مۇنۇ ئورۇسنىڭ يېنىدىلا دەۋرەي ، بىز نوغايلار ستالىن ياشىسۇن دەپ ۋاقىرىمايمىز . نېمىشقا دەمسىنا ؟ ئۇ ئون تۆت مىللەتكە رېسپۇبلىكا قۇرۇپ بەردى . بىرلا تاتارغا يوق . بىز رۇسلارنى قىرىق يىل سورىغان خەق . قازان بىزنىڭ پايتەختىمىز بولغان . قىرىم

بىزنىڭ ئىدى . تاتارلارنى بىكاردىنلا سىبىرغا ھەيدىدى ، قازاقىستانغا قوغلىدى ، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تېرىقتەك تارقىتىۋەتتى . لېكىن ، بىز ھازىرمۇ ئۇيغۇرلارنى مەدەنىيەتلىك قىلىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتىمىز !

— بولدى ، نوغىيىم قاقشىما ، مەن ساڭا تاتارستان قۇرۇپ بېرىمەن !

تاتارلارنىڭ تۆھپىسىنى ئاڭلاپ نۇرى جىم تۇرالمىدى :

— پاتىخ ئاكا راست ئېيتىدۇ . بىزگە مەدەنىيەت ئۆگەتكەن مۇشۇ تاتارلار . ياڭ زېڭشىن دەۋرىدە بىرمۇ پەننىي مەكتەپ بولمىغان . خەنزۇلارغا شۆتاڭ ئېچىپ بەرگەن . ئۇيغۇرلاردا دىنىي مەكتەپلا بار ئىدى . مۇساجارۇللا ئۇسۇلى جەدىتنى بىزگە تاراتتى . مۇسابايوفلار قازان تاتارلىرىدىن نۇرغۇن ياخشىلىق كۆردى . ئۇلارنى ئەكېلىپ غۇلجىغا ئورۇنلاشتۇردى . ئۇنىڭ تېخنىك ، بوغالتىر ۋە باشقۇرغۇچىلىرى تاتار ئىدى . مۇتائالى خەلپىتىم تاتار موللىدا ئوقۇپ ئىلغار ئىدىيىلىك بولغان . ھەتتا تۇرپاندىن مەخسۇت مۇھىتىمۇ موسكۋاغا بېرىپ ھەببۇللا ئەپەندى ، گۇلەندەم ئابىستەي ، ئەلى ئىبراھىم ، ھېسامىدىن ئەپەندى قاتارلىق ئالتە نەپەر مۇئەللىمنى ئۆز خراجىتى بىلەن ئەكېلىپ ، ئۆز يېنىدىن ئايلىق بېرىپ ، مەكتەپ ئېچىپ بەرگەن . ئۇلار نۇرغۇن ئۇيغۇر بالىلىرىغا ئىلىم - پەن ئۆگەتكەن .

— يالغۇز بىزنىڭ قاشقىلا نوغايلار كەلمەپتىكەن - دە . شۇنىڭ ئۈچۈن قاشلىق دېسە خەقلەر تېلىقىپ كۈلىدۇ . ئەينەك دېگەننى كۆرمىگەن قاشلىق خوتۇنغا ئېرى شەھەردىن ئەينەك ئاچىقسا ، ئەينەكتىن ئۆزىنى كۆرۈپ توقال ئاچقىپسەن دەپ ئېرى بىلەن سوقۇشقان ...

— شامنى چوكا ياغ دەپ يەپ بولغان ، سەرەڭگىنى قىزىل باش (كاپىر) دەپ قويۇپ قويغان قاشلىق !

— مۇردىنى كۆمگىلى ئەكېتىۋاتقاندا ئالدىدىن توشقان چىقىپ قالسا ، مۇردىنى تاشلاپ قويۇپ توشقان قوغلىغان قاشلىق !

— بىر قاشقالىق قىمارۋاز ئۇنتۇرۇۋېتىپ قاشلىقىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ئولتۇرسا ، خوتۇنى چىقىپ : «ھەي قاشقالىق ، بىرنېمە ئىشكىتە قەرزىڭ بارمىدى ؟» دەپتىكەن ، قاشقالىق : «بار ئىدى» دەپتۇ . «قانچە ؟» دېسە ، قاشقالىق : «بىر قېتىم» دەپتۇ . خوتۇن : «ۋۇي بېشىنى يەيدىغان ، شۇنىمۇ قەرز ئالغان بارمۇ ، يۇر ، مەن بېرىۋېتەي» دەپ قاشقالىقنى ئۆيگە ئەكىرىپ «قەرز» نى تۆلۈۋېتىپتۇ . ھا ـ ھا ـ ھا ...

پاتىخنىڭ بۇ چاقچىقى غېنىنىڭ يېغىرىغا تەگدى .

— ۋودكا ، جۇنلىرىڭ يوقمۇ ، ئولتۇرسەنغۇ پىخسىق نوغاي ؟ ! — دېدى ئۇ گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ .

ئۆيگە بىرەمدىلا كاتلىت ، كاۋاپلار كىردى . بوتۇلكىلار تىكلەندى . ئادەملەر بىرەمدىلا ئونغا يەتتى . يېيىشتى ، ئىچىشتى ، ۋارقىراشتى ، كۈلۈشتى ، ھەتتا ئاغزىنى بۇزۇپ بىر ـ بىرىنى تىللاشتى . مېھماندارچىلىقنىڭ شۇ كۈنلەردىكى ئەڭ يېڭى مودىسى — قاتتىق مەست بولۇش يالىڭاچ بەدەن ، يالىڭاچ گەپ ۋە يالىڭاچ پىكىرلەرنىڭ ھەممىسىدە ئىپادىسىنى تاپتى .

نۇرى ئىچمەي تۇرۇۋېلىۋىدى ، غېنى ئېغىز ئاچتى :

— ئەتىدىن باشلاپ سەندىن ئايرىلمەن . سەن مۇشۇ يەردە ئەپەندىچىلىك قىلىسەن . پاتىخنىڭ دېگىنى دېگەن بولىدۇ . راستمۇ ، پاتىخ ؟ ھە ، ئاڭلىغانسەن ، ئۇ ھەئە دېدى !

— خەمىت بىلەن بىللە تۇرسەن ، ئەتىلا بىللە بار ، مۇئەللىم بول ، ئوتتۇز دوللار ئايلىق ئالسەن ، تامىقىڭ ، ياتىقىڭ بىكار .

— ئىچە ئەمدى نازىكىنى قويۇپ !

نۇرى ئىچتى ، يېدى ، مەست بولدى . ئۇ قاش دەرياسىدىن ئۇزۇپ ئۆتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى . ئۇ باشقىلار توسسىمۇ ئۇنىمىدى ، غېنى شاپىلاق بىلەن بىرنى قويۇۋىدى ، دەريا بويىدىكى تال ئاستىدا ئوڭدا ياتتى . شۇ ياتقىنىچە ئويغانمىدى . ئۇ ئەتىسى سىم كارىۋاتتا ئويغاندى . ئۆيدە پەرتۇق تارتقان گۆھەرىيە ئاپپاي ئۆي يىغىشتۇرۇۋاتاتتى . ئۇ :

— ئاخشام ئاسىيە كېلىپ باشلىرىڭنى سىلىدى ، ئويغانمىدىڭ ! — دېدى .

— ئاسىيە ، قايسى ئاسىيە ، سەبىخەنىڭ ئاپىسىما ، ئۇ ھازىر نەدە ؟

نۇرى كارىۋاتتىن پومزەكتەك سەكرەپ چۈشتى .

— سەن تېخى بىلمەمسەن ؟ ئاسىيە ھازىر تۈرك مەھەللىدە ، قىزى پەرىخە سار مەھەللىدە !

— سەبىخەچۇ ؟

— ئۇ قىزى ئۇرۇمچىدە يوقاپ كېتىپتۇ .

— نېمە ؟ !

نۇرى خۇددى تۈيۈقسىز كالتەك يېگەندەك چۆچۈپ كەتتى . ئۇ قايتىلاپ يەنە سورىدى :

— يوقىلىپ كېتىپتۇ دېدىڭىزما ؟

— ھەئە ، تۈيۈقسىزلا . ئاشۇ قىزىنىڭ دەردىدە ئاسىيە ئاپئاق باش مومای بولۇپ قالدى !

«يوقىلىپ» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى نۇرغا ئايان ، نەزەرخان غوجا ، غوجانىياز ھاجىم ، مەخسۇت مۇھىتى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆز خەلقى ئۈچۈن جان پىدا بولغانلاردىن ناھايىتىمۇ نۇرغۇن ئادەملەر «يوقىلىپ» كەتتى . شېكى شىسەينىڭ قىلغان ئىشى ئىككى : بىرى مائارىپ ، پەن ـ تېخنىكا ، سانائەت ۋە مەدەنىيەتكە ئوخشاش يېڭىلىقلار ؛ يەنە بىرى ، تۇرمە . تۇرمىگە كىرگەنلەر ئەكى يارىملىق ئادەملەر . يوقىلىپ كەتكەنلەر خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان قەيسەرلەر ، كىمدەكىم كېچىككىنە تىلغا ئېلىنسا ، كۆزگە كۆرۈنسە ئۇ دەرھال يوقىلىپ كېتىدۇ . ئۇچ يىلنىڭ ئالدىدا شېكى شىسەي موسكۇانى مەخپىي زىيارەت قىلىپ ستالىن بىلەن كۆرۈشكەن . «ئۇ خەلققە بەخت يارىتىمەن» دەپ قەسەم ئىچىپ ، سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولغان . جۇ بىكى نازىر بىلەن بىللە كەلگەن ھېلىقى خەنزۇ كوممۇنىست بۇ ئىشلارنى سۆزلىگەندە نۇرى ئاڭلىغان . ھەتتا شېكى دۇبەننىڭ پارتىيە ئەزالىق

كىنىشكا نومۇرى 185911 ئىكەنلىكىنىمۇ يادىدا ساقلىۋالغان . ئۇ جۇبىڭ نازىرىنىڭ دېيىشچە ، سوۋېت ئىتتىپاقىنى ، شۇنىڭدىمۇ ئالداپ ئۆزىنىڭ بىر جاللات ئىكەنلىكىنى ئاشۇ نومۇر بىلەن يوشۇرغان . ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھەممە مىللەتنىڭ ئەڭ ئېسىل ئوغۇل ـ قىزلىرىنى ئۆلتۈرمىگەن بىرمۇ كۈنى يوق . ئۇ ھەر كۈنى ھەممىلا جايدا ئادەم ئۆلتۈرىدۇ . ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئون مىڭدىن كۆپ ئادەم ئۆلتۈرىدۇ . بىرىگە گۇمان چۈشسىلا ئۇنىڭ قانلىق تىغى يېتىپ بارىدۇ . ئۇنىڭ خاھىشى باشقىلارنىڭ ھايات كەچۈرۈش ياكى يوقىلىشىنىڭ ئۆلچىمى — دېگەن يېرىدىن چىققانلار ھايات كەچۈرىدۇ ، چىقمىغانلار ياكى چىقالمىغانلار يوقىلىدۇ . ئۇنىڭ ئالداش ، قايمۇقتۇرۇش ، بىخۇدلاشتۇرۇش ئۇسۇلى تولىمۇ قالتىس . نەچچە مىڭ ئەسكىرى بار ئەزىمەتمۇ ، سەبىخەدەك ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ سۈتى تېمىپ تۇرغان بىچارە گۆدەكلەرمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئوخشاش ، ئۇلارنى ئالداپ ـ ماختاپ خۇش قىلالايدۇ ، خالىغان چېغىدا ئۆلتۈرەلەيدۇ !

نۇرىنىڭ ئەسەبىيلىك كېسىلى يەنە تۇتتى ، چىشلىرى غۇچۇرلاپ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، قوللىرى تىترەپ ، يەرنى تېپىپ ۋارقىرىغۇسى ، يىغلىغۇسى ، بىرىنى تىللىغۇسى كەلدى . ئۇ ئۆيدىن چىقىپ دەريا تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى .

دەريا ئۇنىڭ غەزىپىگە ماسلىشىپ ، شىددەت بىلەن مەۋج ئۇرۇپ ، تېز دولقۇنلاپ ئاقماقتا . قاش دەرياسى باتۇرلۇقنىڭ ، پاكلىقنىڭ سىمۋولى . ئۇ قانچە ـ قانچە چوققىلاردىكى قارلاردىن ئېرىپ چىققان سۇ ، ئۇ قانچىلىغان ئىنسان ئايىغى باسمىغان جىرالاردىن سىرغىپ چىقىپ قوشۇلۇپ ، چوڭىيىپ ، بۇك قارىغايلارنى ، تىك غادايدىغان قورام تاشلارنى ، تەكەببۇر قويۇق توقايلارنى ھەيران قالدۇرۇپ تاشتىن تاشقا ، غولدىن غولغا سەكرەپ ئۆتۈپ باتۇرلۇق بىلەن چوڭايغان تاغ سۈيى . شۇڭا ، ئۇ باتۇرلۇقنىڭ سىمۋولى . ئۇ ئۆتمىگەن توسۇق يوق ، ئۇ كەينىگە يانغان ئەمەس ، ئۇ قىيىنچىلىق ئالدىدا شۇمشەيگەن ئەمەس ، ئۇ بىر تەڭدىشى يوق

قەھەرمان . ئۇ ئەڭ ئېسىل گۈللەرنىڭ ھىدى ، ئەڭ شىپالىق ماددىلارنىڭ تەمى ، ئەڭ پاكىز دۇردانە تامچىلارنىڭ يىغىندىسى . شۇڭا ، ئۇنى ئىچسەڭ تېنىڭ يايرايدۇ ، جېنىڭ روھلىنىدۇ ، ۋۇجۇدۇڭ چەكسىز راھەتلىنىدۇ . ئۇ تاغ ھاۋاسىدەك ، بۇۋاقنىڭ قەلبىدەك ساپ ـ پاكىز .

نۇرى دەريا بويىدا ئۇزاق ئولتۇردى . ئۇ ھازىر بۇرۇنقىدىنمۇ ھېسسىياتلىق ، پىكرى چوڭقۇر ئون توققۇز ياشلاردىكى يىگىت . ئۇمۇ قاش دەرياسىنىڭ سۈيىدەك خەتەرلىك چوققىلار ، چوڭقۇر ھاڭ ، تىك قورام تاشلاردىن سەكرەپ ئۆتۈپ ، ھاياتنىڭ بالىلىق ـ گۆدەكلىك پەسلىدىن ئۇلغىيىپ ، ئۇمىد ـ ئارزۇ ۋە غەيرەت ـ شىجائەتكە ئەڭ باي بولغان ياشلىق پەسلىگە قەدەم قويدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يىللار ئەقىل ـ ئىدراك يېتىلدۈردى ، يەنە ھېچ نەرسىدىن قورقمايدىغان باتۇرلارغا خاس خىسلەت يېتىلدۈردى . ئۇ يولۋاسقا ئوخشاش يالغۇزدىن ـ يالغۇز چۆل ـ دالىدا ئۇخلىيالايدۇ ، ئۇچرىغانلا جانغا ھۇجۇم قىلالايدۇ . ئۇنى يىللار ئەقىل ـ بىلىم بىلەن مۇكاپاتلىدى . ئۇ ھازىر ماركسىزم ـ لېنىنىزم نەزەرىيىلىرى ، تارىخ ، پەلسەپە ، ئەدەبىيات ، ئېستېتىكا ۋە تەبىئىي پەنلەرنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى خېلىلا مۇكەممەل ئىگىلىدى . ئۇ يەنئەن ، نەنجىڭ ، موسكۋا ، بېرلىن ، لوندون ، ۋاشىنگتون ، تۇكيو ، رىم ۋە ئورۇمچىنىڭ سىياسىي ھاۋاسى ، تېرمومېتىرى ئۇستىدە ، دۇنياغا تونۇلغان ستالىن ، روزۋېلت ، چېرچىل ، گىتلېر ، مۇسسولىنى ، ماۋ زېدۇڭ ، جياڭ جېيشى قاتارلىق كاتتا شەخسلەرنىڭ سىياسىي تەشەببۇسلىرى ۋە شەخسىي خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا ئاڭلىغۇچىلارنى ھەيران قالدۇرۇپ نەچچە سائەتلەپ سۆزلىيەلەيدۇ . شىنجاڭدا شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ۋە ئۇنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنى بولسا بەش قولدەك بىلىدۇ . ناۋادا بىرى توساتتىنلا : «تۆمۇر سجاڭنى ئۆلتۈرگەن ما جەنسالڭ قەشقەر كونىشەھەرىدىن قانچىلىك بايلىق ئەكەتكەن ؟» دەپ سوراپ قالسا ، ئۇ دەرھاللا : «ئون نەچچە چارەك

تللا ، ئون نەچچە چارەك زىخچە ئالتۇن ، يول تونۇش » دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ . يەنە مەسىلەن ، «ما جۇڭيىك جىمسارلىكى شىك ئەسكەرلىرىدىن نەچچىلىك ئات ، نەچچىلىك قورال ئېلىۋالغان ؟ » دېسە ، ئۇ دەرھاللا : «غوجانىياز ھاجىم ئالماقچى بولغان بۇ قوراللار بىر مىڭ سەككىز يۈز ئاتمىش تال مىلتىق ، ئىككى مىڭ تۈياق ئات . بۇ بايلىقنى ما جۇڭيىك كېچىلەپ ئادەم ئەۋەتىپ ئېلىۋالغان ، ئۇنىڭ ۋاقتى 1933 - يىلى 4 - ئاي » دەپ جاۋاب بېرەلەيدۇ .

ئۇنىڭ تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى شۇنچىلىك تەرەققىي قىلغان . نە - نەلەردىن چالا - بۇلا ئاڭلانغان ناخشىلارنىڭ تېكىستلىرىنى شۇ ھامان تەكرارلىيالايدۇ . ئۇ ھازىر بۇرۇنقىدەك ياسىنىش ، كىيىنىشلەرگىمۇ بېپەرۋالىشىپ قالغان . ئۇنىڭ كىيىۋالغىنى كۆك ماتا كۆڭلەك ، قېلىن قارا تىرىكە ئىشتان ، پۇتىدا نەدىن تاپقانىكىن ، سوۋېت ئەسكەرلىرىنىڭ باجىنگىرى بار . ئۇنىڭ ئەقلى بىلەن بىللە يەنە مۇسكۇللىرىمۇ ، بويىمۇ ، كۈچىمۇ يېتىلگەن . ئۇ بىرنەچچە قېتىم تاغلاردا قازاق يىگىتلەر بىلەن چېلىشىپ نەتىجىگە ئېرىشىپ غېنى ئاكىسىدىن مۇكاپات ئالدى . ئۇ ھازىر ئادەتتە كەمدىن - كەم گەپ قىلىدۇ . ئۇنىڭ يوغان ، قارا كۆزلىرى دائىملا خىيالچان ، قارا بۇرۇتى ۋە قاپقارا قېشى ئاپىسىنىڭكىدەك چىرايلىق بۇرنى بىلەن ماسلىشىپ ، ئۇنى كىشىنىڭ ھەۋىسى كېلىدىغان ھۆسن - جامال ئىگىسى قىلىپ يېتىلدۇرگەن . كۆكرەكلىرى كەڭ ، بېلى بەيگە ئېتىنىڭ بېلىدەك ئىنچىكە ، كۆكرەك مۇسكۇللىرى بۆرتۇپ چىققان ، بويى غېنى ئاكىسىنىڭ بويى بىلەن يېتىپ - قوپۇپلا كېلىدىغان بۇ يىگىتكە پاتىخ مۇسلىموفنىڭ سوغۇق مۇئامىلە قىلىشى ھەسەت - كۈنچىلىكتىن بولغان . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئۆيىدە بۇ خىل يىگىتلەرگە كۆز ئۈزمەي قاراپ لەززەت ئالىدىغان قىز - چوكانلاردىن بىرنەچچىسى بار - دە ! نۇرى دەريا‌غا قاراپ ئولتۇرۇپ ئۇزاق خىيال سۈردى . ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە خىلمۇخىل ئاۋازلار ئايلىنىپ يۈرەتتى : «مېنى قۇنقۇزۇڭ ! » بۇ زىل ، يېقىملىق ئاۋاز سەبىخەنىڭ . «ھېسسىياتقا بېرىلمە ! » بۇ قەتئىي

بۇيرۇق رۇسۇلوفنىڭ . «قىلىدىغان ئىشىڭ كۆپ» بۇ زۇنۇن ئەپەندىنىڭ . «قىساس ئال» بۇ غېنى ئاكىسىنىڭ . «بالام ، جېنىڭنى ئايا !» بۇ مېھرىبان دادىسى . «ھېچكىم قىلالمىغان ئىشنى سەن قىل» بۇ مۇختەر چوڭ دادىسى . «ئىنقىلاب قارا كۆچكە ئەمەس ، ئەقىل ـ پاراسەتكە موھتاج . جۇگې لياڭ ئەقلى بىلەن ئۆلمەس شەخس» بۇ جۇ بىڭ نازىرنىڭ گېپى ...

ئۇ كىمنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىشى كېرەك ؟ ئۇنىڭ بەدىنىدە يەنە بىر خىل يوشۇرۇن تەكەببۇرلۇقمۇ بار . ئۇ نېمىلا قىلسا ئۆز ئەقلىم بىلەن قىلىمەن دەيتتى . ئۇ كىشىلەرگە ھەددىدىن زىيادە مېھرىبانلىق قىلاتتى ، ئەمما ئۇ ئاغزىدا دېمىگىنى بىلەن ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايتتى . بەزىلەر ئۇنىڭدىن ھەممىلا جەھەتتە ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغاندىمۇ ئۇ : «مەن كەلگۈسىدە ئۇنىڭدىن ئۈستۈن بولىمەن» دەپ ئۆزۈ ـ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتى . ھەتتا جۇ بىڭ نازىر بىلەن بىللە كەلگەن كوممۇنىست : «ستالىن جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندە بىز قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۇق» دېگەندە ، نۇرى ستالىنغا چوقۇنىدىغان ھېسسىياتى تولۇپ تۇرسىمۇ ئىچىدە : «ستالىنىڭ قولىنى تۇتۇپ قويغىنىغا ماختىنىۋاتىدۇ . مەن ئوردېن ئالىمەن ، چوقۇم» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بەرگەن . بۇ خىيالىدىن كېيىن ئۇيالدى ، لېكىن مەغرۇرلۇقىدىن رازى بولدى . مانا ھازىر قۇلىقى ئەتراپىدا ھەرىدەك غوڭۇلداپ ئۇچۇپ يۈرگەن ئاۋازلاردىن ھېچقايسىسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ ، روھىي كۆچىگە ئايلىنالمىدى . ئۇ سەبىخەگە ئۇيغۇرغا خاس پىسخىكا بىلەن : «قىزلىق نومۇسۇڭدىن ئايرىلىپ يەنە ھايات يۈرەمسىنا ؟» دەپ يىرگەنگەندى . كېيىن ئۇ : «ياق ، ئۇ ياشىشى كېرەك . بەدىنى بۇلغاندى ، لېكىن روھى پاك ، مەن ئۇنىڭ روھىي ئازابلىرىغا ھەمدەم بولالمىسام قانداق ئادەم بولىمەن ؟ بىر پاك يۈرەكنى ھېچبولمىسا ھمايە قىلىشىم كېرەك ، بۇ مېنىڭ ئىنسانىي بۇرچۇم» دەپ ئويلىغان . ھازىر بولسا «يوقاپ كەتتى» دېگەن خەۋەر بىلەن ئۇ تۇنجى قېتىم ئابدۇمەرنىڭ ئۆيىدىن قايتقاندىكىدەك ،

ئىككىنچى قېتىم ئۆز ئۆيىدە قوچاقلاشقاندىكىدەك ، ئۇچىنچى قېتىم قىز غولجا شەھىرىدىن ئانىسى بىلەن كەتكەندىكىدەك ، بىر يوشۇرۇن ئۇيغۇرانقوچى كوچىنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىماقتا . ئۇنىڭ يۈرىكى كۆكرىكىگە پاتماي ، پوتون ۋوجودى غالىلداپ تىترەپ خودىدى هەممىلا يەر كۆيۈۋاتقاندەك سېزىلىپ ، جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قىينالماقتا ئىدى .

— قايغورما ، يىگىت ! — دېدى بىرى ئونىڭ مورىسىگە قولىنى قويوپ . نورى كەينىگە قايرىلدى . خەمىت ئونىڭغا قاراپ كولومسىرەپ تورانتى .

— قايغورما ، — دېدى ئو قايتىلاپ ، — شېئ دوبەننىڭ زولومىغا ئوچرىغان ساڭا ئوخشاش كىشىلەر ساناقسىز . ئاسىيە ئابىستەي بىزگە هەممىنى سوزلەپ بەردى . سېنىڭ ئەھوالىڭنىمو بىلدوق . بىز چوڭ ئىشلارغا باش قاتورايلى . سەن ئىنقىلاب يولىغا مېڭىپسەن ، مەنمو شو . دونيادا ياشىغانكەنسەن ، خەلقىڭ باركاللا دېگودەك بىر ئىش قىلىشىڭ كېرەك . بىز تاتارلارنىڭ ئەھوالىنى بىلىسەن ، سىلەردىنمو خار بىز . يەھودىيلەرگە ئوخشاش دونيانىڭ هەممە يېرىدە سەرگەردان . بىزنىڭ خەلقىمىزمو ياخشى كون كورۇشكە تەشنا . شو تەشنالىقنى قاندورۇش مېنىڭ ئارزويوم . يور ، مەن سېنى ئاسىيە ئابىستەينىڭكىگە باشلاپ باراي . پەرىخە دېگەن يەنە بىر قىزى بار ، هەدىسىدىن ئېشىپ چوشتى دېيىشىدو چوڭلار . بېرىپ مولىدىشپ كەلگىن ، نورى .

خەمىت ئونى ئەمەلىيەتكە ئوندىدى . ئو خەمىتكە ئەگىشىپ ئاۋۋال ئويىگە كەلدى . خەمىت ئونىڭغا بىر يېڭى چاقماق كوڭلەك بىلەن شىبلىت هەدىيە قىلدى .

ئاسىيە ئابىستەي ناهىيە بازىرىدىن خېلىلا يىراق — تورك مەھەللىسىدە بىر رۇس تىجارەتچىنىڭ هويلىسىدا ئولتورىدىكەن ، تامامەن تاختاي بىلەن قاشادالغان يوغان هويلىنىڭ ئىتلىرى بەكمو قورقونچلوق ئىكەن . ئورۇس بو يەتتە ـ سەككىز بوره ئىت بىلەن نىلقا جاڭگاللىرىدىن قاۋان ، تولكە ، تاغلىرىدىن كېيىك ، بوغا

ئوۋلايدىكەن . ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدى كەڭرى سازلىق — قاراسۇ ، غاز ـ ئۆردەكلەر ئادەمنىڭ مېڭىسىنى يەپ كەتكۈدەك غاقىلدىشىپ گەپنى گەپكە قوشمايدىكەن . ئاسىيە ئابستەينى نۇرى هە دېگەندە تونۇيالمىدى . ئۇنىڭ چاچلىرى تامامەن ئاقارغان . چىرايلىق يۈزىگە چوڭقۇر قورۇقلار چۈشۈپ كۆزلىرىنىڭ چۆرىسى تورلاشقان ، قاپاقلىرى كۆكەرگەن ، لەۋلىرى ئۇمچەيگەن ، ئىككى قوۋزى خالتا بولۇپ ساڭگىلىغان . ئۇنىڭ بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇنقى ئەرلەرنى دەرهال ئۆزىگە تارتالايدىغان گۈزەل چىرايىدىن زادىلا ئەسەر قالمىغانىدى . ئۇ نۇرىنىڭ يۈزىگە يۈزىنى يېقىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ :

— بىر قانىتى سۇنغان قېرى غازمەن . سەبىخەمدىن ئايرىلدىم ، — دېدى ۋە نۇرىنىڭ يۈزلىرىگە سۆيۈپ ، — سەبىخە ئۇچۇن ، ئارمانلىرىغا يېتەلمىگەن بىچارە قىزىم ئۇچۇن ! — دەپ هازا ئېچىپ يىغلىدى .

— نېمە تارتقۇلۇق بىزگە ، تاتار بولغانىنىڭ گۇناهىمۇ ؟ دادام ، ئېرىم ئېتىلدى ، ئۆزۇم ، قىزىم خورلاندۇق . مانا ئەمدى قىزىمدىن ئايرىلدىم . ئىككى رۇس قىزى نۇرباغدىكى ئورنىمىزغا كېلىپ ، يۇر ، مەكتەپكە ئاپىرىمىز دەپ ئاچىقىپ كەتكەنچە قىزىم قايتىپ كەلمىدى . جىنايىتىنى يوشۇرۇش ئۈچۇن شېكى ، چىۋ دېگەنلەر زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلارنى ئۆلتۇرۇۋېتىدىكەن . بىر يىل كۈتتۇم ، قىزىمدىن دېرەك بولمىدى . بىچارە قىزىم ، تەلەيسىز قىزىم ، سېنى قوغداشقا قۇربىم يەتمىدى ، سېنى ساقلاپ قالالمىغۇدەك كۈچ تېپىلمىدى ...

نۇرىنىڭ كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياشلار قۇيۇلدى ، ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترىدىيۇ ، ئاۋازى چىقمىدى ، ئۇنىڭ مۇشتۇملىرى ئۆزلۈكسىزلا چىڭ تۇگۇلدى . ئۇ خەستىنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ :

— بىز نېمانچە بوزەك خەق ، بىچارە مىللەتلەر ـ هە ؟ نېمىشقا باشقىلار بىزنى خالىغانچە ئاياغ ئاستى قىلالايدۇ ؟ ! — دەپ

ۋارقىرىدى .

يىغا ـ زار بېسىلغاندىن كېيىن ئاسىيە ئۆز كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى : سەبىخە خېتىدە يازغىنىدەك ، ئۇلارنى زورلۇق بىلەن ئورۇمچىگە ئېلىپ بېرىشقان . نۇرباغ دېگەن يەردىكى بۇك ـ باراقسان ، ئوتتۇرىسىدىن ئۆستەڭ ئۆتىدىغان ھويلىدىكى تاختايلىق بىر ئۆيگە ئەكىرىپ : «قىزلار ئوقۇيدۇ . سىز بۇ ئۆيدە تۇرۇپ تۇرۇڭ ، كېيىن رۇسچە تەرجىمان بولسىز » دېگەن . بىر ھەپتىدىن كېيىن سەبىخەنى «مەكتەپكە ئاپىرىمىز » دەپ ئېلىپ كەتكەن . بىر يىلدىن كېيىن سەبىخە گومۇش ، سولغۇن ، خىيالچان ھالدا پەيدا بولغان . «نەگە باردىڭ ، نېمە قىلدى ؟ » دېسە ئۇ يىغلاپلا تۇرغان . كېيىن ئاسىيە ئەھۋالنى بىلگەن : ئۇلار قىزنى زىياپەتكە ئەكىرگەن ، ھاراق زورلىسا ئىچمىگەندىن كېيىن مېۋە سۇيى بەرگەن . قىز ئۇنى ئىچكەن ۋە ھوشىدىن كەتكەن . قىز بىر كاتتا مېھمانخانىدا ئىككى كىشىلىك كارىۋاتتا قىپيالىڭاچ ھالدا ھوشىغا كەلگەن . ئۇنى مەخسۇس ئىككى ئايال ساقلىغان . ئۇنىڭ نامىدىن ئاپىسىغا : «ھەربىي مەكتەپكە كىردىم . بىر يىلغىچە ئۆيگە قايتىشقا بولمايدىكەن » دەپ خەت يېزىشقان . ئاسىيە بىر شىركەتتە تەرجىمانلىق قىلغان . كىچىك قىزى پەرىخە سىبىستىرالار مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرگەن . كېيىن سەبىخە روھىي كېسەللەر دوختۇرخانىسىغا كىرىپ ئۇچ ئاي داۋالانغان . ئاخىرقى قېتىم قايتىپ كەلگىنىدە چىرايلىق ياسىنىپ ، تولۇپ ـ سەمرىپ كەلگەن . ئاسىيە : «نېمە قىلىسەن ئەمدى ؟ » دەپ سورىسا ، ئۇ : «غەربكە قاراشقا يۈزۈم قالمىدى ، ئاپا ، شەرقتە — تۇرپانغا بېرىپ مۇئەللىم بولايمىكىن » دەپ جاۋاب بەرگەن . ئەمما ، شۇ چاغدىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا بىر ئايال مۇھاپىزەتچى بار ئىدى . بىر كۈنى بىر ماشىنا كەلدى . ئۇچ ئايال ئۇنى ماشىنا بىلەن ئېلىپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن سەبىخەدىن دېرەك بولمىدى . ئۇ كەتتى ، ئاسىيەمۇ نۇرباغدىن ھەيدەلدى . ئۇ نەنلياڭدىكى تاتار ئۇيۇشمىسىغا باردى . ئۇلار ئۇنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى . يېرىم يىلنىڭ ئالدىدا ئۇ

ئۇيۇشمىنىڭ ياردىمى بىلەن نىلقا ناھىيىسىگە قايتىپ كەلدى . سەۋەبى ، ئۇ قىزى توغرىسىدا سوۋېت كونسۇلىغا ، جۇ بىڭ نازىرغا ئەرز يازغان . شېڭ ئەرز يازغۇچىلارنى ساق قويمىغۇدەك دېگەن گەپنى ئاڭلاپ ئۇرۇمچىدىن قېچىپ كەلگەن ...

نۇرى يۇزە ئەھۋاللارنى بىلدى . ئانا قىزى ئۇچۇن نەچچىلىك ياش تۆكتى ، نەچچە - نەچچە كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى ... بۇلار توغرىسىدا زادىلا تىنمىدى . ئۇ قازاندىن ئالمۇتىغا ، غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە ۋە ئۇرۇمچىدىن نىلقا ناھىيىسىگىچە بولغان ھايات سەپىرىدە دەرد - ئەلەمدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرمىگەن . ئۇ ئىككى قىزىنى قاتارغا قوشۇش ئۇچۇن ھەرقانداق خورلۇق ، ئازابقا بەرداشلىق بېرىشكە ئادەتلەنگەن ئايال . ئۇ ئوڭايلىقچە بىرىگە ھال ئېيتمايدۇ ، ھەرقانچە يېقىن ئادەملىرىگىمۇ كۆڭلىنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ئېيتمايدىغان ، سىر ساقلاش ئادىتى يېتىلگەن ئايال . مانا ئۇ نۇرىغا قاراپ ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۈلۈمسىرەپ :

— ئاپاڭغا ئوخشاش چىرايلىق ، داداڭدەك قاملاشقان يىگىت بوپسەن ! — دېۋىدى ، خەمىت :

— لېنىنىدەك بىلىملىك ، ستالىنىدەك ئېغىر - بېسىق ، — دەپ قوشۇپ قويدى .

— ئورۇسلارنى دورىمىسۇن ، ئىلاھىم ! — دېدى ئاسىيە ھەسرەت بىلەن ئۇھ تارتىپ ، — ھەركىم ئۆز مىللىتىگە ئوخشىسۇن . ئۇيغۇرلار ئاق كۆڭۈل ، مېھرىبان ، كەڭ قورساق ، ياخشى خەق . ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېن دېگەنلەر نېمىلەرنى قىلمىدى . ئالتۇن - كۈمۈش توپلاش ئۇچۇن خەلققە زۇلۇم سالدى ، ئۇيغۇرلار ئاچ - يالىڭاچ قالسىمۇ يەنە «غىڭ» قىلمىدى . بۇلارغا بىرمۇ باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىپ بەرمىدى . ئۆزىنىڭ بالىلىرىغا «شۆتاڭ» ئېچىپ بەردى ... — ئاسىيە كونا ھۆكۈمەت ئۇستىدىن سۆزلىگىلى تۇرۇۋىدى ، خەمىت ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ :

— نۇرى سەبىخەنى ئىزدەپ ئۇرۇمچىگە بارىمەن دەيدۇ ، سىزچە بولارمۇ ؟ — دېدى ، ئاسىيە :

— خەتەرلىك . بۇرۇنقى ئۇرۇمچى يوق . كىشىلەر ئورۇنسىزلارغا ھۇجۇم قىلىۋىدى ، شېكى ئۆزگەردى . ئۇ سوۋېت ئادەملىرىگىمۇ قول سېلىشنى باشلىدى . يەنىدىن كەلگەن كومپارتىيە ئەزالىرىغىمۇ ئالايغىلى تۇردى . تۇرمىگە كىرگەن ئادەم ساق چىقالمايدۇ ، — دېدى .

— نۇرى خېيىمخەتەردىن قورقمايمەن ، دەيدۇ .

— قارامىلىق قىلىشقا بولمايدۇ . قارامىلىقتىن كىم پايدا ئالالىدى ؟

— قارامىلىق ئەمەس ، باتۇرلۇق قىلماقچى . مەنمۇ بىللە بارايمىكىن دەيمەن !

— جۇ بىكى نازىر ئىشىكى بولسا مېنى ئىزدە دېگەن ماڭا ، — دېدى نۇرى ، — شۇ كىشىگە يېلىنىپ كۆرەيمىكىن دەيمەن . شۇ كىشىنىكى كۈچى بىلەن چىيۇ سىلىكى غۇلجىدىن يۆتكىۋېتىلگەن ئەمەسمۇ ؟ ئاڭلىسام ، شېكى شىسەي جۇ نازىردىن ئەيمەنگۈدەك . سەككىزىنچى ئارمىيە ئىش بېجىرىش ئورنى دېگەن ئىككى قەۋەتلىك بىنا بار ئىكەن نەنلياكى دېگەن يەردە . شۇ يەردە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىكى چىن تەنچىيۇ دېگەن بىر باشلىقى بار ئىكەن . شېكى دۇبەن ئۇنىڭدىن قورقمدىكەن . جۇ بىكى نازىر ، چىن دېگەن ئادەملەر ئارىلاشسا سەبەبنىكى دېرىكىنى ئالغىلى بولارمىكىنتاكى .

ئۇلار ئۇزاق پاراڭلاشتى . چۈشكە يېقىن ئۆيگە پەرىخە كىرىپ كەلدى : زىلۋا ، قوڭۇر چاچ ، ئاق سۇزۇك يۇزلۇك ، لەۋلىرى ئېچىلاي دېگەن قىزىلگۈل غۇنچىسىدەك ، كۆزلىرى يوغان ، سارغۇچ ، ئىككى تال چېچى تومۇ ھەم ئۇزۇن ، بىر جۇپ يېتىلگەن چىكى كۆكسى نېپىز كۆك كۆڭلىكىنى كۆتۈرۈپ — ئويناقلاپ تۇرغان بىر گۈزەل قىز پەيدا بولغاندا ، نۇرى خۇددى ئۇنىكى ھەدىسىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندەك كۆزىنى ئۇزەلمەي قالدى .

— تونۇدۇڭمۇ ، بۇ كىم ؟

— نۇرى ئاكام ! — دېدى قىز ھۇپپىدە قىزىرىپ ، — ھەدەم

گېپىنى جىق قىلاتتى ، — قىز يەرگە قارىدى .

— پەرىخەمۇ چوڭ بوپتۇ . ھەدىسىدەك چىرايلىق قىز بوپتۇ ، — دېدى نۇرى قىزدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ ، — سەبەبىنى بولسا قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەرىدى ؟

ئاسىيەنىڭ يەنە كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئاۋازى تىترىدى :

— خۇدايىم ئەمدى پەرىخەنى ساقلىسۇن ، چىراي دېگەن قىز بالىنىڭ دۇشمىنىكەنغۇ زادى ...

ئاھالىسى يىگىرمە مىڭدىن كۆپرەك ، كونا بازار ، چىغلىقمەھەللە دېگەن كونا مەھەللىلىرى ۋە سوۋېتتىن قېچىپ كەلگەن تاتار ، رۇس ، تۈركلەر پەيدا قىلغان دۆربىلجىن ، تۈرك مەھەللە دەيدىغان تۆتلا مەھەللىسى ، بىرقانچە ئۇششاق كوچىلىرى بار بۇ يۇرت شەھەر دېسە شەھەر ، يېزا دېسە يېزىغا ئوخشايدۇ . ئۇنىڭ جەنۇب ۋە شىمال تەرەپلىرى تاغ . دەريا ياقىلاپ شەرقە مېڭىۋەرسىڭىز قارىغاي ، سامىرسىن ۋە تاغ تېرىكى ، ئارچا تاللاردىن ھاسىل بولغان ئاجايىپ تەبىئىي توقايلىقلارنى ، دەريا ئوتتۇرىسىدا پەيدا بولۇپ قالغان ئاجايىپ گۈزەل ئورمانلارنى كۆرىسىز . تاغلاردىن دەريانا ئېقىپ چۈشۈۋاتقان سۇلارنى بويلاپ جەنۇبقا ماڭسىڭىز ، ئاجايىپ چىرايلىق غول - سايلىقلارنى كۆرىسىز . ئۇ يەرلەردە يازدا مال - ۋاران ، كېيىك ، بۇغا ، ئارقارلار دۇمبىلىرى ئارانلا كۆرۈنىدىغان چۆپلۈك ئارىسىدا ئوتلىشىپ ، قېلىن قارىغايلارنىڭ سايىلىردە راھەتلىنىپ يېتىشىدۇ . قاش دەرياسىنىڭ بويىدىكى قويۇق ئورمانلىقلار يېنىدىكى يېشىللىقلارغا ئاپئاق چېدىر ۋە كىگىز ئۆيلەر تىكىلگەن . يازنىڭ بۇ ئايلىرىدا ئۇ ئۆيلەردە ھۇزۇر - ھالاۋەتتىن باشقا نەرسە يوق ...

نۇرى ياز بويى يايلاق سەيلىسى قىلىپ قىزىرىپ - سەمرىپ ، ئاياللار كۆزىگە ئوت كۆرۈنىدىغان بولۇپ ، نىلقا شەھىرىگە يەنە قايتىپ كەلدى . ئۇ ھازىر دەريانا يېقىنلا سېلىنغان مەكتەپنىڭ تولۇقسىز سىنىپلىرىغا ئەدەبىيات دەرسى بېرىشكە تەيىنلەندى .

راست دېگەندەك ، پاتىخ مۇسلىموفنىڭ گېپى گەپكەن . ئۇ : «مېنىڭ ئىسمىم» دېۋىدى ، ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا ئالاھىدە ياخشى مۇئامىلە قىلدى .

مانا ئۇ چىرايلىق كىينىپ ، تۇنجى قېتىم بۇدۇر ، قويۇق چاچلىرى بىلەن يالاڭ‌ئاش بولۇۋېلىپ خەمىت بىلەن كوچا سەيلىسى قىلماقتا . ئۇلارغا ھەممىلا ئادەم زوقلىنىپ قارىماقتا ، ئاشخانىلار چىللاشماقتا .

— پاھ ! — نۇرىنىڭ يېنىدىن بىر رۇس قىزى ئۆتۈۋىدى ، ئۇنىڭ بەدىنى «غۇژ» قىلىپ قالدى ، — ئاداش ، يايلاق دېگىنىڭ ئادەمنى ۋەھشىي قىلىۋېتىدىكەن ، ئايال خەق كۆزۈمگە ئوت كۆرۈندۇ . كېچىلىرى زادىلا ئۇيقۇم كەلمەيدۇ .

— ئۆيلىنىۋالامسەنيا ؟ ھەدىسى ھېلىقىدەك بولدى ، سىڭلىسى راسا تولۇپتۇ . بالا بولۇپ كىرىسەن شۇ .

— ياق ، مەن ئۆيلەنمەيمەن . سەبىخە ماڭا قاراپلا تۇرغاندەك ، ھەربىر قەدىمىنى نازارەت قىلىۋاتقاندەك بىلىنىدۇ . مەن ئۇنىڭغا خىيانەت قىلالمايمەن .

نەق شۇ چاغدا ئىككى چېرىك ىىر قازاق يىگىتنى قوغلاپ تار كوچىدىن چىقتى . يىگىت ئاشخانا ئالدىدىكى باغلاقلىق ئېتىغا يۈگۈرمەكتە ، چېرىكلەر قوللىرىغا تاپانچا ئېلىپ «توۋى ، توۋى ، زېي[1] !» دېيىشىپ يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ كېلىشمەكتە ئىدى . يىگىت نۇرى بىلەن خەمىتنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ «پۇتلىۋېتىڭلار !» دېدى . ئەسكەرلەر ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىشگە ئىككى چېرىكنى پۇتلىۋەتتى ، چېرىكلەر مۇدۇرۇپ يىقىلىپ ئۆرە بولۇشىغا ئىككىسىنىڭ قولاق تۈۋىگە ئىككى مۇشت تەگدى ، چېرىكلەر ئوڭدا چۈشتى . ئۇلار هوشىغا كەلگۈچە هېلىقى قازاق يىگىت ئېتىغا مىنىپ تىكىۋەتتى . چېرىكلەر ئورنىدىن تۇرغاندا ئۇلارنى نۇرغۇن ئادەم قورشىۋالغان ، ئۇلار كىملەرنىڭ مۇشتلىرى تەگكەنلىكىنى ئاڭقىرالماي هەممە ئادەمنى تىللىدى ، لېكىن

---

① باندىت ، باندىت ، ئوغرى .

قورقۇپ ـ داجىپ ، ساقچى ئىدارىسىگە قاراپ كېتىشتى .

كوچا سەيلىسى تولىمۇ كۆڭۈللۈك . گۈگۈم ۋاقتى ، كىنوخانىنىڭ ئالدى ئادەملەر بىلەن تولغان ، گازىر ـ پۇرچاق ، موخورکا ، قىمىز ۋە كاۋاپ بىلەن ھاراق ، بوزا ساتقۇچىلار ۋارقىراشماقتا . تىنچ ھايات قانداق كۆڭۈللۈك ـ ھە ، بولۇپمۇ گۈگۈم ۋاقتىدا ...

ئەنە ، توپ ـ توپ قىزلار نەدىن كۆلۈشۈپ چىقىپ كېلىشتى . ئەنە ، ئۇلارنىڭ چۆرىسىدە شوخ يىگىتلەر پەيدا بولدى ، قىزلار بىلەن پىچىرلىشىش قانداق كۆڭۈللۈك ـ ھە ، بولۇپمۇ گۈگۈم ۋاقتىدا ...

شەرقتىن كېلىدىغان كەچكى شامال سېنى ھۇزۇرلاندۇرىدۇ ، سېنى ھاياتتىن كۆپرەك لەززەت ئېلىشقا ئۈندەيدۇ . ئۇ سېنى سۆيىدۇ ، ئەركىلىتىدۇ ، ئەركىلەيدۇ ، سەن گويا ئۇنىڭ سۆيگىنىدەك باغرىڭغا قول سالىدۇ ، بولۇپمۇ گۈگۈم ۋاقتىدا ...

ياز مەزىرىسى سېنى شېرىن خىياللار دېڭىزىغا ئۈندەيدۇ ، سەن جېنىڭ راھەتلەنگەندە ئەڭ يېقىن ئادەملىرىڭنى ئەسلەيسەن : ھازىر زىياۋۇدۇن نېمە قىلىۋاتىدىكىن ، بەرا ، دەرالارچۇ ، ئۇنىڭ ئوماق سۆڭلىسىچۇ ؟ نۇرى ئۇلارنى كۆرمىگىلى ساق بىر يېرىم يىل بولدى . ئۇلارنى خۇش قىلىپ يېزىسىغا بېرىپ ئۆستەڭ بويىدىكى چىغىرتماقلىقتا كىگىز پارچىسىنى سېلىپ ، ئېغىناپ يېتىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشسە ـ ھە ، بولۇپمۇ گۈگۈم ۋاقتىدا ...

گۈگۈم بۇگۈنىنىڭ دەپنە مۇراسىمى ، ئەتىنىڭ تولغىقى . بۇ قايسى شائىرنىڭ تاپقان گەپلىرىكىن ؟

گۈگۈم ئۇلۇغ قۇياشنىڭ جۇدالىق بەلگىسى ، تۇن ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئەلچىسى . ئۇ ساڭا غەپلەت ، جۇدالىق ، لەززەت سۇۋغا قىلىدۇ . سەن مۇشۇ گۈگۈمنىڭ يادنامىسىنى باغرىڭغا بېسىپ كېلەچىكىڭ توغرىسىدا شېرىن چۈش كۆرىسەن . چۈشۈڭدە مەڭگۈ ئېرىشەلمەيدىغان شان ـ شەرەپ چوققىسىغا چىقالايسەن ، يەنە بەزىدە تېك چوققىدىن سالغا تېشىدەك يىراقلارغا ئۇچىسەن ...

گۈگۈم بىلەن ھاياتىڭنىڭ بىر بېتى ئاخىرلىشىپ ، يېڭى بىر بەت — سۈبھى ئۈچۈن زېمىن تەييارلىنىدۇ . يورۇقلۇق قاراڭغۇلۇقتىن تۇغۇلىدۇ ، گويا سەن ئاناڭنىڭ قارا ئاغۇ قورسىقىدىن يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقاندەك . شۇڭا ، گۈگۈمنى خاسىيەتلىك ، ئۇنى ھەرگىز قارغىما ، بولۇپمۇ گۈگۈم ۋاقتىدا ...

21

1942 ـ يىلنىڭ يانۋار ئېيى تولىمۇ قاتتىق سوغۇق بىلەن باشلاندى . قېلىن قار ئىلى زېمىنىنى قاپلىغان ، يوللار ئېتىلگەن ، ئۆيلەر گويا يەرگە چۆككەن ، دەريا ـ ئۆستەڭلەر نەلەرگىدۇر غايىب بولغان ... قارىساڭ ، ئەتىگەنلىك قۇياشنىڭ ئاچچىق نۇرى كۆزۈڭدىن ياش ئاققۇزىدۇ ، كەڭ دالىنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدە ئارانلا ئۇچلىرى كۆرۈنۈپ قالغان چىغ ، شۇاقلار كۈنچىقىشنىڭ ئاچچىق شامىلىدا تىترەيدۇ ... توشقانلار قىرلىپ كېتەرمۇ ؟ چىل بىچارىلەر نېمە يەر ئەمدى ؟ خامانلاردىكى سامان ـ توپانلارمۇ يوققۇ ـ ھە ؟ ... ھەممىلا يېرى قېلىن قار بىلەن چۈمكەلگەن ھويلىسىدىن تىزىغچە قار كېچىپ دەرۋازا ئالدىغا ئارانلا چىققان زىياۋۈدۈن كۈنچىقىشقا قاراپ تۇرۇپ ئۆز ـ ئۆزىدىن سوئاللارنى سورىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ سوئاللىرىغا ھېچنېمە : نە كۆزنى چاقىدىغان قېلىن قار ، نە كۆزدىن ياش ئاققۇزىدىغان شامال ، نە مۇنۇ قېلىن قاردا شاخلىرى ئېگىلىپ ، بەللىرى مۈكچەيگەن دەرەخلەر جاۋاب بەرمىدى . ئۇ كورەك جۈۋىسىنىڭ يەڭلىرىگە قوللىرىنى تىقىۋېلىپ ، ئېڭىكىنىڭ ئاستىدىن سالپاڭلىرىنى چېتىۋالغان قۇلاقچىنىڭ گادىرماچ يۈڭلىرى بىلەن بۇلتۇردىن باشلاپ قويۇۋېتىلگەن ساقىلى ئارىلىشىپ پەيدا قىلغان يىرىك «سۈپۈرگە» ئۈستىدە بىردەمدىلا پەيدا بولغان قار ـ مۇز مۇنەكلىرىنى تىلى بىلەن يالاپ قويدى .

— نېمە بولدى ـ ھە ؟ — دېدى ئۇ . ئۇنىڭ كىگىز پايپاق بىلەن پۈرۈم چورۇق كىيگەن پۇتلىرى ۋە مايلىشىپ كەتكەن قېلىن

شالۋۇر ئىچىدىكى تىزلىرى سىرقىرىماقتا ئىدى . ئۇ ھويلا قارىنى كۆرەپ بولۇپ بىرمۇ ئادەم ئىزى چۈشمىگەن كوچىغا تۇنجى ئىز سېلىپ مەھەللىنىڭ سىرتىغا تەستە مېڭىپ چىقتى . ئۇ گويا مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپ قارىسا ئاۋارال تېغىنىڭ نېرىسىدىكى نىلقا ناھىيىسى كۆرۈنىدىغاندەك بويۇنلىرىنى سوزۇپ شۇ تەرەپكە قارىدى . كۈن كۆتۈرۈلگەن يەردە ئاپئاق ، تولىمۇ چوڭ قار دۆۋىسىدەك ئاۋارال تېغىلا كۆرۈندى ، ئۇنىڭ ئوغلى تۇرۇۋاتقان نىلقا دېگەن جاي ئاشۇ كاتتا قار دۆۋىسىنىڭ نېرىسىدا . زىياۋۇدۇن بۇ قەدەملىرى بىلەن بىر ئايدىمۇ ئۇ يەرگە بارالمايدۇ .

— نۇرى ، نۇرمۇھەممەت ، جېنىم ساقام ، نەدىسەن ؟ دادا ڭ ماغدۇرىدىن قالدى ، قىرىق بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا مۇكچەيدى ، ھالسىرايدۇ ، يۆتىلىدۇ ، تەرلەيدۇ ، تىترەيدۇ ... بۇ نەرسىلەر نەدىن پەيدا بولدى ؟ ئېغىر ئىش ، تاياق ، تۇرمە ، يوقسۇزچىلىق پەيدا قىلدىمۇ ياكى ئاپاڭ بىلەن ئىنىڭنىڭ ئۆلۈمى پەيدا قىلدىمۇ ؟ كۆز يېشىمىنى بىرىگە كۆرسەتمىدىم ، ئەمما چاچلىرىمدىكى ئاق ، بەدەندىكى سەتچىلىكنى يوشۇرالمىدىم . مېنەي دېسەم ئات يوق . مانا ئەمدى مەن ئات ، ساپان سۆرىگۈدەك ئۆكۈز يوق ، ئۆزۈم ئۆكۈز . ئېتىزدا ئەر ، قازان بېشىدا خوتۇن بولۇپ تۆت يىلنى ئۆتكۈزدۇم . قىزىمىمۇ بەش ياشقا كىردى ، ئۇ يۇز - كۆزىنى ئۆزى يۇيۇپ ، چېيىنى ئۆزى ئېچەلەيدۇ ، تىزىمدا ئولتۇرۇشتىن ئۈيىلىدۇ . بەرا بىلەن دەرا مېنىڭ كاجلىقىمدىن مالاي بولدى ، بەرا شەھەردە قورۇ خىزمەتچىسى ، دەرا مەھەللىدە مالچى ، خەقنىڭ مېلىغا ئوت چېچىپ ، بوغۇز بېرىپ ئىشلەۋاتىدۇ . ئاناڭ نېمە دەۋاتىدىكىن ؟ سەن زىيەڭ تۆت بالامنى نېمە كۈنگە قويدۇڭ ؟ مەن ئۇلارنى ئاق سۈتۈم بىلەن بېقىپ ، جېنىمنى يۆگەڭ قىلىپ ئاسرىغان . سەن نېمە قىلىۋەتتىڭ ، «مالاي» دېگەن قانداق ياماڭ ھاقارەت ، سەن ئۇنى بىلەمسەن ؟ دەپ مېنى قارغاۋاتىدىغاندۇر - ھە ؟ يەرنى سات دەيدۇ ، مەن ياق دەيمەن ، يەر سېتىش جان سېتىش دېگەن سۆز . يەر سېتىش پەسلىك ...

دېھقان جان قايغۇسىدا ، شۇ تۇرقىدا دۇنيادا ياش تۆكۈۋاتقانلار قانچە ، قان تۆكۈۋاتقانلارچۇ ؟ بۇ ئىشلارنى زىياۋۇددىنمىڭ ئوغلى نۇرى بىلىدۇ : مۇشۇ كۈنلەردە ، يەنى 1942 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ، ئامېرىكا ، ئەنگلىيە قاتارلىق يىگىرمە ئالتە دۆلەت ۋەكىللىرى ۋاشىنگتوندا «بىرلەشكەن دۆلەتلەرنىڭ ئورتاق خىتابنامىسى» گە ئىمزا قويۇپ ئوت يالقۇنى ئىچىدە قالغان يەر شارىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى ...

گېرمانىيە فاشىزمى 1941 - يىلى 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بالتىق دېڭىزىدىن قارا دېڭىزغىچە بولغان ئىككى مىڭ كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا نەچچە يۈز مىڭ ئەسكەر ، ئۈچ مىڭ يەتتە يۈزدىن ئارتۇق تانكا ، تۆت مىڭ توققۇز يۈزدىن ئارتۇق ئايروپىلان بىلەن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ، توختىماي ئىلگىرىلەپ ، شۇ يىلنىڭ 11 - ئايلىرىدا موسكۋانى قورشىۋالغان . كىيېۋ شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى بىر چوڭ ئازگالغا ئوتتۇز نەچچە مىڭ يەھۇدىينى سولاپ قىرىپ تاشلىغان ، نەچچە مىڭلىغان پۇقرا خانىۋەيران بولۇپ ھەممىلا يەرنى ناله - پەريات قاپلىغانىدى ... رۇسلار موسكۋا يېنىدا قاتتىق جەڭ قىلىپ دۇشمەننىڭ بىر يۈز ئاتمىش سەككىز مىڭ ئەسكىرىنى تالاپەتكە ئۇچرىتىپ ، ئۇلارنى موسكۋادىن يۈز - ئىككى يۈز كىلومېتىر نېرىغا ھەيدىۋەتكەن ...

1942 - يىلى 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي قوماندانلىق شتابى 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن باشلاپ توققۇز ئارمىيە ۋە بالتىق دېڭىز فلوتى ، قارا دېڭىز فلوتى ، ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ ھىمايىسىدە بىر مىليون بىر يۈز مىڭ ئەسكەر ، يەتتە مىڭ ئالتە يۈز ئەللىك ئىككى زەمبىرەك ، يەتتە يۈز يەتمىش تۆت تانكا ، مىڭ دانە ئايروپىلان بىلەن گېرمانىيە ئارمىيىسىگە ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم باشلاشنى قارار قىلغان . ھازىر موسكۋانىڭ نېرىسىدا تېخى تاڭ ئاتمىدى . ئۇ يەردىمۇ قار قېلىن ، سوغۇق قاتتىق . مىليون ئادەمنىڭ قولىدا قورال ، قەلبىدە نەپرەت ، غەزەپ ... ئۇلار زىياۋۇدۇن ئائىله غېمىدە ناله قىلغىنىدەك داد - پەريات قىلمايدۇ .

ئۇلارنىڭ جېنى ئالىقىنىدا ، ئۇلار ۋەتەن ئۈچۈن ھەرقاچان ئۆلۈشكە تەييار . شۇ تاپتا ياپونىيىنىڭ ئايروپىلان ، پاراخوتلىرى يېراق فىلىپپىن ئەتراپىدا ئامېرىكا ئايروپىلانلىرى ۋە پاراخوتلىرى بىلەن قاتتىق سوقۇشۇۋاتىدۇ ، جۇڭگو زېمىنىدا ياپونلار شەرقىي شىمالدىن شەرقىي جۇڭگو ، شىمالىي جۇڭگولارغا ئۆتۈپ جۇڭگو يېزىلىرىدا ، شەھەرلىرىدە قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ ، ئوت قويۇۋاتىدۇ ، غالجىر ئىتتەك ھەممىنى تالاۋاتىدۇ ... ستالىننىڭ ئاۋازى ھەممە ئادەمنىڭ قۇلىقى تۈۋىدە : «بۇ بىر توپ جېنىدىن تويغان چىلبۆرىلەر ، ئىنسان قېلىپىدىن چىققان يىرتقۇچلار نومۇسسىزلىق بىلەن ئۇلۇغ رۇس مىللىتىنى يوقىتىمىز ، پلېخانوف ۋە لېنىن ، بېلىنىسكىي ۋە چېرنىشېۋىسكىي ، پۇشكىن ۋە تولستوي ، گلىنكا ۋە چايكوۋىسكىي ، گوركىي ۋە چېخوف ، چېچىنوف ۋە پاۋلوف ، رېپىن ۋە سۇرىكوف ، سوۋۇرۇف ۋە كوتۈزوفلارنىڭ مىللىتىنى يوقىتىمىز دەپ جار سالماقتا ... » ... يەر شارى — تۆت چوڭ ئوكىيان ، ئالتە قىتئەدە ئۇرۇش ۋەھىمىسى ... ھەر يىلى ئون مىليوندىن كۆپ — ئايدا مىليون ، كۈندە ئۈچ يۈز نەچچە مىڭ ئادەم يەر يۈزىدىن يوقالماقتا . مانا بۇ بۈگۈنكى دۇنيا . نۇرى خېتىدە بۇ گەپلەرنى يېزىپ ئاخىرىدا : «دادا ، مەن ھازىر چوڭ بولدۇم . سىنىڭلا بالاڭ ئەمەسمەن ، خەلقنىڭ بالىسىمەن . شېڭ شىسەي گېتلېرغا ، ياپونلارغا ئەگىشىپ غالجىرلاشتى . ئۇ ھازىر ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى ئانچە ۋاقىرىمايدىغان بولدى . ئۇ ھەر كۈنى مىڭلاپ ئادەمنى تۇرمىگە تاشلىماقتا ، ئۆلتۈرمەكتە . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ، يەنئەندىن كەلگەن جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئادەملىرىنى ھازىر ھەدەپ يوشۇرۇنچە قولغا ئالماقتا . ئۇمۇ بىر چىلبۆرە ، ئۇنى يوقاتمىساق قانداقمۇ خەلقنىڭ ئوغلى بولالايمەن ؟ » دەپ يازغانىدى . ئۇنىڭ خېتىنى بەرا ھازىر ئاغرىقچان بولۇپ قالغان مۇختەرباينغا ، زىياۋۇدۇنغا ئوقۇپ بېرىۋىدى ، مۇختەرباي تىزلىرىغا ئۇرۇپ :

— ئوغۇل بالا ، ئۇ ئەمدى باشقىنى قويۇپ مەرگەنلىكنى

ئۆگەنسە بولىدۇ ، غوجانىياز ھاجىدەك مەرگەن بولمىسا بولمايدۇ . ئۇنىڭغا بىر مىلتىق ئېلىپ بېرەيلى ، — دېدى ئېلكىن ، دادا بولغان ئادەم بالىغا قانداق چىدايدۇ ؟ بىر يىلدىن ئاشتى ئۇ بالىسىنى كۆرەلمىدى ، بالىسى نەدە ، نېمە قىلىپ يۈرىدۇ ؟ ئۇنىڭ ئوغلىمۇ ئاۋۇ چوڭ قار دۆۋىسىدەك كۆرۈنىدىغان ئاۋرالنىڭ نېرىسىدا غېنى پاتىخ ، ئەكبەرلەر بىلەن بىرلىشىپ چېگرىغا يۈك - تېرە ، ئات - قوي يۆتكەپ قورالغا تېگىشىپ تاغلىقلارنى قورالالاندۇرۇۋاتقۇدەك . بۇ گەپنى كىم تاپتىكىن ، ئابدۇمەر مىڭبېگى تۇنۇگۈنلا ئەسكەر باشلاپ كېلىپ ئۇنىڭ دېرىكىنى قىلدى ...

— شېئىڭ دۇبەنگە قارشى ئادەملەرنى ، — دېدى ئۇ جامائەتنى مەسچىتكە يىغىپ ، يوغان تۇلكە تۇماق ، قارا تاشلىق سەنسەن جۇڭا بىلەن كىشىلەرگە سۇرلۇك كۆرۈنۈشكە تىرىشىپ ، قامچىسىنى پۇلاڭلاتىپ سۆزلەپ ، — تۇتۇپ بېرىپ يوقاتمىساق يۇرت تىنچىمايدۇ !

«يوقاتمىساق» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ زىياۋۇدۇن چۆچۈپ كەتتى . كىچىك ئوغلىنى ئاتتى ، ئەمدى چوڭىنى يوقاتقۇدەكما ؟ ياق ، زىياۋۇدۇن ھەرقانچە ئۆلەرمەن بولسىمۇ بۇ ئوغلى ئۈچۈن جېنىنى تىكىپ ئېلىشالايدۇ . يوقىتىشقا توغرا كەلسە مۇنۇ سەنسەن جۇڭا ئىچىدىكى قۇمايىنى يوقىتىش كېرەك . ئۇ خەلققە بالايىئاپەتتىن ياشقىنى تىلمەيدۇ . نۇرىچۇ ؟ ئۇ خەلقىم ياخشى كۈن كۆرسىكەن دېگەندىن باشقىنى ئويلىمايدۇغۇ . يامانىنى يوقاتماي ياخشىنى يوقاتسا ، بۇ دۇنيادا ھەقىقەتنىڭ ئۇۋىقىمۇ قالمىغان بولمامدۇ ؟

مۇختەرباي جۇڭىسىغا يۆگىلىپ قاپقىنى تۇرۇپ ئۇندىمەي ئولتۇردى . ئابدۇمەر مىڭبېشىنىڭ كىچىك خوتۇنى بىلەن بولغان ئىش تەستە جىمىقتى . ئادەملەر كۆپرەك مۇختەرباينى جىملىدى ، نەۋرىلىرى ئېچەككە تاقاشقان ، يۇرت كانتىسى بولىمەن دەپ يەڭ شىمايلاپ يۇرگەن ئادەم خەقنىڭ تۆڭلۈكىدىن ساڭگىلاپ يۇرسە قانداق بولىدۇ ، سەت ئەمەسمۇ ، دېيىشتى جامائەت . مۇختەرباينىڭ خوتۇنى : «شۇنچە دىخسىرغان بولسا مەھەللىدىمۇ جىقتىغۇ غىڭ -

پـــاڭ قـــلـــمايدىغانلىرى» دەپ سېسىق گەپ قىلدى. تىكىلىپ قارىمايدىغان چوڭ كېلىنى بالىسىنى ئەركىلەتكەن بولۇپ: «جىق خوتۇن ئالىسەن ـ هە، ساقام!» دەپ مۇختەربايغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ دارىتـمـــلىدى. چوڭ ئوغلى ھەرقانچە گالۋاڭ بولسىمۇ ھارۋا قېتىۋاتقاندا چابدار ئات شوتىغا كىرمىۋىدى، توشۇڭ بىلەن ئۇرۇپ: «سەنـمـۇ ئـايغىرلىق قىلىپ خەقنىڭ ئېغىلىغا چاپاي دەمسەن، كۆتۈرەلمە؟!» دېدى. ھەممىلا ئادەم تەنە قىلىۋاتقانىدەك، بالىلارمۇ مـازاق قـــلـىۋاتقانىدەك بىلىندى ئۇنىڭغا. ئۇ بىر ھەپتە ئۆيدىن چىقمىدى، بىردىنلا بەش ۋاخ نامازنى باشلىۋېلىپ ئىمامنىڭ يېنىدىلا يۈكۈنۈپ ئولتۇرىدىغان بولۇۋالغىلى مانا ھازىر يېرىم يىل بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ مەجەزىمۇ ئۆزگەردى: گېپى ئاز، مۇلايىم بولۇپ قالدى. ناۋادا تارانچىلارنىڭ كاتتىۋېشى مۇتائالى خەلپىتىم ئابدۇمەر مـــكـــبـــگىگە: «بەندە دېگەن يېڭىلىدۇ، توۋا قىلسىلا بولدى. سىزدەك توۋا قىلمايدىغانلار جازالىنىشى كېرەك» دەپ مىكىبىگىنىڭ ئەرزىنى قايتۇرۇۋەتمىگەن بولسا، ئابدۇمەر مىكىبىگى مۇختەربايىنى جازالاتماقچى ئىدى. ئۇ كۈنلەردە ئىمام، مېرا «قازى» لارمۇ ئەدەپ كېتىشتى.

— ئـــسـلام شـەرىئىتىدە بۇ زىناخورلار چالما ـ كېسەك قىلىنىدۇ، — دېدى ئىمام بىر نەزىردە مـۇكچىيـــپ ئولتۇرۇ-ۋېلىپ، — زىـنـاخـور، خـىيانەتچى، چېقىمچى، غەيۋەتخور، يالاقچىنىڭ ياتار يېرى دوزاخ!

— قـازارەن ئـــمـــامـئاخۇنۇم، سىلى بىلەن مېنىمۇ ئايال سـۆرەتلىك شەيتان ئازدۇرسا بۇ گەپنى دەمدىلا؟ — دېدى مېرا «قازى» ئىمامنىڭ يېغىرىغا تېگىپ، — غالچا، سۇخەنچى دېدىلە، قـازارەن ئـابـدۇمـەرنـى يۇقىرىدىن يۆلەپ يەنە مىكىبىگى قىلىپ قويمىغان بولسا، سىلى چېقىمچى، خىيانەتچى، غالچا دەپ كىمنى كۆرسەتكەن بولاردىلا؟

— سىلى گەپ بۇرمىلاشقا ئۇستا، ئىلىپتەك گەپ سىلىنىڭ ئاغزىلىرىغا كىرسىلا توقۇناق بولۇپ چىقىدۇ.

— قازارەن ، شۇ ئىلىپ سىلىنىڭ ئاغزىلىرىغا كىرىپ قالسا بىردەمدىلا ئېۋىپ كېتىدۇ !

بۇ گەپنىڭ يوشۇرۇن مەنىسىگە جامائەت چاپلىرىنى پۈرقۇرۇشۇپ كۈلۈشتى . مانا بۇ ئىشلار يادىغا يېتىۋىدى ، زىياۋۇدۇن قەھرىتاندا تۇرۇپمۇ مىيىقىدا كۈلۈپ كويدى ...

... «ياق ، مېنىڭ بالامنى يوقىتالمايسەن ، ئۇ ھازىر خەلقنىڭ بالىسى ، ئۇنى نەچچە مىڭ ، نەچچە يۈز مىڭ ئادەم قوغداۋاتىدۇ ... »

— بالاڭنىڭ نەدىلىكىنى بىلەمسەن ، زىيەك ؟

— بىلمەن ، مىڭبېگى .

— نەدە ؟

— يەر يۈزىدە ، مىڭبېگى .

— نەدە دەۋاتىمەن ؟

— سىز نەنى بىلمىسىڭىز ئۇ شۇ يەردە .

— چاقچاق قىلما ، زىيەك باخشى !

— نەدىلىكىنى بىلسەم يېنىغا بېرىۋالماي ، ئەخلەت بولۇپ كۆزىڭىزگە كىرىۋالاتتىممۇ ؟

— سەن نېمە دېمەكچى ؟

— دۇنيا ئۇزۇن ، غېنى ئوغرى تېخى ھايات ، ئۇ سىزنىڭ كۈزلىكىڭىزنى ياخشى بىلىدۇ جۇمۇڭ ، بۇ قېتىم كەلسە خادىكىڭىزنى سۆرىمەيدۇ ، ئۆزىڭىزنى سۆرەپ ماڭىدۇ .

— سەن مېنى قورقىتىمەن دەمسىنا ؟ شېڭ دۇبەننىڭ قانچە مىڭ ئەسكىرى بار بىلەمسەن ؟ شۇنداق غوجانىياز ، گا سىلىڭ ، سابىت دامولللارنى بىر - بىردىن جايلىغان دۇبەن سېنىڭ ئەخمەق قاشلىقىڭنى جايلىيالمامدا ؟ ئاز قالدى ، كۆرسەن . بالاڭنىڭ كاللىسى سېپەر ئوغرىنىڭ كاللىسىدەك چوڭ يولغا خادىغا سانجىلىپ نەچچە يىل سازايى بولمىسۇن يەنە !

— خۇدايىم كىمنى جازالاشنى ئۆزى بىلىدۇ !

— سەن بىر ئايغىچە بالاڭنىڭ دېرىكىنى بەرمىسەڭ ، بالاڭنىڭ ئورنىدا تۇرمىگە كىرىسەن !

— هازىرلا ئەكەتكىن ، تۇرمەڭ بۇ يەردىن ياخشى ، مىڭبىگى !
تىركىشىش ئاخىر مىڭبىگىنىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىشى بىلەن ئاخىرلاشتى . مۇختەرباي لام - جىم دېمەي جىم ئولتۇردى . ئاخشام ئۇنىڭ : «مىلتىق ئېلىپ بەرسەڭ بولىدىكەن» دېگىنى نېمىسى - هە ؟ ما خۇسەننىڭ ئەسكەرلىرىگە ئات باقار بولغاندا ئۇ مىلتىق ئېتىشنىمۇ ئۆگەنگەنكەن . ئۇ ئەمدى گەپ ئەمەس ، مىلتىق ئىشلەيدۇ دېمەكچىمۇ يا ؟
زىياۋۇدۇن بالىسىنى ئويلاپ كېچىچە ئۇخلىيالمىدى ، شۇئىرغان ئۇنىڭ قىبلىگە قارىغان پەنجىرىسىنى تېشىۋەتتى . ئۆگزىدىكى بېدە - چۆپلىرىنى بېغىدىكى ئېرىققا تىقىپ قار بىلەن كۆمۈپ دۆڭ ياسىدى . مۇنۇ سوغۇق شۇ شۇئىرغانىنىڭ غەزىپى ، شۇئىرغان نىلقىدىمۇ بولغانمىدۇ ؟ نۇرىنىڭ كىيىملىرى قانداقكىن ، ئۇ هازىرمۇ كىتاب بىلەن بولۇپ پۇتىغا قىلىن پايتىما ئوراشنى ئۇنتۇپ قېلىپ يۇرەمدىكىن ؟ ئۇ ئەتىگەنلىكى قۇرۇق نان بىلەن سوغۇق سۇ ئىچىپ ناشتا قىلىدىغان ، مۇنۇ قاتتىق سوغۇقتا ئۇ قىلىقى قاملاشمايدۇ - دە ! ...
زىياۋۇدۇن شەرققە قاراپ ئۇزاق تۇردى . ئۇنىڭ ساقلى بىلەن قۇلاقچا سالپىڭىدىن پەيدا بولغان سۇپۇرگىسى بىر پارچە مۇزغا ئايلاندى . ئۇنىڭ كۆزىلا توڭلىمىدى ، لېكىن مەڭزى كۆيدى ، پۇتلىرى كۆيۈشتى ، شىللىسى قورۇلدى . ئۇ قانچىلىك تۇردىكىن ، شەرققە قارىسا قارىغۇسى كېلىپ زادىلا يانغۇسى كەلمىدى :
— جېنىم بالام ، سېنى تۇتۇپ كېتەرمۇ ، سېنى هېلىقى بۇرگە ، چۆچۈن قاساپ تۇرىدىغان سېسىق ، زەي ئۆيلەرگە سولاپ ئۇرۇپ قېينارمۇ - هە ؟ ...
ئۇ كۆز ياشلىرىنى باشقۇرالمىدى . ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترەپ ۋۇجۇدى سىلكىندى ، كۆكرىكى چىمىلداپ بېشى قايدى ، ئۇ خۇددى قېتىپ قالغاندەك ئاۋرالغا قاراپ مۇكچىيىپ تۇراتتى .
— زىيەك ! — دېدى مۇختەرباي قارىغىر ئېتى بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ، — نۇرى هازىر چوڭ يىگىت . غېنى ئۇنى

ساقلاۋاتىدۇ . قوزىنى يولۇاس ساقلاۋاتسا بۇرە يەپ كېتىدۇ دەپ ئەنسىرىگىنىڭ نېمىسى ؟ مەن قاشقا ماڭدىم . قاشتا غېنىنىڭ ئاكىلىرى ، ئەزەم دېگەن ئاغىنىسى بار . ئۇلار نىلقىغا دائىم بېرىپ تۇرىدۇ . بىر دېرىكىنى ئېلىپ كېلەي .

— مەنمۇ بارايمۇيا ؟ — دېدى زىياۋۇدۇن قېرىنداشلىقىنى يەتكۈزۈۋاتقان مۇختەربايدىن رازى بولۇپ ، — قارىگىرنى چاپسا قوشساق دەيمىنا !

— ئۆز قۇلىقىڭ بىلەن ئاڭلاي دەمسەن ؟ بوپتۇ ، يۈر ، چانا بىلەن بارايلى .

قەدىمكى مەھەللە — ئانا يۇرت ئۇلارغا تولىمۇ ئۆز . ئۇلار ھەربىر ئۆي ، ھەربىر باغ ، ئوي ـ چوڭقۇر ۋە تاغۇتاشنىڭ ئۇجۇر ـ بۇجۇرلىرىغچە بىلىدۇ . مانا ھازىر چەكسىز ئېتىزلار ، يىراقلاردىن قار بىلەن چۈمكىلىپ سۇس قارا بوز بولۇپ كۆرۈنىدىغان مەھەللىلەر ئۇلارغا سەھەرلىك سالىمى بىلەن يېقىنچىلىق بىلدۈرمەكتە . ساقىيۇزى ، تاھىرىۋزى ، بورچى ، ئاختام ، قاش دەرياسىنىڭ نېرىسىدا سامىيۇزى ، تۇردىيۇزى ، ئاۋاكىيۇزى ، بەختىيار يۇزى ، ئەشرەپيۇزى ... زىيەك بۇ يەرلەرنىڭ قايسى مەھەللىسىدە باخشىلارنىڭ كەينىگە كىرىپ داپ چالمىدى . مۇختەربايچۇ ؟ توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغلارغا قارىگىر ئېتىنى ئويىنىتىپ بېرىپ ، قوپال ، ھازىرجاۋاب چاقچاقلىرى بىلەن ھەرقاندىقىنى سەنلەپ تۇرۇپ نېمىلەرنى دېمىدى ؟ مانا ئۇلار بىرى ئاتتا ، بىرى چانىدا ، جۇۋىلىرىغا ئورىلىپ ئولتۇرۇۋېلىپ يولسىز كېتىپ بارماقتا . ئۇلار نەدە يول بار ، نەدە يوقلۇقىنى كۆزلىرىنى تېڭىپ قويسىمۇ دەپ بىرەلەيدىغان سىنچىلار . ئۇلار شۇنداق مېڭىپ تۇگمەنبېشى ، كۆزلەك ، يېڭىمەھەللە ، كوسۇمبويى يېزىلىرىدىن ئۆتۈپ تاھىرىۋزىنىڭ باش تەرىپىگە يېتىپ كېلىشتى . ئالدى تەرەپ چەكسىز سازلىق ، قارا سۇلاردىن ھور كۆتۈرۈلمەكتە ، باشقا يەرلەر قار ئاستىدا ئۇيقۇدا . ئۇلار ماڭار ـ ماڭار چوشكە يېقىن ئېتى تەرلەپ ، ئۆزلىرى قىروغا مىلىنىپ قاش دەرياسىنىڭ ئوستىدىن

ئۆتۈپ نېرىقى قانقا دۆڭگە ياماشتى . بۇ يەرگە كەلگەندە قارىغىر ماڭالماي قالدى . بۇنىڭدىن توققۇز يىل بۇرۇن قىران ۋاقتىدا تۇڭگان ئەسكەر باشلىقىنى دۇمبىسىگە ئېلىپ مۇز داۋاندىن ئېشىپ ، تەكلىماكاننى كېزىپ خوتەنگىچە بارغان ، ئۇ يەردىن ئىگىسىنى ئېلىپ دۇڭخۇاڭ ، قۇمۇل دېگەن يەرلەرنى ئايلىنىپ ئۇچ يىل يول مېڭىپ مەھەللىسىگە قايتىپ كەلگەن قارىغىر مانا تۇنجى قېتىم ئىككى يېنىغا قاراپ ، بۇرۇنلىرى كۆپكەن ، ھەممە يېرى مۇز ، قىروغا مىلەنگەن ھالدا ئىگىسىگە يېلىنىپ قارىماقتا . ئۇنىڭ ئادەم كۆتۈرگۈدەك ، چانا سۆرىگۈدەك ھالى قالمىغان ئوخشايدۇ . ئون ئۇچكە قەدەم قويغان ئاتنىڭ يېلىنىشىغا مۇختەرباينىڭ ئىچى ئاغرىدى :

— چاننى سۆرە ، زىيەك !

ئۇ ئېتىنى يېتىلەپ ، زىياۋۇدۇن چاننى سۆرەپ دۆڭدىن چىقتى ۋە يېقىنلا يەردىكى مەھەللىگە قاراپ ماڭدى . ئاتنىڭ پۇتلىرى ئالمىشىپ ، بېشى چۈشۈپ ، تۇكلىرى تىكەنلىشىپ تىترەشكە باشلىدى ، باي ئېتىنىڭ تۇمشۇقىنى تۇتۇپ يېقىپ :

— قىشچە بوغۇز - يەم يەپ سەمرىپ كېتىڭدى ، قىزىل ماي بولغان ئوخشايدۇ ، ئاپلا ! — دېدى .

ئۇنىڭ گېپىنى تۇگىمەيلا ئات يەرگە گۈپ قىلىپ يىقىلدى ۋە پۇتلىرىنى سۇنۇپ ئىنجىقلاشقا باشلىدى . ئاتنىڭ تىنىقى تولىمۇ تېز ئىدى . زىياۋۇدۇن ئاتنىڭ كۆزىگە قارىدى :

— قارىسى تارتىشىپ كېتىڭاتىدۇ ، بولمىدى ، ئاكا !

— بولمىسا پىچاق ئۇرۇڭەت ! — دېدى مۇختەرباي ئېتىغا تەتۇر قاراپ تۇرۇپ ، — بول ، هارام بولۇپ قالمىسۇن !

باينىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى . زىياۋۇدۇن ئاتنىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى . ئات جىم ياتاتتى . ئۇ تىنىقى ئاستىلاپ توختاشقا ئازلا قالغان قارىغىرنىڭ ئېڭىكىنى قايرىپ تۇرۇپ ، ياغاچ ساپلىق ، ئورغاقتىن سوققان پىچىقنى ئاتنىڭ بوغۇزىغا سۇردى . قارامتۇل قان ئاپئاق قارغا ئېقىپ چۈشتى . ئات ئازراقلا تېپىرلىدى - دە ،

جان ئۈزدى .

— ئىسىت ، جانئۇرۇم ، — مۇختەرباي تىرلىسىپ ئولتۇرۇپ ئېتىغا دۈگا قىلىپ بولۇپ ، پىشانىسىنى ئاتنىڭ قورسىقىغا قويۇپ ماچىلداپ يىغلاپ كەتتى ، — تاي چېغىڭدا قولۇمغا چۈشۈۋىدىڭ ، ياخشى ئات ئەر قانتى دېگەن سۆزنى راستقا چىقاردىڭ . مەن سەندىن رازى ، قار قېلىن ، يول كۆلتۈك ، بىلىپ تۇرۇپ سېنى قىينىاپ ئۆلتۈرۈپ قويدۇم ...

— سويۇۋەتمىسەك ، ھازىرلا توڭلاپ قالىدۇ ، ئاكا !

— نېمە قىلساڭ قىلغىنا ، ئېگەر - جابدۇقنى يەش .

زىياۋۇدۇن كۈمۈشتىن شالدىرما قىلىنغان ، قۇشقۇن ، يۈگەنلىرىگىمۇ كۈمۈش ، مىس تۈگۈرمىلەر بېكىتىلگەن ئېگەرنى ئاتنىڭ دۈمبىسىدىن ئاخىرقى قېتىم بوشاتتى . مۇختەرباي ئېگەر - جابدۇقنى مۇرىسىگە ئارتىپ يېزىغا قاراپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ قېلىن قاردا ئارانلا مېڭىپ يۈرۈپ كەتتى .

زىياۋۇدۇن چانىنى ئاتنىڭ بىر يېنىغا تىرەپ پۈتلىرىنى ئۆرە قىلدى - دە ، ئاتنىڭ تېرىسىنى سويۇشقا باشلىدى .

مۇختەرباي جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان قارىگىر ئېتىنىڭ گۆشىنى ناتونۇش ئادەملەرگە خامتالاش قىلىپ تارقىتىپ بېرىۋەتتى - دە ، بىرىنىڭ ئۆيىدە چاي ئىچىپ تۇرىدىيۇزىگە قاراپ پىيادە ماڭماقچى بولدى .

— ھېچبولمىسا بىر ئۆكۈز بولسىمۇ بېرىڭلار ! — دېدى زىياۋۇدۇن ئاتنىڭ قارتىسىنى ئالغان بىر كۆزىدە ئېقى بار ، تىترەپلا تۇرىدىغان دېھقانغا يېلىنىپ ، — چانا بىلەن تۇرىدىيۇزىگە يېتىۋالايلى - دە !

لېكىن ، دېھقانلار زادىلا ئۇنىمىدى . ئاخىر ئۇلار ئاتنىڭ تېرىسىنى بېرىدىغان بولۇپ بىر ئات رەنگە ئالدى - دە ، چانا بىلەن يولغا چىقتى . كۆلتۈك قاردا ئۇ ئات مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپلا ماڭماي ، ئۇرسا چىچاڭشىپ تۇرۇۋالدى . ئۇلار ئاتنى ئۇرۇپ ھاردى ، ئىككىلا مەھەللە يىراق ، ئوتتۇرىدا پايانسىز قارىياغاچلىق

ھار ئىدى . سوغۇق كۈچەيگىلى تۇردى . قولنى يەڭدىن چىقارغىلى بولمايتتى ، قىبلىدىن يەنە بوران كۆتۈرۈلدى . ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئات غالىلداپ تىترەپ قار ئۈچقۇنلىرىنىڭ زەربىسىدىن شۇمشىيىپ تۆت پۇتىنى بىر يەرگە قىلىپ خارتىلداپ تۇراتتى .

— يانايلى ! — دېدى زىياۋۇدۇن .

— قىبلىگە ماڭغىلى بولمايدۇ ، كۆز ئاچالمايسەن ، ئالغا ماڭ ! — ئۇلار ئات ، چانا ، ئېگەر ـ جابدۇقنى قويۇپ قېلىن قاردا بىردە مۇدۇرۇپ ، بىردە ئۆمىلەپ مېڭىشقا باشلىدى .

— ئات ئۆلسە قانداق قىلىمىز ؟

— بىز ئۆلسەكچۇ ؟

— خەقنىڭ ئېتىنى تاشلاپ قويدۇق .

— مېنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرىمچۇ ؟ ئۇنداق ئون قوتۇر ئاتمۇ پاي ببرەلمەيدۇ ئېگىرىمگە .

زىياۋۇدۇن كەينىگە ياندى .

— نېمە قىلىسەن ، زىيەك ؟

— ئېگەر ـ جابدۇقنى قولتۇقماچ قىلىپ دۇمبەمگە تېڭىۋالمەن !

زىياۋۇدۇنىڭ دۇمبىسىدە ئېگەر ـ جابدۇق ، مۇختەرباي ئارانلا پېخىلداپ قەدەم يۆتكەيدۇ ، زىياۋۇدۇن ھەربىر قەدەم باسقاندا بالىسىنى بىر قېتىم يادىغا ئالىدۇ ـ دە ، بەدىنىدە ھاياتقا بولغان بىر يوشۇرۇن كۈچ ئۇرغۇيدۇ . ئۇ ئاخىرقى كۈچىنى سەرپ قىلىپ بولسىمۇ تۇردىيۇزىگچە چىداپ مېڭىشى كېرەك . مۇختەرباينىڭ مىدىرلىغۇدەك ھالى قالمىدى :

— كۆتۈرۈۋالايمۇ ، ئاكا ؟

— نېمە ؟ مۇز داۋاندىن ئاشقان ئەركەكمەن ! — مۇختەرباينىڭ ئاۋازى ئارانلا چىقاتتى . زىياۋۇدۇن يەرگە كىرگۈدەك خىجىل بولدى :

— مېنى دەپ جاپاغا قالدىڭ ، ئاكا ، مەن رودۇپاي

ئەگەشمىگەن بولسام قارىگىر ...

— كاپشىما زىيەك ! ... — دېدى مۇختەربای تىنىپ كەتكەن ئېغىرچىلىقا بەلگىچە قارغا پېتىپ ئارانلا نەپەس ئېلىپ ، — ئارغان ئوخشايمىز ، يول قېنى ؟

— نەگە ماڭساڭ شۇ يەر يول ، ئەكەل قولۇڭنى !

— توختا ، بىر تىنىۋالاي ! ...

— مەن ئۇچۇن ...

— سەن نېمىدىگەن ، رەيھان ئۇچۇن ... مەن ئۇنىڭ قەبرىسىدە دۇم يېتىپ بالىلىرىڭغا ئۆزۈم ئىگە دەپ قەسەم ئىچكەن ...

— قەسەم ! ... ماڭايلى ، ئاكا ، مانا قاراڭغۇ چۈشكىلى تۇردى .

ئۇلار ئۇن ـ تىنسىز بىرده مۇدۇرۇپ ، بىرده ئۆمىلەپ ئالغا قاراپ مېڭىۋەردى . سوغۇق بارغانسېرى كۈچەيمەكته ، كەينىدىن ئۇلارنى بوران ھەيدىمەكته ، ئۇلار بوراننىڭ ئېقىشى بىلەن مېڭىۋەرسە مەھەللىگە بارىدىغىنىغا ئىشىنىدۇ ... ئۇلار مېڭىۋەردى .

قاراڭغۇ چۈشكەنده مۇختەربای :

— ئۆي ، بىرى پانا قېقىۋاتىدۇ ! — دېدى . ئۇ قېرى قارىياغاچقا يۆلەنگىنىچە قاردا ئولتۇرۇۋېلىپ ھەدەپ ھاسىرايتتى ، — ماڭ زىيەك ، ئوڭ تەرەپته بىر ئۆي تۇرىدۇ ، مېنىڭ مىدىرلىغۇچىلىكىم قالمىدى ! ...

زىيەك ئاكىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزايدى :

— ھاپاش بول ، بوله . مېنىڭ كۆتۈرگۈچىلىكىم بار !

زىياۋۇدۇن ئاكىسىنى ، ئاكىسى ئېگەر ـ جابدۇقنى ھاپاش قىلىپ بىرىنچى ئۆينىڭ ھويلىسى ئالدىغا كەلدى . غورۇ سېلىنغان ھويلا دەرۋازىسىدىن زىياۋۇدۇن ئۆمىلەپ ئۆتتى ، ئاكىسى قارغىلا يېنىچه ياتتى .

زىياۋۇدۇن زىغىر پاخىلى بىلەن يېپىلغان ھويلىغا كىرىپ ئۆزىگە ئېسىلىپ ھاۋۇشغان دېھقان ئىتىغا پەرۋا قىلماستىن ئۆي ئىشىكىنى مۇشتى بىلەن ئۇردى . ئۆيدىن يالىڭاچ بەدىنىگە كورەك

جۇڭا يېپىنچاقلىغان ، كەكە ساقال ، ئېگىز ئادەم چىقتى .
— كېلىڭلار ، كېلىڭلار ! — دېدى ئۇ پۈتۈن بەدىنى قارغا مىلەنگەن ئىككى ئادەمنى كۆرۈپ ، — پاھ ، جۇدۇندا قاپسىلەر ، قاشقادىن چىققان مۇساپىرلارمۇ سىلەر ؟
— ئاۋۇال ئۆيۈڭگە كىرەيلى ، — دېدى زىياۋۇدۇن مۇختەربايىنى يۆلەپ كىرىۋېتىپ ، — قاشقانىڭمۇ نېرىسىدىن ...
ئىللىق ئۆي ، مورا ئوچاقتا كۆيۈۋاتقان قاتتىق ئوتۇن زىياۋۇدۇنغا دەرھال ئۆز ئۆيىنى ئەسلەتتى . مۇختەرباي جۇڭا ، قۇلاقچا ، پىيمىسىنى يېشىپ سامان ياستۇققا جەينىكىنى قويۇپ كۇلدى :
— مەن ساقمۇ ھۇي !
ھەممىسى قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى . كاڭدا قاتار ئولتۇرۇشقان ناچار كىيىنگەن بەش بالا ، ئوچاقمانتىدا گۈپۈلدىتىپ سامان قالاۋاتقان ئانا ، بايىقى ئۇزۇن تۇرا ، يالىڭاچ ئەر (ئۇ ھازىر ياماق - ياماق ماتا كۆڭلىكىنى كىيىۋالغاندى) ھەممىسى قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى .
— كاۋا پىشۇيۇۋاتىمىز ! — دېدى ئەمدىلا تىلى چىققان كەنجى ئوغلى تايتاڭلاپ كېلىپ دادىسىنىڭ تىزىدا ئولتۇرۇۋېلىپ ، — تۇيپان كاۋا ...
مۇختەرباي ئۆيگە سىنچىلاپ قارىدى . سۇپا ئۈستىدە گۇلسىز — تىتىلىپ كەتكەن بىر پارچە كىگىز ، كىگىز ئاستىدا زىغىر پاخىلى ، لىمتاقتا بىرنەچچە سامان ياستۇق ، بىر - ئىككى قۇراق كۆرپە ، كورەك جۇڭا ، كونا چەكمەن چاپان بار ئىدى .
— قاشقالىقمۇ سەن ؟
— نەدىكىنى ، بىندىرىن تارانچى !
— نېمانچە كەمبەغەلسەن ؟
— خۇدانىڭ بەرگىنى شۇ .
— مال - ۋارىنىڭ يوقمۇ ؟
— بىر ئات بار ئىدى ، كۆتۈرەلمە بولۇپ ھارام بولدى ...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىتىش
www.uyghurkitap.com

— توخۇ ، غازلىرىڭمۇ يوقمۇ ؟
— ئەي بولمىدىغۇتاڭ ...
— يېرىڭچۇ ؟
— ئون خورى قالدى .
— ئارانلىما ؟
— دادام كۆچ - كۆچتە كېتىپتىكەن . ئەپۇ ئومۇمدىن كېيىن قايتىپ كەپتۇ .
— نېمە دېگىنى ئۇ ئەپۇ ئومۇم دېگەن ؟
— نەدىن بىلەي ، دادام كېلىپ يەرلەرنى تۆڭگانلارغا سېتىۋېتىپ چاي - تۇز قىلغان ئوخشايدۇ .
— ها - ها - ها ... يەرگە چاي - تۇز ئېلىپ ئىچكەن قاشلىق دەيمىزكەن - دە ... ئۆيۈڭدە يېگۈدەك گۆش - پۆش بارمۇ ، مەن بىر كۈن گۆش يېمىسەم تۇگەپ كېتىمەن جۇمۇ .
— بارمىكىنتاڭ ، ھەي ئاپىسى ، بوجا - موجىلىرىڭ يوقمۇ ؟
— ۋېيەي ، بۇلتۇرلا تۇگىگەن ...
— بۇ يەرنىڭ بېيى كىم ؟
— تۆڭگانلار .
— ئۈيغۇردىنچۇ ؟
— ئاۋۇ نېرىدا يەھياۋاي ، مەيەردە شەمىكام ...
— ھە ، ماڭ جۇگۇ ، شەمىكاڭغا ئېيت ، ئۇ قانتتىن مۇختەرباي ئېزىپ كېلىپ قاپتىكەن ، بىر پاقلان بەرسۇن دەيدۇ - دە .
— ئۇنارمۇ ؟
— بارمامسەن ئاۋۋال ، تېزرەك بار دەيمەن .
مۇلايىم ئۆي ئىگىسى جۇۋۇسىنى كىيىپ چىقىپ كەتتى . جوزا قويۇلۇپ ، مېھمانلارغا داغ سۇ قويۇلدى .
— چېيىڭلارمۇ يوقمۇ ، ھوي خالايىق ، نانچۇ ؟
— قوشنىلارغا بىر سېلىم چايغا بالا كىرگۈزسەم يوق دەپتۇ ، — دېدى ياماق - ياماق كۆڭلەك كىيگەن ، پاختىلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان بېگى يوق پاختىلىق چاپان كىيىپ كىر ماتا

ياغلىقىنى ئېچىكى ئاستىدىن باغلىۋالغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ، ئورۇق ، ۋۇجۇك ئايال گۈناھكارەك تىرىشقىنى تاتىلاپ .

— ھەتتەك ، قارىغىر مەشەدە ئۆلسىچۇ ، بۇلارغا سوقۇم بولاتتىكەن ـ دە !

تۇرپان كاۋىسى بىلەن داغ سۇ جوزىغا كەلدى . مۇختەرباي «كاۋا يېيىش گادايلىقنىك ئالامىتى» دېگەن پەتىۋاسىغا قاتتىق ئەمەل قىلاتتى . ئۇ ھېجىردىكى داغ سۇدىن ئىچتى ، زىياۋۇدۇن بىر كېسىم كاۋا يېدى ، بالىلار بۇلىشىپ ـ تالىشىپ جوزىنى بىرەمدىلا قۇرۇقدىدى .

سىرتتىن دۇكۇرلىشىپ ئادەملەر كىرىشتى :

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، مۇختەرباي ، نېمانداق قامغاقتەك ئۇچۇپ ھوي ...

— كۆزنى ئاچالمىدۇق شۇنىڭغاندا ، — شەمىنىك لەقمى «قارىغۇ» بولغاچقا مۇختەرباي قۇم ئارىشاڭدا تونۇشقان ئادەمگە چاقچاق قىلدى . ئۇلار كۇلۇشتى .

— قېنى ، يۇرۇڭلار ئۆيگە !

— ماڭالمايمەن . مەن دېگەندەك قىل ، بالىلارمۇ گۆشكە بىر تويسۇن .

— ماقۇل ئەمىسە ، يۇر ھېبى ، قوي سويمىز !

مۇختەرباي ئۇخلاپ قالدى . ئۇنىڭ خورىكىگە بالىلار ھەيران قېلىشتى . بىرەمدىن كېيىن نامرات دېھقان ھېبىنىڭ ئۆيىدىن قوي گۆشىنىڭ شورپا پۇرىقى تارقالدى . ئۇ شۇ ئاخشىمى بىر قوينىڭ گۆشىنى قازانغا سالغۇزۇپ ، بىرنەچچە يىلدىن بېرى گۆشكە تويۇنمىغان نامراتنىڭ بالىلىرىنى گۆشكە تويغۇزدى . بايلار ئۆيىگە چىڭ تۇتۇپ تەكلىپ قىلسىمۇ بارماستىن ، ئاشۇ سۇپىدا قۇراق كۆرپە ئۈستىدە جۇۋۇسىنى يېپىنىپ ، سامان ياستۇقتا بېشىنى قويۇپ بالىلارنىڭ ئارىسىدا قورۇنماي ياتتى .

— ما خۇسەننىڭ ئەسكەرلىرىگە ئات باقار بولۇپ ئايلاپ ـ ئايلاپ داق يەردە ياتاتتىم ، — دېدى ئۇ ئۆي ئىگىسىنىڭ خىجىل

بولغىنىنى بىلىپ ، — سېنىڭ ئۆيۈڭ جەننەت ، پاك ، نېمىدېگەن راھەت !

— نۇرغۇن سېخىيلىق قىلدىڭ ، ئاكا ، بىر ئات ، بىر قوينى يېگۈزۈۋەتتىڭ ـ دە !

— تۇرداخۇن بايىنى خائىن قىلىپ پۈتۈن بايلىقىنى مۇسادىرە قىلىۋىدى ، بايلىقى توزۇپلا كەتتىغۇ . شېڭ دۇبەن بايلارنى خائىن قىلىپ بايلىقىنى تارتىۋالىدىكەن . كىم بىلىدۇ ، بىزمۇ خائىن بولۇپ تاپقان ـ تەرگىنىمىزنى شېڭ دۇبەننىڭ يانچۇقىغا سېلىپ بېرىمىزمۇ تېخى . ئۇنىڭدىن كۆرە بىز خەق يېسۇن ، ھەي ئۇزۇن تۇرا ، بىر چانا تېپىپ بىزنىڭكىگە بارغىنا ، بىر كالا سوقۇم سويۇپ بېرەي ، بالىلىرىڭ يېسۇن . ئىككى پارچە كىگىز ، ئىككى چاي ، بىر تاغار ئۇن بېرىمەن ، قاچان بارسەن ؟

— ۋايتاڭ ! ...

— تارانچى دېگەن شۇنىڭ ئۈچۈن نامرات . ئۇجمە پىش ، ئاغزىمغا چۈش ، دەپ ئاسمانغا قاراپ يانقىنى يانقان بۇ خەقنىڭ !

— ئۇنداق بولغاندىكىن ئەكېلىپ بېرەرسەن ! ...

— ھا ـ ھا ـ ھا ...

— مۇنداق دە تېخى ، خۇدايىم باشقا ئىش قىلماي ساڭىلا ئىشلىسە بولىدىكەن ـ دە ، قانچە بۇغداي تەردىڭ ؟

— ئىككى خو بۇغداي تەرگەن ، ئاپىخان بېسىپ ، ئارانلا ئالتە خو چىقتى ! ...

— ئېڭىزغا تەرگەندىكىن شۇ .

— ئون خو يەرنىڭ تۆت خورىنى بىر قاشقالىقا بەردىم ، قوناق تېرىدى ، ئۇ ماڭا تۆت خو قوناق بەردى ، بوز يانقۇزغۇدەك يەر نەدە .

— كۆكتات ـ پۆكتات ، قوغۇن ـ تاۋۇزچۇ ؟

— تەرمىدۇققۇتاڭ .

— بارى ـ يوقى يۈز سەككىز تال كاۋىمىز بار شۇ ! — ئايالى ھەسرەت بىلەن گەپ قوشتى .

— بىر سېۋەت ياڭيۇ ، سەۋزىچۇ ، خوتۇن ؟

— ۋىيەي ، كۆچۈكنىڭ بىرنېمىسىدەك ...
— ها ـ ها ... هى ـ هى ...
— پەمىدۇر ، لازا ، چەيزە دېگەنلەرنىڭ بىلمەيسىلەر . لەڭمەن ، مانتا دېگەنلەرنىمۇ يەمدۇ بالىلىرىڭ ؟
— بولسىغۇ يەيتتى ، ئۇچ ـ تۆت يىلنىڭ ئالدىدا بىر لەڭمەن ئېتىۋېدى ... ئۇنتۇپ قالدىڭغۇ دەيمەن ـ هە ، خوتۇن !
— توخۇمىز يوق ، ئىتىمىز بار ئىدى . كېپەك يوق ئاش ئېتىپ بېرەلمەي ئۆلۈپ قالدى .
— يازدا بالىلىرىڭ نېمە يەيدۇ ، ئۈزۈكچىلىكنى قانداق ئۆتكۈزىسەن ، يېڭى ئاشلىققا ئۇلاشقۇچە دەيمىنا ؟
— سۆك يەيمىز ... سۆك بىلەن كاۋا ...
— تېرىق تېرىپسەن ـ دە ، هە ؟ — مۇختەربايىنىڭ ئاخىرقى سوئالى جاۋابسىز قالدى . ئاۋۇال ئۈزۈن تۇرا ، ئاندىن مۇختەربايى خورەك تارتىشقا باشلىدى .
ئۆرۈلگىلى بولمايدىغان ، بىر ـ بىرىگە يامىشىپ يېتىشقان چوڭ ـ كىچىك هەممىسى ئۇيقۇغا كەتتى . بىرلا زىياۋۇدۇن ئۇخلىيالمىدى . ئۇ مۇنۇ يەر ئىگىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ كەلگۈسىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى . هازىر ئۇنىڭ قولىدا سەكسەن خو يەر بار . لېكىن ، تېرىيدىغىنى ئون خوغا ئارانلا يېتىدۇ . يەر بېجى — دەن بارغانسېرى كۆپەيمەكتە . بۇلتۇر ئون يەتتە خو دەن تۆكۈۋېدى ، بۇ يىل يىگىرمە بىر خو بوپتۇ . دەننى تۆكۈپ بولۇۋېدى ، ئارانلا ئالتە خو بۇغدىيى قالدى . كېلەر يىلى يېڭى ئاشقا يەتكۈچە يەيدىغىنىمۇ شۇ ، ئۇرۇقمۇ شۇ . يەيدىغىنىغا ئارانلا يېتەر ، ئۇرۇقنى قانداق قىلار ؟ بىر ئېتى بار ئىدى ، هازىر ئۇمۇ يوق . ئۇچ ـ تۆت قويى بولىدىغان ، ئۇمۇ تۇگىدى . ئەيسا شاگىيولارغا دادىسى مال ـ ۋاران قالدۇرغان ، يەرنى بەردى ، قوي ـ كالا ـ ئاتلارنى «بولدى» دەۋەتكىنى نېمىسى ؟ كۈن كۆرۈش ئۈچۈن ئىككىلا يول قالدى : بىرى ، يەر سېتىش ؛ يەنە بىرى ، دەۋا قىلىش . هەر ئىككىسىلا نومۇس . قايسىسى يامانراق نومۇس ؟ يەر ساتتى

دېگەن سۆز ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ — غازى ھاجىنىڭ نامى ـ ئابرۇيىنى ساقلىتى دېگەن سۆز . ياق ، بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ ، دەۋاچۇ ؟ ئەيسا شاڭيو دېگەن ئۇنىڭ دادىسىنىڭ كىچىك ئاپىسىنىڭ چوڭ ئوغلى ، دادىسىنىڭ ، كىچىك ئاپىسىنىڭ روھى قورۇنامدۇ ؟ ئاندىن كېيىن دادىسىنىڭ روھىچۇ ؟ خەقنىڭ گېپىچۇ تېخى ؟ «ئۆلۈك ، گەپ قىلمايدۇ دېسە گۇرگۇر ، چېلىش ، ئوغلاق دېسە بۆكە ، داپ چېلىڭ دېسە گەدىش ، جان باقالماي ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ ئوستىدىن ئەرز قىلىپ يۈرگىنىنى قارىمامدىغان ؟» دېيىشسە ، بۇنداق گەپ چوماقتىنمۇ يامان . ئىنساپ قىلسا بېرەر ، لېكىن ئىنساپ بولسا ئەيسا شاڭيوم يەرنىڭ دەنلىرىنى ماڭا دۆڭگەپ ، مېنى باغلىتىپ سولىتىپ قويماس ئىدى ...

ئۇنىڭ بوينىنى بىرنېمە چاقتى . ئۇ سىلاپ «بۇدرۇق» نى تۇتۇۋېلىپ مورا ئوچىقىغا تاشلىۋىدى ، پۈتلىرىنى ، باشلىرىنى قىمىلدىتقىلى تۇردى . «پاھ ، بىچارە باللار ، كاۋا بىلەن مۇشۇ پىتىلارنى بوردايدىكەن ـ دە ؟» ئۇ ئولتۇرۇۋېلىپ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى سىلاشقا باشلىدى . باللار تېپىرلىشىپ زادىلا جىم ياتمايتتى . كاڭدا ياتقان ئانا ھەممىنى سېزىپ ياتسا كېرەك ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا «ئۇھ» تارتاتتى . مانا مۇختەربايمۇ قىمىرلاپ جۆيلۈدى : «رەيھان ، ھەي رەيھان ، ئالغىنا !» بىر تۇغقان ئاكىسىنىڭ ئاغزىدىن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ئىسمى چىققىنى نېمىسى ؟ ئۇلارنىڭ چاتىقى بارمىدىيا ؟ ياق ، رەيھان ئۇنداق قىلمىدىغان خوتۇن ئەمەستى ، رەھمىتى زىياۋۇدۇنغا قانمايلا ئۆتۈپ كەتتىغۇ . پاھ ، ئۇنىڭ ئېرىگە ئامراقلىقى ... شۇنىڭ ئۈچۈن زىياۋۇدۇن نى ـ نى كېچىلەرنى ئۇياقتا ـ بۇياقتا ئۆرۈلۈپ ئۆتكۈزۈۋەتتى . تۆت يىلدىن بېرى ئۇنىڭ نەچچە قېتىم چۈشى بۇزۇلدى ، ھەممىلا قېتىم رەيھان بىلەن . ئۇ ھازىرمۇ ئاخشامقى قوي گۆشى ، شورپا كۈچى بىلەن يالاڭ ئىشتاندىن تۆكۈلۈك ئاچىدىغاندەك بولۇۋالغان تەمەخور ئەزاسىنى قولى بىلەن بېسىپ قويدى . ئۇنىڭ خىيالى يەنە تۇنجى توي ئاخشىمىغا قايتتى ... تۆپە پەنجىرىدە قاغىدەك توپ ئادەم ،

ئۇنىڭ يېنىدا ئون بەش ياشلىق يۇرت گۈزىلى ، ئەندىشىدە ئېغىر تىنىپ ياتماقتا . ئۇ قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى ، قىز ئۇنىڭ كەڭ كۆكرىكىگە يۈزىنى ياقتى . ئۇ قىزنى ئاستا ئوڭدا قىلدى . ئۇنىڭ نەپىسى بالا ئەزاسى ئۇنى ئالدىراتماقتا . ئۇ قىزنىڭ ئىشتىنىنى تارتتى . قىز ئىڭراپ تۇرۇپ :

— قورقمەن ، قورقمەن ! — دېدى پىچىرلاپ .

— بولە ، زىيەك ، مۇزلاپ ئۆلەي دېدۇق !

— ۋاي ئۆلەي ، ۋاي چىدىمىدىم ! ...

— قىز قانداق قىلار ؟ ئۇ بىر ھاڭگا !

ئۇ قىزنى سىلاپ تۇرۇپ :

— قورقما ، تۇي بولغاندىكىن ... — دېدى ۋە قىزنىڭ باشلىرىنى سىلاپ ، يۈزلىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ ياۋايىلىقىنى باشلىۋەتتى .

— ئاپا ! — قىز قاتتىق چىرقىرىدى . پەنجىرىدە قىيقاس كۆتۈرۈلدى ، زىياۋۇدۇن ھودۇقۇپ قىزنى يۆلىدى ، ئۇنىڭ قولى ھۆل بىرنېمىگە تەگدى . ئۇ قىزنىڭ بىھوش بولۇپ قالغىنىنى بىلدى ۋە دەرھال كىيىنىپ سىرتقا مېڭىپ :

— يەڭگە ! — دېدى . «يەڭگە» كىرگەندىن كېيىن ھويلىغا چىقىپ ئاغىنىلىرىنى تىللىدى :

— ھايۋان سەن خەق !

— سەنمۇ شۇ ، زىيەك !

— كىچىككىنە قىزنى چىرقىرىتىۋەتتىڭ ، ھاڭگا !

قىز ئەتىسى تاماقنى تاتىرىپ ، مىدىر ـ مىدىر قىلماي ياتتى . قىزدىن بىر ھەپتىگىچە قان كېلىپ ھاياتىدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدى . ئاياللار ئۇنى قانداق قۇنقۇزدىكىن ؟ بۇنى زىيەك بىلمەيدۇ ! ...

زىياۋۇدۇن جۇڭسىنى يېپىنچاقلاپ تالاغا چىقىپ ھويلىدا بىردەم ماڭدى . بوران ھۇۋلايتتى ، قارلار ئۇچاتتى ، دەرەخلەر ئۇشقىرتىپ غاراسلايتتى ... «بالام شۇ تۇرقىدا نەدىكىن ؟» ئۇ

بالىسىنى ئويلۇندى ، يەنە ھېلىقى بىچارە دادا ھالىغا قايتتى . ئۇنىڭ بەدىنىدە راھەتكە ئىنتىلىش ھېسى قالمىدى ، قەلبىدە پەس خىل سېغىنىش ، جۇدالىق ، ئاتىلىق بۇرچ ھېسى يالقۇن بولۇپ يېنىشقا ، بوران بولۇپ گۈركىرەشكە باشلىدى .

ھەي ئىنسان ، ھاياتقا سەممىي مۇئامىلە قىلساڭلا ھەممە يەردە خۇشاللىق تاپالايسەن ، غەم ـ غۇسسە يالقۇنلىرى ئىچىدىمۇ كۈلەلەيسەن ، يەنە شۇنداقلا تاغدەك لەززەتنى ئۆز زىممەڭگە ئادا قىلىدىغان ئىش ئۈچۈن چۆرۈپ تاشلاپ ، غەم ـ قايغۇ ئىچىگە شۇڭغۇيالايسەن . سەممىي ئادەملەر ھېچنېمە ئىزدىمەيدۇ . بەختمۇ ، بالايىئاپەتمۇ ئۇنى ئەگىشىپ يۈرىدۇ ، قايسىسى چاققان بولسا ئىنسان شۇنىڭ ئەسىرى ...

زىياۋۇدۇن بۇ كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى .

ئەتىسى شەمى باي ئۇلارنى يەھيا مىڭبېگىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ باردى . مىڭبېگى ئېگىز ، تارىمۇش ، قارا ساقال ، دوپپىسىنى كۆزىگە كىيىۋالىدىغان مەغرۇر ئادەم ئىدى . ئۇ مۇشۇ بەش يۈزىنى سورايدىغان مىڭبېگى ، يەرلىك ھۆكۈمران ئىدى . ئۇنىڭ ئۆيىمۇ كونىچە ، ئېغىل ، ئامبار ، ئۆي ئىشىكلىرى ، قۇچاق يەتمەيدىغان تۈۋرۈكلىرى بار ئۆي ئىدى . مېھمانلارنى مېھمانخانىنىڭ تۆرىگە — كېيىك تېرىلىرىدىن قىلىنغان كۆرپىلەرگە ئولتۇرغۇزۇپ بولۇپ ، مىڭبېگى دۇئادىن كېيىن تارانچى ئادىتى بويىچە گەپنى چاقچاقتىن باشلىدى :

— ھە ، مۇختەرباي ، قارىگىر مۇز داۋاندىن ئۆتەلىگەن بىلەن تۇز داۋاندىن ئۆتەلمەپتۇ ـ دە !

— ئۆتۈشىنىغۇ ئۆتتى ، قاشلىقلار توشقان قوغلاپ ئاۋارە بولمىسۇن دەپ تەييار گۆش بولۇپ بەردى دەڭا !

— ھا ـ ھا ـ ھا ... ھە ، ھېلىقى قاشقالىق مىڭبېگى ھېلىھەم دوتەي بولىمەن دەپ چېپىپ يۈرەمدۇ ؟

— تىنىمايدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ كىرمەيدىغان تۆشۈكى يوق . ئاڭلىساق زاكىرخان غوجامنى قولغا كىرگۈزۈپ بوپتۇ . ھاكىم

بولغۇدەك دېيىشىدۇ . غېنى بىلەن بىزنىڭ نۇرلارنى تۇتۇپ بەرسىلا ھاكىم بولالايدۇ جۇمۇڭ !

— ھوي ، نۇرى دېگەن بالا سىزنىڭ بالىڭىزمۇ ؟ مەن يېقىندا توققۇزتاراغا بارغانىدىم ، ھاكىمنىڭ ئۆيىدە غېنى بىلەن ئىككىسىنى كۆرۈپ قالدىم . يېڭى ھاكىمغا نەزەرخان غوجامنىڭ ھېلىقى ئەپرىز بانۇم دېگەن خوتۇنى تېگىۋالدى دەڭا . يامان خوتۇنكەن . ھاكىمنىڭ مال ـ دۇنياسىغا كۆزى چۈشۈپ ، يەتمىشتىن ئېشىپ ئىككى پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەمگە ياتلىق بولۇۋالدى . بوۋاي ئۆلسە ھەممە بايلىقى ئۇنىڭ بولىدۇ ـ دە !

— ھە ، ھە ... نۇرى شۇ يەرگە كەپتۇمۇ ؟ — زىياۋۇدۇن بالىسىغا قىزىقىپ سورىدى .

— گەۋدىلىك ، گەپدان ، بىلىملىك يىگىتكىنا . غېنى ئۇنى ئۇيغۇرىدىن چىققان لېنىن دەۋاپتۇ . ئۇلار كېچىلەپ كۇنەس تەرەپكە يول ئالدى . قېچىپ يۈرگەن ئوخشايدۇ ئېھتىمالىم .

— شېڭ دۇبەن ئۇلارنى تۇتۇشقا نىلقىغا ئەسكەر چىقارغان ئوخشايدۇ .

— ھاي ، ئاۋاك ئەپەندى !

ئۆيگە ئېگىز ، قاشلىرى تولىمۇ قويۇق ، قارا بۇرۇت بىر كىشى كىردى .

— لەۋەي !

— ھېلىقى خەتنى ئوقۇڭا ، شۇ نۇرىنىڭ ماڭا يازغان خېتىكەن ، مۇنۇ دادىلىرى ئاڭلىۋالسۇن .

ئەپەندى دالانغا چىقىپ كېتىپ خېلىدىن كېيىن كىردى ۋە تۆۋەندىكى خەتنى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئوقۇدى : «ھۆرمەتلىك يەھيا مىڭبېگى ئاكا ، ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى بىلىپ تۇراي دېۋىدىڭىز ، سىزگە تۇنۇگۇن ئۇرۇمچىدە بولغان بىر ئىشنى دەپ بەرمەكچىمەن : شېڭ دۇبەن ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لى يىڭچىنى ئۆچ يۈزدەك ئەسكەر بىلەن شىنجاڭدا تازىلاش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن غۇلجىغا يولغا سالغان . نىشان غۇلجا ناھىيىسى بىلەن نىلقا

ناھىيىسى ئىكەن . بۇ قېتىم ئاساسەن «باندىت» تازىلاشنى مەقسەت قىلىدىكەن . «غېنىنىڭ ئاغىنىسى» ئەلۋەتتە ھوشيار بولۇشى كېرەك . نىلقىغا كەلسىڭىز پاتىخ مۇسلىموفقا يولۇقۇڭ ، سىزنى بىخەتەر يەرگە ئاپىرىپ قويىدۇ . بىزنى خۇدايىم ، خەلق ، قار ـ بوران بىرلىشىپ قوغدايدۇ ، خاتىرجەم بولۇڭ !»

— ھا ـ ھا ـ ھا ... — مۇختەرباي قاقاقلاپ كۈلدى ، — ئوغۇل ، ياشا ، غوجانىياز ، ماموت سىجاڭ ، تۆمۈر سىجاڭلاردىن ئۆتۈپ كەت ، نۇرى ! غېنى ، پاتىخ ، ئەكىبەر دېگەنلەر شۇڭقار ـ دە ، ھېلىغۇ ئۇچ يۈزكەن ، ئۇچ مىڭ ئەسكەر كەلسىمۇ بۇرۇتى تەۋرەپ قويمايدۇ ئۇلارنىڭ !

تالادا قىيقاس كۆتۈرۈلدى .

— كەلدىمۇ نېمە شېڭ دۇبەننىڭ ئەسكەرلىرى ؟

— ھا ـ ھا ـ ھا ... ھاۋا ئېچىلدى ، پۈتۈن قاشلىق ئۇۋغا ئاتلاندى . ئالدىمىز جاڭگال ، كەينىمىز تاغ ، تۈزلەڭ . توشقان ، تۈلكە دېگەن قىسىم ـ قىسىم ، ئېڭىشسەڭلا قولۇڭغا چىقىدۇ . قاشلىقنىڭ سوقۇمى توشقان ، چىقىپ ئۇۋلايمىزمۇيا ؟

— چىقساق چىقتۇق ! — دېدى مۇختەرباي ، — مىڭبېگى ئاداش ، قېزاڭنى ئەكەلمەمسەن ، ئۇۋ دېگەنگە كۈچ كېرەك !

زىياۋۇدۇن بۇنچە جىق ئادەمنىڭ ئۇۋغا چىققىنىنى كۆرمىگەن . يار بېشىدىن تۆۋەنگە قارىساڭ تاكى كۈنەس دەريا‌سى بويىدىكى ئورمانلىق ، شىمال تەرەپكە ئاۋرال تېغى يوتىلىرىغچە چوماق ئوينىتقان ئادەملەر ، تىنىمسىز ھاۋشۇاتقان ئىتلار .

— توشقان دېگەننىڭ تۇخۇمىنى قورۇتىدىغان بولدى ـ دە ، بۇ قاشلىقلار . يائاللا ، شېڭ دۇبەن مۇشۇنداق تۇت ـ تۇت قىلسا بىزمۇ توشقاندەك قورۇپ تۇگەرمىزمۇ ؟

— ئاڭلىدىڭغۇ ، بالاڭ بىزنى خۇدايىم ، خەلق ، قار ـ بوران قوغدايدۇ دەپ يېزىپتىغۇ ! قورقما ، زىيەك ، بالاڭ يۈز ئىتنى تېنىتەلەيدىغان تۈلكە بولۇۋالغان ئوخشايدۇ !

ھەممە ئادەم توشقان تۇتۇشنىڭ كويىدا ، بىرلا زىياۋۇدۇن بالا

غېمىده ، ئۇنىڭ خىيالى بالىسىدىلا قالغان . ھېلىقى لى يىڭچى دېگىنى ئۇچ يۈز ساقچى بىلەن غۇلجىغا كەلسە ، غۇلجا ناھىيىسى بىلەن نىلقا ناھىيىسى مۇھىم نۇقتا بولسا ئۇ قانداق قىلار ئەمدى ؟ بىچارە بالىسىنى تۇتۇۋالسا ياكى ئېتىۋەتسە زىياۋۇدۇن ئازابقا چىدىيالارمۇ ؟ سوقۇش بولسىدى ، بۇنداق ئەنسىز چىلىكتە ياشىغۇچە جەڭگە كىرىپلا كەتسە ، ياكى ئوقتا ئۆلسە ، ياكى ئۆچىنى ئالسا ...

ئاكىسى مىڭبېگىنىڭ بىر ئېتىنى مىنىپ دەريا بويىغا قار توزۇتۇپ يۇرۇپ كەتتى . ئۇنىڭ ماڭغۇسى يوق . ئۇ شىمالدا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاۋرال تېغىغا قاراپ قېتىپلا قالدى . ئۇ تاغنىڭ نېرىسىدا ئۇنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلى بار ئەمەسمۇ ؟ ...

لى يىڭچى راست دېگەندەكلا غۇلجا شەھىرىگە كىلىپ ئۇچ كۈن ھەربىي ھالەت يۈرگۈزدى . ئىككى زاۋۇت ئەنسىز ھۆركىرىدى ، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ، گىمنازىيە ۋە ھۇسەينباي زاۋۇتىدىن ئوتتۇزدەك ياشنى تۇتتى ، لېكىن ناھىيىلەرگە چىقالمىدى . تاغلار بولسا تامام ئېتىلگەنىدى . قېلىن قار راستلا مەردلەرنى قوغدىماقتا ئىدى .

1942 ــ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى قارلار ئېرىپ كوچىلاردا ئەگىز ئېقىۋاتقان بۇ كۈندە ، شېڭ دۇبەننىڭ تۆتىنچى ئىنىسى شېڭ شىچىغا ئۆز ئۆيىدە تۇيۇقسىزلا ئوق تەگدى ، ئۇ ئۆلدى . شېڭ شىسەي دەرھال كېچىلەپ يېغىن ئاچتى . ئۇ ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقى بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ مائۇزىرنى ئۇستەلگە قويۇپ :

— بۇ چوقۇم ئورۇسلارنىڭ ئىشى ! يەنىمۇ بىلەن تىلى بىر ! — دەپ ۋارقىرىدى . ئۇنىڭ قىسقا بۇرۇتى ، قويۇق قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتكەن . ئۇ بارلىق گۇمانلىق ئادەملەرنى تۇتۇشقا بۇيرۇق بەردى . جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان بىر يۈز يىگىرمە نەچچە ئەزاسىنى بىر كېچىدىلا قولغا ئالدى . ئاندىن كېيىنلا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن

مۇناسىۋەتتى قويۇق بولغان ئوقۇغۇچىلار ، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنىڭ بۇلۇم باشلىقىدىن يۇقىرى كادىرلىرى بولۇپ ، ئالتە يۈز نەچچە ئادەمنى قولغا ئالدى ۋە ستالىنغا تېلېگراممۇ يوللاپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خادىملىرىنى قايتۇرۇپ كېتىشنى تەلەپ قىلدى . ئۇ بىر كۈندىلا بۆرە جۇڭىسىنى كىيدى ، ئالتە بۈيۈك سىياسەت ، ماركسىزم ـ لېنىنىزم دېگەنلەرنى ئېغىزغا ئالماس بولدى . ئۇ ھەتتا سوۋېت ماشىنىسىدا ئولتۇرماستىن گېرمانىيە ماشىنىسىدا ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى . ئۇ بۇنىڭدىن كېيىنكى دۇنيانىڭ تەقدىرى گېرمانىيە بىلەن ياپونىيەنىڭ قولىدا بولىدۇ دەپ ھۆكۈم چىقاردى . ئۇ شۇنىڭ بىلەن بىللە جياڭ جېيشىنى ئۆزىگە ئارقا تىرەك قىلىشنى زۆرۈر ھېسابلىدى . لېكىن ، ئۇ جياڭ جېيشىنى يامانلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلاشقانلىقى ئۈچۈن ، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ 8 ـ پولكى جياڭ جېيشىنىڭ جازا يۈرۈشىگە تاقابىل تۇرۇش كويىدا شىڭشىڭشيادا تۇرغان . جياڭ جېيشىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىگە مەدەت بېرىش مەقسىتىدە شىنجاڭدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىشىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ جېۋچۈەن ۋىلايىتى ئەتراپىدا خەندەك كولىتىپ قاتتىق مۇداپىئە تەييارلىغانىدى . سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ پولكوۋنىكى ماسىنكو ھەرقاچان ھوشيار بولۇش توغرىسىدا موسكۋادىن دائىم يوليورۇق ئېلىپ تۇراتتى . چۈنكى ، سوۋېت ئىتتىپاقى بۇ چاغدا قىيىن كۈنلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى . گېرمانىيەنىڭ ھاۋادىن بومبارىدىمان قىلىش پىلانى ئورال تاغلىرىغچە بولغان كەڭ دائىرىدە بولغاچقا ، ستالىن سوۋېت ئېغىر سانائىتىنى ئورالغا يۆتكىگەن بولسىمۇ ، بۇ رايون يەنىلا خەتەرلىك رايون ئىدى . شۇڭا ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلانلىرىنىڭ زاپچاسلىرىنى ئەكېلىپ ، ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى تۇدۇڭخاباداۋا قۇراشتۇرۇپ ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىۋاتاتتى . مايتاغ

نېفتلىكىدىنمۇ ئۇرۇش ئۈچۈن ياخشى پايدىلىنىۋاتاتتى . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان يىگىرمە نەچچە مىڭ خادىمى بىرلا قىيقاس بىلەن چېقىپ كېتىدىغان ، بىرنەچچە يۈز ئادىمىنى قولغا ئالسىلا قورقۇپ تىكىۋېتىدىغان ئاجىز كۈچ ئەمەس ـ دە . ستالىن ھەر ئامال بىلەن ئۆزىگە خائىنلىق قىلغۇچىنى جازالىيالايتتى . لېكىن ، ئۇ شۇ كۈنلەردە شېڭ شىسەي توغرىسىدا ئويلىنىشقا ۋاقىت چىقىرالمايتتى . ئۇنىڭ پۈتۈن دىققىتى موسكۋا ، ستالىنگراد ، كىيېۋ ، كۇرسكىي ئۇرۇشلىرىغا قارىتىلغانىدى . شۇنداق بولسىمۇ شېڭ شىسەي ستالىندىن ئۆلگۈدەك قورقاتتى . ئۇ يۈز ئۆرۈمەي دېسە ، ستالىن غۇلىسا ئىشىم چاتاق دەپ ئەنسىرەيتتى . نەق شۇ دەككە ـ دۈككىچىلىك بولۇۋاتقاندا ، ئامېرىكىنىڭ مۇئاۋىن پرىزىدېنتى ۋىلسون سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق ئۇرۇمچىگە كەلدى . ئۇنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ باش قوماندانى جۇ شاۋلياڭ بىلەن ھاۋا ئارمىيە باش قوماندانى خې جىڭۈلار ئۇرۇمچىگە كەلدى . شېڭ شىسەي ئۇلارنى پەۋقۇلئاددە چوڭ ئىلتىپات بىلەن كۈتۈۋالدى . ئۇ جياڭ جېيشىنىڭ بۇ يېقىنلىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ جياڭ پرىزىدېنتقا چەكسىز سادىق ئىكەنلىكى ، كومۇنىزم خەۋپىگە قارشى كۈرەشتە ئامېرىكىنىڭ ئەڭ جەڭگىۋار جان پىدالىرىدىن بولۇشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ ئارقا ـ ئارقىدىن نۇتۇق سۆزلىدى . شىنجاڭنىڭ قولدىن كېتىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەپ يۈرگەن جياڭ جېيشىغا شېڭ شىسەينىڭ بۇ سۆزلىرى ياغدەك ياقىدۇ ـ دە ! جۇ شاۋلياڭ شېڭ شىسەينىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ :

— جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ سىزدىن شۇنى ئۈمىد قىلىپ يۈرەتتى . جۇڭگو خەلقىنىڭ ئېسىل پەرزەنتى ۋەتەن تۈپرىقىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدۇ ، يارايسىز ، يارايسىز ! — دېدى .

شۇ كۈندىن باشلاپ شېڭ شىسەي ھەربىي كىيىمىنى زادىلا يۆتكىمەيدىغان بولۇۋالدى . ئاندا ـ ساندا كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ ، گالستۇك تاقاپ چوڭ ـ چوڭ سورۇنلارغا بېرىپ ، سوۋېت

ئـتـتـپـاقـى ئەمەلدارلىرى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ ياۋروپاچە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدىغان ئىشلارمۇ شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى ، ئۇ كەسكىن ، سۇرلۇك چىراي بىلەن ھەربىيچە پاگون ، مىدالارلىق تاقىغان ، يېنىغا تاپانچا ئاسقان ، قوراللىق قىسىملار مۇھاپىزەتىدە ئۇ يەر - بۇ يەرگە بارىدىغان ، ۋارقىراپ گەپ قىلىدىغان ، نۇتۇق سۆزلىسىمۇ تاپانچىسىنى ئۈستەلگە قويۇپ قويىدىغان ھەيۋەتلىك ، سۇرلۇك گىتلېرغا ئۆزىنى تەقلىد قىلىدىغان بىردىنبىر ئاسىيالىق بولۇپ قالدى ...

قارلار ئېرىدى ، تاغ قاپتاللىرىدا ياپيېشىل چىمەنلەر كۆن نۇرىدا يالتىرىدى ، قارىغاي ئارىلىرىدا بۇغا - مارالار ، كېيىك ، تۈلكىلەر مەست بولۇشۇپ چۈقان سېلىشتى . غۇلجا باغلىرىدا باھار شادلىقىدا مەست بولۇشقان قۇشلار بەس - بەس بىلەن سايراشتى .

لېكىن ، شىنجاڭ ئاسمىنىنى قارا بۇلۇت قاپلىغان ، نە ھاۋادا ، نە ئادەملەرنىڭ چىرايلىرىدا شادلىقتىن ئەسەر يوق ئىدى .

22

ئەنۋەر مۇسابايوف دوتەي يامۇلىدىن پەرىشان ھالدا قايتىپ چىقتى . ئالتايدىكى ئالتۇن كان ، مايتاغدىكى نېفىت ، ھەربىي مەكتەپ ، سودا شىركەتلەردىكى سوۋېت ئادەملىرىنىڭ دۆلىتىگە قايتىشى ھۇسەنبايلارغا مۇناسىۋەتسىز بولغىنى بىلەن ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودىنى توختىتىسەن دېسە ، ئۇلارغا كېلىدىغان زىيان تولىمۇ چوڭ بولىدۇ - دە . ئۇلارنىڭ موسكۋادىن تارتىپ ئالمۇتىغىچە بولغان بارلىق شىركەت ، ۋاكالەتخانىلىرى تاقىلارمىش . بۇنداق بولغاندا ، ئۇلار تېرە زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى ، شۇنچە قوي ، ئات ، يۇڭ ، قىممەتلىك مۇڭگۈزلەر ۋە تېرىلەرنى نەگە ساتىدۇ ؟ زاۋۇتلار ، سودا بىراقلا توختىسا بۇنىڭدىن كېلىدىغان زىيانغا چىدىغىلى بولارمۇ ؟ بۇ ئىش تۈيۇقسىز ئاسماندىن چۈشكەن بومبا ، توپان سۇيى ، يەر تەۋرەپ بايلىقنى يەر

يۇتقانەدەكلا بىر ئاپەت ! يېڭى كەلگەن دوتەي ، سىلىڭ قاپىقى يامان ، ئاۋازى توڭ ، گەپكە زادىلا قۇلاق سالمايدىغان ئادەم بولۇپ چىقتى . «كىم ئىجرا قىلمىسا ئېتىلىدۇ» ، ئۇنىڭ دەيدىغىنى شۇلا . ئۇنىڭغا يارا تەڭلەشمۇ ئۆزىگە ئوق ئاتقانەدەكلا بىر ئىش . ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىشنىڭ يولى بارمىكىن ، زاكىرخان دوتەيچۇ ؟ كىشىلەر ئۇ ئادەم سىلىڭنىڭ ئېلىۋەتكەن تىرنىقى ، ئۇنىڭدا قارار قىلىش ، بۇيرۇق قىلىش ھوقۇقى نېمە قىلسۇن ، گەپ قىلىش ھوقۇقىمۇ يوق ، دېيىشىدۇ . راست شۇنداق بولسا ئېغىز ئۈپرىتىشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟ ... ئۇ تاشلەپكىدەكى كانتورغا كىچىك ماشىنىسى بىلەن باردى باش بوغالتىرى — تاتار كىشى بېشىنى ئوستەلگە قويۇپ خىيال سۈرۈۋاتقانىكەن .

— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ! — دەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى بوغالتىر ، — ئامال بولمىدى ، ئەپەندىم . ھۆكۈمەت تۆت يۈز سەكسەن مىڭ دوللار سېلىق سالدى . ئۇچ كۈنگىچە تاپشۇرمىساق تۈرمىگە تاشلىغۇدەك ، بانكىدىن قەرز ئالدۇق . بىزنىڭ س س س ردىكى پۇللىرىمىزنى بۇياقتا ئۆتكۈزمەيۋاتىدۇ . ئىشچىلارنىڭ ئايلىقى بىر چوڭ ئىش . ھەممە پۇلغا مال ئېلىپ بېسىپ قويدۇق . ئۇچ قېتىم ئوبوروت بولىدىغان ۋاقتى بولدى ، نېمە ئىلاج ، نەچچە مىليون دوللار ئىسكىلاتلاردا توپا بېسىپ ياتىدۇ ...

— بولدى ، بولدى ، قويلار قانچە ؟

— ئۇچ يۈز ئاتمىش مىڭ تۇياق .

— بازارغا سالساق دىرىنىڭ نەچچىلىكى تىرىلىدۇ ؟

— قوي كاسات ، ئەپەندىم . غۇلجا كوچىلىرىغا قوي تىنىپ كەتتى ، خېرىدار يوق .

— ئەمىسە ، پۇل بولىدىغان نېمە بار ؟

— يازلىق ئاياغلار توختام سۈدەك ئېقىۋاتىدۇ .

— ئالتۇن ـ كۈمۈشچۇ ؟

— كاسات . ھايانكەشلەر — شېڭ دۇبەننىڭ خوتۇنىنىڭ

ئادەملىرى دىرىدىن ئۈچ باراۋەر ئەرزىنىغا ئېلىپ ، كۆلىغا — شاڭخەي ، تيەنجىنلەرگە ئاپىرىپ ئون ھەسسىلەپ پايدىسىغا سېتىۋاتىدۇ .

— ئۇنداق بولسا بىزمۇ شۇ ياققا ئاپىرايلى ، يول يامان ، باندىت ـ بۇلاڭچىلار كۆپ دەمسىز ؟ شېڭ دۇبەننىڭ ئادەملىرى قانداق ئاپىرىۋېتىپتۇ . بىزمۇ شۇنداق قىلىشنىڭ يولىنى تاپايلى ، — ھەم سىياسەتكە ، مەدەنىيەتكە ، ھەم سودا ئىشلىرىغا قىزىقىدىغان گېپى يۇمشاق ، پاكىز ياسىنىپ يۈرىدىغان بۇ ئادەمنىڭ چىرايىدا ھېچكىم ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك پەرىشانلىق بايقىمىغان . ئۇ گويا كۆزلىرىدىن ياش ئەگسە ھازىرلا يىغلىۋېتىدىغاندەك ئۆمسە ئىدى .

— ھەممىلا يەردە راھەت كۆرۈۋاتقانمۇ ، بېيىۋاتقانمۇ ئاشۇ خەق ! — دېدى ئۇ ئۇزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ قاتتىق «ئۇھ» تارتىپ ، — ئەسكەرلەر كۆلىدىن پىيادە چېققاندا ئۇلارغا ئەگىشىپ يول بويى ئەسكەرلەرنى مىلچمال بىلەن تەمىنلەپ كېلىدىغان خولاڭزىچىلار بىر سېۋەت بىلەن چىقىپ ، ھازىر بۇ يەردە چوڭ باي بولۇپ كېتىشتى . نەگىلا بارسا تېخىنلىك باي (تېخىن دېمەكچى) ، ئۇلار يالاڭ ئاياغ چىقىشقان خولاڭزىچىلار ئىدى . بايلىق ـ ئەمەل شۇلاردىن ئاشمايدۇ . كۆلىدا دۇانچىلىك قىلىدىغانلىرى بۇ يەرگە چىقىپ چوڭ باي بولۇۋالمدۇ . ساراڭ شۇيىدەك ئېلىشىپ قالغانلىرىمۇ بۇ يەرگە چىقسا دوتەي بولۇۋالمدۇ . يۇەن داخۇا ، ياڭ زېڭشىن ، جىن شۇرېن ، شېڭ شىسەيلەرنىڭ قايسىبىرى شۇنداق ئەمەس ؟ ! ...

تېلېفون جىرىڭلىدى .

— ئەپەندىم ، سىزگە ، ھېلىقى بۇرۇنقى «يىڭ خاڭ خاڭ» نىڭ ياشلىقى تېلېفون بېرىپتۇ .

ئەنۋەر ئەپەندى تېلېفونىنى ئاڭلىدى ، لېكىن گەپ قىلمىدى . ئۇ تېخىمۇ قاتتىق خاپا بولدى :

— مەن ئۇنىڭغا ئاخشام شياڭگاڭ بىلەن سودا قىلىشنىڭ يولىنى تاپقىن دېۋىدىم ، ئۇمۇ يوق بوپتۇ . شېڭ شىسەينىڭ خوتۇنى

ئادەملىرى بىلەن فرانسىيە ، ئىتالىيە ، ئاۋستىرىيىلەرگە بېرىپ سودا قىلسا يول بارکەنۇ ، بىزگە بوسۇغىدىكى ئالمۇتىغىمۇ يول يوقكەن !

— مىللىي زۇلۇم دېگەن مانا مۇشۇ . شېكى دۇبەن مىللەتلەر باراۋەر دەيدۇيۇ ، بىر مىللەتنى خان ، باشقا مىللەتلەرنى قۇل كۆرىدۇ !

— ئۇنىڭ ھەممە گېپى ئالدامچىلىق . مانا ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئادەملىرىگە كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىمۇ سېتىپ بەرمەيسەن دەۋاتىدۇ . يەنىلا كوممۇنىستلارنى قويماي تۇرمىگە سالدى . ئۇ ھازىر ھەممە ياخشى گەپلىرىنىڭ تەتۇرىنى قىلغىلى تۇردى .

— ئەپەندىم ، بۇنداق كېتىۋەرسەك زىيان كۇندىن - كۇنگە كۆپىيىدۇ .

— زىيانىنىڭ كارى چاغلىق . بىزنىمۇ تۇرمىگە سېلىپ ھەممە بايلىقىمىزنى مۇسادىرە قىلمىسلا بولاتتىغۇ !

ئۇنىڭ كۆڭلى غەش ، روھى چۈشكەن ، پەرىشان ئىدى . ئۇنىڭ قەلبىدە تىل بىلەن ئېيتالمىغىلى بولمايدىغان بىر خىل كەمىستىلىش زورايماقتا ئىدى . ئۇ بىرى بىلەن مۇڭدىشىشقا ، ھايات ، جەمئىيەت ، ۋەزىيەت توغرىسىدا ئويلىغانلىرىنى بىرىگە ئوچۇق - يورۇق ئېيتىشقا تەشنا ئىدى .

ئۇ ئاغىنىلىرىنى بىرمۇبىر كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى . زور ئىشلار ھەققىدە سۆزلەشكۈدەك بىرمۇ ئاغىنىسىنى تاپالمىدى . ئۇ سودا ، ئەخلاق ۋە ئايالالار توغرىسىدا سۆزلىشىشكە ئامراقلاردىن كۆپرەك دوست تۇتۇپتۇ . تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ يادىغا قازاق - قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ، بالىلىقىدىن تارتىپ ئەسكەر بولغان ، ھەربىي باشلىق بولغان ئىسھاقبېك ئىسىملىك قىرغىز كەلدى . يېقىندا ئۇنى شېكى شىسەي ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسلىكىدىن ئېلىپ تاشلىغان ھەمدە ئۇنى تۇنقۇدەك دېگەن خەۋەر خەلق ئېغىزىغا چىققانىدى . ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىش خەتەرلىك ، شۇنداق بولسىمۇ ئەنۋەر ئەپەندى ماشىنىسىنى ئۇنىڭ ئۆيىگە — ۋاڭ قادىر بېغى

تەرەپكە تارتتى .

ئىسھاقبېكنىڭ دەرۋازىسى ھىم ئىدى .

ئەنۋەر مۇسابايوف بىرنەچچە قېتىملا بىللە بولغان بۇ مەشھور ئادەمنىڭ دەرۋازىسىنىڭ تەڭگىسىنى شاراقلاتتى . ئۇنىڭ ئەخمەت ئىسىملىك مۇھاپىزەتچىسى دەرۋازىغا كېلىپ :

— كىم ؟ — دېدى .

— مەن ئەنۋەر مۇسابايوف !

ئىشىك ئېچىلدى ، ئەخمەت — قىرغىز يىگىت تاپانچىسىنى غىلىپىغا سالدى .

— ئىسھاقبېك بارمۇ ؟

— مەرھەمەت ! — دېدى يىگىت پېشايۋانلىق ئۆينى كۆرسىتىپ .

ئەنۋەر ئەپەندى كىرگەندە ، ئىسھاقبېك — بۇرۇتلۇق ، گەۋدىلىك ، پەگەز قاپاق ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ :

— ئەسسالام ، ئەنۋەر ئەپەندىم ، تازا ياخشى كەپسىز ، — دېدى ۋە ئۆزى بىلەن بىللە ئورنىدىن تۇرغان ئاق يۇزلۇك قاراقاش يىگىتنى كۆرسىتىپ ، — ئابدۇكېرىم ئەپەندى ، ساۋەندە 1940 - يىلىدىن تارتىپ سۇرگۇن قىلىنغان ، يېقىندىلا بۇ يەرگە كەلدى . ھازىر ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىدە مۇپەتتىش ، — دەپ تونۇشتۇردى . ئۇلار كۆرۈشۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن يەنە :

— بۇ كىشى ئەنۋەر مۇسابايوف ، ھەممىگە بىر ئاتۇشتىن ، شىنجاڭغا ياۋروپا سانائىتى بىلەن سودىسىنى تۇنجى بولۇپ ئەكىرگەن مۇسابايوفلارنىڭ ئىلغار ئىدىيىلىك ئەۋلادى ، — دەپ ئەنۋەر ئەپەندىنى تونۇشتۇرۇۋىدى ، ئەنۋەر ئەپەندى :

— تازا مەن ئىزدىگەن ئادەملەر بىلەن تېپىشتىم . ئەتىگەنلا غەم بىلەن ئۆيدىن چىقىۋىدىم ، مانا ئەمدى تولىمۇ خۇشالمەن ، — دېدى .

بىرى سوۋېت ئىتتىپاقى بولشېۋىكلىرىنىڭ ، يەنە بىرى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان ، ھەر ئىككىسىلا شېك

شەسەينىڭ زىيانكەشلىكىگە يولۇققان ، باشلىرىدىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇق ئۆتكەن ئادەملەر ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ دەردىگە دەرمان بولاتتى ، ئەلۋەتتە .

ئۇلاردىكى ئورتاقلىق «زىيانكەشلىككە ئۇچراش» ئىدى . ئەنۋەر مۇسابايوف ئىقتىسادىي زىيانغا ئۇچرىغان ، قالغان ئىككىسى بولسا ئىنسانىي ئەركىنلىك ، غايە ۋە مىللىي غۇرۇر ، هايات - ماماتى زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان . ئىسهاقبېك دادىسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا سودا قىلىپ يۈرۈپ سوۋېت سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى ياقتۇرۇپ قالدى . ئۆز يۇرتىدىمۇ شۇنداق جەمئىيەت بولۇشىنى ئارزۇ قىلدى ، ئون ئالتە يېشىدا چوڭىبغىش قەبىلىسىگە بەگ بولۇپ سايلاندى - دە ، جەمئىيەتتىكى پائالىيەتنى باشلاپ كەتتى . ئۇنىڭ تۇنجى پائالىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى باندىتلارنىڭ ئۇلۇغچات خەلقىگە پاراكەندىچىلىك سېلىشىغا قارشى كۈرەش بولدى . ئۇ قېچىپ يۈرگەن باندىتلارنى يوقىتىشقا رەهبەرلىك قىلىدىغان چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرىنىڭ بىر رەهبىرى بولۇپ قالدى . ئۇ بىرنەچچە يىل جەڭ قىلىپ ئۇرۇش ماهارىتىنى ئۆگەندى . ئاتاقلىق بىر ئوفىتسېر بولۇش سۈپىتى بىلەن 1928 - يىلى — نەق يېڭى زېڭشىن غۇلىغان يىلى فرۇنزىغا ئوقۇشقا باردى . ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنى تېخىمۇ ياقتۇرۇپ ، داڭلىق «سوۋېتپەرەس» لەردىن بولۇپ چىقتى . چېگرا ئەترىتىنىڭ باشلىقى جىيەك قازى ئۇنى ئۆز ئەترىتىنىڭ كاتىپى قىلىۋالدى . ئۇ جىيەك قازىنىڭ خەلقە سالغان ئېغىر ئالۋان - ياساق ، باج - سېلىقلىرىنى كۆرۈپ جىن شۇرېن هاكىمىيىتىگە ئىچ - ئىچىدىن ئۆچ بولدى . هەممىلا ئىشنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سېلىشتۇرۇشقا ئادەتلەندى . ئۇنىڭ ئىدىيىسىدە بۇ چىرىك هاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ ، سوۋېت ئىتتىپاقىدەك ئادىل ، بايلىقات هاكىمىيەت قۇرۇش ئارزۇسى پەيدا بولدى . نەق شۇ چاغدا — 1931 - يىلى قۇمۇلدا دېهقانلار قوزغىلىڭى پارتلىدى . ئىسهاقبېك ئىچ - ئىچىدىن خۇشال بولۇپ جىن شۇرېن هاكىمىيىتىنىڭ ئاغدۇرۇلۇشىنى ئۈمىد قىلدى ۋە بۇ ئىنقىلابنىڭ

پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭىيىشىنى ، ئۆزىنىڭ بۇ ئىنقىلابقا قاتنىشىپ خەلقى ئۈچۈن زور ئىشلارنى قىلىش پۈرسىتىگە ئىگە بولۇشنى ئارزۇ قىلدى . 1933- يىلى 3 - ئايدا كۈچادا تۇمۇر قۇرغىلاڭ كۆتۈردى . قەشقەر دوتىيى ما شاۋۇ بۇ توپىلاڭنى باستۇرۇشقا چېگرا مۇداپىئە مەسئۇلى چىن دىشىڭنى بەلگىلىدى . چىن تۆت يۈزدەك قىرغىزنى ئەسكەر قىلىپ ئۇلارغا تۆت يۈزدەك مىلتىق ، ئىككى زەمبىرەك بېرىپ ئوسمانىنى لىيەنجاڭ قىلىپ يولغا سالدى . ئوسمان ئىسيان كۆتۈرۈپ چىننى ئۆلتۈردى . ئۇ تېزلا زورايدى ۋە جىيەك قازىغا خەت يېزىپ باتۇر جەڭچىلەرنى ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى . جىيەك قازى قەشقەرگە كېلىپ قەشقەرنىڭ مەمۇرىي باشلىقى بولدى . ئىسھاقبېك پەيجاڭ بولدى . ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدەك ھاكىمىيەت قۇرۇشنى ئارزۇ قىلغان بولسىمۇ ، بۇ يەردە قۇرۇلغان ھاكىمىيەت ، «جۇمھۇرىيەت» لەر خەلقنى قىيناش ، خەلقتە زۇلۇم سېلىشتىن باشقىنى قىلمىدى . ئاچ - يالىڭاچ ، ساۋاتسىز خەلقنى قىيىن تۇرمۇشتا تۇرسىمۇ ئېغىر باج - سېلىق بىلەن قىينىدى . ئىچكى ماجىرا ، قىرغىنچىلىق ئەۋج ئالدى . ما جۇڭيىڭ كەلگەندىن كېيىن ئەھۋال تېخىمۇ يامانلاشتى . ئىسھاقبېك ئاخىر جىيەك قازىنىڭ ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئەسكىرىي كۈچكە ئىگە بولدى - دە ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن دوست بولۇشنى ھەدەپ تەشەببۇس قىلىۋاتقان شېڭ شىسەينىڭ ئادىمى ليۇ بىڭغا ئەلچى ئەۋەتتى . ليۇ بىڭ ئۇنى قارشى ئالدى . ئۇ شېڭ شىسەينىڭ تەلىپى بىلەن باندىتلارنى تازىلاش كۈرىشىنى ئېلىپ باردى . ئۇ ئۇزلۇكسىز غەلبە قازىنىپ ئەسكەرلىرىنى ئىككى پولكقا يەتكۈزدى . شېڭ ئۇنىڭغا تۇەنجاڭ ، لۇيجاڭ مەنسەپلىرىنى ، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىدىن بودلوق قاتارلىق ئون نەچچە ئوفىتسېرنىمۇ بەردى . ئىسھاقبېك روھلىنىپ ئۆز ئەسكەرلىرىنى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ تۈزۈمى بويىچە تەرتىپكە سالدى ، مەشق قىلدۇردى . ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى قىرغىز ، ئۇيغۇر ، تاجىك

يـگىتلىرىدىن ئىدى . ئۇلار تېزلا ساپالىق ، جەڭگىۋار قوشۇنغا ئايلاندى . خەلققە بالايىئاپەت بولۇپ قالغان چېگرىدىكى باندىتلارنى ئـۇزۇل ـ كېسىل يوقاتتى ، ئىناۋەتنى زورايدى . لېكىن ، شېئ ئۇنىڭ يەنىمۇ زورىيىشىغا يول قويمىدى . ئۇنى يات كۆرۈپ ئۇنىڭ لـۇيـىـنى (برىگادا) تارقىتىۋېتىپ ، ئۆزىنى ئۇلۇغچات ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى دېگەن قۇرۇق نام بىلەن يۇرتىغا قايتۇرۇۋەتتى . ئۇنىڭ ئارمانلىرى كۆپۈككە ئايلاندى . بۇ ئۇنىڭ خەلقى ئۈچۈن جان پىدا قىلىپ يېگەن تۇنجى زەربىسى ئىدى .

لـېكـىـن ، ئـۇ قـولىدىكى ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ خەلقنى قالاقلىق ، نامراتلىق ۋە جەبىر ـ جاپادىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى . ئەللىك نەچچە مەكتەپ قۇرۇپ ئىككى مـىـڭـدىـن جـىـق ياشنى ئوقۇتتى ، نۇرغۇن قىرغىز ياشلىرىنى قىرغىزىستانغا ئوقۇشقا چىقاردى ، ۋاپا كېسىلىگە قارشى نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى . 1937 ـ يىلى ما خـۇسەن بىـلەن مامۇت سـىجاڭ قىسـىملىرى بىرلىشـىپ ئىسيان كۆتۈرۈپ پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭ ئـەنـسـىزچىلىكتە قالغاندا ، شېئ ئالاقزادە بولۇپ ئىسھاقبېگنىڭ لـۇيـجـاڭـلـىـقىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈردى . ئىسھاقبېگ سوۋېت ئـارمـىـيـىـسـى بىلەن بىرلىشىپ ، ما خۇسەن ، مامۇت سىجاڭ ئىسيانىنى تېزلا تىنچىتتى . ئارقىدىنلا 1938 ـ يىلى سىدىقبېگ ياشچىلىقىدىكى بۆلگۈنچىلەر ئىسيان كۆتۈردى . ئىسھاقبېگ ئـۆز ئـارمـىـيـىـسـى ئىچىدە پەيدا بولغان بـۇ «شەرقىي تۈركىستان» چىلارنىمۇ ناھايىتى تېزلا بېسىقتۇردى . شېئ شىسەي جـەنـىـۋېي شىنجاڭ تىنچىغانىدىن كېيىن يەنە ئىسھاقبېگنى ئەسىرىدى . 1937 ـ يىلى «خائىنلارنى تازىلاش» ، 1940 ـ يىلى «تـوپىلاڭ كۆتـۈرۈش سـۈيـقەستى دېلوسى» نى ياساپ چىقىپ ، كـەڭ كـۆلـەمـدە تـۇتـقۇن قىلىشتا ئىسھاقبېككە ئاشكارا قول سـالالـمـىـغان بـولـسـىمۇ ، باشقا خىزمەتكە قويمىز دەپ ئۇنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتتى ، ئىسھاقبېگ كەلمىدى . ئاخىر ئۇنى ئىلى ۋىـلايـەتلىك قازاق ـ قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ

رەئىسى قىلىپ بەلگىلەپ لۈيجاڭلىقتىن قالدۇردى . بۇ چاغدا ئىسھاقبېك شېڭ شىسەينى تولۇق چۈشەندى . شېڭ شىسەيگە تايىنىپ خەلق ئۇچۇن بەختلىك جەمئىيەت قۇرۇش ئۈچۈن ، شۇنداقلا ئۆز ئىگىلىكىنى تونۇپ يەتتى . مانا ھازىر ئۇ نازارەت ئاستىدا ، ئۇ تۆت ياشلىق ئوغلى ، بىر بەن ئەسكىرى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ خېلى جىق ئىشلارنى قىلدى . لېكىن ، ئۇنىڭ ھەربىر قەدىمى پايلاقلىق . ھازىر ئۇنىڭ لۈيى تارقىتىلغان ، يېقىنلىرى يوقىتىلغان . خەلقى ئۇچۇن ، خەلقنىڭ بەختى ئۇچۇن كۈرەش قىلىش ھازىر ئۇنىڭ جىنايىتىگە ئايلىنىپ قالغانىدى .

قىرىق ياشلىق قىران يىگىت ئەنۋەر مۇسابايوفنىڭ سوئالى بويىچە ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ بولۇپ ئاخىرىدا :

— بىزنى ھامان يوقىتىدۇ . لېكىن ، بىز ئۆڭاي يوقالمايمىز . سوۋېت ئىتتىپاقى ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنى تېزلا يوقىتىمەن دەپ كۆرەڭلىگەن گىتلېر قوشۇنلىرىنى غەربكە چېكىنىدۈرمەكتە . يوقىتىمەن دېسىلا يوقىتالايتتىمۇ ؟ بىزمۇ شۇنداق . مانا مۇنۇ ئەمدىلا يىگىرمە بىر ياشقا كىرگەن ئىنىم ئابدۇكېرىممۇ يوقىلىدىغانلار تىزىملىكىدە . ئۇنىڭ دادىسى ھاشىم ئاقساقالنى مەن ئوبدان بىلىمەن . ئادىل ، خەلقە كۆيۈنىدىغان ئېسىل ئادەم ئىدى . شۇ ئادەمنىمۇ «توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۇيىقەستىدە بولغان» دەپ تۈرمىگە سېلىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى . ئابدۇكېرىمنىمۇ 1940 - يىلى خائىننىڭ بالىسى دەپ ساۋەنگە سۈرگۈن قىلدى . ئابدۇكېرىم ئوقۇغۇچى ۋاقتىدا شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ قارىمقىدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە كوممۇنىزمچىلار بىلەن دوست بولغان . ئۇلارنىڭ مۇدىرى يۇ شيۇسۇڭ سوۋېت بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى ، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى لىن جىلۇ بولسا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى !

— مەن مەكتەپتە لىن جىلۇدىن : «ئالتە بۇيۇك سىياسەتنىڭ ئاخىرقى مەقسىتى شىنجاڭدا كوممۇنىزم قۇرۇشمۇ» دەپ سوردىم . تەرجىمان تەرجىمە قىلىپ بېرىۋىدى ، لىن جىلۇ : «دەرستىن

چۇشكەندە ياتاققا كىرىڭ ، جاۋاب بېرەي » دېدى . مەن ياتقىغا كىردىم . ئۇ كىشى نۇرغۇن يېڭىلىقلارنى دەپ بەردى . مەن ئالتە بۇيۇك سىياسەتنىڭ ئالدامچىلىق ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭ ھەرگىزمۇ ماركسىزم - لېنىنىزم ئەمەس ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم . شېڭ شىسەيگە ئۆچمەنلىكىم كۇندىن - كۇنگە كۇچەيدى .

— لىن جىلۇ دېگەندەك ، ئۇ مانا ئەمدى نىقابىنى ئېلىۋەتتى . تۇرمە بولشېۋىك ، جۇڭگو كوممۇنىستلىرى ، ئىلغار پىكىرلىك ياشلار ، خەلق سۆيەر ئەربابلار بىلەن تولۇپ كەتتى . ئۇنىڭ تەبىئىتى ئاشكارىلاندى . ئۇ باندىت ، قاراقچى ، جاللات !

ئەنۇەر ئەپەندى كۆزلىگىنىگە ئېرىشتى . ئۇ قولىغا قورال ئېلىپ مۇنۇ ۋەھشىي ھۆكۇمەتنى يوقىتىشنىڭ يولىنى تۇتقان پىداكارلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشقا تەشنا ئىدى :

— مەن پۇتۇن ئەقلىمنى پۇل تېپىشقا سەرپ قىلغان . پۇل بولسىلا ھەممىنى قىلغىلى بولىدۇ ، دەپ ئويلايتتىم . ئاتا - بوۋىلىرىم ئۆز پۇلى بىلەن مەكتەپ ئاچسا ، چەت ئەلگە ياشلارنى چىقارسا ، يوقسۇللارغا ئايلاپ - ئايلاپ سەدىقە تارقاتسا ئېچ - ئېچىمدىن خۇشال بولۇپ ، مەن قالتىس ئائىلىنىڭ بالىسى ، مېنىڭ ئائىلەم ئەڭ ئىلغار ، تۆھپىسى چوڭ ئائىلە دەپ پەخىرلىنەتتىم . سىلەرنىڭ قىلغان ئىشلىرىڭلارنى ئاڭلاپ خجىل بولۇۋاتىمەن . سىلەر خەلق ئۈچۈن جېنىڭلارنى تىكىپ قويۇپسىلەر . بىز ناھايىتى پۇل خەجلەشنىلا بىلىپتىمىز .

— سىلەر خەجلەۋاتقان بۇ پۇلنىمۇ ئەمگەكچى خەلق تاپقان !

ئابدۇكېرىم ھېسسىياتچان ، گېپى ئوچۇق يېگىت ئىكەن . ئۇ ئەنۇەر ئەپەندىگە رەددىيە بولىدىغان بۇ گەپنى ئويلانمايلا دېۋېدى ، ئىسھاقبېك ئۇزۇن بۇرۇتىنى بارماقلىرى بىلەن سىلاپ قويۇپ :

— ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ ئاددىي قائىدىسى شۇنداق ، ئىشچى - دېھقانلار ، زىيالىيلار ئاساسىي قوشۇن . ئۇلار ئاخىرقى مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ئەنۇەر ئەپەندىلەرنىڭ مەنپەئىتىگىمۇ چېقىلىپ قويىدۇ ، — دەپ كۇلدى .

— شېڭ دۇبەندەك زالملار يېگۈچە ، خەلق يەسە مەيلى ، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى كۆلۈپ قويۇپ ، — ھازىر بىزنىڭ دۇشمىنىمىز بىر . كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلار ئۈ باشقا گەپ !

— توغرا ، — دېدى ئىسھاقبېك كۆلۈپ تۇرۇپ ، — شېڭ دۇبەن ھاكىمىيىتىنى يوقىتىش بىزنىڭ مەقسىتىمىز . ۋەزىپىمىز ھەممە خەلقنى ئويغىتىش ، قولىغا قورال ئالغۇزۇش .

— قورال سېتىۋېلىشقا بارلىق پۇلىمىزنى بېرىشكە مەن تەييار !

— ناھايىتى ياخشى ، سوۋېت ئىتتىپاقى نەچچە ۋاقتىن شېڭ شىسەينى قورالاندۇرغانىدى ، ئالداندى ، ئەمدى بىزنى قورالاندۇرىدۇ !

ئابدۇكېرىم ھاياجان بىلەن ئىسھاقبېك توغرىسىدا سۆزلەپ كەتتى :

— تۇنۇگۈن ئىسھاقبېك ئاكىنىڭ مەنسىپىنى ئېلىۋەتتى . بىر كاتتا گارنىزون قوماندانى ، شېڭ شىسەينى ئىككى قېتىم خېيىمخەتەردىن قۇتقۇزغان قەيسەر ئادەم غۇلجىغا كېلىپ قازاق ـ قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسلىكى بىلەن قانائەتلىنىپ خەلق ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەۋاتسا ، مۇنۇ ئەرزىمەس ئىشتىمۇ ئۇ خاتىرجەم بولالمىدى ، جاسۇسلىرىنى ئۇيۇشمىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزدى . بۇ ئادەم ئائىلىسىنى ئۇلۇغچاتتا قالدۇرۇپ تۆت ياشلىق بىر بالىسى بىلەن سەرسان بولۇپ يۈرسە ، بۇ يەردىمۇ خاتىرجەملىك بەرمەيۋاتىدۇ . ئەمدى ئۇ ئىسھاقبېككە زەھەرلىك قولىنى سوزۇشى مۇمكىن ، ئۇنىڭ دادىسىنىڭ مال ـ مۇلكىنى مۇسادىرە قىلىشى ، ئائىلە ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا زىيانكەشلىك قىلىشى مۇمكىن . ئەمدى بۇ كىشى ھاياتىنى قوغدىشى كېرەك !

— مەن ھەممىگە تەييارلىق قىلىپ قويدۇم ، — دېدى ئىسھاقبېك ھېچ ئىش بولمىغاندەك خاتىرجەم ھالدا كۆلۈپ قويۇپ ، — ھاياتىم پارتىزانلىق بىلەن ئۆتىدىغان ئوخشايدۇ !

— بىرلىرى پۇل غېمىدە ، بىرلىرى جان غېمىدە ، يەنە بىرلىرى بولسا خەلق غېمىدە ! — دېدى ئابدۇكېرىم هاياجانلىنىپ ، — بۇ ئادەم ئۆزىگە كېلىدىغان خەتەر ، زىيان بىلەن هېسابلاشمايدۇ ، خەلقنىڭ ئۈستىدىكى غەم تاغلىرىنى ئاغدۇرۇشنىلا ئويلايدۇ ، بىزدە مانا مۇشۇنداق ئەزىمەتتىن يۈزى ، هېچبولمىسا ئوتتۇزى بولسىدى ، هەي ... جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مۇشۇنداق خەلقىدىن باشقىنى ئويلىمايدىغان ، ئۆلۈمدىن قىلچە قورقمايدىغان بىرنەچچە يۈزمىڭ پەرزەنتى بار . شۇڭا ، ئۇ پارتىيە يېڭىلمەيدۇ !

— ئابدۇكېرىم ئۇكام راست ئېيتىدۇ ، — دېدى ئىسهاقبېك كۈلۈپ قويۇپ ، ئالدىرىماي خاتىرجەم سۆزلەپ ، — بىزگە هازىر هەممىدىنمۇ مۇهىمى ، ئاڭلىق هالدا ئۆزىنى ئىنقىلابقا بېغىشلىغان قەيسەر ئەزىمەتلەرنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا چىقىشى . كوممۇنىزم ، سوتسىيالىزمنى مەقسەت قىلمىسىمۇ مەيلى ، زۇلۇمغا ، خورلۇققا ، مىللىي كەمسىتىشكە قارشى كۆكرەك كېرىپ چىقسىلا بۇ خىل ئادەملەر بىزگە ئىنتايىن قىممەتلىك ئىدى .

— مەن تەپسىلىي هېسابلاپ كۆردۇم ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئالدىراپ سۆزلەپ ، — ئوتتۇرىغا چىققان ئىنقىلابچىلاردىن سانقۇنلار كۆپكەن !

— ياق ، — دېدى ئىسهاقبېك كۈلۈپ قويۇپ ، — بۇغدايدىن بۇيا جىق ، قويدىن بۆرە جىق دېسەك يېڭىلمىز ، خاتالىشىمىز ، گەپ خەلقىمىزنىڭ نادانلىقى ، خۇراپىيلىقىدا . تەقدىر شۇنداق ، ئۇ دۇنيا بىزنىڭ ، بۇ دۇنيا ئۇلارنىڭ دەپ نېمىلا قىلسا جىم تۇرۇپ بەرسەك ئاخىر نەسلىمىز قۇرۇيدۇ . شىنجاڭدا ئۇيغۇرلاردىن تۆت مىليونغا يېقىن نوپۇس بار . هۆكۈمەت ئورۇنلىرىدا نەچچىسى بار ؟ پەقەتلا بىرنەچچە غالچا ، جاسۇسلارلا بار . خەلقى ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدىغان بىرمۇ ئادەم هۆكۈمەت ئورنىدا يوق . ئەسكەردىچۇ ؟ يوق ، مېنىڭ گارنىزونىمنى تارقىتىۋەتتى ، قىرغىز ، ئۇيغۇر ، تاجىك يىگىتلىرىنى هەربىيدىن بوشاتتى . تۆت مىليون خەلقنى

بىرنەچچە يۈز شەرقىي شىماللىق سوراۋاتىدۇ . بۇ يەردىكى ئون ئۈچ مىللەتنىڭ ئون ئىككىسى قۇل ، بىرى خوجايىن . شۇ بىرىنچىسى كۆپ ساندىكىلىرى بىزگە ئوخشاش زۇلۇم ئاستىدا ۋەجدان ئىگىلىرى بۇ ھېسابنى بىلمىشى كېرەك !

ئۇلار يېرىم كېچىگىچە پاراڭلاشتى . ھويلىدا ئىسھاقبېگنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ھېلىدىن ـ ھېلىغا سىرتقا چىقىپ كۆزەتچىلىك قىلاتتى . تۆت ياشلىق ئوغۇل سىم كارىۋاتتا ئۇخلاپ قالدى . ئۇلار نېرىن يېدى ، ياۋروپادىكى ئۇرۇش ، جۇڭگو زېمىنىدىكى ياپونغا قارشى ئۇرۇش ، 1941 ـ يىلى 12 ـ ئايدا قوزغالغان تىنچ ئوكيان ئۇرۇشى ، 1941 ـ يىلى 1 ـ ئايدا يۈز بەرگەن «جەنۇبىي ئەنخۇي ۋەقەسى» دە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ تارتقان زىيانلىرى ، ياپونلارنىڭ ۋەھشىيلىكلىرى ، جىياڭ جېيشى بىلەن شېك دۇبەننىڭ كوممۇنىستلارغا سېلىۋاتقان زىيانلىرى ، ئۇرۇمچىدە ، غۇلجىدا بولۇۋاتقان ۋەھشىيلىكلەر ... ھەممىنى سۆزلەشتى . ئاخىرىدا ئىسھاقبېك مېھمانلىرىنى ئۇزىتىپ :

— مەن ئەتىگەنلىككە چاپچالدىكى دوستۇمنىڭ ئۆيىگە مۇنۇ ئوغلۇمنى ئاچىقىپ ئويناتىپ كېلىمەن . قازاق دوستۇم ماقاي باي ئات كىرگۈزۈپتۇ . كۆرۈشكۈچە ئامان بولايلى ! — دېدى ۋە ئۇلار بىلەن بىرمۇبىر قول ئېلىشىپ خوشلاشتى .

ئەنۋەر ئەپەندى ماشىنىسى بىلەن ئابدۇكېرىمنى ياتقىغا ئەكېلىپ قويدى .

ئۇ باغ قورۇدىكى ياسداق ئۆيىگە كەلگەندە يېرىم كېچە بولغانىدى . ئۇنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇ ئۆزىنى تولىمۇ تاكامۇل ، كاتتا ئادەم ھېسابلاپ يۈرگەنىكەن ، بۈگۈن ھېلىقى ئىككى ئادەمنىڭ قىرىق يىللىق ، يىگىرمە بىر يىللىق ھايات يوللىرىدا نېمىلەرنى قىلىپ ، نېمىلەرنى ئويلىغانلىقلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى تولىمۇ ئەرزىمەس ئادەم ھېسابلىدى . ئۇلارمۇ ئەنۋەر ئەپەندىگە ئوخشاش باي بالىلىرى ئىكەنغۇ ، ئۇلار نېمىشقا بىر قېتىممۇ شەخسىي پۇلى ، مېلى ، ئايالى ياكى بالىلىرى ۋە ئۇلاردىن

شەكىللەنگەن شەخسىي بەختى توغرىسىدا سۆزلەپمۇ قويمىدى ؟ ئۇلار خەلقىدىن باشقا ھەممىنى ئۇنتۇغان ، شەخسىي پايدا - زىيان بىلەن زادىلا ھېسابلاشمايدىكەن ، ھەتتا جانلىرى بىلەنمۇ كارى يوقكەن . نەچچىلىك ياشىسا شۇنچىلىك كۆرەش قىلىدىكەن ، ئۇلار نە قورقۇشنى ، نە ئىككىلىنىشنى بىلمەيدىكەن . راست ، بىر مىللەتنىڭ مۇشۇنداق ئوغۇللىرىدىن يۈزى ، ئەللىكى بولسا مۇسابايوفلاردەك يۈزلىگەن بايلارنىڭ بولغىنىدىن ياخشى ئەمەسمۇ ؟ بايلىقنى خالىغان ۋاقتىدا ھەر خىل ئامال بىلەن مۇسادىرە قىلىۋالالايدىكەن . ئەمما ، بۇنداق روھىي بايلىقنى يا مۇسادىرە قىلغىلى ، يا كۆيدۈرۈۋەتكىلى بولمايدىكەن . شېئىر دۇنياسىنىڭ قەزىقىدىغىنى بايلار بولغىنى بىلەن ، قورقىدىغىنى بىلەرمەن ، جانبازلار ئىكەن . ئۇنىڭ تۇرمىلىرى تولۇپ كېتىپ شەخسىي ئۆيلەر ، بۇتخانىلارنىمۇ تۇرمە قىلىۋاپتىكەن . لېكىن ، تۇرمە بىلەن بۇ خىل خەۋپلىك روھنى يوقاتقىلى بولمىغۇدەك . بۇ خىل خەۋپلىك روھ ھازىر غۇلجا شەھىرىدىمۇ بىخلاندى . ئۇ ئۆتكەندە ئۆز ئۆيىدە مۇسكۇادىن كەلگەن ھېلىقى بولشېۋىك خەنزۇ يېگىتنىڭ گەپلىرىنىمۇ ئاڭلىغان ، جۇ ېنىڭ نازىرىنىڭ شىنجاڭ ، ئۇيغۇر ۋە ئۇلارنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلىرىنىمۇ ئاڭلىغان . نېمىشقا بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ گەپلىرى ئوخشاپ كېتىدىغاندۇر - ھە ؟ ئادەمنى ئادەم ئەزمەيدىغان ، ھەممە ئادەم باراۋەر ، نامراتلىق ، ناھەقچىلىك ، دىل ئازارى بولمايدىغان جەمئىيەت قۇرارمىش . بۇ بىر ئارزۇ . بىز ئۇلارچە ئەزگۈچى ، ناھەقچىلىكنىڭ مەنبەسى ئىكەنمىز . ئىشسىزلارغا ئىش بەرسەك ، ئايلىق بەرسەك بۇنىڭ نەرى ناھەقچىلىك بولىدىكەن ؟ ئادەملەر باراۋەر بولارمىش . بۇ مۇمكىنمۇ ؟ شېئىر شىسەينى ئاغدۇرۇپ ئۇيغۇر دۆلىتى قۇرساق ، ئافغانلاردەك ، تۇركلەردەك پادىشاھمىز ، سۇلتان ، ئەسكەرلىرىمىز بولسا بولمىدىمۇ ؟ سوتسىيالىزم ، كوممۇنىزم دېگەنلىرى ئۇيغۇر دۆلىتىدىمۇ بولىۋېرەتتىغۇ ؟ ئىسھاقبېكنىڭ دېيىشىچە ، شىنجاڭ كەلگۈسىدە سوتسىيالىستىك جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى ياكى

قازاقستان ، ئۆزبېكستاندەك بىر رېسپۇبلىكىسى بولارمىش ، ھەرگىز ئۇيغۇر دۆلتى بولمىغۇدەك . ئابدۇكېرىم دېگىنىڭ دېيىشچە ، شىنجاڭ كەلگۈسىدە سوتسىيالىستىك جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى بولارمىش . مەيلى ، نېمە بولسا شۇ بولسۇن ، كەلگۈسىنى كەلگۈسىدە كۆرەيلى . ھازىرچە شېڭ شىسەينى يوقىتىش كېرەك بۇ ھايۋان بىزنىڭ چىشىمىزغا تولىمۇ تەگدى . بىزنى مىللەت قاتاردا كۆرمىدى ، ئادەم قاتاردا كۆرمىدى ، خالىغىنىچە تالان ـ تاراج قىلدى ، ئۆلتۈردى ، بۇلىدى ، ئاياغ ئاستى قىلدى . ئەمدى پىچاق سۆڭەككە يەتتى . ئۇ بىزنى ئاخىرقى بىر چىشلەم نېنىمىزدىنمۇ مەھرۇم قىلماقچى ، بىزنى مىللەت سۈپىتىدە يوقاتماقچى ...

ئۇ غەزەپ ـ نەپرەت ۋە قارىمۇقارشى پىكىرلەرنىڭ ئېلىشىشى بىلەن بىئارام بولۇپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى . يېنىدىكى نازۇك ، چىرايلىق ئايالىنى سىلاپ باقتى ، ئۇ شېرىن ئۇيقۇسىدىن ئويغانمىدى ...

ئۇنىڭ ئەمدىلا كۆزى ئۇيقۇغا كېتىۋىدى ، تاشقىرىقى ئۆيدە تېلېفون جىرىڭلىدى . ئۇنىڭغا نە ـ نەلەردىن — ئۇرۇمچى ، موسكۋا ، ئىستانبۇل ، تاشكەنتلەردىن دائىم تېلېفون كېلىدۇ ، تېلېفوندا ئەلۋەتتە يېڭى خەۋەرلەر ، خۇشاللىقلار بولىدۇ ـ دە !

ئۇ كارىۋاتتىن چۈشۈپ سىرتقا ماڭدى ۋە تېلېفوننى ئالدى .

— ھەئە ، بۇ مەن ئەنۋەر مۇسابايوف ! — دېدى ئۇ تېلېفون بېرىۋاتقان ئايال كىشىگە ئەجەبلىنىپ ، — سىز كىم ، بىزنىڭ تېلېفونىنى قانداق بىلىۋالدىڭىز ؟

— ماڭا جۇ بىڭ نازىر دەپ بەرگەن . سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە ئۇ كىشى نۇرى دېگەن بالىنى كۆرۈپتىكەنغۇ ؟

— ھەئە شۇنداق ، نۇرى سىزنىڭ نېمىڭىز بولىدۇ ؟

— ھېچنېمەم ئەمەس ، مەن ئۇنىڭغا ئۆز ۋاقتىدا ئاشىق بولۇپ قالغان . ئۇ مېنىڭ تۇنجى سۆيگۈنۈم !

— قانداق دېگەن قىلىن قىز سىز ـ ھە ، بىر ئادەمنى يېرىم

كېچىده ئويغىتىپ ، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلغىلى تۇردىڭىزغۇ ؟
— خاپا بولماڭ ، ئەنۋەر ئاكا ، مەن سىزنى مېھرىبان ، ئاق كۆڭۈل ئادەم دەپ ئاڭلىغان . ئاڭلىغىنىم راست بولسۇن ، ئىلاھىم !
— راست بولسا نېمە دېمەكچىسىز ؟
— شۇ نۇرى سىزنىڭ زاۋۇتىڭىزدا دەپ ئاڭلىدىم . ئۇنىڭغا ئەتە تېلېفون بەرسەم ، سىزنى ياردەم قىلامدىكىن دېگەن .
— ئۇ ھازىر يوق ، ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيمەن .
— ئاشىق ـ مەشۇقلارغا ياردەم بەرگەنلەر جەننەتى بولىدۇ ، ئاكا ، ياردەم قىلىڭ ، ئۇنى ماڭا تېپىپ بېرىڭ !
— مەن ھازىرمۇ جەننەتتە ، قىزچاق ، گەپكە ئۇستىكەنسىز ، ئېتىڭىز نېمە ؟ ھە ، سەبىخە دەمسىز ، توختاڭ ، يېزىۋالاي ، مىللىتىڭىزچۇ ، تاتار دەمسىز ؟ سىز ئۇ يەردە ، دېمەكچى ئۇرۇمچىدە نېمە ئىش قىلىسىز ؟
— ئىشلەيدىغان يېرىم مەخپىي . تولا سۇرۇشتۇرۇۋېرىمگىنە-ڭىز ياخشى . مېنىڭ ئاپام بىلەن سىڭلىمۇ غۇلجىدا ...
— ھە ، بىلدىم ، بىلدىم ، ھېلىقى چاغدا سىزنى ئالمۇتىغا يولغا سېلىۋەتكەنىدۇقۇ ، ئۇرۇمچىگە بېرىپ قاپسىزا ؟
— شۇنداق ، بۇ ئىش بىر ھېكايە . بۇ ھېكايىنى ئۇچراشقاندا ئېيتىپ بېرەي ، ماڭا ياردەم قىلالامسىز ، ئاكا ؟ ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىساملا بولاتتى !
— ۋەدە بېرەلمەيمەن ، ئەتە ، ياق ، ئۇچ كۈندىن كېيىن كەچتە ، ياق ، بۈنداق كەچتە ئەمەس ، ئادەتتىكى كەچتە تېلېفون بېرىڭ .
ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ ئايالى ئەنسىرەپ يۈگۈرۈپ چىقتى :
— ئەجەب ئۇزاق مۇڭداشتىڭىز ، بۇ قايسى ئاشنىڭىز ؟
— مەن ئېرىڭىزنىڭ ئاشنىسى ئەمەس ، باشقا بىر يىگىتنىڭ مەشۇقى !
— قانداق دېگەن لاۋزا خوتۇن بۇ !

— مەن دېگەن قىز ! ...

تېلېفوننى ئېرىنىڭ قولىدىن يۇلۇۋالغان ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ ئايالى ئېرىگە دوق قىلدى :

— قىز دېسە قىزىقىپ كەتكىنىنى تېخى ، قىز بولامدۇ ، ئۇ دېگەن بىر ئەسكى كۆڭلەك ، نەچچىدىن ئاشقان ، ئاۋازىدىنلا بىلىنىپ بولدۇم !

يۇزى تۆۋەن ، گېپى ئاز ، ھەتتا چۈمۈلىدىنمۇ قورقىدىغان ، ئۆلۈك چۈجىگىمۇ ئىچ ئاغرىتىپ كۆز يېشى قىلىدىغان بىر قىزنىڭ ئادەملەر تىللىغۇدەك قېلىن ، گېپى ئوچۇق ، مەمەدانغا ئايلىنىپ قالغىنىنى بۇ باي ئەر - خوتۇن چۈشەنمەيتتى . ھايات ئادەملەرنى تېز ئۆزگەرتىدۇ ، ئادەملەر بەزىدە ئۆزىنىڭمۇ نېمە ئۈچۈن ئۆزگىرىۋاتقىنىنى چۈشىنەلمەيدۇ .

بىر ھەپتىدىن كېيىن ئەنۋەر ئەپەندى ئىككى ئات قوشقان كالاسكىغا چۈشۈپ سالىجان ئىسىملىك باينىڭ بېغىغا 1942 - يىلىنىڭ تۇنجى باھار ئولتۇرۇشىغا باردى .

... ئۆستەڭ بويى ، ياپيېشىل چىمەنلىك ، ئالما - شاپتۇل ، ئۆرۈكلەر چېچەكلىگەن ، قۇشلارمۇ بۇ باغقا توپلىنىشقان . ئۈيغۇر بەزمىسى ، دۇتار چېلىنماقتا ، سەيدۇللا رەخمىتۇللايوف غۇلجىغا تۇنجى بولۇپ ئەكىرگەن ئىسكىرىپكىمۇ ھازىر ئۈيغۇر مۇزىكا ئەسۋابى بولۇپ قالغاچقا ئۇمۇ ئادەملەرگە مۇڭ بەرمەكتە ئىدى . ئويۇن باشلىنىپ كەتكەن . كىمخاب تون كىيگەن ھېكىمبەگ غوجام قېلىن كۆرپىدە قازى بېگىم بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ . پاششاپ بېگى ، خەزىنىچى بەگ ۋە مەشرەپكە كۆنگەن ئىلى بايلىرى غوجامنى چۆرىدەپ چىمەنگە ياراشقان گىلەملەر ئۈستىدىكى يېكەندازلاردا يەكتىز بولغان . غۇلجىنىڭ ئەڭ كاتتا سازچىلىرى — روزى تەمبۇر ، زىكرى ، داڭلىق ناخشىچىلىردىن ئابدۇۋەلى جارۇللا ، جانى قاتارلىقلار غۇلجا ناخشىلىرىغا ئۇنىنىڭ بارىچە ۋارقىراشماقتا . غوجامنىڭ بېشى ساڭگىلىغان ، ئۇنىڭ يېنىدىكى مۇتائالى خەلپەت ، ئېلىخان تۆرە ، ئابلا دامولا ، تېيىپ شەڭگەن ۋە داڭلىق بايلار

غوجامنى دوراپ مۇڭلانغان . ئەنۋەر ئەپەندى ئولتۇرۇش قائىدىسى بويىچە بىر بۇرجەكتە غىپلا قىلىپ ئولتۇردى . غۇلجىنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى ، پۇتۇن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەڭ كاتتا پۇلدارى ، بىر قېتىمدا شېڭ شىسەي ئىككى چوڭ باكتىكى لىق ئالتۇننى ئېلىپ كەتكەندىمۇ چىراي ئۆزگەرتىپ قويمىغان بۇ ئادەم مەشرەپكە كېچىكىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن تۆۋەندە ئولتۇرۇشى كېرەك . «بۇ خىل گۈزەل ئەخلاقنى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پەزىلىتى يارانقان ، لېكىن شۇ مىللەت ھازىر خار !» ئەنۋەر ئەپەندىگە پىكىر قىلىش ئىلھامى كەلگەن چېغى ، ناخشا تىڭشاۋېتىپ : «مۇشۇ ناخشىلارنىڭ خوجىسى ، ئاجايىپ پەزىلەتلەرنىڭ ئىجادچىسى بولغان بىر ئۇلۇغ مىللەت ھازىر ئاسارەتتە !» دېگەنىنمۇ ئويلاپ ئۇلگۈردى ...

ئۇ ناخشا تۈگەش بىلەنلا ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام قىلغاندىن كېيىن :

— كېچىكىپ قالدىم . ھەرقانداق جازاغا تەييارمەن ! — دېدى . ئادەملەر غوجامغا قارىدى . غوجام كۈلۈپ :

— لەۋەي ، بۇگۈنكى قازى مۇتائالى خەلپىتىم ! — دېدى . ئۇچىسىغا ئەت رەڭ ، ئۆرە ياقا پەشمەت ، بېشىغا يېشىل دۇخاۋا بۆرك كىيگەن گەۋدىلىك ئادەم بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، ئەنۋەر ئەپەندىگە قاراپ كۈلۈپ قويۇپ :

— ئۆتتۈق ، گۈناھىدىن ئۆتتۈق . ئەپەندىم جەمئىيەت ئىشى بىلەن كېچىككەن گەپ ھەرقاچان ! — دېۋىدى ، غوجام :

— لەۋەي ، سىلىمۇ پارا يەپ قويدىلىمۇيا ؟ — دەپ چېقىشتى .

— ئەنۋەر ئەپەندىم پارا بەرگەن بولسا مالىرى بېسىلىپ ، سىرتىڭ ئىشكىلىرى ئېتىلىپ قالماس ئىدى ، — دېدى ئاۋازى تۇم ، بويى پاكار بىرى چاقچاقچى گېپىنى تارتىۋالىدىغاندەك ئالدىراپ سۆزلەپ ، — ئۆزى دەپ باقسىكەن ، نېمىشقا كېچىكتىكىن ؟

— ئاڭلىغانسىلەر ، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى ئالدىرىماي ، — ئىسھاقبېك بالىسىنى ، مۇھاپىزەتچىسىنى ئېلىپ چاپچال بىلەن

چىگىرىدىن قېچىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ . شېئ دۇبىنىنىڭ ئاچچىق كېلىپ ئۇنىڭ ئۇلۇغچاتتىكى دادىسىنىڭ ، ئۆزىنىڭ يۈتۈن بايلىقىنى مۇسادىرە قىلىپ ، يېقىنلىرىدىن ئون يەتتە ئۆيلۈكنى قولغا ئالدۇرۇپ خوتۇنى ، ئىنىسى ، ئوغلىنى ئۇرۇمچىگە ئەكېلىپ تۇرمىگە سالدۇرۇپ ساقچىلار كېچىدىن بېرى بىرقانچىمىزنى سوراق قىلىپ ، سەنلەر بىلىسەن دەپ قىستاپ ھالىمىزنى قويمىدى ، ئۇنى ـ بۇنى قىلىپ يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە ئارانلا قۇتۇلدۇق !

— قۇتۇلدۇم دەپ بىخەستەلىك قىلمىسىلا ، ئەپەندىم ، شېئ دۇبەنىنىڭ چىشىغا ئازراقلا تەگكەنلىكى ئادەم ھايات قالمايدۇ . ئاڭلىساق ئىسھاقبېكنىڭ يۇرتداشلىرى ، ساۋاقداشلىرى ، قېرىنداشلىرىنمۇ سولاپتەك !

— ھازىر شېئ شىسەي دەككە ـ دۇككىدە ئۇخلىيالمايكېچىچە ئەپيۇن چەككۈدەك !

— توۋا ، خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرىمىز دەيدىكەنۇ ، ئۆزى خىيانەتنىڭ چوڭىنى قىلىدىكەن . ئەپيۇنكەشلەرنى ئاتىدىكەنۇ ، ئۆزى پورۇقلىتىپ چېكىدىكەن !

— ئاغزى بىلەن ئارقىسىنىڭ تايىنى يوق ئادەم ئەمەل تۇتۇپ يۇرت سورايدىغان چېغى ، ھېلىقى سەھرالىق ئابدۇمەر مىڭبېگى ھاكىم بوپتەك !

— راستما ، پاھ ، ئۇ ئەمدى قامچىسىنى شىلتىيدىكەن ـ دە !

— نېمىگە ھەيران قالىسىزۇي ، سارائ شويى يۇرت سورىۋىدى ، نېمىلەرنى قىلمىدۇق . ئون نەچچىمىز ئۇنىڭ لەگلىكىنى ئۇچۇرىمىز دەپ شەھەردىن بايانداىغچە ئات چاپتۇرۇپ قوڭلار يېغىر بولۇپ كەتمىدىمۇ !

— شۇنىڭ ئۇچۇن دۇمچىيىپ قاپتىكەنسىز ـ دە !

— ھە ، شۇنىڭ كاساپىتىدىن چاچ چۇشۇپ كەتكەن گەپ !

— ھا ـ ھا ـ ھا ...

— ھى ـ ھى ـ ھى ...

ھەرقانداق كۆڭۈلسىزلىكنى كۈلكىگە ئايلاندۇرۇشقا ماھىر

غۇلجا چاقچاقچىلىرى ساراڭ شويغا يۆلەپ بىر - بىرىنىڭ لەقەملىرىنى ئىما قىلىپ چاقچاق باشلىۋەتتى . ئەنۋەر ئەپەندى كۆلۈپ تېلىقىپ قالدى . ئۇنىڭ قەلبىدىكى غەم - قايغۇ بۇلۇتلىرى بىردەمدىلا تارقىلىپ ، كۆڭۈل ئاسمىنىدا باھار قۇشلىرى سايرىدى . تۇنجى باھار مېھمانلارنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ھەممە تۆكمىسىنى كۆرسەتمەكتە . سەلكىن شامال ، ئىللىق قۇياش ، ياپيېشىل جاھان ، مۇڭلۇق ناخشا ، كۆڭۈللۈك چاقچاق ، كاۋاپ ، سامسا ، قورداق ، مېۋە - چېۋە ، مەززىلىك گۆشلەر بىلەن ئېچىلغان ئىشتىھا مېھمانلارنىڭ ياشاش ، ھالاۋەت كۆرۈش ۋە لەززەتلىنىش ئارزۇسىنى كۈچەيتىپ ، روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە قانائەت ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى ئۇرغۇتماقتا ئىدى . «بىز خەق راھەتلىنىشنى ياخشى كۆرىمىز ، شۇڭا مېھرىبان ، مېھماندوست ، كەڭ قورساق . شۇڭا ، بىزدىن باشقىلار پايدىلىنىدۇ . تېرىمىزگە كىرىۋالىدۇ . بىز ھوقۇق ، ھاكىمىيەت ئېڭىغا ئىگە بولالمىدۇق ، شۇڭا باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىنى ھاقارەت بىلمەيمىز . شېكى دۇبەن ھەمىنى ھاكىمىيەتنىڭ ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدۇ . ئۇنىڭ مېڭىسىدە ھاكىمىيەتنىڭ باشقا ھېچنېمە يوق . مېڭىسىدىكى بۇ ئالىي ئېتىقاد ، مۇقەددەس ئىخلاس ئۇنىڭ تەبىئىتىنى بەلگىلىگەن . ھاكىمىيەتكە پايدىلىقلا نەرسە بولسا ئۇ ئەتىۋارلايدۇ ، ھاكىمىيىتىگە قىلچىلىك زىيانلىق ، خەۋپلىك ھەتتا گۇمانەن خەۋپلىك نەرسىلا بولسا ، ئۇ ئۇنىڭ كىم ، نېمە ئىكەنلىكىنى سۈرۈشتۇرمەيلا ئۇنى يوقىتىدۇ . ئۇنىڭغا ساداقەت ، سەمىمىيلىك دېگەن نېمىلەرمۇ ۋاقتى كەلگەندە بىر تىيىن . ساداقەت يارىغان بولسا بېچارە ئىسھاقبېك دۆلىتىدىن قېچىپ كەتمىگەن بولاردى ، بېچارە ھازىر نەلەردە تەمتىرەپ يۈرىدىكىن ؟ ... » ئەنۋەر ئەپەندى مۇڭلۇق ناخشا ، يۈرەككە تېگىدىغان سازنىڭ تەسىرىدىن يەنە مۇڭلاندى ، ئىسھاقبېك بىلەن بولغان سۆھبەتلىرىنى ئەسلەپ ، ئۇلار قالدۇرغان خاتىرىلەرنى يۇقىرىقى گەپلەر بىلەن يادلىدى . ئۇنىڭ خىيالىغا بىردىنلا تېلېفون بەرگەن سەبىخە ئىسىملىك قىز كەلدى . قىزغا ئۇ ئىككىنچى قېتىم تېلېفوندا : «مەن ئۇنى تاپتىم ، نۇرى قولىغا قورال ئاپتۇ . ئۇ

قىساس ئۇچۇن ئاتلىنىپتۇ !» دەپ جاۋاب بېرىۋىدى ، قىز تېلىفوندا يىغلاپ تۇرۇپ : «مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنى بىرلا ئاڭلىۋالسام بولاتتى ، بۇ مېنىڭ ئەڭ ئالىي ئارزۇيۇم !» دېدى . ئادەملەر نېمىلەرنى ئارزۇ قىلمايدۇ - ھە ، ئىسھاقبېك ، ئابدۇكېرىم ، نۇرىلار خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ ، ئەنۋەر مۇسابايوف بولسا سودا ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ ، ھېلىقى قىز بولسا سۆيگەن يىگىتىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشنى ، يەنە بىرلىرى تويغۇدەك تاماق ، يەنە بىرلىرى ھەتتا بىر ئېغىز ياخشى گەپ ...

ئۇسسۇل باشلىنىۋىدى ، ھېكمىبەگ غوجامنىڭ ئۇسسۇلچىسى بىرىنچى بولۇپ مەيدانغا چۈشتى . ئۇنىڭ پۇت ، قول ، باش ، قاش ، كۆز ، بەللىرى ھەربىر ھاھارتى كۆرسىتىپ ئالقىشلاندى . ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ مۇتائالى خەلپىتىمگە خۇشكەتتى قىلىۋىدى ، خەلپىتىم قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۆزىرىخاھلىق ئېيتتى .

— ھېچبولمىسا يورغىلاپ بېرىڭ ، ئۇنىمۇ بىلمىسىڭىز قاتراپ بېرىڭ ، — دەپ «تۆگە» دېگەن لەقەمگە بېشارەت بەردى غوجام .

— ئاياغ يۈگۈرۈكى باشقا ، بۇرۇن يۈگۈرۈكى ئاشقا دېگەن ماقال چىقتى ، غوجام ، ھازىر بۇرۇن ئىشلەيدىغان زامان ، پۇراش ھەممىدىن قالتىس ، راستىمۇ شەڭگەن ئاداش ؟ — خەلپىتىم «ماشكا» لەقەملىك شەڭگەنگە ھۇجۇم قىلدى .

بىر بۇرۇن سانسىز ئەيىبنى ھەممىدىن تاپتى پۇراپ ،
يەتتە قات يەردىن قۇسۇر ، كۆكتىكى ئايدىن گۈناھ .
دېدى تاغ ماڭمايدىكەن ، دەريا پەقەت تىنمايدىكەن ،
كۈن نېچۈن ئۆلمەيدىكەن ، تاپتى ئۇ سايدىن گۈناھ .
نە ئۈچۈن ئوغۇل تۆرەلدى بۇ قورساقتا ، ئەي ئانا ؟
نە ئۈچۈن ئۈيغۇر يارانتىڭ بۇ جاھانغا ، ئەي خۇدا ؟
نە ئۈچۈن بەردىڭ ئۇنىڭغا شۇنچە كەڭرى يەر - زېمىن ،
مەن پۇراپ تاپتىم ئۇنىڭدىن يەرگە سىغماس چوڭ گۈناھ ...

بىردىنلا ئۇسسۇل ئويناش شېئىر ئوقۇشقا ئايلىنىپ كەتتى .

مـۇتـائـالـى خەلپىتىم ، ئابدۇللا داموللىلار ئاجايىپ شېئىرلارنى ئـوقۇدى ، موللا بىلال ، نەسۇھا شېئىرلىرى ئوقۇلدى . يېڭىدىن مەيدانغا چىققان شائىرلار ماختالدى . لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ھەممىلا ئادەم ماختاشتى ، بولۇپمۇ مۇتائالى خەلپىتىم ئالاھىدە ماختىدى .

كۇلـكـە ، مـۇلاھـىزە ۋە يەنە ساز بىلەن كۇن قىيسايدى . ئـولتۇرۇشنىڭ قائىدىسى بويىچە روزى تەمبۇر تەمبۇرنى مۇقام پەدىسىگە ئالدىرىماي چېكىشكە باشلىۋىدى ، پۇتۇن ئادەم جىمىپ ، خۇددى مەسچىتتە نامازغا ئوقۇۋاتقاندەك ھالەت پەيدا بولدى :

كەل ئەي دىلبەر ، بايان ئەيلەي ساڭا بىر ـ بىر جۇدالىقنى ،
كى شايەت رەھم ئېتىپ سالساڭ ئۆزۇڭگە ئاشنالىقنى .
تامامۇ خانۇ ـ مانىمدىن كېچىبا بىر سېنى دەرمەن ،
ئۆزۇڭدىن ئۆزگە بىلمەيدۇر ، ئۆزۇڭ سالغان جۇدالىقنى ...

روزى تەمبۇرنىڭ «مۇشاۋىرەك» مۇقامى ھەممە دىلغا ھۇزۇر ، مۇڭ ۋە سېغىنىش ئوتى ياقتى . ئادەملەر كىمنىدۇر سېغىنماقتا ، يـۇرىـكى كىمگىدۇر تەلپۈنمەكتە . ئەلۋەتتە ھەممىلا ئادەم ھايات مۇساپىسىنىڭ بىر بېكىتىدە شېرىن چۈشتەك بىر سەرگۈزەشتىكە ئېرىشكەن بولىدۇ . بۇ سەرگۈزەشت ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئەڭ مەخپىي سىرى ، ئەڭ شېرىن ئەسلىمىسى ۋە ئەڭ سېغىنىدۇرىدىغان خاتىرىسى ھېسابلىنىدۇ . ئۇ شۇ بېكەتتە يۇرىكىنىڭ نازۇك رازىلىقى بىلەن مەست بولغان ياكى مەڭگۈلۈك جۇدالىق قارا تامغىسى بېسىلغان بىر پاجىئەنىڭ بىردىنبىر شاھىتى بولغان بولىدۇ ، ياشلىقىدا بىرىگە كۆيگەنسەن ياكى شۇ كۆيۈك ۋىسال تېپىپ سەن ھايات لەززىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى چوققىسىغا يامىشىپ چىققانسەن ۋە ياكى ھەممە ئىشىڭ ئارمان بولۇپ قالغانىدۇ . «ئاۋازىنى بىرلا ئاڭلىۋالسام ! » دېگەن قىز ئـىـلـتىجاسىغا قانچە ئۇيقۇسىز كېچىلەر ، قانچە سېغىنىشلار ۋە قانچىلىك كۆز يېشى سىڭگەن ـ ھە ! ئۇنى مۇقامدا ئېيتىلغاندەك ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ ـ دە !

www.uyghurkitap.com

باي ئوغلىنىڭ يادىغا بىردىنلا ئۇنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشىش ئۈچۈن زۇنۇن ماستىر بىلەن كىرگەن ھېلىقى چىراپلىق يىگىت كەلدى .

— ياخشىلىق قىلساق ئەرزىيدۇ ، گىمنازىيىدىكى تۆت يۈزدىن جىق بالىنىڭ كۆزىكەن ، تولىمۇ ئۆتكۈر ، تولىمۇ ئەقىللىق بالا ئەپ رەخمجان ماڭا ماختاپ بەرگەن ، — دېگەندى زۇنۇن ماستىر بالا يوق يەردە .

ئۇ ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ ئۆيىدە ئىككى كۈن تۇردى . ھەر قېتىم ئەنۋەر ئەپەندى ئۇنىڭ يېنىغا كىرگەندە ، ئۇ كىتابقا بېرىلىپ كەتكەن ھالدا ئىدى . گېپى ئاز ، خىيالچان ، تەمبەل يىگىت ھازىر نىلقا ، كۈنەس ، توققۇزتارالاردا قېچىپ ، مۆكۈنۈپ يۈرگەنمىش . ئۇنىڭ گۇناھى — ئۇ قاتىلمىش . ئۇ ئىككى ئۇچقۇچىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قاچقانىكەن . دېمەك ، ئۇنىڭدا مىلتىق بار ئىكەن ـ دە ! ئۇ ھۆكۈمەت بىلەن ئېلىشىشقا جان تىككەنلەردىن ئىكەن ـ دە ! قىزىنىڭ ئۇنىڭغا شۇنچە ئاشىق بولۇشى بىكار ئەمەسكەن . قىز ئۇنىڭغا جېنىنى ئاتاپ قويغان ، ئۇ بولسا خەلقىگە ...

ھەممىگىلا ئېرىشىپ قەلبىدە نازۇك خاتىرىلەردىن ئىزنا قالمىغان ئادەملەر باشقىلارنىڭ ھالىغا يەتمەيدۇ ، لېكىن ئەنۋەر ئەپەندى ئۇنداقلاردىن ئەمەس . ئۇ باي بالىسى بولغىنى بىلەن نۇرغۇن ئارمانلىرىغا يېتەلمىگەن ، نۇرغۇن ھەسرەتلىك خاتىرىلىرى ھازىرمۇ ئۇنىڭ قەلب جاراھىتى بولۇپ دەۋاسىز تۇرماقتا . ئۇ دەردى بارنىڭ ھالىغا يېتەلەيدۇ . شۇڭا ، ھېلىقى ناتونۇش قىزنىڭ پىغانلىرى ئۇنىڭ قەلب دەپتىرىگە يېزىلدى ـ دە ... مانا مۇقام ئاخىرلاشتى . ئەمدى ئومۇمىي ناخشا باشلاندى . ئۇيغۇر ناخشىلىرىنىڭ ھەممىسگىلا خەلقنىڭ يۈرەك ساداسى ئارىلىشىپ كەتكەن ئوخشايدۇ . مانا غۇلجا كوچا ناخشىلىرى ئېيتىلىۋىدى ، ئەنۋەر ئەپەندى ناخشىنىڭ ھەربىر مىسراسىنى ئەگىشىپ تەكرارلىغىلى تۇردى . ناخشا ئەمەس ، گويا خەلقى ئۇنىڭغا ھال ئېيتىۋاتىدۇ . بۇ زېمىندا ناخشا بىلەن خەلق مۇڭى ، ھەتتا دەريا ـ

ئۆستەڭلەر شاۋقۇنى بىرلىشىپ كەتكەندەك ... ناخشا بۇ زېمىننىڭ ئانا تىلىغا ياكى ھەممە ئىشلار خاتىرىلەنگەن چوڭ يىلنامىسىگە ئايلىنىپ كەتكەندەك ...

بۇ زېمىندا كىملەر ناخشا ئېيتمىدى ، كىملەر قان تۆكۈپ جان بەرمىدى ؟ سادىر پالۋان ، ئەلاخان پالۋانلار ئۆتكىلى تېخى يۇز يىل بولمىدىغۇ ؟ ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ ، ئېلاخۇن كۆك كۆز دېگەن ناخشىچى قەپەسكە ئولتۇرۇپ ئۆكۈز ھارۋىسىدا ئۇرۇمچىگە بارغۇچە ناخشا ئېيتقانىكەنغۇ ، لېكىن ناخشا ، يىغا ـ زار ، كۆز يېشى بىلەن ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ ، خەلق ناخشىدىن قورال تۈتۈشقا ئۆتىدىغان چاغ يېتىپ كەلدى . قىرغىزلار قورال تۈتۈۋىدى ، شېكىڭ شىسەي ئالاقزادە بولدى . غوجانىياز ھاجى خەلقنى قوزغىۋىدى ، شېكىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېلىنىدى . ئەمدى سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئۇنىڭغا ھومايغىلى تۇردى ، ئىلى خەلقى قوزغىلىشى كېرەك ، مەن ئۇنى قىلالامدىمەن ؟ ياق ، ئەنۋەر ئەپەندى ئۇنى قىلالمايدۇ . ئىسھاقبېكچۇ ؟ ئۇ قىلالايدۇ ! لېكىن ، غۇلجىدىن بىر غوجانىياز ھاجى چىقسا بولاتتى . مۇنۇلاردىن قايسىسى چىقالايدۇ ؟ ياق ، بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇنداق ئادەم يوق . ئاۋۇ ئېلىخان تۆرە دېگەن ئەنجانلىقنىڭ گەپلىرى قالتىسكەنا ، پاھ ، بۇ ئادەمنىڭ قوزغاش ئىقتىدارى يۇقىرىدەك قىلىدۇ . بەلكى ئۇ چىقار ، ياق ، ئۇ بىر دىندار . مىلتىق ئاتالايدىغان مەرگەن ، سىياسەتنى ياخشى بىلمىدىغان ئىسھاقبېكتەك بىرى چىقسا بولاتتى . بۇنداق ئادەم نەدىكىن ؟ ئۇنداق ئادەمنى تاپالىسام ئىككى بوچكا ئالتۇننى قورال ئال دەپ بېرەتتىم ...

غۇلجا شەھىرىنىڭ ئەڭ كاتتا ئادەملىرى قاتناشقان تۇنجى باھار ئولتۇرۇشى دادامتۇ مەھەللىسىدىكى باھار گۈزەللىكى بىلەن بېزەلگەن باغدا گۈگۈم ۋاقتى بىلەن ئاخىرلاشتى .

شۇ كۈنلا بۇ ئىش ئالاھىدە خەۋەر بولۇپ ئۇرۇمچىگە — نەق شېكىڭ دۇبەننىڭ مەھكىمىسىگە يېتىپ كەلدى . شېكىڭ دۇبەن ئادەتتى بويىچە تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ ئۆستەلگە قويدى .

— كېلىڭلار ! — دېدى ئۇ خەۋەرچىگە ئۇنىڭ خانىسىغا لېۋ بىگىدە ئىسىملىك ساقچى مەسئۇلى ئېھتىيات بىلەن كىرىپ ئىشىكتە تۇرۇپ چاس بەردى .

— دەرھال ئۆزۈڭ ماڭ ! — دېدى شېڭ دۇبەن ئېلىدىكى ھەربىي كەمەرگە تايىنىپ تىك تۇرۇپ ، — بۇگۈنلا ماڭ ، ھازىر خەتەرلىك رايون قەشقەر بىلەن خوتەن ئەمەس ، قۇمۇل بىلەن تۇرپانمۇ ئەمەس ، غۇلجا بىلەن ئالتاي ! ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر بىلەن قازاق ! ھەربىرىنىڭ ھەربىر قەدىمىنى ئېنىق بىلىپ تۇرۇشىمىز كېرەك . رۇسلارنىڭ ئادەملىرى چۆچەك ، غۇلجا ئارقىلىق كىرىپ مەخپىي ھەرىكەت قىلماقتا . قورال ئەتكەسچىلىرى بولۇڭالغان ك گ ب ئادەملىرى ھەدەپ ئۇيغۇر ، قازاقلارنى قوراللاندۇرماقتا . سەن يېتەرلىك ئادەم بىلەن غۇلجىغا بارغىن . قىزلارنىمۇ ئېلىۋال ، ھېلىقىدەك !

ماي ئېيىنىڭ ئاخىرى غۇلجا شەھىرىگە ساقچىلار يېغىپ كەتتى . غۇلجا ئاسمىنىدىكى قارا بۇلۇت قويۇقلىشىپ يەنە ۋەھىمە ، تۇت ـ تۇت باشلاندى . ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان «دادامتۇدىكى قارا يىغىن» قاتناشچىلىرى جان ساقلاش ئۈچۈن تەرەپ ـ تەرەپكە پىتىراپ كېتىشتى .

23

— قىز قەلبى ئەۋرىشىم تال چۈنقى ، يىگىتلەر ئۇنى خالىغان تەرىپىگە ئېگەلەيدۇ . قاراڭ ، ئاسىيە ئابىستەي ، قىزىڭىز پەرىخە نېمانچە غەمكىن ؟ ئۇنىڭ يۈرىكى ھازىر ئوتتا ، قاراڭ ، كۆزلىرىدىكى يالقۇننى !

كىتابقا ئامراق ، ھېسسىياتچان قېرى قىز مۇئەللىم ئاسىيەنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ھازىرلا چىقىپ كەتكەن پەرىخە توغرىسىدا گەپ قىلىۋىدى ، ئاسىيە پەرۋاسىزلا :

— ئوھوي ، كىچىككىنە قىزنى ئۇنداق دېمىسىڭىزا ، ئۇ

ھەدىسنى سېغىنىپ شۇنداق مۇڭلۇق بولۇپ قالدى ، — دېدى .
— ياق ، ئابستەي ، مېنىڭ كۆزلىرىم خاتالاشمايدۇ ، مەن قىزىڭىزنىڭ كۆزلىرىدە باشقا بىرنەرسىنى كۆرۈپ قالدىم . قىز بىرىگە قاتتىق كۆيمەكتە .
گىمنازىيىنى يىگىرمە تۆت يېشىدا تۇغقانلىرىدىن بۇ مۇئەللىم قىز قارىمۇتۇق ، مەڭزلىرى دۆڭ ، پاناقراق بولغىنى بىلەن گەپكە تولىمۇ ئۇستا ، ئاش ئېتىشنى ياخشى بىلمىگىنى بىلەن كىتاب ئوقۇپ خاتىرە يېزىشقا ماھىر ئىدى . ئۇنىڭ باشقا ئادەملەرنى كۆزىتىش ئىقتىدارىمۇ يۇقىرى ئىدى . ئۇ نۇرلاردىن بىر يىل بۇرۇن مەكتەپ پۈتتۈرگەن بولسىمۇ خىزمەتكە تېخى بۇ يىل ئورۇنلاشتى . نىلقا بازىرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئاسىيە بىلەن بىللە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى . ئۇ مەكتەپتە ئىككىلا ئايال ئوقۇتقۇچى بولغاچقا ، ئۇلار تېزلا سىرداش دوستلاردىن بولۇپ قېلىشتى . يېقىندا ئاسىيە ئۇنى ئۆيىگە ئەكېلىۋالدى . يېڭىدىن يەرلىك مالىلار شىركىتىگە خىزمەتكە كىرگەن قىزى پەرىخە بۇ «قېرى قىز» نى يامان كۆرەتتى . ئانىسى :
— نېمانداق قىلىسەن ، قىزىم ؟ — دەپ سورىسا ، پەرىخە تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلاپ :
— سەت ، قىزلار دېگەن سەت بولسا بولمايدۇ . يەنە كېلىپ تېخى نۇرى ئاكام كەلگەندە غىلجىڭشىپ ... — دەپ جاۋاب بەردى .
نۇرى بۇ ئۆيگە پات - پات كېلىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئاشكارا خىزمىتى يەرلىك مالىلار شىركىتىنىڭ جانلىق مال بۆلۈمىدە مال سېتىۋېلىش ئىدى . ئۇ چارۋىچىلاردىن ئات - قوي سېتىۋېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتكۈزۈپ ، ئۇ ياقتىن مال ئەكېلىدىغان بىر توپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا يۈرەتتى . پاتىخ ئۇنى بەزىدە رۇسچە تەرجىمان دېسە ، بەزىدە كاتىپ دەپ قويياتتى . ئىشقىلىپ ، ئۇ ئايدا قىرىق بەش دوللار ئايلىق ئالاتتى . ئۇنىڭ كۆپ ۋاقتى قىرلاردا ئۆتەتتى . ناھىيە بازىرىغا كەلسىلا ئاسىيەنىڭكىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى . ئۇنىڭ چىرايى كۈندىن - كۈنگە تولۇپ ، نۇرلىنىپ ،

چىرايلىق كۆزلىرىدىكى جىلۋە ، سېھرىي كۈچ ئاشماقتا ئىدى . ئۇ كىگىز ئۈستىدە پۈتلىرىنى سۇنۇپ كىتابقا بىرلا قارىۋالسا ، سائەت ـ سائەتلەپ گەپ قىلماي ئولتۇرالايتتى . سوئاللارغا قىسقا ـ قىسقا : «ھەئە» ، «ياق» دېگەندەك جاۋابلارنىلا بېرەتتى . قېرى قىز ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرە قىلىشقا ئامراق ئىدى . ئۇ نەزەرىيە ، تارىخ ۋە تەبىئىي پەنلەردىن ھەر خىل سوئاللارنى سوراپ نۇرىنىڭ ئاغزىنى ئاچاتتى . ئۇلار تالىشا ـ تالىشا ئاخىر نۇرى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەندىلا ۋاڭ ـ چۇڭ بېسىلاتتى . ئۇنىڭ ھازىرقى ئۆزگەرتىۋالغان ئىسمى ۋاپى ، مىللىتى تاتار ئىدى . چۈنكى ، ھازىرمۇ ئۇنىڭ ئىزىدا ئادەم بار ئىدى ، تېخى مانا يېقىندىن بېرى ناھىيىگە ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ساقچىلار يېغىپلا كەتكەچكە ، ئۇ خېلىدىن بېرى ناھىيىگە كەلمەي ، ئۇلاستاي تەرەپلەردە مۆكۈنۈپ يۈردى . پەرىخە ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق ئىدى ، ئۇ دەسلەپ ھەدىسى توغرىسىدا يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى . كېيىنچە ئۆزى توغرىسىدا ، جەمئىيەت توغرىسىدا كۆپرەك سۆزلەپ بېرىدىغان بولۇۋالدى . ئۇلار ئارىلاپ ياشلارنىڭ يىغىلىشلىرىغا بىللە بارااتتى . ئۇنى نۇرى ئەكېلىپ قويااتتى . ئۇلارنىڭ سىرتتا نېمىلەرنى دېيىشىپ ، نېمىلەرنى قىلىشىدىغانلىقىنى ئاسىيە بىلمەيتتى . ئاسىيە بىرلا نەرسىنى بىلەتتى : نۇرىدەك يىگىتلەرنى ھەرقانداق قىز ياخشى كۆرۈپ قالااتتى : «چىرايى ، مىجەزى ۋە ئەخلاقى گۈزەل يىگىت» دەيتتى ئاسىيە نۇرىنى باشقىلارغا ماختاپ . ئۇ بىچارە قىزى سەبىخەنىڭ بەختسىزلىكى بىلەنلا ئۆرتىنەتتى . خۇدا قوشقان بىر جۈپلەرنى مۇرادىغا يەتكۈزمىگەن جەمئىيەتنى ، جەمئىيەتنىڭ ھۆكۈمدارلىرىنى كېچىلىرى كۆز يېشى بىلەن قارغاپ ـ تىللايتتى ...

قېرى قىزنىڭ گېپى ئۇنى غەپلەتتىن چۆچۈتۈپ سەگىتتى : «پەرىخە ھەدىسىدىنمۇ چىرايلىق ، ھېسسىياتچان قىز بولدى . ئۇلار قاراڭغۇ كوچىلاردا يانداشىپ بىللە مېڭىشىدۇ ، نۇرىدەك يىگىتلەرنىڭ بىلەكلىرى ئۇنىڭ بەدىنىگە تەگكەندە ئۇ ھەممىنى ئۇنتۇپ يىگىتكە بېرىلىپ كېتىشى ، ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ

قـويۇشى مۇمكىنغۇ؟» دېمىسىمۇ ئۇ ھازىر ھەدىسىنىڭ گېپىنى قـىلـمـايدىغان بولۇۋالدى. ئۇنىڭ تاتارچە جىرلاشلىرى، گىتار چېلىشلىرى، ئەرزىمەس ئىشلارغا قاقاقلاپ كۈلۈشلىرى گويا قىرو كۆرۈپ غايىب بولغان كاككۇكتەك نەلەرگىدۇر يوقالغان. ئۇ ھازىر غەمكىن، خىيالچان. بىر تال بارمىقىنى چىرايلىق لەۋلىرى بىلەن چىشلەپ دېرىزىگە جەينىكى بىلەن تايىنىپ دەريانىڭ نېرىسىدىكى قاقاس تاغقا قاراپ بىر تۇرۇۋالسا، ۋاراقىرىسىمۇ ئاڭلىماي قېتىپ قالـىـدۇ ... قـىـزىدىكى شۇنچە ئۆزگـىـرىشلەرنى ئانا بولغان ئاسىيە بايقىماي، يات بىرىنىڭ بايقىغىنى نېمىسى ـ ھە؟ قىزى ناۋادا نۇرىغا كۆكۈل بېرىپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغان بولسا بۇ خىيانەتقۇ؟ ھـەي پـەرىخە، ھەدەڭ سەبىخە تېخى ھايات، ئۇنى ھېلىقى چىۋ سىلىكىنىڭ بالىسى دورا بىلەن مەست قىلىپ ئاياغ ئاستى قىلغان. شېڭ شىسەينىڭ قېينىنىسى چىۋ يۇشيۇڭ شېڭ شىسەيگە ئوخشاش خـوتـۇنـباز. ئۇ دادىسى، ھەدىسى ۋە يىزىنىسىنىڭ كۈچى بىلەن چەكسىز ھوقۇق، مال ـ دۇنياغا ئىگە بولۇۋالغان. ئۇ مەخسۇس ئىككى مۇھاپىزەتچىنىڭ ياردىمى بىلەن گۈزەل قىز سەبىخەنى يېرىم يىل مەخپىي ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ خوتۇن قىلدى. ئۇنىڭ قىزغا كـۆڭـلـى چـۈشـۈپ قـالـدى. شـۇڭـا، ئـۇنـى باشقا قىزلاردەك ئۆلتۈرۈۋەتمىدى. سەبىخە قىساس ئېلىش ئۈچۈن چىۋغا سۇئىئي يـېـقـىـنـچـىـلىق قىلدى. ئۇنىڭغا يالغان ئەركىلەپ، نەپرىتىنى يـوشـۇرالـىـدى. چـىـۋ يۇشيۇڭ شىنجاڭ ئوفىتسېرلار مەكتىپى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغاچقا، سەبىخەنى بۇ مەكتەپنىڭ «ئـالاھىدە دىپلوماتىيە» سىنىپىغا ئوقۇشقا كىرگۈزۈپ بىر يىل ئوقۇتتى. سەبىخە مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ شۇ مەكتەپنىڭ رۇس تىلى تەرجىمانى نامى بىلەن ھەربىي كىنىم كىنىپ كوچىلاردا ئاشكارا يۈردى. لېكىن، ئۇنىڭ قەدەملىرى چەكلەنگەنىدى. ئۇنى باشقىلار: شېڭ شىسەينىڭ مالىكوۋا ناملىق ئاشىنىسىغا ئوخشىتىپ «سېرىق چـاچ پەرى» دېيـىـشـتى. ھەممىلا ئادەم ئۇنى ئىشپىيون دەپ بىلىشەتتى. ئۇ خورلۇق دەستىدىن نېرۋىلىرى بۇزۇلۇپ ساراڭلار

دوختۇرخانىسىغا كىرىپ چىققان بولسىمۇ ، قىساس ئېلىش ئۈچۈن دۈشمەنلىرىنىڭ ئارىسىدا يۈرەتتى . بەزىلەر ئۇنى پۇل ئۈچۈن ئىشلەيدۇ دەپ ئويلىغان بولسىمۇ ـ جاھالەت بىلەن ئادەملەرنى جەلپ قىلىدىغان ئىشلەيدىغان بولۇۋالغان بولسۇن ياكى ھېلىقى ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە مەكتىپىدە ئوقۇپ چىققىنى ئاسىيە چۈشەنمەيدىغان يېڭى كەسىپلەرنى ئىگىلەپ شېكى دۇبەن ئۈچۈن ئىشلەۋاتقان بولسۇن ، ئاسىيە ئۇنىڭ بۇلارنى قىساس ئېلىش ئۈچۈن قىلىۋاتقىنىنلا بىلەتتى . ئۇنىڭ قەلبىدە قىساستىن باشقا نەرسە يوق ، ئاسىيە بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ . ئۇنىڭ بەدىنى بۇلغانغان بىلەن روھى پاك ، ئۇ ئانىسىغا بىر قېتىم : «ئاپا ، مەن بىر قېتىم ئۆلۈپ تىرىلدىم . باشقا بىر بەدەندە مېنىڭ روھىم ياشىماقتا ، ھەممە يەردە كۆلۈپ تۇرغان بەدەن ھەممىلا جايدا قان يۇتۇپ يىغلاۋاتقان بىر روھنى يوشۇرماقتا . ئاپا ، مەن ھەقىقىي ئۆلۈمنى كۆلۈپ تۇرۇپ كۆتۈۋالىمەن . سەنمۇ مېنى كۆلۈپ تۇرۇپ دەپنە قىل ، چۈنكى مەن ئىنتىقام ئالماي تۇرۇپ ھەرگىز ئۆلمەيمەن» دېگەنىدى . بۇ گەپلەرنى ئۇ ئېلىشىپ قالغان كۈنلىرىدە ئازاب بىلەن دېگەن ، لېكىن بۇ گەپلەر ئۇنىڭ يۈرىكىدىن چىققان پەردازسىز گەپلەر ئىدى . ئۇ نۇرىنى يادلاپ قانچىلىك يىغلىدى ، پەرىخە ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ قانچىلىك يىغلىشىپ بەردى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە نۇرمۇ ھازىرغىچە ئۇنى سېغىنىپ كەلمەكتە . ئۇ ھەر قېتىم بۇ ئۆيگە كېلىپ سەبىخەنىڭ سۈرىتىنى كۆرگەندە ، ئۇنىڭ چىرايىدا چەكسىز ئازاب ، سېغىنىش ۋە مۇھەببەت بەلگىلىرى ئوقچۇيدۇ . ئاسىيە بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭغا قارىيالماي ھويلىغا ياكى باغقا چىقىپ ئۆرتىنىپ يىغلايدۇ ... پەرىخە ئاشۇنداق بىر ھەدىسىگە ئاسىيلىق قىلارمۇ ؟ نۇرمۇ بەدەن تەلىپىگە بېرىلىپ ۋىجدان تىزگىنىنى قويۇۋېتەرمۇ ؟ ياق ، ئۇلار ئۇنداق ئەمەس ، ئۇنداق بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس . بۇ مۇنۇ قېرى قىزنىڭ كۈندىشلىقىدىن پەيدا بولغان يامان غەرەزلىك بىر پەرەز . ئاسىيەنىڭ قىزى پەرىخە ئۆز ھەدىسى سەبىخەنىڭ سۆيگەن يىگىتىگە كۆيۈپ قالمايدۇ ...

ئاسىيە ئىشخانىسىدا بالىلارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىنى كۆرۈۋاتىپىمۇ ، ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ئورۇس بولكىسىنى توغراۋاتىپىمۇ ، هويلىدىكى ئوچاقتا سۇت سورۇۋاتىپىمۇ قىزى ۋە نۇرى توغرىسىدا ئويلىدى . نۇرى هازىر ئۇنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىۋالغان . ئۇ ياخشى تاماق ئالدىغا كەلسىمۇ ، بىر كۆڭۈللۈك سۆھبەت باشلانسىمۇ ياكى بىر ئەر كىشى چىرايلىق ياسىنىۋالغان بولسىمۇ دەرهال نۇرىنى ئەسلەيدىغان ، بىرەر ساقچى بىرەر ئادەمنى تۇتۇۋالسا ياكى شەهەردىن بىرەر يامان خەۋەر چىقسىمۇ ئۇ ئەنسىز ئانىلاردەك ئىختىيارسىز هالدا : «نۇرى» دەپ ئۆندەرەيدىغان بولۇپ قالغانىدى . ئۇنىڭ قەلبىدە يات بىر يىگىتكە ئانىلىق مېهرى پەيدا بولغانىدى . پەرىخە بىلەن نۇرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئاكا - سىڭىل مۇناسىۋىتى دەپ پەخىرلىنىپ خاتىرلەيتتى . بۇگۈن مانا ئۇنىڭ سۇپسۈزۈك خىيال ئاسمىنىدا تۇيۇقسىز قارا بۇلۇت پەيدا بولۇپ ، هاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چاقتى . ئىلاهىم ، مۆلدۈر يېغىپ مېهىر - مۇهەببەت مايسىلىرى كاردىن چىقمىغىيدى ... لېكىن هايات رەهىمسىز ، رېئاللىق بىر خىل تەلۈە كۈچ ، ئۇنىڭ باش ئەگدۈرۈش كۈچى تولىمۇ يۇقىرى ، قورقۇنچلۇق . رېئاللىق هامان ئىنسان خاهىشىنى مەنسىتمەيدۇ ، خارلىيالايدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە هاياتنىڭ مۇهەببەت بابىدا ئەقلىدىن ئازمايدىغان ئادەملەر كەم بولىدۇ . هېسسىيات سېنى يۇزسىزلىككە قىستىغاندا سەن ئۇنىڭ قۇلى بولۇپ قالىسەن . پۇشايمان دېگەن ئاتالما شۇنىڭ ئۈچۈن پەيدا بولغان - دە !

مانا قىزى كىردى . ئۇنىڭ قاپىقى كۈندىكىدەك تۇرۇلگەن ، چىرايلىق يۇزىدە پەرىشانلىق ، جىددىيلىك ئالامەتلىرى سېزىلىپ تۇراتتى .

— پەرىخە قىزىم ، مەجەزىڭ يوقمۇ نېمە ؟

— ياق !

— نېمانداق سوغۇق مەجەز بولۇپ قالدىڭ ، قىزىم ؟

— نەدىكىنى !

— ئاپاڭدىن يوشۇرما ، قىزىم ، ھەرقانداق ئىش بولسا ماڭا دە ، مېنى قىينىما ، مەن ھازىر ئەنسىزچىلىكتە قالدىم .

— نېمىشقا ، ئاپا ؟ — قىزنىڭ چىرايىدا مەجبۇرىي تەبەسسۇم پەيدا بولدى . ئۇنىڭ يوغان قوي كۆزلىرى غەمكىن ئىدى .

— سەن بىرىگە كۆيۈپ يۇرەمسەن قانداق ؟

— قويغىنا ! — دېدى قىز قىپقىزىل بولۇپ ، ھەتتا ئۇنىڭ بويۇنلىرى ، قۇلاقلىرىمۇ قىزىرىپ كەتتى ...

قىز ئۆيگە كىرىپ كەتتى . ئانا ئارقىسىدىن كىرىپ :

— كىم ئۇ ؟ — دېدى بۇيرۇق تەلەپپۇزدا .

— ھېچكىم ؟ — قىز دېرىزىگە قارىۋالدى .

— نۇرمۇ ؟

قىز خۇددى بىرى بېشىغا چوماق بىلەن ئۇرغاندەك سىلكىنىپ قاتتىق ۋارقىراپ ئىككى قۇلىقىنى ئېتىۋالدى .

— دېمە ، دېمە ! — ئۇ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى . ئانا قىزىنى قۇچاقلىدى ، قىز ئانىسىغا خۇددى بوۋاقتەك يامىشىپ سىلكىنىپ يىغلاپ تۇرۇپ :

— جېنىم ئاپا ! ... — دېدى ، — راست شۇنداق ...

ئانا ـ بالا يىغلىشىۋاتقاندا ئۆيگە قېرى قىز كىردى :

— نۇرى ، بۆرىۋايلارنى تۇتۇپ كېتىپتۇ ! — دېدى ھاسىراپ تۇرۇپ ، — قوللىرىنى باغلاپ ماشىنا بىلەن ئېلىپ مېڭىپتەك ، خەمىت ، ئەكبەر باتۇرلار قۇتۇلدۇرغىلى ئاتلىق قوغلاپ كېتىپتەك !

پەرىخە — ئون ئالتە ياشلىق ، گۈزەل ، ھېسسىيات كونتروللۇقىدىن ئايرىلغان قىز بىرلا چىرقىرىدى ـ دە ، ھوشىدىن كەتتى . ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، كۆزىنىڭ قارىسى تارتىشىپ ، كالپۇكلىرى كۆكىرىپ ، پۇتۇن بەدىنى غالىلداپ تىترىمەكتە ، ئانا ئۇنى باغرىغا چىڭ بېسىپ ، يۈزىنى يۈزىگە يېقىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي :

— پەرىخە ، پەرىخە ! جېنىم قىزىم ! ... — دەپ قىزىنىڭ ئېڭەكلىرىنى تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن سىلىماقتا ئىدى .

قبرى قىز شۇم خەۋەر ئەكىرگىنىگە مىڭ بىر پۇشايمان قىلىپ :
— يالغان ... ئىغۋا ... — دەپ كېكەچلىمەكتە ئىدى .
— ئۆلۈڭ ئىلاھىم ، سوغۇق سۇ ئەكېلىڭ ! — دېدى ئاسىيە ئۇنى سىلكىپ .
يۈزىگە سوغۇق سۇ سېپىلگەندىن كېيىن پەرىخە ھوشىغا كەلدى . ئۇنى سۇيىغا ياتقۇزۇپ قويۇپ ئىككى ئايال تەرگەشكىلى تۇردى :
— ئەتەي چىشىغا تېگىپ نېمە قىلاي دەيسەن ، ھوي قارا كۆسەي ؟
— ھوشىدىن كەتكۈدەك خەۋەرمىدى ؟ ئەجەب نازۇككىنە بۇ تاۋى بوشاق !
— ئالمىنىمدا چوڭ بولغان ، ساڭا ئوخشاش ئوچاقمانىتىدا كۈچۈكتەك يۈندا ئېچىمگەن بۇ !
— تاينىچلىق ، سەن موزايلارنىڭ ھالىڭلار چوڭ بولغىنى بىلەن كۈنۈڭلار ئىتتىن بەتتەر !
— بولدى ئاپا ، مەن ھېچنېمە بولمىدىم ، — دېدى پەرىخە تېخىمۇ يامان گەپ قىلىشقا تەمشىلىۋاتقان ئانىسىنى قۇچاقلاپ سۆزلىگۈزمەي ۋە قېرى قىزغا قاراپ :
— خۇشال بولۇپ كەتمەڭ ، زەينەپ ھەدە ، ئۇلارنى خەمىت ئاكام قۇتقۇزۇپ كېلىدۇ ! — دېدى .
— نېمىگە خۇش بولاتتىم ، زەينەپ مىللەتنىڭ داشقىلى ئەمەس ، گۈلتاجى ! بىلەمسەن ، گۈلتاجى !
— ۋاي قاراگۈل يەي ، سېنى ئۆتۈك مايلاشتىن باشقىغا ئىشلەتكىلى بولمايدۇ ! — دېدى ئاسىيە كۈلۈپ ، — ماڭ سۇتنى ئەكىر ، خام قايماق سېۋەتتە !
ئۇلار بىردەمدىلا ئەپلىشىپ بىللە ئولتۇرۇپ چۈشلۈك چاي ئىچىشتى . ئاسىيەگە قىزىنىڭ نۇرىغا ئاشىق بولۇپ قالغانلىقى مەلۇم بولۇۋىدى ، ئۇنىڭ ھېچنېمە يېگۈسى كەلمىدى : «پەرىخەگە قانداق قىلىپ چەك قويۇش كېرەك ؟ قۇرۇق ئوتۇنغا ئوت تۇتاشتى ،

ئۇنى ئۆچۈرگىلى بولارمۇ ، بۇ ئوتۇن كۆيۈپ تۈگىسە يۇنىڭ ئازابىغا چىدىغىلى بولارمۇ ؟ ... » ئانىنىڭ خىيالى سوئاللار بىلەن تولدى .

شۇ كۈنى كەچ پەرىخە ۋاقتىدا قايتىپ كەلمىدى . ئانا دەككە - دۈككىدە ئۆي بىلەن بوسۇغا ئارىلىقىدا سانسىز قاتاردى . ئىرىق قىلسىلا سىرتقا يۈگۈردى ، قىزدىن دېرەك بولمىدى . ئۇ ئاخىرى غېمىدە يوق كىتاب ئوقۇۋاتقان قېرى قىزغا يىغلاپ تۇرۇپ :

— يۇر ، پاتىخ مۇسلىموفنىڭ ئۆيىگە بارايلى . قىزنى شۇلار بىلىدۇ ! — دېدى .

— نېمانچە ، ۋاييەي ، كەلمەمدۇ ! — دېدى قېرى قىز غېمىدە يوق كىتابتىن باش كۆتۈرمەي .

— بوپتۇ ئەمسە ، ئۆزۈم باراي ، — دېدى ئانا ئالدىراپ سىرتقا مېڭىپ ، — بۇ دۇنياغا زارلاپ يىغلىغىلى تۆرەلگەن بولغاندىكىن ! ...

قاراڭغۇ چۈشتى . ئاسىيە نىلقا شەھىرىنىڭ تار ، دەرەخلىك كوچىلىرى بىلەن ئالدىراپ مېڭىپ غەربكە بۇرۇلغاندا ، ئۇنى تۇيۇقسىزلا بىر ئەنسىزچىلىك چىرمىۋالدى ، گويا قىزنى ئەسكەرلەر تۇتۇپ كەتكەن ، گويا پەرىخەمۇ سەبىخەنىڭ كۈنىگە قالغان . ناۋادا شۇنداق بولسا ئۇنىڭغا بۇ دۇنيا هارام . قاش دەرياسىنىڭ بويىغا بېرىپ قىرغاقتىن بىرلا سەكرىسە هەممە تارتقۇلۇقتىن قۇتۇلىدۇ . دادىسى ، ئېرى ، قىزى ، مانا ئەمدى كەنجىسى — ئاخىرقى ئۈمىدى يەنە شۇ تەقدىرگە دۇچ كەلسە ، دۇنيادا ئۇنىڭدىنمۇ بەختسىز ئىنسان يوق بولغان بولىدۇ - دە . ئېرى ئاخىرقى قېتىم : «قىزلىرىم سىزگە قالدى . ئۇلارنى بەختلىك قىلىڭ ، بۇ مېنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىم» دېگەنىدى . تاتار بولماق تولىمۇ تەسكەن . ئۇلار ئۆز يېرىگە سىغمىدى ، مانا ئەمدى شىنجاڭمۇ ئۇلارغا تار كەلمەكتە . ئانا قىزلىرىنى ئوقۇتىمەن دەپ بىرىگە توقال بولدى ، قارا كۆڭۈل مېڭىبىگى ئۆز پايدىسى ئۈچۈن ئۇنىڭ سۆيۈملۈك قىزىنى چيۇنىڭ ئوغلىغا تۇتۇپ بەردى . قىزى خورلانىدى ، بەخت دېگەن خورلۇق ئەمەستە ، ئۇ هازىر تىرىك

دوزاختا . مانا ئەمدى ئاخىرقى ئۇمىدى بولغان پەرىخەمۇ خەۋپكە دۇچ كەلدى . بىرەر ئىش بولمىسا بۇ قىزى ھەرگىز ئانىسىنى ئەنسىرىتمەپ بۇنداق كەچ قالمايتتى . ئۇ يۇگۇردى . ئۇنىڭ كۆزىگە ئىتلارمۇ كۆرۈنمىدى . ئىككى ئىت يەۋېتىدىغاندەك ھاۋشىپ تاپ بېسىپ كەلمەكتە . ئۇنىڭ كۆڭلىدىن قورقۇشمۇ كۆتۈرۈلگەن . ئىتلارغا پۇتىدىن توپلىسىنى سېلىۋېلىپ ئاتتى ، توپا - تاش چاچتى ، ئاخىر ئىتلار يىراقلىدى . ئۇ يالاڭ ئاياغ يۇگۇردى ، ئاخىر ھىم ئېتىكلىك يوغان دەرۋازىغا كېلىپ دەرۋازىنى قاتتىق ئۇردى :

— گۆھەرىيە ، ۋاي گۆھەرىيە !

يان ئىشىك ئېچىلدى ، ئاسىيە خۇددى ساراڭ بولۇپ قالغاندەك :

— پەرىخە ، پەرىخە ! — دەپ دۇدۇقلىدى .

— قورقما ، قورقما ! — دېدى گۆھەرىيە ئۇنى قۇچاقلاپ ، — قىزىڭ بار ، ئۇ خەستىلەر بىلەن ئۇلاستايغا كەتتى !

— نېمىشقا ، نېمە بوپتۇ ؟

— ئۆيگە كىر ، قورقما ، مەن دەپ بېرەي !

ئۇ ئاسىيەنى ھويلىغا ئەكىردى ۋە دەرۋازىنى ئەتتى .

شۇ كۈنى «تازىلىغۇچى» ساقچىلار ئۇلاستايغا ماشىنا بىلەن ماڭغانكەن . ئارقىدىن خەستە باشلىق ياشلار ئاتلىنىپ تاغ يولى بىلەن تەڭلا يولغا چىقىپ شۇ ياقتا مېڭىپتۇ . ناۋادا نۇرى ، بۆرىۋايلار تۇتۇلۇپ قالسا ، ئۇلار ماشىنىغا ھۇجۇم قىلىپ ئۇلارنى قۇتقۇزماقچىكەن . ساقچىلار ئۇلارنى ساقلىغان ئىككى قازاق يىگىت بىلەن بىر موڭغۇل بوۋاينى تۇتۇپ كەپتۇ . بۇ گەپ كوچىغا «ۋاي نۇرىلارنى تۇتۇپتۇ» دەپ تارقىلىپتۇ . خەستىلەر قوغلاپ نىلقىدىن ئۆتۈپ قاراسۇ ئەتراپىغا كەلگەندە ، ماشىنىغا قارا مىلتىقلار بىلەن ھۇجۇم قىپتۇ . شوپۇر ئۆلۈپتۇ . ساقچىلار ماشىنىدىن چۈشۈپ ئېتىشىپتۇ . ئاتلىقلار مەھەللە خەلقىنىڭ ياردىمىدە ئۆيلەرگە مۆكۈنۈپ يۇرۇپ تۆت ساقچىنى ئۆلتۈرۈپ ھېلىقىلارنى قۇتۇلدۇرۇپتۇ . ئۇلارنىڭ بىرى ئېغىر يارىدارکەن . نىلقا ساقچى

ئىدارىسى بۇ ئىشنى ئاڭلاپ شەھەرگە خەۋەر قىلغانىكەن ، شەھەردىن بۇياققا قاراپ ئىككى ماشىنا ئەسكەر مېڭىپتۇ . ئورۇس نىكولكا ھېيلىقى ساقچى ماشىنىسىنى ھەيدەپ كۇن ئولتۇرغاندا ئىلگىرى كېرگەنىكەن ، يىگىتلەر چىقىدىغان ئەسكەرلەرنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش ئۇچۇن ماشىنا بىلەن ئۇلاستايغا مېڭىپتۇ . پەرىخە ئۇلارنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي يىگىتلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ بىللە كېتىپتەك .

— ياشا قىزىم ، مۇشۇنداق قىلىپ قۇربان بولۇپ كەتسەڭمۇ مەن رازى ؟ — دېدى ئانا گۆھەرىيەنى قۇچاقلاپ ، — پاتىخ ئەۋزى شەھەردىن ئەسكەر ماڭغىنىنى قانداق بىلگەندۇر ـ ھە ؟

— ساقچىنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ ئادەملىرى بار . بۇلار ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ .

— ئىلاھىم ، بۇ شېكى دۇبەنگە زاۋاللىق كېلىپ ، خەلق كۇنىنىڭ سېرىقىنى كۆرسىدى .

ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە تىك تىكلاپ ئۇخلاشمىدى ، ماشىنىلار ئۆتتى ، لېكىن «تاڭ» قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلانمىدى .

ئاسىيە بىر كىچە ئۇيقۇسىز ، ئەنسىزچىلىك تارتىپ ئەتىگەنلىكى كۇن چىقىشتىن بۇرۇن ئۆيىگە قايتتى . ئاھ ، ئانا بولماقنىڭ تەسلىكى ، ئۇ قىزىم ئۆيگە قايتىپ كەلدىمىكىن دېگەن ئۇمىدته هاياجان بىلەن هويلىغا كىردى ـ ده ، دېرىزىدىن قارىدى . قېرى قىز سۇپىدا ، قىزى باغقا قارىغان كارىۋاتتا راستلا ئۇخلاۋاتاتتى . ئانا هاياجان بىلەن ئۆيگە ئۆزىنى ئاتتى .

— جېنىم قىزىم ، قايتىپ كەپسەن دېگەنبىلەن ! — دېدى ئۇ قىزىغا ئۆزىنى ئېتىپ . ئۇ سېرىق چاچ قىزنىڭ يۇزلىرىنى سىيپاپ پىشانىسىگە سۆيدى ۋە تاتلىق ئۇخلاۋاتقان قىزىغا غۇۋا تاڭ يورۇقىدا سىنچىلاپ قارىدى .

— سەبىخە ! — ئانا هەيران بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى . ئۆيده راستلا سەبىخە ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇنىڭ چىرايلىق ، لېكىن سولغۇن چىرايى پەرىخەنىڭكىدىن پەرقلىنەتتى . پەرىخە يېڭىلا ئېچىلغان

قىزىلگۈل بولسا ، سەبىخە ئېچىلغىنىغا يېرىم كۈن بولغان ، شۇڭا سىنچىلاپ قارىسا ياپراقلىرىدا سولغۇنلۇق ئىزنالىرى بايقىلىدىغان گۈل ئىدى . ئۇ قىزىنىڭ يۈزىگە يېقىپ :

— ئاپاڭنىڭ بۇ زەي ئۆيىنى قانداقمۇ تاپالىغانسەن ، مېنىڭ نىلقىدا ئىكەنلىكىمنى قانداقمۇ بىلگەنسەن ؟ — دېگەندەك سوئاللارنى سورىغىلى تۇردى . سەبىخە تاتلىق ئۇيقۇدىن ئويغانمىدى . قېرى قىز ئويغاندى ، ئۇ :

— دېمىدىمۇ قايتىپ كېلىدۇ دەپ ، يېرىم كېچىدە كەلدى ، ئىشىكنى ئېچىپ بەردىم كىردى ـ دە ، ياتتى . لام ـ جىم دېمىدى .

— قارا خوتۇن ، بۇ پەرىخە ئەمەس ، سەبىخە !

— نېمە ؟ ھە راست ، پۈتىدا ئۆتۈك ، تاك ـ تاك قىلغان راست . قاراڭ ، قىزىل ھەربىي ئۆتۈككەن !

— ھەربىي ؟

— ھەئە ، قاراڭ ، ئاۋۇ يىپەك كۆڭلىكىنىڭ ئېسىللىكىنى ، يا فرانسىيىنىڭ ، يا ئەنگلىيىنىڭ رەختى . مەن كىتابلاردىن ئوقۇغان پول شولكىۋاي ... قاراڭا ، ئاۋۇ ياستۇقنىڭ ئاستىدىن ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇرغان نېمە ؟ پورتمال دەمسىزا ، ياق ، تاپانچىنىڭ قېپى !

سەبىخە ئويغىنىپ ، دەرھال ياستۇقنى پۈكلەپ كۆكسىگە بېسىپ ئانىسىغا ئەركىلىدى :

— جېنىم ئاپا ، كەلگىنە ، ۋاي ـ ۋۇي ، چاچلىرىڭ تامام ئاقىرىپ ، كۆزلىرىڭ ئولتۇرۇشۇپ ، يۈزۈڭنى قورۇق چىرماپ بوپتۇغۇ ...

ئۇ ئاپىسىنىڭ يۈزىگە يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ سۆيدى . ئۇنىڭ ئاپىئاق بويىندا چىرايلىق ئالتۇن مېدالىئون پۇلاڭلاپ تۇراتتى ، قۇلاقلىرىدىمۇ كۆزلۈك ئاجايىپ چىرايلىق ئالتۇن ھالقا يالت ـ يۇلت قىلاتتى . كارىۋاتنىڭ يېنىدا بىر خۇرۇم چامادان تۇراتتى .

— بۇ يەرنى قانداق تاپتىڭ ، قىزىم ؟

— ئىزدىگىلى بىر يىل بولدى . سەنمۇ كەتتىڭ ، مەن

دېرىكىڭنى ئېلىشقا هەممە يەرگە خەۋەر بەردىم .
— كىم دەپ بەردى بۇ يەرنى ئەمىسە ؟
— تاپتىم شۇ ! — دېدى ئۇ قېرى قىزغا قاراپ قويۇپ ، — بۇ ھەدىمىز ، ياق ، ئەپۇ قىلىڭ ، ئىسمىڭىزنى سورىماپتىمەن !
— زەينەپ ، ئاپاڭ ئابستەي بىلەن بىللە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئابستەي !
— ھە ، زەينەپ مۇئەللىم ، — دېدى سەبىخە بۇرۇن ئانىسى بايقىمىغان ، ئۆزىگە سۇپەت بېرىدىغان بىر خىل تەلەپپۇزدا ، — سىزگە رەھمەت ، ئاپامغا ھەمراھ بولۇپ يالغۇزلۇقىنى بىلىندۇرمەپسىز !
— بىز دېگەن ھەدە ـ سىڭىل ، بىرىمىز سېرىق ، بىرىمىز قارا بولساقمۇ !
— سېرىق مودەن ، قارا مودەن بىر چۆنەكتە ئۆسكەندەك !
— ھە راست ، پەرىخە قېنى ، ئاپا ؟ ئۇنى بەكمۇ سېغىنىدىم .
— سىڭلىڭ چوڭ بولۇپ بويۇنچاق ئۇزىدىغان بولۇپ قالدى .
— ھا ـ ھا ـ ھا ...
— ھى ـ ھى ـ ھى ...
— ئاپا ، بىز دېگەن ساپ تاتار ئەمەس ، سەن تاتار ، بىز ئۇيغۇر ، بىزنى موزاي دېسەڭ بولمايدۇ !
— ھە ، ئەمدى ئاپاڭدىن تاناي دەمسىنا ؟ سەنمۇ موزاي ، داداڭ دېگەن نوغايلاشقان ئۇيغۇر ئىدى .
ئانا خاپىلىقى سەھەردىكى جىلغا تۇمانلىرىغا ئوخشايدۇ ، قۇياش نۇرىنى كۆرۈش بىلەنلا تارايدۇ . مانا ئۇنىڭ كېچىدىن بېرىقى ھارغىنلىقى ، خاپىلىقى بىراقلا يوقالدى . ئۇنىڭ ھازىر ئىشەنچى تولۇق ، پەرىخەمۇ تۇيۇقسىزلا لوڭكىدە پەيدا بولىدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ شادلىقى پۈتۈن بولىدۇ .
ئۇلار خۇشال ـ خۇرام ئەتىگەنلىك چاي ئىچىشتى . ئاسىيە بىلەن قېرى قىز ئىشقا ماڭغاندىن كېيىن سەبىخە چامادانىدىن كىچىككىنە بىرنەرسىنى ئېلىپ سىپىرلارنى جىت ـ جىت

قىلغۇزۇپ بىر يەرگە خەۋەر بەردى . ئۇ ئانىسىغا ئۆزىنىڭ قانداق ۋە نېمىشقا كەلگەنلىكىنى ئېيتالمايدۇ - دە . ئۇنىڭ ۋەزىپىسى نىلىقىدا پەيدا بولغان قوراللىق توپىلاڭچىلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ ، ھۆكۈمەتنىڭ ئۇلارنى يوقىتىشىغا ياردەم قىلىش . بۇ قوراللىق توپىلاڭچىلار ئىچىدە نۇرمۇ بار . سەبىخە نۇرنى بىر كۈنمۇ ئەسلىمەي ، سېغىنماي قالغىنى يوق . ئۇ ئۆزىنىڭ ساپ مۇھەببەتكە جېنى بىلەن سادىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىش ئۈچۈن بۇ خەتەرلىك ئىشقا تۈتۈش قىلغان . ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ھەربىر قەدىمىگە زەن سېلىپ تۇرۇۋاتقان مەخسۇس ئادەممۇ بار . ھازىر ھەممىلا يەردە ئىشپىيون - جاسۇس . سەبىخە ئۆزىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن بۇ قېتىم چىۋۇ يۇشيۇڭغا يېلىنىپ يۈرۈپ مۇشۇ لىيۇ بىڭدې ئالاھىدە قىسمىلىرى بىلەن بىللە كەلگەن . ئۇ ئۆزىنىڭ ھەر ئىككى ياققا سادىق ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇشى ، ئارتىسلىقنى ياخشى قاملاشتۇرۇشى كېرەك . لېكىن ، ئۇنىڭ ساداقىتىنى نۇرى چۈشىنەرمۇ ؟ ئۇيغۇر ، مۇسۇلمان ئەقىدە - ئەخلاقى ساداقەتنى ئۆلۈم بىلەن ئۆلچەيدۇ . چىۋۇنىڭ ھالاۋەت ئىشتىھاسىنى قاندۇرغىنىدىن ئۆلگىنى ياخشى ئىدى . لېكىن ، ئۇ ئۆلۈم بىلەن ھېچكىمدىن قىساس ئالالمايدۇ - دە ! بەدىنى ئانىسىنىڭكىدەك خورلاندى ، لېكىن ئۇنىڭ روھى پاك . نۇرى شۇنداق پىكىر قىلالىسا ياخشى بولاتتى . ئاشىق - مەشۇقلۇق ئىككى بەدەننىڭ قوشۇلۇشىلا بولۇپ قالسا تولىمۇ قىممىتى يوق ئەرسە بولۇپ قالىدۇ . مۇھەببەت ئىككى روھنىڭ قوشۇلۇشى ، ئىككى يۈرەكنىڭ قوشۇلۇشى ئەمەسمىدى ؟ نۇرى بۇنى بىلمىدۇ . ئۇ سەھرالىق مۇھەببەتنىڭ قەدرىگە يېتەلەيدۇ . لېكىن ، سىڭلىم نېمىشقا ئانامنى بىئارام قىلىپ ئۇلارنى قوغدىغۇچى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىققاندۇر ؟ ئۇنى زورلىغان كۈچ قىساس بولسا كېرەك ، مەن شۇنداق بولۇشىنى تىلەيمەن ...

قىزلارغا خاس كۈنداشلىق ئۇلارنىڭ مۇھەببەت ئىزھار قىلىش ئۇسۇلىنىڭ بىرى ، يەنە ئۆز سۆيگىنىنى چۈشىنىش ئۇسۇللىرىنىڭ

بىرى . سەبىخە — ئون توققۇزغا ئەمدىلا كىرگەن ، لېكىن تۇرمۇشنىڭ شېرىن لەززىتىدىن كۆرە زەھەرلىك ھىدىنى كۆپرەك پۇرىغان ئايال ، ھايات پاجىئەلىرىنى تېخى تۇرمۇش نەچرىپىسىگە ئايلاندۇرۇش باسقۇچىغا ئۆتمىگەن . ئۇ يەنىلا نۇرغۇن ئىشلارنى ئاددىي ئويلايتتى . «نۇرى سىڭلىم بىلەن چىقىشىپ قالغان بولسىچۇ ؟ ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈش ھوقۇقى بار ، لېكىن سەبىخە نۇرى ئۈچۈن ياشاۋاتىدۇ ، ئۇ ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ سەبىخەگە خىيانەت قىلىشىغا يول قويمايدۇ . ئىلاھىم ، پەرىخە ئۈنى مەن ئۈچۈن قوغدىغان بولسۇن ؛ ئىلاھىم ، ئۇ ھەدىسى ئۈچۈن ئۆز ۋۇجدانى بۇرچىنى ئادا قىلىۋاتقان بولسۇن ئىلاھىم ، ئۇنىڭ خىيالىدا سەبىي بالىلىق سەزگۈسىدىن باشقا نەرسە بولمىسۇن ئىلاھىم ، ئۇ ھېلىقى ھەدىسىگە ئەركىلەپ كېچىسىمۇ ھەدىسىنىڭ قولىنى ئىككى قولى بىلەن چىڭ تۇتۇپ ياتىدىغان مېھرىبان قىزچاق بولسۇن ؛ ئىلاھىم ، ئۇ ھەدىسىنىڭ نۇرىغا تۇنجى مۇھەببىتىنى بېغىشلاپ بۇ مۇھەببەتنى ھاياتى بىلەن قوغداشقا بەل باغلىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالمىسۇن ... »

سەبىخەنىڭ كۆزلىرىدىن تارىلاپ ياشلار تۆكۈلدى . ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا كىچىككىنە تاپانچىسىنى ئوقلىدى ۋە قۇلۇپلىدى . ئۇ سىڭلىسى خىيال سۈرىدىغان دېرىزىگە جەينىكى بىلەن تاينىپ ، سالقىن ياز شامىلىدا ئىرغاڭلاپ ، ياپيېشىل ياپراقلىرىنى كۆن نۇرىدا يالتىرىتىپ تەبىئەت گۈزەللىكى بىلەن ئىنسانلارغا ھۇزۇر بېرىۋاتقان تېرەكلەرنىڭ توپ شاخلىرىغا قارىدى . دەرەخلەر شادلىنىپ ئويىنىماقتا ، دەريا شاۋقۇنى گويا ئۇنىڭغا مەدھىيە ، تاغ شامىلى گويا ئۇنىڭغا ھەدىيە ...

ئۇلار ھازىر قايسى تاغدا ، قايسى غولدا ، قايسى قارىغايىنىڭ دالدىسىدا يۈرەكئالدى بولۇپ ئۆزىنى تۇتقىلى كېلىدىغان ئەسكەرلەرنى ساقلاپ ياتىدىكىن ؟ لېيۇ بىڭدېنىڭ ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشقىتە شېڭ دۇبەندەك يېتىلگەن ، ئۇلار مۇشتلىشىش ، ئات ئويۇنى ، مەرگەنلىك ۋە ھەتتا يېراقنى ، قاراڭغۇدا نىشانىنى

كـۆرۈش قـاتارلىق تەرەپلەردە ئوخشاش يېتىلگەن ياشلار ، ئۇلار ۋەزىـپىلىرىنى ياخشى ئورۇندىسا نۇرغۇن پۇل مۇكاپات ئالىدۇ ، دەرىجىسى ئۆسىدۇ . شۇڭا ، ئۇلار «باندىت تازىلاش» قا جېنىنى تىككەن . ئۇنىڭ ئۈستىگە «تاغ تىلى» نى ياخشى بىلىدىغان يەرلىك يول باشلىغۇچىلار ئۇلارنى باشلاپ كەتتى . ئۇلار كۆرۈنگەن نىشانغا ئـوقـلىرىنى تەگكۈزەلەيدۇ ، ئىرغا چۈشكەننى تۈتماي قويمايدۇ . ناۋادا ئۇلار نۇرىنى ئېتىۋەتسە ، سەبىخە مۇشۇ تاپانچىسى بىلەن لېيۇ بىكدېنى ياكى جاڭ دېگەن باشلىقنى بەش ئادەمى بىلەن ئۆلتۈرىدۇ . نـۇرى ئـۇچۇن ئۇچىنىڭ جېنىنى ئالىدۇ . چېيۇ يۈشيۇڭ دېگەن قـاۋاندىن قىساس ئېلىشنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ ، بىرگە بەش ، بىرگە ئۇچنى ئۆلتۈرۈپ ئاندىن ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلىدۇ . ئۇ زادى ئىككىلەنمەيدۇ ... ياق ، ئۇلار ئۆلمىسۇن ، تۈتۈلمىسۇن . ئىلاھىم ، مۇشۇ ئىككى ماشىنا ئەسكەر تامام يوقالسۇن ، يەنە قانچىسى كەلسە شـۇنـچىسى يوقالسۇن ، تاكى شېڭ دۇبەن يوقالغانغا قەدەر ئىلى پەرزەنتلىرى غالىب چىقىۋەرسۇن ...

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار تۆكۈلدى . ئۇنىڭ كۆڭلى پەرىشان ، تولىمۇ يېرىم ، بەكمۇ تىت ـ تىت بولماقتا . ئۇ مۇھەببەت ئۈچۈن جان پىدا قىلىشنىڭ ئىنسان ھاياتىدىكى ئەڭ پەخىرلىك ئىش ئىـكـەنـلـىـكـىنى بىلگەن بولسىمۇ ، ئۆز سۆيگىنىدىن ئايرىلىپ قېلىشنىڭ قانچىلىك ئازاب ئىكەنلىكىنى تېخى ئويلاپ كۆرمىگەن . ئۇ ئاياغ ئاستى بولغان چاغلىرىدا ئۆلۈۋېلىشنى ئويلىغان . لېكىن ، ئۇ ئۆلۈۋالسا ئۇنىڭ مۇھەببەتكە سادىق ئىكەنلىكىنى كىم ئىسپاتلاپ بېرىدۇ ؟ ئۇ نۇرغا ئۆزىنىڭ بىر پاك مۇھەببەت ئۈچۈن ھايات ياشاش يولىنى تاللىۋالغىنىنى ھەرىكىتى بىلەن ئىسپاتلاپ بېرىشى كېرەك . لېكىن ، ئۆزى يارىدەم قىلىۋاتقان بۇ قارا كۈچ نۇرغا چۈشىنىش ئىمكانىيىتى بەرمىسچۇ ؟ ... «ناۋادا نۇرى ئۆلۈپ كەتسە» دېگەن چۈشەنچە ئۇنىڭ تەسەۋۋۇر ئاسمىنىدا يالت قىلىۋىدى ، تومۇرلىرى قېتىپ ، يۈرىكى توختاپ قالغاندەك ، ۋۇجۇدىدا ئۇ ئىلگىرى زادىلا كۆرمىگەن بىر ئۆزگىرىش پەيدا بولدى . «ياق ، ئۇ ئۆلسە ئاسماندا

قۇياش يوقالغان ، يەر يۈزىدە مۇھەببەت قالمىغان ، ئاسمان ـ زېمىنمۇ ، مېنىڭ قەلبىممۇ مەڭگۈلۈك تۇن ـ زۇلمىستان ئىچىدە قالغان بولىدۇ . مەن ئۇ چاغدا ئىنتىقام ئېلىشقىمۇ تاقەت قىلالماي ، ئۇنىڭ جەسىتى ئۈستىدە قانغا مىلىنىپ يانقان بولسەم ، خۇدايىم بىزنىڭ توپىلىرىمىزنى قوشۇۋېتىدۇ ـ دە ، بىز يېرىم ئەسىردىن كېيىن چاڭ ـ توزانغا ئايلىنىپ قۇيۇنلاردا بىللە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كائىناتنى بىللە ئايلىنىمىز . ياق ، ئۇ ئۆلمەسۇن ، ئاۋۋال مەن ئۆلەي ، ھازىرلا قورالنى دۈشمەنلىرىمگە قارىتاي ياكى يول باشلىغۇچى بولۇپ ئۇلارنىڭ يېنىغا بارغاندا نۇرىنىڭ ئىسمىنى بار ئاۋازىم بىلەن ۋارقىراپ ، ئاندىن كېيىن تاپانچام بىلەن يېنىمدىكى ئەسكەرلەرنى ئاخىرقى بىر تال ئوقۇم قالغۇچە ئاتاي . شۇ چاغدا نۇرى ھەممىنى چۈشىنىدۇ . ئۇلار مەن ئۈچۈن قىساس ئالىدۇ ، مەن شۇنداق قىلاي ، چوقۇم شۇنداق قىلىمەن ! ... »

ئۇ بىردىنلا كۈلۈمسىرەپ ، روھلىنىپ ، دېرىزىدىن سۈپىغا قايتىپ كەلدى . ئۇ سۈپىدا ئوڭدا يېتىپ ئەمدىلا شېرىن خىيالغا بېرىلىۋىدى ، ھويلىدا ئادەملەر دۈكۈرلەشتى . ھويلىغا ئىتتىك چىقىۋىدى ، قوشنا ئورۇسنىڭ ئىككى ئوغلى دىشلۇ ھارۋىدىن ھەسەل ھەرە سانىدۇقلىرىنى چۈشۈرۈۋاتقىنىنى كۆردى . رۇس قوشنىسىنىڭ چوڭ ئوغلى قاملاشقان ، كۆك كۆز يىگىت بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ سەبىخەگە :

— دوبرى ئوترو[1] ! — دېۋىدى . سەبىخەمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ :

— دوبرى ئوترو ! — دېدى . رۇس يىگىت سەبىخەگە كۆز ئۇزمەي تىكىلىپ .

— سەنمۇ سىڭلىڭدەك چىرايلىقكەنسەن ، يۇر ، مەن سېنى تاڭبالىغا — غۇلجىنىڭ ئەڭ گۈزەل يېرىگە ئاپىرىپ ئوينىتىپ كېلەي ! — دېدى . سەبىخە قىزىقىپ سورىدى :

— نېمە بىلەن بارىمىز ؟

— مۇشۇ ھارۋا بىلەن .

---

① دوبرى ئوترو — ئەتىگەنلىكىڭىز خەيرلىك بولسۇن (رۇسچە) .

— قانچه سائەتتە بارىمىز ؟
— ئون سائەت !
— ۋاي - ۋۇي ، نېمانچه يىراق ؟
— هارۋىغا چىقىپ مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرساڭلا يول قىسقا بىلىنىپ قالىدۇ .
— تېخىمۇ ئۇزۇن بىلىنىپ كېتەرمىكىن !
— سەن كوله بىلەن بىر سائەت ماڭغاندىن كېيىن بىلىسەن .
— سېھىرگەرمۇيا سەن ؟
— ياق ، مەن بىر ماگنىت .
— بىراق مەن تۆمۇر پارچىسى ئەمەس ، مەن بىر تاش !
— ياق ، سەن بىر زىننەت بۇيۇمى ، سېنى ماگنىت تارتالايدۇ .
— ياق ، مەن بىر تاش .
— سىڭلىڭمۇ شۇنداق دېگەن ، بىراق ئاخىر تارتىلدى .
— نېمە ، سەن نەدىن بىلىسەن ؟
— ئۇ نۇرى بىلەن هازىر تاغدا ، بىزنىڭ بال فېرمىسىنىڭ يېنىدا ، بىر چېدىردا تۇرىدۇ .
— يالغان ! ...
— مەن كۆزۈم بىلەن كۆردۈم . خەمىتلەر بېرىدىكى غول ئېغىزىدا . نۇرى ، ئەكبەرلەر تاغ ئىچىدە ...
— بىر چېدىردا تۇرسا نېمە بولاتتى ؟
— ئۇلار سۆيۈشتى ، مەن كۆردۈم !
سەبىخەنىڭ بېشىغا يەنە تاياق تەگكەندەك بولدى .
— قاچان ماڭىسەن ؟
— هازىر .
— ماقۇل ، سەن بىلەن بىللە ماڭىمەن ئەمىسە !
ئۇ ئانىسىغا : «مەن پەرىخەنىڭ يېنىغا كەتتىم . ئەتىلا قايتىپ كېلىمەن» دېگەن خەتنى قالدۇرۇپ رۇس يىگىتىنىڭ هەسەل هەرە ساندۇقلىرى بىلەن باكلار قاچىلانغان دىشلۇ هارۋىسىغا ئولتۇرۇپ نىلقا بازىرىدىن چىقىپ كۇنچىقىشقا قاراپ يۇرۇپ كەتتى . ياپيېشىل

ئورمانلار ، تۆپلىكلەر ، تۇرۇپ - تۇرۇپ ھۆسن كۆرسىتىدىغان قاش دەريا-سىنىڭ قىرغاقلىرىدىكى قىيا تاشلار ، يۇڭغۇلۇق دولقۇنلار ، قارىغاي ، ئارچىلار ئاستىدىكى چىمەنلىكلەرگە تىكىلگەن ئاپئاق كىگىز ئۆيلەر ئۇنىڭ نازۇك ھېسسىياتلىرىنى قوزغاپ ، قەلبىدە تىل بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان غىدىقلىنىشلار پەيدا بولماقتا . ئويناقلاپ تۇرىدىغان بىر جۈپ شوخ قارا ئات تۆت چاقلىق ھارۋىنى يېنىك ئويىنتىپ بىرده چىمەنلەر ئۈستىده ، بىرده چاڭ - توزانلىق تاشلىق سايلار ئىچىده ئېلىپ ماڭماقتا . رۇس يىگىت ھېلىدىن - ھېلىغا سەبىخەگە چاقچاق قىلىدۇ ، تۆيۈقسىز ئادەم يوق يەرده بوينىغا گىره سېلىپ سۆيۈۋېلىشقا تەمشىلىدۇ ، تۇرۇپلا تازا مەنزىرىلىك يەرلەرگە كەلگەنده ئاتلىرىنى توختىتىپ ، سەبىخەنى ھارۋىدىن قۇچاقلاپ ۋارقىرىتىپ يەرگە ئالىدۇ . سەبىخە بۇ ئىشلاردىن خاپا ئەمەس . چۈنكى ، بۇ بەدەن ئۇنىڭغا يات ، ئۇنىڭ كۆلكىسىمۇ ئادەتلەنگەن يالغان كۆلكە . ئۇنىڭ بۇ بەدىنىگە نېمىلەر تەگمىدى ، ئۇنى كىملەر قۇچاقلىمىدى ؟ ئۇ سامساق پۇرايدىغان ، باشىنى قايدۇرىدىغان ئەپيۇن پۇرىقى گۇپۇلدەپ تۇرىدىغان سەتتىن - سەت ئادەملەرگىمۇ كۆلۈپ تۇرۇپ ، مۇشۇ بەدىنىده لەززەتلىنىشكە يول قويغان . ئۇلارغا سېلىشتۇرغاندا ، بۇ رۇس يىگىت ماۋۇ تاغ سۈيىدەك پاكىز ، تاغ گۈللىرىدەك خۇشبۇي ئەمەسمۇ ؟ ... مانا يىگىت سەبىخەنى رۇسلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن قۇچاقلىۋىدى ، سەبىخە نازلانديۇ ، قارشىلىق قىلمىدى . يىگىت ئۇنى ئۇزاقتىن - ئۇزاق سۆيدى . سەبىخە سۆيۈلۈۋاتقاندا نېمىشقىدۇر يەنە نۇرىنى ئەسلىدى ۋە ئىختىيارسىز ھالدا :

— نۇرى ! — دەۋەتتى . رۇس يىگىت ئۇنى دەرھال قويۇۋېتىپ ئۆزىدىن يىراق ئىتتىردى :

— سەنمۇ نۇرى دەيسەن ، سىكىلىكىمۇ ئۇنىڭ .

قىز بىردىنلا قارىغاي تۈۋىده ئولتۇرۇپ يىغلىۋەتتى . سولدا دەريا شارقىراپ ئاقماقتا . قاپتاللاردىكى قېلىن قارىغايلار سۇس ، كۆپكۆك تۈمان بىلەن قاپلانغان . رۇس يىگىت كاۋكاز تاغلىرىنى

ئەسلىدى ـ دە ، ئۇنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلدى . ئۇنىڭ سەبىخەگە قوشۇلۇپ يىغلىغۇسى كەلدى . لېكىن ، ئۇ غىڭشىپ رۇسچە ناخشا ئېيتتى :

ئېتۇرۇسكايا پرىرودا ، ئېتۇرودىنامايا[1] !

سەبىخە بىردىنلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ رۇس يىگىتكە ئېسىلىپ ئۇنى قۇچاقلاپ ئۆپكىدەپ يىغلىدى . يىگىت ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ ھېسداشلىق بىلەن : «يىغلىۋال» دېدى .

يۇقىرىدىن لىق ئەسكەر باسقان بىر ماشىنا چۇشۇپ سۇ بويىدا توختىتىدى . تاغدىن دەريانا چۇشۇۋاتقان شوخ ، مۇزدەك سۇدا ئەسكەرلەر يۇزلىرىنى يۇدى . ئۇلار خۇددى لايغا باقام ئېتىپ چىققاندەك ، ھەممىسلا پاتقاقا مىلەنگەن ، روھى چۇشكۇن ، خاپا ۋە چارچاپ ھالىدىن كېتىشكەنىدى . ئۇلار خەنزۇ تىلىدا كىمنىدۇر تىللايتتى :

— تامادى ، سىلا دوشاۋ رېن ، زامىن ۋېي شېي سۇك مىك[2] ؟

— جېشىيې تۇفى جېن لىخەي[3] !

— خۇيچۇ ، شو تامىن چۇەن سىگۇاك[4] !

— دۇي[5] !

سەبىخە ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى چۇشەندى . لېكىن ، رۇس يىگىت چۇشەنمىدى :

— ئەسكەرلەر قاچتىمۇ ، غەلىبە بىلەن قايتتىمۇ ؟

— نەنىڭ غەلىبىسى ، زارلانماقتا !

ئەسكەرلەر ئىچىدىكى بىر ئوفىتسېر سەبىخەنىڭ يېنىغا كەلدى :

---

① ئۇ رۇس يەرلىرى ، مېنىڭ سۆيۈملۈك ۋەتىنىم (رۇسچە) .
② ئاناڭنى ، شۇنچە ئادەم ئۆلدى ، بىز كىم ئۈچۈن جېنىمىزنى ساتىمىز .
③ بۇ باندىتلار بەك يامان ئىكەن .
④ كېتەيلى ، ئۇلارنى ئۆلۈپ تۈگىدى دەيلى .
⑤ توغرا !

— نەگە ؟
— تاغقا !
رۇس يىگىت چۆچۈپ يەۋاتقان ئاتلىرىغا نۇقتا سېلىۋاتقاندا :
— ئەتىگىچە نەق يېرىنى ئېنىقلاپ خەۋەر قىلىڭ ! — دېدى ئوفىتسېر بۇيرۇق ئاھاڭىدا . ماشىنا تېزلا يۈرۈپ كەتتى .
سەبىخە ھارۋىغا چىققاندا رۇس يىگىت سورىدى :
— ئۇ سېنى تونۇمدۇ ؟
— ياق .
— ئۇ نېمە دېدى ؟
— نەگەر بارسەن دېۋىدى ، بال فېرمىغا دېدىم .
رۇس يىگىت ئاتلىرىنى قامچىلىدى . ئاتلار چىمەنلىك ئۇستىدە ھارۋىنى سىلىق تەۋرىتىپ يۈرۈپ كەتتى .
بىردىنلا ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىپ ، تاغ ئىچىدە ئەكس سادا جاراڭلاپ ۋەھىمە پەيدا بولدى . نىكولكا ھارۋىنىڭ ئالدىغا بىرىزىنىتتىن قىلىنغان سايىۋەننى بېكىتىپ سەبىخەگە :
— يامغۇر ياغسىلا تاغ يولى ئېتىلىدۇ . ھارۋا زادى ماڭالمايدۇ . ئالدىمىزدا بىر قازاق ئۆيى بار ، شۇ يەرگە يېتىۋالايلى ! — دېدى ـ دە ، ئاتلىرىنى ئۆكسىرەڭ تاشلىتىپ تۆپىلىككە — ئوڭ تەرىپىدە تاغدىن چۈشۈۋاتقان بىر ئۆستەڭ سۇ ئاقىدىغان ، سول تەرىپى بۇك قارىغايلىق غول بىلەن جەنۇبقا قاراپ ئېتىلىڭ يۈرۈپ كەتتى . ئۇلار ئەمدىلا غول ئېغىزىغا كىرىۋىدى ، يامغۇر خۇددى چېلەكتىن قۇيغاندەك شارقىراپ ياغقىلى تۇردى . تاغ ھاۋاسى تولىمۇ سىرلىق ، بايىلا كىشىنى ئۆمۈر بويى ياشىسام ـ ھە ، دېگۈزگەن گۈزەل قاپتاللار بىردەمدىلا كىشىگە مىنۇت تۇرغۇسىز بىزارلىق تۇيغۇسى تەقدىم قىلدى ، سۇپسۈزۈك ، تاشلارنىمۇ مەرۋايىتقا ئايلاندۇرۇپ ئوقچۇپ ئېقىۋاتقان شوخ سۇلىرى مانا بىردەمدىلا بوتقىدەك قويۇقلىشىپ سۇرلۇك ئاقماقتا ، ھەممىنى يۇتۇۋېتىدىغاندەك ھەيۋە قىلماقتا . رەڭگارەڭ تاغ گۈللىرى سالپايغان ، چىمەنلەر شۇمشەيگەن ، يوللاردا تاشقىن

ئاقماقتا ... ئاتلار تىرەجەپ قامچىنىڭ زورى بىلەن بويۇنلىرىنى سوزۇپ ھارۋىنى داۋاڭغا سۆرىمەكتە . «نۇرى نېمە قىلىۋاتىدىغاندۇر ، — دەپ ئويلىدى سەبىخە كۆڭۈلسىز تەبىئەتتىن زېرىكىپ نىكولكىغا يېقىن شۇمشيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، — ئاپام بىچارىچۇ ؟» ئۇلار بىر چاتقاللىقتىن چىقىشىغا يولدا چاقلىرى پاتقاقتا پېتىپ قالغان بىر ماشىنا ئۇچرىدى . ماشىنا ئاچچىق گۇركىرەيتتى ، لېكىن چاقلار پاتقاقنى بۇرمىلاپ بارغانسېرى چوڭكىمەكتە ئىدى . لايغا مىلەنگەن ئوندەك قوراللىق ئەسكەر چاقلارنىڭ ئەتراپىدا ئۆمىلىشىپ يۈرۈشەتتى . بىرىزېنت بىلەن ھىم يېپىلغان كوزۇپتىن تىللاش ، جۆيلۇش ، ناله ـ پەريات ئاڭلانماقتا . دېمەك ياردارلار بار ئىكەن ـ دە .

— چاتاق ! — دېدى نىكولكا ، — ھارۋىنى تاشلاپ ، ئاتلارنى مىنىپ قاچايلى !

— نېمىشقا ؟

— بۇلار ئاتلىرىمىزنى تارتىۋالىدۇ ! — ئۇ ھارۋىدىن چۈشۈپ ئاتلارنىڭ شىلىيا ـ قامۇتلىرىنى يېيىشكە باشلىۋىدى ، ئىككى ئەسكەر يۈگۈرۈپ كەلدى :

— ئەكەل ئاتلارنى ، ماشىنا سۆرىتىمىز !

— مەن تاغقا بارادى !

— تامادى خۇندەن[1] !

— ساباك !

— دا[2] !

ئىككى ئەسكەر نىكولكىنى ئىككى مۇشت ئۇردى . نىكولكا پاتقاققا يېقىلدى . ئۇلار ئاتلارنى سىلكىپ تارتىۋالدى . شۇ چاغدا ياندىكى تۆپىلىكتىن «ۋاڭ !» قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى ـ دە ، ماشىنىنىڭ يېنىدا ئاپتومات تۇتۇپ غادىيىپ تۇرغان بىرى چىرقىراپ دومىلىدى . ئەسكەرلەر كوكاتلىق ، ئېرىقلارغا

---

① ئاناڭنى ، ئەبلەخ !

② ئۇر !

ئۆملىشىپ تاغقا قارىتىپ مىلتىق ـ ئاپتومات ئېتىشقا باشلىدى . تاغدىن قايتا ئوق ئېتىلمىدى . ئەسكەرلەر قانغا مىلىنىپ ياتقان سەپدىشىنى پۇتىدىن سۆرىشىپ ئەكېلىپ كوزۇپقا تاشلىدى ، ھاۋا قاتتىق قاراسلاپ ، يالت ـ يۇلت قىلىپ چاقماق چېقىۋىدى ، ئەسكەرلەر يەنە كوكاتلىقتا ئۆملەشتى . ھەركىم ئۆز جېنىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە قالغانىدى . نىكولكا سەبىخەنى قولىدىن سۆرەپ سۇ بويىغا قاراپ چاتقال ئارىلاپ يۇگۈردى . يەنە چاقماق ، نەگدۇر قاراسلاپ چاقماق چۈشتى ، ئىككى ئەسكەر ئاتلارغا يۇگۈرۈۋۈندى ، نەدىندۇر يەنە ئوق چىقىپ بىرى يىقىلدى . ئەسكەرلەر نەلەرگىدۇر مۆكۈشتى . بىردەمدىلا ئىككى ئەسكەر ئۆلدى . ماشىنا پاتقاقتا ، يارىدارلار چىرقىرىماقتا ، يامغۇر شارقىراپ ياغماقتا . رۇس يىگىت بىللەن سەبىخە ئاتلارنى يېتىلەپ قېلىن چاتقاللىق ئىچىگە كىرىۋالغاندىن كېيىن نىكولكا :

— ئەمدى كېلەلمەيدۇ ! — دېدى .

سەبىخە كۈلدى : «ھەربىي مەكتەپتە شىرەڭ ھۆركىرىشىپ يۈرگەن ، چامباشچىلىق ، قارىغا ئېتىش ۋە ئات ئۈستى ماھارىتىدە يېتىلگەن ئەسكەرلەرنىڭ مۇنۇ سىرلىق تاغقا كېلىپ شىردىن چاشقانغا ئايلىنىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان ... ياق ، بۇلار باندىتلارنى تازىلىيالمىغۇدەك ، سىرلىق تاغ ، سىرلىق تەبىئەت نۇرىلارغا يارىدىم قىلىۋېتىپتۇ . خۇدايىم قاچان ئەسكەرلەر كەلسە شۇ كۈنى يامغۇرلىرىڭنى تۆكۈۋەت ! ... »

ئۇلار ياۋداق ئاتلىرىنى ئۆكىرەڭ تاشلىتىپ چىلىق ـ چىلىق سۇغا مىلىنىپ ، غالىلداپ تىترىشىپ سۇنىڭ ئۇ قېتىمدىكى قاپتالغا — چوڭ قارىغاينىڭ ئاستىغا كېلىۋالدى . قارىغاي ئاستى قۇرۇق ئىدى . سەبىخە قارىغاي دالدىسىدا كىيىملىرىنى سېلىپ سقماقتا ، نىكولكا چاتقال ئارىسىدا ماشىنىنى كۆزەتمەكتە ، ئاتلار غېمىدە يوق ئوت يېمەكتە . غول بىردىنلا جىمىغان ، جەنۇبتا بۇك قارىغايلىق ، سىرىق غول ئىچىدە ھەسەن ـ ھۈسەن كۆرۈنمەكتە ئىدى . رۇس يىگىت يالىڭاچ قىزغا قارىدى . قىز كىيىملىرىنى

ئالدىراپ كېيىمەكتە . نىكولكا قىزنىڭ بېلىگە بىرنەرسىنى تاڭغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ كىچىككىنە تاپانچا ئىدى . نىكولكىنىڭ تېنى جۇغ قىلىپ قالدى : قىزمۇ رۇس يىگىتنىڭ قورالغا كۆز سالغىنىنى كۆرۈپ قالدى .

«جاسۇس ، — دېدى يىگىت ئىچىدە ، — نېمە تولا ، جاسۇس تولا ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىمۇ ، بۇ يەردىمۇ شۇ . بايا ئۆلگەن ئەسكەرنى مۇشۇ قىز ئاتتىمۇ ، چاقماق چاقتى ، ئۇ يىقىلدى . ئۇنداقتا بۇ قىز كىمنىڭ جاسۇسى ؟ ... »

ئۇلار قېلىن ئورمان ئىچىدە ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ يايلاققا كۆتۈرۈلدى . ئۇلار بىر قازاق ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ :

— قۇداي قوناق ! — دېۋىدى ، كالا سېغىۋاتقان كېلىنچەك پەرۋاسىزلا :

— كېلىڭلار ! — دېدى .

ئۇلار ئاچ ، غالىلداپ تىترەشمەكتە ئىدى . كىگىز ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن ئۆي ئىگىسى چاڭغىراقنى قايرىۋەتتى ، داستىخان سېلىپ كۆمبە نان قويدى . ئاندىن ساماۋاردىن پىيالىگە چاي قۇيۇپ ، ئۇنىڭغا ياغاچ قوشۇق بىلەن خام قايماق قوشۇپ مېھمانلارغا سۇندى . سەبىخە :

— چىشە ، چاينىكىز ئۆتە تاتتىكەن ! — دېۋىدى ، قازاق ئايال كۈلۈپ قويۇپ :

— قازاقشادى بىلەدىكىنسىن ، ئورۇس تۇرۇپ قايدان ئۇيرەنگەنسىن ؟ — دەپ سورىۋىدى ، سەبىخە كۈلۈپ :

— مەن ئورۇس ئەمەس ، ئۇيغۇر ! — دېدى .

— نۇرى دەيتىن بىر سارت جىگىت بار ، ئۇدا ئورۇسماكسىن دېسەم ئۇيغۇرمىن دەيدۇ . ئويباي ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئورۇس بولۇپ كەتەمە ؟

— جوق ، جوق ، قاراڭىز ، ماناۋ ئورۇس ئۇيغۇر بولۇپ كەتتى .

— مىن ئويگور ! — دەپ كۈلدى نىكولكا .

سەبىخە «نۇرى» دېگەن ئىسىمنى قازاق ئايالىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ دەرھال :

— نۇرى دېگەن جىگىت بۇندا كېلەما؟ — دەپ سورىدى.

— كەزىر كەلمەيدۇغۇي ، ئۇلار قايتىپ كەتتى . تاۋدا ئۇلاردى ئۇستاۋغا كەلگەن ئەسكەرلەر بار .

— ئۇستايالار بار؟

— جوق . ئۇلار قايدا جۇر ، ئەسكەر قايدا جۇر !

سەبىخە چاي بىلەن ئىسسىپ كىگىز ئۆيدىن چىقىپ بۇك قارىغايلىق چوققىلارغا قارىدى : گويا بۇ بۇك قارىغايلىق چوققىلار بىر - بىرى بىلەن بوي تالاشماقتا ، گۈزەللىك تالاشماقتا . كەچكى شەپەق تاغ قاپتاللىرىدا سەيلە قىلىپ يۇرگەن ئاپئاق بۇلۇتلارغا ھەل بەرگەن ، قارىغايلار يامغۇردا يۇيۇنۇپ تېخىمۇ گۈزەللەشكەن ، سېرىق ، قىزىل ، كۆك ، سېۋەسرەڭ تاغ گۈللىرى قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ ئادەملەرگە كۈلۈشۈپ قارىشىپ ، كەچكى تاغ شامىلىدا رىتىملىق تەۋرەنمەكتە . گۈزەللىك يەنە تاغقا كۆچكەن ، كىشىنىڭ بۇنداق يەرلەردە بىر ئۆمۈر ياشىغۇسى كېلىدۇ . ئۇرۇمچىنىڭ تار ، ۋەھىمىلىك كوچىلىرى ، ھۆكۈمەتنىڭ سۈرلۈك ئىدارىلىرى ، بەللىرىنى رېمۇن بىلەن چىڭ باغلاپ قوراللىرىنى كۆز - كۆز قىلىپ ماڭىدىغان ئەسكەرلەر ، ئوفىتسېرلارنىڭ سوغۇق ، يىرگىنچلىك چىرايلىرى ، ئەمەلدارلارنىڭ ياراشمىسمۇ مودا قوغلىشىپ كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ ، گالستۇك تاقاپ ، چاچلىرىنى مايلىشىپ سۈنئىي ھجىيىپ ، بىر - بىرىنى ماختىشىپ يالغاندىن قاقاقلاپ كۈلۈشلىرى ... ئەمەلدارلارنىڭ خېنىملىرىنىڭ لەۋلىرىدىكى گىرىملەر ، سەتلىكىنى زادىلا يوشۇرالمىغان ئېسىل زىبۇ زىننەتلىرىنى بىر - بىرىگە كۆز - كۆز قىلىشلىرى ...

ئىنسانلار گۈزەل دەپ پەيدا قىلىۋالغان ھەممە يالغان نەرسىلەر سەبىخەنىڭ خىيال ئېكرانىدىن بىرمۇبىر ئۆتتى - دە ، مۇنۇ كۆز ئالدىدىكى تەبىئەت گۈزەللىكىنىڭ سىرلىق سېھرىي كۈچى بىلەن ناھايىتىمۇ تېزلا توزانغا ئايلاندى . گۈزەل تەبىئەت ئۇنىڭغا گۈزەل

هايات تەسەۋۋرى ئاتا قىلغاندا ئۇ يەنە ئىختىيارسىزلا :
«نۇرى نېمە قىلىۋاتىدىكىن ، ئۇمۇ تەبىئەت گۈزەللىكىدىن ھۇزۇرلىنىپ شېئىرىي ھېسسىيات بىلەن ھاياجانلىنىۋاتامدۇ-كىن... » دېدى ئۆز - ئۆزىگە .
قاپتالدىن تۆت ئاتلىق چىقىپ كەلدى . ئۇلار يېقىن كېلىپ ئىكولكىنى تونۇپ ۋارقىراشتى :
— ئىكولكا ، ئىزدراستى[1] !
ئۇلار كېلىپلا سەبىخەگە قاراپمۇ قويماي ئىكولكىغا :
— ماشىنىغا ئوت قويۇۋەتتۇق ، كۆيدى ، پارتلىدى . ئەسكەرلەر تاغقا چىقىپ ئاسمانىنى ياردار قىلدى . مىلك پاي ئوق ئاتتى ، بىر چۈنىمۇ ئۆلمىدى ! — دېدى .
— چېرىك ئاتىدۇ تاشقا ، سادىر ئاتىدۇ باشقا !
— ئىككى ماشىنا كۆيۈپ كەتتى ، ئۇچ ماشىنا قاچتى !
— بىز پارتىزانلار كەلدۇق ، قوي سوي !
— بۇگۈن خاتىرجەم ئۇخلايلى ، غول ئېغىزىدا بىزنىك ئادەملەر بار . قورقما ، لېيۇ بىڭدې بىزدىن قورقمىسىمۇ پاتقاقتىن قورقىدۇ !
— ها - ها - ها ! ...
— ھو - ھوي ! ...
ئىككى قازاق ، ئىككى ئۇيغۇر يىگىت دۇمبىلىرىدىن ئوۋ مىلتىقلىرىنى ئېلىشىپ چاقچاق بىلەن كىگىز ئۆيگە كىرىپ كەتتى . سەبىخە كەينىدىن كىرىپ :
— سالام ، پارتىزان يىگىتلەر ! — دېدى . يىگىتلەر چىرايلىق قىزغا قارىشىپ ، خۇددى ھازىرلا ئۆزىنى ئاتىدىغاندەك ھەۋىسى بىلەن يېقىنچىلىق قىلىشتى .
— سىڭلىمىز ئەجەب باتۇركەنا ، تاغقا ئوروس بىلەن چىققىنىنى .
— بىز بىلەن بىللە پارتىزانلىق قىلامسىز ؟

---

① ياخشىمۇسەن (رۇسچە) .

— نىلقا تاغلىرى بىزنى قوغدايدۇ ، قورقماڭ ، قىزچاق !
سەبىخە نۇرى بىلەن دېمەتلىك ، شوخ ، قەيسەر يىگىتلەردىن زوقلاندى . ئۇلاردىن نۇرىنى سورىماقچى بولدىيۇ ، كۆڭلى غەش بولىدىغان خەۋەر ئاڭلاشتىن قورقتى . چۈنكى ، نىكولكىنىڭ «ئۇلار سۆيۈشتى» دېگەن گېپى ئۇنىڭ قۇلىقى تۆۋىدىن زادىلا نېرى كەتمەيۋاتاتتى .
— سىلەر ماڭا ئوخشايدىغان بىر قىزنى كۆردۈڭلارمۇ ؟
— ياق ، تاغدا قازاق قىزلىرىدىن باشقا قىزلار يوق !
— پاتىخ ئاكىنىڭ ئىنىسى خەمىتلەر بىلەن چىققان ياشلار نەدە ؟
— ئۇلار نەدىكىن ؟ ھە ، ھېلىقى يارەمگە كەلگەنلەرمۇ ؟
— ئۇلار غول ئېغىزىدا ، چادىر تال ، تاڭبالى تەرەپلەردە .
— ھەممىلا يەردە بار . بىز چېچىلىپ كەتتۇق ، سىڭلىم !
قاراڭغۇ چۈشتى . تاغ سوغۇقى باشلاندى . سەبىخە ئەرلەرنىڭ ئارىسىدا يېتىشى كېرەكمۇ ؟ نىكولكا ھارۋىسىدىن خەۋەر ئالغىلى بىر قازاق يىگىت بىلەن سايغا چۈشۈپ كەتتى . سەبىخەگە ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇۋالدى . سەبىخە قازاق ئاياللىرىنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى ، قازاق ئايال قازانغا گۆش سالماقتا ئىدى . سەبىخە بىردەم ئوتۇن كەسىدى ، بىردەم بىر موزاي بىلەن ئېيتىشتى . ئۇنىڭ ئەس ـ خىيالى نۇرىدا ئىدى . تاغقا شۇنى دەپ چىققان ، ئۇ ھازىر بىخەتەركەن . ئەسكەرلەر بىكارلا نۇرغۇن زىيان تارتىپ قايتىپتۇ . ئۇلار يالغان سۆزلەپ ئورۇمچىدىكى باشلىقلىرىنى ئالدىشى مۇمكىن . لېكىن ، نىكولكا سەبىخەدىن گۇمانلانغان بولسا ، بۇ ئورۇس گۇمانىنى باشقىلارغا دېسە سەبىخەنىڭ ئىشى چاتاق . ئۇ قايتىپ كېتەلمەي ياكى نۇرى بىلەن سىڭلىسىنى كۆرەلمەي بىكارلا جاپا تارتىدۇ ، ئۇنى ئاز دەپ ئۇنىڭدىن گۇمانلانسا ... نىكولكىغا راست گەپنى دېسىچۇ ؟ ياق ، ئۇ ئىشەنگۈدەك يېقىن ئەمەس ـ دە . گەپ ياساپ باقسىچۇ ؟ قانداق بىر ھېكايە توقۇغلى بولار ؟ ...
ئۇ سېغىنىش ، ئەندىشە ۋە ئەنسىزلىك ئىچىدە قاراڭغۇنى

كۆتۈۋالدى .

كىگىز ئۆيدە گۆش يەۋېتىپ ئۇ ھەممىلا ئادەمنىڭ ئۆزىگە گۇمان بىلەن سوغۇق مۇئامىلە قىلىۋاتقىنىنى سېزىپ قالدى . ئۇنىڭغا ھېچكىم گەپ قىلمايتتى ، ھەممىسىلا نەپرەت بىلەن سوغۇق مۇئامىلە قىلىماقتا ئىدى . ئاخىر قاراڭغۇدا ياشلار سىرتتا ئولتۇرۇشۇپ سەبىخەنى سوراق قىلدى .

— سەن ئۇرۇمچىدىن ئەسكەرلەر بىلەن كەلگەنغۇ ـ ھە ؟ — دېدى ئۇيغۇر يىگىت قىزنى «سەن» لەپ ، — ئېيتە ، ۋەزىپەڭ نېمە ؟

— مەن ئاپامنى دەپ نىلقىغا كەلگەن . تاغقا سىڭلىمنى دەپ كەلدىم ، ۋەزىپەم يوق !

— تاپانچاڭ نەدىن كەلگەن ؟

— تاپانچام يوق ، بۇ دېگەن گىرىم قاچىسى !

— يالغان ، مەن كۆردۈم ! — دېدى رۇس يىگىت .

— راست گەپ قىل ، بولمىسا ...

بەش تەلۈە يىگىت ئۇنى نوقۇشلاپ ، ۋارقىرىشىپ راست گەپ قىلىشقا قىستىماقتا . قىز نېمە قىلارىنى بىلمەي قاراڭغۇدا شۇمشىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ تاپانچىسىنى كۆكرىكىگە توغرىلاپ ناله قىلدى : «خۇدايىم ، مېنى نېمىگە يارىتتىڭ ، خورلىغىلىمۇ ؟ نەگىلا بارسام خورلۇق ، دەشنەم ، ئازاب ، مەنچىلىك قىزلار ئوقۇماقتا ، ئوينىماقتا ، ئاتا ـ ئانىسىغا ئەركىلىمەكتە . مەن نېمىگە تەلمۈرسەم شۇنىڭ خورلۇقىنى تارتىمەن . مېنى ھمايە قىلىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق ، خورلايدىغانلار شۇنچە كۆپ ، ھەممىلا ئادەم راست گەپ قىل دەيدۇ ، راست گەپ نەدە ؟ مېنىڭ بىچارە يۈرىكىم يالغان نەرسىلەر بىلەن تولغان تۇرسا ، راست گەپنى نەدىن تاپىمەن ! »

ئۇ تاپانچىسىنىڭ ئۇچىنى يۈرىكىگە توغرىلىدى . تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن تەپكىسىنى سىلىدى . بىرلا باسسا بۇ دۇنيانىڭ ئازابلىرى تۈگەيدۇ .

ئۇ ئىستىقبال ، گۈزەل ھايات ، غايە ـ ئارزۇ دېگەن

نېمىلەرنىڭمۇ يالغان ، ئالدامچىلىق ئىكەنلىكىنى ، بۇ دۇنيادا پاناھسىز يېتىملارغا ئۇ نەرسىلەر يات ئىكەنلىكىنى ، ھەتتا سەبىخەدەك نە ۋەتىنى ، نە ئاتىسى ، نە مۇھەببەتتە يۆلەنچۇكى بولمىغان بىچارىلەرگە بىرلا ئۆلۈم يولىدىن باشقا يولنىڭ يوقلۇقىنى ئۇ بۇگۈن تولىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدى . ئۇ دۇنياغا خاتا يارىلىپ قالغان . شۇڭا ، بىگۇناھ خورلانماقتا . ھەممىلا ئادەم ئوق ، تاياق تەڭلەيدىغان بۆرە قانجۇقىغا ئايلىنىپ قالغان بۇ قىز ئەگەر راست گەپ قىلىشقا توغرا كەلسە ئۆزىنى پاك ، گۇناھسىز ، ياشاشنىلا ئارزۇ قىلىدىغان بىر قىز دېسە بولىدۇ . ئۇنىڭ ھېچكىمگە پىنىنە قاسىرىقىچىلىق زىيان سېلىش نىيىتى يوق . ئۇمۇ ئارزۇغا ، مۇھەببەت تەشنالىقىغا باي بىر قەلب بىلەن دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى ھمايە قىلىش ئۈچۈن كۈرەش قىلماقتا . مانا بۇ راست گەپ . لېكىن ، بۇنداق گەپكە كىم ئىشىنىدۇ ؟ مۇنۇ قولىدا مودىدىن قالغان مىلتىقلىرى بار تەلۈە يىگىتلەر نېمىلەرنى ئارزۇ قىلىدۇ ؟ بەلكى ئۆزلىرىمۇ بىلمەس . بۇ دۇنيا ئۇلار ئۈچۈن بەلكى بىر ئويۇن مەيدانى ، ئۇلار ئاڭلىغان ، ئويلىغانلىرىغا ئىشىنىپ بىزنىڭ تۇنقان يولىمىز ئەڭ توغرا ، بىز زالىم ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغالغان پىدائىيلار ، بىز ئۆلۈسەك شېھىت ، قالساق غازى ، شۇڭا ھېچنېمىدىن قورقمايمىز دەپ ئويلىشار ، ئۇلار شۇڭا تۇرگۇن ، شۇڭا بىر بىچارە قىزغا كۈچ كۆرسىتەلەيدۇ ...

يىگىتلەر ۋارقىرىماقتا . قىز بولسا تۆگۈلۈنۈپ ئولتۇرۇۋېلىپ بۇقۇلداپ يىغلىماقتا . ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرى تاغ يامغۇرىدەك مول ، زەربىلىك كۆز ياشلىرى بىلەن ئېرىمەكتە ، ۋۇجۇدى قاتتىق بوراندا قالغان يالغۇز بىر تۈپ چۆل يۇلغۇنىدەك يەرگە باش ئۇرۇپ سىلكىنمەكتە ...

يىگىتلەردىن بىرى بىردىنلا :

— بولدى ، ۋارقىرىمايلى ، بىز ئادەم قىينايدىغان شېئ شەيئىنىڭ ساقچىلىرى بولمىساق ، باشلىقلىرىمىزغا تاپشۇرۇپ بېرەيلى ! — دېدى .

— باغلايلى ئەمسە ، بولمسا بۇ قېچىپ كېتىدۇ .
— ياق ، مەن ئۇنى باقمەن ، قاچمايدۇ ! — دېدى بايانتىن ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تېرىدا ئولتۇرغان قازاق ئايال ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ، — سىلەرنىڭ نەرىڭلار يېگىت ، بەش يېگىت بىر قىزنى بوزەك قىلىۋاتىسىلەر ، ۋۇي نومۇسنى بىلمەيدىغان چىلبۆرىلەر !
قازاق ئايال سەبىخەنى يۆلەپ تۇرغۇزدى :
— يۈر قىزىم ، بۇلارنىڭ چوڭىغا راست گەپ قىل . ئۇ غەرەز ئۇقمىدىغان ياخشى ئادەم .
— ئۇ كىم ؟
— ئەكبەر باتۇر !

24

ئۇنىڭ ھەربىر سۆزى ھۆكۈم ، ئويلىغىنى قانۇن ، دېگىنى دېگەن ، قىلغىنى قىلغان ، يۈزلىگەن ، مىڭلىغان ئادەملەر ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتمەكتە . بۇيرۇقىنىڭ ئىجراسى يۈزلىگەن ، مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ : يا يوقىلىدۇ ، يا پاراغەت تاپىدۇ . شۇنداق ، ئۇ مۇشۇ زېمىنىنىڭ — پۈتۈن جۇڭگو تۈپرىقىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدىغان شىنجاڭنىڭ پادىشاھى ، ئەڭ زور ھوقۇقدارى . شەرقىي شىمالنىڭ كەييۈەن دېگەن يېرىدىكى بىر زېمىنداركىڭ ئوغلى گۇاڭجۇ ، ياپونىيىلەردە ئوقۇپ ، جاڭ زولىن ، جىياڭ جىيېشىلاردىن ياخشىلىق تاپالماي ، شىنجاڭغا كېلىپ قاراملىق ، ھىيلە ـ نەيرەڭ ۋە زورلۇق ، ۋەھشىيلىك بىلەن بۇ ئورۇنغا ئېرىشكەن . شېڭ شىسەي مانا ھازىر قىرىق بەش ياشلىق پادىشاھ . ئۇنىڭ يېرىم بۇرۇتى ، تىك ، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى بۆرتۇپ چىققان يوغان كۆزلىرى مېڭىسىدەك توختىماي ئىشلەپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ نېمە دېگىنىنى پەقەت ئۇنىڭ مەخپىي ئىشلىرىنى بەجانىدىل بېجىرىدىغان ئادەملىرىدىن لى يىڭچى ، لیۇ

بىگدىغا ئوخشاش بىرقانچىسىلا چۈشىنەلەيدۇ.

مانا ئۇ كەڭ ، گىلەم سېلىنغان دۆبەن ئىشخانىسىدا ئولتۇرۇپ ، كەڭرى ئۈستەلنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان يۆلەنچۈكلۈك يۇمشاق ئورۇندۇقتا ھەربىيلەرگە خاس قىياپەتتە تىك ئولتۇرۇپ ، تېلېفوندا نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي ئىشلار خادىمى بىلەن سۆزلەشمەكتە .

— چۈشىنىمەن ، جيۇچۈەندىكى مۇداپىئە تەدبىرلىرىنىڭ جياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكى ، دانالىقىنىڭ ئىسپاتى ئىكەنلىكىنى ھازىر تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەندىم . شۇنداق ، قايمۇقماقانىمەن . خەلق بەختى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر كۈرەش قىلغۇچىلار ياخشى گەپلەرنىلا ئىزدەيدىكەن . بۇ بىر كەسپىي كېسەل . كوممۇنىزم ، ماركسىزم ـ لېنىنىزم دېگەنلەر مېنى قايمۇقتۇرۇپ قويدى . ئەمەلىيەت ماڭا جۇڭگونى قۇتقۇزىدىغان ھەقىقىي يول ئۈچ بۈيۈك سىياسەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى . قۇرۇق سەپسەتىلەردىن رېئاللىققا ياندىم . جياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ ئۈچ بۈيۈك سىياسىتى يولىدا ئاخىرغىچە كۈرەش قىلىشقا تەييارمەن !

— شۇنداق . ئامېرىكا مۇئاۋىن پرېزىدېنتى ژىلسون ئەپەندى ، قوماندان جۇ شاۋلياڭ ، ھاۋا ئارمىيە سىلىكى خې جىكۈۋلار جياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ شەخسىي ۋەكىلى سۈپىتى بىلەن ماڭا ژېيىۋەنجاڭنىڭ غەمخورلۇقىنى تولۇق يەتكۈزدى . شۇنداق ، مەن نېمىلا بولمىسۇن شىنجاڭنى ئورۇسلارغىمۇ ، ئىنگلىزلارغىمۇ ، ياپونىيىلىكلەرگىمۇ تارتقۇزۇپ قويماي ھەر خىل ئامالىلار بىلەن ساقلاپ قالدىم . ھازىر كەڭ كۆلەمدە سوۋېت ، جۇڭگو كومپارتىيەسى ، ياپونىيە ، پانتۇركىزم سۈيقەستچىلىرىنى تازىلاۋاتىمەن . جياڭ ژېيىۋەنجاڭغا پاكپاكىز ، تىنچ ، گۈللەنگەن شىنجاڭنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە تىرىشىۋاتىمەن ! رەھمەت ، رەھمەت !

تېلېفونىنى قويۇپ تۇرۇشىغا سول تەرەپتىكى تېلېفون جىرىڭلىدى :

— ھە ، لى يېڭچى ! غۇلجا تاغلىرى راستلا تىنچىدىمۇ ؟ لىيۇ

بىگدې تولۇق تازىلاندى دېگەنىسلەن ، ئاخشاملا قورغاس ، چۆچەك ئېيغىزلىرىدىن يىگىرمە تۆت نەپەر گۈمانلىق ئادەم كىرگەن . پاناھلانغۇچىلار ، تىجارەتچىلەر ، تۇغقان كۆرگىلى كەلگەنلەر بولسۇن ، قاتتىق نازارەت قىلىنسۇن ، ھەربىر ئېغىز سۆزى ، ھەربىر ھەرىكىتى ئەنگە ئېلىنسۇن ! ئەمسە ھېلىقى تىزىملىكنى كىرگۈزۈڭەت .

ئىشىك تىرىقلاپ ئاستا ئېچىلدى . شېكۈ دۇبەن ئامبىرىكىدا ياسالغان تاپانچىسىنى قولىغا ئېلىپ ، كىرگۈچىگە ئۇستا مەرگەننىكۈ كۆزى بىلەن تىكىلدى . ئەسكەر ئۇنىڭغا تىك تۇرۇپ ، تامدەك تاتىرىپ چاس بەردى .

— ئەكەل !

ئەسكەر گىلەم ئۇستىدە ئاۋايلاپ مېڭىپ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن قاتتىق مۇقاۋىلىق دەپتەرنى شېكۈ شىسەيگە سۇندى ۋە كەينىچە مېڭىپ ئىشىككە كەلدى . شېكۈ شىسەي بېشىنى سۇرلۇك لىڭشىتقاندىن كېيىنلا كەينىگە بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . شېكۈ شىسەي تاپانچىسىنى ئۇستەلگە قويۇپ دەپتەرنى ئېچىپ تىزىملىككە قارىدى : بۇگۈن بوغۇپ ئۆلتۈرۈلىدىغان يەتمىش ئۈچ ئادەمنىكۈ تىزىملىكى ئۇنىكۈ ئالدىدا تۇراتتى . ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ مويقەلەم بىلەن : «تىرىك كۆمۈلسۇن !» دەپ يازدى ۋە كۇنۇپكىنى بېسىۋىدى ، ئىشكىتە پاكار ، توشقان كۆز ، پاگونلىرىدا ئالاھىدە بەلگىلىرى بار ئوفىتسېر پەيدا بولدى : ئۇمۇ بايىقى ئەسكەردەك ، لېكىن خېلى دادىل مېڭىپ شېكۈ شىسەينىكۈ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىكۈ كۆزلىرىگە قارىدى . شېكۈ دەپتەرنى ئۇنىكۈ ئالدىغا تاشلىدى . كىرگۈچى دەپتەرگە بىرلا قارىدى ـ دە :

— بولىدۇ ! — دەپ چاس بەردى .

— بىلەمسەن ، سۇكۈ مېيلىكۈ خانىم جياكۈ ۋېيىۋەنجاڭغا ۋەكىل بولۇپ كەلمەكچى . بىرىنچىدىن ، ئۇنىڭغا ئەكۈ يۇقىرى ھۆرمەت بىلدۇرۇلىدۇ . ئىككىنچىدىن ، كۇچ ـ قۇدرىتىمىز نامايان قىلىندۇ . پۇتۇن ئارمىيە مانېۋىرغا تەييارلانسۇن !

— خوپ ، بولىدۇ ! — ئۇ يەنە چاس بەردى .

— هازىر ئىككى خەۋپ مەۋجۇت : سوۋېت ئىتتىپاقىلىقلارنى شىنجاڭدىن قوغلاۋاتىمىز . نەق مۇشۇ پەيتتە سوۋېت مىيلىتسىيە كەلمەكچى . سوۋېت ئىتتىپاقى بىزگە بېسىم ئىشلىتىشى ، بىزنى جازالىشى مۇمكىن . بۇ بىر چوڭ خەۋپ . هازىر ئالتايدا ، تاشقورغاندا بۇنىڭ ئىپادىسى كۆرۈلمەكتە . يەنە بىرى ، جياڭ جېيشى هاۋا ئارمىيىسىنى ئەۋەتىپ بىزنى بومبارداىمان قىلىپ ئاغدۇرمىچىلىق قىلىشى مۇمكىن . دوستۇڭ دۇشمىنىڭگە ئوخشاشلا خەۋپلىك . ئەخمەق ئادەملەرلا دوستىغا ئىشىنىدۇ . دانا ئادەم هەرقانداق ساداقەتنى دۇشمەنلىشىشنىڭ باشلىنىشى دەپ قارايدۇ . ئېھتىيات ، هوشيارلىق ۋە كەسكىنلىكنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ .

— شۇنداق !

— لى يىڭچى ، ئىككىمىز قېرىنداش ، شەرقىي شىماللىق كونا دوست . سېنىڭ ساداقىتىڭگە گۇمانىم يوق . سەن ئۆزۇڭگە ئالما !

— دۇبەن جانابلىرى ، سىزنىڭ بىخەتەرلىكىڭىز مېنىڭ بەختىم ، سىزنىڭ هاكىمىيىتىڭىزنىڭ مۇستەهكەملىنىشى ئۇچۇن كۆرەش قىلىش ئەڭ ئالىي بۇرچۇم !

شېڭ شىسەي سىيقىدا كۇلۇپ قويدى . بۇ كۇلكىنى هازىر لى يىڭچى تۇگۇل شېڭ دۇبەنىڭ ئۆزىمۇ چۇشەنمەيتتى . ئۇ هېچقاچان بىرەر ئىشنى ئالدىنئالا ئويلۇپلىپ ئاندىن بىر تەرەپ قىلغان ئەمەس . ئۇنىڭ هاكىمىيىتىگە زەربىدەك زىيانلىق بولىدىكەن ، ئۇ سەزگەن ، هېس قىلغان هامان شۇ مىنۇتىنىڭ ئۆزىدىلا بۇ ئاپەتنى يوقىتىشقا هۆكۇم قىلىپ ئادەتلەنگەن . ئۇ تېز هۆكۇم ، تېز ئىجرا قىلىش يولى بىلەن هەر كۇنى ، هەر ئايدا ، قانچە ئادەم ئۆلتۇرىدۇ ، بۇ سانىنى ئۇ بىلمەيدۇ ، خۇددى ئۇنىڭ شەخسىي خەزىنىسىگە هەر كۇنى ، هەر ئايدا ، هەر يىلى قانچە مىڭ سەر ئالتۇن كىرىدىغىنىنى بىلمىگىنىدەك . ئۆلگەنلەرنىڭ سانىنى بەلكى بايىقى پاكىنەك توڭگۇز كۆز ئادەم بىلەر ، ئالتۇنلىرىنىڭ سانىنى شېڭ دۇبەنىڭ ياسانچۇق خوتۇنى چىۋ يۇفاڭ بىلگىنىدەك...

دۇبەننى ئەسنەك تۇتتى . ئۇ بىر كۇنۇپكىنى باستى ۋە ياندىكى كىچىك ئۆيگە ماڭدى . ئۇچىسىغا ئۇزۇن قارا چاپان ، بېشىغا ئۇچلۇق «موزا» كىيىپ بۇرۇتىنى چاشقاننىڭ قۇيرۇقىدەك قىلىۋالغان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئالاھىدە كۇتكۇچى سىرتتىن ئىشخانىغا ، ئاندىن كېيىن كىچىك ئۆيگە كىردى . شېكىپىر دۇبەن ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن قوش كىشىلىك فرانسىيە كارىۋىتىدا سۇنايلىنىپ ئەسنەپ ياتاتتى . كۇتكۇچى تۇچتىن ياسالغان چىلىمغا ئەپيۇن سالدى - دە ، ئۇنىڭغا ئوت يېقىپ شېكىپىر دۇبەنگە ئاپىرىپ بەردى . دۇبەن يېنىچە يېتىپ چىلىمنىڭ نەيچىسىنى شورىدى . كۆكۇچ ئىس ئۇنىڭ بۇرۇتلىرى ئارىسىدىن غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئۇ خۇددى ئانا ئەمچىكىگە ياماشقان ئاچ كۇچۇكتەك چىلىم نەيچىسىگە ياماشقانىدى . ئۇنىڭ كۆڭلى ئىس بىلەن قايتىدىن قىرانىغا قايتقاندەك بولدى . ئۇ كۇتكۇچىنگە قاراپ قويدى . كۇتكۇچى چىقتى ، يىپەك ئىچ كۆڭلەك كىيگەن ، كۆكسى تىك ، ئون يەتتە ياشلىق زىلۇا ، سۇتتەك ئاق ، چىرايلىق قىز ئۆيگە كىردى - دە ، دۇبەننىڭ يېنىغا كېلىپ ئەركىلەپ يۇزلىرىنى ، كۆكرىكىنى نازۇك قوللىرى بىلەن سىيپاشقا باشلىدى . دۇبەن ئىسقا قېنىپ ، جاپا - مۇشەققەتلىك ، جىددىي ھايات رېئاللىقىدىن خان - پادىشاھلارغا خاس راھەت - پاراغەت ، مەنىۋى تەسەللى ئالىمىگە قايتىپ كەلدى . ئۇ مانا مۇشۇ راھەت - پاراغەت ، شانۇشۆھرەت ئۇچۇن شۇنچە ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولدى ۋە بولماقچى . ئىنسان ئۆزىنىڭ شەخسىي ھالاۋىتى ئۇچۇن ھالاۋەت ۋە بەخت تەمەسىدە يۇرگەن مىڭلىغان ، يۇز مىڭلىغان كىشىلەرنى ئۆلتۇرەلەيدۇ ، ئۇنىڭ تەمەسى چەكسىز زورايغاندا...

ئۇ ھالاۋەت بوسۇغىسىدىن ئەمدىلا تەختىراۋانغا قەدەم قويۇۋىدى ، تېلېفون ئەنسىز جىرىڭلىدى . ئۇ ئەندىكىپ ئالاھىدە «شۇم خەۋەر» يەتكۇزىدىغان تېلېفونىنى ئالدى :

— نېمە ؟ سوۋېتنىڭ ئون بەش تانكىسى چۆچەكتىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتى دەمسىنا ؟ شىخوغا كەلگۈچە نېمىشقا خەۋەر

قىلمىدىڭ ، دەرھال توسۇڭلار !

ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدە ئەسەبىيلىشىپ قولىنى كەينىگە قىلىپ ئۈياقتىن - بۇياققا ماڭدى ، «سوۋېت ئاخىر تانكا كىرگۈزدى ستالىن مېنى جازالىماقچى !» دېگەن سۆزنى قايتا - قايتا تەكرارلىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ستالىننىڭ سۈرلۈك چىرايى ، قويۇق ، ئۆزىنىڭكىدىن توم ، چارلاشقان بۇرۇتى ، يوغان ، سىرلىق كۆزلىرى ، پاكاررراق ، دوغلاق مەزمۇت گەۋدىسى ، ئاستا - سالماقلىق گەپ قىلىشلىرى بىرمۇبىر كەلدى . ئۇ 1938 - يىلى موسكۋاغا بېرىپ ستالىن بىلەن مەخپىي كۆرۈشكەن . ئۇ ستالىنغا ئۆزىنىڭ ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ ئاخىرىدا :

— شىنجاڭنى تاشقى موڭغۇلىيەدەك سوتسىيالىستىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشقا يارىدەم بەرسىڭىز ، — دەپ تەلەپ قويدى ۋە بۇ ئىشنىڭ ئىسپاتى ئۈچۈن ئۆزى بولشېۋىكلار پارتىيىسىگە كىرىپ ئۆمۈر بويى ستالىنغا سادىق بولۇپ ، سوتسىيالىزم ۋە پۈتۈن دۇنيادا كوممۇنىزمنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا قەسەم بېرىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى . ستالىن ئۇنى ماختىدى ، لېكىن جاۋاب بەرمىدى . شېڭ دۇبەن :

— جۇڭگونى ياپونىيە بىسىۋالىدۇ . ياپونلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا چوڭ تەھدىت . موڭغۇلىيە ، شىنجاڭ دۆلەتلىرى قىزىل بايراقنى ھاۋادا جەۋلان قىلدۇرۇپ ، ياپونىيىنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئالدىنقى سەپ قاراۋۇلى بولۇشقا ھەرقاچان تەييار ! — دېدى .

ستالىن «بولىدۇ» دېمىدى . ئۇ شىنجاڭنى شېڭ دۇبەننىڭ «سوتسىيالىستىك» دۆلىتى قىلىپ قۇرۇپ بېرىشكە نېمىشقا قوشۇلمىدى ؟ بۇنى شېڭ دۇبەن چۈشىنەلمىدى . شېڭ دۇبەن موسكۋادا قەسەم بېرىپ بولشېۋىكلار پارتىيىسىگە كىردى . ئۇنىڭ قولىغا 185911 - نومۇرلۇق پارتىيە ئەزالىق كىنىشكىسىنى بەردى . ئۇ تاكى 1941 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە گېزىت تەشۋىقاتى ۋە نۇتۇقلىرىدا ، شىنجاڭ قانۇن كادىرلار مەكتىپىدە ، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىدا سۆزلىگەن لېكسىيلىرىدە ماركسىزم -

لېنىنىزم ، ۋ ك پ (ب) تارىخى ۋە ستالىننىڭ ئۇلۇغ پەزىلەتلىرى توغرىسىدا سانسىز قېتىم سۆزلىدى .

1941 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى گېرمانىيە موسكۋا بوسۇغىسىغا ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۇمىدىنى ئۈزدى . ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ستالىنغا ئاسىيلىق قىلىش قارارىغا كەلدى ۋە جىياڭ جېيشىنىڭ ھمايىسىگە يېلىندى . جىياڭ جېيشى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقان بۇنداق شارائىتتا ، شېڭ ئۇنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە قارشى كۈرەش قىلمىسا بولمايدۇ ـ دە . ئۇ ئىنىسى شېڭ شىچىنىڭ سۆيىقەستىكە ئۇچرىغانلىقىنى باھانە قىلىپ «12 ـ ئاپرېل توپىلاڭ قوزغاشنى قەستلەش ئەنزىسى»نى ياساپ چىقتى . مانا ھازىرغىچە تۆت ئايدىن كۆپ ۋاقىت بولدى ، بۇ باھانە بىلەن تۈرمىلەر ئادەمگە تولدى .ستالىن بۇ ئىشلارنى بىلدى ، ئەمدى جازالىماي قالمايدۇ ـ دە . شۇنداق ، گىتلېرنىڭ نەچچە يۈز مىڭ كىشىلىك قوشۇننى موسكۋادىن چېكىنىدۇرەلىگەن ستالىن شېڭ دۇبەننىڭ بىرنەچچە ئون مىڭ كىشىلىك قوشۇننى بىردەمدىلا تارمار قىلىۋەتمەمدۇ ؟

1933 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ما جۇڭىيڭ يىگىرمە مىڭ ئەسكەر بىلەن ھۇجۇم قىلىۋىدى ، تاسلا قالدىغۇ گۇم بولغىلى . سوۋېت ئارمىيىسى كىرمىگەن بولسا تۇگەشكەن بولاتتى . ما خۇسەن ، مامۇت سىجاڭ ئەسكەرلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا ھۇجۇم قىلغاندىمۇ شېڭ دۇبەن تاسلا قالغان ، يەنىلا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەسكەر كىرگۈزۈپ ئۇنى ساقلاپ قالدى . ئۇ شەرقىي شىمال پىدائىيلار قوشۇنى بولسۇن ، ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولسۇن ، ھەتتا غوجانىياز ، ئىسھاقبېك قىسمىلىرى بولسۇن ، ھەتتاكى يۇسۇپجان قۇربېشى ، سېپتىۋالدىجانغا ئوخشاش سوۋېتقا قارشى باندىتلار قىسمىلىرى بولسۇن ، ھەممىسىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلاندى ، ئۇلارنى ئۈستىلىق بىلەن يوقاتتى . ئۆزىنىڭ يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇدى . بۇ ئىشلاردا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭ كۈچلۈك

قوغدىغۇچىسى بولۇپ بەردى . ستالىن بولمىغان بولسا شېڭ دۇبەن ئاللىقاچان گۇم بولاتتى . لېكىن ، ياخشىلىققا ياماشلىق قايتۇرۇش شېڭ دۇبەننىڭ هايات پەلسەپىسى . ئۇنداق قىلمىسا ، ئۇنىڭ هاكىمىيىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ . ئۇنىڭ هاكىمىيىتى مەۋجۇت بولالمىسلا ، ئۇنىڭ هايات ياشىغىنىنىڭ نېمە ئەهمىيىتى ...

شىنجاڭدا خەۋپ هازىر بىرلا . ئۇ بولسىمۇ قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ 8 - پولكى تېخىچە بار . ئۇ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن شۇ يەرگە جايلاشقان قىسىم . مانا ئەمدى شېڭغا تاقابىل تۇرىدىغان كۈچكە ئايلىنىپ قالدى .

ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرۈپ ، ئاخىر تېلېفونىنى قولىغا ئېلىپ بىر نومۇرنى بۇرىدى :

— كىم ، سەن چۇي جىچىڭما ، هە ، مەن شېڭ دۇبەن . سەن نېمە قىلىپ يۈرسەن ، شىخوغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئون بەش تانكىسى يېتىپ كەلدى ، بىلەمسەن ؟ ياق دەمسىنا ، ماناس ناهىيىسىنىڭ هاكىمى تۇرۇپ بۇنداق چوڭ ئىشنى بىلمەمسىنا ؟ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئېتى نېمىدى ؟ هە ، شۇنىڭغا هازىرلا ئېيىت : بۈيرۇق بېرىمەن . ئىككىڭلار مەسئۇل بولۇپ ماناس دەريياسىنىڭ كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋېتىڭلار . نېمە ، پوتكىنىگە ئەمدىلا بىر يىل بولغان تۇرسا دەمسىنا ؟ سەن ناهىيە هاكىمى ، مەن كىم ، بىلەمسەن ؟ شېڭ دۇبەن ساڭا مەسلىھەت سېلىۋاتقىنى يوق ، بۇيرۇق بېرىۋاتىدۇ . ئوچ سائەتكىچە كۆيدۈرۈلسۇن !

ئۇ تېلېفونىنى جاققىدە قويۇپ ، بىر كۇنۇپكىنى باستى . يەنە بىر ئوفىتسېر ئىشىك تۆۋىدە پەيدا بولۇپ چاس بەردى .

— ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ مۇدىرى كىم ئىدى ؟ خەۋەر قىل ، دەرهال كەلسۇن !

ئۇ شۇنچىلىك جىددىيلەشتىكى ، ما جۇڭيىڭ ئۇرۇمچىنى قورشىۋالغاندىمۇ بۇنچىلىك جىددىيلەشمىگەنىدى . هازىرلا توپ

ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدىغاندەك ، يەنە ھازىرلا ھاۋادا سوۋېت ئايروپىلانلىرى گۈركىرەيدىغاندەك ، ئەگىشىپلا غۇلجا ، ئالتاي ، قۇمۇل ، تاشقورغان تاغلىرىدىن نەچچە مىڭ ئاتلىق باستۇرۇپ كېلىدىغاندەك ؛ خوتەن ، قەشقەر ، ئاقسۇ ، قۇمۇل ، تۇرپان ، غۇلجا ، چۆچەك ، ئۈرۈمچى ياشلىرى ، دېھقانلىرى قوللىرىغا تاياق ـ توقماق ، ئارا ـ گۈرجەك ، پالتا ـ بازغان ، تاش ، پىچاقلىرىنى ئېلىشىپ ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ جەنۇب ، شىمال سېپىل دەرۋازىلىرىغا ئوت قويۇپ ئەتىياز كەلكۈنىدەك گۈركىرەپ كېلىدىغاندەك ۋەھىمە پەيدا بولدى :

— جۇگې لياڭ ، نەدىسەن ؟ لىۇ بېيغا كۆرسەتكەن ئەقىللىرىڭ ھازىر ماڭا دورا ، ئۆلگىنىڭگە بىر مىڭ يەتتە يۈز نەچچە يىل بولغان بولسىمۇ تىرىلسەڭچۇ ! سۇن ۋۇكۇڭمۇ تاشنىڭ ئاستىدا شۇنچە يىللار يېتىپ ئاخىر چىققانغۇ !

ئۇ خۇددى ئالجىپ قالغاندەك ئەسەبىيلىشىپ كىملەرنىدۇر ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاشقا باشلىدى :

— ھەممىسى مېنى يوقاتماقچى ، ستالىنمۇ ، جياڭ جېيشىمۇ ، مۇنۇ شىنجاڭلىق ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر ، قازاق ، ھەتتا خەنزۇلارمۇ شۇ !

تېلېفون جىرىڭلىدى . ئۇ ئەسەبىيلىشىپ تىللاپ تېلېفونىنى ئالدى :

— نېمە ؟ ئون بەش تانكا ماناس كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ ئۈرۈمچىگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ دەمسىنا ؟ سەن چۇي جىچىڭ ناھىيىگە ھاكىم بولىمەن دېگۈچە مابەنزە ئاچ ، ۋۇي ھەزىلەك !

ئۇ تېلېفونىنى جالاقدە قويدى ـ دە ، ۋارقىرىدى :

— ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ مۇدىرى . ئىسمى نېمىدى ، كەلدىمۇ ؟

— سىرتتىن ئوفىتسېر كېيىمىدە ، ئېگىز ، ئورۇق بىرى كىرىپ ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ چاس بەردى :

— مەن شۇ ، ھۆرمەتلىك دۇبەن جاناپلىرى !

— چوڭكۆڑروكتىن شەھەر ئىچىگچە — ھەممە يول بويلىرىغا توپچىلار قىسمىنى ئورۇنلاشتۇرغىن ، تاڭكىلار قۇمۇلغا قاراپ ماڭماي ئۇرۇمچىگە بۇرۇلسىلا توپقا تۇتۇلسۇن !

— بولىدۇ ، دۇبەن جانابلىرى !

تۇڤى ، ئادەمنى بىزار قىلمىغان قاراڭغۇ تۇن . ھەممە جان شىرىن ئۇيقۇدا ، پوست تۇرغانلارمۇ بەلكى ئۆرە تۇرۇپ مۇگدەڑاتقاندۇر ، بىرلا شېڭ شىسەي ئىسىملىك بۇ «يەرلىك خاقان» ئۇيقۇسىز . ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن كارىۋاتمۇ ، نازىنىن قىزمۇ ئۇنىڭغا ئۇزۇن مۇددەتلىك تۇن لەززىتى بېرەلمىدى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل ئەندىشە ، ۋەسۋەسە ، تەھدىت قىينىماقتا . ئۇ قانچە دەپتەرگە ئېتىلسۇن ، ئېسىلسۇن ، كۆمۈلسۇن دېگەندەك ئىزالارنى قويۇپ ، قانچىلىغان رەھىمدىل ئادەملەرنى ئازابلىمىدى ؟ بۇ سان ئۇنىڭغا مەلۇم ئەمەس ھەم لازىمۇ ئەمەس . ئۇنىڭغا لازىمى ھازىر روھىي مەلھەم — تەسەللى ، ھېسداشلىق ۋە ئۈمىد بېغىشلاش . ئۇ يەنە قانچىلىك ھۆكۈم سۈرىدۇ ؟ ئۇنىڭ شۇنچە ئادەمنىڭ جېنى بەدىلىگە تىكلەنگەن تەخت ـ قەسرى نەچچە ۋاقىت ئۆرە تۇرىدۇ ؟ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان ۋەھىمە نەدىن كەلدى ، قانداق پەيدا بولدى ؟ گىتلېر ، مۇسسولىنى ، ستالىن ، روزۋېلت ، چېرچىل ۋە جىياڭ جېيشىلارمۇ شۇ تاپتا شېڭ دۇبەندەك ئۆرە يۈرەمدىغاندۇر ـ ھە ؟

قىرىق نەچچە ياش ئىنسانىنىڭ راسا ھالاۋەت پەسلى ، لېكىن شېڭ دۇبەن شۇنچە كۆپ ئالتۇن ، شۇنچە ھوقۇق (ھەممىگە قادىر) ، شۇنداق گۈزەل بەدەن (ئۆزىچە) ئىگىسى تۇرۇپ ، ئاۋۇ كوچىدا ياتىدىغان قاسماق دىۋانچىلىكمۇ خاتىرجەم ئۇخلىيالمايدۇ ، ھاياتتىن لەززەت ئالالمايدۇ ، ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان جىنايەتچىدەك ، ۋەسۋەسە ۋە ۋەھىمە ئىچىدە جان قىينايدۇ . ئەمىلى چوڭنىڭ دەردى چوڭ ، پۇلى كۆپنىڭ غېمى كۆپ ، ھۆسنى بارنىڭ دۈشمىنى كۆپ دېگەن گەپلەرنى قايسى ناكەس تاپقان ؟ شېڭ دۇبەن ئازابلىنىش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر ھوقۇق ـ مەنسەپ مەستانىسى بولغانمىدى ؟

تەلپۈنگىنىگە ئېرىشكۈچى ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلايدىكەن ، بەخت دېگەن مۇشۇ ئازابمۇ ؟...

ئۇ كارىۋىتىدا ئۇيقۇ دورىسى ئىچىپ ئوخلىسىغا ياتتى ، كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىۋىدى ، ئۇنى بىرى كارىۋاتتىن سىلكىپ تارتىپ يەرگە چۈشۈردى . ئۇ راستلا يەردە ياتاتتى . ئۇ چۆچۈپ :

— كىم ؟ ! — دەپ ۋارقىرىۋىدى ، ئىشخانىغا ئىككى ئەسكەر يۈگۈرۈپ كىردى . ئۇ ئۇخلاش كىيىمى بىلەن چىقىپ :

— يوقال ! — دېدى .

ئۇ بىردە يېتىپ ، بىردە مېڭىپ مىڭ تەسلىكتە تاكى ئاتقۇزدى .

ئۇ ئىشخانىسىنىڭ دېرىزىسىنى ئېچىپ جەنۇبىي گۈللۈككە قارىدى . تاكى قۇياشى يېشىل شاخلارنىڭ ئۈستىنى قىزغۇچ نۇرلار بىلەن بېزىگەن ، تەبىئەت ھەرقانداق سولغۇن كۆڭۈلنىڭ تەسەللىسى ۋە شادلىق كۈيىنى ئېيتالايدىكەن . تەبىئەت گۈزەللىكىگە قاراپ ئۇنىڭ تاشقا ئايلانغان يۈرىكىدىمۇ ئىنسانىي ھاياجان ئۇچقۇنى يالت قىلدى — قۇياش ئۇنى كۈلدۈردى : قەلبىدە ھايات لەززىتى ، ھايات ئۈمىدى ئۇچقۇنلىدى . ئۇ مەخسۇس چامباشچى كىيىمى بىلەن قولىغا مەشىق قىلىچىنى ئېلىپ ئەتىگەنلىك مەشىققە ماڭدى . لى يىڭچى دەرەخ سايىسىدە ئۇنىڭغا دوكلات بەردى :

— سوۋېت تانكىلىرى تۈدۈڭخابادىكى سوۋېت ئايروپىلان زاۋۇتىغا بۇرۇلۇپ كەتتى !

— بىلەتتىم ، شۇ يەرگە بارىدۇغۇ ئورۇسلار ! — دېدى شېك دۇبەن كۈلۈپ قويۇپ ، — بۇگۈن نازىردىن يۇقىرى مەمۇرىي ئەمەلدارلار ، پولك كومانىرىدىن يۇقىرى ھەربىي ئەمەلدارلار دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ زالىغا يىغىلىدۇ . بىلىدىغانسەن ؟

— بىلىمەن ، دۇبەن جانابلىرى !

— بىخەتەرلىككە ئالاھىدە دىققەت قىلىنسۇن . يىغىنغا كىرگۈچىلەر قاتتىق تەكشۈرۈلسۇن . بەكە ، ئاچقۇچ ئېلىپ كىرىشمۇ مەنئى قىلىنسۇن !

— بولىدۇ ، دۇبەن جانابلىرى !

فرانسییده ئىشلەنگەن كىچىك ماشىنا جەنۇب ـ شىمال دەرۋازىلىرى ئارىلىقىدىكى دۇبەن مەھكىمىسى جايلاشقان سۇرلۇك قورۇدىن بىر ماشىنا قوراللىق قىسمىنىڭ ھىمايىسىدە جەنۇبىي تۆپلىك كوچىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى .

پەردىلىرى ھىم ئېتىلگەن ماشىنىنىڭ كەينىدە يازلىق ھەربىي كۆڭلەك كىيگەن ، پاگون تاقاپ قورال ئاسقان «شىنجاڭ پادىشاھى» سۇرلۇك ، قاپىقى سېلىنغان ، قويۇق چاچلىرى چۈۋۈلغان ، يوغان بۇرتۇپ چىققان كۆزلىرىدە ۋەھىمە ، تەكەببۇرلۇق ئارىلاشمىسىدىن پەيدا بولغان سۇرلۇك ئىپادە چاقناپ تۇرغان ھالەتتە ئولتۇراتتى . ماشىنىنىڭ ئالدىدا ۋە ئۇنىڭ يېنىدا تاپانچىسى يالىڭاچلانغان ، ئالاھىدە سىناقلاردىن ئۆتكەن ئىككى مۇھاپىزەتچى سەگەكلىك بىلەن ئولتۇراتتى .

ماشىنا تۆمۇر دەرۋازىلىق ، سېپىل تاملىرىدەك ئېگىز قورۇق تاملار ئۈستىگە سىم تارتىلغان قورۇ ئالدىدا توختىۋىدى ، بىر قوراللىق ئەسكەر دەرۋازىنى ئاچتى ۋە قېتىپ تۇرۇپ چاس بەردى .

قارىياغاچ ، تال ۋە نېرىدا مېۋىلىك دەرەخلىرى بار چوڭ ھويلىدا ئۈستى قاڭالتىر بىلەن يېپىلغان كاتتا ئۆي ۋە كاھىش بىلەن يېپىلغان يەنە ئىككى ئۆي بار ئىدى . كاتتا ئۆيدە دۇبەن ، كاھىشلىق كۆپ ئېغىزلىق ئۆيدە مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلەر ، نېرىدىكى يەنە بىر كاتتا بىنادا دۇبەننىڭ ئاتا ـ ئانىسى ، ئىنىلىرى تۇراتتى . ئۇنىڭ ئۈچىنچى ئىنىسى شېڭ شىجى قوماندانلىق قىلىدىغان مۇھاپىزەتچى قوشۇننىڭ بىر باتالىيونى مەخسۇسلا بۇ قورۇنى ساقلايتتى . 1935 ـ يىلى شېڭ دۇبەن تۆت ئىنىسى ، سىڭلىسى شېڭ شىنۈڭلارنى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىللە لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ كەيىۋەن شەھىرىدىن شىنجاڭغا كۆچۈرۈپ كەلگەندىن بېرى ، بىرنەچچە جايغا كاتتا قورۇ ـ جاي سېلىپ ئورۇنلاشتۇرغانىدى . لېكىن ، ۋەزىيەت جىددىيلىكى سەۋەبىدىن ، ئۇلار مۇشۇ چوڭ قورۇدا بىرىنچى دەرىجىلىك كۈتۈشتە تۇرماقتا ئىدى . بولۇپمۇ بۇ يىل 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان

تـۆتىنچى ئىنسى شېڭ شىچى سۇيىقەستكە ئۇچراپ ئېتىلغاندىن كېيىن ، ئۇ گۇمانلىنىدىغانلىكى ئادەملەرنى تۇتۇپ ئالتە يۈز نەپەر سـوۋېـتـپـەرەس ، جۇڭگو كومپارتىيىسىپەرەس ئادەمنى تۇرمىگە تاشلىغان ۋە ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە تېخى قىساس ، ۋەھـسـمە سارقىندىلىرى بار ئىدى . ئۇ ھازىر ھېچكىمگە ، ھەتتا ئىنىلىرى ۋە خوتۇنى — ئۆزىنى ئۆستۇرگەن باشلىقى چيۇ زۇڭجۇن گېنېرالنىڭ قىزى چيۇ يۈفاڭغىمۇ ئىشەنمەيتتى .

ئـەنـە چـيـۇ يـۈفـاڭ گۇللۇك ئىچىدىن چاچلىرى ئالاھىدە ياسالغان ، بېشىغا فرانسۇز خېنىملىرىنىڭ ئېسىل شىلەپىسىنى سەل قـىـڭغىر كىيىپ ، مۇرىسىگىچە يېڭى يوق ، يالت ـ يۇلت ھەل بېرىلگەن يىپەك كۆڭلەكتە كۆكسىنى ئالاھىدە كۆتۈرۈپ ، جۇپ كۆكسى ئوتتۇرىسىدا «زىناق» پەيدا قىلىۋالغان ، ئاپئاق مەيدىسىدە بـويـنـىـغـا ئېسىلغان فرانسىيە مېدالىئونىنىڭ ئالماس تاشلىرى جۇلالىنىپ تۇرغان ھالەتتە ئېرىگە قاراپ كۇلۇپ ، ئويناقلاپ چىقىپ كەلدى ۋە :

— جىنيۇڭ ، كەلدىڭىزما ؟ — دېدى .

— بەك چارچىدىم . مەكتەپكە بارمىدىڭىزمۇ ؟

— قـىـزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىرلىقى قانچىلىك بىر ئـىـش . سـىـزگە بىر مىنۇت ھەمراھ بولۇش ئۈچۈن بۇجاڭلىق مەنسىپىدىنمۇ ۋاز كېچەلەيمەن !

— ياخشى ! — شېڭ دۇبەن بىر ھەپتىدىن بېرى كۆرمىگەن ئايالىنىڭ قولىنىڭ دۇمبىسىنى سىلاپ قويدى . چيۇ يۈفاڭ ئېرىنى قولتۇقلاپ پەلەمپەي بىلەن كاتتا ئۆيگە كۆتۈرۈلدى .

ئۇ زالدا تۇرغان مۇھاپىزەتچىگە :

— ھېچكىم كىرمىسۇن ، بۇ ۋايلار كەلسىمۇ كىرگۈزمە ! — دېدى .

ئۇ ئېرىنى قولتۇقلاپ قېلىن گىلەملەرنى دەسسەپ بېرىپ يەنە شۇ فرانسىيىدىن كىرگۈزۈلگەن يۇلەنچۇكلىرى نەقىشلىك ، يۇمشاق خـۇرۇمدا تاشلانغان ، ئازادە كىرىسلوغا ئولتۇرغۇزدى . چىرايلىق

ياسانغان بىر قىز پەتنۇستا ئىككى ئىستاكان قەھۋە ئەكىردى ـ دە ، ئۇنى ئەينەكتىن قىلىنغان ئالاھىدە ئۇستەلگە ئاستا قويۇپ تەرىم قىلىپ كەينىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى .

— جىنيۇك ، بۇگۈنكى دوكلاتىڭىز تولىمۇ ياخشى بولدى ! — دېدى خوتۇنى مەدھىيە خۇمار ئېرىنىڭ تىزلىرىغا قولىنى قويۇپ ، — مېنىڭ دوستۇم لېنا ھاياجانلىنىپ : ئېرىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك ناتىقكەن . «شېڭ دۇبەن ياشىسۇن !» دەپ شوئار توۋلىۋېتىشتىن ئۆزۈمنى ئارانلا تۇتۇپ ئولتۇردۇم ! دېدى مېنى قۇچاقلاپ !

— نەدىكىنى ، تەييارلىقسىز ، مۇنداقلا ئوچ چوڭ مەسىلەك ماركسىزم ـ لېنىنىزمدىن ئۇستۇن دېگەن بىرلا گەپنى چۈشەندۈرۈپ قويدۇم شۇ .

— گەپ قانداق چۈشەندۈرۈشتە . دۇنيادا يېڭى مودا بولۇۋاتقان ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى سۇن جۇڭشەننىڭ ئوچ مەسلىكىگە يەتمەيدۇ دەپ ھۆكۈم قىلىش سىزنىڭلا قولىڭىزدىن كېلىدۇ . سىز زامانىمىزدىكى ئەڭ كاتتىق ناتىق ، دىپلومات ، ھەربىي ئالىم !

— ھەربىي ئالىم دېسىڭىز بولىدۇ . گۇاڭجۇ شياۋگۇەن ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن گو سۇڭلىڭ دېگەن مىللىتارىستنىڭ قارىمىقىدا ئارانلا لەينجاڭ بولالىدىم . ھېلىمۇ ياخشى ، قېيناتام چيۇ زۇڭجۇننىڭ غەمخورلۇقىغا ئېرىشىپ سىز بىلەن توي قىلدىم . بىللە ياپونىيىگە باردۇق . ئاتىمىز بىزگە ئالاھىدە كەڭتاشا ئۆي ـ جاي قىلىپ بەردى !

— سىز قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ، مەن توكيو ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇدۇق . شۇ قالتىس چاغلار ئىدى . ئۆيىمىزدە سىز ماركسىزم ـ لېنىنىزم توغرىسىدا كۇرۇژوكتىكىلەرگە نۇتۇق سۆزلەيتتىڭىز .

— گو سۇڭلىڭ دېگەن مىللىتارىست بىزگىمۇ ياخشى قارىغان . ئۇ جاڭ زۇلىن بىلەن سوقۇشمىغان بولسا ئۇنداق تېز ئۆلمەيتتى . جياڭ جېيشىنىڭ ئەلىمى جېنىمغا تەگدى . بىر قېتىم ئاشىنىسى

بىلەن تانسا ئويناپ قويۇۋىدىم ، ئاچچىقى كېلىپ مېنى ئۆستۈرمەيلا قويدى . ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنى جۇڭگودىن ئارانلا بىز ياڭ جيې ، ژاڭ شۇچاڭ ئۈچىمىزلا پۈتتۈردۇق . ياڭ جيې سەنمۇبۇدا چوڭ ھەربىي ئەمەلگە ئېرىشتى ، ژاڭ شۇچاڭ خېبېي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولدى . مەن ئۇلاردىن ياخشى پۈتتۈرگەن . ماڭا ھېچنېمە تەگمىدى . تەلىيىم باركەن ، شىنجاڭغا كەلدىم . جىن شۇرېن ھۆكۈمىتىدە مەندەك بىر ھەربىي بىلىمى بار ئادەم يوقكەن . ئۇ مەندىن قابىلىيەت ، ئىرادە جەھەتتە قورقتى . لېكىن ، غوجانىياز ، ما جۇڭيىڭلارغا ئاخىر مېنى سالدى . مەن ئىككى پولك ئەسكەرگە ئىگە بولۇۋالدىم . ئاپرېل ئۆزگىرىشىدە چىن رۇنچىڭنىڭ شەرقىي شىمال پىدائىيلىرىدىن ئۇستىلىق بىلەن پايدىلاندىم . ھەربىي تاكتىكا ، ھەربىي بىلىم ئاخىر مېنى سىياسىي سەھنىگە ئېلىپ چىقتى . سىياسىي سەندىن ھەربىي تېررورلۇقنى تەلەپ قىلىدۇ . چىن رۇنچىڭ تۇرماق ، ماڭا قول ـ قانات بولغان ئاق ئوروس ئەسكەر باشلىقلىرىنمۇ ، ھەممىسىنى يوقاتتىم . خەقلەر مېنىڭ بۇ ئىشلىرىمنى قاتىللىق دېيىشىدۇ !

— ياق ، بۇ دېگەن دانالىق !

— يۇفاڭ ، بۇ قېتىم سۇڭ مېيلىڭ كاتتا ئەربابلار بىلەن كېلىدۇ . سىز سۇڭ مېيلىڭدىن بىر قەدەممۇ ئايرىلماڭ . جياڭ جىيېشىنىڭ نۇرغۇن ئادەملىرىنى سىياسەت ئېھتىياجى بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتتىم . گومىنداڭنىڭ نۇرغۇن كاتتىلىرىنى قولغا ئالدىم . ئۇلار ئەرز قىلىشى مۇمكىن . جياڭ جيېشى ئاغزىدا : «شېڭ شىسەي شىنجاڭدەك چوڭ زېمىننى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ . ئۇ بىر باتۇر» دەپ ماختىغىنى بىلەن ، ئۇ ھېيلىگەر ژاقتى كەلگەندە مېنى ئايروپىلان بىلەن بومباردىمان قىلىشى مۇمكىن . مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى قارىتىۋېلىش ئۈچۈن ئەللىك مىڭ سەر ئالتۇن تەقدىم قىلماقچىمەن !

— نېمانچە جىق !

— بىزگە جان كېرەك ، يۇفاڭ ، بۇ قېتىم سۇڭ خېنىم بىلەن

بىللە جۇ شاۋلياڭ ، خې جىڭۇۇ ، ماۋ باڭچۇ ، لياڭ خەنساۋ ، دۇڭ شەنگۋاڭ ، چىڭ ۋەنلى ، ۋۇ زىشياڭ دېگەنلەر كەلگۈدەك بۇلار تولىمۇ كاتتا ئادەملەر ، ھەربىي ، دىپلوماتىيە ، سىياسەت ۋە ھېيلە - نەيرەڭدە ھەربىرى بىر جۈگې لياڭ . كىم بىلىدۇ ، ئۇلار قانداق نەيرەڭ بىلەن كېلىدۇ ؟ ئەمما ، مەن بىر نەرسىگە ئىشىنىمەن شىنجاڭنى قولۇمدا چىڭ تۇتۇپ تۇردۇم ، ئۇنى ۋەتەن زېمىنىغا يەنە قوشىمەن . بۇ تۆھپەمنى ھېچكىم ھېسابقا ئالمىسىمۇ جياڭ جېيشى قەدىرلەيدۇ . ئۇنىڭ ۋەتەن كۆزقارىشى بەك ئۇلۇغ . تاشقى موڭغۇلىيىنى ئورۇسلار مۇستەقىل دۆلەت قىلىپ قورۇپ بەردى . جياڭ جېيشى بۇنىڭغا قەتئىي قارشى . قولىدىن كەلسە ئۇ بالقاش كۆلىنىڭ بىرىسىدىكى يەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئورۇسلاردىن تارتىۋېلىپ ۋەتەن قوينىغا قوشۇۋالغان بولاتتى .

— سىز بۇ يەردىكى ئۇيغۇلارنىڭمۇ موڭغۇللاردەك مۇستەقىل بولىمىز دەۋاتقىنىنى ئۇنتۇماڭ .

— ئۇخلىماي چۈش كۆرۈش . بۇ خەق بۇ يەردە ئۆسكەن گىياھ . توغراق ، قارىياغاچ . ئۇنسىلا ھېساب ئەمەس . دۆلەت بولالىغۇدەك ئىقتىدار ، قابىلىيەت بولسا بولىدۇ . بۇلاردا يا بىرەر سىياسەتچى ، يا بىرەر ھەربىيشۇناس باشلامچى بولمىسا ، بارى - يوقى بىرنەچچە مەرگەن ، قارام - تەلۈلەر . ئۇلار ئۆزچىلىققا يارايدۇ ، دۆلەت قورۇش قولىدىن كەلمەيدۇ . دۆلەت قۇرغانلار ساپلا ھەربىي داھىيلار : ئىسكەندەر ، چىڭگىزخان ، ناپولېئون ، گىتلېرلارنىڭ قايسىبىرى ھەربىي ئەمەس . ئاددىيسى ، تۈركىيە داھىيسى مۇستاپا كامالمۇ شۇ . ھەربىي بىلىمى يوق ، ھەربىي كۆچى يوق مىللەت دۆلەت بولالايتتىمۇ ؟ ستالىن ماكا دۆلەت قورۇپ بېرىشكە ئۇنىمىدى ، ئۇيغۇرلارغا ئۇناتتىمۇ ؟ ئۇلارغا دۆلەت قورۇپ بەرسە بۇخارا خانلىقى ، ئابلەي خان ئالاش ئوردىچىلىرى كۆتۈرۈلۈپ تۈركىيە بىلەن بىرلىشىپ ستالىنىنىڭ تەختىگە تەھدىت سالىدۇ . ستالىن ئۇيغۇر ، قازاقلارنى قورالاندۇرۇپ مېنى جازالاشقا سېلىشى مۇمكىن . مەن بۇنىڭغا تولىمۇ ھوشيار ، شۇنىڭ ئۈچۈن جياڭ

جىيىشىغا بېقىنماقچى بولۇۋاتىمەن . ئورۇسلار تاجاۋۇز قىلسىلا جىياڭ جيېشى ئامېرىكىنى ئارىغا سالىدۇ . ستالىن روزۋېلتنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ ، خوتۇن !

— جىنيۇڭ ، يەنە بىر قېتىم دەپ قويای ، سىز يېتىلگەن سىياسەتچى ، ھەربىيشۇناس ، دىپلومات ! جياڭ جيېشى ئورنىنى سىزگە بەرسە سىز پۇتۇن ئاسىيانى ۋەتەن زېمىنىغا قوشالايسىز . چاۋشيەن ، ياپونىيە ، ۋېيتنام ، لائوس ، كامبودژا ، سىنگاپورلۇقلار جۇڭگولۇق بولماي نېمە ؟ سوۋېتنىڭ ئورال دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى يەرلىرىمۇ بىزنىڭ . بىز دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ، ئەڭ باي ، ئەڭ قۇدرەتلىك دۆلەت بولۇشىمىز كېرەك . سىز شۇنداق دۆلەتكە پادىشاھ بولۇشقا مۇناسىپ !

شېڭ شىسەي ئون نەچچە يىللىق قەدىناس خوتۇنىنىڭ مۇشۇنداق چوقۇنۇشلىرى ، ماختاشلىرىنى ياقتۇراتتى . ئۇ بارلىق ئاياللار مۇشۇنداق ماختاشسا دەپ ئارزۇ قىلاتتى . ئۇ دۇنيادىكى گۈزەل ئاياللار ۋەكىلى ، دانا ئاياللار تىپى ھېسابلايدىغان خوتۇنىنى باغرىغا چىڭ باستى .

لېكىن ، 1942 - يىلى سېنتەبىر ئېيىدا لەنجۇدىن قوزغالغان مەخسۇس ئايروپىلان ئۇرۇمچى ئايرودرومىغا قونغاندا ، ئايروپىلاندىن گۈزەل ، سالاپەتلىك سوڭ مېيلىڭ چۇشۇشىگە شېڭ شىسەي ئۇنىڭ ئاق پەلەي كىيگەن تولىمۇ نازۇك ، سۈتتەك ئاق ، سىرلىق قوللىرىنى تۇنقاندا ، ئۆز ئايالىنىڭ تولىمۇ تۆۋەن ، پۇل ، ئابرۇي ۋە راھەت - پاراغەتتىلا تالانتى بار ، سالاھىيىتى ، گۈزەللىكى ، نازاكىتى يوق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . سوڭ مېيلىڭ تولىمۇ سەزگۈر دىپلومات ئىدى .

ئامېرىكىدا ئوقۇپ جۇڭگوچە ئاياللار ئالاھىدىلىكىنى يوقاتقان ، ھەتتا ئادەتتىكى سۆزلىرىگىمۇ ئىنگلىز تىلى ئارىلىشىپ كەتكەن سۈتتەك ئاق ، مۇئامىلىسى سىلىق بۇ ئايال گۈزەللىكتە ، ئۆزىنى تۇتۇش ۋە ئۆزىنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ۋاڭ جىڭۋېينىڭ ئەڭ گۈزەل ، داڭلىق ئايالىنى بىكارلا يېڭىۋەتمىگەنلىكىنى شېڭ شىسەي

چۈشەندى . ئۇرۇمچىنىڭ شەرقىدىكى ئايرودرۇم بىلەن دۇبەن مەھكىمىسى مېھمانخانىسىنىڭ ئارىلىقىدا شەھەر خەلقى ئوقۇغۇچىلار ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچى-ئوفىتسېرلىرى يولنىڭ ئىككى قاسىنىدا تولغان . شېڭ دۇبەن سۇئال مېيلىكىنى كۆتۈۋېلىشنى ئالاھىدە داغدۇغا بىلەن ئالدىنئالا بىرنەچچە قېتىم مەشىق قىلغان بولۇشىغا قارىماي ، بىرەر يېرىدە چاندۇرۇپ قويۇشتىن ۋەھىمە قىلاتتى .

— سۇئال خېنىم ، بىزنىڭ بۇ چېگرا شەھەر مانا مۇشۇنچىلىك ، خەلقىمىزمۇ چوڭ سورۇن كۆرمىگەن ، كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا ، كۆتۈشىمىز ئاددىيلا بولۇپ قالدى ! — دېدى ئۇ ئىككى سائەت تەقەززا بولۇپ كۆتۈپ خاپا بولغىنىنى چاندۇرماي ، — ۋاقىت قىس ، كۆتۈۋېلىش تەييارلىقىمىز چولتا بولۇپ قالدى .

— گەپ رەسمىيەتتە ئەمەس ، سەمىمىيەتتە . جىياڭ ۋېيۋەنجاڭ سىزنىڭ سەمىمىيلىكىڭىزگە قايىل !

«ئون يىل دۇشمەنلەشتىم . قارا ، بۇ خوتۇننىڭ گەپكە ئۇستىلىقىنى ، سەن سەمىمي دۇشمەن دېمەكچىمۇ ؟ ياق ، ئۇ دېمەكچى ، ۋەتەندىن يۇز ئۆرۈمىدىم . بۇنىسى راست . ئەمما ، ئۇنىڭغا يۈزسىزلىك قىلدىم . لېكىن ، ۋەتەننى ساتمىدىم . مانا بۇگۈن شۇ تۆھپەم مېنىڭ ساداقىتىم بولماقتا... »

شېڭ شىسەي شاڭخەيدە ، نەنجىڭدا سۇئال خېنىمنى كۆرگەن . ئۇ چاغلاردا شېڭ شىسەي سىياسىيغا قارىغاندا قىزلارغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلىدىغان ، يېتىلگەن خوتۇن بىدىكى ئىدى . شۇ چاغلاردا جىياڭ جېيشىدەك ھەممىگە قولى يېتىدىغان كاتتىلارنى كۆزگە ئىلمای ، چىراي ۋە بەدەن گۈزەللىكى ، ياۋروپا ئېڭى ۋە مودىسى بويىچە ئۇستۇنلۇك تالىشىپ يۈرگەن خەينەنداۋلىق ئېسىلزادە بىر قىزغا شېڭ شىسەي ئېچ ـ ئىچىدىن كۆيۈپ ، تەمە ۋە ھەۋەس بىلەن تەمىشىپ ئۇخلىيالمىغانىدى . مانا بۇگۈن بۇ ئايالنىڭ دۆلەت رەھبىرى سەنئىتىدە كامالەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۆزىنى بەختتىن تولمۇ يىراق بىر بىچارە ھېس قىلدى :

— سۇڭ خېنىم ، چىراي — ھۆسن ـ جامالىڭىز بىلەن جۇڭگو زېمىنىدىكى بىرىنچى گۈزەل ئىدىڭىز . سىز جۇڭگودا پەيدا بولغاندىن كېيىنلا ژاڭ جىڭۇېينىڭ خانىمى گۈزەللەر سەھنىسىدىن ئۆزلۈكسىز چۈشۈپ قالغانىدى . بىلمەپتىمەن ، دۆلەت ئىشىدىمۇ نۇرغۇن ئەربابلىرىدىنمۇ ئارتۇق قابىلىيەت ئىگىسى ئىكەنسىز . جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ بىكارلا سىزگە شۇنچە كۆپ قۇربان بېرىشتىن ئىككىلەنمىگەنىكەن . قايىلمەن ، قايىلمەن ، دۇنيادا ئەڭ بەختلىك ئەر جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ ئىكەن !

شېڭ شىسەي شۇنىڭدىن كېيىن سۇڭ مېيلىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم مەخپىي سۆزلەشتى . ئۇ سۇڭ مېيلىڭنى ئاشۇرۇپ ماختىدى ، ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق ھۆرمەت ۋە ھەۋەس جۇغلانمىلىرىنى ئىپادىلىدى . ئۆزىنىڭ ساداقىتى ۋە ھېسسىيات ساپلىقىنى بىلدۈردى . سۇڭ خېنىممۇ شېڭ دۇبەنىڭ ئەرلەرگە خاس جاسارىتى ، ھەربىي ، سىياسىي ۋە دىپلوماتىيىدىكى تەدبىرچانلىقى ، كەسكىنلىكى ۋە مۆلچەرلەش قابىلىيىتىنىڭ يۇقىرىلىقىنى ماختىدى . شېڭ دۇبەن ھېچكىمگە ھازىرقىدەك ئېرىمگەن : ئۇ بارلىق غەم ـ ئەندىشىلەرنى ئىختىيارسىز ئۇنتۇپ ، شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىسىنى تەسىس قىلىش ، گومىنداڭ شىنجاڭدا ھەربىي قوشۇن تۇرغۇزۇش ، گومىنداڭنىڭ خادىملىرى شىنجاڭغا كېلىپ قۇرۇلۇشقا ياردەم بېرىشكە ئوخشاش چوڭ ئىشلارغا تېزلا رازىلىق بىلدۈردى . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئورنىنى گومىنداڭ ، ستالىنىڭ ئورنىنى جياڭ جېيشى ئىگىلىدى . بىرلا سۇڭ مېيلىڭنىڭ ئورنىنى چېۋ يۈفاڭ ئىگىلىيەلمىدى . شېڭ دۇبەن مۇشۇنىڭ ئۈچۈنلا ئېچ ـ ئىچىدىن ئۆرتەندى .

سۇڭ مېيلىڭ قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنى زىيارەت قىلدى ، بۇ مەكتەپ ئۇنىڭ ئۆيى ۋە دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ يېنىدىلا ، شۇنداق بولسىمۇ شېڭ دۇبەن بىر روتا ئەسكەر بىلەن مەخسۇس ماشىنىدا سۇڭ مېيلىڭنى ئۇزاتتى . كەچقۇرۇن ئۇ ئۆزىنىڭ ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزدى . 8 ـ

ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ ئۇنىڭ كونا باشلىقى ۋە جياڭ جيېشىنىڭ ئىشەنچلىك كاتتىۋاشلىرىدىن بىرى سۈپىتىدە :

— بۇرادەر ، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز ، ھەيۋىنى كىمگە كۆرسىتىۋاتىسىز ؟ ئۇنتۇپ قالماڭ ، جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ نەچچە يۈز ھەربىي ئايروپىلانىنى بىرىنچى دەرىجىلىك ئۇرۇش تەييارلىقى ھالىتىدە تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ . سۇڭ خېنىم ۋېيىۋەنجاڭ ئۈچۈن بىر دۆلەت . ناۋادا سۇڭ خېنىم ئۈچۈن كىچىككىنە تەھدىت پەيدا بولىدىكەن ، ۋېيىۋەنجاڭ قېشىنى مىدىرلاتمىلا قويسا ، سىزنىڭ ئۇرۇمچىڭىز بىر مىنۇتتىلا كۈل دۆۋىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ ! — دېۋىدى ، شېڭ تەمتىرەپ :

— ھەربىرلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن . ئورۇسلارنىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىق كېلىدۇ . ئۇلار ھەدەپ يەرلىك خەلقلەرنى قۇتراتقۇزاتىدۇ ، قوراللاندۇرۇۋاتىدۇ . مەن شۇلارغا ھەيۋە كۆرسەتمەكتىمەن ! — دېدى .

لېكىن ، ئۇ يالغان ئېيتتى . ئۇ سۆھبەتتە قويۇلغان بەزى مەسىلىلەرگە ھەربىي مانېۋىر ئارقىلىق جاۋاب بەرمەكچىدى . بۇ نىيىتى ئاشكارىلىنىپ قالدى .

ھەرقانداق بىر قۇدرەتلىك ئادەمنىڭ ئۆزىدىن ئۈستۈن رەقىبى بولىدۇ . ھېچبولمىسا مەلۇم جەھەتتە ، مەلۇم مەسىلىدە بىرى ئۇنىڭدىن ئۈستۈن بولىدۇ . ناپولېئون يەتتە يۈز نەچچە مىڭ ئەسكىرىنى موسكۋادىن چېكىنىدۈرگەندە ، رۇسىيە پادىشاھىنى ياكى رۇسىيە دۆلىتىنى ئەمەس ، كوتۇزۇفنى تىلغا ئالغان . گىتلېرمۇ ئوخشاشلا موسكۋا بوسۇغىسىدا ئىككى يۈز نەچچە مىڭ ئەسكىرىدىن ئايرىلىپ تۇنجى قېتىم تومشۇقىغا يەپ بۇرنى قانىغاندا ، سوۋېت ئىتتىپاقى ياكى بولشېۋىكلار پارتىيىسىنى ئەمەس ، ستالىننى تىللىغان...

شېڭ دۇبەن ھازىر كىمنى تىللىشى كېرەك ؟ ئۇنىڭ بوسۇغىسىدا بىر تەڭدىشى يوق ئايال تۇرماقتا . ئۇ ھەممە جەھەتتىن ئۆزىنىڭ ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بولدى . شېڭ دۇبەن

ئەمدى ئۆزىنى تولىمۇ بىچارە ، يارامسىز ھېس قىلدى . سۇئ مېيلىك ئۇنى ھېچنېمگە زورلىمىدى ، گەپلىرىدە جياك جيېشىنىك پىكرى مۇنداق دېگەن سۆزنىمۇ ئىشلەتمىدى . ئۇ پەقەت شېك شىسەينىك ياشلىقى ، ياپونىيەدىكى چېغىدا جاك شۆلياكغا قارشى گەپلەرنى قىلغانلىقى ، جياك ۋېيۇەنجاڭنىك كۇنچىلىكى كۇچلۇك ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ ، ئۇنىك چىرايلىق ئاشىنىسى بىلەن تانسا ئويىنىغانلىقى ، بۇ خىل قارامىلىق ھەمىلا ئەرلەردە بولۇۋەرمەيدىغانلىقى ، قارامىلىق قەھرىمانلىقنىك بىر خىل ئىپادىسى ئىكەنلىكى ، ئۆزىنىك ئامېرىكىدا سىياسەتچىلەر بىلەن كۆپ ئارىلىشىش جەريانىدا بىر سىياسەتچىنىك دىپلوماتىيە ، بىلىم ۋە تىل - ھەرىكەت سەنئىتىدە يېتىلىش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلغانلىقى ، شېك دۇبەن جۇڭگودا تارىخ بېتىدىن ئورۇن ئېلىشقا مۇناسىپ ئادەم ئىكەنلىكى ئوخشاش گەپلەرنىلا قىلدى . «قىرىق نەچچە ياش دېگەن تازا قىران چاغ . ئامېرىكا زۇڭتۇڭى روزۋېلت 1933 - يىلى 3 - ئاينىك 4 - كۈنى ئامېرىكىنىك 32 - نۆۋەتلىك زۇڭتۇڭى بولغاندا نەق ئەللىك ياشتا ئىدى . قاراڭا مۇنۇ ئوخشاشلىقنى ، سىزمۇ 1933 - يىلى 3 - ئايدا تەختكە چىقتىڭىز ، روزۋېلت زۇڭتۇڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا - ھە . شۇ يىلى گىتلېرمۇ تەختكە چىققان دەڭا !» دېگەن سۆزنى سىلىق - يۇمشاق ئېيتىپ ، ئۇزۇن قاشلىرىنى ئوينىتىپ ، چىرايلىق بۇرنى بىلەن گۈزەل لەۋلىرىنى ھېچبىر ئايال زاتى قاملاشتۇرالمايدىغان بىر خىل نازاكەت بىلەن مىدىرلىتىپ قويۇپ ، شېك شىسەينىك تىزىغا ئاستا ، دەل تەلەپ قىلغان ۋاقىتدا ئالقىنى بىلەن ئۇرۇپ قويدى : شۇنچە نۇرغۇن گۈزەللەر ، ھەتتا موسكۋا تەربىيىسىدە يېتىلگەن رۇس قىزلىرىمۇ شېك دۇبەنگە مۇنداق سېھىرلىك لەززەت بېرەلمەيدۇ . سۇئ مېيلىك ئۇنىك روھىنى تىزلا ئەسىر قىلىۋالدى . ئۇنىڭدا ماختاپ - ئۇچۇرۇش يولى بىلەن يېتىدىغان بىرەر مەقسەتنىك بارلىقى ياكى راستىنلا شېك شىسەيگە قىزىقىپ ئايالارغا خاس ھېسسىياتنى ئىپادىلەش ئىستىكى پەيدا

بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمىدى . لېكىن ، شېئىر دۇنيادا ھازىر ئۆزىنى ھوقۇق ۋە ئەمەلگە ئىنتىلىشتە دۇنيا مىللەتلىرى ئىچىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان جۇڭگولۇقلاردىن چىققان ياۋروپاچە ئەركىن پىكىر قىلىشنىڭ ئۇلگىسى ھېسابلاپ خاتالاشقانلىقىنى سەزدى . بۇ ئۇلگە سۈئى مېيلىنىڭ بولۇپ چىقتى . ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق بىر ئەر سىرتقى گۈزەللىكىگە قايىل بولسا ، ئۇنىڭ بىلەن مۇڭداشقان ھەرقانداق بىر ئادەم ئۇنىڭ ئايالىلار گۈزەللىكىنىڭ تۈپ بەلگىسى بولغان ئەدەپ ، خۇلق ۋە ھېسسىيات ئىپادىلەش ۋاستىلىرىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىشىغا ھەيران قالاتتى ، مانا بۇ شېئىر دۇنياسىنىڭ خۇلاسىسى .

ئۆزىنىڭ ئۈستۈن ۋە كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇ ھەر خىل زىياپەت ، ئۇچرىشىش ، ئېكسكۇرسىيىلەردە ئالدىن تەييارلىق قىلغىنى بويىچە نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ باققان بولسىمۇ ، زادىلا كۆزلىگەن مەقسىتىگە يېتەلمىدى . ئۇ خۇددى كۈلكىلىك ئىش قىلىپ قويغاندەك ، باشقىلار ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇپ يۈرگەن ۋۇ جۇڭشىن دېگەن سىياسەتچى ، ئۇنىڭ ھەربىي كۇچىنى كۆزگە ئىلمايدىغان جۇ شاۋلياڭ دېگەن گېنېرال ، ئۇنىڭ قىرغىنچىلىقى ئۈستىدىن غەزەپلەنگەن باشقا ئەمەلدارلار ئۇنىڭغا نەپرەت بىلەن قاراۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى ، سوۋېت ھەربىي ، سىياسەتچىلىرى ئۇنى مۇنداق ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويمىغانىدىغۇ ! قىسقىسى ، يەنئەن ۋە نەنجىڭدىن كەلگەن زىيالىيلارنى يىغىۋېلىپ ، قاماپ ، ئۆلتۈرۈپ تازىلاشقا باشلىغاندىن بېرى ، شېئىر دۇنيانىڭ ئۈستىدىن ئەرز ـ شىكايەت قىلغۇچىلار كۆپىيىپ كەتكەنىدى . شۇلارنىڭ سۈئى مېيلىنىڭغا شىكايەت قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ، ئايالى چيۇ يۈفاڭنى سۈئى مېيلىنىڭنىڭ كەينىگە سېلىپ قويدى . لېكىن ، مەركىزىي ئاگېنتلىقنىڭ مۇخبىرى چىڭ ۋەنلى ئۇنى بىلىپ قالدى بولغاي ، مارۇاق قىلغان تەلەپپۇزدا :

— مەركىزىي ئاگېنتلىق شىنجاڭ توغرىسىدا ئەترايلىق مەلۇماتقا ئىگە ، يېڭى ئەھۋاللارمۇ بىر كۈن ئۆتمەي كونا بولۇپ قالىدۇ ! — دېدى .

— خۇددى بىزنىڭ ھاۋا قىسىملىرىمىزدەك تېز ! — دەپ قوشۇمچىلىدى ھاۋا ئارمىيە سىلىڭى خې جىڭۈ .

ناۋادا سۇڭ مېيلىڭ كەلمىگەن بولسا شېڭ شىسەي بۇلارنى ئوڭايلا ئۇجۇقتۇرالايتتى . بۇ ئىشتا ئۇنىڭ قولى بەكمۇ ئەپلىك . لېكىن ، قىلىچ بىلەن دار نېمىنىڭ بەلگىسى ؟ غالىپ — كۆچلۈكلۈكنىڭمۇ ياكى رەزىللىك ، ۋەھشىيلىكنىڭ بەلگىسىمۇ ؟ رەزىللىك ، ۋەھشىيلىك دېگەن مەۋجۇتمۇ ؟ كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنى ئوزۇق قىلىدۇ . دۇنيادا ھېچنېمە يېمەيدىغان نېمە بار ؟ چۈمۈلە چېغىدا كۆچى يەتكەننى يەيدۇ ، ياۋاش دېيىلىدىغان قويمۇ چىرايلىق گۈل - گىياھلارنى يەيدۇغۇ . گىتلېرنىڭ ياۋروپاغا ھۆكۈمران بولۇۋېلىشى ، ياپونلارنىڭ تىنچ ئوكيان ۋە جۇڭگو زېمىنىدىكى قىرغىنچىلىقى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۇلۇغۋار ئىش . مېنىڭ قاتتىق سىياسەت يۈرگۈزۈپ ئۆزۈمگە زىيانلىق ، ھاكىمىيەتىمگە خەۋپلىك ئۇنسۇرلارنى تازىلىشىم ھەم ئۆزۈمچە ئۇلۇغ ئىش . باشقىلارنىڭ ئەرز قىلىشى ، مېنى ئاغدۇرۇش كويىدا بولۇشى مانا بۇ ھەقىقىي ۋەھشىيلىك ، دۇنيادا ۋەھشىيلىك بار دېيىلسە ، مانا مۇشۇ خەۋپ تازا ۋەھشىيلىك . بۇ خەۋپكە يەل بېرىۋاتقان رۇسلار ، قولىغا تۇتۇرۇق ئېلىپ رۇسلارنىڭ سەنمىگە دەسسەۋاتقان ئۇيغۇر ، قازاقلار ھەمدە يەنئەن كوممۇنىستلىرى ۋەھشىي ئۇنسۇرلار . مۇنۇ شېڭ دۇبەننى مازاق قىلىۋاتقان ئادەملەرمۇ ئاشۇ ۋەھشىيلەرگە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار . جياڭ جېيشىنىڭ ئايروپىلانلىرى جېيۇچۇەندە بۇياقتا قاراپ ئۇچۇشقا تەييار تۇرمىغان بولسا ، مۇنۇ سۇڭ مېيلىڭ دېگەن ھېيلىگەر خوتۇن يۇمشاق سۆزلىرى بىلەن شېڭ دۇبەننىڭ روھىغا خوجايىنلىق قىلىۋالمىغان بولسا ، شېڭ دۇبەن بۇنچىلىك خىيالغا ۋە مۇلاھىزىگە بېرىلمىگەن بولاتتى…

ئۇ ئازاب بىلەن كۈلۈپ قويدى :

— گىتللىرمۇ موسكۋا بوسۇغىسىغا تېز كەلگەن ، تېز چېكىنىڭلار !
— ئۇنىڭ چېكىنىشى ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن !
— بەزىدە چېكىنىشمۇ ئىلگىرىلەشنىڭ داۋامى بولۇپ قالىدۇ !
— ئىلگىرىلەش چېكىنىشتىنمۇ يامان ئاقىۋەت بېرىپمۇ قالىدۇ !
— شېئىر دۇبەننىڭ سوتسىيالىزمدىن ئۈچ بۇيۇك سىياسەتكە ئۆتۈشى زور ئىلگىرىلەش !
— چېكىنىپ ئىلگىرىلەش !
— ياق ، ئىلگىرىلەپ چېكىنىش !
— ھا ـ ھا ـ ھا !
— ھى ـ ھى ـ ھى !
— بىز ئەمدى ھەقىقىي بىر ئائىلە !
— جىياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى ئۈچۈن !
— سۇڭ خېنىمنىڭ سالامەتلىكى ، سىشى تەيخۇدەك ، ژۇ زېتىيەندەك دۆلەت تىزگىنىنى چىڭ تۇتۇشى ئۈچۈن !
— جىياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ كۆز ـ قۇلىقى بولۇشىدىن ئەقىل ـ پاراسىتىگە ئايلىنىشى ئۈچۈن !
— XX ئەسىردىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئايال ئۈچۈن !
— روزۋېلت زۇڭتۇڭنىڭ خانىمى ئانىنا سۇڭ خېنىمغا ھەيران قالسۇن ، مۇشۇ غەلىبە ئۈچۈن !

زىياپەت شۇنچىلىك خۇشال ، قىزغىن كەيپىياتقا ئېرىشتى ، بۇ كەيپىيات سۇڭ مېيلىڭغا مەنسۇپ . شېئىر دۇبەن بۇگۈن ئازراق ئارىسالدىلىقتىن كېيىن ھەقىقىي كۇلدى . بۇ ھەم سۇڭ مېيلىڭغا مەنسۇپ . بىر ئادەمنىڭ قەلبىدىكى ۋەھىمىنى شادلىق بىلەن ئالماشتۇرالىغان ئايال ئۇلۇغ بولماي نېمە بولسۇن !

چېۋ يۇفاڭ ھېچقاچان شېئىر دۇبەنگە بۇگۈنكىدەك يېقىمسىز كۆرۈنمىگەن . ئۇ نېمىشقا بۇگۈن فرانسىيە ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ كىيىمىنى سىلىۋېتىپ سىشى تەيخۇدەك كىيىنىۋالدىكىنە ؟ ئۇ سۇڭ

مېيلىك بىلەن چىراي ۋە تەبئىي كۆلكىدە بەسلىشەلمىگىنى ئۈچۈن شۇنچە چۈشكۈن كۆرۈنسە كېرەك !

زىياپەت قىزىماقتا . يېيىلمەكتە ، ئىچىلمەكتە ، ماختالماقتا : ئۆردەك تىلى ، كەكلىك كاۋېپى ، بېلىق تۇخۇمى ، ئۇلار گۆشى ، شوتلاندىيە ۋىسكىسى ، رۇسىيە ۋە جۇڭگونىڭ ئەڭ داڭلىق ھاراقلىرى... زۇكۇتۇڭ ، ۋېيىۋەنجاڭ زىياپەتلىرىدىن زادىلا كەم ئەمەس مول داستىخانلىق زىياپەت ئۈستىلى شادلىق بىلەن مەدھىيىلەندى . مانا تانسا ، شېڭ دۇبەن يېگىرمىنچى يىللاردىكى قىران چاغلىرىغا يانغان ، سۇڭ مېيلىڭ شۇنداق يەڭگىل ، ئەۋرىشىم تانسا ئويناۋاتقان ، شېڭ دۇبەن مەڭزىنى ئۇنىڭ مەڭزىگە ياقالىغان بولسا ياكى كىشىنى مەست قىلىدىغان سىرلىق ئەتىر - ئادىكالون پۇراقلىرىنى كارىۋاتتا پۇرىيالىغان بولسا... ھەرقانداق ئادەمنىڭ قولى يەتمەيدىغان شاخلارمۇ بولىدىكەن - ھە ! تەييار خۇلاسىلەر بىلەن قانائەتلىنىپ قالغان جۇڭگولۇقلار ھايانقا يېڭى سوئال قويۇشتىن تولىمۇ قورقىدۇ . بولمىسا : «جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ سۇڭ مېيلىڭدىن شۇنچە قېرى ، شۇنچە كۆرۈمسىز ، شېڭ دۇبەن جياڭ جىيېشىدىن ھەممە جەھەتتە ئۈستۈن ، بىرلا مەنسەپ پەرقىنى دېمىسە . شۇنداق تۇرۇپ قانداق بىر كۇچ شېڭ دۇبەننى مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ ، گۇزەل خېنىمنى باغرىغا بېسىشتىن مەھرۇم قىلىپ تۇرىدۇ ؟ » دەپ سوراشقا بولاتتىغۇ !

زىياپەت ئاخىرلاشتى ، تانسىمۇ تۈگىدى ، لېكىن شېڭ دۇبەننىڭ ئازابلىق خىياللىرى ئاخىرلاشمىدى ، تۈگىمىدى ؛ شۇڭا ، ئادەملەردە ئارمان تۈگىمەيدىكەن - دە ! بەلكى جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ خوتۇن - بالىلىرىدىن مەڭگۈلۈككە ۋاز كېچىپ ، مېڭە تەستە ئېرىشكەن بۇ سۇڭ مېيلىڭ بىلەن ئۆزىنى ئارمانسىز ھېسابلىسا كېرەك . ئۇنىڭمۇ يېڭى ئارمانلىرى پەيدا بولغان بولسا كېرەك . ئىنسان قانائەتنىڭ قۇلى ئەمەس ، تاكى ئۆلگۈچە ئارمان قوغلىشىپ يۈرىدىغان بىر تەلۈە ئوڭچى . شېڭ دۇبەن بۇگۈن ئارمان قۇچىقىدا ۋەھىمىدىن خالىي ، لېكىن ئۇنىڭ ئارمان - ئارزۇلىرى ئۇنى يېڭى

تەۋەككۇلچىلىك ، تەلۇبلىككە ئۇندىمەكتە : ئۇ شۇ تاپتا سۇك مېيلىك يانقان ئۆيگە ئوخلاش كىيىمى بىلەن كىرىشىۋ ...

قاراملىق خوشاللىقنىك قېرىندىشى ، يەنە پۇشايمانغا ھامىلدار بىر قىلىق . ئەللىككە يېقىنلاشقان ئادەملەرگە تۇرمۇش ھامان كېيىنكىسىنى تەقدىم قىلىدۇ . پاھ ، سۇك خېنىم سوت بىلەن بەدىنىنى يۇيۇۋاتقان بولسا ، تەلۇبلىك پاجىئە بىلەن ئاخىرلاشمىسۇن !...

ھېسسىيات ، تەلۇبلىك ئونكىغا پۇشايماندىن باشقا ھېچنېمە قالدۇرمىدى . ئەتىسى ئايروپىلان يەردىن كۆتۇرۇلگەندىن كېيىن ، شېك شىسەي قاتتىق پۇشايمان بىلەن لۇنىنى چىشلەپ قالدى : ئەمدى مۇنۇ بىر مىليون ئالتە يۇزمىك كۇادرات كىلومېتىر يەرنىك خوجايىنى شېك دۇبەن ئەمەس ، جياك جېيشى بولۇپ قالىدۇ . مۇرتى كەلگەندە ئۇ ئەمدى شېك شىسەينى يۆتكەپ ئەكېتىدۇ ، ھەتتا ئۆلتۇرۇۋېتەلەيدۇ . جياك جېيشىنىك ھېلىقى دەيلى دېگەن جاللىتى جۇنتۇڭنىك ئۇچ يۇز نەچچە مىك جاسۇسى ئارقىلىق شېك دۇبەندەكلەرنى ئوڭايلا جايلاشتۇرۇۋېتەلەيدۇ . ئۇ رۇسلارنىك ك گ ب سىدىن قېلىشمايدۇ !

— جىنىيۇك ، نېمە بولدىڭىز ؟ چىرايىڭىز ئۆمسە ... — ئايالى ئۇنى قېتىپلا قالغان يېرىدە جەينىكىدىن ئاستا تۇتۇپ مۇلايىملىق بىلەن ئۆزىگە تارتتى ، — چارچاپ كەتتىڭىز ، يۇرۇك ، ھازىرلا جەنۇبىي باغ قورۇغا ياكى نەنسەنگە كېتەيلى ، بىر ـ ئىككى كۇن دەم ئېلىك !

— ئايرىلىپ قالدىم ... — دېدى شېك باش ـ ئاخىرى يوق گەپنى قىلىپ ، — تۇگىدى ...

— كىمدىن ؟ نېمە تۇگىدى ؟

— شىنجاك قولدىن كەتتى ، خوتۇن... ئەمدى تېپىرلىغان بىلەن ھېچ ئىش پۇتمەيدۇ . پۇتلىرىم باغلانىدى ، پىچاق كانىيىمغا تاقاشتى !...

— شۇنچە ئارمىيە تۇرۇپما !

— هـه ، شـۇنـچـه ئـارمـسـيه بىلەن ئەسىرگە چۈشتۇم ... ناپولېئوندەك !...
خوتۇنى ئۇنىڭ نېمە دېگىنىنى چۈشەنمىدى .

25

— ئارا ـ گـۈرجەك بايلىق ئەمـەس ، ئۇنى قۇچـاقلاپ ئالە قىلسىڭ غېمىڭ ئازىيامدۇ ؟ ھەي زىيەك ، ھەممە بۇغدىيىڭ دەنگە كـەتـتى ، سەنغۇ نېمىلا بولسۇن يەر ئىگىسى ، ئۆيۈڭدە كىگىز ، ئوراڭدا بىر دان بولمىغىنى بىلەن يەنە يەتمىش ـ سەكسەن خو يېرىڭ بار ، ئاق قالغان بوزلىرىڭنى شۇڭاق بېسىپ كېتىپتۇ . ئون خولۇق بېغىڭدىكى سەككىز يۈز ئون ئالتە تۈپ قارىياغىچىگمۇ چوڭ بايلىق ، يېگىلى ، كىيگىلى بولمىغان بىلەن ، خېرىدارى بولمىغان بىلەن كۆڭلۈڭ ئاۋۇندۇ . گايىتىنىڭ نېمىسى بار ؟ ئابدۇمەرگە يەنە يىللىق ئىشلىگۈدەك ، بالىسى قويچى ، خوتۇنى يۇندىپۇرۇش ، ئۆزى يـىـلـلـىـقـچى بولغۇدەك . ئىشلىگەنگە باي بولسا شۇ بولارىدى . ئىشلىگەنسېرى پىتلىرى كۆپەيدى . ئوتقا تۇتۇپ كۆڭلىكىنى قاقسا قـوماچ قورۇغاندەك ۋاراسلايدۇ . ھەي بىچارە ، ئالتىنچى ئاينىڭ تومۇزىدىمۇ شالۋۇر كىيىپ يۈرسە پىتلىماي قانداق قىلسۇن ؟ ئايالى گـۈلـپـېرىزنىڭ كۆڭلىكى ياماقنى تولا سېلىپ ئەسلى رەڭگىنى يـوقـىتىپ قويۇپتۇ : كۆك شاتىۋارمىدى ، قىزىل شاتىۋارمىدى ؟ ئـۇنـىڭ پۇتلىرى يالاڭ ئاياغ مېڭىۋېرىپ تارمۇشقا ئايلىنىپتۇ . بوشراق تاشلارمۇ ئۇنىڭ تاپىنىدا قۇم بولۇپ كېتىدىكەن...
— گۈلپېرىز سېغىزغا سېزىك بولۇپ سايىتنى تۇغدى ، باتۇر بولارمىكىن دېسەك ئۇ بالىسىمۇ قويچى بولدى .
— رەيھانەڭ خوتۇنلار باتۇر تۇغدۇ ، ھەي زىيەك ، خوتۇنۇڭ نېمىگە سېزىك بولۇۋىدى ؟ ھە راست ، سىگىرغا دېۋىدىڭ ، ھە ؟
مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۆت يۈز يىللىق قىرى قارىياغاچ يازنىڭ تومۇزلىرىدا يىگىرمە توققۇز ئۆيلۈك تارانچى مەھەللىسىگە

سايـــۇەن ، دېـھـقـانـلار سەھەر تۇرۇپ چىغ تېۋىنلىغا ئېلىپ ، ئېتىزلىرىنى ئايلىنىپ قايتىپ كېلىدۇ - دە ، ئانىلىرىنى ئۆستەڭ بويىدىكى قەبرى سۆگەتلەرگە باغلاپ قويۇپ ، ئاشۇاختىلىق ئەتكەن چـايـلىرىنى ئىچىشىپ ، شاملىرىنى چاينىشىپ قەبرى قارىياغاچ ئـاسـتىغا كېلىدۇ . پۇتلىرىنى سۇنۇپ ، بېشىنى بۆرتۇپ چىققان يىلتىزلارغا قويۇشۇپ ئوخلا يېتىپ پاراڭغا چۈشىدۇ . شەھەردىن يېڭى خەۋەر ئاچىققانلىرى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەيدۇ - دە ، يـــلـــلاپ ــ يـــلـــلاپ شەھەر يۈزى كۆرمىگەنلىرى ھەيران بولۇشۇپ :

— پاھ ، مانا قارا - ھە !

— دابـەنـجـــڭ دېـگـــنـــڭ بىر تەڭنە كېلەمدۇ ؟ — دەپ سـوربـشـــدۇ . سـۆزلـــگـۈچىمۇ ئاشخانىدا ئادەمنىڭ كۆپلۈكى ، تـــاڭجاڭنىڭ يېڭىلمەي شۇنچە ئادەمگە ئاش جۇڭۇپ پۈلنىڭ نەق سانىنى دەپ ۋاراقىرايدىغانلىقى ، كوڭكا دېگەنگە ئاسمان - پەلەك تېرە بېسىپ كوچىدىن توپا توزۇتۇپ ماڭغاندا ، ئاتلارنىڭ ئۇركۇپ - قېچىپ جان ئالغىلى تاسلا قالغانلىقى ، جۈمە نامىزىغا ھېلىمئاخۇن مەسچىتىگە كەلگەن ئادەمنىڭ كۆپلۈكى ... گە ئوخشاش ئىشلارنى سۆزلەيدۇ .

لـېـكـــن ، ھازىر شەھەرگە كىرگەنلەرمۇ يوق . يازدا قۇم ئارىشاڭدا بولغان ئىشلار تولا دېيىلىپ كونىراپ كەتتى . گايىتىنىڭ ئـۆي بىساتى ، بار - يوقى يېرىم پارچە كىگىز بىلەن قازان - قومۇچ ، تۆت سامان ياستۇقىنى چاينىغا بېسىپ مەھەللىدىن ئابدۇمەر مېڭىبگىنىڭ كۈزلىكىگە كۆچكەنلىكى بۈگۈنكى يېڭى گەپ . پاراڭ گـايىت ھەققىدە بولۇۋىدى ، ئۇنىڭ مۈكچەك ، ئېگىز گەۋدىسى ، گۈلپىرىز ئىسىملىك خوتۇننىڭ بىر كۆزىدىكى ئېقى ، كىچىككىنە پـوقىقى ۋە كۆڭلىكىنىڭ سىرتىدا پۇلاڭلاپ تۇرىدىغان خالتىدەك بوش ئەمچىكى ۋە ئۇلارنىڭ پىت - سىركىلىرى توغرىسىدا گەپ قىزىپ كەتتى .

— ھەي ، ئابدۇمەر بۇ يىل يىگىرمە تۆت خو بۇغداي تېرىپتۇ

دەيدۇ ، راستمىدۇ ؟

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ ، قىرىق تۆت خو !

— ياقەي ، يىگىرمە تۆت !

— كۆتۈرمە ئېرىقنىڭ نېرىسى ئالتە شاڭ ، ھەربىرى ئون پۈتتىن قانچە ؟ كۇزلەكنىڭ نېرىسى...

— قانچە تېرىسا تېرىيدۇ - دە ، ئالاھازەل ، — دەپ گەپنى تارتىۋالدى مېرا «قازى» بوم ئاۋازدا سۆزلەپ ، — ئۇمۇ مەزەمزات تەيجى ھېكمەدەك ھۆكۈمەتنىڭ سېلىقىنى سەككىز ھەسسە ئاشۇرۇپ ئېلىۋاتسا ! ...

— نېمە دېدىڭ ، مېرا ھۇي ، نېمە ھېكىم ؟ !

— مەزەمزات تەيجى ھېكىم !

— پاھ ، ئىسمىلا بىر سۇرىكەنغۇ ئۇنىڭ . سەككىز ھەسسە دېگىنە ؟

— ئۇ دېگەن خالزاتخاننىڭ ئارا ئۆستەڭلىك قۇلى خەلپەمنىڭ قىزىدىن تاپقان ئوغلى . بۇ 1942 - يىلى 6 - ئاي بولسا ، ئۇنىڭ ئۆلگەن يىلى 1864 - يىلى . ئۆلگىلى يەتمىش سەككىز يىل بوپتۇ - دە . ئابدۇمەر شۇنىڭ يولىنى تۇتتى . خەي پۇلى ، سەي پۇلى ، چۆپ ئۇچى ، يەر دېنى ، يول پۇلى ، خەيرىيە ، ئۆشرە - زاكات ... ۋاي - ۋۇي ، دېھقانىڭ سېلىقى ھازىرمۇ ئوتتۇز ئىككى خودىن كەم ئەمەس . مەزەمزاتمۇ زالىملىق قىلىپ خانغا يارىغان ، ئابدۇمەرمۇ شۇ . ھاكىمنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ بىكار ئۆسمىدى ...

— زالىم بولسا ئۆزىگە ، بىزگە نېمىدى ؟

— زالىملىقنى خوتۇنغا قىلمايدۇ ، ساڭا قىلىدۇ ئۇ . يەتتە خو يېرىڭگە ئون خو سېلىق سالسا نېمەڭنى بېرىسەن ؟

— ئۇنىڭ بۇغدىيى قەۋەتلا بوپتۇ . ئورمىچى سالار ھەرقاچان . بىز بېرىپ بۆلۈۋالايلى ، ھېچبولمىسا ئون خورىنى .

شۇ چاغدا مەھەللىنىڭ شىمالىدىن قاشاڭ قېرى بايتالغا سىڭار يان ئولتۇرۇپ مەھەللە ئىمامى قارىياغاچ تۇۋىگە كەلدى :

— پاھ ، مىڭبېگىنىڭ ئۆيىگە چىققان مېھمانلارنىڭ كۆپلۈكى ، ماشىنا بىلەن دوتەي ، كالاسكا ، خادىك ، يورغا ئاتلار بىلەن شەھەر بايلىرى كۆتۈرۈلۈپ چىقتى . قوغۇنلۇقنىڭ بارىكىدا ئولتۇرۇپ سانۇندىم ، ماشىنا يەتتە ، كالاسكا يىگىرمە چىقتى .

— ئېشەكچۇ ، ئىمام ؟ ! — دېدى ھاسسىغا تايىنىپ مالىخىيىنى سىكار يان كىيىپ ئۆيدىن ئەمدىلا چىققان مۇختەرباي ، — ئېشەكتىن نەچچىسى چىقتى ؟

— كۆپچىلىك قاقاقلاپ كۈلۈشتى .

مۇختەرباي ھەممىلا تەرەپتىن بۇلتۇرقىغا يەتمەيتتى : قېرىلىق ئۇنىڭغا بالدۇرلا يەتكەن . ساپان ئۆكۈزلىرىدىن ئىككىسى ، مىنىشلىك ئاتتىن ئىككىسى ۋە ھارۋا ئېتىدىن بىرى بىر قىشتىلا ئۆلۈپ ، ئەتىيازدا ئارانلا بىر ئات قوشى ، بىر ئۆكۈز قوشى چىقىرالىدى . ئىككى بالىسى ساپان تۇتتى . ئادەممۇ ياللىيالمىدى . بۇ ئىش ئۇنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلدى . ئۇنى ئاز دەپ ئايالى پارالىچ بولۇپ ئۇچ كېلىنى كەچ كىرگۈچە غىژ ـ غىژلىشىپ ئۇنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى قويمىدى .

مانا ھازىر يېڭى بۇغداي پىشىشقا يەنە بىر ئايدەك ۋاقىت بار ، ئۇنىڭ ئۆيىدە ئۇن تۈگىگەن . ئوزۇقلۇققا قالدۇرۇلغان بوغداي بۇنداق بۇرۇن تۈگەپ باقمىغان ، بۇ ئىش ئۇنىڭغا تولىمۇ ئەلەم قىلدى . ئۇ ئامالسىز دەريا بويىدىكى باي تۇغقانلاردىن ئۆزى ھارۋىسىنى سۆرەپ بېرىپ ئىككى تاغار بۇغداي ئاچىقتى .

— بايلار كەمبەغەللىشىپ ، كەمبەغەللەر باتراقلىشىپ ، باتراقلار لالمىلىشىپ مەھەللىنىڭ پەركايى ئۇچتى . ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ قاشقالىق مىڭبېگى بولدى ، ئەمدى مۇئاۋىن ھاكىم بولۇپ ، ئۇزۇكچىلىكتە كاتتا چاي قىلىپ بايلىقىنى كۆز ـ كۆز قىلىۋاتقىنىنى قارىمامدىغان . ھېلىقى غېنى دېگەن ئوغرى ئۇچەكتىن چىقماي كەتتا ، مۇنۇ ئابدۇمەرنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمىدىغان گەپ ئىدى !

— ئابدۇمەر مىڭبېگى ئۇ قاتتىن ھېۋىزباينىڭ قىزىنى

توقاللىققا ئاپتۇ . شەھەردە يەنە بىر نوغاي توقىلى باردەك تېخى !
بۇ گەپنى ئاڭلاپ مۇختەربايىنىڭ چارلىشىقا باشلىغان ساقاللىرى ئاستا تىترەپ ، قېلىن لەۋلىرى كۆكەردى .
— ئادالەت كەتسە كاساپەت ئەدەيدۇ . چورۇق ھېكىم تىرىلسىدى ، پارىخور ئەمەلدارلارنى دەررىگە بېسىپ راسا ساۋىسا بولاتتى . پاھ ، بىر دېھقانغا بىر دورغا بىگۇناھ زۇلۇم سالسا يۇزبېگىگە قىرىق ، مىڭبېگىگە يىگىرمە دەررە ئۇرغۇزۇپ ، بۇنداقلارنى يۇزبېگى ، مىڭبېگى قىلغاندىكىن مېنىمۇ يىگىرمە دەررە ئۇرۇڭلار دەپ يېتىپ بەرگىنىنى دېمەمسىلەر ؟ چورۇق ھېكىم تىرىلسە ، ئابدۇمەرگە يۇز دەررە بۇيرۇيتتى . دەررىنى ئۆزۈم ئۇرۇپ ئۇمۇرتقىسىنى ئۇزۇۋېتەتتىم ئۇنىڭ !
— ئۇنىمۇ قىلدۇق ، بۇنىمۇ قىلدۇق ، ئۇنداقمۇ دېدۇق ، بۇنداقمۇ دېدۇق ، پايدا تاپمىدۇق . ئىت ھۇرىدۇ ، كارۋان يۇرىدۇ ، شۇنداقلا گەپ !
— پاھ ، قاشقالىق ! ئۇنىڭ مۇڭگۇزىگە تاياق تەگسە سېنىڭ تۇيىقىڭ سىرقىراۋاتامدۇ ؟ دېگىنىڭ راست ، ئابدۇمەر ئاكاڭ ئافاق غوجا بوۋاڭدىن دۇئا ئېلىپ چىققانىكەن ئەمەسمۇ ، ساقىسى ئالچۇ چۇشۇۋاتىدۇ . سەنمۇ بېيىپ كەتتىڭ ، ھېچكىم سېنى قۇناخۇن قاشقالىق دېمەيدۇ ، قۇناخۇن ئىمام دەيدۇ . ئالا خۇرجۇننى يۇدۇپ چىقىشىسەن ، ئۇزۇن ئۆتمەي بايلىرىمىزنىڭ گەجگىسىگە دەسسەيسەن !
— ئېشەككە كۇچۇك يەتمىسە ئۇر توقۇمنى دېگەن شۇ ، — دېدى ئىمام مۇختەربايغا تۇنجى قېتىم يېنىپ ، — تىەنجىنلىكلەر سېۋىتىگە قورچاق سېلىپ بىر ئەپكەش بىلەن چىقىپ ، كەتكەندە يۇز كوڭكىغا ئالتۇن بېسىپ كېتىۋاتىدۇ . كاپىرلار قېنىمىزنى شورىسا غىڭ قىلمايمىز ، ئۆز دىن قېرىنداشلىرىمىز بىر قوشۇق ئاشنى ئوشۇق يېسە چىدىمايمىز ئالاھازەل !
— چىدىغاچقا سەن مەھەللىنىڭ بېيى بولغانسەن ؟ بىزنىڭ ھويلىنىڭ مالىيى ئىدىڭ ، مانا ھازىر مەھەللىنىڭ بېيى بولدۇڭ .

قىزلىرىمىز ئوغۇللىرىڭ بىلەن قاچتى ، تارانچى بالىلىرى ئۆيۈڭدە مالاي . پۈتۈن يۇرت ساڭا ئىقتىدا قىلىدۇ . يەنە نېمە چىدىمىدى ، پىدىمىدى دەپ تىلىڭنى چاينايسەن ؟ !

— خاپا بولمىسىلا ، بېگىم ، دېگەنلىرى راست . مەنمۇ ھازىر قىناشقالىق ئەمەس ، تارانچى غوجام ، ئىككى كېلىن ، ئىككى كۈيئوغۇل تارانچى ، نەۋرىلەرمۇ شۇ . موماي بىلەن ئىككىمىزلا يېڭىسارچە گەپ قىلىمىز . غوجام ، زاغرا يېمەيمىز ، ئېشەك مىنمەيمىز ، شاما چاينايمىز ، تارانچى بولماي نېمە بىز ؟ !

كۆپچىلىك يەنە قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى .

— خالزاتخان ھېكمىنىڭ دەۋرىدە ، — دېدى مېرا «قازى» بوم ئاۋازدا ۋارقىراپ سۆزلەپ ، — جاھانگىرخان غوجام مانجۇلارغا قارشى تىغ كۆتۈرۈۋىدى ، شىنجاڭ بويىچە ئىككى مىڭ ئۆيلۈك ئەنجانلىقنى قوغلاپ چىقاردى . مانجۇلارنى قوغلىماي دىن قېرىنداشلىرىمىزنى قوغلىدۇق . تېخى مانجۇلارنىڭ دىن قېرىنداشلىرىمىزنى يوقىتىشىغا مەدەت بېرىمىز دەپ ئىككى مىڭ تارانچى دۇمبىمىزگە ئەللىك جىڭدىن ئاشلىق ئارتىپ بىر مىڭ ئۈچ يۈز چاقىرىم يولنى پىيادە مېڭىپ غۇلجىدىن ئاقسۇغا ئاپاردۇق ، مۇزداۋاندا ئۆلگەنلەر ، تالا ـ تۈزدە يېتىپ توڭلاپ قالغانلار تېخىمۇ كۆپ . مانجۇلارنى دەپ جېنىمىزنى تىكتۇق . ئۆز دىن قېرىنداشلىرىمىز زۇلۇمغا قارشى تىغ كۆتۈرسە ئۇلارنى يوقىتىشقا ياردەم قىلدۇق .

— پاھ ، پاھ ، ماۋۇ خەقنى ۋۇي ، بۇ ئىش قاچان بولغان ، مېراكا ؟

— مۇتائالى خەلپەم سۆزلىگەندە خاتىرەمدە قالغان ، 1825 ـ يىلىغۇ دەيمەن !

— ياق ، خاتالاشتىلا مېرا قازى ، — دېدى ئىمام ، — سىلى دېگەن 1825 ـ يىلى جاھانگىر غوجامنى بېيجىڭغا ئاپىرىپ ئۆلۈم جازاسى بەرگەن چاغ . ئىككى مىڭ تارانچى ئەللىك جىڭدىن ئاشلىق يۈدۈپ مانجۇ ئەسكەرلىرىگە ياردەم قىلغان چاغ 1830 ـ يىلى .

ئالته شەھەرنىڭ تۆتىنچى ھەممە خەق مانجۇغا قارشى قوزغالغان گەپ . مانجۇلار ئوتتۇز مىڭدىن جىق ئەسكەر ئەكىلىپ قىرغان گەپ . شۇ ئوتتۇز مىڭ ئەسكەر ئاقسۇدا تۇرغان گەپ . ئۇلارنىڭ قورسىقىنى دەپ كۆچادىن مىڭ ئادەم ، ئىككى يۈز ھارۋا ، بەش يۈز ئات ، بىر مىڭ بەش يۈز كالا ، مىڭ ئېشەك بىلەن ئاقسۇغا ئاشلىق توشۇغان گەپ . ئىككى مىڭ تارانچى مانا شۇ چاغدا ، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، بۇنىڭدىن بىر يۈز ئون ئىككى يىل بۇرۇن غۇلجىدىن مۇزات يولى بىلەن پىيادە ئاشلىق يۈدۈپ توشۇغان ، ئۆزىنىڭ ئۆزى !...

— سەن كىمدىن ئاڭلىغان ، قۇناخۇن ئىمام ؟

— مۇتائالى خەلپەم ، زېرىپ قارىھاجىم ، تىيپىزات خەلپەم ... مەن دېگەن يېزىۋالغان گەپ ، ئۆزىنىڭ ئۆزى...

— يارايسەن قاشقالىق ، گېپىڭ جايىدا ، مانجۇلار بىز خەقنى يوقاتسۇن دەپ ئاشلىق توشۇدۇق . بۇ گەپنى مۇزاتتىن ئاشقۇچە مەنمۇ ئاڭلىغان . ھازىرمۇ مانا ئابدۇمەر شېڭ دۇبەنگە يارىدەم قىلىپ دېھقانىڭ سېلىقىنى كۆپەيتىۋاتىدۇ . نىلقىدىكى غېنى ، نۇرىلارنى تۇتۇشقا نەچچە ماشىنا ئەسكەر كەلدى . تاغدا يول باشلىغانلارمۇ ئۇيغۇر ، قازاق !

— غوجانىياز ھاجىمنى تۇتۇپ بەرگەنمۇ ، سوراق قىلغانمۇ ، دارغا ئاسقانمۇ ئۇيغۇرمىش !

— سابىت دامولا ، زېرىپ قارىھاجىملارنى تۇتۇپ بەرگەنمۇ ئۇيغۇرمىش !

— تارانچىمۇ ، قاشقالىقمۇ ؟ — مۇگدەپ يانغان بىر دېھقان چۆچۈپ ئويغىنىپ سورىدى .

— قاشقالىقمۇ ، تارانچىمۇ بار...

— ھا ـ ھا ـ ھا...

كۆپچىلىك ئەمدىلا كۈلۈشىگە مەھەللىنىڭ بېشىدا تۆت ئاتلىق ئادەم پەيدا بولدى . ئادەملەر يانغان يەرلىرىدىن تىك بولۇشتى . بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ، تۇيۇقسىز سارغا يولۇققان چۈجىلەردەك مۇختەرىبايدىن پاناھ تىلىشىپ قاراشتى . مۇختەرىبايمۇ تامدەك

تاتىرىپ يېنىدا كۆلۈمسىرەپ تۇرغان زىياۋۇددۇننىڭ قارىدى . زىياۋۇددۇننىڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئاقارغان ، قوۋۇزلىرى ئىچىگە كىرىپ كۆكرىكىدىكى قۇرۇق ئۈستىخانلىرى تېرە ئىچىدە تالا ـ تالا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئۇنىڭ بۇ يىل تەرگەن ئاشلىقىنىڭ تايىنى يوق ، بىر بالىسى ئىمامغا مالايلىققا تۇرغان ، ھازىر يەيدىغىنى تۇغقانلىرىدىن ، ئەھۋالى تولىمۇ يامان ئىدى . مۇختەرباي تامدەك تاتىرىپ :

قاچ ، زىيەك ! — دېدى .

— نېمىشقا ھوي ؟

— قاچ دەيمەن !

زىيەك ئورنىدىن تۇرۇپ قېرى قاريياغاچنىڭ يېنىدىكى پاكار قورۇق تامدىن باغقا سەكرىدى . ئاتلىقلار يېتىپ كەلدى . ئىككى يايى دۇمبىسىگە مىلتىق ، يانپىشىغا قىلىچ ئېسىۋالغان . قارا مالىخايلىق پاكار يايى مۇختەربايغا تىكىلدى :

— زىيەك قېنى ، قاچقان شۇمۇ ؟

— زىيەك ئىلگىدا ، بالىسىنىڭ يېنىدا ، نوچى بولساڭ شۇ يەرگە بار !

— ئۇنداق بولسا ماڭ ، سەن ساقچىخانىغا كىرىپ ، بىزنى باشلاپ بارسەن !

— نېمە ، سېنى ئۆيۈمگە باشلىمىغان ئوغۇل بالىزە يايلاققا باشلامدىمەنا ؟

— ماڭ ، تولا سۆزلىمە !

يايى ئىككى ساقچىغا قاراپ قويۇۋىدى ، ساقچىلار ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى . ئۇلاردىن بىرىنىڭ قولىدا زەنجىرلىك بىر نېمە بار ئىدى . مۇختەرباي بۇ نەرسىنى خوتەندىكى چېغىدا جىق كۆرگەن . ئۇ كويزا ئىدى .

— ھەي يايى ، مۇنۇلارغا دە ، بېشىغا بالا تاپمىسۇن . مېنىڭ تۆت ئوغلۇم مىلتىق ئېتىشنى بىلىدۇ . ئۇ مىلتىقلىرىمۇ تەييار . مۇنۇ مەھەللىدىن تىرىك چىقالمايسىلەر . بولۇپمۇ سەن يايى ، سەن

تۇردى پېتەكنى ھەممە ئادەم بىلمىدۇ . سەن مەشھەدىلا ئۆلىسەن . مۇنۇ يىگىتلەر ھەرگىز مېنى پارقىراپ تۇرۇپ ئۇزىتىپ قويمايدۇ . ئېيت ماۋۇلارغا .

— تا شو سا ؟[1]— دەپ سورىدى بىر ساقچى . پېتەك ئۇنىڭغا بىرنېمىلەرنى دېدى . «ئۇ بىز تۇتىدىغان زىيەك يوق ئىكەن . ئۇلار بىزگە تۇتۇپ بېرىشكە ۋەدە بەردى» دېدىم دەپ قىلغان سۆزىنى كۆپچىلىككە ئۆرۈپ بەردى . خەنزۇچە گەپنى ئاڭلاپمۇ باقمىغان تارانچى دېھقانلىرىغا ساقچى خەنزۇنىڭ : «كىم نىلقىدىكى ئوغرىلارغا يارىدەم بەرسە ئېتىلىدۇ ، كىم زىياۋۇدوننى تۇتۇپ بەرسە يۈز دوللار ، ئوغلى نۇرىنى تۇتۇپ بەرسە بەش يۈز دوللار مۇكاپات بېرىلىدۇ . ئۇلارنى يوشۇرغانلارمۇ ئېتىلىدۇ» دېگەنلىرىنى تەرجىمە قىلىپ بەردى . مۇختەرباي تۆت ئاتلىقنى ئۆيىگە ئەكىرىپ قايماق ، مايلىق توقاچ بىلەن مېھمان قىلدى . ئۇ چېرىكلەرگە نۇرىنى تىللاپ بەردى .

زىياۋۇدۇن باغدا چۈنىقاپ تۇرغان ھارۋا ئېتىنى يېشىپ مىندى ـ دە ، باغ ئارىلاپ قېچىپ مەھەللىدىن دەريا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى . ئۇ ئىختىيارسىزلا يىگىت ۋاقتىدا رەيھانگۈلنى ئېلىپ قېچىش ئۈچۈن دوستى بىلەن ساقلىغان جىغانلىققا كەلدى . ئاتنى ئوتقا باغلاپ قويۇپ يۈمشاق چىمەن ئۈستىدە دۇم ياتتى . ئۇنىڭ باش تەرىپى يار بېشى ، ئاياغ تەرىپى قاراسۇ ، قويۇق جىغانلىق . ئوڭ يېنىدا يار ئاستىدىن چىقىدىغان مۇزدەك بۇلاق سۇيى . بۇلاق سۇيى بىلەن قاراسۇ قوشۇلغان يەردە ھازىرمۇ چار بېلىقلار قىزغۇچ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئويناپ يۈرەتتى . نۇرى بالا ۋاقتىدا مۇشۇ يەردە كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كەتسىمۇ چىقماستىن بېلىقلار بىلەن ئوينىشاتتى . رەيھانگۈل بالىسىنىڭ رايىغا بېقىپ ئېڭىكىگە تايىنىپ سۇ بويىدا ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ئولتۇراتتى . ھەي بۇلاق ، سەن زىياۋۇدۇننىڭ تۇنجى ۋە ئاخىرقى مۇھەببىتىگە گۇۋاھ ، ئۇنىڭ تۇنجى ئوغلىنىڭ ئانا يۇرتىغا قانماستىن ساڭا باغرىنى ياققىنىغا ھەم

① ئۇ نېمە دەيدۇ ؟

گۈزاھ . بۇگۈنچۇ ؟ زىياۋۇدۇننىڭ ھېچكىمگە كۆرسەتمىگەن كۆز ياشلىرىغا گۈزاھ بولماقچىمۇ ؟ زىياۋۇدۇننىڭ ئانا ـ بوۋىلىرى مۇشۇ بۇلاق سۈيىنى ئىچىپ ، شۇ سۇدا ئىپتار قىلىپ سەككىز ئەۋلاد مۇشۇ يەرنىڭ خوجايىنى بولۇپ ئالەمدىن ئۆتكەن بۇ ئۇلارنىڭ نەۋرە ـ ئەۋرىلىرى ئەمدى بۇ يەردە دەسسىگۈدەك يەرگە زار . بالىسى نە ـ نەلەردە سەرگەردان ، مانا ئۆزى ئاچ ، خار ۋە قاچاق . ئۆز ئانا يۇرتىدىن ئۇنى قېچىشقا زورلاۋاتقان قانداق بىر كۈچ ـ ھە ؟ ئانا تۇپراققا بولغان مۇھەببەتمۇ ياكى بىزارلىقمۇ ؟ ئۆز يېرىگە كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشمۇ گۇناھ ، بىر پارچە قاتتىق نان ، كاۋا ـ ياڭيۇ قوردىقى بىلەن خۇشال بولۇشمۇ چەكلەنگەن ، بالاڭنى ھمايە قىلىشمۇ جىنايەت ، گۇناھسىز باغلاندىم دېيىشمۇ قىلمىش !... بۇمۇ ھايات بولامدۇ ؟ بۇنداق ياشىغانىنىڭ ئۆلۈمدىن نەرى ياخشى ؟ كەلگۈسى ياخشى دەيدۇ بالىلىرى ، راست ، كەلگۈسى بارمۇ زادى ؟ زىياۋۇدۇن ئۇچۇن ھەممە نېمە ئۆتمۇش : مۇھەببەت ، ئىنسانىي ئەرك ، ئاتىلىق بۇرچ ۋە ياشاش ھوقۇقى ... مۇشۇنداقلا ئىلى دەرياسىدا ئېقىپ ئۆلسە ئۇنى ئازابلاۋاتقان قىساس ئوتلىرى بىراقلا ئۆچىدۇ . لېكىن ، كىشىلەر ، ھەي زىيەك ، سەنمۇ ئەرمۇ ، سەنمۇ ئاتىمۇ ، سەن ئالا قانجۇققىمۇ يەتمەيسەن . قانجۇق يۇلتۇزلارغا قاراپ ھۇۋلاپ ھال ئېيتالايدۇ ، سەن بولساڭ تاشلانغان ئەسكى شالۋۇر دېيىشمەمدۇ ؟ ياق ، مەن تېخى ياشايمەن ، بۇلاق بويىدا تېخى شادلىنىمەن ، بالىلىرىمنىڭ تويىنى ، نەۋرىلىرىمنىڭ خۇشال كۈلكىلىرىنى كۆرىمەن...

ئۇ جىغانلىقتىن قاراسۇ بويىغا كەلدى . قارا سۇدا بېلىقلار ئويناماقتا . سۇپسۇزۇك بۇلاقلار قوشۇلۇپ ئادەمنى ئەندىكتۈرگۈدەك مۇزلىغان قاراسۇ تىزىغچە كىرىپ جىم تۇرغان چار بېلىققا ئىككى قولى بىلەن تاشلاندى ، لېكىن تۇتالمىدى ، سۇ لېيىدى ، بېلىقلار ئۇركۈدى . ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ باشلىرى قايدى . ئۇ سۇغا قاراپ كۈلۈپ قويدى :

— خەپ توختا ، تۇتمىسام سېنى !

ئۇ جىغانىنى يېرىپ چىشى بىلەن بىر ئۇچىنى ئۇچلاپ نەيزە ياسىدى . تىنچ ، راھەتلىنىپ ياتقان بېلىقنىڭ بېشىغا نەيزىسىنىڭ ئۇچىنى توغرىلاپ :

— سەن شېكىڭ دۇبەن ، — دېدى ـ دە ، نەيزىسىنى بېلىقنىڭ بېشىغا سانجىدى . سۇزۇك سۇدا قان رەڭگى پەيدا بولدى . مانا ھوشسىز بېلىق سۇ بېتىدە لەيلىدى . ئۇ بېلىقنىڭ قارنىنى ياغاچ بىلەن يارىدە ـ دە ، دۆڭدە كۆنگە قاقلىنىپ چوغقا ئايلانغان تاشقا چاپلىدى . بىردەمدىن كېيىنلا بېلىقنىڭ قېنى قاچتى . ئۇ ئىشتىھا بىلەن يېدى .

كەچقۇرۇن ئۇ دەريا بويىدىكى ئورمانلىققا كەلدى . ئورماندا قىرغاۋۇل خورازلىرى چۇرقىرىشاتتى ، مېكىيانلىرى ۋاكىلدىشاتتى ، ياۋا توڭگۇزلار خارتىلدىشاتتى ، توشقانلار يۇگۇرۇشەتتى ، قۇشلار نەغمە ـ ناۋا قىلىشاتتى . جەنۇبتا چارچىماس ئىلى دەرياسى دولقۇن ياساپ ، كۆۋرەپ ھەيۋەت بىلەن ئاقاتتى . قىرغاقلاردىكى مەجنۇنتاللار ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئېگىلىپ تەزىم بىلەن دەريانى سۆيەتتى . دەريانىڭ ئاق دولقۇنلار سەكرىشىپ تۇرغان ئوتتۇرىسىدا بۇنداق سۆيگۇ يوق ، نەلەردىندۇر ، يىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلغان دەرەخلەر ئېقىپ كەلمەكتە . دەريانىڭ ئۆزىلا بىر ھاياتكەن ، ئەنە ، بىر ئات ئۆلۈكى ئېقىپ ئۆتتى . بىر چۆكۈپ ـ بىر لەيلىگەندە زىيەك ئاتنىڭ بېشى بىلەن يالىنى كۆردى . ئۇ قاراسۇدىن تۇتۇۋالغان بېلىقلىرىنىڭ قارنىنى تاشتىن ياسىۋالغان پىچاق بىلەن يېرىپ تال شاخلىرىغا ئېسىپ قويۇپ ، زىرە ، بۆلجۇرگەن ، قاراقات ۋە ياۋا ئالمىلاردىن ئېتەك ـ ئېتەكلەپ تېرىپ كەلدى . ئۇ كۈلۈپ :

— ئۆيۈمدىن جاڭگال ياخشىكەن . ئىككى ئوغۇل مالاي بولسىمۇ ئاچ ئەمەس . قىزىم مۇختەر ئاكامغا ئامانەت . خەير جانىۋار ، مەھەللەڭگە قاراپ ماڭ ، ئوقۇرۇڭ سېنى چىللاۋاتىدۇ ! — دېدى ـ دە ، ئاتنىڭ بېشىنى مەھەللە تەرەپكە توغرىلاپ ، ساغرىسىغا شاپىلاقلاپ قويدى ، — ماڭ ، تېز ماڭ —

چاپ ، جانۋار ! — دېدى نەيزىسىنى ئاتنىڭ چېۋىسىغا سانجىپ قويۇپ . ئات چۆچۈپ ، چىچاڭلاپ قۇيرۇقىنى تىك قىلىپ يۈگۈرۈپ كەتتى .

ئۇ بىكارچىلىققا ئادەتلەنمىگەن : شاخلارنى تاش پىچاق بىلەن قىيىپ تاللاردىن سېۋەت توقۇدى ، چىمەنلىككە كەپە ياسىدى ، يۇمشاق چۆپلەر بىلەن ئۇنى ياپتى...

ئۇ دەريا بويىدا سەھەرنى كۈتۈۋالدى . نۇرى دادىسىغا تاش قورال دەۋرى توغرىسىدا ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەرگەن . مانا ئۇ شۇ دەۋرگە قايتتى . ئىنسان ھايۋانلا ئايلانسا خاپىلىق ، غەم ـ غۇسسە بولمايدىغان ئوخشايدۇ . مانا زىيەك بۇ كېچە راھەتلىنىپ ئۇخلىدى ، ئۇنى دەريا پەپىلەپ ئۇخلاتتى ، قۇشلار نەغمىسى ئويغاتتى . تەبىئەت ، ياپيېشىل جاھان قۇچاقلاپ ھۇزۇرلاندۇردى .

ۋاھ ـ شۇ ـ يىلىك جەمئىيەتتە ، گۈزەللىك تەبىئەتتە ، ئىنسان قالتىس نەرسىلەرنى ئىجاد قىلىش جەريانىدا ئۆمرىنى قىسقارتىدىكەن . تېز ماڭمەن دەپ ماشىنا ئىجاد قىلىۋاتقان ، نەيزىنى يارىتماي مىلتىق ياساۋاتقان ، پايدا قوغلىشىپ بىر ـ بىرىنى ئۆلتۈرۈۋاتقان . نېمىشقا مۇنۇ قۇشلاردەك ، توشقانلاردەك تەبىئەتنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر قىلىپ جىم ياشىمايدۇ ـ ھە ؟ مۇشۇ تۇرقىدا — زىيەك دەريا بويىدا راھەتلىنىپ ياتقاندا يەر يۈزىدە قانچە ئادەم ئۆلۈۋاتىدىغاندۇر ، بەلكى ئۆلۈۋاتقان ئادەملەر ھايۋانلاردىن كۆپ بولسا كېرەك !...

ئەنە ، يىراقتىن سالچىلار كۆرۈندى . سال قىرغاق بويلاپ كەلمەكتە . سالدا چاي قايناۋاتسا كېرەك ، ئىس چىقماقتا . تېخى قويلارمۇ بارىكەن ، مانا كارامەت .

سال زىياۋۇدۇنىڭ يېنىغىلا كېلىپ قىرغاققا سۈركىلىپ توختىدى . ئىككى سالچى تالدىن قىلىنغان توم ئارغامچىلارنى تاغ تېرەكلىرىگە باغلىدى .

— ئالامەت يەركىنا ، پاھ ، راھەت سېنىڭكەن ـ دە ! — دېدى بىرى ۋە بېلىقلارنى كۆرسىتىپ ، — بېلىقئالغۇچكەنسەنغۇ ، ھەي

دارازا؟ بالـلار ، چـۇشەيلى ، شەھەردە بۇنداق يەر يوق . كەچ كىرگۈچە تاماشا ، كەچقۇرۇن يولغا چىقساقمۇ زايومكا دېگەن ئەنە !

ئوندەك ئادەم خۇشال ژارقىرىشىپ يەرگە چۈشتى . بىردەمدىلا قازان ئېسىپ ، قوي سويۇپ ، دەريا بويىنى ئاۋاتلاشتۇردى . بىرلىرى ھاراقمۇ ئىچىپ ناخشا ئېيتىشتى ، بىرلىرى چىمەنلىكتە چېلىشىشقا چۈشتى . چېلىشىشنى كۆرسە تەنلىرى يايراپ كېتىدىغان زىياۋۇدۇن ئۆزىنى تۇتالمىدى .

— قېنى ، نوچىراق بىرىڭلار چىقساڭلارا ! — دېدى ئۇ ئىشتاننى تىزىغىچە تۇرۇپ ، — ئۇزۇن بويتىكەن ، سېغىنىپ قالدىم .

ساقال ـ بۇرۇتىغا ئاق كىرگەن ، بەللىرى سەل مۇكچەيگەن دېھقان ئون نەچچە يىگىتنى بىر ـ بىرلەپ باستى . كۈچى بارلارنىڭ پەمى يوقكەن ، پەمى بارلىرى زىياۋۇدۇندەك كۈچلۈك ئەمەسكەن . زىياۋۇدۇن بىردەمدىلا ھۆرمەت تېپىپ ، ئۇلار بىلەن دوست بولۇپ كەتتى .

ئۇلار بىللە گۆش يەپ ، جاڭگال مېۋىلىرىگە تويۇپ كەچقۇرۇن شەھەرگە قاراپ سال بىلەن يۈرۈپ كەتتى . دولقۇنلۇق دەريانىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا سال بىلەن ماڭماق تولىمۇ راھەتكەن . زىياۋۇدۇن غىڭشىپ ناخشا ئېيتقىلى تۇرۇۋىدى ، بىرى :

— ناخشىدا مېنى يېڭەلمەيسەن جۇمۇ ، دارازا ! — دېدى .

— ئاۋۇشتا يېڭەلەيمەن .

— ئاۋۇشنىڭ نېمە ھۇي ؟

— يەتتە ئاۋۇشچۇ ؟

— ئاۋە قېنى ؟

— زىياۋۇدۇن قولىغا ھېجىر تاۋاقنى ئېلىپ داپ قىلىپ ئاۋۇشقا باشلىدى :

ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن
قارا مىلتىقنىڭ ئوقى .

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يۇرتمۇيۇرت تېنەپ يۇرگەن
ئاتا ـ ئانىنىڭ يوقى .

قۇچاق يەتمەس قارىغايلار تاغنىڭ كۆركى ئىدى . مانا ئەمدى ئادەملەر ئۇلارنى يىقىتىپ ، كالىنىڭ بۇرنىدىن چۈلۈك ئۆتكۈزگەندەك يېشىدىن تېشىپ بىر ـ بىرىگە قوشاقداپ چېتىپ سۈدا ماڭىدىغان چانا قىلىۋالغان . بېشىدا بىر پالاقچى ، قۇيرۇقىدا بىر پالاقچى پالىقنى قىمىرلىتىپ بەرسىلا بۇ جانۋار ھارۋا ئېتىدەك يولدىن چىقماي ماڭىدىكەن . سال بىلەن مېڭىۋەرسە ئالەمنىڭ چېتىنى كۆرەمدىكىن كىشى ؟...

زىياۋۇددۇن ناخشا ئېيتىۋېتىپ خىيال شامالىرى بىلەن نە ـ نەلەرگە ئۇچتى . ئۇ ناخشىنىڭ ئاخىرىدا ئېغىر «ئۇھ» تارتتى ۋە : «نۇرى بالام ، نەدىسەن ؟» دەپ ناله قىلدى . دەردلىك ئادەمگە جەننەت بولمىسا كېرەك . نەگىلا بارسا دەردى بىلله بارىدىكەن . دەرد بار يەردە خۇشاللىق نېمە قىلسۇن ؟ قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن زىياۋۇددۇننى يەنە بالا غېمى باستى .

ئۇ سال ئۈستىدە بىر كېچە يېتىپ ئەتىگەنلىكى شەھەرگە كىردى . شەھەردە باشقىچە بىر ھايات . ھاجىبولۇس مەھەللىسى ، دۆڭمەھەللە ، شەھەر ئىچى ، ئودا مەھەللە ، ھەتتاكى تېرەكمازار ، تاقىچىلىق... ھەممىلا كوچىلاردا ئادەملەر كوچىلارغا سۇ چېچىۋاتقان . كوچىنىڭ ئىككى چېتى ئېقىن سۇ ، سۇۋادان تېرەكلىك ، ئۇلۇغ ئېچىلغان دەرۋازا ، يان ئىشىك ۋە يالغۇز ئىشىكلەردىن گۈللەر بىلەن تولغان پاكىز ھويلىلار ، پاكىز كىيىنگەن شەھەرلىكلەر كۆرۈندۇ . يەلپۇنۇپ تۇرغان پەردىلەر ، چىرايلىق سىرلانغان سالاسۇنلار ، سىلىق مېڭىپ ئەپكەشتە سۇ ئەكىرىپ كېتىۋاتقان خىزمەتچىلەر... كىشىگە «بەخت شەھەردىكەن» دېگۈزىدۇ .

مانا ئۇ كوچىغا سۇ چېچىۋاتقان ، ئاق خەسىدىن ئىشتان ـ كۆڭلەك كىيگەن يېشىل دۇخاۋا بۆكلۈك مويسېپىتكە سالام بەردى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، — دېدى ئۇ كىشى كۆركەم قامەتنى تىك تۇتۇپ ، — ئۇكام سېنى تونۇۋاتىمەن ، ئېسىم قۇرسۇن ، ئىسمىڭ تىلمىنىڭ ئۇچىدىلا .

— زىيەڭ باخشى !...

— ياق ، ھا ـ ھا ـ ھا... زىياۋۇدۇن ، مۇختەربايىنىڭ ئىنىسى .

— نۇرى سېنىڭ ئوغلۇڭغۇ ، ئۇ شائىر ئوغلۇڭ ھازىر نەدە ؟

— نەدىلىكىنى مەن سىلىدىن سورىغىلى كەلدىم مۇتائالى خەلپىتىم . نەزەرخان غوجام رەھمىتىنىڭ يانغان يېرى جەننىتىي بولغاي . ئۇ مۇبارەك زات بېشىڭلارغا كۇن چۇشسە مۇتائالى خەلپىتىمنى ئىزدەڭلار دەپ ۋەسىيەت قالدۇرغانىدى .

— رەھمەت ھۆرمىتىڭگە ، زىياۋۇدۇن ، قېنى يۇر ، ئۆيگە كىرەيلى .

مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ ئۆيى دەردىمەنلەرنىڭ دادخاسى . مانا زىياۋۇدۇنمۇ ھويلىدىكى كەڭرى چايخانىدا يۇمشاق كۆرپە ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى . ئۇ يالاڭ ئاياغ ، قاپقارا پۇتلىرىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي خىجىل بولۇپ قورۇنۇۋىدى ، خەلپىتىم :

— ھە ، پۇتلىرىڭ ئارتۇقلۇق قىلىۋاتامدۇ ؟ مەيلى ، سۇنۇپ ئازادە ئولتۇرغىن ، سېنىڭ پۇتۇڭ ئابدۇمەر مىڭبېگىنىڭ پۇتىدىن مىڭ ھەسسە پاكىز . سەن پاكىز توپىمزدىن باشقىنى دەسسىمەيسەن ، ئۇ مۇرتەت خەلقىمزنىڭ بېشىغا ، مىڭلىغان شېھىتلارنىڭ سۆڭەكلىرىگە دەسسەپ يۇقىرىغا ياماشماقتا !...

— مەنمۇ شۇ ، خەلپىتىم ، مېڭىپ يۇرگەن سۆڭەكمەن . ئۇنىڭ پۇتلىرى نەگىلا بارسام بېشىمدا .

— بىلىمەن ، ئوبدان بىلىمەن ، زىياۋۇدۇن . ئۇ تۆھمەتچىلەرگە يان بېسىپ سېنى سولىدى . غېنى باتۇر ئۇنىڭغا چىدىماي سېنى قۇتقۇزدى . بىر ـ ئىككى ئەسكەرنى ئۆلتۈردى . شۇنىڭ بىلەن تۇت ـ تۇت باشلىنىپ بىرەر يۇز ئادەم تۇرمىگە كىردى . يىگىرمە نەچچە ئادەم ناھەق ئۆلۈپ كەتتى ، سېنىڭ بالاڭ

نۇرى تېخىچە سەرسان .

— شۇنداق . ئۇلار مېنى تۇتۇشقا چىققانىكەن ، قېچىپ كەلدىم .

— ئىزىڭغا چۈشكەن ماشكا يوقتۇر ـ ھە ؟

— يوق . مەن سال بىلەن قېچىپ كەلدىم .

— نەچچىنچى قېتىم قېچىشىڭ بۇ ، ھە ؟ گۇناھسىزلار جازالىنىپ ، قان قەرزگە بوغۇلغانلار تەخت سورايدىغان ناھەقچىلىك قاچانغىچە داۋاملىشار ؟ قالماقلار كۈن بەرمىدى ، ئىمىن غوجا مانجۇلارغا تەۋەلىك بىلدۈرۈپ قالماقتىن قۇتۇلدى . غالدان سىرىن ، دابىاجى ئامۇرسنالار يوقالدى . لېكىن ، مىڭ رۇي جاڭجۇن ، ئاگۇيلەر كەلدى . ئىمىن غوجا تەۋەلىك بىلدۈرگىنى ، جەنۇبىي شىنجاڭدا قوزغالغان ئۇيغۇرلارنى باستۇرغانلىقى ئۈچۈن ۋاڭلىق ئەمىلى بىلەن مۇكاپاتلاندى . ۋاڭلىق ، گۇڭلۇق ، تەيجىلىك ، بېيىسىلىك مەنسەپلىرى ئۈچۈن بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئۆز ئادەملىرىنى قىردى ، خەلقنىڭ سېلىقىنى كۆپەيتتى . مۇسا گۇڭ ۋاقتىدا بىر كىشىلىك يەرگە تۆت خو تۆلىنىدىغان سېلىق ئورانزىپ دەۋرگە كەلگەندە ئون ئالتە خوغا كۆتۈرۈلۈپ ، خانغا بېرىدىغان ئومۇمىي ئاشلىق توقسان ئالتە مىڭ خودىن يۇز مىڭ خوغا چىقتى . ئۇ بۇ تۆھپىسى بىلەن گۇڭلۇق مەنسىپىگە ئېرىشتى . ئۇنىڭ ئوغلى مېلىكزاتمۇ گۇڭ بولۇپ دادىسىنىڭ ئىشىنى ھەقدادىغا يەتكۈزدى . خۇشنىزات گۇڭ ، خالزاتخان تەيجى دادىلىرىدىنمۇ ئاشۇرۇۋەتتى ، مەزەمىزات تەيجىنىڭ دەۋرىگە كەلگەندە دېھقانىنىڭ تۆت خولۇق سېلىقى ئوتتۇز ئىككى خوغا يەتتى . دېھقانىنىڭ تۆلىگۈدەك ھالى قالمىدى :

ئالۋان ـ سېلىقى تولا ،
قۇياي دېسەم ئېشىم يوق .
بۇ ھوسۇلنى قۇيمىساق ،
تىرىكلىكتە بېشىم يوق .

— مانا بۇ دېھقانلىڭ زارى . 1759 - يىلىدىن 1864 - يىلىغىچە بولغان يۈز يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە خەلقىمىز خارلىنىپ ، يىلدىن - يىلغا زۇلۇم كۆپىيىپ پىچاق سۆڭەككە يەتتى . ئاخىر ئىللىق جاڭجۇنى چاڭ چىنلىڭ دەۋرىدە خەلق قوزغالدى . ھەي زىياۋۇدۇن ، شېڭ دۇبەن ياڭ ، جىن دېگەنلەردىنمۇ زالىم . ئۇ بىزگە مەكتەپ ئېچىپ ، مەدەنىيەت ، ئىلىم - پەن ئۆگىنىشكە يول ئېچىپ ، خەلق تۇرمۇشىدىمۇ كەڭچىلىك قىلىپ ياخشىلىق قىلغاندەك قىلغىنى بىلەن ، بېرىپ - بېرىپ ئۆزىنىڭ ئورنىنى چىڭىتتى ، يانچۇقىنى چىڭدىدى . مانا خەلق ئەمدى ئۇنى چۈشەندى . ئۇمۇ مانجۇلار بىلەن ئوخشاش : ئۆز خەلقىنى ھۆكۈمەتكە قۇل قىلىپ بەرگەنلەرگە مۇكاپات بېرىدۇ ، ئۇنداقلارنى كۆتۈرىدۇ . ئابدۇمەر چيۇ سىلىڭنىڭ ئوغلىغا ياراپ قېلىۋىدى ، قارا ، ھازىر مۇئاۋىن ھاكىم . چورۇق ھېكىمدەك ئادىل ئادەملەر ھازىرمۇ بار ، لېكىن ئۇلار ھۆكۈمەتنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ !

خەلىپىتىم زىياۋۇدۇننى ئۆيىدە ئۇچ كۈن باقتى . ئۇنىڭغا كىيىم - كېچەك ۋە پۇل بەردى . ئۇنى ئۆزىنىڭ چۇلۇقايدا يېڭىدىن پەيدا قىلىۋاتقان چوڭ مېۋىلىك بېغىغا قاراشقا ئەۋەتىپ ، بالىسىنىڭ خەۋىرىنى بېرىشكە ۋەدە قىلىپ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلدى .

چۇلۇقاي غولى تاغدىن چۈشىدىغان كاتتا ئۆستەڭ بىلەن كۆكلەيدىغان ھاۋالىق ، مەنزىرىلىك گۈزەل جاي . بۇ يەرنىڭ ئالما ، ئۆرۈك ، شاپتۇلىرى ئوشۇق ، قۇرت ۋە قۇرغاقچىلىق كېسەللىرىگە يولۇقمايدۇ . شەرقىي شىمالدىكى مۇنبەت ئېدىرلىقلار ، جەنۇبتىكى كەڭرى ، قارامتۇل تۇپراقلىق تۈزلەڭلىك ھەرقانداق گۈل - گىياھ ، مېۋە - ئاشلىقنى بالادىن ساقلايدۇ . بۇ يەردە غۇلجىنىڭ باشقا سازلىق يەرلىرىدەك پاشا - چۇنىلارمۇ شالاڭ . ھېكىمبەگ غوجامنىڭ يانچىلىرى ھېسابلىنىدىغان دېھقانلار يوقسۇزچىلىق ئازابىدىنمۇ ئۇنچىلىك دادلىمايدۇ ، چۈنكى غوجام رەھىمدىل — دېھقانىنىڭ ھالىغا يېتىدۇ : «خۇرجانىڭ ھالى

نېچۈك ؟» دېگەن سۆز ئۇ ئادەمنىڭ ئانا تىلىغا ئايلانغان . بۇنىڭ سەۋەبى ، مۇتائالى خەلپىتىمدەك شەرىئەت يولىدا ھالاللىق بىلەن ماڭىدىغان ئادەملەر غوجامنىڭ يېقىن دوستلىرى . ئۇلار نېمىلا قىلمىسۇن ئۆزىگە «ھالال» ، «ئىنساپ» دېگەن سۆزلەرنى ئۈچەم قىلىدۇ . مۇتائالى خەلپىتىم غوجامغا :

— باغ قىلىش ساۋابلىق ئىش . باغ قىلىمەن ، مېۋە ساتىمايمەن . غوجام ئون خو يەر بەرسىلا ، مېۋىلىك باغ قىلىپ قويای ، — دېۋىدى ، غوجام :

— لەۋەي ، خانىڭ يېرى ئۇ . قىلسىلا ، خالىغان يەردىن تاللىۋالسىلا ، — دەپ جاۋاب بەردى .

خەلپىتىم ئۇلاقچىلىققا ماھىر ، كەتمەن بىلەن ئېرىق ـ چۆنەك ئېلىپ تەر تۆكۈشكە ئامراق . ئۇ ئادەم بۇلتۇر ئەتىياز چىقىپ بىر نەچچە تالىپنى يانداپ قورۇق چۆرۈپ ، چۆنەك تارتىپ تاللانغان ئالما ، ئۆرۈك ، شاپتۇل كۆچەتلىرىنى تىكتى ، بۇ يىل ئۈلىدى ، مانا ھازىر ئون خولۇق يەر مېۋىگە كىرمىگەن بولسىمۇ چىرايلىق باغ بولدى . چۆنەك ئارلىرىغا قوغۇن تېرىۋىدى ، مانا ھازىر قوغۇن ـ تاۋۇزلىرى پىلەك ئارىسىدا شۇنداق قويۇق ، سۈزۈك ، ساينىڭ تېشىدەك ياتماقتا .

زىياۋۇدۇن شارقىراپ ئېقىپ تۇرىدىغان تاغ سۈيى بويىغا كەپە قىلدى . تاغ تېرىكى ، قارىياغاچلار ساينىسىگە سۈزۈك تاشلارنى تىكلەپ ئوچاق ياسىدى ، ئۇ يەنە بىر قەشقەرلىك مۇساپىر بىلەن بۇ باغنىڭ غوجىسىغا ئايلىنىپ قالدى . قەشقەرلىك مۇساپىر قويۇق ساقاللىق ، مەيدە يۇڭلىرى بۇدۇر ، قاراقاش ، قاڭشارلىق ، تولىمۇ مۇڭداشقاق ، سىلىق ـ يۇمشاق ، بېشىدىن جىق ئىش ئۆتكەن ئادەم ئىكەن . 1934 ـ يىلى ئەتىيازدا ما جۇڭيىڭ قەشقەر شەھىرىنى قىرغىن قىلىپ ، بۇلاپ ـ تالاپ ، ئوت قويۇپ بالايىئاپەت پەيدا قىلغاندا ، بۇ ئادەم قەشقەردىن يېڭىسارغا ماموت سىجاڭىنىڭ يېنىغا بوۋاق قىزىنى قۇچاقلاپ قېچىپ بارغانىكەن . ماموت سىجاڭ يىغلاپ كېتىپ :

— قەشقەردىن ، تۇرپاندىن ، قۇمۇل ، ئاقسۇ ، غۇلجىدىن بىرمۇ مـا جـۇڭـيـــڭـدەك ئەسكىرىي باشلىق چىقمىدى . ئۇيغۇرلاردىن يـاقـۇپـبـەگـچـــلـــك ، ئـــسھاقبېكچىلىك ، شېك شىسەي ، ما جـۇڭـيـــڭچىلىك ھەربىي بىلىمى بار ئادەم چىقمىدى . مەنمۇ ، غـوجـانـــيـاز ھاجىمۇ بۇ ساھەدە يېتىلمىگەن . بىزدە غەزەپ ، ئۆچمەنلىك ، باتۇرلۇق يېتىلگەن . لېكىن ، ھەربىي بىلىم يوق . ئۇكام ، بالىلىرىڭلارنى ئەسكەر قىلىڭلار ، ئۇلار مىلىتىق ئېتىشنى ، ئـۇرۇش قـــلـــشنى ، دۇشمەننى يېڭىشنى ئۆگەنسۇن . شۇنداق قىلمىساق ، بىز ھەممە يەردە ، ھەرقاچان بوزەك ! — دېگەنىكەن .

— ھەي سەپەر ئاخۇن ، سەن مىلىتىق ئېتىشنى بىلەمسەن ؟

— مـەن مـا خـۇسـەنـنـــڭ ئەسكەرلىرىدىن ئون نەچچىنى ئۆلتۇرگەن .

— ئەسكەر بولغانمۇ سەن ؟

— ھـــەئە . يـېڭىسارغا ئىسھاقبېك كەلگەندە ، مەن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۇلۇغچاتقا كەتكەن . 1937 ـ يىلى ئىسھاقبېك لۇيىدە ئەسكەر بولۇپ ما خۇسەن ئەسكەرلىرى بىلەن سوقۇشقان .

— بۇياقتا قانداق قىلىپ چىقتىڭ ؟

— قـېچىپ چىقتىم . شېك شىسەي ئىسھاقبېكنىڭ لۇيىنى تارقىتىۋەتتى . ئىسھاقبېكنى غۇلجىغا يۆتكىدى . مەن مۇز داۋاندىن ئېشىپ ئىسھاقبېكنى پاناھ تارتىپ بۇ يەرگە چىقتىم . ئۇ كىشى يوق ئىكەن .

— قىزىڭ نەدە قالدى ؟

— ئۆلۈپ كەتتى . دادام ، ئاپام ، ئىككى ئىنىم ، بىر سىڭلىم ، ئايالىم بىلەن چوڭ ئوغلۇم قىرغىندا ئۆلدى . ما جۇڭيىڭ باغرىمنى قان قىلدى . سەككىز جانىڭ قىساسىنى دەپ بۇ يەرگە كەلدىم . بىرگە ئوننىڭ جېنىنى ئالمەن ، سەكسەننىڭ جېنىنى ئالمىسام مەن ئەر ئەمەس !

— يارايسەن سەپەر ، ئىككىمىز ئوخشاشكەنمىز . مەنمۇ ساڭا ئوخشاش قىساس ئۈچۈن ياشاۋاتىمەن !

ئۇلار كەپىدە ئولتۇرۇپ ، سالقىن تاغ شامىلىدا راھەتلىنىپ بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى بىر - بىرىگە سۆزلەپ بېرىشتى . سۆزلىگەنسېرى ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ھۆرمىتى ، مېھرى ئاشتى . مانا ئۇلار ئايغا قاراپ ئولتۇرۇپ بىر - بىرىنىڭ يىرىك قوللىرىنى تۇتۇشۇپ قەسەم ئىچىشتى : «ھامىنى بىر ئۆلۈم . پەسلىك بىلەن ياشىغاندىن مەردلىك بىلەن ئۆلگەن ئەلا . ياشقا زورلاپ دەرد تۆككەندىن غەزەپ بىلەن دۇشمىنىڭگە ئېتىلغىنىڭ ئەلا... »

سەپەر سەككىز يىل سەرگەردان بولۇپ ، كۆرمىگىنى قالمىغان ئادەم ئىكەن ، ئۇنىڭ تارتقانلىرى زىياۋۇدۇننىڭكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ، زىيانلىرىمۇ شۇنداق . ئۇنىڭ ئۇستىگە سەپەر دىن ۋە پەندە خىلىلا بىلىملىك ، تارىخ بىلەن ياخشى تونۇش ئادەم ئىدى . بىر ۋەقەنى سۆزلەشتىن بۇرۇن يىل ، ئاي ، كۈنلىرىنى تولۇقى بىلەن دەيتتى ، ئۇنىڭ چوقۇنىدىغان ئادىمى ئابدۇقادىر دامۇللا ئىدى . ئۇ ئىككى گەپنىڭ بىرىدە «دامۇللام مۇنداق دېگەن» دەپ سۆزلەيتتى . ئۇ يەنە نۇرغۇن شېئىرلارنى يادقا بىلەتتى ، بەش ۋاخ نامازنى قازا قىلمايتتى . زىياۋۇدۇن ئۇنىڭغا ئەگىشىپ نامازغا ئوقۇيدىغان بولۇۋالدى .

بىر كۈنى ئۇلارغا مۇتائالى خەلپىتىمىنىڭ خىزمەتكارى قوش ئېغىزلىق ئوۋ مىلتىقىدىن بىرنى ئەكىلىپ بەردى . سەپەر نەدىن تاپتىكىن ، بىردەمدىلا گۈڭگۈرت تېپىپ كەلدى . ئۇنىڭغا كۈل ۋە بىرنېمىلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ دورا قىلدى ، قوغۇشۇننى ئېرىتىپ يەرگە قويۇپ ئوق ياسىدى ، تۆت تال قاردىاپ كەتكەن جەزدىن پىستان ياسىدى...

ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىش يوق . تونۇر ياساپ نان يېقتى ، ئوچاق بېشىغا چىقىۋالسا بىردەمدىلا ھەر خىل تاماقلارنى قىلالايتتى . زىياۋۇدۇن ئوتۇن يېرىش ، ئوت قالاشتىن باشقىغا يارىمايتتى . ئۇنىڭ ئۆيىدە قىلىپ ئۆگەنگەن تۆشۈك ئىشلىرى سەپەرنىڭ ئالدىدا كۈلكىلىك بولۇپ قالدى . زىياۋۇدۇن سەپەرنى كۆرمىگەن بولسا ئۆزىنى دۇنيادىكى ئەڭ بەختسىز ۋە جاپاكەش ئادەم

ھېسابلىغان بولاتتى . مانا ئۇ ئۆزىدىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغان سەپەردەك ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى بىلدى . سەپەرگە سېلىشتۇرغاندا زىياۋۇدۇن ياغ ئىچىدىكى بۆرەك ئىدى . ئۇنىڭ يالغۇز قەشقەردىن غۇلجىغىچە پىيادە مېڭىپ تارتقان جەبرىسىلا زىياۋۇدۇننىڭ بىر ئۆمۈر تارتقان جەبرىسىدىن ئېشىپ چۈشەتتى . بىچارە سەپەر ھازىرمۇ يالاڭ ئاياغ يۈرەتتى ، ئۇنىڭ تاپىنى گايىتىنىڭ ئايالىنىڭكىدىنمۇ قاتتىق ۋە قېلىن ئىدى . ئۇ ھېكايە سۆزلىگەندە :

— مۇزاتتىن يالاڭ ئاياغ ئاشتىم ، بىر ھەپتە چۆپتىن باشقا ھېچنېمە يېمىدىم ، بىر ئاي تاغ ئۆڭكۈرلىرىدە ياتتىم ... — دەيتتى .

ئۇنىڭ ھەربىر سۆزى بىر ھېكايىنىڭ ماۋزۇسى ئىدى .

— تاغ كەپتىرى كاۋېپى بەلەن ، قالىسىلا ، تېرەك بېشىغا ئىككىسى قوندى ، — دېدى ئۇ گۆشسىز كۆكرىكىگە قوش ئېغىزلىق مىلتىقىنىڭ پاينىكىنى تىرەپ ئوڭدا يېتىپ ، — ھېلى ئىككىسى يەرگە چۈشىدۇ .

مىلتىق گۇم قىلىپ ئېتىلدى ، ئىككى كەپتەر يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشتى .

ئۇلار كەچتە كەپتەر كاۋېپى بىلەن ئوزۇقلاندى . مانا ئۇ نېمە بىلەن ياسىدىكىن بىر راۋاب ياسۇېلىپ چالغىلى تۇرۇۋېدى ، زىياۋۇدۇن ئولتۇرالماي قالدى . ئۇ تۇۋاقنى داپ قىلىپ ئۇنىڭ راۋابىغا تەڭكەش قىلدى . سەپەر مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن راۋابقا تەڭكەش قىلىپ قەشقەر ناخشىلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى :

ئاتاسى بار ، ئاناسى بار ،
تاۋاردىن ئەتىۋار باللا .
ئاتاسى يوق ، ئاناسى يوق ،
كوچىدا خارۇزار باللا...

ئۇنىڭ ناخشىسى يۈرەكنى ئېزەتتى . ئۇ قوغۇنلۇقتا

ئىشلەۋېتىپمۇ ، شاخ چاتاۋېتىپمۇ ، يېرىم پارچە كىگىز سېلىنغان كەپە ئىچىدە كەچقۇرۇنلىرى بولىدىغان سوغۇقتا تىترەۋېتىپمۇ بۇ خىل مۇڭلۇق ، دەردەمەن ناخشىلىرىنى توختىماي ئېيتاتتى . ئۇ گويا كى ناخشىسى بىلەن زامان ئۇستىدىن شىكايەت قىلاتتى . ئۇ ئىچىدىن پاتمايۋاتقان ئەلەملىرىنى ، تارتقۇلۇقلىرىنى خەلقىگە توختىماي سۆزلەيتتى .

— سەپەر ، نەچچىدە سەن ؟

— قىرىق ئىككى .

— مەن قىرىق ئۈچ .

— قارا ، ئىككىمىز راسا كۈچكە تولغان چېغىمىزدا بۇۋاي بولدۇق .

— ياق ، بۇۋاي بولغاندا كۈچكە تولدۇق .

— ها ـ ها ـ ها...

— هى ـ هى ـ هى...

— كۈلۈشنى ئۇنتۇماپتىمىز ـ هە ؟

— دۇنيادا مەندىنمۇ دەردى كۆپ ئادەم بارمىدۇ ، دەيتتىم . سەن يېڭىپ چىقتىڭ .

— مەندىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغىنى بارمىدۇ ؟

— چىقىدۇ جۇمۇ ، سەپەر . دۇنيادا دەردىمەنلەر تولىكەن . بىز ھەرھالدا تۇرمىدە ئەمەس . مەن تۇرمىدە ياتقان . قېچىپ يۈرۈش تۇرمىدە ياتقاندىن راھەت . چۈنكى ، بۇرگە تالىمايدۇ ، كۈننىڭ سېرىقىغا قانسەن ، غەم ـ قايغۇلاردىن خېلىلا خالىي بولسەن . تۇرمىدە سېسىقچىلىق ، پاسكىنىچىلىق ، ئاچارچىلىق سېنى ئەجىلىڭدىن بۇرۇن ئۆلتۈرىدۇ . گۇناھىڭ بولسا مەيلى دەيتتىڭ ، ياتقۇدەك گۇناھىڭ يوق ، ھالال ياشىدىڭ ، ھارامىلار كىرمەي سەن كىرىپ قالساڭ ئەلەم قىلمىدىكەن .

— بۇ دۇنيا شۇنداقكەن . گۇناھسىزلار قىرىلمىدىكەن ، قېينىلمىدىكەن ، ھەممىلا ھۆكۈمەت ئوخشاشلا پۇقرانى يوتۇيدىكەن . سابىت دامۇللام ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇۋېدى ، خۇش بولۇپ ئەمدى

بۇ دۇنيادا جەننەت كۆرىدىغان بولدۇق ، دېسەك ، نەدىكىنى ؟ ئۇ باشلىغان ئۇرۇشنىڭ سېلىقى ما شاۋۇنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى . ئېشەك بىلەن ئوتانچىلىق قىلىپ جان ئېتەتتۇق . شۇ ئېشەكنى ھاشارغا تۇتۇپ بەردۇق . سېلىق دەستىدىن مۇكچىيىپ ، كاپىر بولسىمۇ سېلىقى يوق ھۆكۈمەت كەلسىكەن ، دەپ تىلىدۇق .

— نامراتلارنى كۆزلەيدىغان ھۆكۈمەتمۇ بولامدۇ زادى ؟

— سوۋېت شۇنداقمىشقۇ ؟

— ئۇنداق بولسا ئادەملەر نېمىشقا بۇ يەرگە قېچىپ كېلىدۇ ؟

— بايلار قېچىپ كەلگەنمىشيا ؟

— نەدىكىنى ، تولىسى يالاڭ تۆشلەر .

تاغ سۇيى شارقىراپ ئاقماقتا . ئۇلار يۇمشاق چىمدىن قىلىنغان ياستۇقلىرىغا باشلىرىنى قويۇپ ئوچۇق دالىدا ئاسمانغا قاراپ يېتىپ مۇڭدىشماقتا . ئۇلارنىڭ تەقدىرى ، ئارزۇسى ۋە كەچۈرمىشلىرى ئوخشاش . ئۇلار يارالغىنىدىن تارتىپ ئاشۇ قاۋۇل بىلەكلىرىدىن باشقا ھېچكىمگە تايانمىغان . نامراتلىق ئىچىدىن بەخت ۋە خۇشاللىق ئىزدىگەن . نە بايلىق ، نە مەنسەپ ، نە چوڭ پايدا تەمەسىدە بولمىغان . يارلىپ قالغاچقىلا ھاياتلىق ئۇچۇن تىرىشىپ ھالال يول ئىزدىگەن پاكىز قەلب ئىگىلىرى . سۆيۈملۈك بالىلىرىغا بەخت ئىزدەش دۇنيادىكى ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇرچى . ئۇلار شۇ بۇرچنى ئادا قىلىش ئۇچۇن ھاياتنىڭ مۇشكۇل يولىنى تاللىۋالغانلار . لېكىن ، زامان ھۆكۈمرانلىرى ئۇلارغا بۇ يولدا مېڭىشقىمۇ يول بەرمەيۋاتىدۇ . زامان نېمانچە رەھىمسىز - ھە ؟

يۇلتۇزلار تىنىق ئاسمانىنى بېزىگەن . ئەنە ئاۋرال تېغى ئۇستىدە تولۇن ئاي پەيدا بولدى . خۇدايىم بەندىلىرىنى دەپ بۇ مۆجىزاتلىرىنى ، ئوتلۇق قۇياشنى يارالقان . لېكىن ، ئىنسانلار ئۇلاردىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنى ئۆزئارا قىلىچلاشتۇرۇش ئۈچۇن باشقىلارنى ئۆلتۇرمەكتە ، سولىماقتا ، قىينىماقتا . سەپەر ھېچ نەرسىنى ئويلىمىسا كېرەك ، مانا ئۇنىڭ خورىكى باشلاندى . لېكىن ، زىياۋۇدۇن زادىلا ئۇخلىيالمىدى :

ئۇنىڭ يۇلتۇزلىرى نەدە؟ ئۇچ ئوغلى ، بولۇپمۇ سۈيۈملۈك ئوغلى نۇرى ھازىر نەدە؟ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن ئەسكەرلەرنى ئىلاھىم يەر يۇتقاي . بەرا بىلەن دەرا مەيلى كىشىنىڭ ئۆيىدە مالاي بولسىمۇ خەۋپتىن خالىي . كىچىك قىزى ئەتىۋارلىق . ئۇنىڭ دادىسىدىن قالغان چوڭ قورۇ - جايى ، قويۇق ئورمانلىق بېغى ، باغقا زور ئۇمىد بىلەن تېرىغان قىچىسى پىشىشقا ئاز قالدى ، شورىلار تازا ئېتىلمىگەن ، موزاي - تايىنچىلار باغقا توشقانمىدۇ؟ بۇغدىيى تېخى گەجگە سۈيى بىلەن ، بۇيىسمۇ ئوتالمىغان . بەرا بىلەن دەرا ھۆددىسىدىن چىقالارمۇ؟ غول ئېرىقنىڭ ياقىسىدىكى ياۋا ھېدە ئارىلاش چۇجگۇن ئوت كەم بولسا بەش يۈز باغ چىقاتتى . خەق ئات باغلاپ تۇگەتكەنمىدۇر ؟...

ئۇ بالىسىنى ، بىساتىنى ، ھەتتا ئىگىسىز قالغان سەككىز مېكىيان ، قىزىل خورىزى ، ئالا قانجۇقى ، دالىنىغا ئۇۋا سالغان قارلىغاچلار ۋە قىزىلگۈل ئارىسىغا ئۇۋا سالغان بۈلبۈل بالىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى... ھەممىلا ئىشنى ، ئۆزىدىن پاناھ تىلەيدىغان ھەممىلا نېمىنى بىر - بىرلەپ ئەسلەپ چىقتى . ياق ، ئۇ بۇ دۇنيانى ئوڭايلا تاشلاپ كەتمەيدۇ . ئۇنىڭ ھاياتى نۇرغۇن جان ئىگىلىرىگە چېتىلغان ، ئۇلارنى ئائۇمىد قويۇش ئۇنىڭ ئۇچۇن جىنايەت . مەيلى قاچسۇن ، مۆكۈنسۇن ، ئۇ ھايات تۇرۇشى كېرەك...

سالقىن تاغ شامىلى ئۇنى ئۇخلىتىپ قويدى . ئۇ سەھەر تۇردى . سەپەر ئاللىقاچان ئېدىرلىققا چىقىپ بۇيا يۇلماقتا ئىدى . ئۇ قوغۇنغا كۆمۈش ئۇچۇن چۇچۇكبۇيا ئەمەس ، ياۋا بۇيا يىغماقتا ئىدى .

چۈلۇقاي غولى يازدا ئىلى بايلىرىنىڭ سەيلە - تاماشا قىلىدىغان جايى . مانا بۇ يەرنىڭ شېرىن مېۋىلىرى پىشىدىغان چاغ بېتىپ كەلدى . باغلاردىن كېچىلىرى دۇتار - تەمبۇر ، ناخشا ئاۋازى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرىدۇ . ھېكىمبەگ غوجامنىڭ بېغى بۇنداق ياز كۇنلىرىدە ھەركۇنى دېگۇدەك قىزىپ كېتىدۇ . سويۇلۇۋاتقان قوي ، توشۇلۇۋاتقان قىمىز ، مېۋە - چېۋە ، ناخشا ، كۇلكە ۋە مۇڭلۇق

ساز كىشىگە دۇنيادا غەم - قايغۇ يوق ئىكەن دېگەن تەسىراتنى ھەدىيە قىلىدۇ ، ھەرقانداق غەملىك دىللاردىمۇ ياز كۈنلىرىدە ھايات شادلىقى پەيدا بولىدۇ .

— پاھ ، بەلەن يەركەن جۇما بۇ ! — دېدى سەپەر كېچىدە ئىلى ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ يېتىپ ، — تەمبۇر دېگەن بۇ يەرنىڭ بۇلبۇلى بىلەن ئوخشاشكەن جۇما . ناخشا ئاڭلاپ يېتىپ ئۆيلەنگۈم كېلىۋاتىدۇ . ئۆيلەنسەم يەنىلا بالا تاپىمەن . يەنە قىرىق يىل ياشىسام بالىلىرىمۇ ئونتۇز ياشقا كىرىدۇ ، نەۋرە كۆرەلەيمەن تېخى .

— نەۋرە ؟ مېنىڭ ئوغلۇم نۇرى يېگىرمە ياشقا ماڭدى . مەن بۇ يېشىمدا تازا بويىنى كۆپكەن يېگىت ئىدىم .

— خوتۇن كۆرمىگىلى نەچچە يىل بولدى ؟

— ئۇزۇن بولدى ...

— ماڭا مانا توققۇز يىل بولدى . خوتۇن خەقنىڭ قولىنى تۇتۇپ باقمىدىم .

— مەن ئۇنتۇپلا كەتتىم .

— سەن ئۇنتۇغان بىلەن ئاۋۇ نېمەڭ ئۇنتۇيالمايدۇ . تۇنۇگۈن ئەتىگەن چېتىڭغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى ...

— سارائ قاشقالىق ، شۇنىڭغىمۇ قارامسەن ؟

— مەن قالىمسام ئۇ نېمەڭ قالايدىكەن ، تۇنۇگۈن ئاۋۇ يەرگە دۇئانە ئېشىكىنى باغلاپ قويايتىكەن ، مادىكەن ، ھەي ... .

— بىز تارانچىلار ئېشەكنى مىنمەيمىزۇ ، خوتۇن قىلارمىزمۇ ؟ كاپىر قاشقالىق ، ئەسكى خۇيۇڭ بارىكەنغۇ ھوي ...

— تارانچىلار قىلمامدا ؟

— ئۇ ئىشىنى قىلمايدۇ ، دۇئانىلىك قىلمايدۇ ، خوتۇن قويۇۋەتمەيدۇ .

— بىزنىڭ قەشقەردە قىلىدۇ جۇما .

— سېنى ئۆيلەپ قويمىساق بولمىغۇدەك . تارتىشىدىغان ھېچنېمەڭ يوقكەن ، ئۆيلەن ، بالا تاپ ، مەن ساڭا ئون خو يەر بېرەي ، ھەققىنى تاپقاندا بەر ، ۋەسۋەسىچىلىك ئۆتۈپ كەتسە

بىزنىڭ مەھەللىگە كېتەيلى . بىزنىڭ مەھەللىنى تۈنۈگۈن دۆڭدە ئولتۇرۇپ كۆرسەتتىمغۇ ، ئاۋۇ قاراقۇرۇم كۆرۈنگەن تاغنىڭ ئاستىدا .

— بەلەن گەپ قىلدىڭ ، سوقۇش بولۇپ قالسا جەڭگە كىرىمەن . سوقۇش كۈنچىقىشتىمۇ ، كۈنپېتىشتىمۇ بولۇۋاتقۇدەك ، بۇ يەرگىمۇ كېلىدۇ جۇما . بالاڭنى قوراللىق ئەزىمەتلەرنىڭ ئارىسىدا دېدىڭما ؟ مەن شۇلارغا قېتىلىۋالسام بولاتتى .

— مەنمۇ قېتىلىمەن . ئۆز قولۇم بىلەن بىرنەچچىسىنى دوزاخقا ئۇزاتمىسام پۇخادىن چىقمايمەن . ماڭا مەرگەنلىكنى ئۆگىتىپ قويە ، ھە راست ، تاغقا چىقىپ بىر ـ ئىككى كۈن ئوۋ ئوۋلاپ كەلمەيمىزمۇ ؟

— خەلپىتىمگە دەپ كۆرىلى جۇما .

— خەلپىتىم شۇ تۇرقىدا غوجامنىڭ بېغىدا بار . شەھەر بايلىرى تۈگەل چىققان ئوخشايدۇ . تۈنۈگۈن ئوتۇن يارغىلى باردىم . ھېكىمبەگ غوجام ، مۇتائالى خەلپىتىم ، ئەنۋەر موسابايوف ، سالىنجانباي ، روزى تەمبۇرلەرنى كۆردۈم ، قالغانلىرىنى تونۇيالمىدىم ، ئوندەك كالاسكا ، خادىك بىلەن چىقىپتۇ !

— بېرىپ كۆرۈپ كەلمەيلىما ؟

— يۇر ، ئاستا قورۇق ئاتلاپ بارمىز . يىراقتىن كۆرۈپ پەيزى قىلىمىز .

ياڭاڭ ئاياغ ، قاۋۇل ئىككى ئەر باغدىن چىقىپ ناخشا ئاڭلانغان تەرەپكە قاراپ بالىلاردەك يۈگۈرۈشۈپ كېتىشتى .

ئۇلار چىتلانغان قورۇق تامنىڭ سۆڭگۈچىدىن ئۆمىلىشىپ باغقا كىردى ۋە ئۆرۈكلەرنىڭ ئارىسى بىلەن ئۆمىلىشىپ مېڭىپ گازۇاي لامپىلار يورۇقىدا ئويۇن ـ تاماشا بولۇۋاتقان يەرگە قاراپ تۇردى .

قىپقىزىل گىلەملەر ئۈستىدە كۆرپىلەر سېلىنغان ، مامۇق ياستۇقلارغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇشقان شەھەر بايلىرىنىڭ ئالدىدىكى ئاپئاق داستىخان پاقلان گۆشلىرى ، كاۋاپلار ، قاتلىما ، پېتىر

تـوقـاچ ، قـايماق ، هەسەل ۋە مېۋە ـ چېۋىلەر بىلەن تولغان . مـېـهـمـانلارنىڭ يۈزلىرى يالتىراپ ، كۆزلىرى چاقناپ ، يىپەك كـۆڭـلەكلىرىنىڭ ياقىلىرى ئېچىۋېتىلگەن . ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ئـالـتـۇن ئـۈزۈكـلـەر ، بىلەكلىرىدە سائەت ، پۇتلىرىغا كىيگەن پايپاقلىـرىمۇ يالتىراپ تۇراتتى . ئۇلارنـىڭ ئارىسىدا يالاڭ ئاياغ ، جۇدەڭگۇ ، كىيىملىرى جۇل ـ جۇل ياكى ياماق چۈشكەن بىرمۇ ئادەم يوق . تەمبۇرچى بىلەن دۇتارچى قارىمۇقارشى ئولتۇرۇۋېلىپ بـاشـلىرىنى ساڭگىلىتىپ ساز چالماقتا . باشقىلار «مۇڭ» نىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتى . مۇڭ تۇرمۇشتىن كېلىدۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ قەلبىدە جاراھەت يوق ، قوللىرىدا قاداق يوق ، يۈرىكىدە قىساس ئوتى يوق . بۇ خىل ئادەملەر «مۇڭ»نى سىرتتىن ئىزدەيدۇ ، لېكىن مۇنۇ ئۆمىلەپ كەلگەنلەرنىڭ يۈرىكى «مۇڭ» بىلەن تولغان ، مانا سەپەرنىڭ يۈرىكى پارتلىماقچى . ئۇ ئۆپكىدەپ يىغلاشقا باشلىۋىدى ، زىياۋۇدۇن ئۇنىڭ ئاغزىنى ئالىقىنى بىلەن توسۇۋالدى :

— غىڭشىما ، بىلىپ قالسا سەت بولىدۇ !

— ئېچىمگە ئوت ياقتى بۇ تەمبۇر دېگىنىڭ !

مانا ساز توختىدى . ئاق رەڭلىك يىپەك كۆڭلەك كىيگەن ، يەڭلىرىنى تۇرۇۋالغان ، چاچ قويۇپ بېشىغا يېشىل گۈللۈك دۇخاۋا بوغۇك كىيگەن ، قارا بۇرۇت ، چىرايلىق بىرى سۆز ئالدى :

— بۇ ناخشىلارنى خەلقىمىزنىڭ بېشىغا كەلگەن زۇلۇم پەيدا قىلغان . شۇنىڭ ئۈچۈن تەسىرلىك ، راستمۇ ، روزىمكا ؟

— شۇنداق ، ئەپەندىم . دەرد ـ ئەلەم بولمىسا ناخشا بولمايدۇ .

— مۇقاملارمۇ شۇنداقكەن ، خەلقنىڭ كۆز يېشى مۇقام بولغان چېغى !

— دېمىسىمۇ ئادەم كۈلدىغان بىرمۇ گەپ يوق ـ ھە !

— زۇلۇم كـۆپەيگەنسېرى ناخشا كۆچىيىدىكەن ، غوجامۇ مـۇڭلـىنىپ ، بېشى چۈشۈپ تىڭشىدى ، غوجامنىڭ نېمە غېمى بارىكىنىتاڭ ؟

— لەۋەي ، خۇرجانىڭ غېمى مېنىڭ غېمىم ئەمەسمۇ ؟ كۈندە

قانچه ئادەم تۆتۈلۈۋاتىدۇ ، قانچە ئادەم تۆتۈلۈۋاتىدۇ ؟ كىم بىلىدۇ ، بىز ئەتىلا تۆتۈلىمىزمۇ تېخى ، بۇلار غەم بولماي خۇشاللىقمۇ ، ئۇكام ؟

— غېمى يوق ئادەم بولمايدۇ ـ ھە ، غوجام . ئەگەر پۈتۈن بارلىق غېمى بولمىسا ، مۇنۇ ئەنۇەر ئەپەندىمنىڭ غېمى بولمىسا بولاتتى . مانا قاراڭلار ، بۇ كىشى ھەممىدىن مۇڭلۇق .

— شېڭ شىسەي ھەممىلا ئادەمنى يۈرەكئالدى قىلىۋەتتى ، مىدىر قىلغۇدەك يەر قالمىدى . نەگىلا قارىساڭ ساقچى ، نەگىلا بارساڭ پايلاقچى !

— بايقاڭلار ، بۇ يەردىمۇ پايلاقچى بولۇپ قالمىسۇن يەنە . مەشرەپ ـ ئولتۇرۇشلارنىمۇ تەشكىلات دەيدىغان بولۇۋالدى بۇ ھۆكۈمەت . يا مانا ئەمىسە دەپ بىر تەشكىلات پەيدا بولمىدى .

— گەپ ساتالايدىغانلار كۆپ ، مىلتىق ئاتالايدىغانلار ئاز . نىلقا ـ ئۇلاستايدا پاتىخ نوغاي ، غېنى باتۇر ، ئەكبەر باتۇرلار قوللىرىغا قورال ئاپتەك .

— ھېلىقى گىمنازىيىنىڭ نۇرى دېگەن ئوقۇغۇچىسى قالتىسكەن دېيىشىدۇ ، ئۇ ھازىر ئۇلاستايدىكىلەرنىڭ باشلىقى بولۇپ قاپتەك !

— رەخمەجان بىلەن ئەنۇەر ئەپەندىم ئۇنى تازا بىلىدۇ . قولىدىن ئىش كېلىدىغان بالا ـ ھە ، ئەنۇەر ئەپەندىم ؟

— تولا ياخشى . ئاشۇنداق يىگىتتىن يۈزى بولسىدى ، شېڭ شىسەي ئوڭايلا غۇلايتتى .

— ھازىر ئۇلارنىڭ ئادەملىرى كۆپىيىپ يۈزگە يېتىپتەك !

— ئۇلارغا قورال سېتىۋېلىشقا پۇل يارىدەم قىلمىساق بولمىدى .

— ئەنۇەر ئەپەندىم ئون مىڭ قوي ئاتاپ قويدى ، مەنمۇ بەش يۈز مىڭ دوللار ئاتىدىم .

— ياشاپ كېتىڭ ، رەخمجان ئەپەندىم . ئۇنداق بولسا مەنمۇ يۈز مىڭ سوم ئاتىدىم .

— ئەتراپنى چارلاپ كېلىڭلار ، بالاغا قالمايلى يەنە !
— لەۋەي ، شۇنداق قىلىڭلار . ئاستاراق گەپ قىلايلى...
تۆت - بەش ئادەم چارلاشقا قوپۇشدى ، زىياۋۇدۇن بىلەن سەپەر ئېرىققا چۈشۈپ ئۆمىلەپ قاچتى .
— مەن بايلارغا بەك ئۆچلۈك قىلاتتىم . مۇنۇ بايلار بولمىسىكەن جۇما !
— مەن سەكسەن خو يېرىمنى ئاتتىدىم ! — دېدى بالىسى توغرىسىدىكى مەدھىيە بىلەن جانلىنىپ ، ئاتىلىق غۇرۇرى قاينىغان زىياۋۇدۇن هاياجان بىلەن ، — سەنچۇ ، سەن نېمەڭنى ئاتىدىڭ ، هەي قاشقالىق ؟ !
— جاننى ئاتىدىم ، ئىسسىق جاننى ئاتىدىم .
— مىلتىق ئېتىشنى ئۆگەت . قوغۇن پىشسا سېتىپ مىلتىق ئالايلى . قېچىۋەرگەن بىلەن بولمايدىكەن ، ئىككىمىز قوراللىنىپ ئىككىدىن تۆت ئەسكەرنى ئۆلتۈرسەكمۇ هېسساب .
— نېمە دەيدۇ ، ئوندىن يىگىرمىنى ، ياق ، ئەللىكتىن يۈزنى ئۆلتۈرەيلى . بىرىمىز يۈزىگە تېتايلى بۇ قانخور هۆكۈمەتنىڭ !

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uygurkitap.com

«ئانا يۇرت» رومانىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:
ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئىمىن ئەخمەدى، ئابلەت تۇردۇن، ئابدۇكېرىم راخمان، مەمتىمىن ھوشۇر، سۇلتان ھاشىم، ئازات سۇلتان، نىجات مۇخلىس

《故乡—母亲》历史长篇小说定稿人员：阿布都许库尔·吐尔地，伊明·艾合买提，阿布来提·努尔东，阿布都克力木·热合曼，买买提伊明·吾守尔，阿扎提·苏里坦，苏里坦·阿西木，尼加提·穆合力斯

ئانا يۇرت (1)

ئاپتورى: زوردۇن سابىر
مەسئۇل مۇھەررلىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي، مەسئۇت خالىت، ئابدۇقەييۇم سايىم
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلشەھەر نېغمەت
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
ئاپتور سۈرىتىنى تارتقۇچى: ئادىل ئىسمائىل
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون: 0991 – 2827472
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 17.375
نەشرى: 2009 ـ يىلى 8 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2016 ـ يىلى 1 ـ ئاي 8 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 46000 – 36001
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 228 – 12818 – 1
باھاسى: 43.00 يۈەن